

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 17
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М.М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 31.08.2021 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 23097-12927P,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 5

РОМАНСЬКІ МОВИ

Кабов А.В. ЛІНГВОПРАГМАТИКА, ПОЛІФОНІЯ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМ СУБ'ЄКТИВНОГО СПОСОБУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ У ПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ ПРИЧИНИ, НАСЛІДКУ, МІСЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ CORPES XXI).....	7
Сайфутдінова О.Ю. АФОРИСТИЧНІСТЬ РОМАНУ «САД ЕМЕРСОНА» («EL HUERTO DE EMERSON») ЛУЇСА ЛАНДЕРО.....	12

РОЗДІЛ 6

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ,
АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Пак А. РОЛЬ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АСПЕКТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМЦЯМИ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ.....	17
--	----

РОЗДІЛ 7

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Бондар Т.Г., Котис О.Г. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ (УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС).....	22
Венгринюк М.І., Мельник О.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У РОМАНАХ ДЖОДЖО МОЙЄС.....	27
Долинський Є.В. РОЛЬ І МІСЦЕ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.....	33
Жарікова Ю.В., Хрімлі П.Є. СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА АПОСТОЛЬСЬКИХ ТА ПАТРІАРШИХ ПОСЛАНЬ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	38
Крапива Ю.В. МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ДЕСТРУКТИВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ НА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОМУ РІВНІ.....	43
Лут К.А. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СХВАЛЕННЯ АБО КРИТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ).....	47
Мокрій Я.О. ВІЙСЬКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС В АСПЕКТІ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	51
Підпала В.В. СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНФРОНТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ТОК-ШОУ «ПРАВО НА ВЛАДУ».....	56
Самойленко О.В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АФІКСОЇДІВ ГРЕЦЬКОГО ТА ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНИХ МОВНИХ СИСТЕМАХ.....	62
Токарчук В.А. НОМІНАТИВНЕ ГНІЗДО СЛОВА <i>HAND</i> / <i>РУКА</i> : СЛОВОТВІРНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ.....	66
Chugai O.Yu., Yamshynska N.V., Svyrydova L.H., Kutsenok N.M. THE PECULIARITIES OF LANGUAGE PORTFOLIO IMPLEMENTATION IN THE TEACHING PROCESS.....	71

РОЗДІЛ 8

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Болотнікова А.П., Чернишов В.В., Таловиря Г.М. ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ.....	76
Колодій Б.М., Олійник О.Ю. СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ КІНОДІАЛОГУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ КВЕНТІНА ТАРАНТІНО).....	80
Никитченко К.П. ОКАЗІОНАЛІЗМИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ.....	88
Сунг О.М. ВІДТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ ЯК РІЗНОВИДІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	93
Тацакович У.Т. КОГНІТИВНЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО: СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	98
Ташенко Г.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В ІНТЕРСЕМІОТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕКРАНІЗАЦІЇ РОМАНУ «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦЬ»).....	105

Sheverun N.V., Lejtsyus H.M., Mozhova Ya.O. SEMANTIC GROUPS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS ON DENOTATION OF PERSON'S APPEARANCE, HIS INTELLECTUAL ABILITIES AND PHRASEOLOGICAL UNITS FOR DESCRIPTION OF THE CHARACTER TRAITS OF A MAN.....	110
--	-----

РОЗДІЛ 9

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Василенко В.А. МЕДІАМОВА У ПРОЄКЦІЇ ЛІНГВОПРАКСЕОЛОГІЧНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ.....	116
---	-----

РОЗДІЛ 10

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Жуковська В.В. КОГНІТИВНО-КВАНТИТАТИВНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ПОЗИЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКИХ ВІДОКРЕМЛЕНИХ НЕОСОБОВОДИЄСЛІВНИХ / НЕДІЄСЛІВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ЕКСПЛІЦИТНИМ СУБ'ЄКТОМ.....	121
---	-----

Mykhailiuk M.I., Kolot L.A., Dubinina O.V. LEXICAL ITEM 'BANKRUPT' IN THE CONCEPTUAL STUDENTS WORLDVIEW.....	129
---	-----

РОЗДІЛ 11

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Horovenko M.O. OLFATORY IMAGERY IN THE NOVEL "SPIES" BY MICHAEL FRAYN.....	134
---	-----

Сипа Л.М. ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗДУМІВ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ ЖОРЖ САНД «ЛЕЛІЯ».....	138
---	-----

Яцків Н.Я., Цюпа Л.В. ОБРАЗ ДОМУ В РОМАНІ МАРІ-ФРАНС КЛЕР «П'ЯТЬ МАЙОРЦІВ ДЛЯ МОГО НЕЗНАЙОМЦЯ».....	143
--	-----

РОЗДІЛ 12

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Василишин І.П. «МІСТО ВІТРІВ» В ЕМІГРАЦІЙНІЙ ЛІРИЦІ МИХАЙЛА СИТНИКА.....	149
---	-----

Вегеш А.І. КОЛІРНИЙ СИМВОЛІЗМ У ЗАГОЛОВКАХ РОМАНІВ ПРО УПА АНДРІЯ КОКОТЮХИ.....	155
--	-----

Hanchenko A.Yu. ESSAYS AS THE SUBJECT OF STUDY OF MODERN LITERATURE STUDIES.....	161
---	-----

Гудима А.О. МОТИВ ІСТОРИЧНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ НАЦІЇ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА 1837–1850 РОКІВ.....	165
--	-----

Гурдуз А.І. ФЕНТЕЗІЙНЕ СТРУКТУРУВАННЯ В РОМАНАХ АЛЛИ РОГАШКО І МАРИНИ СМАГНОЇ.....	172
---	-----

Малиновський А.Т. «ГОЛОВАТЫЙ» Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА: СТРАТЕГІЇ ПЕРЕЛІЦЮВАННЯ І ТРОПИ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ.....	177
--	-----

Ніколаєва О.Ю. МОНОДРАМА-АНТИУТОПІЯ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ІРВАНЦЯ: ЖАНРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	182
--	-----

РОЗДІЛ 13

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Івахненко А.О. МОВЛЕННЄВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ МОРИ АЙЛЗ У ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ Т. ГЕРРИТСЕН <i>THE APPRENTICE</i>	189
---	-----

Риженко М.В., Анісенко О.В., Максименко Ю.С. КОНЦЕПТ «АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ» У РОМАНІ Ф.С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ».....	193
--	-----

Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. ОСТАННІЙ ВІРШ-ПРОРОЦТВО ХРИСТИНИ ПІЗАНСЬКОЇ: ПІДСУМКИ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ В ІСТОРИОГРАФІЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ.....	197
---	-----

РОЗДІЛ 14

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Лещенко Г.В. ЛІТЕРАТУРНИЙ ТЕКСТ ЯК (МУЛЬТИ)ФРАКТАЛЬНА СТРУКТУРА.....	203
---	-----

РОЗДІЛ 15

ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО І ТЕКСТОЛОГІЯ

Chengxin Zhao. THE INFLUENCE OF <i>ZUO ZHUAN</i> ON THE CONCEPTION OF CHINESE FICTIONS.....	208
--	-----

CONTENTS
SECTION 5**ROMANIC LANGUAGES**

- Kabov A.V.** THE LINGUOPRAGMATICS, POLYPHONY AND FREQUENCY OF USE OF THE SPANISH SUBJUNCTIVE MOOD FORMS IN SUBORDINATE CAUSAL, CONSEQUENT, PLACE CLAUSES (ON THE MATERIAL OF THE CORPES XXI).....7
- Saifutdinova O.Yu.** APHORISTIC CHARACTER OF THE NOVEL “EMERSON’S GARDEN” (“EL HUERTO DE EMERSON”) BY LUIS LANDERO.....12

SECTION 6**LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA,
INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

- Pak A.** THE ROLE OF LINGUISTIC AND LINGUOCULTURAL ASPECTS IN THE STUDY OF KOREAN LANGUAGE BY FOREIGNERS.....17

SECTION 7**GENERAL LINGUISTICS**

- Bondar T.H., Kotys O.H.** EXPERIMENTAL STUDY OF THE DYNAMICS OF THE LANGUAGE SITUATION (UKRAINIAN CASE).....22
- Venhryniuk M.I., Melnyk O.M.** FEATURES OF THE REPRESENTATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL DIFFERENCES IN THE NOVELS OF JOJO MOYES.....27
- Dolynskiy Ye.V.** THE ROLE AND PLACE OF BUSINESS ENGLISH IN THE FUTURE TRANSLATORS TRAINING.....33
- Zharikova Yu.V., Khrimli P.Ye.** SEMANTIC STRUCTURE OF THE APOSTOLIC AND PATRIARCH’S EPISTLES: COMPARATIVE ANALYSIS.....38
- Krapyva Yu.V.** INTERLINGUAL HOMONYMY AS THE BASIS FOR DESTRUCTIVE INTERFERENCE ON THE LEXICAL-SEMANTIC LEVEL.....43
- Lut K.A.** NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING PRAISE OR CRITICISM IN ENGLISH AND FRENCH.....47
- Mokrii Ya.O.** MILITARY JOURNALISTIC DISCOURSE IN THE ASPECT OF GENDER ISSUES.....51
- Pidpala V.V.** WAYS OF REALIZATION OF CONFRONTATION STRATEGY IN THE SOCIO-POLITICAL TALK SHOW “RIGHT FOR POWER”.....56
- Samoilenko O.V.** SOME PECULIARITIES OF AFFIXOIDS OF LATIN AND GREEK ORIGIN IN MODERN LANGUAGE SYSTEMS.....62
- Tokarchuk V.A.** WORD-FORMATION PARADIGM OF THE WORD *HAND / PYKA* DERIVATIONAL AND TRANSLATION ASPECTS.....66
- Chugai O.Yu., Yamshynska N.V., Svyrydova L.H., Kutsenok N.M.** THE PECULIARITIES OF LANGUAGE PORTFOLIO IMPLEMENTATION IN THE TEACHING PROCESS.....71

SECTION 8**TRANSLATION STUDIES**

- Bolotnikova A.P., Chernyshov V.V., Talovyria H.M.** TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL TEXT: FUNCTIONAL AND STYLISTIC SPECIFICS.....76
- Kolodii B.M., Oliinyk O.Yu.** STRATEGIES AND TACTICS FOR RENDERING FILM DIALOGUE INTO UKRAINIAN (BASED ON QUENTIN TARANTINO’S ENGLISH-LANGUAGE FILMS).....80
- Nykytchenko K.P.** NONCE WORDS IN SOCIAL NETWORKS: TRANSLATION ASPECT.....88
- Cunh O.M.** RENDERING DIALECTS AND SOCIOLECTS AS TYPICAL VARIATIONS OF IDIOLECT OF LITERARY CHARACTERS IN UKRAINIAN TRANSLATION OF FICTION.....93
- Tatsakovych U.T.** COGNITIVE TRANSLATION STUDIES: FORMATION, CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT.....98
- Tashchenko H.V.** TRANSFORMATION OF A LITERARY IMAGE IN INTERSEMIOTIC TRANSLATION (BASED ON THE SCREEN ADAPTATION OF “THE HANDMAID’S TALE”).....105

Sheverun N.V., Lejtsyus H.M., Mozhova Ya.O. SEMANTIC GROUPS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS ON DENOTATION OF PERSON'S APPEARANCE, HIS INTELLECTUAL ABILITIES AND PHRASEOLOGICAL UNITS FOR DESCRIPTION OF THE CHARACTER TRAITS OF A MAN.....	110
--	-----

SECTION 9

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Vasylenko V.A. MEDIA LANGUAGE IN THE PROJECTION OF LINGUISTIC-PRAXEOLOGICAL PERSPECTIVE.....	116
---	-----

SECTION 10

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Zhukovska V.V. COGNITIVE AND QUANTITATIVE PARAMETERIZATION OF POSITIONAL FEATURES OF ENGLISH DETACHED CONSTRUCTIONS WITH AN EXPLICIT SUBJECT.....	121
--	-----

Mykhailiuk M.I., Kolot L.A., Dubinina O.V. LEXICAL ITEM 'BANKRUPT' IN THE CONCEPTUAL STUDENTS WORLDVIEW.....	129
---	-----

SECTION 11

LITERATURE STUDIES

Horovenko M.O. OLFATORY IMAGERY IN THE NOVEL "SPIES" BY MICHAEL FRAYN.....	134
---	-----

Sypa L.M. THE FUNCTIONING OF THE CHARACTERS' REFLECTIONS IN GEORGE SAND'S NOVEL "LELIA".....	138
---	-----

Yatskiv N.Ia., Tsiupa L.V. THE IMAGE OF HOME IN THE NOVEL <i>FIVE ZINNIAS FOR MY STRANGER</i> BY MARIE-FRANCE CLERC.....	143
---	-----

SECTION 12

UKRAINIAN LITERATURE

Vasylyshyn I.P. «THE CITY OF WINDS» IN THE EMIGRATION LYRICS OF MYKHAILO SYTNYK.....	149
---	-----

Vehesh A.I. COLOR SYMBOLISM IN THE TITLES OF NOVELS ABOUT UPA BY ANDRIY KOKOTYUKHA.....	155
--	-----

Hanchenko A.Yu. ESSAYS AS THE SUBJECT OF STUDY OF MODERN LITERATURE STUDIES.....	161
---	-----

Hudyma A.O. THE MOTIF OF THE HISTORICAL SUCCESSION OF THE NATION IN THE POEMS OF TARAS SHEVCHENKO OF 1837–1850.....	165
--	-----

Hurduz A.I. FANTASY STRUCTURING IN THE NOVELS BY ALLA ROHASHKO AND MARYNA SMAHINA.....	172
---	-----

Malynovskiy A.T. "GOLOVATY" G.F. KVITKA-OSNOVYANENKO: POST-COLONIAL STRATEGIES AND PATHS OF POSTCOLONIAL SPEECH.....	177
---	-----

Nikolaieva O.Yu. MONODRAMA-ANTIUTOPIA IN THE WORKS OF ALEXANDER IRVANTS: GENROLOGICAL ASPECT.....	182
--	-----

SECTION 13

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Ivakhnenko A.O. SPEECH PECULIARITIES OF MAURA ISLES' CHARACTER SKETCH IN <i>THE APPRENTICE</i> , A DETECTIVE NOVEL BY T. GERRITSEN.....	189
--	-----

Ryzhenko M.V., Anisenko O.V., Maksymenko Yu.S. CONCEPT "AMERICAN DREAM" IN F. SCOTT FITZGERALD'S NOVEL "THE GREAT GATSBY".....	193
---	-----

Sanzharova H.F., Sanzharov V.A. "LE DITIÉ DE JEHANNE D'ARC" OF CHRISTINE DE PIZAN: RESULTS OF THE LITERARY PATH IN HISTORIOGRAPHY.....	197
---	-----

SECTION 14

LITERARY THEORY

Leshchenko H.V. LITERARY TEXT AS A (MULTI)FRACTAL STRUCTURE.....	203
---	-----

SECTION 15

LITERARY SOURCE STUDY AND TEXTOLOGY

Chengxin Zhao. THE INFLUENCE OF <i>ZUO ZHUAN</i> ON THE CONCEPTION OF CHINESE FICTIONS.....	208
--	-----

РОЗДІЛ 5 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.134.2'42'23'367.335'371

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.1>

ЛІНГВОПРАГМАТИКА, ПОЛІФОНІЯ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМ СУБ'ЄКТИВНОГО СПОСОБУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ У ПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ ПРИЧИНИ, НАСЛІДКУ, МІСЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ CORPES XXI)

THE LINGUOPRAGMATICS, POLYPHONY AND FREQUENCY OF USE OF THE SPANISH SUBJUNCTIVE MOOD FORMS IN SUBORDINATE CAUSAL, CONSEQUENT, PLACE CLAUSES (ON THE MATERIAL OF THE CORPES XXI)

Кабов А.В.,

*orcid.org/0000-0002-7218-3577**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри французької філології**факультету іноземних мов**Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті представлено лінгвопрагматику, поліфонію та частотність застосування форм суб'єктивного способу іспанської мови в підрядних реченнях причини, наслідку, місця на матеріалі CORPES XXI. Розглянуто попередні наукові розвідки щодо дослідження підрядних обставинних речень іспанської мови та ролі, яку відіграє в них суб'єктивний спосіб. Виявлено, що аналіз застосування суб'єктивного способу в підрядних реченнях причини, наслідку, місця не відображений у найновіших працях мовознавців. На основі теорії М.Л. Донер проаналізовано поліфонічний потенціал суб'єктивного способу в сучасному іспаномовному художньому дискурсі. Встановлено, що найчастотнішими селекторами прихильної або неприхильної точок зору є дієслова головних речень, заперечні частки, сполучники. Проаналізувавши приклади трьох вищезазначених типів підрядних речень на матеріалі корпусу CORPES XXI, ми виявили, що підрядні обставинні речення причини, які вводяться сполучниками «*no porque, no es que*», є найчастотнішим типом підрядних обставинних речень, де застосовується суб'єктивний спосіб. Також виявлено, що суб'єктивний спосіб в іспанській мові є категорією психолінгвістичною. Використовуючи суб'єктивний спосіб, мовець не є категоричним у своєму висловленні, передає своє ставлення до події. Навіть за наявності певного семантичного спрямування існує можливість переконати мовця у його вірогідній неправоті. Зроблено припущення, що це може пояснюватися високим ступенем емоційності, психологізму, семантичною нюансацією іспанського мовлення та характеру.

Зауважено, що дійсний і суб'єктивний способи іспанської мови є семантично взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, оскільки за відсутності суб'єктивного способу речення втрачає альтернативу вибору змістового спрямування. Дійсний спосіб вказує лише на єдиний, незмінний перебіг подій. Суб'єктивний спосіб скеровує адресата повідомлення на пошук відповідного слова-селектора, яке дасть йому вичерпну інформацію про мету та значення висловлення. Адресат на підсвідомому рівні звертає увагу на дієслово головного речення і на граматичні елементи, що оточують його.

Ключові слова: суб'єктивний спосіб, іспанська мова, лінгвопрагматика, поліфонія, частотність, селектор точки зору, художній дискурс.

The article highlights the linguopragmatics, polyphony and frequency of use of the Spanish subjunctive mood in subordinate causal, consequent, place clauses on the material of CORPES XXI. There is an analysis of the previous scientific researches concerning the role of subjunctive mood in Spanish subordinate adverb clauses. The lack of the analysis of the use of the subjunctive mood in subordinate causal, consequent, place clauses was found out in the recent linguistic researches. The polyphonic potential of Spanish subjunctive mood in the contemporary belles-lettres discourse has been analysed by means of the theory of M.L. Donaire. It was pointed out the following most frequent selectors of the favourable and unfavourable points of view: main clause verbs, negative particles, conjunctions. Having analysed the examples of the 3 subordinate clauses types listed above on the material of the CORPES XXI, it was pointed out that the subordinate causal clauses introduced by the conjunctions “no porque, no es que” are the most frequent type of subordinate adverb clauses where the subjunctive mood is used. It was found out that the Spanish subjunctive mood belongs to the psycholinguistics categories. By means of the subjunctive mood the speaker doesn't express the categorical statement but expresses his attitude towards the event. Even if there is a strict sense in the utterance there is a possibility to convince the speaker of his probable wrongfulness. It was supposed that it can be explained by the high emotional, psychological degree of the Spanish language and character and by its semantic nuances.

It was pointed out that the Spanish indicative and subjunctive moods are semantically interconnected and complementary elements because in case of the absence of the subjunctive mood form the sentence loses its alternative semantics. The indicative mood shows the unique and unchangeable progress of events. The subjunctive mood pushes the addressee of the message to look for a relevant word selector which will give him the exhaustive information about the aim and the sense of the utterance. The addressee notes unconsciously the main clause verb and its surrounding grammatical elements.

Key words: subjunctive mood, Spanish language, linguopragmatics, polyphony, frequency, selector of the point of view, belles-lettres discourse.

Постановка проблеми. Дослідження лінгвопрагматики та поліфонічних особливостей дієслівних способів романських мов є актуальним питанням серед мовознавців. Чільне місце займає вивчення особливостей функціонування іспанського суб'єктивного способу в різних типах підрядних обставинних речень.

Згідно з постулатами традиційної граматики суб'єктивний спосіб, на відміну від дійсного, виражає дію, яка жодним чином не пов'язана з дійсністю і є лише об'єктом, на який спрямовані думки, почуття або воля суб'єкта головного речення. Суб'єктивний спосіб позначає також синтаксичну підпорядкованість дієслова підрядного речення і сприяє появі мовної поліфонії, що звільняє від прив'язаності до певного стереотипного висловлення.

Наш аналіз базуватиметься на постулатах Марії Луїзи Донер [1], зокрема на її поліфонічній теорії, в якій ідеться про прихильну і неприхильну точки зору щодо змісту підрядного речення. Формант *que* вказує на присутність кількох точок зору в реченні. Важливу роль у процесі набуття висловлення значення відіграє дійсний спосіб. Згідно з поліфонічною теорією Марії Донер він обирає одну точку зору з полеміки двох, яку представляє форма суб'єктивного способу.

Суб'єктивний спосіб іспанської мови широко використовується у *підрядних обставинних реченнях*. Варто відразу ж відзначити, що функціонування суб'єктивного способу є синтагматично пов'язаним із низкою сполучників – маркерів умови – *para que, aunque, sin que, hasta que* та ін. У традиційних граматиках ідеться про те, що зв'язок дії підрядного речення з дійсністю проявляється у змісті головного речення у поєднанні із семантикою сполучника.

Суб'єктивний спосіб іспанської мови продуктивно застосовується у сучасному художньому мовленні Іспанії (стилістичних фігурах, літературних тропах, прислів'ях, приказках, сталих виразах тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численними є нещодавні публікації на тему семантичного аналізу підрядних речень іспанської мови. Проаналізуємо їх.

У своїй праці «Valor semántico-pragmático del modo subjuntivo en las proposiciones sustantivas: estudio contrastivo entre el español y el árabe moderno» [2] Абдерраім Аараб досліджує застосування суб'єктивного способу в підрядних підметових реченнях іспанської та сучасної арабської мови із семантико-прагматичного погляду, базуючись на теорії ілокутивних актів Дж. Серля та Гаверкейта.

Карлос Санчес Лансіс, Роберт Блейк і Пабло Роблес Гарсія у розвідках «La alternancia de modo en las subordinadas sustantivas: el caso de *esperar* en la historia del español» [3] і «La selección de modo en las subordinadas sustantivas en el marco histórico y actual» [4] вивчають еволюцію синтаксису дієслівного способу підрядних підметових речень, який вживається з дієсловом *esperar* і з дієсловами точки зору й емоцій. Вчені дійшли висновку про те, що застосування дійсного способу у вищенаведених конструкціях досягає свого апогею в середньовічній іспанській мові та протягом більшої частини класичного періоду. Саме починаючи із класичного періоду відзначається зростання вживання суб'єктивного способу, зокрема з переважанням форм на -*ga* у ХХ ст.

Рена Торрес Какоуйос, Дора Лакасе, Майкл Джонс, Йоан де ла Роса Якомело у своїй розвідці «El subjuntivo: hacia la rutinización» [5] аналізують продуктивність суб'єктивного способу в підрядних підметових реченнях із діахронічного погляду, спираючись на три тексти XIII–XVI ст. і на усний корпус. Вчені роблять висновок, що продуктивність суб'єктивного способу в підрядних підметових реченнях пояснюється впливом дієслова головного речення і структурними елементами контексту вже у ранніх текстах іспанської мови.

В'ячеслав Новіков у дослідженні «Sobre la bifuncionalidad del modo subjuntivo: función sintáctica o/y función semántica?» [6] вивчає функції суб'єктивного способу іспанської мови, базуючись на описовому та типологічно-порівняльному методах, залучаючи до дослідження гіпотетичний спосіб польської мови. Автор доходить висновку, що суб'єктивний спосіб іспанської мови є «способом підрядності або залежності» та що в підрядних волюнтативних реченнях в обох мовах завжди застосовується суб'єктивний спосіб (іспанська мова) або гіпотетичний спосіб (польська мова).

У праці «Aproximación al modo subjuntivo del español desde una perspectiva multivariable» [7] Альберто Куева Лобейє аналізує прагматичні, семантичні та синтаксичні характеристики конструкцій із суб'єктивним способом іспанської мови.

Даніель Ескудеро Аріца у розвідці «Contextos de subordinación sustantiva: el modo en los verbos de pensamiento, voluntad o deseo y sentimiento. Análisis contrastivo español-italiano» [8] концентрує свою увагу на застосуванні суб'єктивного способу у визначених контекстах підметової підрядності іспанської мови та шукає відповідності в італійській мові.

Ана Лопес Саман'єго й Ільпо Кемпас у розвідці «Querría que me lo compruebes /

comprobaras/comprobases:elección del tiempo verbal tras expresiones de volición atenuada en el español europeo» [9] аналізують часову реалізацію дієслова підрядного речення після ввічливих волюнтативних виразів із дієсловом «querer» у європейському варіанті іспанської мови. Вчені підкреслюють зростання частотності вживання теперішнього суб'єктивного способу після дієслова у кондиціональному способі «quisiera».

Хосе Бустос Гісберт у дослідженні «La oración subordinada sustantiva en el texto escrito en español» [10] аналізує функціонування підрядних підметових речень у 4 типах письмового іспанського дискурсу, морфологію дієслів підрядних речень та умови появи в них дійсного, суб'єктивного способів та інфінітиву.

Серхіо Богард у своїй статті «Flexión finita vs. infinitiva o modo indicativo vs. subjuntivo. ¿Cuál es la distinción crucial en las oraciones completivas del español?» [11] розглядає застосування дійсного або суб'єктивного способу у підрядних додаткових реченнях іспанської мови та визначає первинні причини їх використання.

Кофі Хогнагло у розвідці «La concordancia temporal en las oraciones subordinadas de subjuntivo en español y en francés: normas y discordancias» [12] аналізує дотримання правил узгодження часів у підрядних реченнях французької та іспанської мов за допомогою контрастивно-описового методу. Автор відзначає значний ступінь їх недотримання в обох мовах.

Аня Хенеман у дослідженні «Tal vez es X vs. Tal vez sea X: Construcciones de probabilidad y el uso de los modos» [13] вивчає конструкції, які виражають вірогідність та їх взаємозв'язок з вживанням дієслівних способів. Аналіз побудовано на засадах когнітивної граматики конструкцій, яка враховує точку зору та позицію мовця, який є автором висловлення.

Таким чином, можна зробити висновок, що поліфонічний аналіз застосування та частотності появи суб'єктивного способу в підрядних реченнях причини, наслідку, місця не відображений у найновіших працях мовознавців.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження лінгвопрагматики, поліфонічний аналіз і визначення частотності застосування суб'єктивного способу іспанської мови у підрядних реченнях причини, наслідку, місця на матеріалі з корпусу Іспанської королівської академії CORPES XXI [14].

Завданням запропонованої статті є поліфонічний аналіз окремих вищенаведених типів підрядних обставинних речень, які містять суб'єктивний

спосіб, визначення частотності їх застосування в іспанському художньому дискурсі (зокрема в романах) для вираження різноманітних аргументативних задумів мовця.

Виклад основного матеріалу. З метою поліфонічного аналізу нами було обрано три типи підрядних обставинних речень – причини, наслідку, місця, котрі є одними з найчастотніших у художньому дискурсі загалом і в сучасних іспанських романах зокрема.

Матеріалом дослідження у запропонованій статті послужив онлайн-корпус Іспанської королівської академії CORPES XXI [14], для якого були задані такі параметри пошуку прикладів: 1) Країна походження роману: Іспанія; 2) Писемний варіант іспанської мови; 3) Блок: художня література; 4) Носій: книга; 5) Жанрова належність: роман.

Загальна кількість автоматично знайдених онлайн-корпусом прикладів підрядних обставинних речень причини, наслідку, місця становить 3 173 приклади (з дієслівними формами дійсного та суб'єктивного способу), з яких: 1 447 прикладів підрядних речень причини, які вводяться сполучниками «*por que*, *no es que*»; 161 приклад підрядних речень наслідку, що вводяться сполучником «*de ahí que*»; 1 565 прикладів підрядних речень місця, які вводяться сполучниками «*adonde*, *hasta donde*».

Повний перелік знайдених у корпусі прикладів можна переглянути за посиланням: <https://drive.google.com/drive/folders/1O5JeuwiREbXN1EHsrAwSLvYNrsDnwf-?usp=sharing>.

Розглянемо тепер лінгвопрагматику та поліфонію зазначених видів підрядних речень і наведемо частотність застосування саме форм суб'єктивного способу у кожному з них.

Підрядні причини іспанської мови використовують переважно дійсний спосіб і вводяться сполучниками: «*porque*», «*puesto que*», «*ya que*», «*dado que*», «*debido a que*». Суб'єктивний спосіб, у свою чергу, використовується тоді, коли підрядне речення вводиться заперечною часткою або сполучником: «*no porque*», «*no es que*», що і стало причиною вибору саме їх для визначення частотності появи суб'єктивного способу у загальному корпусі прикладів. За допомогою методу суцільної вибірки було відзначено присутність форм суб'єктивного способу у 1 403 прикладах із 1 447. Наведемо для зразка декілька прикладів із корпусу: «*¿Diga? – la voz de Pedro también sonaba pastosa, pero no porque pareciera borracho, sino porque evidentemente Ruth le había despertado*» [14], «*– El amante de la Regenta. La seduce sólo*

por lo que ella representa, *no porque ella le interese de verdad*» [14], « – Digámoslo así. Quiero decir que sí es la antigua fachada, pero *no es que la tirara para cambiarla por la que hay, sino que... está en otra tienda, en Buenos Aires concretamente, amigo mío*» [14], « – *No es que me arrepienta, tinajero, pero quizá sí le corté de mala manera – prosiguió la monja. – Estuve algo soberbia. Últimamente no sé qué me ocurre*» [14].

За поліфонічною теорією, селекторами точок зору в підрядних причини іспанської мови є у переважній більшості випадків дієслова головного речення, заперечні частки, сполучники й іменники.

Підрядні наслідку описують наслідок дії, вираженої в головному реченні. Найпоширенішими сполучниками, які застосовуються у підрядних наслідку, є: «*así que*», «*por (lo) tanto*», «*por consiguiente*», «*tanto que*», «*no tal que*», «*no tan que*», «*de ahí que*», «*de aquí que*». Зазвичай у підрядних наслідку використовується дійсний спосіб, зокрема у стверджувальних реченнях. Сполучник «*de ahí que*» завжди застосовується разом із суб'єктивним способом. Саме тому його було обрано для отримання вибірки прикладів із онлайн-корпусу. Використання сполучника «*de ahí que*» говорить про те, що мовець розглядає інформацію підрядного речення як таку, що вже відома слухачам, або не вважає доцільним концентрувати увагу на змісті підрядного речення. За допомогою методу суцільної вибірки було відзначено присутність форм суб'єктивного способу у 147 прикладах зі 161. Наведемо для зразка декілька прикладів із корпусу: «*Pero ésta es también la historia de Jonet, el niño flautista que puso furia a la música mientras el ciego la ungió de dulzura. De ahí que Tutankamón sintiese temor por sus arranques, ya que aquel que enfurece a los sonidos corre el peligro de ser también furioso*» [14], «*Y como los sueños se sitúan principalmente en Vallfranca, los vecinos saben más del pueblo por lo que sueñan que por su vida de cada día. De ahí que a veces el pueblo no parezca responder a la realidad, ya que se sueña tal y como era antes, incluso tal y como era en los sueños de los antepasados*» [14].

За поліфонічною теорією, селекторами семантичного спрямування підрядних наслідку є стверджувальна або заперечна форма дієслова головного речення, інколи прислівник, що вживається поряд із дієсловом головного речення (наприклад, *jamás*).

Що ж до **підрядних місця**, то в іспанській мові у них вживається сполучник «*donde*» або його конструкції з прийменниками: *adonde*, *de donde*, *hasta donde*, *por donde*. Підрядні місця, які міс-

тять суб'єктивний спосіб, вказують на місця виконання дії, незнайомі мовцю. За допомогою методу суцільної вибірки було відзначено наявність форм суб'єктивного способу у 76 прикладах із 1 565. Наведемо декілька прикладів із корпусу: «*Nunca he experimentado nada igual... -apartó la mirada del dragón para dirigirla hacia su hermano-. No importa adónde vayamos, Bernabé; no hay lugar en la tierra en el que estemos más seguros que aquí...*» [14], «*Y Tomasa acaricia la cabecita negra. Repártelas entre las mejores, hasta donde llegue, le dijo Joaquina a una compañera al deshacer los eslabones de su cinturón*» [14].

За поліфонічною теорією, у підрядних місця процес вибору точки зору є ідентичним, як і в підрядних наслідку. Точка зору обирається стверджувальною або заперечною формою дієслова головного речення, яке виступає селектором. Змінюється лише напрямок скерування дії головного речення. Головний акцент робиться саме на місці, а не на часі виконання дії.

Висновки. Таким чином, згідно з результатами нашого дослідження, підрядні обставинні речення причини, які вводяться сполучниками «*no porque, no es que*», є найчастотнішим типом підрядних обставинних речень, де застосовується суб'єктивний спосіб (1 403 приклади із 1 447). Друге місце за частотністю появи форм суб'єктивного способу посідають підрядні обставинні наслідку (147 прикладів зі 161). Третє місце займають підрядні місця (76 прикладів із 1 565). Як бачимо, суб'єктивний спосіб використовується майже у кожному прикладі підрядних речень причини та наслідку (96,96% і 91,30% відповідно), тоді як у підрядних реченнях місця частотність його застосування сягає лише 4,86%.

Що ж до лінгвопрагматики та поліфонії суб'єктивного способу, то в іспанській мові він є категорією психолінгвістичною. Використовуючи його, мовець не є категоричним у своєму висловленні. Навіть за наявності певного семантичного спрямування існує можливість переконати мовця у його вірогідній неправоті. Таким чином, за допомогою суб'єктивного способу іспанець передає своє ставлення до події, на підсвідомому рівні він дає змогу переконати себе в тому, що існує інший погляд на подію. Це може пояснюватися високим ступенем емоційності, психологізму, семантичною нюансацією іспанського мовлення та характеру.

Дійсний і суб'єктивний способи іспанської мови є семантично взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, оскільки за відсутності суб'єктивного способу речення втрачає альтернативу вибору змістового спрямування. Дійсний спосіб вказує лише на єдиний, незмінний

перебіг подій. Суб'єктивний спосіб скеровує адресата повідомлення на пошук відповідного слова-селектора, яке дасть йому вичерпну інформацію про мету та значення висловлення. Адресат на підсвідомому рівні звертає увагу на дієслово головного речення і на граматичні елементи, що оточують його.

Найчастотнішими селекторами суб'єктивного способу у підрядних реченнях причини, наслідку, місця є дієслова головного

речення (вжиті в дійсному способі), заперечні частки, сполучники.

Таким чином, значна присутність суб'єктивного способу в художніх текстах – це ще один його прояв і доказ універсальності використання у сучасній іспанській комунікації.

Перспективою подальших досліджень є вивчення частотності використання найуживаніших форм теперішнього суб'єктивного способу іспанської мови на матеріалі сучасної іспанської та латиноамериканської літератур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Donaire M.L. Subjuntivo y polifonía (español, francés). Madrid, 2001. 112 p.
2. Abderrahim A. Valor semántico-pragmático del modo subjuntivo en las proposiciones sustantivas: estudio contrastivo entre el español y el árabe moderno. *Revista Internacional de Lenguas Extranjeras = International Journal of Foreign Languages*. 2018. № 8. P. 11–46.
3. Robert J. Blake, Sánchez Lancis C. La alternancia de modo en las subordinadas sustantivas: el caso de “esperar” en la historia del español. *Actas del X Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. 2018. Vol. 1. P. 513–530.
4. Robert J. Blake, Sánchez Lancis C.E., Robles García P. La selección de modo en las subordinadas sustantivas en el marco histórico y actual. *Scriptum digital: revista de corpus diacrónicos i edició digital en llengües iberoromàniques*. 2019. № 8. P. 89–110.
5. Rena Torres Cacoullós, Dora Lacasse, Michael Johns, Johan de la Rosa Yacomelo El subjuntivo: hacia la rutinización. *Moenia: Revista lucense de lingüística & literatura*. 2017. № 23. P. 73–94.
6. Nowikow W. Sobre la bifuncionalidad del modo subjuntivo: ¿función sintáctica o/y función semántica? *Moenia: Revista lucense de lingüística & literatura*. 2017. № 23. P. 61–72.
7. Cueva Lobelle A. Aproximación al modo subjuntivo del español desde una perspectiva multivariable. *Folios: revista de la Facultad de Humanidades*. 2018. № 48. P. 73–84.
8. Escudero Ariza D. Contextos de subordinación sustantiva. El modo en los verbos de pensamiento, voluntad o deseo y sentimiento: análisis contrastivo español-italiano. *Tonos digital: Revista de estudios filológicos*. 2017. № 33.
9. Samaniego A.L., Kempas I. Querría que me lo compruebes / comprobaras / comprobases: elección del tiempo verbal tras expresiones de volición atenuada en el español europeo. *Estudios filológicos*. 2018. № 61. P. 35–58.
10. Bustos Gisbert J.M. La oración subordinada sustantiva en el texto escrito en español *Anuario de estudios filológicos*. 2020. Vol. 43. P. 95–118.
11. Bogard Sierra S. Flexión finita vs. infinitiva o modo indicativo vs. subjuntivo. ¿Cuál es la distinción crucial en las oraciones completivas del español? *Nueva revista de filología hispánica*. 2020. Tomo 68. № 2. P. 551–570.
12. Hognaglo K. La concordancia temporal en las oraciones subordinadas de subjuntivo en español y en francés: normas y discordancias. *Beoiberística*. 2020. Vol. 4. № 1. P. 13–30.
13. Hennemann A. Tal vez es X vs. Tal vez sea X: Construcciones de probabilidad y el uso de los modos. *Romanica Olomucensia*. 2020. № 1. P. 51–72.
14. CORPES XXI (REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CORPES XXI) [en línea]. *Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES)* : веб-сайт. URL: <https://apps2.rae.es/CORPES/view/inicioExterno.view;jsessionid=7DDE F7E87B205DB5A7D2EE9141DE508E> (дата звернення: 03.06.2021).

**АФОРИСТИЧНІСТЬ РОМАНУ «САД ЕМЕРСОНА»
(«EL HUERTO DE EMERSON») ЛУІСА ЛАНДЕРО**

**APHORISTIC CHARACTER OF THE NOVEL “EMERSON’S GARDEN”
 (“EL HUERTO DE EMERSON”) BY LUIS LANDERO**

Сайфутдінова О.Ю.,

orcid.org/0000-0002-2767-5839

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри французької філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті висвітлено афористичність автобіографічного роману «Сад Емерсона» Луїса Ландеро. З'ясовано стан дослідженості в українській іспанистиці постаті популярного літератора та публіциста Л. Ландеро і його творчості. Перелічено творчі здобутки іспанського письменника на ниві романістики за останнє десятиліття. Окреслено жанрові особливості «Саду Емерсона». Представлено найпоширеніші в українській та іспанській філологічних традиціях визначення афоризмів. На базі обраних визначень афоризму перелічено найвірогідніші критерії афористичності. Проінтерпретовано кожен критерій і розкрито його зв'язок із функціонуванням афоризму. Із тексту роману виокремлено речення, які можна зараховувати до афористичних, беручи до уваги зазначені критерії. Описано особливості розповсюдження афоризмів авторства Л. Ландеро у кожному із п'ятнадцяти розділів «Саду Емерсона» залежно від тематики та властивостей нарративу. Здійснено художній переклад окремих афоризмів, виокремлених із роману. Пояснено, які зовнішні чинники генерують афористичну сутність влучних висловлювань Луїса Ландеро. Досліджено внутрішню структуру афористичних висловлювань, присутніх у романі «Сад Емерсона». Вказано на структурну подібність окремих афоризмів Л. Ландеро із жанром грегєріяс Рамона Гомеза де ла Серни, іспанського письменника-авангардиста початку ХХ ст. Проаналізовано зв'язок афоризмів роману «Сад Емерсона» із реалізацією різних функцій мови – і основних, і факультативних. Встановлено прагматичну унікальність афористичних висловлювань відповідно до функцій мови, які вони реалізують. З'ясовано ролі афоризмів у нарративі роману «Сад Емерсона». Визначено перспективи наукових досліджень, пов'язаних із явищем афористичності, зокрема з особливостями будови, виникнення, функціонування та найменування різних можливих реалізацій афористичного жанру.

Ключові слова: афоризм, афористичність, грегєрія, метафора, нарратив, функція мови.

The paper covers the aphoristic character of autobiographic novel “Emerson’s Garden” by Luis Landero. The state of research concerning the figure and works of L. Landero (popular author and publicist) in Hispanic studies in Ukraine is examined in the paper. His major novels for the last decade are mentioned. Genre specificities of “Emerson’s Garden” are outlined. The most popular definitions of aphorisms in Ukrainian and Spanish philological traditions are presented. Based on the chosen definitions of aphorism, the most probable criteria for aphoristic character are identified. Each criterion has been interpreted and its connection with the functioning of aphorism has been demonstrated. The sentences have been identified in the text of the novel which may be treated as aphoristic taking into account the criteria mentioned. The specific features of aphorisms distribution in L. Landero’s novel are demonstrated for each of fifteen chapters of “Emerson’s Garden” depending on the topics and the narrative features. Artistic translation has been proposed for some of the aphorisms identified in the novel. It is explained what external factors generate the aphoristic character of Luis Landero’s utterances. The internal structure of aphoristic remarks in “Emerson’s Garden” has been investigated. It has been demonstrated that some of L. Landero’s aphorisms are structurally similar to the greguerías genre of Ramón Gómez de la Serna (Spanish avant-garde writer of early 20th century). The analysis is provided of how “Emerson’s Garden” aphorisms are connected with the actualization of various functions of language, including major and optional functions. The pragmatic uniqueness of aphoristic statements has been established in accordance with the functions of language that they actualize. The role of aphorisms in the narrative of “Emerson’s Garden” has been elucidated. The prospects of further research into the aphoristic phenomena has been specified, in particular those connected with the structure, emergence, functioning, and naming of various possible manifestations of the aphoristic genre.

Key words: aphorism, aphoristic character, greguería, metaphor, narrative, function of language.

Постановка проблеми. У сучасній іспанській літературі серед романістів вагомою постаттю є Луїс Ландеро, котрий дебютував романом «Ігри пізнього віку» («Los juegos de la edad tardía», 1989) і тепер, забезпечуючи комунікацію покоління, відображає у літературі картини сьогодення з усвідомленням історичного та письменницького досвіду свого краю. Подальші літературні здобутки цього автора увінчалися творами, які

демонструють особливий нарратив, своєрідний винахід Луїса Ландеро в мистецтві слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідники іспаномовних авторів базуються на традиції іспанських філологів, котрі зараховують Л. Ландеро до «покоління 68» [1, с. 193] та до представників екзистенційного роману [там само]. Також в українських літературознавчих джерелах бачимо, що ім'я Л. Ландеро

пов'язують із постмодерним реалізмом [2] або пост-постмодернізмом, беручи до уваги роман «Ігри пізнього віку» [3, с. 89]. Українська іспаністика потребує вивчення подальшого розвою творчості Луїса Ландеро, оскільки власне цей автор маркує сучасну іспанську літературу, поєднуючи її традиції з відповіддю на запити та вподобання теперішнього читача. Протягом останніх десятиліть Луїс Ландеро подарував літературі чимало плодів свого творчого доробку, серед яких романи «Відпущення» (тут і далі переклад мій – О. С.) («Absolución», 2012), «Життя на продаж» («La vida negociable», 2017), «Дрібний дощ» («Lluvia fina», 2019) та автобіографічні романи «Балкон узимку» («El balcón en invierno», 2014) і «Сад Емерсона» («El huerto de Emerson», 2021). Л. Ландеро, як філолог і знавець літератури та літературознавчих дисциплін, обирає найфункціональніші для сьогодення методи художнього зображення і нарративу, завдяки чому досягається якнайкраще до сприйняття аудиторії. Афоризм є одним зі способів, до яких удасться автор, аби сформулювати свій ідейний посил до читача, і, попри те, що в автобіографічному романі «Сад Емерсона» Л. Ландеро не говорить нічого про афоризми чи афористичність, окремі сентенції твору мають незаперечне право називатися афористичними.

Постановка завдання. Аби висвітлити афористичність, присутню в романі «Сад Емерсона» («El huerto de Emerson») Л. Ландеро, слід виконати завдання: визначити та пояснити критерії афористичності; відповідно до них виокремити з тексту роману афористичні висловлювання; описати особливості розподілу афоризмів у розділах роману; дослідити структуру афористичних висловлювань; проаналізувати реалізацію різних функцій мови у зазначених афоризмах; з'ясувати роль афористичних висловлювань у нарративі «Саду Емерсона».

Виклад основного матеріалу. Луїс Ландеро, сучасний іспанський романіст і публіцист, визначає жанр свого найновішого роману «Сад Емерсона» як «колекцію фрагментів, вибраних із того, що зберігає пам'ять. Своєрідну антологію минулого» [4]. Наратив твору різномірний, композиція не є класичною, лінійною, а радше репрезентує потреби сучасної художньої літератури, адже цей біографічний роман має щось на кшталт обрамлення, коли у першому й останньому розділах повторюється символічна картина зими.

Щоб дослідити афористичність цього автобіографічного роману, розгляньмо декілька визначень афоризму.

«Словник іншомовних слів» пояснює термін як «короткий влучний оригінальний вислів, що

зробився усталеним» [5]. «Енциклопедія сучасної України» визначає афоризм як «влучний вислів, який має лаконічну виразну форму, часто за допомогою антитези, паралелізму, гіперболи тощо, із глибоким та оригінальним узагальненим змістом» [6]. «Словник Української мови» витлумачує афоризм таким чином, що вимога академічного стилю дозволяє зацитувати його лише частково: «Узагальнена думка, висловлена стисло в дуже виразній формі» [7]. Іспанські лексикографічні джерела пропонують подібні тлумачення афоризму, зокрема у «Словнику Королівської Мовної Академії» («DRAE») афоризм визначено як «коротка повчальна сентенція, яку встановлюють за правилом в певній науці чи мистецтві» [8, с. 53], а словник іспанської мови університету Алькала позиціонує афоризм як «коротку фразу, що має моральний або повчальний зміст» [9, с. 33].

З огляду на визначення виокремимо такі критерії афористичності:

1. *Влучність.* Передбачає, що висловлювання фіксує моральну, дидактичну або універсальну істину та/або має витончену форму, зокрема тому, що містить зображально-виражальні засоби мови (наприклад, тропи або фігури мовлення).

2. *Стислість.* Означає, що афоризм є лаконічним і відносно коротким.

3. *Здатність до відтворення* (придатність для цитування). Цей критерій пов'язаний із попереднім, тобто афористичне висловлювання здатне до відтворення, по-перше, завдяки своєму розміру (воно мало би вкластися в оперативну пам'ять людини), по-друге, завдяки можливості імплементуватися в різні тексти та контексти.

Беручи до уваги ці критерії, ми перевірили на афористичність усі речення роману і виокремили значну кількість сентенцій, які є афористичними відповідно до зазначених параметрів. Дослідження «Саду Емерсона» на наявність афоризмів виявило вже на початку, що розподіл афористичних висловлювань у романі є нерівномірним.

Нижче ми пояснюємо проліферацію афористичності (залежно від тематики окремих частин роману і властивостей нарративу) поряд із демонстрацією кількісного розподілу афоризмів за розділами:

1. *«Час збирати виноград» («Tiempo de vendimia»).* Розділ містить афоризми про пам'ять, мислення, мову та їхнє значення для письменницької діяльності. Крім того, Л. Ландеро цитує метафоричний вислів одного невідомого автора, а також Орхана Памука. Кількість добутих афористичних речень автора – 15.

2. «Попутний вітер» («El viento en la vela»). Розділ містить насамперед розповідь про відвідання цвинтаря. Значно менше тут представлено роздумів, нав'язаних цією подією, тому й афоризмів невелика кількість. Афористичні висловлювання стосуютьсяплинності часу і сприйняття часу людиною. Розділ також містить сліди висловлювань Антоніо Мачадо і Фрідріха Ніцше. У кінці розділу Л. Ландеро цитує вірша А. Мачадо «Умій чекати». Кількість добутих афористичних речень автора – 6.

3. «Чоловік без ремесла» («Un hombre sin oficio»). Розділ містить велику кількість афоризмів, позаяк вони є підсумками філософських розмірковувань автора про письменництво. Значна кількість афоризмів об'єднана у складні поширені речення. Також Л. Ландеро цитує афоризм Хуана Бенета і згадує твори авторів різних часів і народів, розповідаючи про свій досвід прочитання і сприйняття цих творів. Кількість добутих афористичних речень автора – 10.

4. «Там, де Паче» («Donde Pache»). У розділі викладено історію життя і смерті одного селянина. Роздумів чи висновків немає: автор доручає зробити їх читачеві. Афористичних речень не виявлено.

5. «Дитина і мудрець» («El niño y el sabio»). Розмірковуючи про два способи художнього споглядання і відображення дійсності, Луїс Ландеро генерує багато повчальних афоризмів та інкрустує їх у висловлювання, адресовані його учням. Також маємо кілька цитат З. Фрейда, Й. Гете, Дж. Джойса, вплетених у розділ, а тоді афористичні цитати різних авторів (таких як Шервуд Андерсон, Еудженіо Монтале, Хуан Рамон Хіменес, Хосеп Пла, Гі де Мопассан, Гюстав Флобер, Вінсент Ван Гог, Фернандо Пессоа, Марсель Пруст) подані окремо в кінці розділу. Кількість добутих афористичних речень автора – 13.

6. «Лицяння» («Un noviazgo»). У цьому розділі Л. Ландеро розповідає спогади свого дитинства – виклад подій, які передували сватанню тітки автора, а також робить костюмбристські описи побуту, портретів та інтер'єрів. Афористичних речень не виявлено.

7. «Осяяння» («Iluminaciones»). У цьому розділі Л. Ландеро цитує блискучі вислови Теодора Адорно про творчість Вальтера Беньяміна. Автор розмірковує про цитати, що стали для нього значущими, відколи він їх почув від різних людей у своєму житті. Також оповідає про свої враження від прочитання окремих частин літературних творів, про переживання наративу і про читацькі додумування; генерує афоризми про життєвий досвід дитини, старшої людини та про вибірко-

вість пам'яті. Кількість добутих афористичних речень автора – 5.

8. «Чоловіки та жінки» («Hombres y mujeres»). Л. Ландеро розповідає і розмірковує про свої спостереження за чоловіками та жінками. Усі афоризми розділу – про відмінність їхнього способу життя. Кількість добутих афористичних речень автора – 4.

9. «Молитва» («Plegaria»). У розділі автор, розмірковуючи про споглядання і творчість, цитує афористичні вислови Мігеля де Сервантеса, Йоганна Вольфганга фон Гете та поезію Антоніо Мачадо. Роздуми увінчуються молитвою літератора, де традиційні афористичні висновки про секрети майстерності письменства зодягнені в наказовий спосіб. Кількість добутих афористичних речень автора – 4.

10. «Мадрид тих часів» («El Madrid de entonces»). У розділі маємо розповідь про людей, які жили у Мадриді тоді, коли юний автор приїхав до столиці. Афористичних речень не виявлено.

11. «Старий моряк» («El viejo marino»). Розповідь про долю шукача прогод, який не може знайти собі місця на суші серед своїх, автор підсумовує афористичними висловами. Кількість добутих афористичних речень автора – 2.

12. «Із саду до моря» («Mar desde el huerto»). У розділі Л. Ландеро розповідає про свої переживання під час подорожей і роздумує про якість і цінність подорожей, про що і формулює афоризми. Кількість добутих афористичних речень автора – 4.

13. «Час, коли ми були такими гарними» («Cuando éramos tan guapos»). У розділі автор оповідає про своє кохання в молоді роки та розмірковує про світосприйняття молодих людей. Свій емоційний досвід і світогляд він підсумовує афоризмами. Кількість добутих афористичних речень автора – 8.

14. «Самозванства» («Imposturas»). Л. Ландеро розповідає про свою роботу помічником адвоката, викладачем французької мови та робить про це емоційні висновки. Афористичних речень не добуто, позаяк влучні висловлювання автора представлені або неповними реченнями, або вони мають нерозривний зв'язок з іншими реченнями та не можуть відтворюватися в оригінальному вигляді.

15. «Зимові дні» («Días de invierno»). Автор символічно описує атмосферу іспанської зими крізь призму часу з її уявними та мітологічними персонажами. У цьому розділі афоризми Л. Ландеро узагальнюють його онтологічні переживання. Кількість добутих афористичних речень автора – 7.

Розгляньмо найпромовистіші афоризми «Саду Емерсона»:

Diríase que la experiencia vital no está completa hasta que no contamos o nos contamos lo vivido [10, с. 191]. – «Я би сказав, що життєвий досвід не є доконечним, доки ми не розповімо комусь або собі про те, що пережили».

Цей афоризм одержано через констатування спостережень автора. Він пов'язує сприйняття, усвідомлення і пам'ять із мовленням людини. Це висловлювання – здобуток науки, потрактований у художній формі.

En algún lugar de la conciencia, se oye por un momento el agua loca de la historia [10, с. 233]. – «У якомусь закутку свідомости на мить можна почути шалену течію історії».

Цей метафоричний вислів окреслює спосіб сприйняття людиною історичної дійсності. Наявні метафори дають змогу пояснити коротко, що людині за малий проміжок часу неможливо досягнути кількатисячолітню вагу історичних подій.

Усі афоризми «Саду Емерсона» відображають суб'єктивне бачення світу автором: вони є і науковими, і художніми водночас. Науковість реалізується через демонстрацію застосованих мисленнєвих операцій: синтезу, аналізу, аналогії, абстрагування, порівняння, узагальнення, індукції та дедукції. Художність досягається зображально-виражальними засобами мови, переважно метафорою, персоніфікацією, гіперболою чи повторами:

Al calor de las palabras, todo de pronto parece nuevo y recién inventado [10, с. 12]. – «Під жаром слів усе раптом здається новим і свіжоствореним».

Confía en el lenguaje, me digo, ese sutil ejército capaz de descubrir y conquistar las más ignotas tierras, de hacer reales y tangibles hasta los mismos espejismos [10, с. 12]. – «Довіряй мові, – кажу я собі, – це рафіноване військо, здатне відкрити і завоювати найнезвіданіші землі, зробити реальними та матеріальними навіть міражі».

Por mucho que ideas y que imagines y proyectos, hasta que no está escrito no sabes de verdad lo que has ideado, imaginado y proyectado [10, с. 12]. – «Як би Ти не задумував, не уявляв і не планував, доки воно не написано, ти не знаєш насправді, що ти задумав, уявив і спланував».

Hasta la fantasía tiene su casa en la memoria [10, с. 9]. – «Навіть фантазія має дім у пам'яті».

Y el alma se aturde con la velocidad [10, с. 24]. – «А швидкість оглушує душу».

La imaginación tiembla sobrecogida ante el vislumbre de lo desconocido e infinito [10, 183]. – «Заскочена уява тремтить у передчутті невідомого і безмежного».

Цікаво зауважити, що метафоричні афоризми Луїса Ландеро подібні до реалізацій жанру *gregeria*, творцем якого був письменник-авангардист Рамон Гомез де ла Серна (1888–1963), котрий у своїх *gregerias* поєднав влучний вислів із метафорою [11]:

Nos muerde el ladrido de los perros [10, с. 30]. – «Псячий гавкіт нас кусає».

Son más largas las calles de noche que de día [10, с. 45]. – «Уночі вулиці довші, ніж удень».

І Р.Г. де ла Серна, і Л. Ландеро досягали афоризмами злиття двох реальностей – предметної та літературної. Афоризми Р.Г. де ла Серни виникли завдяки його життєвому і творчому гаслу: «Усе треба сказати» [12, с. 17]; натомість афористичність Луїса Ландеро реалізується через переконання, що він «проживає прочитане» [10, с. 47]. Попри те, що афоризми Луїса Ландеро нерівномірно розподілені по всьому «Саду Емерсона» (хоч не лише цей його твір багатий на афоризми), а не опубліковані окремими збірками, як у Рамона Гомеза де ла Серни, вони достатньо сильні, аби виокремитися і знайти свого читача на шпальтах газет, у заголовках електронних сторінок, у соцмережах і рекламі. Справді, найвлучніші речення тексту фігурують насамперед у рекламі перед першопоказами фільмів і передують презентаціям книжок. Завдяки закону довіри до зрозумілих висловлювань, який передбачає «апеляцію до вічних простих істин» [13, с. 40], афоризми, якщо не завжди реалізують комерційну, некомерційну та культурну продукцію, завжди реалізують самих себе, позаяк сучасне суспільство потребує афоризмів, що б відобразили дійсність, у якій воно живе, і слугували би підсвіченими дороговказами у строкатій масі текстів, у в'язкому інформаційному просторі.

Дослідивши реалізацію функцій мови у «Саду Емерсона» загалом і в наявних у ньому афоризмів зокрема, можна дійти висновку, що всі зазначені афоризми здійснюють комунікативну функцію мови, позаяк забезпечують спілкування автора з читачем. Також вони реалізують мислеоформлювальну функцію, адже в них виформулювалися думки автора і, напевно, формулюватимуться думки його читачів. Когнітивна функція мови також здійснюється через афористичні висловлювання, завдяки їм ми пізнаємо світ. Репрезентативна функція мови здійснюється завдяки здатності афоризмів відображати об'єктивну дійсність, емоційна – через їхню властивість передавати емоції автора. Експресивна функція виявляється у вираженні письменника за допомогою афористичних висловлювань,

а імпресивна (апелятивна) – через вплив, який чинять на читача афористичні висловлювання.

Окрім комунікативної, когнітивної, мисле-оформлювальної, репрезентативної, емоційної, експресивної та імпресивної функцій мови, у романі нерідко реалізується метамовна функція, коли текст витлумачує сам себе:

No hay quizá mayor logro literario que conseguir que un sustantivo adquiere toda la mágica potencia que tuvo en sus orígenes [10, с. 13]. – «Мабуть, найбільша майстерність літератора – це досягти, щоб іменник набув усієї своєї магічної сили, яку він мав на початках».

Qué inmenso poder tiene el lenguaje, creador de realidades que, cuando fraguan, resultan más fuertes y perdurables que la propia realidad objetiva [10, с. 14]. – «Яку колосальну владу має мова; вона витворює реальності, які, щойно вони постали, виявляються сильнішими і тривкішими, ніж сама об'єктивна дійсність».

На думку вітчизняних мовознавців, метамовна функція є не основною, а факультативною [14, с. 64], і саме рідкісний факт її реалізації робить унікальним текст роману разом із наявними у ньому афоризмами.

Беззаперечною є вага афористичних висловлювань у «Саду Емерсона». Застосовуючи афористичні висловлення, Луїс Ландеро досягає декілька цілей щодо сприйняття свого тексту читачем: 1) лаконічні формулювання концентрують думку; 2) вишукані формулювання підсвічу-

ють ідеї, думки та ціннісні орієнтири; 3) прості висловлювання консервують висновки.

Висновки. Аналіз «Саду Емерсона» дає підстави вважати афористичним цей твір, позаяк значна частина речень у його структурі є влучними, лаконічними й оригінальними формулюваннями висновків та узагальнень. Афористичності «Саду Емерсона» Луїс Ландеро досягає тим, що органічно і невимушено вливає в текст твору мудрість усього свого наукового, літературнотворчого та чуттєво-емоційного життя. Цей текст виник насамперед як метафорична вербалізація усвідомленого досвіду автора-читача, автора-письменника й автора-викладача, поєданого з осмисленими та переосмисленими цитатами його улюблених письменників, філософів і людей різних професій, що траплялися йому на життєвому шляху. Цікавою для подальшої наукової розвідки може бути комплексна розробка критеріїв афористичності, котрі би допомогли чіткіше встановити, які висловлювання можна вважати афоризмами, а які ні. Перспективним для розвитку іспаністики було би з'ясувати, чи ще хтось із іспаномовних авторів пише *gregerías* і, якщо так, то чи називає їх цим терміном. Також потенційно продуктивним для сучасної філології є розмежування жанрів афоризму та *gregerías* з уточненням їхніх класифікаційних особливостей із розробкою відповідної номінації виокремлених жанрів. Так само начасовими є проблеми інтертекстуальності афоризмів, їхнього перефразування та перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басанта, Анхель. Сучасний іспанський роман: тенденції і групи / пер. з ісп. С. Романової. *Всесвіт*. 2011. № 1–2. С. 193. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/835/41/> (дата звернення: 16.07.2021).
2. Оласірехі, М.Х. Чи повернеться реальне до постмодерної літератури? / пер. з англ. Г. Трегуб. *Всесвіт*. 2011. № 11–12. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/940/41/> (дата звернення: 16.07.2021).
3. Дроздовський Д. Стратегії експлікації постмодерністської чуттєвості в іспанській літературі 1960–1990-х рр.: з перспективи пост-постмодернізму. *Studia Methodologica*. 2016. Вип. 43. С. 135–140.
4. Ruiz Mantilla, Jesús. Luis Landero: "Hay gente que no aprende a amar. Quizás yo sea uno de ellos". *El país*. 3.04.2021. URL: <https://elpais.com/eps/2021-04-03/luis-landero-hay-gente-que-no-aprende-a-amar-quizas-yo-sea-uno-de-ellos.html> (дата звернення: 16.07.2021).
5. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl> (дата звернення: 16.07.2021).
6. Енциклопедія Сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=44675 (дата звернення: 16.07.2021).
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/aforyzm> (дата звернення: 16.07.2021).
8. Diccionario RAE de la lengua española. Vigésima Primera Edición : en 2 t. / RAE. Madrid : Editorial Espasa Calpe, 1995. Tomo I. 1077 p.
9. Diccionario para la enseñanza de la lengua española. Barcelona-Alcalá de Henares : Bibliograf-Universidad de Alcalá de Henares, 1995. 1248 p.
10. Landero, Luis. El huerto de Emerson. Barcelona : Tusquets Editores S.A., 2021. 240 p.
11. Diccionario de la lengua española. URL: <https://dle.rae.es/greguer%C3%ADa> (дата звернення: 16.07.2021).
12. Gómez de la Serna, Ramón. Greguerías / Rafael Calleja. Madrid : Editorial Saturnino Calleja, 1919. 317 p.
13. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
14. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2009. 336 с.

РОЗДІЛ 6

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 81'1(043.2): 811.531'276.6:006.052
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.3>

РОЛЬ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АСПЕКТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМЦЯМИ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ

THE ROLE OF LINGUISTIC AND LINGUOCULTURAL ASPECTS IN THE STUDY OF KOREAN LANGUAGE BY FOREIGNERS

Пак А.,

orcid.org/0000-0001-9298-3697

*старший викладач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання
факультету іноземних мов*

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

У статті розглянуто лінгвокраїнознавчий і лінгвокультурологічний аспекти у вивченні іноземцями корейської мови. Автором наголошено на тому, що стрімкий процес розвитку, тотальна глобалізація і проникнення однієї культури в іншу посприяли тому, що люди почали більше цікавитися вивченням іноземних мов, а лінгвісти задумалися над удосконаленням методів і підходів викладання мови. Звісно, основна задача навчального процесу – забезпечити учня достатньою комунікативною базою, досконалим словниковим запасом і граматичними навичками, та залишається ще дещо, у деяких аспектах важливіше за попередні пункти. Це адаптація до нового мовного середовища й розуміння самої культури, економічних, історичних процесів нової для іноземців країни та її мови як основного способу реалізації культурних процесів. Акцентовано увагу на їхньому значенні та вмінні застосовувати на практиці, а саме під час опанування іноземними студентами, зокрема українцями, корейської мови. Проаналізовано дефініцію зазначених лінгвістичних термінів, трактування їх у практиці іншими науковцями, реалізацію в мовному просторі. У публікації розгорнуто пояснюється роль лінгвокраїнознавчого та лінгвокультурологічного аспектів у формуванні міжкультурного діалогу, що базується на знаннях не тільки мовних особливостей, а й історичних і культурних парадигм країни.

Автором праці проаналізовано систему навчання корейської мови як іноземної в українському середовищі, ним акцентовано на основних принципах такого вивчення, серед яких формування міжкультурної компетенції студентів ВНЗ, адаптація до іноземного середовища. Запропоновано врахування важливих навчальних факторів, таких як пристосування до мовного середовища, володіння лінгвокраїнознавчим матеріалом та ін., що забезпечують повне занурення у мовний простір. Відзначено, що формуванню країнознавчої та культурологічної компетенції присвячено безліч робіт вчених-методистів, деякі з них розкривають також проблему формування вербальної комунікативної поведінки, тоді як проблема формування в учнів початкових класів невербальної комунікативної поведінки залишається невирішеною.

Зроблено висновки про роль лінгвокраїнознавчого і лінгвокультурологічного аспектів, їхнє домінантне значення для забезпечення якісного оволодіння студентами корейською мовою, а також окреслено перспективи подальших досліджень цієї теми.

Ключові слова: корейська мова, іноземна мова, лінгвокраїнознавство, лінгвокультурологія, методи викладання, міжкультурний простір.

The article considers the linguistic and linguistic and cultural aspects in the study of Korean by foreigners. Emphasis is placed on their importance and ability to apply in practice, namely when mastering the Korean language by foreign students, in particular, Ukrainians. The definition of these linguistic terms, their interpretation in practice by other scholars, implementation in the language space are analyzed. The publication explains in detail the role of linguistic and linguistic and cultural aspects in the formation of intercultural dialogue, based on knowledge not only of linguistic features, but also of historical and cultural paradigms of the country. The author noted that the rapid process of development, total globalization and the penetration of one culture into another have contributed to the fact that people have become more interested in learning foreign languages, and linguists have thought about improving methods and approaches to language teaching. Of course, the main task of the educational process is to provide the student with a sufficient communicative base, a perfect vocabulary and grammatical skills. And there are still a few, in some aspects more important than the previous points. This is adaptation to the new linguistic environment and understanding of the culture itself, economic, historical processes of the new country for foreigners and its language as the main way of implementing cultural processes.

The author analyzes the system of teaching Korean as a foreign language in the Ukrainian environment, he emphasizes the basic principles of such a study, including the formation of intercultural competence of university students, adaptation to the foreign environment. It is proposed to take into account important educational factors, such as adaptation to the language environment, possession of linguistic material, etc., which provide full immersion in the language space. Thorough conclusions are made about the role of linguistic and linguistic and cultural aspects, their dominant importance for ensuring the quality of students' mastery of the Korean language, as well as the prospects for further research on this topic. It was noted that the formation of country studies and cultural competence is devoted to many works of scientists-methodologists, some of them also reveal the problem of formation of verbal communicative behavior, while the problem of formation of non-verbal communicative behavior of elementary school students remains unresolved.

Key words: Korean language, foreign language, linguistics, linguoculturology, teaching methods, intercultural space.

Постановка проблеми. Стрімкий процес розвитку, тотальна глобалізація і проникнення однієї культури в іншу посприяли тому, що люди почали більше цікавитися вивченням іноземних мов, а лінгвісти задумалися над удосконаленням методів і підходів викладання мови. Звісно, основна задача навчального процесу – забезпечити учня достатньою комунікативною базою, досконалим словниковим запасом і граматичними навичками, та залишається ще дещо, у деяких аспектах важливіше за попередні пункти. Це адаптація до нового мовного середовища й розуміння самої культури, економічних, історичних процесів нової для іноземців країни та її мови як основного способу реалізації культурних процесів. Іноземці, зокрема українці, котрі опановують мову, через відсутність базових знань про новий простір часто не можуть порозумітися з її носіями, адже міжкультурний рівень комунікації надзвичайно низький. Таким чином, сучасна система навчання повинна максимально використовувати лінгвокраїнознавчі матеріали, серед яких і лінгвокультурологічні, щоб уникати будь-яких неточностей і непрофесійності у викладанні іноземної мови, зокрема корейської. Отже, зростає необхідність досконало знати специфіку країни, адже регіональний підхід вважається одним із основних принципів вивчення іноземних мов.

Нині у багатьох закладах вищої освіти відбувається вивчення корейської мови як іноземної. Від успішного оволодіння усною і письмовою корейською мовою залежить ефективність формування як комунікативної, так і загальної професійної компетенції учнів. Як відомо, у сучасній методології викладання іноземних мов існує тенденція так званого повного занурення в мовне середовище для більш детальної акцентуації процесу навчання. Така адаптація на відстані до нового мовного середовища готує людину до різних комунікативних ситуацій із прямими носіями цієї мови. Занурення в мовне середовище не можливе без ознайомлення студентів із лінгвокраїнознавчими та лінгвокультурологічними матеріалами, які спрямовані на формування в них особливого розуміння й осмислення структурних одиниць мови, що вивчається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками аспекти лінгвокраїнознавства та лінгвокультурології стали актуальними. Так, за минулі десять років таким питанням, а саме міжнародній комунікації та теорії викладання іноземних мов у ЗВО, були присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних авторів, із яких 26 дисертацій, 460 наукових статей. У вітчизняній лінг-

вістичній науці так і не вирішеним залишається питання методики викладання корейської мови з використанням матеріалів лінгвокраїнознавства й лінгвокультурології.

Постановка завдання. Метою розвідки є вивчення й аналіз різних аспектів використання лінгвокраїнознавчих і лінгвокультурологічних матеріалів у процесі навчання корейської мови українських студентів на сучасному етапі розвитку комунікативних і цифрових технологій за умов масової глобалізації всіх сфер людського життя і зростаючого інтересу до східної культури загалом і до корейської мови зокрема.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція вивчення мови й ознайомлення з культурними особливостями країни наштовхує на необхідність створення нової методологічної системи, яка здатна забезпечити досягнення цієї мети найбільш раціональними й ефективними шляхами. Сьогодні абсолютно зрозуміло те, що побудова такої системи можлива тільки на комунікативній основі. Зміст і характер системи навчання визначаються насамперед тими вихідними положеннями, які виступають її методичними принципами, серед яких: принципи мовленнєво-мисленнєвої активності, індивідуальності, функціональності, ситуативності, новизни тощо.

Як показали численні дослідження, комунікативний метод дозволяє забезпечити не тільки засвоєння учнями мови як засобу спілкування, але і всебічний розвиток якостей особистості учнів. Усе це дає нам привід розглядати комунікативний метод як найбільш адекватний засіб навчання учнів іноземної культури та мови. Так, Е.Н. Верещагин визначає таку міжкультурну комунікацію у сучасній лінгвістиці як процес придбання компетенцій володіння іноземною мовою [12, с. 37].

Іноземна мова в середовищі ЗВО – це суттєва віха на шляху формування лінгвістичних компетенцій майбутніх фахівців. Так, якщо провести порівняння двох національних культур, то можна зробити висновок про те, що їх повний збіг не можливий через низку об'єктивних причин. Останнє виникає тому, що кожна культура складається з національних і міжнародних елементів. Крім того, для кожної культури сукупність цих елементів буде відрізнятися [13, с. 11], однак вищевикладене дозволяє у навчанні корейської культури виділити такі основоположні завдання, виконання яких буде пов'язано з поданням краєзнавчого матеріалу:

а) визначити мінімальний обсяг культурологічного та лінгвокраїнознавчого матеріалу;

б) виявити, який лінгвокраїнознавчий матеріал відповідає цілям вивчення корейської мови у цьому дискурсі;

в) підібрати та представити відповідний цим цілям лінгвокраїнознавчий матеріал;

г) сформувати в учнів навички культурного усвідомлення;

д) сформувати у студентів розуміння того, що кожна культура унікальна;

е) заохочувати до культурної та країнознавчої діяльності;

ж) мотивувати учнів до вивчення культурної складової частини країни через демонстрацію її значення у мовному середовищі.

Комунікація і спілкування становлять найважливішу частину людського життя, а отже, і частину культури. Так, у процесі визначення сутності та структури міжкультурної компетенції необхідно спиратися на культурологічний підхід. Його характерною особливістю є орієнтація на навчання норм і правил спілкування за умов міжкультурної комунікації. Наступною відмінною рисою цього підходу є розуміння і пізнання іншої культури тільки на базі знань про свою рідну культуру [12].

Сьогодні можна спостерігати таку закономірність: у сучасних навчально-методичних комплексах міститься велика кількість матеріалів країнознавчого характеру, тоді як відомостей про нашу країну у них досить мало, але цей факт неправильно вважати недоліком підручників: Україна – молода самостійна країна, і не один навчально-методичний комплекс не в змозі розмістити матеріали з краснавства її 24 суб'єктів, не кажучи вже сотні маленьких містечок і сіл, які відзначилися певними історичними пам'ятниками і подіями [5, с. 640].

Родючі ідеї міжкультурної комунікації можуть бути не більше ніж модними напрямками у сучасній методиці, якщо не забезпечити студентів основами рідної культури, основами краснавства. Наприклад, подавати на вивчення тексти про культурні пам'ятки Сеула треба паралельно з текстами про культурні пам'ятки Києва, тобто вивчати культуру іншої країни із живим співвідношенням культури рідної країни, у цьому разі результати засвоєння будуть більш продуктивними.

Також потрібно зважати і на те, що сама корейська мова поєднує у собі культурологічні процеси не тільки Кореї, але й інших сусідніх земель, що мали вплив на історичне формування цієї країни. За умов нинішньої геополітичної напруженості легко забути, що північно-східна Азія з Кореєю в центрі має довгу історію культурного і технологічного обміну. Велика частина цієї історії живилася домінуванням Китаю, а в минулому

столітті – амбіціями Японії. Останніми роками у центрі уваги опинилася центральна роль Кореї. Через руйнівні наслідки війни, у якій Сполучені Штати зіграли свою роль, багаті історичні скарби Кореї були знищені, що ще більше ускладнило простежування важливості країни у часі. Одна культурна спадщина залишилася неушкодженою: корейська мова та система письма [7]. «Корейська – це те, що ми називаємо мовою послань», – говорить Джон Б. Вітмен. «У неї є спільні риси з усіма сусідніми мовами регіону, вона є своєрідним посередником між ними. Ми не можемо сказати, з чим пов'язана сучасна Корея в сенсі того, що вона утворилася від одного загального предка, але ми можемо показати, що вона унікальна тим, що розділяє з усіма своїми сусідами власність, яку вони не ділять між собою» [7].

Таким чином, оволодіння учнями цінностями рідної культури робить їх сприйняття іншої культури більш точним, глибоким і всебічним. «Тягар культурних цінностей, – писав академік Д.С. Лихачов, – ноша особливого походження». Вона не робить важчими наш крок вперед, а полегшує його.

Доходимо висновку, що для володіння компетенціями міжкультурної комунікації необхідною умовою є оволодіння лінгвокраїнознавчою інформацією, цінностями нативної культури. Тому, наприклад, у корейській культурі виділяються спочатку найбільш її істотні розділи – компоненти мети, а потім конкретизуються в об'єктах вивчення. Тому і лінгвокраїнознавча інформація розподіляється у зв'язку з цими компонентами рівномірно і поступово, щоб її мотиваційний вплив був найбільш результативним [4, с. 270].

Перелік об'єктів – це саме те, що повинно бути надано у програмі з корейської мови та втілено у відповідних підручниках. На кожному уроці має засвоюватися певна кількість об'єктів соціального, лінгвокраїнознавчого, педагогічного та психологічного змісту корейської культури. Такий підхід дає можливість управляти процесом навчання і допомагає оволодіти іноземною культурою.

Щодо останнього елемента, то важливу роль відіграє уявлення краснавчої інформації на уроках, відомостей про корейські регіони (провінції), про культурні пам'ятки корейського міста у вигляді мікротекстів або текстів на додатковий розгляд, складання проєктів, інтерактивних ігор на тему рідного міста, що посприяє ефективності засвоєння матеріалу про іноземну культуру.

Це завдання в освітньому процесі цілком здійсненне за допомогою пропозиції різних

тем, що включають у себе як комунікативні, так і соціокультурні компетенції. Без усяких перешкод можуть бути запропоновані такі теми, як «Навчання мовної діяльності корейською мовою». У зміст пропонувананих тем можуть входити різні матеріали, які включають не тільки елементи про національні традиції (стійкі елементи культури) або звичаї, обряди, побутову культуру Республіки Корея, повсякденну поведінку корейців, але і культурно-історичні особливості розвитку і функціонування мови. Лінгвокраїнознавча і лінгвокультурологічна інформація є важливим і необхідним елементом у навчальних матеріалах із метою навчання корейської мови як іноземної в українській аудиторії.

Іноземцям в Україні варто запропонувати різноманітні навчальні тексти корейською мовою, що включають у себе як мовні, так і структурні елементи. У процесі роботи з текстами можливе звернення до структури тексту, у якій можуть бути наявні тези, докази тощо. Важливе завдання – навчити студентів правильно і точно відстоювати власну думку, висловити незгоду, висловити додаткові докази з використанням таких граматичних конструкцій корейської мови, як: «Здається, ...», «Вважається, що...» та ін. Для успішної реалізації поставленої мети у процесі роботи студентам можуть бути запропоновані завдання, що розвивають уміння вибирати центральну думку в тексті, спробувати розробити план.

Запропоновані навчальні тексти можуть бути спрямовані не тільки на навчання мовного характеру, а й на особистісний ріст студентів. Освітній процес веде до досягнення почуття громадянськості й орієнтованості, досягнення цінностей не тільки до рідної культури та мови студентів, а й корейської культури та корейської мови.

Л.І. Кан виділяє такі особливості лінгвокраїнознавчого читання корейською мовою:

1. Виділення специфічних характеристик, притаманних культурі народу Кореї. У процесі ознайомлення студентів із текстами корейською мовою вони набувають навичок пошуку культурних реалій з опорою на ієрогліфічні показники, правильно їх інтерпретуючи. Слово у тексті здатне донести додаткові відомості про країну досліджуваної мови і, таким чином, розкрити те, що пов'язано з культурою, звичаями, традиціями незнайомого народу.

2. Аналіз соціально-культурних традицій народу. Через наявність своєрідності деяких культурних аспектів народу, мова якого вивчається, існує можливість глибокого непорозуміння тих чи інших фактів так само, як їх би зрозумів безпосередньо носій мови. Будучи носієм своєї автохтон-

ної культури, студент дедалі більше інтегрується у культурне середовище досліджуваної ним мови, збагачуючи власні комунікативні навички у дискурсі міжкультурного спілкування [9, с. 164].

Головною метою навчальних занять є формування комунікативної та соціокультурної компетенцій, необхідних для успішної мовної діяльності. Матеріали лінгвокраїнознавчого характеру не тільки знайомлять українських студентів із новою для них дійсністю, але і забезпечують вирішення практичних, розвиваючих, виховних задач, а також підвищують мотивацію іноземців в Україні до вивчення корейської мови. Так, для формування країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенції викладачеві необхідно розробити власну програму викладання мовного етикету, оскільки він має як свої національні особливості, так і низку універсальних рис, загальних для різних народів.

Тексти для читання та подальшої їх обробки повинні підбиратися таким чином, щоб за своїм змістом вони відтворювали реальні соціальні відносини, містили доречні правила ввічливості та поведінки, включали основні відомості про культуру корейців, їхнє повсякденне життя, міжособистісні відносини, національну самобутність, історію та мистецтво [1, с. 210]. Таким чином, плануючи заняття, викладач повинен забезпечити його інформативність, автентичність текстів у вигляді статей, сучасність прози та віршів, аудіотексту, фотоматеріалів і відеофільмів.

Висновки. Інтерес студентів до вивчення лінгвокраїнознавчих і лінгвокультурологічних аспектів мови допомагає повністю зануритися у процесі навчання у мовне середовище. Такий підхід дозволяє збільшити якість набутих мовних компетенцій у процесі вивчення корейської мови. Міжкультурний аспект є важливим компонентом формування комунікативних компетенцій, отже, йому повинно бути приділено достатньо уваги під час підготовки програм, навчально-методичних, навчальних матеріалів із корейської мови.

Отже, можна зробити висновок, що формуванню країнознавчої та культурологічної компетенції присвячено безліч робіт вчених-методистів, деякі з них розкривають також проблему формування вербальної комунікативної поведінки, тоді як проблема формування в учнів початкових класів невербальної комунікативної поведінки залишається невирішеною. Таким чином, перед педагогами-новаторами, методистами та науковцями стоїть завдання розробки методики формування у студентів країнознавчої та культурологічної компетенції шляхом навчання їх стандартів вербальної та невербальної комунікативної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bocanegra-Valle A. Peer reviewers' recommendations for language improvement in research writing. *R.P. Alastrue & C. Perez-Llantade (Eds.). English as a scientific and research language*. Berlin & Boston : Walter de Gruyter, Inc. 2015. P. 207–230. doi.org/10.1515/9781614516378-012
2. Deveci T. Sentence openers in academic writing: A comparison between seminar texts and students' reflective writing papers. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2019. Vol. 15 (1). P. 247–261.
3. Heritage J. Epistemics in action: Action formation and territories of knowledge. *Research on Language and Social Interaction*. 2012. Vol. 45. P. 1–29.
4. Lakoff G. Language and emotion. *Emotion Review*. 2016. Vol. 3. P. 269–273.
5. Raymond, C.W. Linguistic reference in the negotiation of identity and action: Revisiting the T/V distinction. *Language*. 2016. Vol. 92 (3). P. 636–670.
6. Актуальные вопросы коммуникативно-ориентированного обучения иностранному языку в школе и неязыковом вузе. URL: <https://docplayer.ru/31790721-Sekciya-6-aktualnye-problemy-prepodavaniya-inostrannyh-yazykov-i-kultur-v-shkole-i-vuze.html> (дата обращения: 15.07.2021)
7. Алликметс К.П. Формирование двуязычия в классах с углубленным изучением русского языка: на материале школ ЭССР : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 1985. 258 с.
8. Апхазишвили А.А. Основы овладения устной иностранной речью. Москва : Просвещение, 1988. 124 с.
9. Кан И.Л. Проблемы обучения лингвострановедческому чтению на корейском языке на старшем этапе. *Молодой учёный*. 2009. № 8. С. 162–165.
10. Лихачев Д.С. Письма о добром и прекрасном. Москва : Наука, 1989. 231 с.
11. Нефедова М.А. Отбор материалов лингвострановедческого содержания для чтения. *Иностранные языки в школе*. 1994. № 4. С. 38–41.
12. Ощепкова В.В. Культурологические, этнографические и типологические аспекты лингвострановедения. Москва, 1995. С. 96.
13. Фельдштейн Д.И. Особенности стадии развития личности. Психология развития личности в антогенезе. Москва : Педагогика, 1989. 145 с.

РОЗДІЛ 7 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.4>

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ (УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС)

EXPERIMENTAL STUDY OF THE DYNAMICS OF THE LANGUAGE SITUATION (UKRAINIAN CASE)

Бондар Т.Г.,

orcid.org/0000-0002-9421-264X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Котис О.Г.,

orcid.org/0000-0002-3360-8288

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті автори досліджують динаміку мовної ситуації у різних регіонах України. Мовна ситуація в Україні є унікальною: більшість громадян стверджує, що знають державну мову, але далеко не всі послуговуються нею у повсякденному житті. Це може призвести навіть до вимирання мови, адже основне її призначення – комунікація.

Із метою з'ясування, яку мову мешканці різних регіонів використовують у повсякденному житті, у травні 2021 р. було проведено експериментальне дослідження, у якому взяли участь 120 українців віком 18–25 років. Учасники дослідження, які проживали у чотирьох різних частинах України (на заході, сході, півдні, півночі та центрі України), повинні були відповісти на три запитання, запропоновані в опитувальнику. Питання стосувалися вибору мови у щоденному спілкуванні у віці 20–30 років трьома поколіннями у їхніх сім'ях. Автори статті аналізують, якою мовою спілкувалося старше покоління (бабусі та дідусі опитуваних) у молодому віці, середнє покоління (батьки опитуваних) у молодому віці та якій мові надають перевагу самі респонденти.

Результати опитування свідчать про динаміку мовної ситуації в Україні. У всіх регіонах країни, окрім сходу, простежуємо тенденцію щодо зростання вживання української мови у повсякденному житті громадян. Найчастіше українською мовою послуговуються на заході країни, але така мовна ситуація у цій частині України була й 20 чи 50 років тому. На сході частка сучасної молоді, яка спілкується українською, становить лише 10%, проте збільшується кількість тих, хто надає перевагу російській мові. У центральній та північній частині превалює українська мова у щоденному спілкуванні. Відсоток сучасної молоді, яка вибирає українську мову, зростає і становить майже 70%. На півдні країни теж помічено позитивну динаміку щодо вживання української мови, хоча у цьому регіоні менше третини населення використовують державну мову в повсякденні.

За результатами дослідження було створено діаграми, які відображають зміни у мовній ситуації в Україні.

Ключові слова: мовна ситуація, мовна політика, експеримент, опитувальник, динаміка.

In the article the authors study the dynamics of the language situation in different regions of Ukraine. The language situation in Ukraine is unique: most citizens claim to know the state language, but not everyone uses it in everyday life. This can even lead to the extinction of the language because its main function is communication.

In order to find out what language the inhabitants of different regions use in everyday life, in May 2021 an experimental study was conducted, which involved 120 Ukrainians of 18 – 25 years old. The participants of the survey live in four different parts of Ukraine (Western, Eastern, Southern, Northern, and Central Ukraine) and they had to answer three questions suggested in the questionnaire. The questions concerned the choice of a language for everyday communication by three generations in their families when being young (at the age of 20 or 30). The authors of the article analyze which language the older generation (grandparents of the respondents) spoke at a young age, which language the middle generation (parents of the respondents) used at a young age and which language the respondents themselves prefer in everyday life.

The results of the survey show the dynamics of the language situation in Ukraine. In all regions of the country, except Eastern Ukraine, there is a growing trend of using the Ukrainian language in the daily lives of citizens. The Ukrainian language is most often used in the west of the country, but such a language situation in this part of Ukraine was 20 or 50 years ago. In the east, the percentage of modern youth who speak Ukrainian is only 10%, but the number of those who prefer Russian is increasing. In the Central and Northern parts, the Ukrainian language predominates in everyday communication. The percentage of modern youth who prefer the Ukrainian language is growing and it reaches almost 70%. In the south of the country, a positive trend in the use of the Ukrainian language has also been observed, although in this region less than a third of the population uses the state language on a daily basis.

According to the results of the study, diagrams were created, they show changes in the language situation in the country.

Key words: language situation, language policy, experiment, questionnaire, dynamics.

Постановка проблеми. Беззаперечним фактом є те, що без мови не існує нації, тому питання мовної ситуації є актуальним для всіх держав та народів. В Україні питання мови набуло політичного забарвлення. Мовою маніпулюють політики, зазначаючи, що якусь мову ущільнюють у правах, що немає умов для розвитку і вивчення певної мови і т. ін. Мовна ситуація в Україні є унікальною: більшість громадян стверджує, що знають державну мову, але з певних причин не користуються нею у повсякденному житті. Л. Масенко зазначає, що «головним чинником збереження й розвитку мови є застосування її у щоденній комунікації. Часто вживані поняття «живе слово», «жива мова» стосуються саме мови повсякденного спілкування, яке забезпечує її рух, динаміку розвитку, поповнення словникового складу, формування спільних смислів, спільної громадської думки. Обмеження мововжитку лише писемними формами прирікає мову на змертвіння» [1]. Дослідниця звертає увагу на необхідності усвідомлювати мову свого народу не лише як засобу ідентифікації, а й «як інструменту постійної комунікації між усіма членами спільноти» [1]. Маємо сумний приклад Білорусі, населення якої масово застосовує у повсякденному житті російську мову, що загрожує вимиранню білоруської мови.

Українці вірять, що мовна ситуація в країні зміниться з набуттям чинності Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовну ситуацію в Україні як у цілому, так в окремих регіонах досліджують фахівці різних галузей знань: лінгвісти, соціологи, політологи, правознавці тощо. Із цією метою вони, як правило, проводять експериментальні дослідження. У книзі «Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації» [2] Ю. Бестерс-Дільгер, Л. Масенко, В. Кулик, Н. Трач, С. Дель Гаудіо, Б. Баурінг представили результати дослідження, проведеного у п'ятих містах (Києві, Донецьку, Луцьку, Львові та Одесі) у 2006–2008 рр. у рамках проекту «Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи». Ще однією ґрунтовною працею є колективна монографія «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом» [3], автори якої представили результати соціологічного моніторингу мовної ситуації в Україні та аналізу особливостей прояву мовного чинника у процесах суспільної трансформації. Н. Матвєєва досліджувала мовну ситуацію у столиці у 2017 р. [4], а також мовну

поведінку мешканців інших міст України з метою виявлення їхнього ставлення до мовних проблем [5]. О. Вишняк провів соціологічний аналіз мовної ситуації та проблеми статусу мов в Україні [6]. Багато інших науковців цікавляться мовною ситуацією в нашій країні, оскільки вона не є сталою.

Постановка завдання. У нашій розвідці ми здійснили спробу дослідити, чи змінилися тенденції щодо вживання мов у повсякденному житті українців за останні декілька десятиліть. Для цього у травні 2021 р. було проведено експеримент, який базувався на опитуванні респондентів із різних регіонів України.

Мета дослідження – з'ясувати, якій мові надають перевагу у щоденному спілкуванні сучасні молоді люди у різних регіонах України та якою була мовна ситуація декілька десятиріч тому.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

– провести опитування людей віком 18–25 років із різних регіонів України щодо того, яку мову вони здебільшого використовують у щоденному житті;

– з'ясувати, якій мові надавали перевагу їхні батьки та дідусі й бабусі у віці до 30 років;

– прослідкувати тенденції щодо змін вживання мов у межах трьох поколінь.

Виклад основного матеріалу. Термін «мовна ситуація» з'явився у 30-х роках минулого століття у роботах, присвячених вивченню мов Африки та Азії. Проте детальніший аналіз та визначення цього терміна було дано пізніше, у 60-х роках, у працях Ч. Фергюсона, В. Авроріна, Л. Нікольського. Сучасні дослідники під мовною ситуацією розуміють «сукупність форм існування (стилів тощо) однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні та функціональній взаємодії в межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень, а також соціальні настанови, яких дотримується стосовно вказаних систем населення, що мешкає на описуваних територіях» [7, с. 636].

Для опису динаміки мовної ситуації в Україні ми провели експериментальне дослідження, у якому взяли участь молоді люди віком 18–25 років. Вони повинні були відповісти на три запитання, які були запропоновані в опитувальнику:

1. *Ваші бабусі/дідусі у віці 20–30 років спілкувалися у повсякденному житті а) переважно українською мовою, б) переважно російською мовою, в) іншою мовою (вказати, якою), г) суржиком (змішаною мовою). Зазначте, будь ласка, чи сім'я жила у місті, містечку, селі.*

Орієнтовний вік цього покоління – 60–75 років.

2. *Ваші батьки у віці 20–30 років спілкувалися у повсякденному житті а) переважно українською мовою, б) переважно російською мовою, в) іншою мовою (вказати, якою), г) суржиком (змішаною мовою). Зазначте, будь ласка, чи сім'я жила у місті, містечку, селі.*

Орієнтовний вік цього покоління – 40–55 років.

3. *Ваша мова спілкування у повсякденному житті зараз: а) переважно українська, б) переважно російська, в) інша (вказати, яка), г) суржик (змішаною мовою). Зазначте, будь ласка, чи Ви живете у місті, містечку, селі.*

В онлайн-опитуванні взяли участь респонденти, які могли дати інформацію про всі три покоління, адже наша мета – простежити динаміку мовної ситуації і дати відповідь на запитання, чи змінилася мовна ситуація за декілька поколінь. Зауважимо, що ми не запитували, чи молоді люди володіють іншими мовами крім тієї, якою здебільшого спілкуються у повсякденні. Зрозуміло,

що у період глобалізації володіння принаймні ще однією мовою (переважно англійською) є просто необхідним.

До опитування було залучено 120 представників із різних регіонів України, при цьому ми послуговувалися поділом України на такі частини:

Західна частина України: Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька та Закарпатська області.

Центральна Україна та Північ: Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська, Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області.

Південна Україна: Запорізька, Дніпропетровська, Херсонська, Одеська, Миколаївська області (нині не маємо даних із Республіки Крим).

Східна Україна: Харківська, Донецька та Луганська області.

Кількість опитуваних – 30 осіб у кожній частині України (з різних областей). Динаміку мовної ситуації у кожній частині України ми представили у вигляді діаграм.

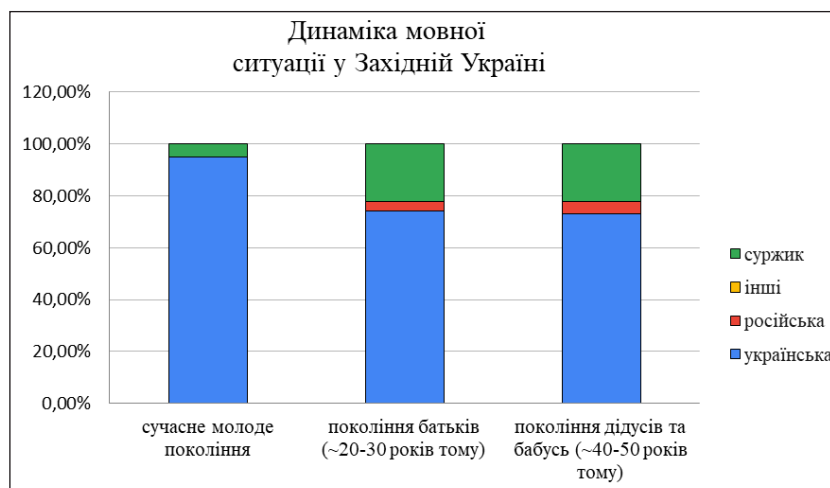

Рис. 1

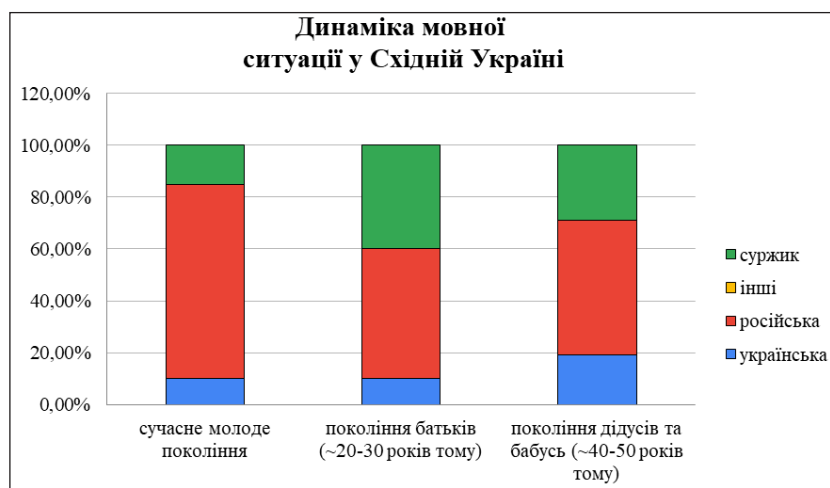

Рис. 2

Результати опитування у **Західній Україні** показали, що мовна ситуація у цій частині змінилася за останні 40–50 років у бік збільшення кількості населення, яке спілкується українською мовою. Майже всі опитувани (наймолодше покоління у нашому дослідженні) розмовляють українською мовою (95%), 5% із них послуговуються суржиком у щоденному спілкуванні. Їхні батьки у віці 20–30 років теж надавали перевагу українській мові (74%). Проте 4% батьків розмовляли російською та 22% – суржиком. Серед представників найстаршого покоління ми отримали такі цифри: 73% з них у молодому віці спілкувалися українською, 5% – російською, 22% – суржиком. Російською мовою спілкувалися переважно у містах, а суржик більш характерний для мешканців невеликих містечок та сіл.

Зміни у мовній ситуації в цій частині України ми представили на рис. 1.

У **Східній Україні** теж спостерігаємо динаміку мовної ситуації (рис. 2), але тут значно збільши-

лася кількість тих, хто розмовляє російською. У результаті опитування ми отримали такі дані: 10% респондентів спілкуються українською мовою у повсякденному житті, 75% – російською, 15% – суржиком. Кількість батьків, які розмовляли українською у віці 20–30 років, теж становить 10%. Проте відсоток батьків, які спілкувалися російською у молодшому віці, становить 50%, а тих, хто використовував суржик, – 40%. Бабусі та дідусі опитуваних також надавали перевагу російській мові (52%). Проте відсоток тих, хто послуговувався українською мовою у молоді роки, був трохи вищим – 19%. Інші використовували для спілкування суржик (29%). Зазначимо, що більшість населення міст спілкувалися і продовжують спілкуватися російською мовою, адже ця мова насаджувалася людям протягом десятиріч, тоді як українські книги знищували, а письменників катували, забороняли працювати... У сільській місцевості мешканці переважно послуговуються суржиком.

У **Центральній Україні** та на **Півночі** (рис. 3) 66% респондентів спілкуються українською мовою, 20% – російською і 14% – суржиком. Мовна ситуація була інакшою 20–30 років тому. За результатами опитування батьки респондентів використовували здебільшого російську мову (50%), і лише 26% із них спілкувалися українською, а для 24% звичним було вживання суржика. Проте, як показують результати опитування, більшість представників найстаршого покоління (55%) надавало перевагу українській мові. Приблизно однакова кількість розмовляла російською (23%) та суржиком (22%). У цій частині України можна простежити спочатку тенденцію до зменшення вживання української мови (пор. 55% населення спілкувалися українською 40–50 років тому і 26% використовували українську у щоденному спілкуванні 20–30 років тому). Зараз спостерігаємо протилежну тенденцію: відсоток молодих людей, які спілкуються українською, становить 66%, тобто відбувається зростання кількості тих, хто надає перевагу державній

мові. Зауважимо, що на Півночі України відсоток україномовного населення менший, ніж у Центральній Україні. Російська мова переважно використовується у великих містах.

Південь України є багатонаціональним, тому представники старшого покоління 40–50 років тому спілкувалися не лише російською (82%) та українською (9%) мовами, а й використовували мови меншин (9%). Проте батьки опитуваних (середнє покоління) вже менше вживало мови меншин (лише 2%) та українську мову (8%), натомість збільшувався відсоток тих, хто спілкувався у щоденному житті російською мовою (90%).

Зараз прослідковуємо тенденцію зростання кількості молодих людей, які вибирають українську мову для щоденного спілкування (рис. 4). Цьому сприяють книги, написані українською мовою, україномовні фільми або ті, котрі перекладені на державну мову, тощо. Усе більше людей у регіоні розуміють, сприймають українську мову, хоча, можливо, ще не говорять нею.

Динаміка мовної ситуації у Центральній та Північній Україні

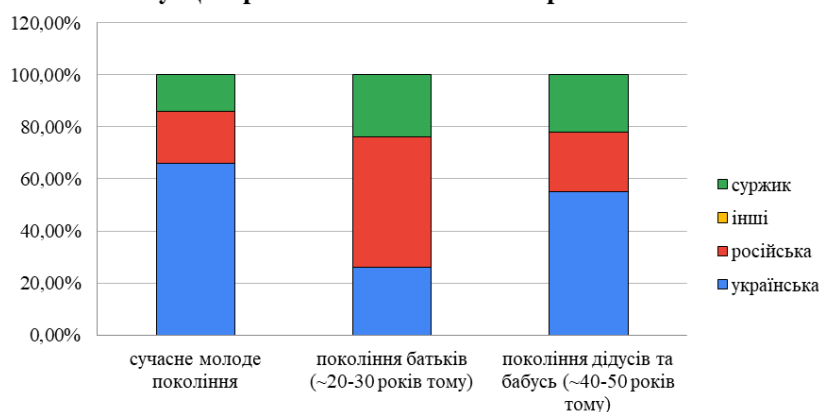

Рис. 3

Динаміка мовної ситуації у Південній Україні

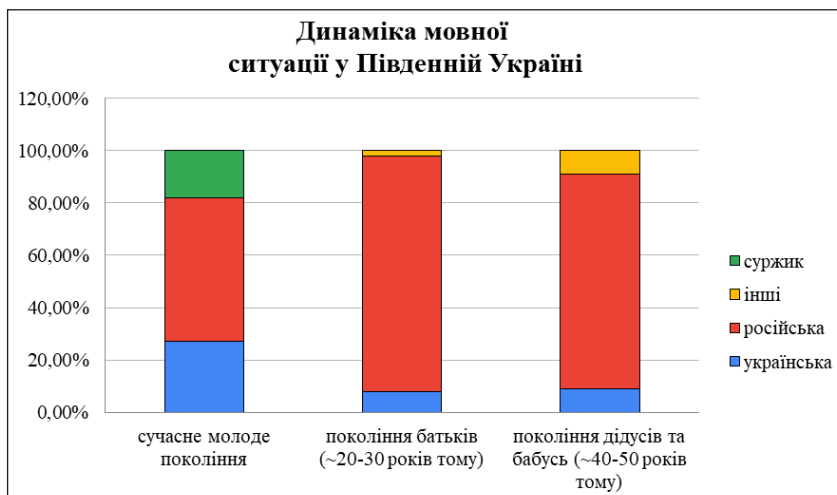

Рис. 4

Ми отримали такі результати опитування: 27% респондентів вибирають українську, 55% – російську та 18% спілкуються суржиком. На Півдні російська мова поширена у містах, суржик – у сільській місцевості.

Як бачимо, мовна ситуація у нашій країні є динамічною (змінюється у межах поколінь) і неоднорідною (прослідковуємо значні відмінності у мововжитку в різних регіонах).

Висновки. Результати експерименту, проведеного у травні 2021 р., свідчать про динаміку мовної ситуації в Україні. У всіх регіонах країни, окрім Сходу, спостерігаємо тенденцію зростання вживання української мови у повсякденному житті громадян. Найчастіше українською мовою послуговуються на заході країни, така мовна ситуація там була й 20–50 років тому. На Сході відсоток сучас-

ної молоді, яка спілкується українською, становить лише 10%, проте збільшується кількість тих, хто надає перевагу російській мові. На Півдні спостерігаємо позитивну динаміку щодо вживання української мови, хоча у цьому регіоні менше третини населення використовують державну мову у щоденному спілкуванні. У центральній та північній частинах мовна ситуація 20–30 років тому відрізнялася від тієї, що була 40–50 років тому (спостерігаємо зменшення вживання української мови). Проте відсоток сучасної молоді, яка надає перевагу українській мові, зростає і становить майже 70%.

У подальших дослідженнях плануємо дослідити зміни у мовній ситуації у регіонах України після набрання чинності Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 16 липня 2021 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Масенко Л. Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах. Війна з Росією вплинула на багатьох. *Радіо Свобода*. 01 травня 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30586236.html> (дата звернення: 20.07.2021).
2. Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер ; 2-е вид. Київ : Києво-Могилян. акад., 2010. 363 с.
3. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.
4. Матвеева Н.Р. Мовна ситуація Києва (на матеріалі фокус-групових опитувань 2017 року). *Studia philologica*. 2017. № 9. С. 166–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2017_9_27 (дата звернення: 19.07.2021).
5. Матвеева Н.Р. Сучасна мовна ситуація (на матеріалі масового опитування 2017 року). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2017. № 3. С. 52–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_8 (дата звернення: 15.07.2021).
6. Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз). Київ : Інститут соціології НАН України, 2009. 176 с.
7. Язык и общество. Энциклопедия. Москва, 2016. 872 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У РОМАНАХ ДЖОДЖО МОЙЄС

FEATURES OF THE REPRESENTATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL DIFFERENCES IN THE NOVELS OF JOJO MOYES

Венгринюк М.І.,

orcid.org/0000-0002-4597-4250

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Мельник О.М.,

orcid.org/0000-0002-0366-5484

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті йдеться про особливості представлення лінгвокультурних розбіжностей у творах «Подаруй мені зірку» і «Та сама я» англійської романістки Джоджо Мойєс. Проаналізовано комунікативну поведінку чужинки в новому оточенні (англійки в американському соціумі) – підкреслену позицію «я своя», а не «я чужа», бажання приховати власну чужість. Виявлено візуальні сигнали чужини й іншої національної належності (деталі зовнішності, невербальні жести). Виокремлено етнокультурні бар'єри, пов'язані з порушенням мовленнєвого етикету, неадекватною реакцією, психологічними перешкодами, формами непрямой комунікації.

Простежено семантичну опозицію «британська англійська – американська англійська» у діалогах та в емоційно-оцінному ставленні американців до чужого мовлення. З'ясовано, які психологічні й навіть фізіологічні реакції викликають у місцевих мешканців (Кентуккі і Нью-Йорка) іноземна вимова і відчутний акцент. Визначено емоційні стани, які супроводжують процес входження в нову реальність (тривогу через недовіру тутешніх, напруження через постійний вибір, роздвоєність, розпач та ін.). Відзначено, що два різні когнітивні простори не перетинаються через світоглядні розбіжності, що зумовлює у творах ефект «ошуканого сподівання».

Окреслено способи категоризації явища чужого простору (міста Нью-Йорка): скажімо, нове місце дає миттєві задоволення, примушує рухатися «мільйон миль за годину», має осмотичну енергію, здається центром світу тощо. Помітно, що в романі «Подаруй мені зірку» негативний оцінний вектор так і не змінюється на позитивний, етнічний стереотип є надзвичайно стійким, а розвиток характерів свідчить про поступовий перехід від позитивного, захопленого оцінення чужого до крайнього вияву – огиди. Розглянуто опозитивні кореляти «англійський/американський світогляд» на прикладах таких сфер: справедливість, мода, зовнішність, міжособистісні стосунки, свята, кар'єра. Різні оцінні реакції, автостереотипи, моделі ділової поведінки, штампи свідомості, уявлення (про дрес-код, красу, соціальний простір), ціннісні орієнтири персонажів указують на «базових особистостей», що увібрали типові етнопсихологічні риси своїх спільнот. З'ясовано, що основна суперечність пов'язана не лише зі світоглядними розбіжностями, а й передусім із внутрішнім конфліктом – між тією, ким є чужинка, і тією, кого вдає в новому оточенні.

Перспективою дослідження є вивчення лінгвокультурних розбіжностей на матеріалі сучасних художніх перекладів.

Ключові слова: етнокультурний бар'єр, етнічний стереотип, опозиція «своє/чуже», комунікативна поведінка, ціннісна картина світу.

The article deals with the peculiarities of linguocultural representation of differences in the works "The Giver of Stars" and "Still Me" by the English novelist Jojo Moyes. The communicative behavior of a stranger in a new environment (Englishwomen in American society) is analyzed, i.e. the emphasized position "I am your friend", not "I am a stranger," the desire to hide one's own alienation. Visual signals of foreign land and other nationalities (details of appearance, non-verbal gestures) are identified. The ethnocultural barriers to understanding associated with violation of speech etiquette, inadequate reaction, psychological obstacles, and forms of indirect communication are highlighted.

The semantic opposition "British English – American English" in dialogues and in the emotional and evaluative attitude of Americans to someone else's speech is traced. It was found out what psychological and even physiological reactions a foreign pronunciation and a tangible accent evoke in local residents (Kentucky and New York). The emotional states that accompany the process of entering a new reality (anxiety due to local mistrust, tension through constant choice, duality, despair, and others) have been identified. It is noted that two different cognitive spaces do not intersect through worldview disagreements, which leads to the effect of disappointed expectations in the works.

The ways of categorizing the phenomenon of alien space (New York City) have been determined: for example, a new place gives instant pleasure, makes you move "a million miles per hour," has osmotic energy, seems to be the center of the world, and the like. It is noteworthy that in the novel "The Giver of Stars", the negative evaluative vector does not change to positive, the ethnic stereotype is extremely stable, and the development of characters indicates a gradual transition from a positive, captured assessment of someone else's to an extreme manifestation – disgust. The positive correlates of the "English / American worldview" are considered on the examples of such spheres: justice, fashion, appearance, interpersonal relations, holidays, career. Different evaluative reactions, autostereotypes, models of business behavior,

stamps of consciousness, ideas (about dress code, beauty, social space), values of the characters indicate the "basic personalities" who have absorbed the typical ethnopyschological features of their communities. It was found that the main contradiction is connected not only with worldview differences, but first of all with the internal conflict – between the one who is a stranger and the one who pretends to be in a new environment.

The prospect of the research is the study of linguocultural differences on the material of modern literary translations.

Key words: ethnocultural barrier, ethnic stereotype, opposition "one's own / another's", communicative behavior, value picture of the world.

Постановка проблеми. Особливості пізнання чужої культури з її іншими нормами та системою цінностей, національне світосприйняття сьогодні привертають дослідницьку увагу мовознавців, етнопсихологів, соціологів. Осмислювати досвід міжкультурних контактів є на часі, адже ставлення до чужого як елемент культури змінюється: «Лише новітня міжнародна техніка комунікацій, розвиток туризму та високий рівень освіти західного світу позбавили «чуже» найбільш властивої його ознаки, а саме: бути чужим» [3, с. 423]. Якою є мовленнєва поведінка представників різних спільнот під час етнічних взаємовідносин, чи можливо успішно подолати міжкультурні бар'єри розуміння, чому трапляються комунікативні невдачі, яким постає образ іншої культури з погляду чужинців, як реалізуються етнічні стереотипи – ці та інші лінгвокультурологічні питання є й складними, й актуальними. Видається слушною думка, що приклади з літературних текстів можуть слугувати ще кращим матеріалом для дослідження міжнаціональних взаємин, аніж дані анкетного опитування [7, с. 85–86]. Цікавим ілюстративним джерелом вважаємо якраз сучасні художні переклади, в яких відбито різні моделі інтерпретації дійсності та протилежні ціннісні картини світу. Оскільки «...без даних лінгвістичних розвідок не можна наблизитися до вирішення питань національного» [7, с. 85], доцільно дослідити колізію, зумовлену зіткненням несхожих світоглядів, у творах англійської романістики Джорджо Мойєс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвідках про європейську ментальність учені окреслюють широкий спектр контактів із чужим: духовний обмін між людьми; готовність комунікувати з іншими культурами; захоплення способом життя інших; упередженість; цікавість; високий ступінь асиміляції; страх; схильність до заперечення; відмежування; подолання встановлених меж; оцінювання за критеріями «взірець чи ворог», «приваблива екзотика чи недоброзичлива чужина», «добре чи погано»; конфронтацію; збереження культурної самобутності попри культурний тиск [3].

Аналізуючи українську мовну картину світу, О. Дубчак виділяє такі базові сегменти у ядерних зонах концептів «свій» і «чужий»:

«належність», «кровна пов'язаність», «духовна спільність» і, на противагу, «територіальна невідповідність», «невизначеність», «духовна відмінність» [2, с. 9–12]. Дослідниця вказує на особливий тип концептуалізації дійсності, який «...полягає у ментальній побудові й мовленнєвій експлікації лінгвокультурного типажа – упізнаваного образу представника певної етноспільноти, типізованого на основі соціокультурних критеріїв, а також специфічних характеристик вербальної і невербальної поведінки» [2, с. 15]. Т. Семашко розглядає три позиції автора як представника певної лінгвокультури: митець може реалізовувати стереотип неусвідомлено, усвідомлено (детально описуючи) або ж активно закріплювати й поширювати думки про іншу культурну групу [6]. І. Скрипнік обґрунтовує вплив етнічних стереотипів на розпізнавання національної ідентичності, виявляючи в публіцистичних текстах характеристики австралійців («образ для інших», «образ для себе», «образ у собі») й уявлення однієї спільноти про іншу у формах стійких виразів, порівняльних конструкцій [7].

Л. Беловецька аналізує цінності у США як віддзеркалення моральних орієнтирів нації, поступ країни «...завдяки енергії кожної особистості, кожного представника окремої культури та нації, що не зупиняється перед пошуком нових шляхів до вдосконалення свого життя» [1, с. 19]. Дослідниця вважає, що метафора «великий плавильний горщик» не відбиває складного, бурхливого процесу, під час якого іммігранти різного походження стають членами американського суспільства [1, с. 22]. І. Чернишенко виокремлює найважливіші цінності британської картини світу та визначає частотність їхньої вербалізації, експериментально перевіривши ієрархію. Виявлено основні риси характеру, які британці пов'язують зі своєю нацією: чесність, стриманість, увічливість, стоїцизм, гордовитість і працелюбність [9].

Постановка завдання. Мета наукової статті – розкрити своєрідність міжетнічних комунікативних контактів на матеріалі сучасної прози. Поставлена мета передбачає розв'язання таких основних завдань: 1) розглянути різні моделі інтерпретації дійсності у конфлікті «свого» і «чужого»; 2) виявити й описати розбіжності

мовних та ціннісних картин світу на основі аналізу двох романів Джорджо Мойєс.

Виклад основного матеріалу. Твори Джорджо Мойєс «Подаруй мені зірку» (*The Giver of Stars*) і «Та сама я» (*Still Me*) вибрано не випадково для аналізу, адже їх споріднює спільний мотив: в американському середовищі чужинка зіштовхується з особливими психологічними характеристиками та іншою мовною свідомістю. Еліс Ван Клів у східному Кентуккі бере участь у програмі «Кінна бібліотека» (діяла у США від 1935 по 1943 р.), Луїза Кларк у Нью-Йорку нашого часу працює у заможній родині. Прикметно, що роман «Та сама я» розпочинається саме дезорієнтацією в новому оточенні. Візуальними сигналами чужини й іншої національної належності є передусім нібито незначні, проте дуже виразні дві деталі: вуса працівника імміграційної служби («Удома таких вусів не побачиш» [5, с. 7]) та невербальний жест офіцера, незрозумілий спершу – порух чотирма пальцями, що означав прохання показати паспорт. Незвичне у зовнішності чоловіків так привертає увагу, що дівчина класифікує побачені вуса: «товста сіра багатоніжка», сільські, ковбойські, мініатюрні бізнесменські. Відсутність візуального контакту з представником чужої влади, його небажання усміхатися у відповідь, незвично довга черга зумовлюють напружену ситуацію. Луїза по-своєму бажає компенсувати це перше комунікативне непорозуміння – насправді ж реагує неадекватно, бо замість того, щоб лише назвати своє ім'я, гарячково розповідає цілу його історію.

Порушення мовленнєвого етикету спричиняє неадекватне спілкування з консультантами американських магазинів, у яких покупцям постійно бажають гарного дня та запитують, «чи не потрібна тобі допомога». Надмір уваги продавців та їхні рухи («не відстають ані на крок, схиливши голови набік, ніби для того, щоб краще тебе чути»), мовні шаблони ввічливості англійка трактує буквально: «Спочатку, натхнена їхньою люб'язністю, я відповідала: «Ой! Вам також гарного дня!», тим самим вибиваючи їх із колії, немов я просто не розуміла правил нью-йоркської ввічливої бесіди» [5, с. 91–92].

Комунікативна поведінка героїні свідчить про бажання підкреслити позицію «я своя», а не «я чужа», активно виявити свою емоційну схожість із тутешніми: «Я зайшла до метро, щосили намагаючись не бути схожою на туристку» [5, с. 93]; «Я хотіла бути нью-йоркською собою, наповненою життям, рішучою, непробивною» [5, с. 114]; «...я повернулася до міста, штовхаючи перехожих у метро й накупившись, як справжня меш-

канка Нью-Йорка» [5, с. 131]. Бути впізнаваною представницею тутешньої спільноти для Луїзи означає мати лише поверховий набір вербальних і невербальних умінь: «...бігати містом, працювати, замовляти їжу із собою та вчитися уточнювати принаймні три речі, котрі я хочу додати до кави і в сендвіч, просто щоб звучати як місцева» [5, с. 90]. Мовний бар'єр відразу ж стає психологічною перепоною та унеможливує, принаймні спершу, довірчі стосунки з жителями Кентуккі: «Люди не довірятимуть мені настільки, щоб брати книжки, коли я говоритиму надто по-англійському» [4, с. 76]. Еліс намагається приховати свою чужість, уподібнивши свою вербальну поведінку з місцевою: штучно округляє губи на голосних звуках, щоби «припинити розмовляти так рубано й по-англійському». Невдала спроба призводить до непорозуміння між учасниками діалогу і, зрештою, комічної ситуації: «Доброго ра-а-анку! Я з пересувної бібліотеки, – старанно виговорила вона. – Хотіла б знати, чи не треба вам якихось книжо-ок, для вас і малечі. Щоби що-ось читати» [4, с. 75].

Здається, комунікативний бар'єр мінімальний, адже жінки не змушені в Америці вчити кардинально відмінну мову, як інші емігранти. Однак дослідники підкреслюють, що відмінності двох варіантів англійської можуть спантеличувати носіїв цих різновидів, коли йдеться про різні наголоси у двоскладових чи багатоскладових словах, неоднакову вимову звуків [ju], [u], [a], [æ], граматичні розбіжності (в утворенні часових форм, узгодженні підмета і присудка), а також численні американсько-британські *false friends* [8]. Складники семантичної опозиції «британська англійська – американська англійська» виявляємо у діалогах та здебільшого – в емоційно-оцінному ставленні американців до чужого мовлення. Скажімо, невідповідний вибір лише одного слова (*biscuits* замість *cookies*) стає своєрідним подразником для місцевих леді: «Кожне чаювання після першого наче обов'язково мало починатися з історії про те, як Еліс запропонувала до свого чаю «печиво» замість «тістечок» [4, с. 23].

Найбільше заважають стати своєю в Кентуккі фонетичні перешкоди, адже англійський акцент такий відчутний, що викликає у жителів неприховані психологічні реакції, часом – фізіологічні: Джим Горнер «сіпнувся, зачувши її акцент»; «Еліс вже помітила, що коли говорить із надмірним британським акцентом, їм важче не погодитися з нею. Останніми тижнями вона почала розмовляти відверто по-королівському» [4, с. 30]; «підозрювала, що з нею заговорюють лише тому, що їх

розважає її акцент» [4, с. 54]; «посміювалися з її акценту» [4, с. 230]; найвиразніший англійський акцент «міг присоромити й набагато суворіших чоловіків» [4, с. 294]. Тут вирішальним є те, що іноземна вимова асоціюється у мешканців сільської та гірської місцевості із самою англійською королевою, змушує їх почуватися, наче на них дивляться «згори вниз», хоча для цього й немає підстав: «Якщо в нас якась іноземка розмовляє з акцентом і поводить, наче англійська королева, то вони будуть насторожі» [4, с. 74]. Інший характер вимови моментально привертає увагу співрозмовників, стаючи індикатором у розрізненні свого і чужого під час перших хвилин зустрічі: «Приємно познайомитися. Це у вас англійський акцент?» [5, с. 151]; «Ви з Англії. – А ви – ні» [5, с. 67]. Уподібнення Луїзи насторожує її родину та навіть є неприйнятним: «Я сподіваюся, ти не почнеш розмовляти із цим жажливим трансатлантичним акцентом?» [5, с. 138]; «Тільки не перелякай його своїм жажливим американським акцентом» [5, с. 242]; «Ти вже говориш як американка. Ти знаєш, як вона боїться, що ти після Америки станеш геть іншою?» [5, с. 210]. Через певні форми непрямой комунікації Еліс змушена розшифровувати справжній смисл висловлювань нових знайомих. Ідеться про ввічливі евфемізми, які в місцевій спільноті вважають корисними, насправді ж означають вони зовсім протилежне: «О, то це англійська мода? Як неймовірно цікаво»; «І містер Ван Клів-молодший радіє, що його дружина їздить у горах сама?»; «Що ж, мабуть, ви переконуете його в англійському підході до справ. Як... по-новаторському» [4, с. 42]. Схожа двоїстість притаманна і люб'язним словам на адресу чужинки: «кожен комплімент мав подвійне дно» [4, с. 230]. Стислий англійський тон стає засобом впливу, щоб переконувати у своїй слушності, хоча унеможливує відверті запитання: «...може, була ще надто англійкою – щоб спитати» [4, с. 43]. Загалом постають уявлення з яскраво вираженою негативною конотацією: «здебільшого дивилася на неї так, наче Еліс щось украла»; «як вони кривилися, побачивши її» [4, с. 62]. Не відчужує англійку спершу лише Марджері через певну духовну спорідненість, адже сама сильно вирізняється з-поміж земляків.

Процес входження в інший соціум супроводжується гострими переживаннями:

– неспроможністю досягнути все незвичне («Я припинила щоразу підмічати нові враження, бо так чи інакше майже все було новим і дивним» [5, с. 93]);

– ефектом умовної реальності під час першого сприймання фрагмента чужого простору

(незнайомих назв, голосів із радіо, будівель та майданчиків);

– «спазмом тривоги» через страх пошитися в дурні і недовіру місцевих;

– внутрішньою роздвоєністю («Я сподівалася, що вдома відчую спокій. Натомість я зрозуміла, що почувуюся загубленою, що я не належу до жодного із цих двох місць» [5, с. 250]);

– смутком за рідною вимовою («Сумую за англійськими акцентами, принаймні не фальшивими» [5, с. 309]);

– напруженням через постійний складний вибір («Завжди доводиться обирати. Це заважає бути просто щасливим» [5, с. 281]);

– неприкаяністю («...я майже фізично відчула, що я не на своєму місці, немов мене тягнули за невидимі мотузки кудись, за мільйон миль звідси» [5, с. 177]);

– розпачем через непорозуміння («Мовчки проклинала себе, гадаючи, чи зуміє колись знайти правильний баланс із цими людьми» [4, с. 62]).

Сполучуваність слів указує на такі способи категоризації чужого простору (міста): 1) Нью-Йорк примушує рухатися в шаленому ритмі «мільйон миль за годину» («якщо сидітимеш вдома, то ти – невдаха»); 2) спантеличує спосіб ходьби («немов у кожного є по сенсору, що допомагає не врізатися у перехожих»); 3) нова територія – це «вир галасу та світла»; 4) відчутною є «дивна осмотична енергія»; 5) це найжорстокіше місто та центр світу; 6) головна принада – миттєві задоволення; можна стати, ким захочеш, і без зусиль отримати все, що забажаєш. У романі «Подаруй мені зірку» простежуємо поступовий перехід від позитивного, навіть захопленого оцінення чужого до крайнього вияву – відрази: «Вони були одне для одного екзотикою, натяком на можливість іншого світу для двох людей, кожен із яких по-своєму втрапив у пастку очікувань оточення»; «А потім, потроху, її інакшість почала викликати в нього огиду» [4, с. 207]. Зрештою, два різні когнітивні простори англійки Еліс та американця Беннета не перетинаються попри шлюбну пов'язаність. Негативний оцінний вектор так і не змінюється на позитивний, засвідчуючи надзвичайну стійкість етнічного стереотипу, на який не впливає навіть особистий досвід спілкування з представницею чужої етнічної групи: «Нічого доброго зі змішаних шлюбів ніколи не виходило. Ані з неграми, ані, як виявилось, із європейцями» [4, с. 182]. Такий самий ефект «ошуканого сподівання» помітний і в розв'язці твору «Та сама я»: стосунки Луїзи та Джоша, представників Старого й Нового світів, не витримують випробування через низку

світоглядних розбіжностей, тож обидва твори є суголосними з погляду авторської настанови.

Персонажі постають «базовими особистостями», що увібрали типові етнопсихологічні риси своїх спільнот. Простежимо кілька сфер, в яких увиразнюються опозитивні кореляти «англійський/американський світогляд».

1. Справедливість. На протигагу активній та рішучій позиції Джоша, для якого надто багато важить втрата репутації, Луїза бездіяльна, коли йдеться про відстоювання прав: «Суди й позови – це не в моєму стилі» [5, с. 336]. Чоловік розцінює таке ставлення саме як особливість національного світосприйняття: «Ти надто добра з ними. Надто англійка» [5, с. 336]. Мовні кліше «подати у суд», «звели на тебе наклеп», «моральний збиток», «несправедливе звільнення», «без попередження і компенсації» з уст американця засвідчують зовсім іншу реакцію на конкретну ситуацію.

2. Мода. Культура вбрання стає приводом для взаємного нерозуміння, а різні уявлення про дрескод спричиняють комунікативні невдачі. Луїзин комбінезон, на думку Джоша, є грубим порушенням етикету офісної вечірки, на якій прийнятні тільки костюми (для чоловіків) і сукні чи білі штани (для жінок). Оцінні реакції в діалозі вказують, як нелегко партнерам узгодити чужі звичаї зі своїми звичними правилами:

– ...мої колеги подумують, що ти – частина розважального шоу.

Мені знадобився час, щоб зрозуміти, що він не жартує.

– Ох. – Я щосили намагалася не розчаруватися. – Пробач.

– Я просто не хочу, щоб люди обговорювали її вбрання [5, с. 354–355].

Ексцентричність чужинки викликає лише вдавану лояльність: «У тебе й справді дуже своєрідний погляд на моду. У цьому мені й подобаються британці... Вони дуже цікаві у своїх поглядах» [5, с. 358]. Насправді знаками несхвалення є вирази очей та паузи («звужила очі», «оглянула мене з голови до п'ят», «усі переварювали мої погляди», «зависло недовге мовчання»). Місцеві висловлюють ще й свої невинуваті очікування щодо конкретного культурного типу: «Я просто думала, що в англійок має бути почуття стилю» [5, с. 97].

3. Зовнішність. «Зовнішня відмінність» є важливим складником концептуальних образів свого та чужого, Луїза усвідомлює власну інакшість через неминуче відмежування: «Я була геть не схожа на цих жінок, з їхньою оксамитовою шкірою й бездоганними сукнями [5, с. 360]; «...усі в Нью-Йорку, окрім мене, були саме такими» [5, с. 42].

У дівчини формуються стандартизовані уявлення про красу іншої нації: «...народився привабливим, із витонченим смаком та в начищених до блиску черевиках [5, с. 42]; «Не можуть жити без ідеального макіяжу й зачісок» [5, с. 335]; «Ти неймовірно привабливий. По-американськи привабливий. Як справжня кінозірка» [5, с. 288]. Узагальнюючи й спрощуючи характерні риси, Вілл та Луїза типізують чужу зовнішність: «Неважливо, де ти – в Нантакеті чи на Мангеттені, – усюди одні й ті самі обличчя» [5, с. 309], «Кожен другий схожий на модель або ж інстаграм-блогера, що пише про правильне харчування» [5, с. 93]. Деякі погляди є лише штампами свідомості, що усталилися ще до особистого ближчого знайомства з соціумом: у кожного у США якісь проблеми, тому тут «люблять пігулки», догляд за собою є роботою американських жінок, приділяють собі забагато уваги, тобто мають нездоровий егоїзм.

4. Міжособистісні стосунки. Близький контакт із чужим стає «приводним механізмом» до самооцінювання, тож персонажі озвучують низку автостереотипів: «Я англійка, Беннете. Ми не створені бути... привітними» [4, с. 15]; «Люди в Кентуккі були набагато галантніші, ніж в Англії, де на тебе радше глянуть із підозрою, якщо привітаєш незнайомця в надто приязній манері» [4, с. 53]; «Це Нью-Йорк. Тут усі брешуть. Кожен консультант у банку – молодший віцепрезидент. Кожен бармен має по фірмі» [5, с. 160]. Правила приватності та соціального простору – діаметрально протилежні, адже звична практика одних є етично неприйнятною для інших: «...як щиро американці запрошують малознайомих людей до себе додому. На відміну від англійців, котрі скоріше розцінять твою ситуацію як спробу емігрувати й переїхати до них жити» [5, с. 304]. Під час залицяння партнери протилежно трактують слова і фрази, які мають не тільки те значення, яке хоче передати мовець:

– Ти зателефонуєш? Мені є на що сподіватися?

– Маю сказати, що в Англії це означає дещо інше, – мовила я й розсміялася.

– Що ж, хай там як, я мав на увазі геть не те [5, с. 161].

5. Свята. У традиціях, значущих для американської культури, гостя вбачає лише формальний елемент, не розуміючи суті таких свят, як Гелловін та День подяки: «декорації просто неймовірні», «людям, здається, дійсно подобається переодягатися»; «Я так і не зрозуміла, в чому сенс Дня подяки – здається, у тому, щоб їсти. Тут більшість світ ґрунтується на застіллях» [5, с. 177]. У жодному разі не можна проводити День подяки на

самоті – таке місцеве табу щодо дозвілля також чужорідне для національно-етнічної свідомості приїжджкої.

6. Робота. Джош дотримується чіткої моделі ділової поведінки, щоб зумисне справляти враження амбітної компанійської людини, котра легко змінює місце роботи: «Вони мають боятися втратити тебе, боятися, що ти підеш, якщо вони не дадуть тобі належне» [5, с. 378]. Через різні ціннісні орієнтири виникає ефект «ошуканого сподівання», адже Луїза протилежно трактує пропозицію нової посади: «Він не зводив із мене погляду, підвівши брови в очікуванні якоїсь реакції», «Він так сявав, наче подарував мені Священний Грааль» [5, с. 359]. Проте головна суперечність стосується самої особистості емігрантки – внутрішнього конфлікту між тією, ким вона є, і тією, кого вдає в новому оточенні. Власний альтернативний образ «багатої майже щасливої напівамериканки» асоціюється в англійки з метеликом, якого прибили у скляній рамці.

Висновки. Отже, у проаналізованих романах між носіями англійської та американської ментальностей постають такі етнокультурні, мовні та психологічні бар'єри: специфічний мовлен-

невий етикет, іноземна вимова, форми непрямой комунікації, неправильний вибір слова, різне оцінення тих самих ситуацій і протилежні реакції. Про виразні світоглядні та ціннісні відмінності засвідчують такі сфери: культура вбрання, права та репутація, ділове поводження, традиційні свята, правила приватності, краса зовнішності.

Мовленнєва поведінка чужинки підкреслює позицію «я своя», а не «я чужа»: Луїза намагається приховати свою чужість і вдає емоційну схожість із жителями Нью-Йорка, Еліс наслідує місцеву вимову мешканців Кентуккі. У сприйнятті чужого образу виявляємо штампи свідомості, механізми стереотипізації, спрощення характерних рис американців. Осмислення чужого простору супроводжується напруженими емоційними станами, внутрішнім конфліктом між справжнім «я» та уявним. Два різні когнітивні простори партнерів – Еліс та Беннета («Подаруй мені зірку»), Луїзи та Джоша («Та сама я») – не перетинаються, тому споріднює твори ефект «ошуканого сподівання».

Перспективою дослідження є виявлення міжкультурних розбіжностей кодів комунікації на основі аналізу сучасних художніх перекладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беловецька Л. Американські цінності культурного різноманіття як ключ до досягнення гармонії суспільства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. Вип. 2. С. 18–23.
2. Дубчак О. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» в українській мовній картині світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 24 с.
3. Історія європейської ментальності / за ред. Петера Дінцельбахера ; 2-е вид., доп. ; перекл. з нім. В. Кам'янець. Львів : Літопис, 2019. 632 с.
4. Мойєс Д. Подаруй мені зірку / пер. з англ. Д. Петрушенко, О. Чупи. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2020. 400 с.
5. Мойєс Д. Та сама я / пер. з англ. В. Бондар. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 448 с.
6. Семашко Т. Мовна стереотипізація: стратегії виявлення та реалізації етнічних стереотипів у художньому тексті. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50(2). С. 349–358.
7. Скрипнік І.Ю. Етнічний стереотип як складова національної ідентичності. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 6(2). С. 85–88.
8. Тимошенко Т.В., Гречихіна Н.В. Дослідження відмінностей між британським та американським варіантами англійської мови. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету*. 2010. Вип. 10. Ч. 2. С. 268–271.
9. Чернишенко І. Ключові цінності британської картини світу та їх вербалізація у суспільно-політичному дискурсі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2009. Вип. 81(3). С. 179–188.

РОЛЬ І МІСЦЕ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

THE ROLE AND PLACE OF BUSINESS ENGLISH IN THE FUTURE TRANSLATORS TRAINING

Долинський Є.В.,

orcid.org/0000-0003-4074-4648

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету

Англійська мова є найпоширенішою мовою міжнаціонального ділового спілкування. У багатьох закладах вищої освіти з'явився і вивчається предмет «Ділова англійська мова». Сучасна ділова англійська мова є невід'ємною частиною бізнес-стратегії та розглядається як складова частина переговорного процесу та бізнес-плану. «Ділова англійська мова», «Переклад офіційно-ділових документів», «Переклад міжнародних договорів» входять у широке коло предметів професійної підготовки майбутніх перекладачів в університеті. Навчання ділової англійської мови, що включає такі аспекти, як ділова комунікація, ділова кореспонденція, переклад (усний і письмовий, основи теорії перекладу), усна розмовна практика, набуває великого значення в процесі професійної підготовки майбутніх перекладачів англійської мови.

Необхідність підготовки конкурентоздатних фахівців для роботи у сфері бізнесу, торгівлі, економіки, які досконало володіють іноземними мовами і здатні вступити в комунікацію, співпрацювати із закордонними партнерами, ставить перед закладами вищої освіти певні завдання, що повинні сприяти поліпшенню методики проведення занять, актуалізації та реалізації особистісного потенціалу майбутніх перекладачів.

Ділова англійська мова слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю. Специфіка офіційно-ділового стилю, що відноситься до ділової мови, полягає у певних стильових рисах, що притаманні лише йому, а саме: нейтральний тон викладу змісту лише у прямому значенні; точність та ясність повинні поєднуватися з лаконічністю, стислістю й послідовністю викладу фактів; документальність, наявність реквізитів; наявність усталених одноманітних мовних зворотів, висока стандартизація вислову; сувора регламентація тексту; для чіткої організації текст поділяється на параграфи, пункти, підпункти. Під час вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» студенти повинні виконувати завдання, що мають прикладний характер: скласти резюме; написати лист-подяку; написати лист-клопотання, розробити презентацію товару чи послуг.

Ключові слова: ділова англійська мова, переклад, підготовка майбутніх перекладачів, методика викладання іноземних мов, офіційно-діловий стиль, види офіційних документів.

English is the most common language of international business communication. The subject of "Business English" has been contacted and studied in many higher education institutions. Modern "Business English" is an integral part of business strategy and is seen as part of the negotiation process and business plan. "Business English", "Translation of official business documents", "Translation of international agreements" are among the university subjects of future translators professional training. Learning business English, which includes aspects such as business communication, business correspondence, translation (oral and written, basics of translation theory), oral conversational practice, becomes important in the process of future English translators professional training.

The need to train competitive professionals to work in business, trade, economics, fluent in foreign languages and able to communicate, cooperate with foreign partners, puts before higher education institutions certain tasks that should improve the methodology of training, updating and implementation of future translators personal potential.

Business English is used for communication in state and political, social and economic life, legislation, in the field of administrative management and economic activities. The specificity of the official business style related to business language lies in certain stylistic features that are unique to it, namely: a neutral tone of content presentation only in the literal sense; accuracy and clarity must be combined with conciseness, brevity and consistency of facts presentation; documentation, availability of details; the presence of established monotonous speech, high standardization of expression; strict regulation of the text; for a clear organization, the text is divided into paragraphs, paragraphs, sub-paragraphs. When studying the discipline "Business English" students must perform tasks that have an applied nature: write a resume; write a letter of thanks; write a letter of request, develop a presentation of goods or services.

Key words: business English, translation, future translators training, methods of foreign languages teaching, official business style, types of official documents.

Постановка проблеми. Якісні зміни в економічному житті країни, розвиток підприємницької діяльності, розширення зовнішньоекономічних зв'язків підприємств і вихід на міжнародний ринок – усе це великою мірою залежить від інте-

лекту, кваліфікації і професіоналізму співробітників фірм, банків, підприємств і компаній. Виникла необхідність у підготовці конкурентоспроможних фахівців для роботи у сфері бізнесу, торгівлі, економіки, які досконало володіють іноземними

мовами і здатні вступати в комунікацію, співпрацювати із закордонними партнерами. Успішність діяльності компаній залежить від налагодження і встановлення дружніх, ділових партнерських взаємин. Для досягнення ефективної діяльності персоналу компанії необхідно розвивати навички й уміння ділової комунікації, основою якої є ділова англійська мова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні аспекти навчання перекладу розглянуто в дослідженнях І. Алексєєвої, В. Карабана, Р. Міньяр-Белоручева, Г. Мірама, Л. Черноватого.

Підготовка майбутніх перекладачів для здійснення галузевого перекладу становить науковий інтерес для Н. Білоус, І. Колодія (авіаційна галузь), І. Блощинського, А. Янковця (військовий переклад), С. Панова, М. Прадівляного (технічні перекладачі), Р. Тарасенка (аграрна галузь).

На потребі високої якості й сучасного змісту професійної підготовки майбутніх перекладачів наголошують і в міжнародних освітніх документах, зокрема: «Хартія перекладача» (Translator's Charter) (1963 р.); «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» (Common European Framework of Reference for Language) (2001 р.); освітній програмі «Європейський магістр з перекладу» (The European Master's in Translation) (2006 р.); «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо ключових компетентностей для освіти впродовж життя» (Recommendation of the 27 European Parliament and of the Council on Key Competences for lifelong learning) (2008 р.); «Європейських стандартах і рекомендаціях для гарантії якості вищої освіти» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area) (2015 р.) [4, с. 26–27].

Про актуальність вирішення проблеми поліпшення якості професійної підготовки майбутніх перекладачів свідчать численні публікації науковців. Особистісні якості майбутніх перекладачів та їхній вплив на професійну діяльність досліджували: Н. Соболю (індивідуальний стиль спілкування перекладача), О. Шупта (готовність до професійної творчої діяльності), Н. Абабілова (формування конкурентоздатності), Є. Бесєдіна (модернізація професійної підготовки), М. Головань (професійна компетентність), О. Нестерова (інформаційна культура), О. Павлик (підготовка до офіційно-ділового мовлення), Л. Тархова (формування пізнавальної самостійності), Ж. Таланова (формування професійного світогляду). Існує необхідність інтенсифікації вивчення ділової англійської мови майбутніми

перекладачами в процесі університетської підготовки [4, с. 27].

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні важливості ділової англійської мови для майбутнього перекладача, характеристиці видів ділових документів та реалізації вивчення ділової англійської мови майбутніми перекладачами в процесі професійної підготовки. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання: проаналізувати види ділового стилю мовлення; охарактеризувати основні інформаційні матеріали офіційно-ділового характеру; визначити роль і місце перекладача у забезпеченні міжкультурної комунікації; запропонувати методичні напрями та прийоми для інтенсифікації вивчення ділової англійської мови майбутніми перекладачами.

Виклад основного матеріалу. Перекладач у своїй діяльності дуже часто має справу з текстами, що належать до офіційно-ділового, публіцистичного і рідше наукового стилю. І. Гальперін виділяє такі види ділового стилю: мова ділових документів; дипломатична мова; мова військових документів [3].

В основу наших досліджень покладено вміння і навички роботи з текстами, що належать до офіційно-ділового стилю, який має три підстиля: законодавчий, дипломатичний і адміністративно-канцелярський. Йому властиві такі загальні стилістичні риси, як точність, що не допускає іншого тлумачення, імперативність, стандартизованість вираження, логічність, об'єктивність, неемоційність, стереотипність, конкретність, безособовість, узагальненість, ясність, строгість.

Договори, контракти, угоди, ділові листи, що виконують офіційно-суспільну функцію, являють собою тексти з постійною композиційною схемою і мають раціонально-логічну структуру. Інструкції мають більш-менш чітку, але завжди обов'язкову інформаційну модель. І. Гальперін підкреслює, що «майже кожен офіційний документ має власний композиційний малюнок» [3, с. 328]. Так, наприклад, можна виділити рамковий малюнок листа, наявність традиційних виражень – штампів зачину і кінцівки. Характерними кінцівками для сучасних ділових листів є такі стандартні вирази та речення: *Yours, etc, Yours sincerely, Yours truly, Best wishes, We look forward to welcoming you to the Ukraine and hope you will have an enjoyable and successful stay* [12].

Серед величезної розмаїтості інформаційних матеріалів, з якими працює перекладач, особливе місце займають довідково-інформаційні документи, а саме: ділові листи, факси, електронні повідомлення, телефонограми, протоколи.

1) Ділові документи поділяються (за класифікацією В. Калюжної) на: 1) інформативні (записки, звіти, повідомлення, листи, описання товарів тощо); 2) регламентуючі (статути, договори, контракти, угоди тощо); 3) підсумкові (резольюції тощо); 4) резюмуючі (протоколи зустрічей тощо) [6].

Ділове листування – це узагальнена назва різних за змістом документів, що виступають інструментом оперативного інформаційного обміну між організаціями. Змістом ділового листування можуть бути запити, повідомлення, угоди, претензії, нагадування, вимоги, роз'яснення, підтвердження, прохання тощо. Обов'язковими реквізитами ділового (службового) листа є адреса відправника, вихідний номер, адреса одержувача, дата, вступне звернення з питання, текст листа, заключне вітання. Текст листа може бути простим чи складним: прості листи складаються зі вступу і висновку, складні листи містять вступ, основну частину (доведення) і висновок. Діловий лист міжнародного зразка має такий склад і розташування реквізитів:

(1) *Letter head (Sender's address)*, (2) *Reference*; (3) *Date*; (4) *Special mailing indication*, (6) *Inside address*, (7) *For the attention of*, (8) *Salutation*, (9) *Subject (Re.:)*, (10) *Body of the letter*, (11) *Close*, (12) *Signature*, (13) *Initials of persons in charge*, (14) *Enclosures*, (15) *Copies*, (16) *PostScript (P. S.)* [12].

Із розвитком ринкових відносин збільшився потік рекламно-інформаційних матеріалів [2], з якими має справу перекладач. Вони існують у вигляді інформаційного листа, комерційної пропозиції, рекламного листка, буклету, проспекту, каталогу, прес-релізу. Охарактеризуємо деякі з них.

Інформаційний лист (*information letter*) – лист, що коротко інформує про фірму, напрями діяльності, а також містить конкретну пропозицію кореспонденту.

Комерційна пропозиція (*business proposal*) – дуже близька за змістом до інформаційного листа. Як правило, направляється кореспонденту, що вже знає про діяльність фірми за попередніми контактами, угодами або повідомленнями.

Рекламний лист (*a flyer; booklet*) – несе суто рекламну інформацію про конкретний товар або послугу, іноді забезпечується дотепними малюнками, що запам'ятовуються, рекламними слоганами;

Прес-реліз (*press release*) – матеріал, призначений для роздачі представникам преси на виставках, презентаціях, благодійних акціях: короткі дані про фірму, про найбільш представницьку продукцію, про перспективи розвитку фірми, а також дані про благодійну діяльність [11, с. 68].

Такий інформативний тип текстів становить велику частину роботи перекладачів у міжнародних організаціях, багатонаціональних компаніях, приватних фірмах і перекладацьких агентствах.

Під типом текстів розуміють також «різні групи текстів, що належать до одного функціонального стилю мовленнєвої діяльності, але різняться за предметно-змістовними, денотативними характеристиками. Так, тексти офіційно-ділового стилю поділяються на управлінські, юридичні, військові, комерційні, економічні і дипломатичні» [7]. У науковому стилі виділяють типи текстів гуманітарних і технічних наук, а в публіцистиці – типи політичних, економічних, правових, морально-естетичних, мистецтвознавчих і деяких інших аспектів.

Перекладач повинен знати, що кожний із виділених типів текстів реалізується у певних жанрах. Якщо поділ на типи текстів здійснюється з опорою на предметно-змістовні характеристики текстів, то поділ текстів за жанрами відбувається з опорою на їхні композиційні і стилістичні особливості. У різних типах текстів виділяються різні жанри. Наприклад, в офіційно-діловому стилі в типі військових текстів виділяються накази, повідомлення, рапорти тощо, у дипломатичному – ноти, заяви, угоди, договори, декларації тощо [11, с. 67].

У світлі сучасних тенденцій розвитку перекладач, місія якого полягає у посередництві між двома соціумами і культурами, поряд зі знанням основ економіки, бізнесу і права, що даються як на заняттях із відповідних дисциплін, так і з ділової англійської мови, повинен для ефективної ділової комунікації знати міжкультурні відмінності партнерів по комунікації, культурні цінності, закладені в основу їхньої поведінки. Розвиток міжкультурних навичок дає можливість комфортно почувати і правильно поводитися з партнерами, представниками інших культур, відмінних від власної [14].

У зв'язку із цим перекладач повинен не лише володіти іноземною і рідною мовами, а й знати і володіти всіма вміннями ділової комунікації, володіти предметною галуззю, тобто у нього повинні бути сформовані всі складники комунікативної компетенції, до яких належать: лінгвістичний компонент (знання фонетичних, лексичних, граматичних і текстуальних моделей мовної системи); дискурсивний компонент (знання різних мовних моделей, типів мовлення й умінь використовувати їх залежно від комунікативної ситуації); референтний компонент (володіння певним досвідом, уявленнями про предмети і явища навколишнього світу, про їхні взаємозв'язки); соціально-культурний компонент (знання

суспільних правил і норм взаємодії між індивідами, а також знання історії культури носіїв мови). Усі ці компоненти в процесі комунікації взаємодіють один з одним [11, с. 57].

З урахуванням власних досліджень та орієнтуючись на напрацювання О. Акімової [1], Є. Ільїна [5], А. Маркової [8] та ін., використовуються такі конкретні методичні напрями формування потреб і мотивів вивчення ділової англійської мови майбутніми перекладачами в процесі професійної підготовки:

1. *Удосконалення змісту навчання.* Саме зміст є «...важливим джерелом активізації пізнавальних інтересів» [8]. Щоб збудити у студента пізнавальні інтереси, викликати бажання вчитися й розвиватися, необхідно дібрати відповідний матеріал, продумати його обсяг і способи подачі. З огляду на це, були запропоновані програмні матеріали з вивчення деяких курсів («Науково-технічний переклад», «Ділова англійська мова»), розроблено комплекс завдань для самостійної роботи студентів («Переклад офіційно-ділових текстів», «Практика перекладу англійської мови», «Військовий переклад»). «Зміст навчання потрібно формувати в двох напрямках: забезпечити становлення особистості студентів у сукупності його індивідуальних якостей і особливостей, у конкретній сфері соціального досвіду, яка надалі буде змістом і засобом його майбутньої професійної діяльності» [13]. Через це навчальні завдання, які пропонуються студентам, повинні бути наближені до умов їхньої майбутньої професійної діяльності. Студенти – майбутні перекладачі повинні відчувати, що саме методика проведення заняття сприяє розвитку, актуалізації та реалізації їхнього особистісного потенціалу.

2. *Організація навчальної діяльності з інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ).* На початковому етапі вивчення будь-якої теми необхідно сформулювати основну мету заняття, практичну значущість використання ІКТ для вирішення конкретного перекладацького завдання. Необхідно також продемонструвати традиційні способи виконання таких завдань та показати можливості і переваги використання ІКТ для подолання перекладацьких труднощів. Потрібно з'ясувати, що студентам необхідно знати та вміти у роботі з ІКТ, яких знань та вмінь їм бракує для успішного вирішення перекладацьких завдань. Використання ІКТ забезпечує застосування таких методів, як наочні, словесні, практичні, інтерактивні, дасть змогу перевести репродуктивну активність студентів у продуктивну, відкрити шлях до прояву творчості кожної особистості.

3. *Інноваційні форми організації занять* (заняття-конференція, заняття-екскурсія, переговори, зустріч, круглий стіл, симуляційні тренінги, проблемні ситуації, дискусії), під час яких використовуються ІКТ.

4. *Колективна форма діяльності.* У деяких навчальних ситуаціях групова форма навчальної діяльності створює кращу мотивацію, ніж індивідуальна (ділове листування через e-mail, спілкування за допомогою Skype, Chat та ін.), що дає змогу долучати до активної роботи навіть пасивних студентів.

5. *Оцінка результатів навчальної діяльності.* Формуванню позитивної мотивації сприяє об'єктивне оцінювання навчальної діяльності студентів. Засоби ІКТ за допомогою спеціальних контролюючих чи тестових програм забезпечують адекватне оцінювання знань студентів [9].

Особливістю моделювання комунікативних ситуацій для професійно орієнтованого навчання є те, що викладач повинен пропонувати такі навчальні ситуації, які є професійно цінними для студента, задовольняти його пізнавальний інтерес із фахового спрямування підготовки, а саме: вміння реалізувати такі комунікативні наміри, як розпочати і вести бесіду, правильно висловити та аргументувати свої погляди на ту чи іншу проблему, поцікавитися інформацією, уточнити факти або дані, попросити в чомусь допомогти чи запропонувати свою допомогу тощо [10].

Подамо приклади завдань, які найчастіше використовувалися як на практичних заняттях, так і під час самостійної роботи студентів і, на нашу думку, є найбільш ефективними: 1. Відповісти на лист-запит та надіслати бізнес-партнерам детальний прайс-лист і каталог із новою продукцією. 2. Студентам пропонувалося скласти іноземною мовою привітання групі іноземних туристів, які завітали на підприємство, та провести ознайомчу екскурсію. 3. Зателефонувати бізнес-партнеру, домовитися про зустріч, запропонувати ознайомитися з новою продукцією та запросити на виставку, де будуть представлені нові зразки (максимальна чіткість та інформативність висловлювань). 4. Скориставшись електронною поштою, надіслати бізнес-партнерам запрошення з приводу відкриття нового торгового комплексу, вказати час та адресу (використання графічного редактора, e-mail, програми Paint, PowerPoint для створення художньої листівки). 5. За допомогою ІКТ підготувати слайди для презентації нової продукції підприємства (робота у PowerPoint). 6. Студентам пропонувалося підготувати презентацію зі звуковим супроводом (робота у PowerPoint). 7. Підготувати рекламу будь-якої

продукції чи фірми; придумати слоган; забезпечити звуковий супровід (студент може вибирати продукцію самостійно за власним бажанням; використання графічного редактора, e-mail, програми Paint) [9].

Використання подібних творчих ситуацій сприяло переходу від освітньої діяльності студентів у професійну. Такі умови сприяли стимулюванню творчих здібностей особистості студента, його власного потенціалу, а тому можуть розглядатися як фактор інтенсифікації освітньої діяльності студентів.

Під час вивчення дисципліни «Ділова англійська мова» студенти отримували такі завдання, які мали прикладний характер: скласти резюме; написати лист-подяку; написати лист-клопотання для відкриття туристичної візи і надіслати листи, скориставшись електронною поштою. Вправа 1. *Підготовка до відрядження*. Завдання 1. Необхідно знайти всю необхідну інформацію про фірми, з якими планується укласти договори про співпрацю, та підготувати звіт для керівництва. Завдання 2. Потрібно забронювати квитки на літак, замовити номери в готелях, у яких планується зупинитися під час відрядження, через мережу Інтернет. Завдання 3. Підготувати презентацію про нову продукцію, яку планують представити на європейському ринку, та про роботу власної компанії. Вправа 2. *План відрядження*. Скласти план відрядження, який передбачає: зустрічі з бізнес-партнерами, візити на підприємства, підписання контрактів. Вправа 3. *Ознайомчі екскурсії*. Скласти перелік історичних пам'яток, визначних місць, які можна відвідати, скласти маршрут та подати для погодження з керівництвом. Вправа 4. *Звіт*. Після повернення з відрядження підвести підсумки та результати роботи, підготувати загальний звіт

для представлення на засіданні ради директорів компанії (робота в групі) [10].

Активна участь студентів і викладачів у змодельованих ситуаціях професійно орієнтованого спілкування, проведення таких занять неможливі без попереднього опрацювання ними теоретичного матеріалу з певного ситуативно-тематичного циклу, тому вимагають ґрунтовної самостійної роботи, опрацювання додаткової інформації (види переговорів, мовного етикету тощо) у позааудиторний час. Постійне моделювання професійно орієнтованої діяльності вимагало залучення ІКТ, які відтворювали реальні умови виконання професійних завдань, наприклад: 1) переклад судових процесів та засідань; 2) бізнес-тренінги; 3) ділові переговори тощо.

Висновки. Професійно-ділове спілкування, яке характеризує діяльність перекладача, є багатофункціональним, володіє комунікативною, інтерактивною й перцептивною функціями. Воно дає змогу виділити види діяльності перекладача із застосуванням знань із ділової англійської мови: 1) створювати тексти-переклади різних жанрів і типів для забезпечення міжкультурної ділової комунікації; 2) задовольняти інформаційні, пізнавальні і комунікативні потреби через створювані тексти-переклади; 3) сприяти створенню сильної і стійкої структури комунікативно-пізнавальної мотивації фахівця; 4) здійснювати референцію і тематичну орієнтацію джерел; 5) проводити селекцію інформації, виділяти головну і корисну; 6) оформляти інформацію перекладного тексту; 7) готувати і проводити різні форми ділової комунікації; 8) налагоджувати комунікативну взаємодію для обміну інформацією; 9) формувати інформаційну культуру суб'єктів і організацій у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акімова О.В. Формування мотивації творчого мислення майбутнього вчителя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія «Педагогіка і Психологія»*. 2003. Вип. 8. С. 19–23.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія. Київ : Либідь, 1998. 554 с.
3. Гальперин І.Р. Грамматические категории текста. Москва : АПН СССР. 1977. Т. 36. № 6. 646 с.
4. Долинський Є.В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх перекладачів в інформаційно-освітньому середовищі університету : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04 ; Національна академія Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2019. 531 с.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.
6. Калюжная В.В. Стиль англоязычных документов международных организаций. Киев : Наукова думка, 1982. 122 с.
7. Кыркунова Л.Г. Официально-деловых тексты в аспекте функционально-смысловых типов речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 ; Пермский государственный университет. Пермь, 2007. 220 с.
8. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1990. 192 с.
9. Мацюк О.О. Формування професійної компетентності майбутніх перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2011. 210 с.

10. Морська Л.І., Черній Л.В. Моделювання мовленнєвих симуляцій для формування вмінь іншомовного професійно орієнтованого спілкування. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/№163/№163p131-136.pdf (дата звернення: 15.07.2021).

11. Павлик О.Б. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх перекладачів до використання офіційно-ділового мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Національна академія Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2004. 195 с.

12. Слепович В.С. Деловой английский. Business communication : учебное пособие. Минск : ТетраСистемс, 2002. 256 с.

13. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ : Магістр-S, 1998. 200 с.

14. Pilbeam A. Language skills and culture - approach to corporate language training in Europe. *Current Trends in Business English*. Moscow, 1997. 274 p.

УДК 81'37:82-97

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.7>

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА АПОСТОЛЬСЬКИХ ТА ПАТРІАРШИХ ПОСЛАНЬ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

SEMANTIC STRUCTURE OF THE APOSTOLIC AND PATRIARCH'S EPISTLES: COMPARATIVE ANALYSIS

Жарікова Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-0001-5339

*кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету грецької філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

Хрімлі П.С.,

orcid.org/0000-0002-1028-3142

*старший викладач кафедри історії та права
Донецького національного технічного університету*

У статті проаналізовано специфіку розвитку Апостольських та Патріарших послань у православній церковній традиції. Зазначено, що унікальною особливістю семантики релігійних послань є існування феномену подвійного компоненту в його структурі: теологічного елементу та культурного елементу. Теологічний компонент указує на християнство як на релігію Одкровення, яке передане у вигляді семантичної структури: джерело – інформація – адресат. Культурний компонент релігійних послань зумовлений мовою написання – грецьким койне II в. та елементами візантійського літературного субстрата. Головну увагу акцентовано на єдиній семантичній структурі, яка притаманна для Апостольських та Патріарших послань. Усі елементи структури повторюються з незначними відмінностями, які зумовлені різним адресатом, метою та історичним контентом часу виникнення послань. Акцентовано увагу на тому, що стилістика послань бере початок у візантійській літературній традиції, формує стиль Апостольських послань та через цитування впливає на стиль Патріарших послань, що надає текстам стандартизованості та канонічності. Таким чином, стиль послань зберігає стандартну семантичну композицію з обмеженим лексичним набором, у тому числі з теологічною термінологією і стійким лексичним уживанням та вживанням узуальних виразів. Канонічність лексичного вживання характеризується частим використанням термінів – визначених теологічних понять що до природи Бога та віри Церкви, що мають незмінну семантичну природу, а також використанням узуальних виразів і цілих речень. Акцентовано, що Апостольські та Патріарші послання, будучи релігійними посланнями вищої авторитетності Церкви, мають єдину семантичну структуру, зумовлену природою Одкровення Бога в християнській традиції і візантійською літературною традицією.

Ключові слова: Апостольські послання, Патріарші послання, семантична структура, подвійний феномен структури релігійного послання, стандартизованість тексту, канонічність.

The authors analyze the specifics of the Apostolic and Patriarchal Epistles in the Orthodox church tradition. It is noted that the unique feature of the semantics of religious Epistles is represented by the existence of the phenomenon of a double component in its structure - the theological element and the cultural one. The theological component points to Christianity as a religion of Revelation, which is transmitted by the scheme or the semantic structure: source – information – addressee. The cultural component of religious Epistles is the language of writing – Greek koine of the second century and the elements of the Byzantine literary substrate. It is focused that the style of the epistles originates in the Byzantine literary tradition, forms the style of the Apostolic Epistles, and, through quotations, influences the style of the Patriarchal Epistles, which gives

the texts strict standardization and canonicity. Thus, the style of the messages retains the standard semantic composition with a limited lexical set, including theological terminology and stable lexical use, as well as the use of casual expressions. Canonical lexical usage is characterized by frequent use of the terminology – clearly defined theological terms as for the nature of God and the faith of the Church. The emphasis is given to the fact that the Apostolic and Patriarchal Epistles, being religious messages of the highest authority of the Church, have the same semantic structure due to the nature of God's Revelation in the Christian and Byzantine literary traditions. The dual component of the semantic structure gives a unique feature to the Epistles that distinguishes these epistles from the other genres of the church literature. Preservation of the Byzantine literary substrate determines the standardization and strict canonicity of the text.

Key words: Apostolic Epistles, Patriarchal Epistles, semantic structure, double phenomenon of the structure of a religious Epistles, standardization of the text, canonicity.

Постановка проблеми. Релігійні послання у церковній традиції беруть свій початок від часу «навчання» християнської віри (Мтф. 28:19) [1, с. 179], вони забезпечують існування та функціональність самої церковної традиції. Апостольські послання були написані в період Основного Одкровення Бога, від самого початку свого існування мають вищий церковний авторитет, входячи до Біблійного канону, та є зразком віри та практики і, таким чином, чинником формування церковної традиції.

Має виняткове значення, що релігійні послання вищого авторитету повинні бути письмово зафіксовані. Саме у цьому разі семантика послання починає усвідомлюватися адресатом: якщо не проведені «ніякі письмові висловлювання, акустична субстанція не привертає уваги і залишається в тіні, оскільки розглядається як щось несуттєве» [2, с. 16]. Із закінченням часу Основного Одкровення корпус Апостольських послань припиняє свій розвиток, і функцію підтримки церковної традиції починають виконувати інші тексти, а саме послання Патріарха як Першоієрарха Церкви. Патріарх як голова Церкви *de jure* виконує місію порятунку свого народу на землі, тому його відповідальність за долю та спасіння усіх християн така ж сама, як у апостолів ранньої Церкви. Це стосується будь-якої діяльності Ієрарха, а особливо його навчальної місії, яка реалізується, головним чином, через написання духовних послань.

Сучасне послання Ієрарха Церкви у православної церковній традиції – це відкрите письмове звернення Патріарха до народу божого і до всіх людей за строго визначеними нагодами та у зв'язку з актуальними подіями сьогодення. Якщо Апостольські послання створювалися з метою формування і збереження церковної традиції у разі загрози її втрати, то Патріарші послання ставлять собі за мету збереження традиції, яка може бути втрачена з плином часу; важливою функцією послань є передавання церковної традиції прийдешнім поколінням. Відповідаючи викликам часу, патріарші послання, зберігаючи апостольську віру, доповнюють церковну тради-

цію сучасним історичним, політичним і соціальним контентом. Спільна семантична структура Апостольських і Патріарших послань установлює єдність, спадкоємність та наступність духовних послань між собою, вони входять до складу церковної традиції, яка передається поколінням, установлює спільний хронотоп; усе це становить особливий інтерес із боку біблійної текстології, патристичної літератури, агіографії та лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Апостольські послання є предметом вивчення в текстології Нового Завіту, найбільш відомі дослідження проводилися Д. Гатрі (2016), Б. Мецгер (2007), С. Головащенко (2014) та ін. Патріаршим посланням як жанру духовної літератури присвячено велику кількість досліджень (Т. Іцкович (2019), З. Ін Ен (2001), А. Смоліна (2015), Т. Тарасюк (2006) та ін.).

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці проблема взаємозв'язку Апостольських і Патріарших послань не розглядалася, таким чином, актуальність цього дослідження визначається необхідністю встановити загальні елементи семантичної структури, які виступають доказовою базою взаємозв'язку та семантичної єдності Апостольських та Патріарших послань.

Виклад основного матеріалу. Унікальною особливістю семантики релігійних послань є існування феномену подвійного компоненту в його структурі, за якого релігійне послання у християнській традиції містить Божественне Одкровення (теологічний елемент компоненту) [3, с. 67] і водночас є літературним текстом, сформованим на основі візантійської літературної традиції (культурний елемент компоненту). Теологічний компонент релігійних послань відбиває природу Божественного Одкровення, мета і зміст якого є предметом християнської віри та практики. Феномен Божественного Одкровення завжди вказує на християнство як на надприродну релігію, тобто релігію, яка була отримана надприродним чином, шляхом Саморозкриття Бога людям [3, с. 61]. Процес Саморозкриття сформував механізм Божественного Одкровення, який може бути

зрозумілий як послання Бога до людей і переданий у вигляді схеми або семантичної структури: джерело – інформація – адресат [3, с. 67–68], де джерелом (адресантом послання) є Бог, інформація – зафіксований письмово і переданий контент послання, адресат – люди, яким адресовано послання, або народ божий. Таким чином, релігійне послання – це отриманий, текстуально зафіксований та переданий досвід Божественного Одкровення в межах церковної традиції.

Семантична структура послання, що відображає природу Божественного Одкровення, характерна як для Апостольських, так і для Патріарших послань, також одночасно зумовлює й їх відмінність: Апостольські послання належать до канонічного корпусу Святого Письма (Біблії) як частини Одкровення, а Патріарші послання є частиною Священного передання Церкви як частини Одкровення. Якщо корпус Апостольських послань чітко зафіксований і не підлягає модифікації починаючи з другого віку [4, с. 52], то Ієрарх Церкви створює свої послання регулярно протягом церковного року як відповідь на виклики сучасності, які стоять перед Церквою. Загальна семантична структура релігійних послань копіює семантичну схему процесу Божественного Одкровення і складається з таких елементів: вступ (вітання, звертання до адресата, благословення); основна частина (вирішення питань віри і дисципліни Церкви з обов'язковою аргументацією, настановою); висновок (підтвердження статусу автора, благословення).

Культурний компонент релігійних послань переважно зумовлений мовою написання – грецький койне II ст. й історичним контекстом часу, в якому вони створюються. Сучасна лінгвокультурологія визначає мову як «структурний вузол розгалуженої системи свідомості» [5, с. 83], де мова одночасно зумовлює і реалізує ментальність як властивість свідомості. Таким чином, семантика Апостольських послань, написаних на грецькому койне, містить грецький культурний субстрат – візантійську письмову культуру, – зумовлений грецькою ментальністю. Цей феномен створює та демонструє специфічну системність мислення, властиву для Апостольських і Патріарших послань. Дотримуючись спадкоємності з Апостольськими посланнями, Патріарші послання зберігають класичний візантійський епістолярний стиль, формуючи строгу канонічність і стандартизованість тексту [6, с. 94].

В Апостольських посланнях візантійський літературний субстрат проявляється у семантичній структурі тексту: вступ – основна частина –

висновок. Вступ, «проемій» [7, с. 182], містить формулу вітання, в якій автор називає себе та адресата; як правило, детальним є опис адресата. Уважається, що у цьому виражаються християнська скромність автора та повага до адресата; також у тексті вступу міститься подяка Богові та благословення – таким чином, починають формуватися й так звані узуальні вирази, характерна риса, притаманна також і Патріаршим посланням: «Павло, волею Божою покликаний апостол Ісуса Христа, і Сосфен, брат церкві Божій у Коринфі, освяченим у Христі Ісусі, покликаним святим, з усіма, хто призиває ім'я Господа нашого Ісуса Христа, у всякому місці, у них і у нас: благодать вам і мир від Бога Отця нашого і Господа Ісуса Христа. Завжди дякую Богові моєму за вас заради благодаті Божої, дарованої вам у Христі Ісусі, бо в Ньому ви збагатилися всім, усяким словом і всяким пізнанням, – тому що свідчення Христове утвердилося у вас, – так що ви не маєте нестачі ні в якому даруванні, чекаючи явлення Господа нашого Ісуса Христа, Який і утвердить вас до кінця, щоб бути вам неповинними в день Господа нашого Ісуса Христа. Вірний Бог, Яким покликані ви до єднання з Сином Його Ісусом Христом, Господом нашим» (1 Кор. 1:1-9) [1, с. 999–1000]. Патріарші послання також зберігають усі елементи вступу, розширюючи аудиторію адресата до всіх людей доброї волі. При цьому додається обов'язковий оцінюючий компонент, який передає дотримання християнської заповіді любові і відповідальність Предстоятеля за порятунок своєї пастви: «Варфоломій, Божою милістю Архієпископ Константинополя, Нового Риму і Вселенський Патріарх Церковній Повноті. Благодать, милість і мир від Воскреслого в славі Спасителя нашого Ісуса Христа. Дорогі возлюблені браття і діти в Господі, Христос Воскрес!» (+ Βαρθολομαῖος, Ελέω Θεοῦ Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως – Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης Πάντι το Πληρώματι της Εκκλησίας Χάριτι. Ειρήνην και ελέος παρα του Ενδόξως Αναστάντος Σώτηρος Χριστού. Αδελφοί και τέκνα ἐν Κυρίῳ προσφιλή και ἐπιπόθητα, Χριστός Ανέστη! [8]. Отже, звернення може супроводжуватися святковим привітанням, наприклад: «Христос Воскрес!» [8].

Таким чином, єдина семантична структура послань буде підтримуватися одночасно теологічним та культурним компонентами.

В Апостольських посланнях другий елемент семантичної структури становить основну частину тексту послання, в якій розкривається тема, висловлюються головна ціль та завдання послання: це насамперед недопущення втрати

або загрози переривання церковної традиції шляхом спотворення християнської віри, фіксування літургійної практики, створення віростверджень, які набувають вид стійких виразів, або формул віри. Таким чином, автори текстів Апостольських послань структурують основну частину свого твору виходячи зі свого внутрішнього розуміння проблеми, що виникла у Церкві, використовуючи сумарну аргументацію: по-перше, специфічну єврейську аргументацію з установами теологічного причинно-наслідкового зв'язку та посиланнями на Письмо Старого Завіту, по-друге, використання візантійського високого епістолярного стилю, який покликаний посилити позитивний ефект висловлювання логічного єврейського контенту. Наприклад, у Посланні до Галатів Апостола Павла міститься шість аргументів грецької риторики (Гал. 3:1–4:31) [9, с. 145].

В Апостольських посланнях візантійський літературний субстрат проявляється також через елементи елліністичної стилістики, наприклад «асиндетон» (ασύνδετον): «Тож дайте кожному належне: кому податок – податок, кому мито – мито» (Рим. 13:7); «градація» (gradatio): «Та й не тільки це, але ми хвалимось і в утисках, знаючи, що утиск виробляє терпеливість, терпеливість – досвід, а досвід – надію» (Рим. 5:3-4); «парономазія» (παρονομασία): «Не кожне тіло таке саме тіло, але інакше тіло в людей, інакше тіло в тварини, інакше тіло у птиць, й інакше у риб» (1 Кор. 15:39); «антитетика» (ἀντιθετικὸς): «...ти, отже, що інших навчаш, себе самого не навчаш! Проповідуєш не красти, а сам крадеш!» (Рим. 2:21); «парентеза» (παρένθεσις): «А одруженим заповідаю не я, а Господь: жінці з чоловіком не розлучатися, – якщо ж розлучиться, то нехай буде безшлюбна або помириться з чоловіком своїм, – і чоловікові не залишати своєї жінки» (1 Кор. 7,10-11); «анаколуф» (ἀνακόλουθον): «А щодо облудних братів влазнів, які крадькома пролізли, щоб підглядати нашу свободу, що її маємо в Ісусі Христі, щоб нас поневолити, ми їхньому велінню не поступилися ні на хвилину, щоб правда Євангелії залишилася у вас» (Гал. 2:4-5); «пролепс» (πρόληψις): «Бо й Христос, щоб привести нас до Бога, один раз постраждав за гріхи наші: праведник – за неправедних, умертвлений тілом, але оживлений у дусі, в якому він пішов проповідувати навіть тим духам, що в темниці; тим, що колись були неслухняні, яких очікувало довготерпіння Боже за часів Ноя, коли будувався ковчег, в якому мало, тобто вісім душ, урятувалися водою» (1 Пет. 3:18-20); «еліпс» (ἔλλειψις): «Хто оре, мусить орати в надії, і хто

молотить, – молотить теж у надії, що матиме щось із того» (1 Кор. 9:10); «хіазм» (χιασμός), та «паралелізм» (παράλληλισμός): «Знищу мудрість мудрих і розум розумних звівечу» (1 Кор. 1:19); «плеоназм» (πλεονασμός): «Де мудрий? Де учений? Де дослідувач віку цього?»; «риторичні запитання»: апостоли використовують Я-риторичні запитання, які передбачають негативну відповідь залежно від контексту: «Чи ж усі апостоли? Чи ж усі пророки? Чи всі учителі? Чи ж усі чудотворці? Чи ж усі мають дар зціляти? Чи ж усі мовами говорять? Чи ж усі тлумачать?» (1 Кор. 12:29-30). Отже, елементи візантійської стилістики мають функцію прикрасити текст та емоційно вразити адресата, до якого звертається послання.

У посланнях Патріарха візантійський літературний субстрат зберігається шляхом використання канонічної стилістики Апостольських послань, шляхом набуття стандартизованості тексту, збереження узуальних виразів, збереження незмінного набору компонентів: адресант, адресат, подія як тема послання, посилання на інший текст, який має вищий релігійний авторитет або давність (Апостольські послання, патристична література, Св. Письмо), релігійні настанови, привітання, заклик, закінчення послання. Ці компоненти зберігають стандартну семантичну композицію з обмеженим лексичним набором, у тому числі з теологічною термінологією і стійким лексичним уживанням. Текстова композиція канонічного послання включає в себе найменування виду тексту, вступ, основну частину (інформативно-розповідний і повчально-інтерпретуючий елементи) та закінчення. Це необхідна і достатня кількість елементів композиції послання Патріарха.

Канонічність лексичного вживання характеризується, з-поміж іншого, частим використанням термінів – чітко визначених теологічних понять щодо природи Бога та віри Церкви, що мають незмінну семантичну природу, а також використанням узуальних, стійких виразів і цілих речень. Узуальні вирази – це стандартизовані лексеми, які використовуються в патріарших посланнях, такі як: «Христос Воскрес!» («Χριστὸς ἀνέστη!»), «Воскреслий Господь наш Ісус Христос» («Ὁ Ἀναστὰς Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς»), «Христос воскрес і ми воскреснемо!» («Χριστὸς ἀνέστη! Καὶ ἡμεῖς θὰ ἀναστηθῶμεν!»), тощо [8]. Такі лексеми притаманні для високого церковного стилю, тому послання набуває стиль панегірику.

У посланнях Патріарха тема посідає значну частину послання і складається з інформативно-оповідної частини і повчально-інтерпретуючої

частини. Інформативно-оповідна частина послання є фрагментом, який розкриває предмет та тему послання у формі оповіді. Повчально-інтерпретуюча частина являє собою етичний дидактичний контент: це посилення, заклики, настанови, увіщування, побажання, поради адресанта, що створює особливий рятівний та повчальний характер усього духовного послання у цілому. Посилення на інший текст є невід'ємним семантичним компонентом у Патріарших посланнях, переважно вони спогадують тексти Священного Писання та висловлювання інших найвищих духовних авторитетів. Посилення здійснюють роль підсилення авторитету послання і надають йому священності та літургічності. Також посилення на авторитетні тексти співпадає з традиціями візантійської стилістики. Візантійська література спиралася на давні традиції, створюючи традицію архаїзмів та стандартизованого тексту, визнавала і навіть заохочувала будь-які копії, скорочення і коментарі древніх джерел «μίμησις» [7, с. 120]. До обов'язкових елементів у духовних посланнях зараховують також назву тексту, дату послання, підпис Патріарха, місце складання послання. Заголовок тексту зазвичай зустрічається у святкових посланнях, він

міститься перед основним текстом, може бути представлений фрагментом молитви, Євангелія, псалму та іншими священними текстами.

Завершальна частина Апостольського послання та послання Патріарха – закінчення – містить зазвичай традиційні заключні молитовні формули: «В ім'я Отця і Сина і Святого Духа!», «Христос Воскрес!», «Амінь» («τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», «Χριστὸς Ἀνέστη!», «Ἀμήν») тощо [8]. Офіційним закінченням послання Патріарха вважаються зазначення року написання послання, підпис Патріарха, найменування його духовного сану, а також особливий знак чернецтва у формі хреста: «+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος διάκτρος πρὸς Χριστὸν Ἀναστάντα εὐχέτης πάντων ὑμῶν» [8].

Висновки. Апостольські і Патріарші послання, будучи релігійними посланнями вищої авторитетності Церкви, мають єдину семантичну структуру, зумовлену природою Одкровення Бога в християнській традиції і візантійській літературній традиції. Подвійний компонент семантичної структури надає посланням унікальної особливості, яка відрізняє ці послання від інших жанрів церковної літератури. Збереження візантійського літературного субстрату зумовлює стандартизованість і строгі канонічність тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новый Завет на греческом языке с подстрочным переводом. Санкт-Петербург : Российское Библийское общество, 2003. 1406 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 140 с.
3. Коллинз Дж.О. Фундаментальная теология. Санкт-Петербург : Святой Крест, 1993. 241 с.
4. Мецгер Б. Канон Нового Завета. Возникновение, развитие, значение. Москва : ББИ, 2008. 349 с.
5. Буянова Л.Ю., Начкебия Э.В. Ментальность как лингвистическая категория. *Культурная жизнь Юга России*. 2009. № 4(33). С. 82–84.
6. Даниель-Ропс А. Ключ к пониманию Священного Писания. Брюссель : Жизнь с Богом, 1982. 698 с.
7. Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2004. 480 с.
8. URL: <https://ec-patr.org/patriarchik-podeixis-p-t-gi-pascha-2012> (дата звернення: 20.06.2021).
9. Оун Д. Библия и литература античности: греко-римский период / пер. Б.П. Дьяконова. Екатеринбург : Уральский университет, 1998. С. 146.

МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ДЕСТРУКТИВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ НА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОМУ РІВНІ

INTERLINGUAL HOMONYMY AS THE BASIS FOR DESTRUCTIVE INTERFERENCE ON THE LEXICAL-SEMANTIC LEVEL

Крапива Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-8639-1641

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено вивченню інтерференції на лексико-семантичному рівні, що спричинена в українській та англійській мовах наявністю міжмовних омонімів – слів, план вираження яких є однаковим, а план змісту відрізняється. Інтерференція – це явище, котре проявляється у відхиленнях від норми й системи однієї мови під впливом іншої. На відміну від лексичної інтерференції, що спостерігається під час взаємодії близькоспоріднених мов і здебільшого реалізується як наслідок утручання одиниць, зовнішньо відмінних від лексем іншої мови, у нашому випадку саме подібність плану вираження одиниць двох розглянутих мов становить потенційну небезпеку уподібнення і їхніх значень. Залежно від ступеня володіння однією з цих мов, рівня мовної компетенції білінгва, а також форми комунікації таке уподібнення може призвести до вибору хибного еквівалента для одиниці мови оригіналу. Зазначену категорію слів традиційно позначають як «фальшиві друзі перекладача». Під час дослідження розглянуто різні випадки міжмовних омонімів (ідеться про випадки повної й часткової омонімії). Установлено, що явище міжмовної омонімії може ускладнюватися внутрішньою омонімією лексем однієї з мов. Розглянуті інтерферентні чинники вважаємо деструктивними, оскільки неврахування інтерферентів призводить не тільки до появи помилок у мовленнєвій практиці початківців, що опановують іноземну мову, але й до порушення принципу адекватності перекладу з боку фахівців.

Окреслена проблематика є актуальною для перекладознавства та методики викладання іноземних мов. Перспективним, на нашу думку, є укладання навчального словника «фальшивих друзів перекладача» в українській та англійській мовах, що допоможе початківцям ідентифікувати таку категорію слів і звести до мінімуму прояви деструктивної інтерференції у їхній мовленнєвій практиці.

Ключові слова: інтерференція, деструктивна інтерференція, лексико-семантичний рівень, міжмовна омонімія, «фальшиві друзі перекладача», мовна компетенція білінгва.

The paper in question is devoted to the interference at the lexical-semantic level, which is caused in Ukrainian and English by the presence of interlingual homonyms – the words which plane of expression is the same, but that of content is different. Interference is the phenomenon that manifests itself in the deviations from the norm and system of one language under the influence of the other. Unlike lexical interference, which is observed during the interaction of closely related languages and is mostly realized as the consequence of the intervention of the units that are externally different from the signs of the second language, in our case the similarity of the expression plane of the two languages is the key point as it poses a potential danger to consider their meanings similar as well in the 2 languages we contrast. Depending on the level of proficiency in one of these languages, language competence of the bilingual, as well as the way of communication, such assumption can lead to the choice of the false equivalent for a unit of the original language. This category of words is traditionally referred to as “false friends of the translator”. During the research various cases of interlingual homonyms are studied (these are the cases of complete and partial homonymy). It is determined that the phenomenon of interlingual homonymy can be complicated by intralingual homonymy of the units in one of the languages. The detected interfering factors are thought to be destructive, as their disregard leads not only to errors in the speech practice of the beginners who master a foreign language, but also to a violation of the principle of translation adequacy by the efficient interpreters.

The highlighted issues are relevant for translation studies and methods of teaching foreign languages. In our opinion, it is urgent to compile a learner's dictionary of false friends of the translator in Ukrainian and English, which will help bilinguals to identify this category of words and minimize the manifestations of destructive interference in their speech.

Key words: interference, destructive interference, lexical-semantic level, interlingual homonymy, translator's false friends, language competence of the bilingual.

Постановка проблеми. За умови співіснування двох комунікативних засобів у мовленнєвій практиці індивідів, зокрема під час навчання іншої мови та / або перекладу з однієї мови іншою, неминуче спостерігаємо явище інтерференції, що проявляється у «відхиленнях від норми та системи» [1, с. 197] однієї мови під впливом іншої.

Безумовно, згадана взаємодія мов найбільш імовірна у тих випадках, коли ступінь володіння однією з цих мов і рівень мовної компетенції білінгва [2, с. 20–21] є низькими. Тим не менш, інтерферентні явища можливі й у мовленнєвій практиці досвідчених перекладачів. Тому вивчення механізму та причин зазначеного феномену є актуальним у сучасній лінгвістиці, оскільки неврахування

інтерферентів призводить не тільки до появи помилок у мовленнєвій практиці початківців, котрі опановують іноземну мову, але й до порушення принципу адекватності перекладу з боку фахівців. Останній факт С. Скрильник пояснює такими причинами: «несвідомим наслідуванням, немотивованим калькуванням лексико-семантичних і синтаксичних структур» [3, с. 151] мови оригіналу в цільовій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище інтерференції було предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед яких піонерами в цій галузі вважають У. Вайнрайха, Л. Щербу, Ю. Жлуктенка, С. Семчинського й ін. Зазначене питання розглядали в межах загальної проблематики мовних контактів.

Сьогодні інтерферентність постає одним із нагальних питань не тільки перекладознавства, але й методики викладання іноземних мов, про що пише І. Волошок, звертаючи увагу на «гальмівний вплив рідної мови на досліджувану іноземну» [4, с. 83].

Українська мовознавиця О. Валігура подає всебічну класифікацію інтерференції за різними критеріями, одним із яких постає засіб комунікації, що дозволяє виокремити лінгвальну й позалінгвальну (наприклад, мімічну) інтерференцію [5, с. 11]. Нас цікавить перший тип інтерференції, котрий залежно від рівня мовної системи поділяється на підтипи. Зазвичай ідеться про фонетичну, лексичну та граматичну інтерференцію.

За результатом інтерференцію можна розділити на конструктивну і деструктивну [6, с. 14]. Наведені назви свідчать про оцінку наслідків взаємодії двох мов, які в певних випадках можуть бути позитивними, бо полегшують процес опанування іноземної мови (збіг граматичних категорій, як-от категорії роду), і негативними, оскільки спричиняють помилки в мовленні іноземною мовою під впливом рідної й навпаки.

Тому автори навчального посібника з попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі [7] застерігають проти «уживання словоформ, словосполучень і синтаксичних конструкцій мови оригіналу у перекладі за нормами мови оригіналу, а не цільової мови» [8, с. 88].

Постановка завдання. Аналіз наявних публікацій свідчить, що питання лексичної інтерференції може бути порушено як на матеріалі близькопоріднених мов, зокрема української та російської [9–11 й ін.], так і мов, котрі є відносно віддаленими за генетичними ознаками, як-от українська й англійська мови.

Прикметно, що у першому випадку інтерференція реалізується переважно в мовних одиницях, які «в українській і російській мовах є зовнішньо розбіжними» [10, с. 124]. За даними дослідників, «найбільш численними є мовні одиниці, що утворилися внаслідок втручання відмінних від української лексики російських слів» [10, с. 121].

На противагу лексичної інтерференції під час взаємодії близькопоріднених мов, інтерференти за умов перетину двох відносно віддалених мов є наслідком наявності такої категорії лексем, як інтернаціоналізми. Невипадково в україномовних навчальних посібниках із теорії та практики перекладу розглянута проблематика подана терміном «псевдоінтернаціоналізми» [12, с. 46].

Спільною ознакою, на нашу думку, можна вважати те, що результатом лексичної інтерференції під час взаємодії мов стають «гібридні утворення, у яких інтерференція виявляється у межах окремого слова відразу на кількох мовних рівнях» [10, с. 121].

Причиною інтерференції на лексико-семантичному рівні може стати міжмовна омонімія – «слова різних мов, що збігаються або переважно збігаються (з огляду на фонетико-морфологічні та словотвірні особливості) за звучанням (формою), але відрізняються значенням» [13, с. 147].

У цій статті ми пропонуємо всебічний опис цієї категорії одиниць, урахувавши ступінь володіння двома мовами й рівень компетенції мовця.

Мета нашої наукової розвідки – розглянути явище міжмовної омонімії в українській та англійській мовах, котре залежно від певних параметрів білінгвальної комунікації та мовця може спричинити деструктивну інтерференцію на лексико-семантичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Незалежно від генетичної спорідненості мов їхні лексико-семантичні системи можуть містити одиниці, що збігаються за своєю формою. Певна група таких слів мають і однакові значення, а це спрощує процес навчання іноземної мови та / або перекладу з однієї мови іншою (пор.: *атом* – *atom*, *синкретизм* – *syncretism*). В окресленому випадку має місце конструктивна інтерференція.

Слова ж, які через збіг їхнього плану вираження можуть сприйматися індивідом як подібні за значенням, становлять потенційну загрозу для білінгва, оскільки асоціації, що виникають у свідомості мовця, стають причиною вибору хибного еквівалента для одиниці мови оригіналу. Ще минулого століття цей клас слів позначили як «фальшиві друзі перекладача» (із французької – *faux amis du traducteur*) [14, с. 372].

Класичним прикладом «фальшивих друзів перекладача» є повна омонімія слів у двох мовах. Так, абсолютними омонімами є пара слів із української й англійської мов «*decept* – *desert*», адже остання лексема є еквівалентом до українського слова «пустеля». Уподібнення за формою стає можливим унаслідок співіснування в англійській мові двох слів «*dessert*» і «*desert*», тільки перше з яких є адекватним еквівалентом для наведеної української лексеми.

Пари повних омонімів можна спостерігати не тільки серед загальноновживаних слів, але й серед спеціальної лексики, як-от пара слів із медичної галузі: *ангіна* – *angina*. Кембриджський словник подає таке тлумачення цього слова: «a condition that causes strong pains because blood containing oxygen is prevented from reaching the heart muscle by blocked arteries» [15]. Як бачимо, у разі стану, позначеному відповідною лексемою, біль виникає у грудині через брак кисню внаслідок перекритих артерій. Адекватним еквівалентом до вказаного українського терміна є лексема «*tonsillitis*».

Варто зазначити, що ризик деструктивної інтерференції збільшується не тільки у разі оперування термінологічною лексикою, коли брак фахової компетенції у певній галузі знань спричиняє вибір еквівалента на підґрунті хибних асоціацій за формою одиниць із двох мов. Успішність комунікації залежить від її форми – усної чи письмової. Логічно, що, незважаючи на компетентність перекладача, час на опрацювання отриманої інформації й породження висловлювання іншою мовою, який є в розпорядженні індивіда, є важливим параметром білінгвальної комунікації. Не можна не погодитися з доцільністю вправ, комплекс яких запропоновано С. Скрильником із метою автоматизування навичок, котрі дозволять ідентифікувати інтерференти й запобігти вибору хибного еквівалента під впливом подібності звучання слів, зокрема під час усного синхронного перекладу [3, с. 153].

Низький рівень мовної компетенції білінгва може стати причиною буквального перекладу англійської лексеми «*extravagant*», оскільки українське слово «*екстравагантний*» є більш вузьким за значенням, бо характеризує предмет як такий, що «привертає увагу своєю незвичністю, своєрідністю і не відповідає загальноприйнятим звичаям, нормі, моді» [16]. Натомість англійська лексема може бути перекладена за допомогою таких відповідників з української мови: марнотратний (про людину), непомірний (про вимоги), крайній (про погляди) тощо. У розглянутому випадку підґрунтям для деструктивної інтерференції є част-

кова омонімія: говорячи про одяг, мовець може використати обидва слова з відповідної пари без викривлення змісту. Важливим для ідентифікації інтерферента є лексичний контекст, який допоможе перекладачеві, усупереч хибному зв'язку, встановленому через збіг форми, уникнути негативної дії інтерферентних чинників.

Небезпека часткової омонімії може бути проілюстрована й парами слів, котрі належать до інших частин мови, зокрема парами дієслів, хоча варто зазначити, що, за нашими спостереженнями, слова цієї частини мови є менш частотними серед міжмовних омонімів.

У випадку українського дієслова «*претендувати*» та його часткового омоніма з англійської мови – *to pretend*, подібність плану вираження якого може ввести в оману початківця, лише в окремих контекстах (їхня кількість є настільки незначною, що на деяких онлайн-ресурсах, присвячених проблемі «фальшивих друзів перекладача», ці слова подають як абсолютні омоніми) цю пару можна розглядати як аналоги, як-от: *претендувати на трон* – *to pretend to the throne*. Під час перекладу у зворотному напрямі у більшості контекстів еквівалентом англійської лексеми є такі українські відповідники, як *удавати*, *прикидатися*. У свою чергу, більш природними еквівалентами для українського дієслова «*претендувати на щось*» є англійські дієслова «*to claim / bid for smth.*» або вирази «*to have / lay claim on smth.*».

Ми могли би продовжувати деталізувати цю проблематику в українській та англійській мовах на прикладі інших лексем, але в межах цієї публікації вважаємо за потрібне звернути увагу на ще один чинник, який помітили під час зіставлення омонімічних пар у досліджуваних мовах. Деякі випадки деструктивної інтерференції на підґрунті міжмовної омонімії ускладнено наявністю внутрішньої омонімії в мові оригіналу. Наприклад, в українській мові маємо такі омоодиниці: «*фокус I*» і «*фокус II*» [17, с. 150], котрі є полісемантичними (серед основних значень омоодиниці I виділяють такі: 1) точка, у якій перетинаються промені, потоки, лінії тощо, 2) центр; до основних значень омоодиниці II зараховують: 1) трюк, 2) примха). Саме для останньої англійська лексема «*focus*» буде омонімічною, адже правильними відповідниками залежно від значення є лексеми «*trick*» (1) і «*whim*» (2).

Мусимо констатувати, що розібратися з усіма вищезазначеними нюансами окремих індивід може, використовуючи відомості із тлумачних словників української й англійської мови, фрагментарні виклади в навчальних посібниках

із теорії та практики перекладу. На жаль, для досліджуваної пари мов відсутній словник «фальшивих друзів перекладача», до складу якого увійшли б найуживаніші слова, котрі через збіг їхньої форми можуть провокувати вибір хибного еквівалента для позначення референта в іншій мові.

Висновки. Явище інтерференції, що потенційно можливе під час взаємодії двох мов, є багатоплановим і різнобічним, зокрема на лексико-семантичному рівні однією з його причин вважають наявність у двох мовах одиниць, які характеризуються збігом плану вираження за відмінності їхніх значень, – міжмовних омонімів.

Аналіз зазначеної категорії слів в українській та англійській мовах показав, що у разі недостатнього рівня володіння однією з мов, низької мовної компетенції білінгва чи усної форми комунікації існує ризик уподібнити і значення

співзвучних одиниць, а це не може не призвести до вибору хибного еквівалента для одиниці мови оригіналу. Невипадково у мовознавстві такі слова отримали назву «фальшиві друзі перекладача». Оскільки дія інтерферентних чинників є негативною, досліджувану інтерференцію визначаємо як деструктивну, запобігти якій може звернення до фахових джерел (словників, довідкової літератури тощо) і постійне підвищення своєї мовної компетенції, зокрема за допомогою вправ, спрямованих на автоматизацію мовленнєвих навичок.

Перспективним, на нашу думку, є укладання навчального словника «фальшивих друзів перекладача» в українській та англійській мовах, що допоможе початківцям ідентифікувати таку категорію слів і звести до мінімуму прояви деструктивної інтерференції у їхній мовленнєвій практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградов В.А. Интерференция. *Языкознание: Большой энциклопедический словарь* / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2000. С. 197.
2. Крапива Ю.В. До питання про білінгвізм. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 20–22.
3. Скрильник С.В. Запобігання інтерференції у професійно-орієнтованому усному перекладі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5. Т. 1. С. 151–154.
4. Волошок І.Ю. Интерференція та її типи на різних мовних рівнях. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 62. С. 81–85.
5. Валігура О.Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 34 с.
6. Алимов В.В. Интерференция в переводе (на материале профессионально ориентированной межкультурной коммуникации и переводе в сфере профессиональной коммуникации) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2004. 40 с.
7. Карабан В.І., Борисова О.В., Колодій Б.М., Кузьміна К.А. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 208 с.
8. Кузнецова А.В. Мовна інтерференція в послідовному перекладі (англійська – українська). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2016. № 6. С. 87–91.
9. Ануфрієва Н.Д. Мовна інтерференція в юридичному підстилі українського ділового мовлення: лексико-граматичний аспект. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 19–24.
10. Вовчок З.І. Особливості лексичної інтерференції в умовах контактування близькоспоріднених мов. *Культура народів Причорномор'я*. 2003. № 44. С. 121–124.
11. Черемська О.С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові (на матеріалі преси Харківщини 50–80-х років ХХ століття) : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 184 с.
12. Карабан В.І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : навчальний посібник-довідник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 608 с.
13. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 332 с.
14. Акуленко В.В. О «ложных друзьях переводчика». *Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика»* / под общ. рук. В.В. Акуленко. Москва : Сов. Энциклопедия, 1969. С. 371–384.
15. Angina. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/angina> (дата звернення: 20.07.2021).
16. Екстравагантний. *Словник української мови (СУМ)*. URL: <http://sum.in.ua/s/ekstravagantnyj> (дата звернення: 20.07.2021).
17. Демська О.М., Купчицький І.М. Словник омонімів української мови. Львів : ФЕНІКС, 1996. 224 с.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СХВАЛЕННЯ АБО КРИТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ)

NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING PRAISE OR CRITICISM IN ENGLISH AND FRENCH

Лут К.А.,

orcid.org/0000-0002-9842-3540

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Національного університету «Запорізька політехніка»

За умов глобалізації та міжнародного співробітництва проблема міжкультурної комунікації й адекватного взаєморозуміння представників різних культур набуває особливого значення. Ця стаття присвячена виявленню національно-культурної специфіки вираження схвалення або критики у фразеологізмах англійською та французькою мовами.

Для відбору фразеологізмів на позначення схвалення або критики в англійській і французькій мовах використовувався метод суцільної вибірки; для виокремлення тематичних груп фразеологічних одиниць, семантично орієнтованих на вираження схвалення або критики, було використано метод дефініційного аналізу; виявлення ізоморфних та аломорфних семантичних і структурних рис досліджуваних одиниць відбувалося за допомогою зіставного методу; описовий метод застосовувався для інтерпретації виокремлених одиниць і їхніх культурних особливостей.

Було виявлено, що фразеологічні одиниці на позначення схвалення та критики в англійській і французькій мовах мають як ізоморфні, так і аломорфні риси. Серед спільних ознак варто назвати наявність однакових тематичних груп і схожість структурно-семантичних і функціональних особливостей. Відмінності на лексико-семантичному рівні зумовлені розбіжностями у взаєминах між керівниками та підлеглими, у ставленні представників двох культур до своєї роботи, їх відданістю справі або, навпаки, небажанням виконувати свої обов'язки тощо.

Для фразеологізмів французької мови характерна вербалізація недовіри та незадоволення керівників підлеглими, позначення недостатніх знань і вмінь, ліні та недбалості. Майже відсутні фразеологічні одиниці, що позитивно характеризують роботу, виняток становлять ті, які вказують на компетентність працівника. Прагнення працівників довести свою значущість і внесок у загальну справу простежується у фразеологізмах, що описують надзвичайні зусилля, втому та відданість справі.

Для англійської мови характерне вживання більшої кількості фразеологізмів на позначення схвалення, які описують компетентність і розум. Ентузіазм у роботі прирівнюється до приємної схвильованості, зацікавленості та готовності почати роботу.

Ключові слова: національно-специфічні конотації, позитивна та негативна конотація, соматичний компонент, зоонім, фітонім.

Globalisation and advances in international cooperation highlight the need of effective intercultural communication and adequate understanding of people belonging to different cultures. Numerous studies have proved that poor communication can lead to underperformance and even to a complete disaster. In this paper we have made an attempt to show that phraseological systems of different languages (English and French) reflect different perceptions of working process, workers' abilities, their enthusiasm etc. The article is aimed to discover cultural differences represented in phraseological units denoting praise or criticism.

In order to select phraseological units denoting praise or criticism in English and French the continuous sampling method was used. The analysis of definitions was used to group the selected phraseological units. Isomorphic and allomorphic features were determined with the help of the contrastive method. We also applied the descriptive method to interpret phraseological units and determine their cultural peculiarities.

It was found that phraseological units denoting praise and criticism in English and French have both isomorphic and allomorphic features. Similarities include theme groups, structural, semantic, and functional features. Allomorphic features on the lexico-semantic level are explained by different understanding of the relationships between a manager and subordinates, by different attitude to work, dedication and wish to fulfil duties etc.

The research showed that French phraseological units verbalize managers' distrust and dissatisfaction with their subordinates. These units also describe insufficient knowledge and skills, laziness and carelessness. Phraseological units used to give positive characteristics of someone's work are almost absent. Employees' desire to prove their importance and contribution to the common goal can be found in idioms describing hard work, efforts, tiredness and dedication.

The English language possesses more phraseological units denoting praise, they describe competence and intelligence. Enthusiasm at work is equal to pleasant excitement, interest and readiness to start.

Key words: national-specific connotation, positive and negative connotation, somatic component, zoonym, phytonym.

Постановка проблеми. Культурні й історичні зміни, що відбуваються у будь-якому суспільстві, умови існування, ставлення носіїв мови до фрагментів дійсності неодмінно відображаються

у мові. Ключовим елементом мови, у якому проявляється і зберігається національна культура, історичний досвід народу, його духовний розвиток, особливості менталітету, є фразеологія.

Фразеологічна система будь-якої мови характеризується національним колоритом, а це ускладнює, а інколи й унеможливує переклад фразеологічних одиниць (далі – ФО). З огляду на це особливо актуальними стають дослідження реалізації культурних особливостей у мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення фразеологізмів розпочалося у середині минулого століття зі структурно-семантичного аналізу, виявлення лексико-синтаксичних відмінностей фразеологізмів від вільних сполучень слів (В.В. Виноградов). Пізніше вчені звернулися до функціонально-мовленнєвого аспекту, вивчаючи особливості вживання фразеологізмів у мовленні й виділяючи компоненти, що мають прагматичний аспект значення. Важливим внеском у дослідження фразеології була праця В.М. Телії [1], у якій науковець звернула увагу на національно-культурні особливості функціонування фразеологізмів. Багато робіт було присвячено вивченню стійких сполучень слів (В.В. Виноградов, М.В. Гамзюк, С.Н. Денисенко, І.П. Задорожна, І.А. Коломийська, О.В. Кунін, В.М. Телія, Д.М. Шмельов та ін.). Незважаючи на це, деякі питання функціонування фразеологізмів ще остаточно не розв'язані. Серед них варто згадати виявлення національно-культурної специфіки фразеологізмів і їх зіставний аналіз, який дає змогу встановити спільні та відмінні риси у семантиці та синтаксисі стійких словосполучень у різних мовах.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – виявити національно-культурну специфіку фразеологізмів на позначення схвалення та критики в англійській і французькій мовах.

Задля реалізації поставленої мети треба розв'язати такі завдання:

- із лексикографічних джерел відібрати ФО на позначення схвалення і критики та виділити тематичні групи;
- виявити ізоморфні й аломорфні риси досліджуваних ФО;
- розкрити національно-культурну специфіку ФО на позначення схвалення та критики.

Об'єкт дослідження становлять фразеологізми на позначення схвалення та критики в англійській і французькій мовах. Предмет дослідження – національно-специфічні конотації, закріплені у структурі досліджуваних ФО. Матеріалом дослідження стали 148 англійських і 112 французьких ФО, дібраних із лексикографічних джерел методом суцільної вибірки [2–5].

Виклад основного матеріалу. У процесі пізнавальної діяльності людина виокремлює важливі

для неї елементи об'єктів навколишньої дійсності та закріплює своє специфічне сприйняття у мові. На вербальному відтворенні світу у мові наголошували такі вчені, як В. фон Гумбольдт, О.А. Потебня, О.Г. Почепцов та ін. Як слушно зазначив В. фон Гумбольдт: «Мова є ніби зовнішнім проявом духу народу: мова є дух, і духом народу є його мова, і важко уявити собі що-небудь більш тотожне. <...> Тільки духовна сила народу є найжиттєвішим і самостійним началом, а мова залежить від неї» [6]. З огляду на це безсумнівною є важливість дослідження особливостей реалізації національно-культурної специфіки у фразеологізмах різних мов задля кращого розуміння способу мислення певного мовного соціуму, його характеру, реалій його буття.

У цій статті для аналізу була обрана група фразеологізмів, котрі позначають схвалення або критику, оскільки за умов глобалізації зростає роль міжнародної співпраці. Багато працівників виїжджають на роботу до інших країн і мають знаходити спільну мову із представниками різних націй. Часто розбіжності у світосприйманні, звичаях і поглядах призводять до непорозумінь і непотрібних конфліктів у межах багатонаціональних корпорацій.

Дослідження показало, що фразеологізми на позначення схвалення або критики в англійській і французькій мовах мають як спільні, так і відмінні риси. До ізоморфних ознак можна віднести тематичну належність ФО. У ході дослідження було виділено такі тематичні групи, як:

1) характеристика роботи людини загалом. ФО цієї групи покликані передати ставлення до виконаної задачі, виразити емоції й оцінку результату роботи: н-д, *top notch*, *A+ work*, *a hard act to follow*, *ahead of the game*, *not worth the candle*, *that cat won't jump*; *casser la baroque*, *faire un malheur*, *le jeu n'en vaut pas la chandelle*;

2) характеристика особистих якостей і здібностей людини, яка охоплює відданість справі, компетентність, вміння та навички, швидкість виконання роботи тощо: *all thumbs*, *ahead of the game*, *go with a bang*, *also-ran*; *dans ses cordes*, *être fidèle au poste*, *avoir des doigts de fée*, *deux mains gauches*, *zéro absolu*;

3) характеристика дій, що включає в себе стиль роботи, її позитивний чи негативний результат, (не)рішучість, імпульсивність або, навпаки, розсудливість у виконанні обов'язків та ін.: *good (bad) call*, *sitting on the fence*, *run amok*, *put the cat among the pigeons*, *run round in circles*; *être à côté de la plaque*, *avoir bon dos*, *ne pas voir (regarder) plus loin que le bout de son nez*, *être à point mort*, *démarrer (partir, etc) au quart de tour*, *de gré ou de force*.

Другою спільною рисою є семантичне наповнення ФО. Аналіз показав, що найбільш поширеними компонентами в обох мовах є соматичні (*heart = cœur, head = tête, hand = main, nose = nez, jambe, doigts*) і зоонімічні (*goose, donkey, eel, bull; aigle, poisson, oiseau*). Інколи трапляються предмети повсякденного життя (*bag, ball, knife, rocks; chapeau, fleur, eau*).

За характером значення та виконуваними синтаксичними функціями досліджуваних ФО було виявлено дієслівні (*take one's hat off = tirer son chapeau; be on the right track = être sur le bon chemin; have a lot of strings to bow = avoir plusieurs cordes à son arc; have a nose for smth = avoir du nez*), ад'єктивні (*also-ran; asleep at the wheel; sérieux comme un rappe*) та субстантивні (*good (bad) call; an admirable Crichton; all thumbs = deux mains gauches*).

Отже, як бачимо з наведених прикладів, стійкі словосполучення мають спільні тематичні групи, структурно-семантичні та функціональні особливості. Основні відмінності між досліджуваними одиницями полягають в образній основі (оскільки тільки незначна кількість ФО має аналог або еквівалент в іншій мові), у ступені переосмислення значення й у національно-культурній специфіці, яку ми розглянемо детальніше.

Досліджуючи бар'єри міжкультурної комунікації, Е. Меєр [7] зазначає, що будь-який негативний коментар американці завжди супроводжують трьома позитивними, тоді як для французів така характеристика роботи є неприпустимою, вони відразу переходять до справи та вказують на недоліки у роботі. Що стосується схвалення, то, за словами бізнес-експерта, не слід на нього чекати, оскільки робота завжди має бути виконана на належному рівні, і в цьому немає нічого особливого. Безсумнівно, такі розбіжності мають бути відображені у мові, зокрема у її фразеологічній системі.

Французькі керівники не випадково не бажають хвалити своїх підлеглих, це пов'язано насамперед із упередженням ставленням до працівників, що проявляється у недовірі, очікуванні найгірших результатів, у применшенні їхніх здібностей тощо. Як показав аналіз, значна кількість фразеологізмів мають негативно-оцінну конотацію. Серед них група французьких ФО, які характеризують недостатні розумові здібності людини, є найбільш численною (14): *ne pas avoir inventé la poudre* (з варіативним компонентом: *l'eau tiède/ l'eau chaude/ le fil à couper le beurre*); *en tenir une couche*; *Ce n'est pas un aigle* (з компонентом-зоонімом); *une cervelle de moineau (d'oiseau* – з компонентом-зоонімом); *ne pas voir plus loin que le bout de son nez* (із соматичним компонентом); *être bête comme ses pieds* (ком-

паративна одиниця із соматичним компонентом), *oie* (з компонентом-зоонімом)); *avoir un petit pois (un pois chiche) dans la tête* (з компонентом-фітонімом); *être con comme la lune*.

В англійській мові таких ФО було виявлено менше (6). Деякі з них збігаються із французькими за структурою й інколи навіть за значенням: *ne pas avoir inventé la poudre = he did not invent gunpowder*, але частіше відбувається зміна образності. Якщо у французькій мові використовується горошина (*avoir un petit pois dans la tête*), яка вказує на розмір мозку людини, то в англійській – камінці (*have rocks in one's head*), що підкреслює не гнучке, повільне мислення. Розмір підкреслюється і в такому французькому словосполученні: *une cervelle de moineau (d'oiseau)* – мозок як у горобця (у пташки). В англійській мові теж наявні ФО з компонентом-зоонімом, але для образного порівняння використовуються осел і гусак: *stupid as goose, as stupid as a donkey*. На відміну від французьких, в англійських ФО підкреслюється ще і гострота розуму, тому не дуже розумну людину можуть порівнювати із тупим ножом: *not the sharpest knife in the drawer*. Для опису обмежених здібностей людини носії англійської мови можуть використати національно-маркований фразеологізм із компонентом-топонімом: *He will never ser the Thames on fire*.

Окрім ФО, які надають оцінку розумовим здібностям, у французькій мові було виділено 12 ФО, що описують некомпетентність або недбалість: *deux mains gauches; ne rien savoir faire de ses dix doigts; faire quelque chose par-dessus la jambe; faire quelque chose à la va-vite; faire quelque chose comme un pied etc.* В англійській мові теж були виявлені подібні ФО (6): *all thumbs, work with the left hand, shoot yourself in the foot, Mickey mouse job*. Деякі ФО із соматичними компонентами є рівнозначними у двох мовах і означають невміле виконання дії. Те, що для французів означає *deux livi руки*, для носіїв англійської мови – *всі пальці – великі*, для французів погано виконана робота буде зроблена *ногою*, а для американців – *лівою рукою*, однак бачимо, що в англійській мові існує і національно-маркований фразеологізм *Mickey mouse job*, у якому використовується ім'я персонажа з відомого мультфільму.

Як свідчать іноземні працівники [8], керівники завжди вважають, що їхні підлеглі проводять недостатньо часу на роботі, якщо вони не затримуються на робочому місці до пізньої ночі. Дистанційну роботу вони взагалі серйозно не сприймають, навіть якщо регулярно виконуються всі завдання, оскільки, на їхню думку, всі робітники є лінивими

та за будь-якої нагоди будуть намагатися ухилитися від виконання своїх обов'язків. Таке ставлення теж відображено у фразеологічній системі французької мови – 13 ФО присвячені ліні та бездіяльності: *se croiser les bras; coincer la bulle; ne pas lever (ne pas remuer, ne pas bouger) le petit doigt; bayer aux corneilles; se tourner les pouces* і т. п. В англійській мові було знайдено 6 ФО, які позначають бездіяльність: *a bone in your leg, eat the bread of idleness, cut corners, rest on your oars, swing the lead, twiddle your thumbs*.

У корпусі ФО французькою мовою було знайдено тільки один фразеологізм із позитивним емоційним наповненням, котрий акцентує на працьовитості (*un bourreau de travail*), і 11 стійких словосполучень, які описують компетентність і здібності (*dans ses cordes, être fidèle au poste, avoir des doigts de fée, avoir l'étoffe de* тощо). В англійській мові ця група є найбільш численною (17), що підтверджує відмінність американської культури від французької у плані позитивного оцінювання роботи: *having something on the ball; up to speed; have a good head on your shoulders; blind someone with science; know one's onions; not just a pretty face; hand on the torch; quick on the draw*.

Для французької фразеології характерним є часте вживання лексеми *cœur* (серце) з позитивною конотацією, причому не тільки як символу кохання. Починаючи з Античності серце означає центр будь-якої активності: емоційної, духовної, моральної або інтелектуальної. Так, описуючи стиль роботи, французи використовують цю лексему для надання позитивної оцінки, для ілюстрації активності, ентузіазму, енергійності та завзяття працівника: *Y aller de bon cœur. S'en donner à cœur joie. Avoir du cœur à l'ouvrage. Tenir à cœur*. У наведених прикладах спостерігається повне переосмислення компонента *cœur*, в основі якого лежить метафоризація. У французькій мові працювати з ентузіазмом означає вкласти душу. В англійській мові було знайдено тільки два аналоги таких ФО: *put your heart and soul into smth = s'en donner à cœur joie; keep close to your heart = tenir à cœur*, однак для опису ентузіазму існує значна кількість ФО (12) з іншим способом найменування – створюється атмосфера швидкого руху, схвильованості, виконання більшої кількості роботи, ніж очікується, оскільки це цінується в американських корпораціях: *with bells on; bounce off the walls; bright-eyed and bushy-tailed; cause a stir; champ at the bit; do nothing by halves; eat, sleep and breathe smth; (on the) edge of one's seat; fling yourself into something; go the extra mile; raring to go; eager beaver*.

Як показують соціологічні опитування [9], 2/3 французів не люблять працювати або ж незадоволені своєю роботою, тому серед фразеологізмів є багато сполучень, присвячених опису докладених зусиль (8), що ведуть до виснаження: *donner un coup de collier; tenir (porter) quelque chose à bout de bras, se casser le cul à faire quelque chose, mouiller sa chemise, en mettre un coup* і в томи (9): *être sur le flanc, avoir une mine de papier mâché, ne pas avoir les yeux en face des trous, aller (marcher, se lever, etc) au radar* і т. д. Це може бути зумовлене бажанням підкреслити значущість своєї роботи. В англійській мові також наявні ФО (5), що описують наполегливу працю, але вони більше орієнтовані на те, щоб показати роботу на межі можливостей: *by the sweat of one's brow; go into overdrive; sink your teeth into; burn the candle at both ends; pull your socks up*.

Висновки. Фразеологізми, які позначають схвалення та критику в англійській і французькій мовах, характеризуються наявністю однакових тематичних груп і схожістю структурно-семантичних і функціональних особливостей. Основні відмінності зумовлені різними способами найменування й переосмислення, пов'язані зі специфікою культурної інформації та конотації, що закріплюються у семантичній структурі ФО. Національна маркованість ФО може проявлятися через лінгвістичні маркери, які позначають специфічні реалії, але такі випадки були нечисленні. Основні розбіжності полягають у частоті вживання певних ФО (з негативною або позитивною конотацією) та в образній основі, оскільки носії певної культури виділяють значимі для них елементи дійсності.

Було виявлено, що у французькій фразеології відображаються складні взаємини між керівниками та підлеглими, небажання перших хвалити за добре виконану роботу і других – працювати, що також викликає появу фразеологізмів на позначення ліні та недбалості у виконанні завдань. З іншого боку, прагнення працівників довести свою значущість і внесок у загальну справу простежується у ФО, які описують зусилля, втому і відданість справі. Для американської культури характерним є створення позитивного настрою, налаштування на продуктивну роботу, тому переважають ФО, у котрих виражається схвалення і належна оцінка докладених зусиль робітників. Ентузіазм у роботі прирівнюється до атмосфери приємної схвильованості, зацікавленості та готовності якнайшвидше почати роботу.

Перспективою дослідження може стати виявлення національно-культурних особливостей ФО, що позначають схвалення та критику, в українській мові, а також способи їх перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
2. Chollet I., Robert J.-M. Les expressions idiomatiques. Paris : Cle International, 2008. 224 p.
3. Collins Easy Learning French Idioms: Trusted support for learning. Glasgow : HarperCollins Publishers, 2010. 256 p.
4. Kravtsov S. Dictionnaire russe-français des locutions idiomatiques équivalentes. Paris : L'Harmattan, 2005. 248 p.
5. Siefiring J. Oxford Dictionary of Idioms. Oxford : Oxford University Press, 2004. 340 p.
6. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества. *Избранные труды по языкознанию*. Москва : Прогресс, 1984. URL: http://genhis.philol.msu.ru/article_189.shtml (дата звернення 05.07.2021).
7. Meyer E. The Culture Map. Breaking Through the Invisible Boundaries of Global Business. New York : Public Affairs, 2014. 288 p.
8. Comment le travail en France est-il perçu par les étrangers ? *Welcome to the jungle* : web-site. URL: <https://www.welcometothejungle.com/fr/articles/travailler-france-nationalites-differentes> (дата звернення 12.07.2021).
9. Bartnik M. Les Français préfèrent faire le ménage que travailler. *Le Figaro*. URL: <https://www.lefigaro.fr/vie-bureau/2011/11/09/09008-20111109ARTFIG00849-le-travail-moment-le-moins-agreable-de-la-vie.php> (дата звернення 10.07.2021).

УДК 81'27

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.10>

ВІЙСЬКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС В АСПЕКТІ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

MILITARY JOURNALISTIC DISCOURSE IN THE ASPECT OF GENDER ISSUES

Мокрій Я.О.,

*orcid.org/0000-0002-4069-6036*старший викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України

Статтю присвячено вивченню військово-публіцистичного дискурсу в аспекті гендерної проблематики. Розглянуто поняття «гендер». Гендер інтерпретується як соціальна стать, екзистенційний конструкт, що синтезує культурне та біологічне у людини, зумовлений і створений її соціокультурним оточенням. Гендерні ознаки – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічої та жіночої свідомості, які виявляють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, зумовлені статтю, особливостями мовленнєвої діяльності та мовленнєвої поведінки. Доведено, що гендерні ознаки мають національно-культурне підґрунтя, яке виражається у гендерних стереотипах. Гендерні стереотипи вербалізуються у значеннях мовних одиниць. Розглянуто поняття публіцистичного дискурсу. Під публіцистичним дискурсом розуміють мовленнєво-мисленнєву діяльність, здійснювану в межах друкованих засобів масової інформації, гендерне підґрунтя якої має два плани: лінгвальний і лінгвокогнітивний. Доведено, що дослідження мовних гендерних особливостей військово-публіцистичного дискурсу є перспективним напрямом розвитку лінгвістики, який дає багатий матеріал для вивчення особливостей військового дискурсу. Необхідність таких досліджень зумовлюється чіткою гендерною забарвленістю військової комунікації через виключну маскуліність військової сфери. Маскуліність у військовій субкультурі проявляється у вихованні культу сили, мужності, агресивності, духу змагання і суперництва за принципом «якщо не ти переможеш, тоді переможуть тебе». Крім того, люди, котрі свідомо обирають професію військового, мають вищий ступінь войовничості й агресивності характеру, ніж інші представники суспільства. Всі ці особливості відбиваються на мовних засобах, які використовуються у військово-публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, маскуліність, гендер, військова комунікація, гендерні особливості.

The article is devoted to the study of military journalistic discourse in the aspect of gender issues. The concept of "gender" is considered. Gender is interpreted as a social sex, an existential construct that synthesizes the cultural and biological in person, which is conditioned and created by his socio-cultural environment. Gender characteristics are essential manifestations of cognition of the world through the prism of male and female consciousness, which reveal the features of nominative and communicative activity of men and women due to gender, features of speech activity and speech behavior. It is proved that gender features have a national-cultural basis, which is expressed in gender stereotypes. Gender stereotypes are verbalized in the meanings of language units. The concept of journalistic discourse is considered. Journalistic discourse

is understood as speech-thinking activity carried out within the print media, the gender basis of which has two plans: lingual and linguocognitive. It is proved that the study of linguistic gender features of military journalistic discourse is a promising direction in the development of linguistics, which provides rich material for the study of the features of military discourse. The need for such research is due to the clear gender color of military communication due to the exceptional masculinity of the military sphere. Masculinity in the military subculture is manifested in the education of a cult of strength, courage, aggression, a spirit of competition and rivalry on the principle "if you do not win, then you will be defeated". In addition, people who consciously choose the military profession have a higher degree of militancy and aggression than other members of society. All these features are necessarily reflected in the linguistic means used in military journalistic discourse.

Key words: journalistic discourse, masculinity, gender, military communication, gender features.

Постановка проблеми. Вивчення гендерної проблематики у мовознавстві та перекладознавстві стає одним із пріоритетних напрямів досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних учених. Метою таких праць є встановлення певних особливостей у зіставленні однієї мови з іншими чи одного вихідного тексту з іншим. Крім цього, питаннями мовлення як ідентифікатора індивідуальних характеристик особистості займалися і продовжують займатися як українські, так і іноземні лінгвісти.

Гендерна проблематика у лінгвістичній науці розробляється достатньо широко, проте сьогодні дослідники-лінгвісти не вивчали мовні аспекти реалізації гендерного фактору у військовій сфері діяльності, зокрема у військовій публіцистиці, яка представляє гендерну ситуацію в армії цивільній громаді своєї нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мовних гендерних особливостей військово-публіцистичного дискурсу є перспективним напрямом розвитку лінгвістики, що дає багатий матеріал для вивчення особливостей військового дискурсу. Необхідність таких досліджень зумовлюється чіткою гендерною забарвленістю військової комунікації через виключну маскуліність військової сфери. Одним із перших науковців, хто звернув увагу на те, що гендер відіграє одну із ключових ролей у відображенні мовної компетенції індивіда, був С.В. Засєкін [1]. Також над проблемою мовних гендерних особливостей працювали А.В. Кириліна, Є.А. Земська, М.А. Китайгородська, Н.М. Розанова, Т.Г. Лук'янова та ін. [2–4].

Сьогоднішній етап розвитку багатьох армій світу демонструє зміни у військовій гендерній ситуації, а це неминує має відбиватися на мовних засобах її репрезентації. Це залишається поза увагою дослідників. Викладене зумовлює актуальність теми.

Постановка завдання. Мета роботи – виявити особливості військово-публіцистичного дискурсу в аспекті гендерної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Гендер – це соціальна стаття, екзистенційний конструкт, котрий синтезує культурне та біологічне в людині,

зумовлений і створений її соціокультурним оточенням. Гендерна проблематика є насправді набагато ширшою, різноманітнішою за дослідження дискримінації жінок у різних сферах людського буття. Гендер у мовознавстві (як, власне, і сам інструмент гендеру) – складний і перспективний об'єкт дослідження, інтерес до якого зростає пропорційно збільшенню наукових розробок і праць із цієї проблематики. Від гендерних відмінностей не втекти: вони закладені у природі людини, підтримуються й ініціюються наявними соціальними нормами та настановами. Мова, відображаючи всі поняття, які існують у реальному світі, виявляє і водночас використовує гендерні відмінності. Цей баланс склався у процесі тривалого формування мовної системи, становлення національно-культурних норм, тому гендерні дослідження мають охоплювати всю суперечливу динаміку процесу історичного становлення мови.

На відміну від поняття статі як сукупності анатомо-біологічних особливостей, поняття гендеру було введено у соціологічних дослідженнях для позначення соціокультурного конструкта, який суспільство «надбудовує» над фізіологічною реальністю. Поняття гендеру позначає не тільки процес виявлення суспільством розбіжностей у чоловічих і жіночих ролях, поведінці, ментальних та емоціональних характеристиках, а й сам результат – соціальний конструкт гендеру. Конструювання гендерних відмінностей відбувається через певну систему соціалізації (котра виховує різні навички та психологічні якості у дівчаток і хлопчиків), розподіл праці між чоловіками та жінками і прийняті у суспільстві культурні норми, ролі та стереотипи. Гендерні ролі та норми не мають універсального змісту і значно відрізняються у різних суспільствах.

Під впливом особливостей суспільного устрою в українській мові сформувалися ознаки гендерної маркованості на всіх рівнях мови, що виявляється у пріоритетності чоловічої статі, певній домінації чоловічих номінацій над жіночими.

Хоча в різних суспільствах чоловічі та жіночі ролі можуть бути різними, у всіх діє одне правило: те, що вважається за чоловіче, маркується суспільством як пріоритетне і домінуюче; все, що

вважається жіночим, визнається вторинним і підлеглим. Так була з'ясована одна з особливостей гендерних ролей і відносин – вони конституують (стверджують) домінування у суспільстві маскулінного і придушення фемінного.

Гендер, таким чином, виявляється одним із базових принципів соціальної стратифікації. Іншими такими принципами виступають етнічність (національність), вік, соціальна належність [5].

Поняття дискурсу є одним із центральних у сучасній когнітивній лінгвістиці. Сучасні уявлення про дискурс віддзеркалюють увесь хід лінгвістичної науки. У першій половині ХХ ст. мовознавство протягом досить тривалого періоду було зосереджене на вивченні однієї із двох діалектично зв'язаних сторін мови – мовної системи, але, починаючи із другої половини 60-х рр., центр уваги лінгвістів переноситься на іншу сторону цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність і її продукт – дискурс.

Дискурс можна розглядати як мовленнєво-комунікативну діяльність, що протікає у широкому соціокультурному контексті та є сукупністю процесу і результату, частину мовленнєво-комунікативного процесу, у якому індивіди конструюють власні смисли. Окрім суто лінгвального, дискурс має зовнішній екстралінгвальний і внутрішній лінгвокогнітивний вимір. Встановлено, що зовнішній екстралінгвальний вимір дискурсу відбиває комунікативну ситуацію в усьому розмаїтті її антропоцентричних, етнографічних, соціологічних, психологічних, культурологічних складових частин, а внутрішній лінгвокогнітивний контекст постає ментальним відображенням зовнішнього.

Дискурс періодичних видань, тобто публіцистичний дискурс відрізняється низкою синтаксичних особливостей. У ньому багато експресивних конструкцій, які дуже рідко з'являються у науковій мові та взагалі відсутні в офіційно-діловій. Лінгвальний план публіцистичного дискурсу проявляється у його мовних засобах, серед яких найбільший інтерес для нас становлять такі, які репрезентують стереотипні уявлення про маскуліність і фемінінність у лінгвокультурі відповідної нації. Мовні засоби публіцистичного дискурсу концентруються на формуванні таких аспектів висловлювання, як інформування та вплив. Інформаційна орієнтація публіцистичного дискурсу пов'язана з документальністю, об'єктивністю, фактуальним викладом інформації, офіційністю, логічністю й аргументативністю. Аспект впливу проявляється через оцінку, авторське ставлення до змісту висловлювання, імпера-

тивність, образність. Фахівці звертають увагу на те, що тексти публіцистичного дискурсу як частина масової комунікації, з одного боку, відображають стереотипи масової свідомості, а з іншого – формують їх, нав'язуючи індивіду певні смаки, життєві пріоритети, моделі поведінки, у т. ч. мовленнєвої. Під публіцистичним дискурсом розуміємо мовленнєво-мисленнєву діяльність, яка здійснюється в межах друкованих засобів масової інформації та має два плани: лінгвальний і лінгвокогнітивний, що реалізуються в основній формі організації та продукті цієї діяльності – тексті. Протягом останнього часу публіцистичний дискурс викликає особливий інтерес як сфера маніпулювання масовою свідомістю. Найважливіша роль у цьому процесі належить мові, яка, сама не маючи влади, отримує її, коли регулярно використовується людиною в повсякденному житті. Беручи до уваги роль мови у концептуалізації та класифікації людського досвіду, за словами О.С. Кубрякової, стає зрозумілим, що ті, хто створює символи та наділяє їх значенням, володіють великими перевагами та владою [6].

Останнім часом, наприклад, широко поширилася феміністська критика мови. Результати діяльності феміністів не можуть не фіксуватися у публіцистичному дискурсі, що є проявом масової культури та відіграє вирішальну роль у відтворенні стереотипів масової свідомості, включаючи гендерні стереотипи. Головними комунікативними стратегіями, які зумовлюють вибір суспільно усвідомлюваних мовних засобів різних рівнів, характерних для публіцистичного дискурсу, є інформування та вплив. Реалізація цих стратегій зумовлює наявність однієї з головних ознак публіцистичного дискурсу – регулярного чергування і контрастування стандартизованих та експресивних мовних засобів. Експресивність має за мету емоційний та естетичний вплив на адресата. Стандартизація, що ґрунтується на відтворенні мовних засобів, які денотативно співвідносяться з регулярно повторюваними фактами та явищами суспільно-культурного життя, є одним із засобів ідеологічного впливу, що нав'язує адресату певні стереотипи.

Публіцистичний дискурс, котрий відображає сучасний стан суспільства, є актуальним комунікативним контекстом для вивчення особливостей функціонування гендерних стереотипів. На когнітивному рівні гендерні стереотипи визначаються як найзагальніші уявлення про якості, атрибути, моделі поведінки та соціальні ролі, сумісні або несумісні з образом типового чоловіка або жінки у свідомості певного лінгвокультурного соціуму на конкретному історичному етапі його розвитку.

На мовному рівні гендерні стереотипи розглядаються як системи знаків, що репрезентують етно- та соціокультурні уявлення про типового чоловіка або жінку за певної передбачуваності асоціативних зв'язків. Дослідження мовної репрезентації гендера у публіцистичному дискурсі проводилися на матеріалі англomовної публіцистики [7].

Результати аналізу мовної гендерної репрезентації дозволяють дослідити реалізацію патріархатних стереотипів на різних мовних рівнях. У дискурсі маркери морфо- та лексико-семантичного рівнів, які позначають референтів-жінок, на відміну від чоловічих, несуть у собі переважно негативні конотації. Маркування референта-жінки відбувається лише за умови комунікативної необхідності для запобігання зриву комунікації. На граматико-семантичному рівні патріархатні стереотипи проявляються у використанні займенника *he* у загальнородовому значенні. Після статусних і професійних мовних гендерних репрезентацій переважно вживається займенник *he*, що реалізує патріархатне уявлення про стать осіб, котрі мають високий соціальний статус або престижну професію. Із займенниками та займенниковими сполуками, що не асоціюються з індивідом певної статі, розповсюджені «антисексистські» варіанти *they* і *he or she*.

Розбіжності у результатах мікродіахронічного аналізу функціонування мовних одиниць, які репрезентують гендер в американському та британському публіцистичному дискурсі на трьох часових зрізах (60-і рр., 70–80-і рр., 90-і рр. XX ст. – поч. XXI ст.), демонструють вплив соціальних чинників на мову, а саме дозволяють проаналізувати динаміку змін у виборі мовних засобів під дією руху політкоректності та феміністської лінгвістики. Мають місце суперечливі тенденції: з одного боку, поширюються «політично коректні» засоби мовної репрезентації гендера, а саме, альтернативні варіанти одиниці *man (men)*, складних номінацій із компонентом *man-* на початку слова й анафоричного займенника *he*, а з іншого – зростає частотність складних номінацій із компонентом *-man* наприкінці слова. Головним фактором, що зумовлює поширення «антисексистських» альтернатив, є усвідомлення комунікантами ідеологічної навантаженості «андроцентричних» одиниць. Іншим фактором є характер мовної системи, яка демонструє певний консерватизм навіть на найвідкритіших своїх ділянках, виключаючи розповсюдження тих альтернатив, що не відповідають принципу мовної економії.

Також на матеріалі англomовного публіцистичного дискурсу досліджувалися гендерно мар-

ковані атрибутивні сполучення (ГМАС) [4]. Було виявлено декілька типів таких сполучень, які відбивають гендерні ознаки: природно-естетичні, природно-геологічні та природно-фізіологічні.

– Природно-естетичні ГМАС позначають властивості зовнішності референта, що підлягають естетичній оцінці в термінах «красиво – потворно», пор.: *raven-maned beauty, boring blonde babes, tough diamond, young god, self-important beau* тощо.

– Природно-телеологічні ГМАС відбивають інтелектуальний, вольовий, фізіологічний потенціал референта і підлягають телеологічній оцінці в термінах «ефективно – неефективно», пор.: *driving force, highly-achieving high flyer, tough negotiator, self-educated intellectual* тощо.

– Природно-фізіологічні ГМАС відображають вікові, фізичні властивості референта, які підлягають естетичній оцінці, пор.: *wild animal, frail and weak 74-year-old, outrageous blonde, formidable tennis machine* тощо.

Військово-публіцистичний дискурс відрізняється від інших видів публіцистики тим, що його домінантою є офіційність, чіткість подання інформації, жорстка, без зайвого емоційного забарвлення регламентованість висловлювань.

Г.М. Стрелковський виокремлює такі види текстів у військовому дискурсі: військово-науковий, військово-технічний, військово-інформаційний і військово-публіцистичний. [8] На відміну від інших жанрів військової літератури, військово-публіцистичний текст повинен не тільки й не стільки повідомляти, інформувати про щось, скільки сприяти розумінню суспільних процесів, що відбуваються у світі. Інформуючи про ті або інші події, тексти цього жанру одночасно повинні впливати на реципієнтів, формувати їхнє ставлення до цих подій і сприяти створенню певних переконань.

Отже, у текстах цього жанру емоційно-експресивна сторона вираження думок відіграє досить істотну роль, але в цьому типі дискурсу намагаються уникати спеціальних емоційно забарвлених виразів і мовних зворотів. Емоційність та експресивність тут досягаються непрямыми засобами, а саме таким викладом, за якого слова починають діяти не тільки на розум, але й на емоційну сферу людської психіки.

Цей ефект досягається головним чином за рахунок багаторазового повторення однієї й тієї самої думки, але з використанням різної лексики з поступовим залученням додаткової аргументації, що створює відчуття деякого нагнітання атмосфери, надаючи викладу експресивний

характер і переводячи розуміння змісту у сферу емоційного сприйняття, що сприяє формуванню певних переконань.

У сучасній культурі більшості країн світу зберігається закладене в давнині уявлення про армію та військову справу як про суто чоловічу справу. Армія, особливо вітчизняна, досі залишається досить закритою для жінок. Жінки, котрі обіймають у вітчизняній армії високі посади та мають високі звання, є рідкістю, винятком із правила. Переважна більшість жінок в армії працюють у допоміжних службах і мають звання, не вищі за прапорщика, тобто займають у службовій ієрархії найнижчі сходинки. Маскулінність у військовій субкультурі проявляється у вихованні культури сили, мужності, агресивності, духу змагання і суперництва за принципом «якщо не ти переможеш, тоді переможуть тебе». Крім того, люди, котрі свідомо обирають професію військового, мають вищий ступінь войовничості й агресивності характеру, ніж інші представники суспільства. Всі ці особливості відбиваються на мовних засобах, які використовуються у військово-публіцистичному дискурсі [9, с. 144–147].

Висновки. У сучасному мовознавстві існує багато напрямів досліджень проблем гендерних особливостей, серед яких виявлення семантичних особливостей та особливостей у використанні одиниць усіх мовних рівнів, відмінностей у сфері вербальних стереотипів сприйняття чоловіків і жінок, розбудова психолінгвістичних теорій, у яких «жіноча» та «чоловіча» мови розглядаються в аспекті особливостей мовленнєвої поведінки жінок і чоловіків та когнітивне

пояснення виявлених показників. З огляду на активне функціонування гендерного фактору у мові та велику актуальність згаданої теми лінгвісту слід урахувувати наявні доробки з різних напрямів гендерних досліджень у мовознавстві та приділяти особливу увагу виявленню, фіксації й аналізу мовних і мовленнєвих модифікацій, пов'язаних зі зміною уявлення про рольові функції чоловіків і жінок.

Під публіцистичним дискурсом розуміють мовленнєво-мисленнєву діяльність, здійснювану в межах друкованих засобів масової інформації, гендерне підґрунтя якої має два плани: лінгвальний і лінгвокогнітивний. Лінгвальний план проявляється у мовних засобах, які репрезентують стереотипні уявлення про маскулінність і фемінінність у лінгвокультурі відповідної нації, а лінгвокогнітивний відбиває комунікативну ситуацію в усьому розмаїтті її соціологічних, психологічних, культурологічних складових частин. У військовому дискурсі науковці виокремлюють такі види текстів: військово-науковий, військово-технічний, військово-інформаційний і військово-публіцистичний. Необхідність дослідження мовних гендерних особливостей саме цього дискурсу зумовлюється чіткою гендерною забарвленістю військової комунікації через виключну маскулінність військової сфери, адже у більшості країн світу армія – це суто чоловіча справа.

Перспективою дослідження є виявлення гендерних ознак англійських і французьких військово-публіцистичних текстів і засобів їх адекватного відтворення у перекладі українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Засєкін С.В. Психолінгвістичні аспекти перекладу. Луцьк, 2006. 144 с.
2. Кириліна А.В. Гендер: лінгвістичні аспекти. Москва, 1999. 240 с.
3. Земська Є.А., Китайгородська М.А., Розанова Н.М. Особенности мужской и женской речи. *Русский язык в его функционировании* / под ред. Е.А. Земской и Д.Н. Шмелева. Москва, 1993. С. 90–36.
4. Лук'янова Т.Г. Об'єктивація гендерних стереотипів англійськими атрибутивними сполученнями, що позначають природні характеристики людини. Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2007. 96 с.
5. Каменская О.Л. Гендергетика – наука будущего. *Гендер как интрига познания*. Москва : Рудомино, 2002. С. 13–19.
6. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения. *Текст. Структура и семантика*. Москва, 2001. Т. 1. С. 72–81
7. Дудолодова О.В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2003. 199 с.
8. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода : Немецкий язык. Москва, 1979. 272 с.
9. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку. *Теоретичні засади галузевої комунікації* : монографія. Харків : Академія Внутрішніх Військ МВС України, 2008. С. 144–147.

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНФРОНТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ТОК-ШОУ «ПРАВО НА ВЛАДУ»

WAYS OF REALIZATION OF CONFRONTATION STRATEGY IN THE SOCIO-POLITICAL TALK SHOW “RIGHT FOR POWER”

Підпала В.В.,

orcid.org/0000-0001-7026-7518

аспірантка II курсу

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

У статті досліджені стратегії й тактики реалізації конфронтаційної мовленнєвої взаємодії у соціально-політичному ток-шоу «Право на владу». У фокусі аналізу перебувають комунікативні наміри мовця, тобто інтенції, які зумовлюють вибір комунікативних стратегій і засобів для їх реалізації. Залежно від мети комунікації розрізняють кооперативні та некооперативні або конфронтаційні стратегії мовленнєвої взаємодії. У комунікативній ситуації ток-шоу виокремлюють три основні комунікативні стратегії, а саме: протекції, провокації та дискваліфікації. Стратегія протекції є кооперативною, а стратегії провокації та дискваліфікації належать до конфронтаційних.

Оскільки у соціально-політичних ток-шоу обговорюється актуальна тема, яка потребує детального аналізу та дискусії, то в дискурсі ток-шоу переважають конфронтаційні стратегії взаємодії, що зумовлено жанровою специфікою.

У статті виокремлені, охарактеризовані та проаналізовані тактики, якими реалізуються конфронтаційно-провокаційні та конфронтаційно-дискваліфікаційні стратегії. До них належать такі тактики: отримання небажаної для опонента інформації, ухилення від відповіді, акцент на запитанні, дискредитація, повчання, звинувачення, нівелювання аргументів співрозмовника, позитивна самопрезентація, «гра на пониження», оцінювання, ігнорування опонента та маніпуляції.

Встановлено, що конфронтаційна взаємодія реалізується як між учасниками телепередачі, так і між учасником / учасницями та ведучою. Визначено, що в аргументації учасників наявні такі прийоми впливу, як апеляція до вигоди, до почуттів, до статистичних даних, до почуття обов'язку, до інших.

Дослідження показало, що аргументація учасників містить різноманітні повтори, які можуть бути ознакою як впевненості комуніканта, так і прийомом його дискваліфікації; риторичні питання, дієслова з модальним значенням необхідності, заклики до дій акцентують на предметі розмови та привертають увагу реципієнта. До ознак інтертекстуальності й образності можна віднести афористичні вирази, алюзії й опору на історичні факти. У статті також розглянута скандалізація як деструктивний фактор впливу на імідж ток-шоу та його учасників.

Ключові слова: інтенція, мовленнєва стратегія, соціально-політичний ток-шоу, аргументація, конфронтація.

Strategies and tactics of the realization of confrontational speech interaction in the socio-political talk show “Right for Power” are examined in the article. The focus of the analysis is the communicative intentions of the speaker, namely the intentions that determine the choice of communicative strategies and means for their realization. According to the purpose of communication, cooperative and non-cooperative or confrontational strategies of speech interaction are distinguished. Three main communication strategies, i.e. protection, provocation and disqualification can be distinguished in the communicative situation of the talk show. The strategy of protection is cooperative and the strategies of provocation and disqualification are confrontational by nature.

Socio-political talk shows involve discussions of topical issues that require detailed analysis and discussion. Hence and confrontational strategies of interaction dominate in the discourse of talk shows, due to the specifics of the genre of talk shows.

Tactics that are used to realize confrontational-provocative and confrontational-disqualification strategies have been singled out, characterized and analyzed in the article. They include the following aspects: getting undesirable for the opponent information, evading the answer, focusing on the question, discreditation, moral, accusation, grading the interlocutor's arguments, positive self-presentation, “downplay”, evaluation, ignoring the opponent and manipulations.

It has been established that the confrontational interaction takes place both between the participants of the TV show and between the participant / participants and the presenter. It has been established that the arguments of the participants include such methods of influence as appeal to benefit, to feelings, to statistics, to the sense of duty, to others.

The research has revealed that the arguments of the participants contain different repetitions, which can be a sign of both confidence of the communicant, and method of his/her disqualification; rhetorical questions, verbs with a modal meaning of necessity, calls to action emphasize the subject of conversation and attract the attention of the recipient. Inter-textuality and figurative means include aphoristic expressions, allusions and reliance on historical facts. The article also considers scandal as a destructive factor that influences the image of talk shows and its participants.

Key words: intention, speech strategy, socio-political talk shows, argumentation, confrontation.

Постановка проблеми. Оскільки мовленнєва діяльність є частиною життєдіяльності людини, а кожна дія людини має певну мету, то можна стверджувати, що кожна мовленнєва дія

мовця характеризується певною метою [1, с. 14], яка у лінгвістиці отримала назву «інтенція» або «комунікативний намір». Іntenція – це «превербальний осмислений намір мовця, що зумовлює

вибір комунікативних стратегій і мовних засобів їх реалізації» [4, с. 40].

Характер перебігу мовленнєвої діяльності значною мірою залежить від обраної мовленнєвої стратегії. Поняття «мовленнєва стратегія», за О.С. Іссерс, ми трактуємо як «сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця» [3, с. 109], так званого «глобального наміру» за ван Т. Ван Дейком [2]. Одним із важливих параметрів у моделі мовленнєвої стратегії є спрямування на кооперацію або відсутність такого спрямування. Цей параметр було покладено в основу класифікації мовних стратегій двох типів: кооперативних і некооперативних, тобто конфронтаційних [3, с. 70].

У комунікативній ситуації ток-шоу залежно від мети комунікації Ульріх Мюлен виділяє такі стратегії взаємодії: стратегію протекції (Protektionsstrategie), стратегію провокації (Provokationsstrategie) та стратегію дискваліфікації (Disqualifizierungsstrategie). **Стратегія протекції** полягає в тому, що запрошений гість може говорити все те, що він забажає, і його образ презентується вкрай позитивно. Гість за допомогою цієї стратегії створює свій позитивний імідж або ж покращує його. У разі **стратегії провокації** ведучий ставить гостя або його діяльність під сумнів. Це досягається завдяки запитанням на табуйовані теми. Як наслідок, образ запрошеного опиняється під загрозою. У межах **стратегії дискваліфікації** ведучий акцентує увагу на негативних сторонах запрошеного, може не надати йому слово та просто продовжити розмову, перекрутити сказане або ж бойкотувати й ігнорувати коментарі гостя [8]. Аналізуючи класифікацію У. Мюлена, можна зробити висновок, що стратегія протекції є кооперативною, а стратегії провокації та дискваліфікації належать до конфронтаційних.

У соціально-політичних ток-шоу на перший план виходять саме конфронтаційні стратегії взаємодії учасників, що зумовлено жанром ток-шоу та його специфікою. У центрі обговорення перебуває тема, яка потребує усестороннього висвітлення та дискусії. Конфронтаційній взаємодії сприяють також гості з різними, а інколи навіть і кардинально протилежними поглядами на обговорювану проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ток-шоу є предметом постійної уваги дослідників. Науковці активно досліджують становлення і жанрову специфіку цього телевізійного феномену (Н. Вакурова, С. Кунце, О. Ларіна, Л. Московкін, Б.М. Тімберг); особливості перебігу процесу комунікації (О. Грос, Т. Гроте, Д.В. Дергач,

М. Доманська, Б.І. Маленький, Е. Могилевська, Ф. Хог, М.М. Човганюк, Г.В. Яцюк); суспільне значення ток-шоу (М. Вагнер, С. Кеттінг, В. Кулик, У. Мюлен, М.І. Недопитанський, І.С. Пуцята, К. Свенсон). Стратегії та тактики мовленнєвої взаємодії у різних типах дискурсів аналізуються у роботах таких дослідників, як Н.Д. Артюнова, Р. Гроотендорст, Т.А. ван Дейк, Ф.Х. ван Емерен, В. Кінч, Дж. Серль, Н.Н. Журавльова, О.С. Іссерс, С.В. Клюєв, Г.А. Козоза, І.Ю. Шкіцька та ін.

Проте, незважаючи на значний теоретичний і практичний доробок як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, способи реалізації конфронтаційної взаємодії учасників у соціально-політичних ток-шоу є недостатньо вивченими, що і зумовлює актуальність нашої лінгвістичної розвідки.

Постановка завдань. Ми поставили собі за мету встановити, якими тактиками конфронтаційні стратегії реалізуються у соціально-політичному ток-шоу «Право на владу» й описати їх типові характеристики.

Виклад основного матеріалу. Якщо мовленнєву стратегію розуміти як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця, то мовленнєвою тактикою слід вважати одну або декілька дій, які сприяють реалізації стратегії. Стратегічний задум зумовлює вибір засобів і прийомів його реалізації, відповідно, мовленнєва стратегія і тактика пов'язані як рід і вид [3, с. 109–110], співвідносяться як «загальне» і «часткове». Засобом досягнення комунікативного ефекту, заданого у тактичній настанові, є комунікативний хід [6, с. 8]. Комунікативний хід ми розуміємо як «прийом, який виступає у ролі інструмента реалізації цієї чи іншої мовленнєвої тактики» [3, с. 117].

Розглянемо способи реалізації конфронтаційної взаємодії на прикладі дискусії між Міністром охорони здоров'я Максимом Степановим (МС) та Ольгою Стефанишиною (ОС) у випуску від 07 травня 2020 р. «Медицина за крок до коми». Зразок комунікації представлений у табл. 1.

Як ми бачимо з вище наведеної таблиці, у цій комунікативній ситуації реалізується **тактика отримання небажаної для опонента інформації**, а саме відповідь «так» чи «ні» на провокативне запитання «*Чи буде забиратися фінансування у лікарень?*». Для цього пропонентка декілька разів повторює запитання та наголошує на ньому (**тактика «акцент на запитанні»**). Щодо опонента, то його звернення не містить чіткої відповіді на запитання, що можна розглядати як порушення максими релевантності Пола Грайса, зміст якої

Конфронтаційна комунікація учасників

Зразок комунікації	Коментар
<p><i>Наталія Мосейчук (НМ): Заберуть, заберуть 3 млн?</i></p> <p><i>МС: Це ж до чого треба було довести наших лікарів, да, лікар вищої категорії, який... якого заробітна плата зі всіма надбавками, зі всіма, зі всіма 12 тисяч. В лікаря першої категорії, я впевнений, порядка 7 тисяч гривень, в хірурга. Це та заробітна плата, яку він не зможе підвищити. Це те, що повинна була вирішити реформа. Коли ми казали, що реформа буде підвищена.</i></p>	<p>Ведуча формулює запитання.</p> <p>Ухилення від відповіді: ігнорування запитання та переведення теми розмови. Замість конкретної відповіді комунікант використовує риторичне запитання, у якому підтримує лікарів, але чіткої відповіді «так» чи «ні» уникає. Імпліцитно тут також можна побачити апеляцію до вигоди, умовно кажучи: <i>попередня реформа не впоралася, ми будемо займатися підвищенням зарплатні лікарям.</i></p> <p>Є чітка вказівка на неефективність попередньої реформи «<i>Це та ...</i>», «<i>Це те...</i>». Тобто використано комунікативний хід «непряме звинувачення», хоча з контексту зрозуміло, що йдеться про попереднє реформування.</p>
<p><...></p> <p><i>ОС: Можна просто уточнити питання, Вам лікар задав питання: «Ви будете забирати гроші в тих лікарень, у яких підвищилось фінансування, їх там більше 60%». Це, до речі, і онкології стосується. Сьогодні дуже від реформи виграли онкоцентри, ми знаємо, яка в нас статистика жахлива, ми знаємо, скіки в нас людей кожного року помирає від онкології. От онкологічна служба, дійсно, зараз лікарі-онкологи кажуть: «Фінансування значно підвищилось цього року». Ви будете забирати в них гроші?</i></p>	<p>Повернення до попередньої теми розмови. Акцент на запитанні: повтор питання на початку та наприкінці звернення, обрамлення висловлювання. Учасниця в аргументації намагається навести приклади доцільності попереднього реформування, чим реалізує тактику позитивної самопрезентації.</p>
<p><i>МС: Ми кажемо про те, що... Ну по перше, ви обманюєте, що 60 лікарень отримали дофінансування</i></p>	<p>Тактика «ухилення від відповіді» реалізується через комунікативний хід вираження сумніву в достовірності інформації, що передається категоричним судженням «обманюєте».</p>
<p><i>ОС: Ну мені статистику дали на сайті Вашого органу.</i></p>	<p>Комунікативний хід «переривання співрозмовника». Посилання на джерело інформації, яке безпосередньо підпорядковане опоненту.</p>
<p><i>МС: Ну я Вас не перебивав. Знайте, майте якусь вихованість. 984 лікарні з 1 747 мають менше фінансування, ніж було в минулому році. І це зменшення фінансування в тому числі попали лікарні, які надають, безліч послуг. Тобто це не тільки туберкульозна або психіатрична лікарня.</i></p>	<p>Апеляція до вихованості. Замість чіткої відповіді «так» чи «ні» мовець звертається до аргументації з використанням статистичних даних. У цьому прийомі ми можемо побачити маніпулювання статистикою, оскільки мовець презентує лише ту статистичну інформацію, яка є вигідною для нього. Щодо інших лікарень – то нам невідомо, чи збільшилося, чи зменшилося фінансування.</p>
<p><i>ОС: То Ви будете забирати?</i></p>	<p>Комунікативний хід «повтор / наполягання на запитанні»</p>
<p><i>МС: Для того, щоб у нас не було звільнення медичних працівників по всіх без виключення галузях, в нас є певний фінансовий ресурс, який ми повинні використати з умов в цьому році.</i></p>	<p>Тактика «ухилення від відповіді» реалізується через пояснення, як відбувається фінансування та за яких умов.</p>
<p><i>ОС: Тобто Ви будете забирати в лікарень гроші.</i></p>	<p>Комунікативний хід «переривання співрозмовника» та висновок.</p>
<p><i>МС: Не закрити відповідні лікарні, для того, щоб ці тарифи, які будуть розраховані, вони повинні бути об'єктивні і головне, вони повинні досягати головної мети: «Надання більш якісної медичної допомоги». Це те, чого Ви не зробили, коли Ви рахували виключно по слайдам, як повинна реформуватися медицина в Україні.</i></p>	<p>Продовження пояснення. Звернення до обговорення дій попередніх очільників Міністерства охорони здоров'я та їх критика. Проте варто зауважити, що часте використання слів із модальним значенням позначає те, як має бути, а не те, як буде. Мовець не дає чітких гарантій того, що у майбутньому цей намір реалізується.</p>
<p><i>ОС: Пан Степанов, я зрозуміла, що Ви на це питання не відповісте, тому що Вам не зручно сказати лікарям, що Ви заберете в них гроші. <...></i></p>	<p>Комунікативний хід «підтвердження раніше сказаного» та «відповідь за іншого».</p>

означає «не відхилятися від теми» [7]. Натомість учасник неодноразово вдається до тактики ухилення від відповіді, що реалізується такими комунікативними ходами, як «ігнорування запитання», «переведення теми розмови», «розлоге пояснення механізмів фінансування». Хоча учасник у відповіді намагається пояснити чинники, які зумовлюють фінансування, але відсутність чіткого «так» чи «ні» дає можливість пропонентці сформулювати за нього відповідь на своє ж запитання (відповідь за іншого), а це дискредитує учасника.

Проте варто зауважити, що у розмові поряд з основною тактикою отримання інформації реалізується ще й супутня тактика, а саме тактика позитивної самопрезентації, причому з боку обох комунікантів. Для її реалізації учасники застосовують такі комунікативні ходи, як «представлення позитивних результатів свого попереднього та / або майбутнього реформування медичної галузі», «апеляція до вигоди» й «опора на статистичні дані». Тут слід, однак, врахувати той факт, що мовці презентують лише ту статистичну інформацію, яка є вигідною для них, тобто відбувається маніпулювання статистикою. Ми також можемо говорити про те, що в цій ситуації відбувається «гра на пониження» (тобто послаблення ролі та статусу адресата). У нашому випадку це виражено як імпліцитною, так і експліцитною критикою діяльності опонента, звинуваченнями та перериванням відповіді опонента.

Як уже було зауважено, конфронтаційні стратегії є типовими для цього виду ток-шоу. Зазвичай конфронтаційна взаємодія притаманна діалогам учасників, що є зрозумілим, оскільки часто кожен із них прагне переконати аудиторію у своїй правоті, але в цьому ток-шоу конфронтаційні стратегії реалізуються не лише гостями, але і ведучою.

Розглянемо зразок комунікації «ведуча-учасник» на прикладі діалогу з Юрієм Бойком (ЮБ) щодо реформи децентралізації у випуску від 16 серпня 2020 р. «Політична відпустка перед осіннім вибором».

- НМ: *А чого вони попали в халепу? Ви знаєте?*
 ЮБ: *Сьогодні?*
 НМ: *Сьогодні і при Хрущові.*
 ЮБ: *При Хрущові, об'єднали, потім роз'єднали знову.*
 НМ: *Так а причина халепи яка?*
 НМ: *А тому що люди не могли добратись до центра.*
 ЮБ: *Та ні, Юрій Анатоліч, причина халепи в «дураках и дорогах».*
 ЮБ: *Дороги – це окреме питання.*
 НМ: *Тоді і зараз. Та ні, тому що, щоб доїхати 150 км, їх можна доїхати, але треба мати хороші дороги.*

- ЮБ: *Якщо будуть дороги.*
 НМ: *А по друге їхати не треба за довідками в район, треба зробити діджитал-послугу, і це було треба зробити ще до централізації.*
 ЮБ: *Ось і все, Юрій Анатоліч.*
 НМ: *Знаєте...*
 ЮБ: *Ларчик просто відчиняється.*
 НМ: *Знаєте, Ви можете це мені казати.*
 ЮБ: *Да, я можу Вам казати.*
 НМ: *А якщо сидить от 10 бабушок, село Константи́вка, яка об'єднується в громаду Запорізька область И какая у них там диджиталізація?*
 ЮБ: *Юрій Анатоліч, це треба було робити, цим треба було займатися!*
 НМ: *при Хрущові.*
 ЮБ: *це за Вашої влади.*
 НМ: *При Хрущові.*
 ЮБ: *За Вашої влади. Вам треба було дивитися набагато вперед. Вам треба було розуміти, що це тенденції сучасного світу.*
 ЮБ: *Оптимізація всього. Ви починаєте, Ви заводите на країну наратив Радянського союзу Ви накидаєте ось цю наволочку Радянського союзу і кажете «країно, живи!». От так вот, затиснули от тут на шиї (робить відповідний жест). Країно, живи! І ходимо як сліпі, вже 30 років.*
 НМ: *А хто Вам сказав, що...*
 ЮБ: *Ще лишилися 10, 10 карколомних. Або вийдемо з наволочки і скинемо, або зовсім <...>*

(Політична відпустка перед осіннім вибором, 16 серпня 2020 р.)

Як ми бачимо з вищенаведених прикладів, ведуча бере участь у відкритій конфронтації з гостем. Тут має місце презентація власної позиції та чітко виражена незгода з думкою опонента, тактика нівелювання аргументів, виражена спростуванням відповіді опонента: «Та ні, Юрій Анатоліч, причина халепи в «дураках и дорогах». Використання дієслів із модальним значенням «треба» реалізує тактику повчання: це треба було робити, цим треба було займатися. Комунікативний хід «буквальне прочитання репліки гостя» актуалізує тактику дискваліфікації, напр.: «Ви можете це мені казати – Да, я можу **Вам казати**», тактика звинувачення виражена негативною оцінкою діяльності гостя, напр. **Ви починаєте...**, **Ви заводите...**, **Ви накидаєте...**, **кажете тощо**. Також частими є переривання відповіді гостя, ігнорування його коментарів і ненадання слова.

Крім цього, у комунікації наявний елемент емоційності й образності, комунікативний хід «апеляція до почуттів». В аргументації обидва комуніканти звертаються до інтертекстуальних компонентів та оцінюють їх через призму сучасності, наприклад:

– звернення до історичних подій (поділ областей за часів Радянського Союзу);

– аллюзії «*кі ходимо як сліні, вже 30 років <...> це лишилося 10, 10 карколомних...*» (відсилка до пророка Мойсея, який вивів євреїв із єгипетського полону, водив їх 40 (30 + 10) років по пустелі);

– афоризми, часто з російської культури: «*Причина в дураках та дорогах*», з рос. «*В России две беды: дураки и дороги*»; «*Ларчик просто відчиняється*», рос. «*Ларчик просто открывался*».

В аналізованому прикладі реалізуються декілька тактик (нівелювання аргументів, повчання, дискваліфікації, звинувачення тощо), але всі вони спрямовані на досягнення головної мети – відстоювання власної думки та нейтралізацію аргументів опонента.

На нашу думку, окремо варто зупинитися на стилістичному прийомі «підхват» або «композиційний стик», який служить для емпатичного виділення важливішої частини вислову. Хоча підхват є типовим прийомом у поезії, у наших прикладах ми, з одного боку, можемо розглянути його як дискваліфікаційний прийом, про що ми говорили раніше, з іншого – він може слугувати для нейтралізації слів опонента і для надання впевненості як, наприклад, у дискусії ведучої з Головним санітарним лікарем Віктором Ляшкою (ВЛ) у випуску від 23 квітня 2020 р.

– НМ: *А треба думати, як рятувати конкретний район, якщо до Вас звертається голова райдержадміністрації. Давайте про це поговоримо. Чого я говорю?*

– ВЛ: *Давайте про це поговорим. Давайте стоп, стоп, стоп. Давайте про це проговоримо, питання в тому, що ми зараз можемо подивитися на лікарні, які підготовлені.*

– НМ: *Гось ці аванси в 1 000 гривень люди, які отримують 5, 7, 12, вони не розуміють, де «0», який потрібен там, наприкінці, ще один. Де він, пан Ляшко?*

– ВЛ: *Пан Ляшко відповідає, так, люди отримали аванс.*

(Вихід з кризи, 23 квітня 2020 р.)

Тут ми бачимо провокацію учасника «незручними» питаннями. Часто на початку захисної стратегії у відповідях опонент повторює, а інколи навіть і підтверджує провокативне твердження. Повтор попередньої репліки виражає впевненість мовця та дає йому час для того, щоб краще сформулювати свою відповідь (тактика захисту). У цьому прикладі простежується також тактика повчання, що містить звернення «до почуття обов'язку», ймовірно, з метою не тільки покритикувати опонента, але й спонукати його до пев-

них дій, напр.: «**Ви більше перетворюєтесь на чиновника, а в період пандемії ще цінуються такі якості, як людяність.** Коли людина питає про те, що у них завал, аврал і форс-мажор. Очевидно, не про алгоритми **треба** говорити, які вони вже порушили. А вони вже порушені і скрізь порушені, повірте. А **треба** думати, як рятувати конкретний район, ...» (Вихід з кризи, від 23 квітня 2020 р.).

Особливістю цієї комунікативної ситуації є також і те, що вона відбувається не за принципом «ведуча – учасник», «учасник – учасник», а за принципом «ведуча, учасники проти іншого учасника». Ведуча звертається за підтримкою до інших гостей програми (комунікативний хід «апеляція до інших»), які поділяють її погляди, також оцінюють професійну діяльність опонента та ставлять «незручні» / провокативні запитання.

– НМ: «...і хочу спитати **пана Володимира, пана Павла, і «Гарри** я могла б тожє спросить. А тільки у мене вопрос на языке»...

– Учасник 1: (у звертанні до Віктора Ляшка): **Ви в конкретному випадку абсолютно неправі.** Це – унікальний випадок!

– Учасник 2: У мене вопрос к Виктору Ляшко. Виктор, почему, когда **Вы** приезжаете в лечебное учреждение, <...>, **Вы** всегда находитесь в респираторах, а медицинские сотрудники находятся в масках хирургических, в лучшем случае ...

(Вихід з кризи, 23 квітня 2020 р.)

Також ведуча в ході програми може давати оцінку словам і діям опонента, що інколи не тільки нейтралізує аргументацію учасників, а й навіть дискредитує їх (тактика оцінювання). Інколи оцінка може бути виражена в досить грубій формі, неприйнятній для публічного простору.

– Дмитро Разумков: ...що саме у дискусії народжується істина <...>

– НМ: **Ви такий нафосний!**

(«Політична відпустка перед осіннім вибором», 16 липня 2020 р.).

– Нестор Шуфрич: ...А ті, хто їм весь час протистояв, і ніколи перший на них не нападав, вони об'єдналися в різні форми співжиття, в різних формах.

– НМ: Нестор Иванович: **Русские народные сказки прекратите читать!**

– <...>

– НМ: Вас кодують перед кожним ефіром, **що ж Ви несете?**

(Вакцинація онлайн, 04 березня 2021 р.).

Особливістю цього соціально-політичного ток-шоу є те, що інколи дискусії опонентів у шоу переходять у відкриті протистояння, зви-

нувачення та скандали як, наприклад, виступи Остапа Дроздова та Дмитра Співака у випуску від 04 лютого 2021 р. «Удар президента».

Обидва учасники у своїй емоційній промові використовують магіпулятивні прийоми для виведення співрозмовника з рівноваги, а саме: образливі слова та порівняння «*видите ли помийкам не подобається, що їх назвали помийками*», «*це не є 1 500 журналістів, це є 1 500 медіа-проституток*», «*вот эта вот убогость*», пейоративні епітети «*прозрівший президент*» (швидше за все калька з російського сленгу «*прозревший*»), «*плебський глядач*» і висловлення власної думки, яка містить звинувачення «*Рейтинги – це є орієнтація на плебейського глядача, якому треба включити навіть в умовах війни смішне шоу і воно завжди буде переважати стрім з передової*», «*Треба мати шось в мозгах, коли ти йдеш працювати на поширення російських фейків проти України*», «*попросите его закрыть рот, он уже все, что мог сказать – сказал*». Отже, як бачимо із прикладів, комунікація обох учасників перебуває поза межами норм публічного спілкування.

Скандалізація є гарним способом привернення уваги масового реципієнта, адже ці відео поширюються далі соціальними мережами та набирають значну кількість коментарів, реакцій та обгово-

рень, але ми вважаємо, що для серйозного соціально-політичного ток-шоу, яке позиціонує себе як «загальнонаціональний круглий стіл», це є швидше деструктивними факторами, що як зменшує серйозність і довіру до цієї передачі, так і «спричиняє втрату репутації політиків через участь у скандальних “дискусіях” без мети й результату» [5].

Висновки. Отже, проаналізувавши зразки комунікації учасників, ми дійшли висновків, що конфронтаційна стратегія реалізується як між запрошеними учасниками ток-шоу, так і між учасниками та ведучою. Тактики та комунікативні ходи, якими реалізуються конфронтаційні стратегії у дискурсі ток-шоу, наведені у табл. 2.

В аргументації учасників наявні такі компоненти, як:

- *апеляція до вигоди* (зазвичай до фінансової складової частини);
- *апеляція до почуттів* (емоційність у зверненнях);
- *апеляція до статистичних даних* (хоча тут слід звернути увагу на те, що не варто виключати маніпулятивне підґрунтя, оскільки надається лише бажана інформація);
- *апеляція до почуття обов'язку* (вказівка на соціальну роль співрозмовника та заклик до дії або реакції);

Таблиця 2

Стратегії і тактики конфронтаційної мовленнєвої взаємодії

Стратегія	Тактика	Комунікативний хід
Конфронтаційно-провокативна	Отримання небажаної для опонента інформації	– <i>провокативні та «незручні запитання».</i>
	Ухилення від відповіді	– <i>ігнорування запитання;</i> – <i>переведення теми розмови.</i>
	Акцент на запитанні	– <i>повтор,</i> – <i>наголошення,</i> – <i>повернення до теми розмови;</i>
	Дискредитація	– <i>відповідь за опонента,</i> – <i>буквальне прочитання останньої репліки гостя;</i>
	Повчання	– <i>імперативні речення із «треба».</i>
	Звинувачення	– <i>негативна оцінка діяльності гостя, виражена власним судженням «Ви починаєте / заводите / накидаєте...».</i>
	Нівелювання аргументів співрозмовника	– <i>заперечення сказаного опонентом.</i>
	Позивна самопрезентація	– <i>представлення позитивних результатів.</i>
	«Гра на пониження»	– <i>критика опонента;</i> – <i>звинувачення.</i>
Оцінювання	– <i>характеристика діяльності опонента;</i> – <i>коментар, часто виражений у грубій формі.</i>	
Конфронтаційно-дискваліфікаційна	Ігнорування опонента	– <i>ненадання слова учаснику;</i> – <i>нехтування його коментарями та зауваженнями.</i>
	Маніпуляція	– <i>скандальні висловлювання;</i> – <i>образливі слова;</i> – <i>пейоративні вирази тощо.</i>

– *апеляція до інших* (звернення за підтримкою / надання слова іншим комунікантам зі схожою позицією).

Зі стилістичного погляду поширеними є різноманітні повтори (анафора, підхват, градація, анепіфора), які можуть бути як засобом дискваліфікації, так і ознакою впевненості комуніканта. Риторичні питання, прямі запитання, дієслова з модальним значенням необхідності та заклики до дій слугують способом привер-

нення уваги й акцентують на предметі розмови. Афористичність, часто з російської мови, алюзії й опора на історичні факти є ознаками інтертекстуальності й образності. Для підтримання бажаного емоційного фону поширеними є використання емоціно-забарвленої лексики та скандалізація.

До перспектив подальшого дослідження можна віднести вивчення кооперативних стратегій комунікації учасників і мовних засобів їх реалізації у дискурсі ток-шоу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артюнова Н.Д. Язык цели. *Логический анализ языка: Модели действий*. Москва, 1992. С. 14–23.
2. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
3. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
4. Козоза Г.А. Комунікативні стратегії і тактики персоналізації публіцистичного дискурсу мовними одиницями на позначення одягу. *Філологічні трактати*. 2010. Т. 2. № 1. С. 40–44.
5. Пуцята І.С. Політичні ток-шоу на українських телеканалах: дотримання принципу об'єктивності (на прикладі телеканалу 1+1, програми «Право на владу». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Журналістські науки. 2009. С. 37–42.
6. Шкіцька І.Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2013. 35 с.
7. Grice H.P. *Logic and conversation. Syntax and semantics*, v. 3, ed. by P. Cole and J.L. Morgan, N.Y., Academic Press, 1975. p. 41–58.
8. Mühlen U. *Talk als Show. Eine linguistische Untersuchung der Gesprächsführung in den Talkshows des deutschen Fernsehens*. Frankfurt a. M., 1985. Band 7. 344 S.

УДК 811.1.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.12>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АФІКСОЇДІВ ГРЕЦЬКОГО ТА ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНИХ МОВНИХ СИСТЕМАХ

SOME PECULIARITIES OF AFFIXOIDS OF LATIN AND GREEK ORIGIN IN MODERN LANGUAGE SYSTEMS

Самоїленко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5040-8740

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецького національного медичного університету

У статті розглянуто сучасні підходи стосовно словотвірних формантів грецького та латинського походження, які набули поширення у сфері науки та техніки (наприклад, -фобія, -графія, -логія, -стеноз, кардіо-, фаго-), обґрунтовується їх афіксоїдний статус. Такі елементи прийшли в європейські мови давно, і їх первинне значення поступово почало забуватися. Детально розглянуті приклади використання елементів, які аналізуються, на матеріалі російської, української та англійської мов. Отже, метою дослідження стало визначення статусу терміноелементів грецького та латинського походження та особливостей їх функціонування в сучасних мовних системах. Проаналізовано роботи сучасних мовознавців, які пропонують уналежнювати елементи на зразок -лог та -фоб та ін. до: 1) кореневих морфем; 2) афіксів; 3) радикаїдів; 4) афіксоїдів. Основними постулатами, які підтверджують концепцію афіксоїдальності таких словотвірних конструктів, є: 1) функціонування компонентів грецького та латинського походження і як окремих кореневих морфем, і як афіксальних, що підтверджує синкретичний характер таких інтернаціональних компонентів композитів; 2) високий ступінь узагальненості значення цих компонентів порівняно з кореневими морфемами, але менший – порівняно з афіксальними. Ще одним фактором, який доводить афіксоїдальну природу грецьких та латинських запозичень, є їх активна участь у процесах побудови новотворів, що сприяє закріпленню за окремим словотвірним формантом статусу показника-класифікатора. Особливу увагу привертають характерні

для медійного дискурсу новотвори, які були побудовані шляхом мовної гри, що створює не лише комічний, але й іронічний ефект. Доводиться статус -о- у складних словах типу кардіотренажер, фагоцит не як компонента слово-елементу, а як інфіксу – з'єднувального голосного.

У сучасних мовних системах можна спостерігати два різновекторні процеси: перехід коренів у статус афіксоїдів та перехід класичних афіксоїдів у статус вільних коренів, що свідчить про гнучкість мовної системи, яка змінюється та розвивається.

Ключові слова: словотвір, терміоелемент, афікс, радиксоїд, афіксоїд, морфема, вільний корінь.

The article considers modern approaches to word-forming elements of Greek and Latin origin (for example, -phobia, -graphy, -logy, -stenosis, cardio-, phago-), which have become widespread in the field of science and technology, it substantiates their affixoid status. Such elements came into European languages a lot of time ago, and their original meaning gradually was forgotten. Examples of the use of the analyzed elements are considered in detail on the material of Russian, Ukrainian and English languages. Thus, the aim of the study was to determine the status of terminological elements of Greek and Latin origin and the peculiarities of their functioning in modern language systems. The works of modern linguists who propose to include elements such as -log and -phobe, etc. are analyzed: 1) to root morphemes; 2) to affixes; 3) to radixoids; 4) to affixoids. The main postulates that confirm the concept of affixoidation of such word-forming constructs are: 1) the possibility of functioning of components of Greek and Latin origin both as separate root morphemes and as affixes, which confirms the syncretic nature of such international components of composites; 2) a high degree of generalization of the meaning of these components compared to root morphemes, but less - compared to affixes. Another factor that proves the affixoidal nature of Greek and Latin borrowings is their active participation in the processes of constructing innovations, which contributes to the consolidation of the status of a classifier indicator for a particular word-forming formant. Particular attention is paid to the innovations characteristic of media discourse, which were built at the expense of language play, which creates not only a comic but also an ironic effect. The status -о- is proved in complex words, such as a cardio machine, a phagocyte, not as a component of a word element, but as an infix.

In modern language systems, two different vector processes can be observed: the transition of roots to the status of affixoids and the transition of classical affixoids to the status of free roots, which indicates the flexibility of the language system.

Key words: word formation, term element, affix, radixoid, affixoid, morpheme, free root.

Постановка проблеми. Якщо звернутися до протиставлення запозичених/незапозичених афіксоїдів (ця опозиція, безсумнівно, є дуже актуальною для української та російської мов ХХІ сторіччя), то дискусійним питанням залишається статус інтернаціональних компонентів грецького та латинського походження у складі композитів. Такі словотвірні форманти на кшталт *-фобія, -графія, -логія, -стеноз, кардіо-, фаго-* є дуже продуктивними для збагачення сучасних терміносистем, які є певною мірою уніфікованими саме тому, що використовують такі словотвірні конструкції грецького та латинського походження, які є зрозумілими представникам сфери науки та техніки (наприклад, медицини, де більшість клінічних термінів складається з коренів грецького та латинського походження).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці побутують чотири погляди на визначення статусу терміоелементів грецького та латинського походження. Мовознавці пропонують уналежнювати елементи на зразок *-лог* та *-фоб* та ін.: 1) до кореневих морфем; 2) до афіксів; 3) до радиксоїдів; 4) до афіксоїдів.

Постановка завдання. Метою дослідження стало визначення статусу терміоелементів грецького та латинського походження та особливостей їх функціонування в сучасних мовних системах.

Виклад основного матеріалу. Концепцію, яка розглядає терміоеlementи грецького

та латинського походження, простежуємо у працях В.В. Лопатіна, І.С. Улуханова, К.Л. Ряшенцева: ці науковці стверджують, що «жоден з елементів *-фоб, -бус, -граф, теле-, астро-, гидро-, макро-, микро-* тощо не загубив свого лексичного значення і використовується для утворення складних слів, а не афіксальних» [6, с. 51]. Крім того, лінгвісти зазначають, що деякі з цих запозичених морфем можуть функціонувати (подібно до кореневих морфем мов-реципієнтів) як перша, так і як друга коренева морфема композитів, а іноді як корінь афіксальних слів. Прикладами можуть слугувати такі групи слів: *патологія* та *психопатія, автограф, бібліограф* та *графологія, графоман*; прикладами коренів афіксальних слів є *графіка, манія, психіка* [8, с. 199]. Головними аргументами послідовників цієї концепції є: 1) стабільність лексичного значення компонентів іншомовного походження; 2) їх здатність до утворення складних слів як у препозиції, так і у постпозиції (*педофил* та *логoped, філологія*). На нашу думку, за такого підходу не враховуються семантичний та когнітивний аспекти цього питання. Такі елементи прийшли в європейські мови давно, їх первинне значення поступово почало забуватися. Наприклад, усі багато разів чули слово *автограф*, для розуміння якого зовсім не потрібно знати походження та значення компонента *-граф*. Утім В.Г. Григор'єв звертає увагу на те, що «значимість морфем типу *-граф, -лог* тощо для носіїв російської мови є більш низькою, ніж

значимість інших компонентів звичайних складних слів» [3, с. 71]. Крім того, учений наголошує, що «конкретне лексичне значення частин інтернаціональних складних іменників може бути, безумовно, визначено за допомогою певних двомовних словників, а не із власне структури російської мови» [3, с. 71]. Стосовно ж другого аргументу, то з ним важко посперечатися, бо інтернаціональні словоелементи дійсно можуть використовуватися як препозитивно, так і постпозитивно, іноді навіть ізольовано, але певна модель їх вживання є пріоритетною. На підтвердження цієї думки доцільним є аналіз елемента **-лог-**. Він справді може використовуватися у препозиції: *логoped*, *логopedia*, проте випадків, коли цей компонент використовується в постпозиції, набагато більше, бо за його допомогою утворюється ціла низка іменників, які належать до ономасіологічного класу «галузь знань»: *фонологія, психологія, біологія, зоологія, гідрологія, гинекологія, культурологія, соціологія* тощо.

Іншу концепцію представлено в роботах М. М. Шанського [10], який виділяє морфем **-олог, -аман, -офил, -офоб, -ограф** і називає їх чистими суфіксами, аргументуючи це тим, що в сучасній російській мові немає відповідних кореневих морфем: ці запозичені словоелементи не мають власного лексичного значення, а зв'язок із відповідною їм кореневою морфемою вже загубився. На нашу думку, не має підстав виділяти суфікси **-офоб** та **-аман**, коли існують прості лексеми *фобия* та *мания* (до речі, вони мають самостійне повноцінне лексичне значення). Що ж стосується компонента **-ограф**, то також існують одиниці, де конститuent **граф-** знаходиться у препозиції (*графоман, графологія*). Незрозумілим є також визнання з'єднувального голосного **-о-** як частини «суфікса», бо, наприклад, у російській мові існують лексеми з різновидами зазначених елементів, які мають у своєму складі компонент **и** замість **о**: рос. *альтиграф, лимниграф*. Отже, доцільніше було б вважати, що **-о-** – це не компонент словоелементу, а з'єднувальний голосний (інфікс).

Третю концепцію простежуємо в роботах дослідників англійської мови, в теорії цих яких конструкти **-логія, -фобия** розглядаються як радикасоїди. У процесі аналізу похідних з елементами **grapho-, -logy** в англійській мові виявилось, що компоненти іншомовного походження значно відрізняються від інших одиниць словотворення і мають власні специфічні риси, найважливішими з яких є: 1) здатність до одночасного сполучення ознак корневих та афіксальних морфем; 2) можливість використання лише у зв'язаному

вигляді. На цій підставі компоненти іншомовного походження виділяють в окрему групу морфем перехідного типу – радикасоїдів [7]. Отже, під цим терміном розуміють лише зв'язані корені. Класифікувати такі словотвірні форманти можна за кількома критеріями: 1) походження (російське або запозичення), у випадку з інтернаціональними елементами – запозичення з грецької та латинської мов; 2) причина зв'язаності (вихід з активного вжитку вихідного слова з вільним коренем бо недостатня адаптованість одиниці до російської словникової системи): для слів з інтернаціональними терміноелементами – недостатня адаптованість як результат обмеженої сфери використання (здебільшого науково-технічне поле діяльності); 3) ступінь зв'язаності кореня (з обох боків або з одного), наприклад, конструкти **-граф** та **-лог** можуть стояти як у препозиції, так і у постпозиції; 4) фонетичні характеристики кореня; 5) характер словотвірного потенціалу (утворення нових слів за допомогою цих радикасоїдів): загалом словниковий потенціал конструктів інтернаціонального походження дуже великий, що зумовлено стрімким науково-технічним розвитком людства, яке вимагає появи нових термінів, що утворюються за моделями та зразками, які вже активно функціонують у мові та мовленні.

В основу четвертої концепції покладено ідею потенційного переходу корневих морфем в афіксальні. Однак ця можливість залежить від багатьох власне лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, тому не дивно, що в процесі аналізу фактичного матеріалу дослідники по-різному визначають критерії виділення та головні ознаки морфем перехідного типу. Тому в межах четвертої теорії можна розглядати два підходи: якісний та кількісний.

Представники якісного підходу (Т.О. Мехович, І.М. Грінберг, Г.С. Чинчлей, А.І. Плещинська) підкреслюють, що компоненти грецького та латинського походження, як і незапозичені елементи складних слів, можуть використовуватися як окремі кореневі (як у вільному, так і у зв'язаному вигляді) й афіксальні (що є характерним для афіксоїдів) морфем. Г.С. Чинчлей вважає, що афіксоїди є прикладом нейтралізації ознаки однойменності: їх уналежнюють до категорії кореня, але вони виконують функції афікса» [9, с. 50]. При цьому дослідник виділяє особливу групу двопозиційних афіксоїдів, або ам(фи)фіксоїдів (*філолог, логoped*).

А.І. Плещинська під час аналізу лексеми з компонентами *аудио-, видео-, кино-, радио-, теле-, фото-* в сучасній російській мові доходить висно-

вку, що «всі ці структурні елементи на основі їх високої регулярності та абстрактного компонента семантики, що посилюється, набувають характеристики афіксоїдів» [5, с. 144].

К.Г. Городенська також зазначає, що в українській мові «більшість запозичених коренів комбінуються з кількома самостійними слова, що дає привід говорити про початковий етап їх афіксоїдації, інші продовжують функціонувати лише у складі композитів» [2, с. 87]. На нашу думку, це твердження є справедливим і для російської мови.

Прихильники кількісного підходу (Б.І. Бартків, І.М. Грінберг) для визначення морфемного статусу дериваційних формантів пропонують використовувати кілька істотних квантитативних величин, а саме: синхронічну продуктивність (кількість нових слів із певним формантом, що утворилися за певний проміжок часу) та діахронічну продуктивність (сумарна кількість слів із конкретним формантом, які утворилися за весь час існування конкретного словотвірного типу) [1, с. 119]. Б.І. Бартків здійснює спробу класифікувати компоненти складних слів, спираючись на кількісні підрахунки лексем, що містять афікси та афіксоїди. Результатом дослідження стало твердження, що типові префікси утворюють більше 1000 похідних, префіксоїди – менше 25–300; типові суфікси – більше ніж 150 дериватів, суфіксоїди – менше 15–150 похідних [1]. При цьому з позиції функціональності «будь-який компонент складного слова може стати афіксоїдом» [4, с. 100]. Також лінгвісти наголошують на тому, що «у процесі утворення неологізмів афіксоїди виступають як готові складові елементи в структурі складних слів» [4, с. 95]. Отже, основними постулатами, які підтверджують четверту концепцію, є:

1) можливість функціонування компонентів грецького та латинського походження як окремих кореневих морфем і як афіксальних, що підтверджує синкретичний характер таких інтернаціональних компонентів композитів;

2) високий ступінь узагальненості значення цих компонентів порівняно з кореневими морфемами, але менший – порівняно з афіксальними.

На нашу думку, ще одним фактором, який доводить афіксоїдальну природу грецьких та латинських запозичень, є їх активна участь у процесах побудови новотворів, що сприяє закріпленню за окремим словотвірним формантом статусу показника-класифікатора. Наприклад, зрозуміло, що лексеми на *-лог* використовують на позначення людини-спеціаліста в певній галузі, а на *-логія* – для позначення цієї галузі. О.О. Земська наводить власні жартівливі приклади: *всеолог*,

болтолог, С.В. Іл'ясова – *болтологія, трепологія, скандалологія, шпорологія*. Можна натрапити на більш дивне використання новотвору на *-лог* – заголовок «*Визит кукунеколога*» (Известия. 01.04.2011). З тексту статті стає зрозумілим, що *кукунеколог* – це лікар, який через безвідповідальне ставлення до навчання в студентські роки тепер погано обізнаний на жіночих хворобах: «*Знаете, девушка, я вам ничем помочь не смогу. Я кардиолог и анестезиолог, а гинекологию прогулял и совсем про это ничего не знаю...*». Як бачимо, для медійного дискурсу характерними є новотвори, які були побудовані шляхом мовної гри, що створює не лише комічний, але й іронічний ефект: *Похудологія* (Итоги. 06.09.2010.)

У сучасних мовних системах уже можна спостерігати і зворотний процес, коли зв'язаний афіксоїд набуває статусу вільного кореня. Як приклад можна навести терміноелемент *кардіо* (від дав.-гр. καρδίᾱ – серце), який є дуже продуктивним як у препозиції (виконує функцію префіксоїда: *кардіостеноз, кардіосклероз, кардіорексис, кардіограма, кардіографія, кардіоплегія, кардіостаз, кардіомегалія*), так і у постпозиції (виконує функцію суфіксоїду: *гідрокардія, декстрокардія*). Але останнім часом в українській та російській мовах активно функціонує незмінний іменник *кардіо*: аеробні тренування (або кардіо) – найважливіша складова частина здорового способу життя. Кардіотренування не тільки допомагають оптимізувати роботу різних систем організму (насамперед, роботу серця), але також спалюють істотне кількість калорій, допомагаючи схуднути. (URL: <https://fitness.org.ua/sho-take-kardio-iaki-kardiotrenyvannia-krashe-dlia-shydnenn/>). Отже, нині дедалі більша кількість терміноелементів грецького та латинського походження можуть використовуватися як вільні корені, що вкотре підтверджує їхній афіксоїдальний статус.

Якщо говорити про світ спорту, то цікавою виявляється лексема англomовного походження *фітнес* (напряма масової, спортивної й оздоровчої фізичної культури, який спрямований на покращення загального стану організму людини, його тренуваність та здатність опиратись негативним впливам зовнішнього середовища шляхом виконання простих та комплексних вправ у музичному супроводі чи у визначеному такті, допомагає в корекції форм та ваги тіла та дозволяє закріпити досягнуті результати. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B5%D1%81>). Нині ця основа використовується як продуктивний префіксоїд на позначення різноманітних предметів, об'єктів та людей, які

пов'язані з цим видом фізичної культури: фітнес-браслет, фітнес-інструктор, фітнес-тренування, фітнес-йога, фітнес-трекер, фітнес-клуб.

Висновки. Таким чином, у сучасних мовних системах можна спостерігати два різновекторні процеси: перехід коренів у статус афіксоїдів та перехід класичних афіксоїдів у статус вільних коренів, що свідчить про гнучкість мовної сис-

теми та водночас про її архаїчність, коли узуальні афіксоїди з обмеженою сферою використання розвивають нові значення та змінюють свій морфемний статус. Перспективою подальших розвідок є поглиблення досліджень у сфері афіксоїдації та субстантивації словотвірних формантів із залученням матеріалу германських та романських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бартков Б.И. Количественное представление деривационной подсистемы и экспериментальный словарь 100 словообразовательных формантов русского языка. *Особенности словообразования в научном стиле и литературной норме*. Владивосток, 1982. С. 114–163.
2. Городенская Е.Г. Аффиксоиды украинского языка. *Проблема статуса деривационных формантов*. Владивосток, 1980. С. 86–94.
3. Григорьев В.П. О взаимодействии словосложения и аффиксации. *Вопросы языкознания*. 1961. № 5. С. 71–78.
4. Гринберг И.М. Роль аффиксоидов в образовании неологизмов русского языка. *Проблема статуса деривационных формантов*. Владивосток, 1980. С. 94–103.
5. Плещинская А.И. Развитие префиксоидного словообразования в русском языке (на материале слов с элементами аудио-, видео-, кино-, радио-, теле-, фото-) : автореф дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Казань, 2005. 18 с.
6. Ряшенцев К.Л. Сложные слова и их компоненты в современном русском языке : учебн. пособие. Орджоникидзе : Изд-во СОГУ, 1976. 285 с.
7. Сафин Р.А. Статус морфем типа grapho- и -logy. *Вопросы терминологии и лингвистической статистики*. Воронеж, 1974. С. 48–54.
8. Улуханов И.С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва : Азбуковник, 1996. 256 с.
9. Чинчлей Г.С. О статусе темемных морфем. *Проблема статуса деривационных формантов*. Владивосток, 1980. С. 54–61.
10. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию : учебн. пособие. Москва : Изд-во МГУ, 1968. 310 с.

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.13>

НОМІНАТИВНЕ ГНІЗДО СЛОВА *HAND* / *РУКА*: СЛОВОТВІРНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

WORD-FORMATION PARADIGM OF THE WORD *HAND* / *РУКА* DERIVATIONAL AND TRANSLATION ASPECTS

Токарчук В.А.,

orcid.org/0000-0003-2993-4205

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

У статті представлено аналіз дериваційних і перекладацьких аспектів номінативного гнізда слова *hand* / *рука*. У дослідженні окреслено такі основні поняття традиційної теорії словотвору, як похідне слово, словотвірний тип, словотвірна модель, словотвірне значення, номінативне / словотвірне гніздо. Ці поняття застосовуються у процесі аналізу номінативного гнізда слова *hand* / *рука*. Словотвірне / номінативне гніздо – це сукупність слів, пов'язаних між собою формально-семантичними відношеннями. Таке гніздо організоване навколо кореневого слова (слова-вершини) – структурно простого слова з високим дериваційним / номінативним потенціалом. Соматизм *hand* / *рука* є хорошим прикладом такого слова: будучи високо вкоріненим як в англійській, так і в українській мовах, воно є основою для утворення значного числа похідних слів. Складники словотвірного / номінативного гнізда

розглядаються з точки зору їх структури: вони можуть бути афіксальними похідними, складними й складнопохідними словами, а також конверсивами.

Перекладацький аспект дослідження полягає в компаративному аналізі обсягу й структури номінативних / словотвірних гнізд слів *hand* та *рука*. Структура номінативного / словотвірного гнізда одного й того ж вихідного слова різниться у різних мовах: слова-еквіваленти часто мають різну внутрішню форму, тому деякі слова можуть належати до різних словотвірних гнізд. Така міжмовна різниця між номінативними гніздами може бути пояснена культурною специфічністю процесу номінації, за якою різні мовні спільноти конструюють реальність шляхом вибору різних специфічних ознак об'єктів під час їх об'єктивації у назвах цих об'єктів.

Дослідження є внеском у традиційну теорію словотвору та у перекладознавство. Воно сприяє розумінню принципів кореляції між мовними формами та підходами до їх перекладу.

Ключові слова: похідне слово, спосіб словотвору, словотвірна модель, словотвірне значення, внутрішня форма слова, номінативне / словотвірне гніздо.

The article deals with the analysis of the derivational and the translation aspects of the word-formation paradigm of the word *hand* / *рука*. The survey outlines major concepts of the traditional word-formation theory, such as the derivative, word-formation type, word-formation pattern, derivational meaning, word-formation paradigm. These concepts are employed in the analysis of the word-formation paradigm of the word *hand* / *рука*. The word-formation paradigm is constituted by a number of words that have formal and semantic relations with each other. This word-family is organized around one root word – a structurally simple word with high derivational potential. The somatic word *hand* / *рука* is a good example of such a word: being highly entrenched in both English and Ukrainian, it serves as a basis for forming a great number of the derivatives. The constituents of the word-formation paradigm are considered from the point of view of their structure: they can be affixational derivatives, compounds, compound-derived words, as well as words formed by means of conversion.

The translation aspect of the research lies in the comparative analysis of the sizing and structure of the word-formation paradigms of the words *hand* and *рука*. The structure of the word-formation paradigms differs across various languages: word equivalents may often have a different internal word-form; thus, some words may belong to different word-formation paradigms. Such a cross-linguistic difference between word-formation paradigms can be explained by the cultural specificity of the naming process when different speech communities construe the reality by choosing different specific features of the objects to be objectified in their names.

Thus, the research contributes to the traditional word-formation theory, as well as to the translation studies. It enhances our understanding of the principles of cross-linguistic correlation of the linguistic forms and the approaches to their translation.

Key words: derivative, word-formation type, word-formation pattern, derivational meaning, internal word-form, word-formation paradigm.

Постановка проблеми. Словниковий склад мови невинно змінюється: одні слова з'являються задля задоволення потреби в найменуванні нових об'єктів, а інші – поступово виходять з ужитку або й повністю зникають, якщо зникають і самі об'єкти. Мова загалом – складна система, елементи якої пов'язані між собою різними зв'язками. Ця система здатна до самоорганізації, що свідчить про її синергетичний характер [1, с. 196]. Вивчення способів внутрішньої організації лексичного складу мови є одним із провідних напрямів сучасного мовознавства, зокрема теорії словотвору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія словотвору вивчає структуру, значення й способи утворення похідних слів. Становлення цієї теорії відбувалося ще в 40–50 роках ХХ століття завдяки працям В.В. Виноградова, Г.О. Винокура, О.І. Смирницького та ін. [див. 2, с. 16]. Спочатку словотвір розглядався вченими як частина граматики мови поряд із морфологією й синтаксисом, однак згодом він став самостійним розділом мовознавства. Основними завданнями словотвору традиційно вважають визначення способів утворення нових лексичних одиниць, зв'язків між похідними й вихідними словами, а також з'ясування продуктивності наявних у мові словотвірних моделей [3; 4; 5; 6; 7].

Постановка завдання. Однак поряд із зазначеними завданнями, котрі довгий час перебувають у полі зору лінгвістів, з'являються й нові, продиктовані вимогами сучасності. До таких зараховуємо, зокрема, порівняння словотвірних процесів у різних мовах (англійській і українській). Такий аспект аналізу похідних слів передбачає залучення до методологічного апарату дослідження понять і положень теорії словотвору й перекладознавства.

Виклад основного матеріалу. Теорія словотвору є однією з галузей мовознавства, що наразі активно розвивається. Причини такого інтенсивного розвитку очевидні: з одного боку, потреба в поповненні словникового складу мови новими одиницями – іменами нових об'єктів навколишньої дійсності, котрі постійно з'являються, а з іншого – схильність мовців до економії мовних засобів, тобто до використання для найменування нових об'єктів уже наявних слів замість «вигадування» нових.

Об'єктом аналізу теорії словотвору є як похідні слова (*handful*), так і комплексні групування слів, зокрема словотвірні / номінативні гнізда (*hand*, *handful*, *four-handed*, *four-handedness*). Похідні слова протиставляються непохідним, тобто таким, які не утворені від інших слів, а є первинними,

простими (*hand*). Предметом аналізу теорії словотвору є способи утворення лексичних одиниць, відношення між похідним і вихідним словами, з'ясування ступеня продуктивності різноманітних дериваційних моделей. Як зазначає О.В. Зайченко, однією з ключових проблем словотвору є проблема деривації, дериваційних зв'язків між словами, а також з'ясування формальних та семантичних характеристик похідних слів [8, с. 17].

Похідне слово як одне з ключових понять теорії словотвору є вмотивованою одиницею словотвірної системи, що утворилася від уже наявних у мові слів за допомогою певного словотвірного способу. До основних ознак похідного слова зараховують його поділ на складові частини та наявність низки значень (лексичних, граматичних та словотвірних), що вказують на зв'язок цього слова з іншими словами словотвірної системи. Ця одиниця є частиною складніших одиниць словотвору – словотвірного типу, словотвірного ланцюжка, словотвірної парадигми, словотвірного гнізда [9, с. 155].

Способи словотвору об'єднуються в три групи: морфологічні (утворення слова шляхом зміни зовнішньої форми вихідного слова), семантичні (утворення слова шляхом утворення нового значення вихідного слова) та морфолого-синтаксичні (конверсія) [10].

Морфологічні способи словотвору є найуживанішими й містять [4, с. 15–16] афіксацію (*happy adj – unhappy adj*), основоскладання (*black adj + board n = blackboard n*), зворотний словотвір (*baby-sitter n – baby-sit v*), скорочення (*advertisement n – ad n*), телескопію (*boat n + hotel n = boatel n*) та аббревіацію (*the UNO*).

Морфолого-синтаксичним способом словотвору вважають конверсію, за якої змінюється частиномовна належність слова без будь-яких змін зовнішньої форми (*a nail n – to nail v*) [11, с. 50].

Семантичні способи словотвору полягають у зміні значення вихідної одиниці без зміни її зовнішньої форми. Так, утворюється новий лексико-семантичний варіант слова. Семантичні зміни є, як правило, результатом тяжіння мовців до економії мовних зусиль. До семантичних способів словотвору зараховують звуження й розширення значення, а також метафору й метонімію [12, с. 197–188]. Прикладом звуження значення можуть бути грецьке слово *apoteka*, яке має значення складу, місця, де зберігаються товари, та російське слово *аптека* – місце, де зберігаються й продаються медичні засоби. Прикладом розширення значення може бути англійське слово *dog*, яке спочатку позначало собаку конкретної породи, однак згодом

стало вживатися для позначення будь-якого собаки. Метафора заснована на схожості двох об'єктів, як-от *крила птаха – крила літака*, а метонімія – на їх суміжності, як-от *перо Шевченка*, де 'перо' – 'вірш'. Метафора й метонімія як семантичні способи словотвору, що відбивають переносне значення слова, деколи поєднуються, як-от *bluebell* – 'рослина, квіти якої схожі на дзвіночки'. Таке мовне явище називають метафтонімією.

Похідні слова утворюються за наявними у мові зразками – словотвірними моделями. Слідом за Н.А. Середою визначаємо словотвірну модель як структурну схему, на основі якої утворюються групи похідних одиниць з ідентичною структурою. Однією з ключових ознак словотвірної моделі є її продуктивність – здатність до утворення нових одиниць [2, с. 182–184]. Словотвірна модель – це словотвірна схема, форма і значення якої вказують на спосіб дериваційного зв'язку похідного й вихідного слів.

До важливих понять теорії словотвору належить також словотвірний тип – низка похідних слів, що належать до однієї частини мови. Цій сукупності слів властиві спільні ознаки: утворення від однієї і тієї самої частини мови, ідентичний спосіб утворення, а також спільна словотвірна семантика [9, с. 155]. Так, наприклад, до одного словотвірного типу належать назви ознак людей із суфіксом *-ун*: *веселун, хитрун, говорун, літун*.

Зв'язок між похідним і вихідним словами відслідковується у словотвірному значенні похідного слова – загальному значенні конкретної лексико-семантичної групи слів, що виражене певною словотвірною формою (моделлю) [5, с. 19]. Словотвірне значення містить одну з ознак мовної одиниці, названу внутрішньою формою слова. Свого часу це поняття було введено в науковий обіг О.О. Потебнею, який запропонував розмежовувати загальне лексичне значення слова та його найближче етимологічне значення [13, с. 124]. У сучасному розумінні внутрішня форма слова – це мотиваційна ознака, покладена в основу номінації об'єктів навколишнього світу. Вона встановлює тип дериваційних відношень між вихідним і похідним словами та є певним зв'язковим елементом між словом і його денотатом [14, с. 173]. Внутрішня форма специфікується як змістова ономаціологічна категорія, яка є конститутивною основою творення дериватів у процесах номінації, їх формально-семантичної структури, надає можливість тлумачити похідне слово як одиницю номінації зі своєю оригінальною структурою й властивими йому ономаціологічними і функціональними ознаками [15, с. 140].

Одиниці словотвору можуть бути не лише простими (як-от слова), а й комплексними, до яких зараховують, зокрема, словотвірне гніздо – сукупність спільнокореневих слів, пов'язаних між собою різними дериваційними відношеннями, організованими навколо вихідного слова-вершини [16, с. 331]. У мовознавстві є й інший термін – «номінативне гніздо». Його можна вважати синонімічним до словотвірного гнізда, однак не ідентичним до нього за значенням. Різниця між цими двома термінами полягає в тому, що словотвірне гніздо містить лише спільнокореневі слова, а номінативне гніздо може включати, окрім слів, стійкі словосполучення, які мають у своєму складі вихідне слово-вершину. Такі словосполучення вживаються як цілісні номінативні одиниці з фіксованою формою й семантикою, а гніздо, до складу якого ці одиниці входять, отримує назву номінативного.

Словотвірні / номінативні гнізда організуються навколо слів зі значним номінативним потенціалом. Такі слова мають бути досить укоріненими в мові та позначати об'єкти, з якими людина часто зіштовхується у своєму житті, тому й застосовує їхні назви для найменування інших, менш уживаних об'єктів. До найбільш укорінених слів належать назви частин тіла – соматизми.

Матеріалом дослідження слугували 58 англійських похідних слів, утворених від іменника-соматизма *hand*, а також українськомовні еквіваленти. Англійські похідні слова утворені за різними словотвірними моделями, для визначення котрих застосовано метод словотвірного аналізу, що полягає у з'ясуванні способу формального зв'язку між похідним і вихідним словами. Досліджувані слова аналізуються за частиномовною належністю та за типами формальних моделей. З'ясовано, що англійські похідні слова належать до 34 формальних моделей, які можуть високу, середню та низьку продуктивність.

З аналізу частиномовної належності досліджуваних слів випливає, що вони можуть бути іменниками (*handtowel n*), прикметниками (*left-hand adj*), прислівниками (*red-handedly*) та дієсловами (*handle*). Найуживанішими виявилися моделі іменників (30 одиниць, або 51,8%), більшість із яких утворені за моделлю $n [hand] + n = N - 14$ слів (24,2%), як-от *hand clasp*. Моделі прикметників є менш продуктивними (20 одиниць, або 34,6%), наприклад, до моделі $n [hand] + adj = Adj$ належить чотири слова, або 7,0% (*handwritten*). Найменш уживаними є моделі прислівників та дієслів, відсоток яких становить 6,8% від загальної кількості слів, або по чотири похідних слова. Прикладом прислівників є слово *red-handedly*, утворене за

моделлю $adj [= n [= adj + n [hand] + suff] + suff = Adv$, а прикладом дієслів – слово *handle*, утворене за моделлю $n [= n [hand] + suff] + suff = V$.

За словотвірними типами формальних моделей виокремлено афіксальні моделі (*handful n 1) (of sth) the amount of sth that can be held in one hand; 2) sg (of sb/sth) a small number of people or things*), моделі складних слів (*handsaw n a saw (a tool with a long blade with sharp teeth along one edge) that is used with one hand only*), моделі складнопохідних слів (*red-handedness n the quality of being red-handed*) та конверсивні моделі (*hand v to give something to someone by holding it in your hand and offering it to them*).

Найпродуктивнішими виявилися моделі складних слів (25 одиниць, або 43,3%, як-от *handsaw*), менш продуктивними – афіксальні моделі (18 слів, або 31,0%, як-от *handful*), а також моделі складнопохідних слів (13 слів, або 22,3%, як-от *wide-handed*). Найменш продуктивними є конверсивні моделі, представлені лише двома одиницями (3,4%), як-от *hand* → *to hand*.

Аналіз українськомовних еквівалентів англійських похідних слів, утворених від іменника *hand*, свідчить про те, що лише 25 одиниць (43,1%) є похідними від його українського еквівалента *рука* (*four-handed – чотирирукий*), інші 33 слова (56,9%) перекладені без участі цього елемента (*handclasp – онлеску*). Українськомовні одиниці, похідні від слова *рука*, поділяються на дві групи – слова, як-от *hand – вручати*, та словосполучення, як-от *handsaw – ручна пила*. Ці дві групи майже однакові за кількістю слів: 12 слів, або 48,0% від кількості всіх українськомовних похідних одиниць, утворених від слова *рука*, та 13 словосполучень, або 52,0%, від кількості цих одиниць.

У результаті аналізу частиномовної належності 25 слів, похідних від іменника *рука*, виявлено шість іменників (24,0%), як-от *рукоділья*, п'ять прикметників (20,0%), як-от *безрукий*, та одне дієслово (4,0%), як-от *вручати*. Серед типів аналізованих слів виявлено шість афіксальних слів (24,0%), як-от *ручний*, три складних слова (12,0%), як-от *рукопис*, три складнопохідних слова (12,0%), як-от *рукопашний*.

Структура 13 одиниць, які є словосполученнями, є різною: *рушник для рук* (еквівалент до *handtowel*), *надягати наручники* (еквівалент до *to handcuff*), *написаний від руки* (еквівалент до *handwritten*).

Різницю між номінативним гніздом англійського слова *hand* і його українським відповідником *рука* можна пояснити культурною специфічністю процесу номінації, за якої вибір покладеної

в основу назви ознаки визначається соціально-культурним пріоритетом цієї ознаки для представників певної мовної спільноти. Так, наприклад, при найменуванні невеликої книги, в якій міститься коротка інформація про щось, для представників англійської мовної спільноти мало значення те, що цю книгу легко тримати в руках та/чи під рукою (*handbook*), а для українськомовної спільноти суттєвою ознакою стало те, що з цієї книги можна щось довідатися (*довідник*). Гімнастичний елемент – стрибок у повітрі з приземленням на руки, а потім на ноги – в англійській мові називають *handspring*, а в українській – *сальто* (слово, запозичене з італійської, що означає ‘стрибок’).

Висновки. Результати здійсненого аналізу дають змогу поглибити розуміння формальних способів утворення слів, похідних від іменника *hand*, та особливостей їх співвіднесення з українськими еквівалентами. У процесі дослідження з'ясовуються типи словотвірних моделей, за

якими утворюються аналізовані похідні слова (серед них афіксальні, складні, складнопохідні та конверсивні), належність досліджуваних слів до частин мови та загальна продуктивність словотвірних моделей. Кількісні дані дають змогу відслідкувати номінативний потенціал слова-вершини *hand / рука*, а також уможливають формулювання висновку про те, що продуктивність формальної моделі є обернено-пропорційною до її складності, адже, як бачимо, чим простішою є модель, тим вищою є її продуктивність. Порівняльний аналіз словотвірного номінативного гнізд слів *hand / рука* уможливує формулювання висновку про культурну специфічність вибору ознаки, яка стає внутрішньою формою слова, що зумовлює лише частковий формальний збіг між цими гніздами.

Перспективу подальших досліджень становить порівняльний аналіз досліджуваних гнізд у діахронії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єнікєєва С.М. Лінгвосинергетика як напрямок сучасного мовознавства. *Сучасні дослідження з іноземної філології*: зб. наук. праць. Ужгород: Ужгород. нац. Університет, 2010. Вип. 8. С. 196–203.
2. Середа Н.А. Словотвірні поняття та категорії похідних іменників у сучасній німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Київ, 2010. С. 180–186.
3. Карашук П.М. Словообразование английского языка : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1977. 303 с.
4. Бортничук Е.Н., Василенко И.В., Пастушенко И.В. Словообразование в современном английском языке. Киев: Вища школа, 1988. 262 с.
5. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразование. Изд. 3-е. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 88 с.
6. Єнікєєва С.М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2011. 32 с.
7. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 1999. 32 с.
8. Зайченко О.В. Словотвірні моделі суфіксальних прикметників на позначення якості (на матеріалі прикметників сучасної німецької мови). *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Філологія. Педагогіка». 2013. Вип. 1. С. 16–24.
9. Куранда В.В. Комплексні одиниці словотвору. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 52. С. 154–156.
10. Коваленко К.Г., Сільнича Н.А. Словотвір як мовознавча дисципліна. Полтава, 2012. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/slovotvir-yak-movoznavcha-distsiplina/viewer> (дата звернення: 12.07.2021).
11. Качмарчик С.Г. Конверсія як основне джерело поповнення мовної лексики при вивченні англійської мови. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Філологічні науки». Вип. 225. 2015. С. 49–53.
12. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ВЦ Академія, 2001. 368 с.
13. Потєбня А.А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 192 с.
14. Норман Б.Ю. Теория языка. Вводный курс : учеб. пособ. Москва : Наука, 2004. 296 с.
15. Бойчук В.М. Категорія внутрішньої форми слова в зіставно-типологічних студіях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 58. С. 139–142.
16. Єнікєєва С.М. Динамічна синхронія словотвірного гнізда (на матеріалі англійської мови). *Гуманітарний вісник*: всеукр. зб. наук. праць. Серія «Іноземна філологія». Черкаси : ЧДТУ, 2007. Т. II, № 11. С. 329–334.

THE PECULIARITIES OF LANGUAGE PORTFOLIO IMPLEMENTATION IN THE TEACHING PROCESS

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОВНОГО ПОРТФОЛІО В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Chugai O.Yu.,

orcid.com/0000-0002-2118-8255

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Technical English № 2

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Yamshynska N.V.,

orcid.org/0000-0002-0518-3657

Lecturer at the Department of Technical English № 2

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Svyrydova L.H.,

orcid.org/0000-0002-9762-4092

Lecturer at the Department of Technical English № 2

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Kutsenok N.M.,

orcid.org/0000-0001-7111-0088

Lecturer at the Department of Technical English № 2

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Modern world is full of capabilities for people to learn and develop specific skills to be successful in different spheres of life. For instance, language awareness offers a unique opportunity for everyone to be a competent employee who can solve various specific field-related tasks due to professional knowledge and communication skills. New technologies, various methods and instruments have unlimited potential for teachers to equip their students with a whole set of language skills to meet the standards of The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR).

The article is focused on language portfolio as one of the tools, which provide both a teacher and a student with current information about a student's progress during the studying period and can guarantee a true assessment of his/her achievements. The authors consider language portfolio as an effective instrument for personal growth of students. The article discusses structural components of language portfolio, its types and ways of implementation in the learning process.

The analyses of the literature showed that the attention of a lot of scientists and education specialists were drawn to this instrument as one which could provoke further development of a person's language skills. The authors of the article came to the conclusion that the language portfolio is designed to give a positive impact on the quality of the teaching process especially if it concerns language acquisition.

The research was conducted with the aim to define the main motivating factors for students in preparing the language portfolio, their attitude to it and as a result to offer teachers to use such a tool as language portfolio more widely in their practice in order to make the teaching process more interesting and productive.

The research showed that students are ready to be involved in the process of preparing a language portfolio because they understand the importance of it for their career promotion. They agree that due to the language portfolio they get full information about the level of their language proficiency, which can be showed to the potential employer. The authors had a goal to raise the awareness of teachers about this effective instrument, show all its benefits and expand its popularity in the higher educational establishments.

Key words: European Language Portfolio, assessment tool, systematic assessment process, students' achievements, language efficiency, students' motivation, language skills, student's self-reflection.

Сучасний світ надає багато можливостей людям навчатися і розвивати свої навички для досягнення успіху у різних сферах життя, а володіння іноземними мовами розширює простір для зростання особистості у професійній сфері будь-якої галузі суспільства для вирішення професійно орієнтованих завдань, завдяки професійним знанням і комунікативним навичкам. Новітні технології, різні методи та інструменти допомагають як викладачам, так і студентам, подолати труднощі навчального процесу, набути мовних навичок, щоб відповідати стандартам Спільної європейської системи мов (CEFR). Стаття представляє мовне портфоліо як один з інструментів, який, по-перше, у цікавому доступному форматі надає інформацію про успіхи протягом періоду навчання, по-друге, сприяє реальному оцінюванню та досягненню студентів. Автори статті розглядають мовне портфоліо як ефективний інструмент особистісного зростання студентів, його структурні компоненти, типи та шляхи впровадження у навчальний процес. Аналіз літератури показав, що багатьох науковців та освітян цікавить саме мовне портфоліо у процесі розвитку мовних навичок. Автори статті дійшли висновку, що мовне портфоліо має позитивний вплив на якість навчального процесу, особливо під час навчання та викладання іноземної мови. Дослідження проведено з метою визначення основних мотиваційних

факторів для студентів під час підготовки мовного портфоліо, їх ставлення до нього та, як наслідок, запропонувати викладачам можливість використовувати такий інструмент у своїй практиці, щоб зробити навчальний процес більш цікавий і продуктивним. Дослідження також показало, що студенти зацікавлені брати участь у процесі підготовки мовного портфоліо, розуміють його важливість для подальшого зростання у професійній сфері і можливість застосування у майбутньому житті. Студенти вважають, що завдяки мовному портфоліо вони отримують повну інформацію про своє знання мови, бачать шляхи вдосконалення навичок та можуть оцінити набуті досягнення. Автори ставлять за мету підвищити обізнаність викладачів про те, що таке мовне портфоліо, показати його переваги та застосування під час навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: європейське мовне портфоліо, інструмент оцінювання, систематичний процес оцінювання, досягнення студентів, мовна ефективність, мотивація студентів, мовні навички, саморефлексія студента.

Introduction. Future specialists at higher educational establishments are provided with a set of soft skills, which are thought to be the main attributes of a successful person and are needed for making efficient interaction at a workplace. Companies seek employees, who are ready to constantly obtain new knowledge and competencies to meet the demands of the modern business world. Therefore, people possessing a strong educational background and good communication skills will surely be hired and are able to get the job they want. That is why teaching and learning foreign languages are widely proved to be of priority for the educational system of each country. The era of digital technologies proposes a variety of new methods and techniques, which help teachers and students to combine their efforts to achieve main language curriculum goals. However, the issue of proper evaluation of students' achievements in learning a foreign language still exists. Assessment is known to be an integral part of any learning process because without the means of assessing the acquisition of knowledge, namely of foreign language, becomes non-productive. The evaluation shows the progress of each student at a particular stage of learning and advocates a way of motivating students. As a consequence, teachers are working on new, more effective methods of evaluation of students' achievements. It is crucial to have the information about the level of students' knowledge to be able to analyze possible gaps and plan further learning processes. It also gives a signal to the teacher how she/he can correlate the teaching process to help students to obtain qualitative education which should meet all standards of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). The concept of the language portfolio, as a powerful tool for determining the level of foreign language acquisition, was developed by the Language Policy Department of the Council Europe. It has attracted considerable attention in the European educational space being characterized by multilingualism and multiculturalism.

Literature review. Many native and foreign methodologists have paid a lot of attention to

the concept of language portfolio (LP) deriving the definition and principles of the LP. Following Z. Rao, the language portfolio is one of the effective instruments which "provides comprehensive information about students and provides feedback on students' performance" [1, p. 120]. J. Kemp and D. Toperoff define the portfolio as a "purposely collection of the student's effort, progress and success in one or more fields" [2]. According to the authors of "European Language Portfolio: proposals for development", the ELP is a tool to promote learner autonomy based on the following principles: the development of the language learner the development of the capacity for independent language learning transparency and coherence in language learning programs, and clear description of language competence and qualifications in order to facilitate mobility [3, p. 131]. One can mention that many categorizations have been applied in relevance with language portfolios.

The Principles and Guidelines approved by the Council of Europe proposed and described the following models of Language Portfolio:

- Language Passport where the language user documents his/her own language background, other languages that have been learned at school or outside school, and an overview of official diplomas, such as exam documents, language courses, and certificates;
- Language Biography, which consists of statements on language use, through which the language user can reflect on his/her proficiency in a specific language. The list of statements is related to the Common European Framework;
- Language File that is a combination of documents consisting of, for example, certified documents showing reports and studies the language user produced during the probation; the studies he/she made during a student exchange program if attended; and documents concerning a particular language used during his studies for projects and presentations he has participated in [4].

On the other hand, H. C. Barrett [5, p. 440] and G. Greenberg [6, p. 32] in their studies identified the three following types of portfolio: learning portfolio, presentation portfolio and evaluation

portfolio, which can be used with different purposes but are focused on the main aim that is personal and professional development as well as the capacity for self-evaluation.

Among Ukrainian scientists, who investigated the concept of language portfolio, one can mention I. Zadorozhna, L. Martyniuk, T. Polonska, L. Danylenko, and others. They considered the language portfolio, its purpose, structure, types, the algorithm of its composition, while O. Karpiuk substantiated the implementation of the language portfolio in practice in Ukrainian educational establishments [7]. L. Danylenko [8] and O. Sapozhnykova [9] suggested the following criteria for evaluating the language portfolio, namely: availability of mandatory headings and conclusions; application of research methods; creative approach to the development of the portfolio, certain personal component, quality of design, the relevance of the portfolio, the reflection of student's activities in foreign language training.

T. Polonska examines the effectiveness of using the Ukrainian variant of the European Language Portfolio and makes it evident that this tool allows conducting an ongoing evaluation of the learning process, promotes learning autonomy and motivation [10].

D. Little in his study pointed out advantages of the language portfolios and claimed that language portfolios can stimulate reflective learning in which goal setting and self-assessment play a central role. Students become more autonomous in language learning in proportion as they become more autonomous in language use, and vice versa [11].

It is worth mentioning that all methodologists and linguists with one assent consider the language portfolio as an effective tool for motivating students to learn foreign languages in the context of a life-long perspective.

Purpose statement. From the analyses of the literature devoted to the problem of the language portfolios, it became clear that the necessity in carrying out the survey among teachers and students to reveal their demands as well as their attitude to this tool of stimulating further learning of the foreign language in students is urgent. Ukrainian society is open for changes and ready to meet both new challenges and demands. For this, people should constantly acquire new knowledge and skills, and think about their improvements and self-development. These are the key reasons why it is very significant for a person to be able to know educational background and assess his/her language abilities. The language portfolio is one of the instruments which does that. The aim of the research is to define the main motivating factors

for students in preparing the language portfolio, their attitude to it and how teachers should act to make teaching more efficient.

Research results. The survey was conducted among 80 students of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" in March, 2021. The questions were focused on gathering information, which would be useful for increasing students' motivation for language learning and improving teaching strategies on how to make the process of collecting the language portfolio more inspiring for students.

The data gathered from the students' questionnaires has shown that 45% of students have had some experience in collecting language portfolios (fig. 1).

Fig. 1

It means that the majority of students (55%) do not know exactly how to do this and do not even have enough knowledge about this tool. This fact confirms that teachers of secondary schools and universities should alter their teaching methods and pay more attention to those, which will guarantee the further promotion of students' language skills. The language portfolio will provide a correct estimate of the level of knowledge that a student possesses and will stimulate him/her to take their own learning initiatives following the learning targets and aims.

As for the reasons for students to collect the language portfolio, the majority of them (39%) have chosen the variant that the language portfolio facilitates educational and vocational mobility (fig. 2). Their choice can be explained by the fact that the younger generation can choose any university to study and get high quality education, which will guarantee their future career promotion.

It is a real motivator for students to learn a foreign language and be able to apply their knowledge. That is why the language portfolio can facilitate their desire to expand their language barriers.

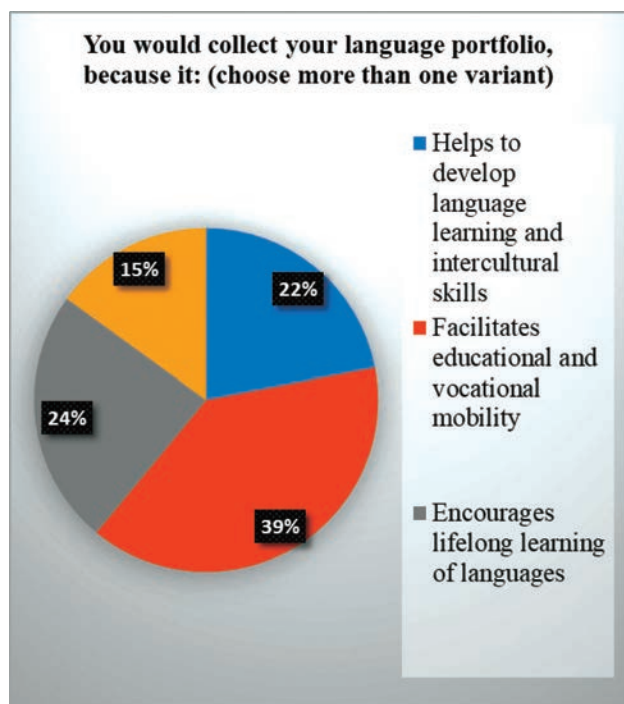

Fig. 2

The analysis of students' answers on the question as for the best way of introduction of the language portfolio confirms all the information above and the fact that students are becoming more and more oriented toward the European Education Area. Most of them (36%) have chosen such options as explaining the reporting function, which opens the door to Europe for them and a little less (24%) emphasizing the value of common European scales of proficiency (fig. 3).

These results should be taken into consideration by teachers at secondary schools and pedagogical staff at higher educational establishments in order to unite their efforts and prepare specialists who are able to meet the tough demands of modern society. Teachers educate a new generation and their impact is both valuable and significant. They should find and apply modern methods and techniques to provoke students to formulate their educational goals and make efforts to achieve them. The language portfolio can be considered as the backbone of students' personal responsibility.

The students' viewpoints on the value of different parts of the language portfolio are divided about equally between three parts (35%, 32%, 33% correspondingly). Such division is expected and proves that the language portfolio is a mixer of all language learning experiences and achievements. While collecting their own language portfolios students are able to recognize that it is an instrument, which is useful "to fulfil the needs of the individuals in a society that sees learning as

a lifelong process" (1). The complex language portfolio will serve as Your gateway to universities in Europe as well as a communication and assessment tool in conversations with prospective employers.

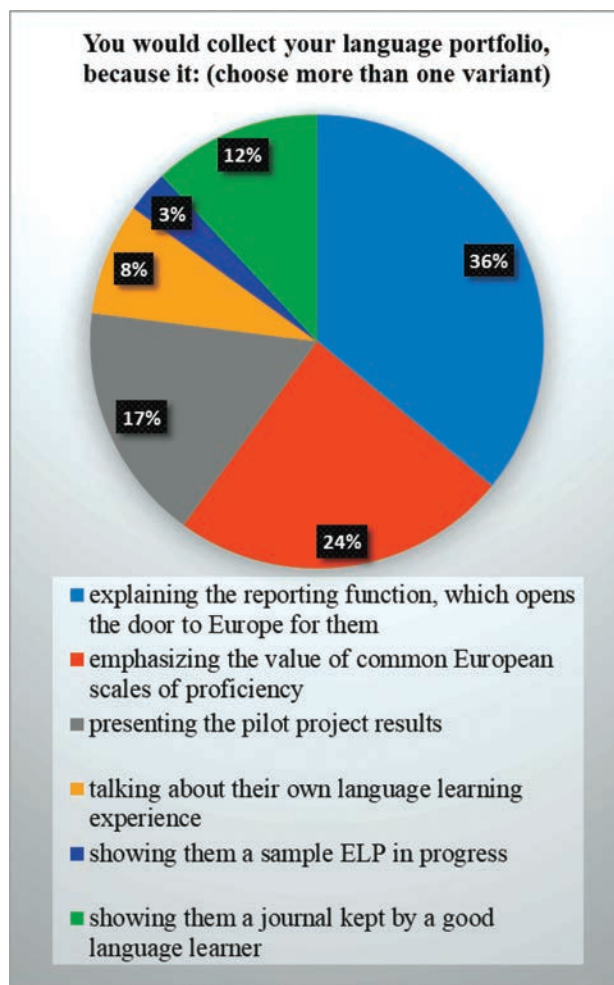

Fig. 3

The participants of the study have chosen portfolio (23%), report (20%) and essay (17%) among others as the main types of productive activities, which will provide an effective module assessment (fig. 4).

Most of the students expressed their strong agreement (43%) or agreement (50%) with the statement that collecting ELP might enhance their motivation as well as modify foreign language learning stereotypes. Moreover, the majority of students (78%) claimed the language portfolio would have an encouraging and inspiring impact on their personal and professional development. It correlates with M. Demirel and H. Duman studies outcomes, which showed students' favourability towards this activity [12]. N. Barootchi and M. H. Keshavarz also suggested the portfolio to be a technique having a positive influence on students' performance and thus, its effectiveness in the planning of foreign language curriculum [13].

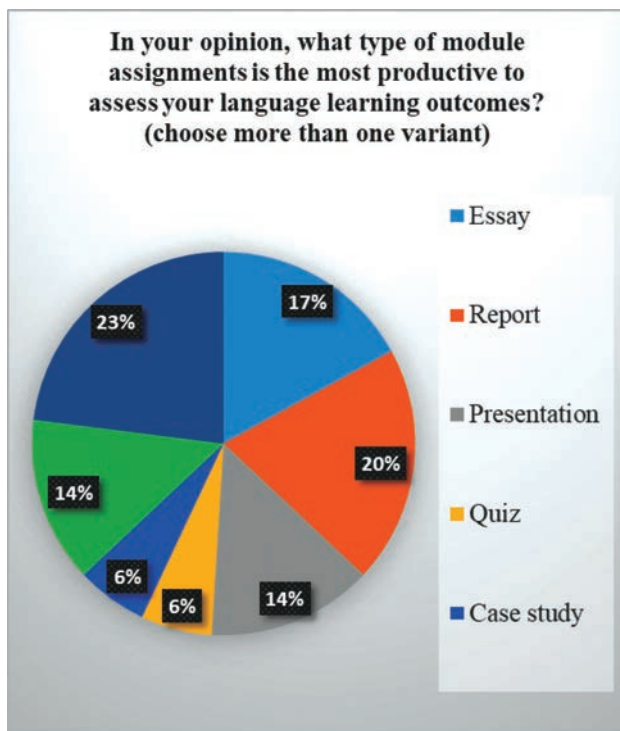

Fig. 4

Conclusions. The linguistic experts claim that the main practical aims of the foreign language teaching are to provide the learners with necessary language skills (writing, listening, speaking and reading), which ensure that the process of second language acquisition is efficient and purposeful. However, the process will not be complete without the possession of skills for self-development. Language awareness and language proficiency will make the learners effective participants of the communicative process. After the survey among

students of National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” the authors could conclude that a language portfolio would be useful for increasing students’ motivation; correlate teaching strategies to make the studying process more inspiring for students; due to the language portfolio learners are able formulate and finally become focused on achieving the language targets. These options will provide students with required skills for their further professional growth. It is possible to sum up that language portfolio is considered to be a significant step towards social adaptability and professional growth of a person. It provides the possibility for a person to be a competent communicator who is able to speak the language fluently and accurately. Due to the language portfolio learners formulate and finally become focused on achieving the language targets. Based on the analyses of scientific literature and related research it becomes obvious that language portfolio among other methods and techniques of language teaching seems to be one of the most effective. It should be noted that a language portfolio performs the role of an assistant for students during the period of language studying which informs them about their achievements and proposes routes for development. It contributes to the development of language skills and finally language efficiency. Its encouraging and motivational effects are proved by the students’ responses to the questions of the survey. Further investigations should be focused on finding more productive ways of portfolio implementation in the studying process aimed to facilitate students’ language skills and preferences.

REFERENCES:

1. Rao Z. Helping Chinese EFL students develop learner autonomy through portfolios. *Reflections on English Language Teaching*. 2006. Vol. 5. № 2. P. 113–122.
2. Kemp J., Toperoff D. Guidelines for Portfolio Assessment in Teaching English. URL: <http://www.anglit.net/main/portfolio/default.html>
3. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Strasbourg: Cambridge University Press, 1997. 273 p.
4. Council of Europe Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>
5. Barrett H. C. Researching electronic portfolios and learner engagement: The REFLECT initiative. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2007. Vol. 50. № 6. P. 436–449.
6. Greenberg G. The digital convergence: extending the portfolio model. *Educause Review*. Vol. 39. № 4. P. 28–36. URL: <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ERM0441.pdf>
7. Карп'юк О. Європейське мовне портфоліо: методичне видання / О. Карп'юк. Тернопіль : Лібра Терра, 2008. 112 с.
8. Даниленко Л. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект : Науково-методичний посібник / за ред. Л. Даниленко. Київ : Логос, 2001. 185 с.
9. Сапожникова О.М. Метод мовного портфоліо як інструмент інноваційного навчання іноземних мов. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів*: збірник матеріалів VI міжнар. наук. конф., III міжнар. наук. конгресу Society of Ambient Intelligence, м. Київ, 2–10 квітня 2020 р. Київ : КНЕУ, 2020. С. 184–186.
10. Polonska T. Language portfolio as an innovative component of teaching and learning complexes in a foreign language for senior schools. URL: http://undip.org.ua/upload/iblock/700/2_62.pdf
11. Little D. Learner autonomy 1: Definitions, issues and problems. Dublin: Authentik, 1991. 67 p.
12. Demirel M., Duman H. The Use of Portfolio in English Language Teaching and Its Effects on Achievement and Attitude. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 191. № 2. P. 2634–2640.
13. Barootchi N., Keshavarz M. H. Assessment of achievement through portfolios and teacher-made tests. *Educational Research*. 2002. Vol. 44. № 3. P. 279–288. DOI:10.1080/00131880210135313

РОЗДІЛ 8 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255:[62+001]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.15>

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL TEXT: FUNCTIONAL AND STYLISTIC SPECIFICS

Болотнікова А.П.,

orcid.org/0000-0003-4781-7475

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Чернишов В.В.,

orcid.org/0000-0002-0960-8464

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Таловири Г.М.,

orcid.org/0000-0003-2667-8382

кандидат педагогічних наук, доцент

Статтю присвячено виокремленню лексичних, морфологічних, синтаксичних та графічних особливостей, з якими найчастіше зустрічається перекладач науково-технічної літератури, здійснено їх перекладознавчий аналіз та визначено поширені стратегії передачі складних явищ лексичної системи англійської науково-технічної літератури у процесі перекладу українською мовою. Специфіка науково-технічного перекладу полягає передовсім у тому, що він має справу з особливою сферою людської діяльності – різними галузями науки і техніки, для вираження яких існують певні лексичні, граматичні та стилістичні засоби мови. Науково-технічні тексти значно відрізняються від текстів інших стилів та містять специфічні характеристики. З'ясовано мовні особливості англійської науково-технічної літератури, які суттєво впливають на специфіку її перекладу українською мовою. Представлено характерні особливості науково-технічної літератури, а саме: точність, стислість вираження думки, логічна послідовність та повнота викладу матеріалу. Проаналізовано лінгвістичні риси науково-технічної літератури, характерні мовні конструкції та способи їх перекладу; розглянуто основні труднощі, етапи та види перекладу науково-технічних текстів, беручи до уваги лексико-граматичний, морфологічний та синтаксичні рівні. Увагу зосереджено на відмінностях синтаксичних структур англійської та української мов, особливостях їх відтворення. З-поміж лексичних особливостей науково-технічного перекладу виокремлено багатозначність термінів, правильне застосування тієї чи тієї стратегії перекладу лексики, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур та різноманітних скорочень. Указано на граматичні відмінності, зумовлені особливостями граматичної будови вихідної мови та мови перекладу (форми пасивного стану, неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо). Зосереджено увагу і на графічних особливостях перекладу науково-технічних текстів. Зазначено, що знання лексико-граматичних особливостей різногалузевих текстів сприяє здійсненню адекватного перекладу.

Ключові слова: науково-технічна література, текст, переклад, англійська мова, українська мова, стиль, перекладацькі труднощі, англійська мова, українська мова.

The article focuses on lexical, morphological, syntactical, and graphical peculiarities that the translator of scientific and technological literature encounters the most often. There are provided the analysis of their translation and the most widely spread strategies of rendering the most complex phenomena of lexical system of English scientific and technological texts into Ukrainian. Specifics of scientific and technological translation are these that they deal with a particular field of human activity which includes different areas and branches of science and technology for expressing of which there are used certain particular stylistic means of the language. Scientific and technological texts differ significantly from the texts of other styles, and contain specific characteristics. It is determined the specifics of scientific and technological texts in English, which make a considerable impact on their translation into Ukrainian. The paper demonstrates the peculiarities of scientific and technological texts: precision, briefness of expression, logical consistency and fullness of exposition. It analyses linguistic features of the scientific and technological texts, peculiar linguistic constructions and the ways of their translation; it considers the main difficulties, stages and genres of the scientific and technological texts translation with

respect to lexico-grammatical, morphological and syntactical levels. However, the major attention has been focused on the basic differences of the syntactic structures in English and Ukrainian languages, and peculiarities of their expressions. Among the specifics of the scientific and technological translation, it has been singled out the terminological polysemy, correct use of this or that lexical translating strategy, translation of terms-neologisms, actonyms and abbreviations. It is noted that the grammatical differences, conditioned by the grammatical construction of the original language and the target language (the passive form, impersonal verbs, participles, phrasal verbs and specific syntactical constructions, personal pronouns of the first person in singular, monominal infinitives and nominative sentences, etc.). The attention has also been focused on the graphical peculiarities of scientific and technological translation. It is noted that the knowledge of lexico-grammatical specifics enables the production of adequate translation.

Key words: scientific and technical texts, text, style, term, translation, translator's difficulties, English language, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Унаслідок швидкого розвитку науки та техніки актуальним постає системний підхід до вивчення функційно-стилістичної специфіки перекладу науково-технічних текстів. Щороку у зв'язку з науково-технічним розвитком у нашому вокабулярі з'являються або нові слова, або слова, які набувають нового значення, тому рівень перекладу науково-технічних текстів повинен відповідати вимогам часу. Такі тексти часто мають вузькоспеціалізовану тематику, а тому складні у своєму сприйнятті. Окрім того, вони відрізняються особливим стилем написання. До перекладу таких текстів здебільшого треба підходити з уже сформованими фоновими знаннями з певної тематики. У процесі перекладу тут важливий підготовчий етап роботи. Під час підготовки до перекладу наукового тексту перекладач повинен опанувати тему, проблематику та способи вираження цієї теми (терміни та термінологічні одиниці, мовні кліше та конструкції). Окрім того, фахівець повинен мати інформацію про автора тексту, статус цієї праці з-поміж інших його робіт і досліджень його колег, еволюцію вживання тих чи тих ключових термінів, суть наукових дискусій із цієї проблематики тощо.

Із погляду лінгвістики таким текстам притаманні своєрідна граматики, стилістика і лексичне наповнення. Особливе лексичне наповнення таких текстів зумовлене наявністю термінів і термінологічних словосполучень, а також різноманітних скорочень. Науковий стиль є одним із найбільш динамічних із погляду лексичної системи мови, що характеризується постійним розвитком та неологізацією. Науково-технічний переклад – вид мовленнєвої діяльності, який використовується для обміну спеціальною науково-технічною інформацією між носіями різних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема науково-технічного перекладу займалися багато дослідників (Л. Алексеєва, М. Брандес, Б. Гончаров, В. Карабан, Л. Нелюбін, В. Провоторов та ін.), зокрема проблемам перекладу термінів науково-технічної літератури присвячено дослідження В. Карабана «Переклад англійської наукової і технічної літератури» [1],

А. Коваленко «Загальний курс науково-технічного перекладу» [2] тощо. Дослідники наголошують, що вся науково-технічна література є певним функційним стилем мовлення, характерними особливостями якого є інформативність (змістовність), логічність (чітка послідовність, зв'язок між основною ідеєю і деталями), точність і об'єктивність, ясність і зрозумілість [3]. Як справедливо зазначає Л. Нелюбін, відмінністю технічного перекладу від інших видів перекладу є: термінологічність, точний, чіткий, стислий виклад матеріалу за відсутності образно-емоційних виразових засобів [4]. Специфіка тексту як об'єкта перекладу залежить передовсім від комунікативного завдання, а також від функційної, змістової, структурної характеристик та жанрово-стильової приналежності. Нині мова науки і техніки стає одним із самостійних об'єктів лінгвістичного вивчення, а переклад наукової та технічної літератури розглядають із погляду перекладознавства, наукового й технічного аспектів. Основна вимога до науково-технічного перекладу – це *адекватне відтворення інформації*. Критерії адекватного науково-технічного перекладу чітко сформульовані: він повинен точно передавати зміст оригіналу, містити загальноприйнятну в мові перекладу термінологію й відповідати нормам науково-технічної літератури [1–3 та ін.].

З-поміж найменш досліджених проблем у сучасному перекладознавстві є проблема адекватного перекладу науково-технічних текстів, саме цій проблемі присвячено статтю. Актуальність статті полягає у необхідності підвищити якість перекладу науково-технічних текстів через збір інформації про культурні та екстралінгвістичні чинники, необхідність підвищення якості перекладу текстів, усунення помилок у процесі перекладу. Адекватний та якісний науково-технічний переклад прискорює і полегшує інформаційний обмін, сприяючи розвитку науково-технічного знання, а також своєчасному вирішенню прикладних завдань у тій чи тій галузі науки і техніки. Якісний науково-технічний переклад неможливий без дотримання специфіки науково-технічних текстів, яка зумовлена

прагненням автора до інформаційної достатності й повноти висловлення за умови відсутності реального співрозмовника.

Постановка завдання. Мета дослідження – розглянути і проаналізувати особливості перекладу науково-технічних текстів, які впливають на процес перекладу і вибір перекладацької стратегії; виокремити лексичні, морфологічні, синтаксичні та графічні особливості перекладу в межах української та англійської мов.

Виклад основного матеріалу. За влучним висловленням М. Брандес та В. Провоторова, науково-технічний функційний стиль є інформаційним простором існування науково-технічних текстів, це глобальне інформаційно-функційне поле, у якому зосереджено численні науково-технічні жанри [5]. Цей стиль орієнтований на групового, а не індивідуального адресата, фахівця вузького профілю. Науковий виклад розрахований на логічне, а не на емоційне сприйняття, тому науково-технічний стиль у виборі мовних засобів тяжіє до засобів, позбавлених емоційного навантаження та експресивних відтінків. Автор наукового тексту – це фахівець, учений, що працює в певній галузі знань, він відомий, оскільки анонімних наукових текстів не буває. Іноді автором є не один учений, а науковці або науково-дослідницький інститут, лабораторія тощо. При цьому індивідуальність автора нівелюється до мінімуму. Автор є носієм корпоративних знань, завжди спирається на досвід попередніх поколінь учених і дослідників.

Основним змістовим компонентом наукових текстів є когнітивна інформація, яка репрезентує план змісту. Варто наголосити, що план змісту завжди превалює над планом вираження. Із погляду плану змісту для наукового стилю характерними є ясність, точність і послідовність. Виклад матеріалу будується на суворій логічності. Цим пояснюється важлива роль, яку відіграють у такому тексті мовні засоби семантичної (терміни, скорочення тощо) і формальної (займенники, сполучники, вставні слова тощо) когезії. У процесі перекладу таких лексичних одиниць допустима варіативність (англійський сполучник *for* українською перекладають як *оскільки; тому що; бо*). План вираження наукових текстів – це вербальні та невербальні знакові системи: схеми, графіки, малюнки та ілюстрації, математичні символи. Для перекладача вони не є складними, оскільки мають здебільшого інтернаціональний характер і тому просто «переносяться» з тексту оригіналу в текст перекладу без змін.

Якість перекладу науково-технічної літератури залежить від жанрових особливостей тексту та від

рівня мовної підготовки перекладача і його «зануреності» в наукову проблему. Загальновідомо, що основною визначальною рисою науково-технічного тексту є його *когнітивність, інформаційна насиченість*. Мова науково-технічної літератури має свої особливості: лексичні, морфологічні, синтаксичні, графічні.

Щодо *лексичних особливостей* текстів науково-технічного стилю їм притаманні передовсім часте вживання термінів, термінологічних словосполучень, які сприяють однозначності, точності, економності, стилістичній нейтральності; уживання складних слів та словосполучень з абстрактним значенням; переважно нейтральне лексичне тло. Хоча варто зазначити, що в лінгвістичному аспекті термінам також притаманне явище багатозначності (термін *key* – *ключ, шпилька, кнопка, перемикач* та ін.). Вирішальним у процесі перекладу багатозначного терміна є контекст. З-поміж лексичних труднощів науково-технічного перекладу В. Карабан виокремлює саме «багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання загальнонародних слів в науково-технічних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики, визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів, неологізмів, аббревіатур, псевдоінтернаціоналізмів, етноспецифічної лексики, різного роду власні імена і назви (фірм, установ і організацій) тощо» [1, с. 12].

Окрім того, специфіку лексичного оформлення текстів науково-технічної літератури репрезентують аббревіатури, загальномовні та спеціальні скорочення, умовні позначення, формули тощо. У процесі перекладу наукових та технічних текстів вони становлять доміанти перекладу, сприяють забезпеченню об'єктивності, логічності та компактності викладу. Основною одиницею перекладу тут є слово (термін), а для перекладу деяких складних слів – морфема. Скорочення можуть бути загальновідомими для конкретної галузі знань: *ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота), VAT (value added tax, ПДВ, податок на додану вартість)* у банківській справі тощо, але зустрічаються також скорочення, утворені спеціально для конкретного тексту. Вони зазвичай розшифровуються за першої згадки або в окремому списку. Усі зразки скорочень перекладають відповідними скороченнями, прийнятими в мові перекладу. Якщо йдеться про контекстуальні скорочення або авторські індивідуальні скорочення, то їх рекомендують перекладати, зберігаючи спосіб скорочення оригіналу.

Для мови науково-технічних текстів характерне активне використання латинських, грецьких, а також німецьких, англійських, французьких лексичних одиниць, термінологічних утворень: *e.g. (exempli gratia, наприклад), i.e. (id est, тобто)*. Здебільшого перекладач просто переносить ці вкраплення в текст перекладу без зміни. За необхідності він супроводжує той чи інший вираз, незрозумілий для реципієнтів, відповідною приміткою з перекладом або розгорнутим поясненням.

Важливим є правильний переклад власних імен та назв. Як відомо, для відтворення іншомовних імен у процесі перекладу існують три способи: перекладацька транскрипція, транслітерація і безпосереднє включення в текст іноземного імені зі збереженням його графіки. Одним із часто вживаних є переклад (перекладацька транскрипція) власних назв, який тут же (в дужках) забезпечується початковим написанням цих імен (за першої згадки): *відомий американський перекладаознавець Ю. Найда (E. Nida) ...* тощо. Цей прийом не перешкоджає фахівцеві певної галузі працювати з перекладним текстом.

Загальновідомо, що суб'єктивність у науково-технічному тексті зводиться до мінімуму. Хоча в науково-технічних текстах також зустрічаються різні засоби модальності, як граматичної, так і лексичної, що репрезентують суб'єктивність висловленої думки. Прикладами лексично вираженої модальності є мовні кліше: *ймовірно, цілком, як здається, можна вважати, as it may seem, in my opinion, obviously, to be sure* та ін.; часто апеляція до попереднього наукового досвіду: *як відомо, as is well known* тощо.

Щодо морфологічної специфіки науково-технічних текстів варто вказати на їх номіноцентричність, тобто частотність граматичного імені (іменників, займенників, прикметників). Найбільш поширені іменники з абстрактним значенням, субстантивовані прикметники. У такий спосіб учений указує на властивості описуваних явищ, абстрагуючись від конкретних випадків, предметів, речовин, матеріалів. Частотні поєднання *іменник + десемантизоване дієслово* (замість *це означає таке* частіше вживають *це має таке значення*).

Загалом граматичні відмінності текстів зумовлені особливостями граматичної будови вихідної мови та мови перекладу (в англійських науково-технічних текстах порівняно з українськими переважають форми пасивного стану, неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо).

До синтаксичних особливостей зараховують наявність розлогіх аналітичних конструкцій, часте вживання клішованих структур, синтаксичну повноту оформлення висловлення, переважно іменний характер морфологічних компонентів речення тощо. Підметом найчастіше є іменник, часто термін із конкретної галузі знань. Ним також може бути один із так званих засобів вторинної номінації: *вказана властивість, якість, обставина; the former, the latter, the above-mentioned*. Складність синтаксичних конструкцій у науково-технічних текстах пов'язана з багатуступневим послідовним підпорядкуванням із великою кількістю засобів зв'язку між реченнями. Ці зв'язки мають лінійний характер, що репрезентує послідовність наукового викладу.

У текстах науково-технічного стилю української мови автор не виокремлює себе як суб'єкта дії, вираженого підметом, зрідка дозволено вживання так званого ритуального «ми»: *було зроблено спробу показати...; у цій роботі порушено низку важливих питань*. В англійській традиції нормативним є вживання займенника першої особи однини *I*: *I consider several fundamental questions...* Окрім того, слід пам'ятати про те, що смислова навантаженість в англійській мові послаблюється у кінці речення, тоді як в українській мові, навпаки, смислове домінанта переважно знаходиться на початку речення, поступово послаблюючись у кінці.

Що стосується графіки, то в науково-технічних текстах частотні напівжирний шрифт, курсив. За можливості перекладач повинен зберігати ці поліграфічні засоби виокремлення. Хоча йому потрібно враховувати деякі національні традиції оформлення текстів, зокрема назви (книг, статей та ін.) в англійській традиції виокремлюють курсивом, в українській – беруть у подвійні лапки.

Фахівцям-початівцям варто звернути увагу на поширені помилки у процесі перекладу науково-технічного тексту: намагання перекласти всі елементи речення в тій послідовності, у якій вони подані в тексті вихідною мовою; ігнорування контексту як засобу встановлення значення того чи того слова й відшукування в словнику значення кожного незрозумілого слова; неправильний вибір за словником значення лексичної одиниці, шукання її в словнику до того, як прочитано весь текст; недооцінювання ролі мовної здогадки, намагання перекласти речення ще до етапу розуміння загального змісту тексту [6, с. 36–39].

Висновки. Отже, науково-технічні тексти призначені для конкретних спеціалістів. Основними вимогами до науково-технічного перекладу

є точне відтворення тексту оригіналу та чітке вираження думки за максимально стислою та лаконічною формою. Перекладачеві потрібно не лише знати, а й уміти застосовувати адекватні способи перекладу найбільш складних зі стилістичного погляду елементів науково-технічного тексту

з урахуванням прагматичної адаптації оригінального тексту; послуговуватися мовними засобами адекватного перекладу та знати їхню функційно-стилістичну специфіку. Перспективним видається детальне дослідження перекладу науково-технічних текстів у межах різних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова Книга, 2001. Ч. II. 304 с.
2. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ : ІНККОС, 2002. 320 с.
3. Гредина И.В. Перевод в научно-технической деятельности : учебное пособие. Томск : ТПУ, 2010. 121 с.
4. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. Москва : Флинта : Наука, 2006. 320 с.
5. Брандес М.П., Провоторов В.И. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков). Москва : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 224 с.
6. Гончаров Б.А. Теория и практика перевода : научный сборник. Вып. 17. Москва : Высшая школа, 1991. 235 с.
7. Алексеева Л.М. Специфика научного перевода : учебное пособие по спецкурсу. 2002. 125 с.

УДК 811.111:811.161.2]253:791.633-051Тарантіно К.
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.16>

СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ КІНОДІАЛОГУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ КВЕНТІНА ТАРАНТІНО)

STRATEGIES AND TACTICS FOR RENDERING FILM DIALOGUE INTO UKRAINIAN (BASED ON QUENTIN TARANTINO'S ENGLISH-LANGUAGE FILMS)

Колодій Б.М.,

orcid.org / 0000-0002-2008-6804

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Олійник О.Ю.,

orcid.org / 0000-0002-6498-4657

*магістрантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена дослідженню й аналізу застосування перекладацьких стратегій і тактик у відтворенні англо-мовних кінодіалогів зі стрічок всесвітньовідомого американського режисера Квентіна Тарантіно українською мовою. Науковці визначають кінодіалог як вербальний компонент фільму, смислова завершеність якого забезпечується аудіовізуальним рядом у загальному дискурсі кінострічки. З метою адекватного й еквівалентного відтворення кінодіалогу перекладачі мають дотримуватися певних стратегій (плану дій, націленого на відтворення тексту цільовою мовою, що розроблений, враховуючи лінгвістичні й екстралінгвістичні характеристики перекладацької ситуації) та тактик (перекладацьких операцій, спрямованих на вирішення конкретного завдання з огляду на обрану стратегію перекладу).

На матеріалі фільмів Квентіна Тарантіно було розглянуто застосування: 1) стратегії відображення культурного дейксису (особлива увага акцентована на адекватній передачі смислових опор; відтворенні власних імен і національно-специфічних реалій) і 2) стратегії збереження загальної «тональності» твору, тобто передачі стилістичних особливостей мови персонажів кінострічки, крайній ступінь вираження яких може виявлятися у використанні зниженої лексики.

На основі проаналізованих прикладів ми дійшли висновку, що для всіх кінофільмів американського режисера є характерним і застосування обох вищевказаних стратегій, і (у переважній кількості випадків) вдалий вибір перекладацької тактики. Як засвідчує ілюстративний матеріал дослідження, вибір стратегій і тактик безпосередньо впливає на якість перекладу й іноді, за невдалого відтворення елемента кінодіалогу цільовою мовою, може призводити до нерозуміння певних епізоду / ситуації / додаткового значення, закладеного, наприклад, у власному імені персонажа або національно-специфічній реалії та ін., глядацькою аудиторією, що, врешті-решт, негативно вплине на загальне сприйняття кінопродукту.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, кінострічка, кінодіалог, стратегії, тактики.

The article focuses on the study and analysis of the application of translation strategies and tactics for rendering English-language film dialogues from the world-renowned American director Quentin Tarantino's motion pictures into Ukrainian. The term 'film dialogue' is defined by scholars as a verbal component of a film, the conceptual completeness of which is ensured by both a sound and a visual component in the general discourse of the moving picture. In order to adequately and equivalently reproduce a cinematic dialogue, translators must follow certain strategies (action plan aimed at rendering the text in the target language, which is developed taking into account the linguistic and extralinguistic characteristics of the translation situation) and tactics (translation operations focused on solving a specific task, taking into consideration the selected translation strategy).

In the course of the research, based on Quentin Tarantino's films, the application of the following strategies was analysed: 1) the strategy of reflection of cultural deixis (special attention is paid to the adequate transfer of so-called 'semantic pillars'; reproduction of proper names and national-specific culture-bound translation problems (realia)) and 2) the strategy of preservation of the general 'tonality' of the work, i.e. rendering of stylistic features of the language of film characters, the extreme degree of which can be manifested in the use of invective.

The analyzed examples of our research highlighted that all the films of the American director are characterized by the use of both of the above-mentioned strategies, and (in most cases) the successful choice of translation tactics. The findings of this study indicate that the selection of strategies and tactics directly affects the quality of translation, and sometimes, if the element of a cinematic dialogue fails to be reproduced in the target language, it may lead to misunderstanding by the target audience of certain episodes / situations / implicit meanings (for example, of proper names or national-specific realia, etc.), that, ultimately, will negatively influence the overall perception of the motion picture.

Key words: audiovisual translation, film, film / cinematic dialogue, strategies, tactics.

Постановка проблеми. В епоху глобалізації та технічного прогресу кіно стало одним із найпотужніших засобів комунікації між представниками різних культур; кінострічки віддзеркалюють мовну та концептуальну картини світу, завдяки чому глядачі мають змогу ознайомитися із культурними реаліями інших країн, розширити світогляд і вдосконалити знання як рідної, так і іноземних мов. Питання перекладу фільмів є наріжною проблемою сучасного перекладознавства: кінодіалог як вербальний компонент кінострічки є основним джерелом інформативності та розкриває сюжет і характери персонажів, тож його адекватне відтворення у перекладі є запорукою успіху аудіовізуального продукту у прокаті та правильного сприйняття твору глядацькою аудиторією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для нашого дослідження слугували наукові праці, присвячені сфері аудіовізуального перекладу (далі – АВП) ([16; 26] та ін.), кіноперекладу ([6; 18] та ін.) та питанню перекладу кінодіалогу безпосередньо ([7; 27] та ін.). Варто зауважити, що серед перекладознавців не існує єдиної думки щодо понять АВП та кіноперекладу [6]: так, частина науковців вважають ці два поняття тотожними ([16; 12] та ін.), інші ж наголошують на тому, що АВП є родовою назвою для різних видів перекладу ([13; 6, с. 4] та ін.). На основі проведеного нами аналізу теоретичних джерел ми долучаємося до думки першої групи перекладознавців.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні стратегій і тактик відтворення кінодіалогу в українському перекладі фільмів американського режисера Квентіна Тарантіно. Об'єктом дослідження стали англійськомовні кінодіалоги, взяті з кінострічок «Reservoir Dogs»

(«Скажені пси», 1992), «Kill Bill: Volume 2» («Убити Білла. Фільм 2», 2003), «Inglourious Basterds» («Безславні виродки», 2009), «Django Unchained» («Джанго вільний», 2012) та «Once Upon a Time in Hollywood» («Одного разу в Голлівуді», 2019) Квентіна Тарантіно, та їхні переклади українською мовою. Предметом розвідки є стратегії й тактики, застосовані перекладачами у відтворенні кінодіалогів українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «аудіовізуальний переклад» слід розуміти «особливий вид перекладу, специфіка якого полягає у передачі змісту через слуховий і зоровий канали та різні види кодів синхронно з тим, що зображено на екрані» [13, с. 110].

Є два підходи до перекладу АВ продукції: лінгвоцентричний і дискурсоцентричний. Вони базуються на питанні першочерговості для перекладача текстового чи візуального ряду [8, с. 5–6], однак внаслідок експериментальних досліджень перший підхід не виправдав себе: протягом одного з експериментів (проведеного групою іспанських дослідників-перекладознавців на чолі з відомою науковицею Пілар Ореро) шляхом відстеження руху очей глядачів, використання електроенцефалограми й інфрачервоного сканування зон активності мозку, було встановлено, що під час перегляду АВ твору 60% уваги зосереджено на розумінні та дешифруванні візуальної складової частини й лише 40% – вербально-текстової. Дослідники дійшли висновку, що АВ тексти за природою є полісемантичними, а їхні реципієнти одночасно виступають глядачами, слухачами та читачами відповідних творів, оскільки вони обробляють інформацію одночасно на декількох рівнях декодування [32]. Таким чином, доцільність дискурсоцентричного підходу було підтверджено на практиці.

Кіно як комунікативний соціально-мовленевий твір поєднує в собі різні семіотичні системи та є особливо складним для адекватного перекладу [15, с. 292]. Як зазначає науковиця Н.В. Скоромилова, фільм як об'єкт лінгвістичного дослідження завжди викликає певні труднощі, оскільки, крім тексту, містить ще й екстралінгвістичні елементи, важливі для його розуміння. Переклад кінострічок завжди пов'язаний із певними викликами не тільки лінгвістичного, а й технічного характеру, що безпосередньо впливає на ступінь еквівалентності й адекватності перекладу оригіналу [28, с. 159; 31, с. 301], а також на його технічне втілення на екрані. Варто враховувати й той факт, що переклад фільму є більш гнучким, ніж переклад художнього твору, й іноді близьким до «вільного» перекладу. Зазвичай це пов'язують із тим, що дублювання (один із трьох видів АВП [6, с. 36; 16, с. 82], на якому сфокусоване наше дослідження) вимагає певного ступеня синхронізму артикуляції акторів із відеорядом з одночасним дотриманням темпу мовлення та тривалості окремих реплік таким чином, щоб у глядача виникло враження, що персонаж говорить мовою перекладу [11, с. 118]. Тому перекладач змушений скорочувати вихідний текст, трансформуючи його у такий спосіб, щоб його «аудіовихід» збігався з відеорядом [18], однак, на думку науковців, найбільша складність перекладу кінострічок полягає у можливості ступеня адаптації тексту до іншомовної культури, побудованої на іншій системі цінностей і понять, і саме цей фактор зумовлює неминучу втрату у сприйнятті кіно чужої тематики і / або робить фільм несумісним із уявленнями іншої лінгвокультури [4, с. 155].

Кінодіалог як об'єкт перекладу. З огляду на відсутність у лінгвістиці термінів, які диференційовано відображають різні семіотичні системи фільму, на позначення всієї лінгвістичної системи фільму в науковий обіг було запроваджено поняття «кінодіалог» [20, с. 252].

Одним із досліджень, присвячених питанню кінодіалогу, є колективна монографія під редакцією В.Є. Горшкової «Кінодіалог. Образ-смісл. Переклад» [7]. Автори праці розглядають поняття «кінодіалогу» як вербального компонента фільму, смислового завершеність якого забезпечується АВ рядом у загальному дискурсі фільму. Кінодіалог є різновидом художнього діалогу і характеризується певним ступенем спонтанності, буденності та лаконічності, що пояснюється його максимальним наближенням до розмовного стилю [7, с. 9, 73–74].

Із метою досягнення еквівалентності у процесі відтворення кінодіалогу перекладач дотримується певної стратегії перекладу, тобто загального плану дій, спрямованого на відтворення кон-

кретного тексту іноземною мовою, зумовленого метою перекладу та розробленого з урахуванням лінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик перекладацької ситуації [2, с. 79].

Існують різноманітні класифікації стратегій перекладу ([3; 26, с. 143; 34] та ін.), однак нам особливо близька позиція дослідниці В.Є. Горшкової, котра постулює, що «оскільки перекладений текст кінодіалогу призначений для озвучування конкретними персонажами / акторами, відповідно, репліки кінодіалогу мають характеризуватися легкістю вимови та природністю звучання» (переклад наш – Б. К., О. О.) [7, с. 170]. Таким чином, серед особливих *стратегій перекладу кінодіалогу* науковиця виокремлює: *стратегію відображення культурного дейксису* (передбачає адекватну передачу смислових опор, власних імен і національно-специфічних реалій) і *стратегію збереження загальної «тональності» твору*, яка виявляється у досягненні природності та прийнятності звучання перекладеного тексту кінодіалогу (передбачає передачу стилістичних особливостей мови персонажів фільму (регістру мови), крайній ступінь вираження яких виявляється у використанні зниженої лексики) [7, с. 170].

Тактику ж перекладу науковці визначають як системно організовану сукупність перекладацьких операцій, спрямованих на вирішення певного завдання, спираючись на обрану стратегію перекладу [1, с. 15; 17, с. 144].

Таким чином, переклад кінодіалогу вимагає від перекладача дотримання певної загальної стратегії перекладу та використання відповідних тактик задля досягнення максимальної адекватності й еквівалентності.

Загальна характеристика особливостей кінострічок Квентіна Тарантіно та пов'язані з цим проблеми перекладу українською мовою. У фокусі нашого дослідження – творчий доробок лише одного режисера, всесвітньовідомого Квентіна Тарантіно. Такий підхід до вибору фільмів для аналізу зумовлений двома факторами. По-перше, всім фільмам американського кіномитця притаманний єдиний авторський стиль, що відповідає його світобаченню. Система виражальних засобів може бути різною, але характерні риси ідіостилу залишаються незмінними, серед яких: особливості архітекtonіки сюжету, характер мізансцени, жанрові вподобання, підбір акторів і, найголовніше, мова персонажів, побудова діалогів і наявність стилістично забарвленої лексики. Аналіз фільмографії лише одного режисера дозволяє уникнути невідповідності у результатах дослідження, яка може виникнути через значні розбіжності авторського стилю, національної належності та періоду творчості різних

режисерів, що неодмінно вплине на кінцеву адаптацію кінопродукту.

По-друге, для дослідження було обрано фільми саме Квентіна Тарантіно через його беззаперечний внесок у розвиток світового кінематографу, про що, наприклад, свідчить загальновідомий факт того, що лексему «tarantinoesque» («те, що нагадує, є характерним або посилається на фільми Квентіна Тарантіно» (переклад наш – Б. К., О. О.) [30]) у 2018 р. було включено до Оксфордського словника англійської мови. Тарантіно є визнаним майстром кінодіалогів і сам на цьому наголошує: «Діалоги – це моя фішка. Це те, чим я займаюся!.. Не можна бути моїм шанувальником і не любити моїх діалогів» [10]. Загалом навіть сценаріям його фільмів бракує детальних описів мізансцени, бо, як зазначає сам режисер: «У сценарії все, окрім діалогів, я пишу коротко. Наприклад, я можу вам переказати зміст першої сторінки: “Шість хлопців у чорних костюмах снідають за столом. Їх звати містер Коричневий бла-бла-бла”. Я не хотів їх описувати довго... Я хотів, щоб люди розкривалися у діалозі» [19].

Для розуміння зумовленості вибору певних стратегій і тактик у перекладі кінодіалогів Тарантіно варто зазначити характерні риси авторського стилю режисера. Однією з основних є нелінійність оповідання: у більшості фільмів майстра події розвиваються не у хронологічному порядку, що іноді ускладнює розуміння сюжету, проте додає інтриги. Окрім того, в його кінострічках наявні довгі кадри, які тривають по 2–3 хвилини без монтажу, а сам фільм часто розділений на глави. Цікавим є той факт, що серед головних героїв Тарантіно відсутні абсолютно позитивні персонажі, всі тією чи тією мірою порушують закон, уживають наркотики, іноді поводяться підло і щось приховують. І, звісно, необхідно вказати на надмірну жорстокість і насильство, присутні у фільмах Тарантіно. Остання риса, а саме нескінченні та незвично зняті діалоги, є визначальною для нашого дослідження. Тоді як інші режисери найчастіше дотримуються принципу «покажуй, а не розповідай», оскільки вважається, що тривалі діалоги стомлюють глядача, Тарантіно розкриває своїх героїв саме через діалог і, щоб глядачеві не було нудно, режисер застосовує незвичні ракурси, плани та зйомку у русі [22].

Отже, зазначивши характерні риси ідіостилу Квентіна Тарантіно, ми сфокусуємо нашу увагу на перекладацькому аналізі та застосуванні стратегій і тактик під час відтворення кінодіалогів українською мовою безпосередньо.

1. Стратегія відображення культурного дейксису.

А) Передача смислових опор.

За сюжетом фільму «Безславні виродки» під час операції «Кіно» (де планується вбивство

великої кількості німецьких військових на чолі з їхніми лідерами) військово командування Англії залучає до її проведення лейтенанта Арчі Гікокса:

Hicox: *This Jerry of yours,* **Гікокс:** *Цей німець, Уго Штіглиц, not exactly the Штіглиц, не з тих, хто loquacious type, is he? любить поговорити.*

Aldo: *Is that the kind of* **Алдо:** *А вам хто потріман you need? (ІВ, 01:11). бен? (БВ, 01:11).*

Діалог, наведений вище, відбувається під час знайомства Гікокса із членами угруповання «Безславних виродків». На відміну від інших випадків, які зустрічалися впродовж усієї стрічки й у яких сленгова лексема-прізвисько *Jerry* перекладалася як *фріц*, передаючи негативне та зневажливе ставлення до представників цієї нації, у цьому прикладі пейоратив *Jerry* перекладено за допомогою варіантного словникового відповідника – лексемою *німець* із нейтральним значенням. Це пояснюється тим, що перекладач вдався до стратегії відображення культурного дейксису, а саме передачі смислових опор, оскільки з попередньо отриманої інформації упродовж розгортання сюжету фільму ми дізнаємося про те, що, хоча сержант Уго Штіглиц і є за походженням німцем, однак разом із іншими «виродками» він намагається зробити все можливе, щоб знешкодити якомога більшу кількість нацистів.

Б) Відтворення власних імен.

Як випливає із даних нашого дослідження, переважна кількість імен у кінострічках Квентіна Тарантіно відтворюється у перекладі за допомогою транскрибування, транслітерування або ж поєднанням двох вищезазначених прийомів – транскодуванням. Не є винятком і наступний випадок:

Pink: *Did you see what happened to anybody else?*

White: *Me and Orange jumped in the car, Brown floored it. After that, I don't know what went down.*

Pink: *At that point, it was every man for himself. As far as Mr Blonde and Mr Blue are concerned, I ain't got the foggiest. I never looked back. What do you think? (RD, 00:23).*

Пінок: *А ти бачив, що сталося з іншими?*

Вайт: *Ми з Оранджем стрибнули в тачку. Брауна пришили. Більше нічого не знаю.*

Пінок: *Ясно, кожен був сам за себе. Що з містером Блондом та містером Блу? Не уявляю, коли тікав, не озирався (СП, 00:23).*

В аналізованому вище діалозі, який ведеться між персонажами Пінком і Вайтом із фільму «Скажені пси», глядач уперше дізнається прізвиська головних героїв кінострічки – шістьох злочинців (один із яких є офіцером поліції під прикриттям), котрі грабують ювелірну крамницю. У перекладі прізвиська подані за допомогою транскрипції, що недостатньою мірою передає значення цих імен. У фільмі злочинці використовують кольоративи як позивні для прикриття, через що в одному

з епізодів навіть виникає суперечка із приводу небажання двох героїв брати прізвиська Браун (коричневий) і Пінк (рожевий). На нашу думку, завдяки такій перекладацькій тактиці цільова аудиторія може не зрозуміти всієї суті суперечки між злочинцями, тому вважаємо використання такого перекладацького рішення у цьому випадку недоцільним і пропонуємо перекласти імена героїв буквально – Коричневий, Помаранчевий і т.ін.

В) передавання національно-специфічних реалій:

Holdaway: *You can tell a joke, can't you?* **Холдевей:** *Ти ж розповідаєш жарти?*

Orange: *No.* **Орандж:** *Ні.*

Holdaway: *Well, pretend you're Don Rickles ... and tell a joke, all right?* **Холдевей:** *Уяви, що ти комік Дон Ріклс і розкажи жарт, ясно?* (RD, 01:07). (СП, 01:07).

У вищеподаному діалозі з кінострічки «Скажені пси» показано, яким чином можна уникнути непорозуміння у передачі реалій, що входять до групи національно-специфічних антропонімів [7, с. 185–186]: для пересічного українця, на відміну від американської публіки, ім'я Дона Ріклса (американського сатирика, актора телебачення, кіно й естради, телеведучого [5]) навряд чи є знайомим. Тож із метою роз'яснення ситуації цільовій аудиторії перекладач застосовує вдалу перекладацьку трансформацію: комбіновану реномінацію – транскрибування слова з додатковим описом. Завдяки цій тактиці український глядач розуміє, ким є Дон Ріклс і у чому сенс прохання розказати жарт.

Landa: *And your mission, some would call a terrorist plot, as of this moment, is still a go.* **Ланда:** *І ваша місія – дехто б назвав її терористичною – на цю секунду цілком можлива.*

Aldo: *That's a pretty exciting story. What's next? Eliza on the Ice?* (IB, 02:06). **Алдо:** *Це дуже цікава історія. Що далі, Андерсен?* (БВ, 02:06).

У наведеному вище діалозі з кінофільму «Безславні виродки» штандартенфюрер СС Ганс Ланда довго переповідає захопленням у полон лейтенанту Алдо Рейну та рядовому Ютивічу про ситуацію, що склалася: актрису Брігіту фон Гаммерсмарк, котра таємно працювала на Британію і допомагала загону «Виродків» у проведенні операції «Кіно», було викрито і вбито; Улмер і Доновіц, які також входили до лав «Виродків», під виглядом італійських режисерів, як і було визначено операцією, сиділи на момент розмови в кінозалі, заповненому нацистами, готові підірвати кінотеатр у будь-який момент. Алдо Рейн, розуміючи, що така довга переісторія була зроблена штандартенфюрером не випадково, і за цим криється якась підступна гра (як виявилось пізніше – німець запропонував

укласти з ним угоду: залишити вибухівку в кінотеатрі та підірвати всіх присутніх у ньому німців, у т. ч. Гітлера, Геббельса та Бормана. В обмін на це Ланда вимагає прихистку в американців і зняття з нього всіх звинувачень у воєнних злочинах), відпускає уїдливу ремарку на адресу німця, згадуючи знайомого для американської аудиторії персонажа з мультфільму 1944 р. створення «Eliza on the Ice» (до речі, це саме той рік, коли відбуваються події, описані у кінострічці), що є пародією на роман американської письменниці Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» [25]. Для української аудиторії, очевидно, назва і сюжет цієї національно-специфічної реалії є незнайомими. Тому перекладач вирішив використати образ данського письменника Ганса Крістіана Андерсена (застосувавши функціональний аналог), який є автором відомих у всьому світі казок, тим самим натякаючи на те, що штандартенфюреру варто переходити до справи без зайвої балаканини.

2. Стратегія збереження загальної «тональності» твору.

Наступний приклад, у якому яскраво проілюстровано використання вищезазначеної стратегії, – діалог, із якого починається кінострічка «Джанго вільний»:

Dicky: *Who's that stumblin' around in the dark? State your business or prepare to get winged!*

Schultz: *Calm yourselves, gentlemen. I mean you no harm. I'm simply a fellow weary traveler... I'm looking for a pair of slave traders that go by the name of the Speck Brothers. Might that be you?*

Dicky: *Who wants to know?*

Schultz: *Well, I do. Now, are you the Speck Brothers? And did you purchase those men at the Greenville slave auction?*

Dicky: *So what?*

Schultz: *So I wish to parley with you.*

Dicky: *Speak English* (DU, 04:20).

Дікі: *Кого це там носить посеред ночі? Негайно назвіться або відправляйтесь до праотців.*

Шульц: *Заспокойтесь, джентльмени, лиха я вам не заподію. Я звичайний стомлений подорожній... я шукаю двох работорговців, котрих кличуть братами Спек. Це часом не ви?*

Дікі: *А кого це пече?*

Шульц: *Ну, власне мене. То брати Спек – це ви? А де ви купили цих рабів, на ярмарку в Грінвілі?*

Дікі: *А що таке?*

Шульц: *А те, що я маю до вас конверсацію.*

Дікі: *По-людськи кажи* (ДВ, 04:20).

Наближення тексту оригіналу до цільової української аудиторії та застосування стратегії збереження загальної «тональності» твору прослідковується у використанні різноманітних фразеологізмів і розмовних фраз. Так, наприклад, ідіому *to get winged*, що, за визначенням онлайн-джерела, означає «бути застреленим або вбитим і відійти в інший світ» (переклад наш – Б. К., О. О.) [35], було передано функціональним аналогом –

фразеологізмом *відправитися до праотців*, що досить вдало, на нашу думку, відтворює і розмовний стиль мовлення персонажа – работрговця Дікі Спек, й історичну епоху, й атмосферу вестернів.

В одній із наступних реплік Дікі Спек запитує у Кінга Шульца (мисливця за головами, котрий видає себе за мандрівного дантиста) [24]: *Who wants to know?* З метою передачі характерних рис мовлення работрговців – грубих, нахабних, неосвічених людей – перекладач вирішує вдатися до застосування стилістичної трансформації, а саме: експресивації, майстерно, на наш погляд, відтворивши аналізовану фразу стилістично-маркованим відповідником у мові перекладу – *А кого це пече?*

Із цією ж метою – для передачі тональності – було використано у перекладі і прислівник з імперативом *по-людськи кажи*, що є влучним контекстуальним відповідником оригінального *speak English*: у контексті подій фільму це словосполучення має подвійне значення. По-перше, Кінг Шульц, який прийшов купувати Джанго у работрговців, має німецьке походження, тому і зазначає пізніше, що англійська – його друга мова. По-друге, Шульц є освіченою людиною, і прості наглядчі рабів не розуміють його піднесеної лексики. Перекладач вирішив взяти до уваги лише друге значення, чим спростив розуміння діалогу.

Окрім того, Шульц в оригіналі вживає слово *parley* (*переговори, дискусія*), що має французьке походження і згідно зі словником є застарілим [29]. Для передачі цієї книжної лексеми перекладач обрав, на нашу думку, вдалий контекстуальний відповідник *конверсація*, що також є запозиченням і належить до застарілої книжної лексики [9].

Варто зауважити, що переважна кількість кінодіалогів зі стрічок Квентіна Тарантіно є поєднанням різноманітних стратегій перекладу. Наприклад:

Budd: <i>I just caught me the cowgirl that ain't never been caught.</i>	Бадд: <i>Я піймав нашої невловимого месника.</i>
Elle: <i>Did you kill her?</i>	Еллі: <i>Ти вбив її?</i>
Budd: <i>Well, not yet, I ain't. I shot her full of rocksalt. She's so gentle right now, I could perform her coup de grâce with a rock. Any who... Guess what I'm holdin' in my hand right now. A brand-spankin'-new Hattori Hanzo sword</i> (KB2, 00:29).	Бадд: <i>Ще ні. Я вклав її соляним дробом. Поки вона притихла, але так і хочеться добути її каменюкою. Відгадай, що в мене зараз у руці? Зовсім новенький меч Хаторі Ханзо (УБ2, 00:29).</i>

У вищенаведеному прикладі з кінострічки «Убити Білла: Фільм 2» брат Білла називає головну героїню *cowgirl*. Для відтворення цієї національно-специфічної реалії перекладач застосував функціо-

нальний аналог, використавши знайомий для українського глядача образ *невловимих месників*, героїв однойменного радянського фільму, знятого у 1966 р. режисером Едмондом Кеосаяном [15]. Таким чином, згадування знайомого аудиторії героя сприяло тому, що фільм став «ближчим» для глядача.

Іншу ж національно-специфічну реалію *Hattori Hanzo* перекладач вирішив відтворити лише за допомогою транскрибування власного імені без жодних додаткових пояснень про цю визначну постать: Хаторі Ханзо (1542–1596) – самурай і полководець епохи Сенгоку, глава роду ніндзя із провінції Іга [21], сподіваючись на те, що завдяки японським імені та прізвищу україномовна аудиторія здогадається про рід діяльності цієї особистості.

Що ж до застосування стратегії збереження загальної «тональності» твору, то можемо прослідкувати цей процес на прикладі відтворення запозиченого із французької мови виразу (*perform somebody*) *coup de grâce*, що буквально означає *завдати удару милосердя* (різновид смертельного удару або вистрілу, який наноситься смертельно пораненому, щоб припинити його / її страждання [23]), переданого за допомогою модуляції (заміни процесу наслідком), а саме дієсловом, що належить до розмовної лексики *добивати*.

Наступний приклад також демонструє застосування декількох стратегій одночасно:

Dalton: <i>What hospital you going to, Cliff? I'll meet you here, huh?</i>	Далтон: <i>Зачекайте, яку лікарню тебе везуть, Кліфф? Я приїду туди.</i>
Booth: <i>You don't want to meet me in no hospital. Why don't you go take care of your lady.</i>	Бут: <i>Та не треба їхати до мене, краще з дружиною лишайся.</i>
Dalton: <i>Hey, she just took five ... sleeping pills. She'll be a sleep till Columbus Day. These guys will probably have to come out here again just to wake her ass up</i> (OUTH, 02:31).	Далтон: <i>Та ну, вона з'їла п'ять снодійних пігулок і спатиме аж до Нового року. Доведеться знову вас кликати, щоб її розкумарити (ОРГ, 02:31).</i>

У запропонованому діалозі фільму «Одного разу в... Голлівуді» кіноактор Рік Далтон, слава якого поступового згасає, спілкується зі своїм найкращим другом і колишнім дублером Кліффом Бутом після того, як група із трьох людей на чолі з усесвітньо відомим американським злочинцем і серійним убивцею Чарльзом Менсоном вриваються до будинку Далтона з метою всіх убити, адже, на думку прибічників Менсона, саме актори завдяки своїм ролям насаджують ідею насилля та бажання вбивати. Наступні кадри фільму сповнені характерної для Квентіна Тарантіно жорстокості; внаслідок бійки, стрілянини та різанини зловмисники беруть

у заручники дружину Далтона (потім їй вдається втекти), Бута поранено, хтось зі зловмисників гине, а когось забирає поліція. Аналізований діалог відбувається в момент, коли пораненого Бута забирають до лікарні. Для розрядки напруженості ситуації, пояснюючи товаришу, чому він може поїхати з ним до лікарні, залишивши дружину вдома, адже вона прийняла наддозу снодійного (після всіх перипетій, що відбулися того вечора, і випали на її долю зокрема) Рік Далтон говорить: *She'll be a sleep till Columbus Day*, маючи на увазі, що вона не скоро прокинеться. Україномовному глядачеві ця національно-специфічна реалія навряд чи добре знайома: *Columbus Day* (День Колумба) – свято на честь річниці прибуття Христофора Колумба до Америки, яке припадає на другий понеділок жовтня [33]. Для України цей день не є святом чи знаковою подією, відповідно, у перекладі реалію було замінено функціональним аналогом – Новий рік.

Окрім того, у цьому прикладі прослідковується застосування стратегії збереження загальної «тональ-

ності» твору: розмовний вираз *to wake her ass up* було влучно передано в перекладі за допомогою контекстуального відповідника – жаргонізму *розкумарити* (у значенні *вийти з наркотичного сну*).

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження й аналізу перекладацьких стратегій і тактик відтворення кінодіалогу у фільмах Квентіна Тарантіно нами було встановлено, що застосування обох стратегій – *стратегії відображення культурного дейксису* та *стратегії збереження загальної «тональності» твору* – можна прослідкувати на прикладах перекладу всіх аналізованих стрічок. Як засвідчує матеріал дослідження, вибір стратегії та тактики перекладу безпосередньо впливає на його якість, що іноді може призводити до нерозуміння епізоду / ситуації / додаткового значення, закладеного, наприклад, у власному імені персонажа або національно-специфічній реалії та ін., цільовою глядацькою аудиторією, що, врешті-решт, негативно вплине на загальне сприйняття кінопродукту.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

DU – Субтитри англійською мовою до кінофільму «Django Unchained». YIFU subtitles : веб-сайт. URL: <https://www.yifysubtitles.com/subtitles/django-unchained-dutch-yify-6843> (дата звернення: 12.12.2020).

IB – Субтитри англійською мовою до кінофільму «Inglourious Basterds». YIFU subtitles : веб-сайт. URL: <https://www.yifysubtitles.com/subtitles/inglourious-basterds-english-yify-1402> (дата звернення: 15.12.2020).

KB2 – Субтитри англійською мовою до кінофільму «Kill Bill: Volume 2». YIFU subtitles : веб-сайт. URL: <https://www.yifysubtitles.com/subtitles/kill-bill-vol-2-english-yify-2178> (дата звернення: 14.12.2020).

OUTH – Субтитри англійською мовою до кінофільму «Once Upon a Time in Hollywood». YIFU subtitles : веб-сайт. URL: <https://www.yifysubtitles.com/subtitles/onceuponatimeinhollywood2019720pwebripx264-ytslt-english-158359> (дата звернення: 25.12.2020).

RD – Субтитри англійською мовою до кінофільму «Reservoir Dogs». YIFU subtitles : веб-сайт. URL: <https://www.yifysubtitles.com/subtitles/reservoir-dogs-english-yify-1558> (дата звернення: 24.12.2020).

БВ – Фільм «Безславні виродки». Uakino.club : веб-сайт. URL: https://uakino.club/film/genre_adventure/27-bezslavn-virodki.html (дата звернення: 15.12.2020).

ДВ – Фільм «Джанго вільний». Uakino.club : веб-сайт. URL: https://uakino.club/film/genre_drama/10-dzhanovlniy.html (дата звернення: 12.12.2020).

ОРГ – Фільм «Одного разу в Голлівуді». Uakino.club : веб-сайт. URL: https://uakino.club/film/genre_comedy/10119-odnogo-razu-v-gollivud.html (дата звернення: 25.12.2020).

СП – Фільм «Сказані пси». Uakino.club : веб-сайт. URL: https://uakino.club/film/genre_drama/20-skazhenpsi.html (дата звернення: 24.12.2020).

УБ2 – Фільм «Убити Білла: Фільм 2». Uakino.club : веб-сайт. URL: <https://uakino.club/film/genre-action/15-ubiti-billa-film-2.html> (дата звернення: 14.12.2020).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієнко Т.П. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. *Філологічні науки*. 2014. № 3. С. 13–17.
2. Бурукіна О.А. Переводческие стратегии и переводческие тактики. *Университетское переводоведение* : материалы X междунар. науч. конф. по переводоведению «Федоровские чтения» (23–25 октября 2008 г.). 2009. Вып. 10. С. 73–83.
3. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. ... док. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2008. 42 с.
4. Денисова Г. «Чужой среди своих»: к вопросу о переводе художественных фильмов и их восприятии в рамках иноязычного культурного пространства. *Университетское переводоведение*. 2006. № 7. С. 149–165.
5. Дон Ріклс. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Дон_Ріклс (дата звернення: 1.07.2021).
6. Журавель Т.В. Кінопереклад як вид аудіовізуального перекладу і його становлення в Україні та світі. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. 2018. № 10. С. 35–38.

7. Кинодиалог. Образ-смысл. Перевод : коллективная монография / Горшкова В.Е. и др. ; под общ. ред. Горшковой В.Е. Иркутск : МГЛУ ЕАЛИ, 2014. 368 с.
8. Козуляев А.В. Обучение динамически эквивалентному переводу аудиовизуальных произведений: опыт разработки и освоения инновационных методик в рамках школы аудиовизуального перевода. *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики*. 2015. С. 3–24.
9. Конверсація. *Slovnuk.me* : веб-сайт. URL: <https://slovnuk.me/search?term=конверсація> (дата звернення: 25.04.2021).
10. Лук'янюк В. Правила життя Квентіна Тарантіно. Цей день в історії : веб-сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ9/> (дата звернення : 13.10.2020).
11. Матасов Р.А. Перевод кино/видеоматериалов: лингвокультурологические и дидактические аспекты. *Человек и наука* : веб-сайт. 2009. URL: <http://cheloveknauka.com/perevod-kino-video-materialov-lingvokulturologicheskie-i-didakticheskie-aspekty> (дата звернення: 21.11.2020).
12. Матківська Н.А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. 2015. № 3. С. 152–147.
13. Мельник А.П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 58. С. 110–112.
14. Муха І.П. К вопросу об информативности кинодиалога. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2010. № 2. С. 292–297.
15. Невловими месники. Кіноріум : веб-сайт. URL: <https://ua.kinorium.com/56959/> (дата звернення: 12.06.2021).
16. Радецька С.В. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу: переваги та недоліки. *Філологічні науки*. 2016. № 2. С. 81–84.
17. Сдобников В.В. Перевод и коммуникативная ситуация. Москва : Флинта, 2015. 464 с.
18. Скоромыслова Н.В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов. *Вестник Московского государственного областного университета*. 2010. № 1. С. 153–156.
19. Уманський О. Мій друг Квентін Тарантіно. *Varosh* : веб-сайт. 2013. URL: <https://varosh.com.ua/kultura/mij-drug-kventin-tarantino/> (дата звернення: 15.06.2021).
20. Федотова І.П. Структура лингвистической системы фильма. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2016. № 3. С. 252–256.
21. Хатторі Хандзо. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хатторі_Хандзо (дата звернення: 15.11.2020).
22. Хромов А. Как снимает Квентин Тарантино: стилизации, бесконечные диалоги и гротескная жестокость. *Лайфхакер* : веб-сайт. URL: <https://lifehacker.ru/quentin-tarantino/> (дата звернення : 14.11.2020).
23. Coup de grâce. *Merriam-Webster* : веб-сайт. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/coup%20de%20gr%C3%A2ce> (дата звернення : 14.11.2020).
24. Django Unchained. *Wikipedia: the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Django_Unchained (дата звернення : 12.04.2020).
25. Eliza on the Ice. *IMBd* : веб-сайт. URL: <https://www.imdb.com/title/tt0150455/> (дата звернення: 4.04.2021).
26. Fong G.S.F. The Two Worlds of Subtitling : The Case of Vulgarisms and Sexually-oriented Language. *Dubbing and Subtitling in a World Context*. Hong Kong : The Chinese University Press, 2009. P. 39–61.
27. Kozloff S. Overhearing Film Dialogue. Berkeley : University of California Press, 2000. 336 p.
28. Nida E. Toward a Science of Translating : With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden : Brill, 1964. 331 p.
29. Parley. *Oxford Learner's Dictionary* : веб-сайт. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/parley_1?q=parley (дата звернення: 4.04.2021).
30. Pritchett E. OED 3: The Revisioning. *Oxford English Dictionary* : веб-сайт. URL: <https://public.oed.com/blog/oed-3-the-revisioning-or-how-we-added-film-terms-in-the-september-2018-release/> (дата звернення : 4.12.2020).
31. Reiss K. Adequacy and Equivalence in Translation. *The Bible Translator*. 1983. № 3. P. 301–308.
32. Remael A., Orero P., Carroll M. Audiovisual Translation and Media Accessibility at the Crossroads. Amsterdam : Editions Rodopi, 2012. 423 p.
33. Tikkanen A. Columbus Day. *Britannica* : веб-сайт. URL: <https://www.britannica.com/topic/Columbus-Day> (дата звернення : 10.10.2020).
34. Venuti L. The Translator's Invisibility : A History of Translation. London ; N.Y. : Routledge, 1995. 353 p.
35. Winged. *Urban Dictionary* : веб-сайт. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Winged> (дата звернення : 4.12.2020).

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ**NONCE WORDS IN SOCIAL NETWORKS: TRANSLATION ASPECT****Никитченко К.П.,***orcid.org/0000-0003-4938-5290**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття присвячена розгляду особливостей передачі okazionalizmів найпоширеніших соціальних мереж Facebook, Instagram та Twitter в україномовному перекладі. Актуальність наукової розвідки визначається, по-перше, загальною спрямованістю досліджень на аналіз соціальних мереж та, по-друге, інтересом до перекладознавчого аспекту в умовах глобалізації. У мовознавчій науці допоки відсутні дослідження okazionalizmів, утворених блогерами Інтернет-платформ, як і їх перекладу, проте потреба в цьому вже існує. Підтвердженням тому слугують чисельні статті у ЗМІ, що висвітлюють нові пости чи твіти політиків, громадських діячів або знаменитостей. Перекладач стикається зі значними труднощами під час перекладу таких текстів, бо вони зазвичай нагромаджені сленговими неологізмами, скороченнями та okazionalizmami. Останні й викликають найбільші труднощі в перекладі, що і послужило вибором об'єкта цього дослідження. З метою висвітлення проблем перекладознавчого характеру розглянуто загальнолінгвістичні засади творення okazionalizmів, описано чинники, які зумовлюють появу цих новотворів у соцмережах, окреслено новий статус okazionalizmів та їх детермінантні риси. Аналіз матеріалу дослідження дав змогу виділити способи перекладу okazionalizmів соціальних мереж, а саме: транслітерація та транскрибування новотвору, адаптивне транскодування, створення okazionalizmu в мові перекладу, функціональна заміна, описовий переклад, семантична експлікація, нульове транскодування, опущення, калькування, аналоговий переклад та надання узвального слову іншого значення. Окрім того, обґрунтовано доцільність застосування кожного способу перекладу okazionalizmів у конкретних умовах задля ефективного відтворення всіх імпліцитних та експліцитних смислів. Публікація актуалізує питання вивчення перекладацьких прийомів відтворення okazionalizmів українською мовою, а результати дослідження стануть у пригоді освітянам, журналістам та перекладачам.

Ключові слова: okazionalizm, спосіб творення, соціальна мережа, переклад, транскодування.

The article focuses on the peculiarities of the transfer of nonce words of the most popular social networks Facebook, Instagram and Twitter in Ukrainian translation. The relevance of the scientific paper is determined, firstly, by the general focus of research on the analysis of social networks and, secondly, by the interest in the translation aspect in the context of globalization. In linguistics, there are no studies of nonce words created by bloggers on Internet platforms, as well as their translation, but the need for this already exists. It is confirmed by numerous articles in the media covering new posts or tweets of politicians, public figures or celebrities. The translator faces significant challenges in translating such texts, as they are usually piled with slang neologisms, abbreviations and nonce words. The latter causes the greatest difficulties in translation, which was the reason for choosing the object of this study. In order to highlight the problems of translation nature, the general linguistic principles of creating nonce words are considered, the factors that determine the appearance of these innovations in social networks are described, and the new status of nonce words and their determinant features are outlined. The analysis of the research material made it possible to identify the ways of translating nonce words of social networks, namely: transliteration and transcription of a new formation, adaptive transcoding, the creation of a nonce word in the language of translation, functional replacement, descriptive translation, semantic explication, zero transcoding, omission, calque, translation by analogue, and adding more meanings to the usual word. In addition, the expediency of applying each method of translation of nonce words in specific conditions for the effective reproduction of all implicit and explicit meanings is substantiated. The publication actualizes the issue of studying the translation methods of reproducing nonce words in the Ukrainian language, with the results of the research being useful for educators, journalists and translators.

Key words: nonce word, way of word-formation, social network, translation, transcoding.

Постановка проблеми. На початку свого існування соціальні мережі були суто інструментом для розваг та спілкування між друзями чи знайомими. Проте в останні роки соцмережі просто «вибухнули»: за даними щорічного звіту Global Digital 2021, більше половини всього населення планети використовують соцмережі [19]. Нині соцмережі – це і політичний інструмент, і платформа для ведення бізнесу, це інформаційний портал, місце, де можна вільно висловлювати думки та спілкуватися з однодумцями.

Випадки, коли на англійськомовному сайті новин BBC чи україномовному ТСН у стрічці новин знаходимо статтю про новий сторіз відомої особистості, не є поодинокими. ЗМІ часто висвітлюють новини, покладаючись на соцмережі як на надійне першоджерело. Відповідно, пости в соціальних мережах як невід'ємна складова частина новин такого роду потребують перекладу. Щобільше, самі соцмережі, наприклад Instagram, запроваджують автоматичний переклад тексту, аби збільшити кількість користувачів та їх

активність. Здебільшого такий переклад виглядає доволі кострубатим, адже мова соцмереж викликає значні труднощі в процесі перекладу, що пов'язано з використанням сленгових неологізмів соціальних мереж, скорочень та okazіоналізмів.

Під час створення контенту блогери прагнуть 1) сподобатися користувачам та отримати якомога більше підписників, завоювати їх авторитет, 2) передати нові знання та інформувати про власну позицію, 3) спонукати користувача до певних дій (зокрема комерційних), 4) створити певний настрій чи викликати емоційний стан і т.д. У цьому зв'язку блогер креативно підходить до написання тексту та часто створює нові слова – okazіоналізми, – щоб привернути увагу та створити ефект новизни.

У лексикологічних дослідженнях чільне місце завжди було здебільшого відведене вивченню неологізмів як одиниць, що активно поповнюють словниковий склад мови, тоді як роль okazіоналізмів довгий час нівелювалась. Така тенденція не є безпідставною: традиційно вважається, що вживання okazіоналізмів обмежується лише одним випадком, це, як правило, «максимально недовговічне новоутворення» [15, с. 364–365] створене, аби заповнити лексичну прогалину в мові.

Однак протягом останнього десятиліття підхід до тлумачення природи okazіоналізмів докорінно змінився. Так, В. Гуз висуває і доводить гіпотезу, що (у 80% випадків) okazіоналізми насправді не є девіантними, вони не залежать від контексту і можуть лексикалізуватися [14, с. 236], що дає підстави говорити про їх поліфункціональність та відтворюваність. Відповідно, такі слова зустрічаються дедалі частіше, а особливо в добу постмодернізму, для якого характерні пошук інноваційних форм вираження думки та мовна гра. Ця проблема набуває актуальності і в перекладознавчій науці, особливо з позицій перекладності і неперекладності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення okazіоналізмів у мовознавстві має давню традицію, оскільки це поняття є одним із найсуперечливіших та привертає увагу таких вчених, як М.Г. Бабенко, О.А. Земська, Ж.В. Колоїз, В.В. Лопатін, О.Г. Ликов, О.В. Ребрій, О.М. Турчак, П. Стекауер та ін. Ними схарактеризовано сутнісні ознаки поняття «okazіоналізм», класифіковано їх види, способи творення та описано функції, як і особливості вживання в різних типах дискурсів. Останнім часом питання перекладу okazіоналізмів стають колом інтересів численних науковців, серед яких варто виокремити О.Л. Клименко, Т.Р. Левицька, О.В. Поздєєва,

Н.С. Рибалка, попри те проблема особливостей відтворення okazіоналізмів потребує науково-теоретичного та практичного висвітлення.

Постановка завдання. Завданням цієї наукової розвідки є розгляд особливостей відтворення okazіоналізмів найпопулярніших соціальних мереж Facebook, Instagram та Twitter засобами української мови.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільших викликів для перекладача є відтворення саме okazіоналізмів. Це зумовлено, перш за все, відсутністю готового еквівалента в мові перекладу: такі авторські новотвори потребують від перекладача «певних когнітивних зусиль та нестандартного мислення» [3, с. 53]. Оригінальність та індивідуальність okazіоналізмів, що створені інноваційною зміною форми чи маніпуляціями з ідіомами [7, с. 415], здебільшого зумовлює об'єктивні труднощі: як передати нове знання, зберігши новизну та незвичайність із максимальним ефектом впливу на читача за умови докорінно різної будови мов, різних мовних конструкцій та засобів передачі нових денотативних чи конотативних компонентів значення.

Потенційні проблеми в процесі перекладу пов'язані і з декодуванням семантичної структури okazіоналізмів. Цей процес має суб'єктивний характер, адже okazіоналізми не зареєстровані у словниках, а контекст передбачає множинність трактувань. Таким чином, адекватність перекладу залежить від того, як реконструював значення перекладач, чи правильно він інтерпретував асоціації [4, с. 107], чи вистачить у нього фонових знань, аби виявити всі імпліцитні смисли.

Тому для інтерпретації та відтворення okazіоналізмів у перекладі визначальними є не тільки контекст і ситуація, а й володіння перекладачем білінгвальною (знання структури мови оригіналу і перекладу), перекладацькою (знання з теорії перекладу), екстралінгвістичною (галузеві та фонові знання), особистісною (поведінкові та пізнавальні механізми) та стратегічною компетенціями (вміння координувати всі вище перераховані складники) [5]. Контекст, а разом із тим парадигматичні та синтагматичні відношення, в які вступає okazіоналізм, допомагають звузити коло можливих інтерпретацій, проте вибір єдино правильного значення okazіоналізму стоїть за перекладачем.

Узагальнивши та підсумувавши наукові доробки з проблематики, можемо виділити способи перекладу okazіоналізмів соціальних мереж.

1. Транслітерація та транскрибування новотвору. Це перекладацькі прийоми, що базуються на передачі графічного образу чи звукової форми

іноземного слова. Цей спосіб використовується в разі відтворення okazіоналізмів – власних назв, okazіоналізмів-імен, об'єктів тощо. Такі перекладені okazіоналізми часто потребують додаткових пояснень чи уточнень, як і okazіоналізм *Jeff Bozo*, який буде описано нижче.

2. Практичне транскрибування, або перекладацька транскрипція (в інших термінах адаптивне транскодування), використовується, якщо звичайної транслітерації чи транскрипції замало, аби новоутворене слово звучало природно. У результаті мають місце певні адаптації морфем чи лексем до лексико-граматичних норм вихідної мови.

Ця перекладацька трансформація використана під час перекладу okazіоналізму *Rococo's Basilisk* – *Василіск Рококо*, де відбувається видозміна звуку *B* [b] на [в] в українській мові. Ймовірно, перекладач вдався до такої адаптації, щоб зберегти благозвучність та прибрати зайві асоціації. До речі, саме цей okazіоналізм «познайомив» Ілона Маска з майбутньою дружиною – канадською співачкою Граймс. У 2018 році, як зізнається сам Ілон Маск, йому на думку спало жартівливе словосполучення *Rococo's Basilisk* і він вирішив зауглити цей вираз. Як виявилось, це словосполучення вже існувало. У 2015 році Граймс вирішила пожартувати та виклала у Twitter фото в бальній сукні та фіолетовій перуці з підписом: *Rococo's Basilisk*, okazіоналізм, заснований на грі слів *Rococo* (назва мистецького стилю XVIII ст.) і *Roko's Basilisk* (уявний експеримент, відповідно до якого недоброчливий штучний інтелект хоче покарати тих, хто в минулому знав про можливість його створення, але не сприяв цьому).

Варто зазначити, що вищеописаний приклад свідчить про те, що okazіоналізми можуть виникати в уяві не тільки однієї особистості та можуть бути не прив'язаними до контексту.

3. Створення okazіоналізму в мові перекладу, що зазвичай відбувається за аналогією до мови оригіналу. Цей спосіб перекладу можна проілюструвати таким реченням: “*Biden, Blinken, Yellen – what is this, a gerundocracy?*” [9] – “*Байден, Блінкен, Єллен – що це, герундократія?*”. Okazіоналізм *gerundocracy* утворений на основі мовної гри зі словом *gerontocracy* (геронтократія), тобто «формою державного управління, в якій влада належить особам, що за віком перевершують основний вік працездатного населення країни» [1]. У результаті накладання слів *gerund* (герундій) та *gerontocracy* утворюється нове слово, що має значення «форма державного управління, в якій влада належить особам, прізвища яких закінчуються на -ен».

4. Описовий переклад – це такий спосіб перекладу, за якого okazіоналізм замінюється словосполученням чи реченням, що експлікує його значення. Переклад okazіоналізмів дескриптивним шляхом є доволі точним, проте може бути об'ємним та громіздким, тому застосування описового перекладу видається доцільним, якщо переклад є «неможливим через відсутність адекватних відповідників у мові перекладу» [2, с. 68] або всі інші способи не ефективні, наприклад:

'Meghan Markling' the hair is apparently a thing now #squad #notaseasyasitlooks #poorharry [17].

Неологізм *to Meghan Markle*, утворений у 2020 році за допомогою конверсії антропоніма, вже перекладений українською мовою шляхом практичного транскрибування як *меганмарклити* – «цінувати себе та своє психічне здоров'я настільки, аби піти з оточення, в якому тебе не сприймають або не воліють бачити як особистість» [5]. Втім, використання готової лексеми в цьому контексті здатне породжувати непотрібні асоціації та конотативні відтінки, адже фраза вживається в зовсім іншому значенні: *Укласти волосся, як у Меган Маркл – безсумнівно, заради тебе це завдання #армія #нетаклегкояквигладає #біднийгаррі*.

5. Функціональна заміна – це така граматична трансформація, за якої відбувається зміна частини мови через відсутність прямих відповідників. Як приклад можна навести іменник-okazіоналізм *complexifier*, створений Джеффом Безосом у 2019 році на основі запозичення з французької мови, який у перекладі замінено на дієслівну фразу: “*My ownership of the Washington Post is a complexifier for me*” [13] – “*Те, що я володію газетою Washington Post, ускладнює мені життя*”.

Створене слово одразу викликало чималий інтерес у користувачів Твіттера: “*Okay but is “complexifier” actually a real word or....*” [11], що свідчить про новизну okazіоналізму.

6. Уточнюючий переклад, або семантична експлікація, передбачає переклад okazіоналізму, що доповнюється поясненням. Так, Дональд Трамп присвятив Джеффу Безосу глузливі твіт, в якому викривив прізвище останнього, додавши негативну конотацію, адекватно відтворити яку в перекладі можливо лише шляхом ампліфікації: “*So sorry to hear the news about Jeff Bozo being taken down by a competitor whose reporting, I understand, is far more accurate than the reporting in his lobbyist newspaper, the Amazon Washington Post. Hopefully the paper will soon be placed in better & more responsible hands!*” [10] – “*Мене дуже засмутила звістка про те, що Джеффа Бозо (bozo – англ.*

«лопух», «бовдур» – додано коментар) принизили конкуренти, які, наскільки я розумію, висвітлюють події набагато достовірніше, ніж його лобістська газета *Amazon Washington Post*. Сподіваюся, незабаром вона опиниться в більш підходящих і відповідальних руках!».

7. Опущення / нульовий переклад спрямований на вилучення okazіonalіzmu через ускладненість, надмірність чи не раціональність його використання в мові перекладу за умови, що це не заважає сприйняттю інформації.

Attempting to look like I have my S.H and one T together for the old highlights reel again... [18] – *Намагаюсь виглядати так, ніби я взяла себе в руки і знову готова до старих просвітницьких роликів...*

У цьому випадку okazіonalіzmu *have my S.H and one T together*, який утворений від ідіоми *have/get your shit together*, виступає в ролі евфемізму до цієї ж фрази, при цьому жодним чином не змінюючи денотативне значення. У результаті авторська гра зі словами (*S.H and one T* замість доволі поширеного узуального варіанту *sh*t*) залишається поза увагою, проте значення описуваного явища повністю передається.

8. Нульове транскодування – прийом перекладу okazіonalіzmu українською мовою шляхом їх запозичення в оригінальному вигляді з англійської мови. Не можна не звернути увагу на те, що цей спосіб нерідко застосовується в процесі передачі okazіonalіzmu, утворених у результаті перекручування слова чи фрази, а також за умов складної морфемної структури слова або у тих випадках, коли okazіonalіzmu вже набув популярності та є впізнаваним за формою.

Наведемо приклад одного з найвідоміших твітів Дональда Трампа, який і досі є об'єктом полеміки: *“Despite the constant negative press covfefe”* [8] – *“Незважаючи на постійне негативне covfefe преси”* [12]. Спочатку слово було сприйняте як друкарський огріх, як неправильне написання слова *coverage*, однак із відмовою президента визнати помилку твіт почали вважати навмис-

ним, а не помилковим. Okazіonalіzmu *covfefe* здобув справжню популярність та нині використовується в різних сферах, приміром, на плакатах протестуючих: *Truth not “covfefe”* [12] – *Правда, а не “covfefe”* [12].

9. Аналоговий, або наближений, переклад передбачає часткове відтворення значення okazіonalіzmu.

10. Калькування – один із прийомів перекладу, коли складові частини okazіonalіzmu замінюються буквальними відповідниками в мові перекладу.

11. Переклад шляхом надання слову, що вже існує, ще одного значення.

Останні три способи перекладу не проілюстровані прикладами через їх відсутність у вибірці, проте це не означає, що ці способи не існують. Кожен утворений okazіonalіzmu є унікальним, тому вважаємо доречним включити ці способи до загального переліку задля збереження системності класифікації.

Важливо зазначити, що вибір належного способу перекладу залежить від способу творення okazіonalіzmu слова в мові джерелі [16, с. 215], що продемонстровано вище.

Висновки. Тексти соціальних мереж мають особливі риси, котрі слід враховувати під час перекладу. Проведене дослідження показує, що одним із таких інструментів блогерів є okazіonalіzми. Адекватний переклад okazіonalіzmu слова залежить від його правильної інтерпретації, яка вимагає наявності різнобічних знань. Залежно від способу творення інновації та її комунікативної цінності використовується відповідний спосіб перекладу: транслітерація/транскрибування, адаптивне транскодування, створення нового okazіonalіzmu під час перекладу, функціональна заміна, описовий переклад, семантична експлікація, нульове транскодування, опущення, калькування, аналоговий переклад, надання узуальному слову іншого значення. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні перекладознавчого аспекту текстів соціальних мереж, як і okazіonalіzmu зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геронтократія. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F> (дата звернення 15.12.2020).
2. Маслова С.Я. Експлікація як спосіб збереження культурної складової неологізмів в англо-українських перекладах. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 67–70. <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.11>
3. Підлужна І.А., Сергієнко М.С. Переклад okazіonalіzmu у стилістично маркованих контекстах німецького медіа-публіцистичного дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Філологія*. 2019. Вип. 37. С. 52–57.

4. Поздеева Е.В. Окказиональное слово: восприятие и перевод. На материале произведений русскоязычных и англоязычных писателей : дисс. ... канд. филолог. наук. Пермь, 2002. 203 с.
5. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/mehanmarklyty> (дата звернення 18.07.2021).
6. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
7. Allais C. Hopper Birthday to you: creativity in art blogs. *Language for specific purposes: research and translation across cultures and media* / ed. by G.E. Garzone, D. Heaney, G. Riboni. Cambridge Scholars Publishing. 2016. P. 412–434.
8. Andrews T.M. Trump targets 'negative press covfefe' in garbled midnight tweet that becomes worldwide joke. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2017/05/31/president-trump-tweets-despite-the-constant-negative-press-covfefe-twitter-explodes/> (дата звернення 10.07.2021).
9. Bauer A.J. Twitter. URL: https://twitter.com/ajbauer/status/1330968713747705856?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1330968713747705856%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_%ref_url=https%3A%2F%2Fnancyfriedman.typepad.com%2Faway_with_words%2F2020%2F11%2Fnovember-linkfest.html (дата звернення 15.07.2020).
10. Birnbaum E. Trump mocks Amazon's Bezos as 'Jeff Bozo'. URL: <https://thehill.com/homenews/administration/425140-trump-mocks-bezos-as-jeff-bozo> (дата звернення 01.12.2019).
11. Burns Katelyn. Twitter. URL: https://twitter.com/transscribe/status/1093656395600285700?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1093656395600285700%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_c10&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.nytimes.com%2F2019%2F02%2F08%2Fbusiness%2Fcomplexifier-meaning-definition.html (дата звернення 18.05.2021).
12. Covfefe. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Covfefe> (дата звернення 18.07.2021).
13. Granville K. Complexifier, Mr. Bezos? Is it a real word, just not in English. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2019/02/08/business/complexifier-meaning-definition.html> (дата звернення 10.07.2021).
14. Guz W. Are nonce words really deviant, context-dependent, and unlexicalizable? *Sound structure and sense: studies in memory of Edmund Gussmann* / ed. by E. Cyran, H. Kardela, B. Szymanek. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012. P. 223–238.
15. Hohenhaus P. Lexicalization and institutionalization. *Handbook of Word-Formation*, P. Štekauer, and R. Lieber (eds.), 353–373. Dordrecht: Springer. 2005.
16. Holtvian V., Severynchuk I. Nonce vocabulary items as untranslatables or translatables in Ukrainian-English media communication. *Humanity, computers and communication*, Lviv, 22-24 April 2015. P. 213–216.
17. Junderwood Rosie. Instagram. URL: https://www.instagram.com/p/BpH2eJcHXvW/?utm_medium=share_sheet (дата звернення 15.07.2020).
18. Junderwood Rosie. Instagram. URL: https://www.instagram.com/p/BqmOg9uA6kQ/?utm_medium=share_sheet (дата звернення 15.07.2020).
19. Kemp S. Digital 2021: global overview report. *Datareportal*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report> (дата звернення 18.07.2021).

ВІДТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ ЯК РІЗНОВИДІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

RENDERING DIALECTS AND SOCIOLECTS AS TYPICAL VARIATIONS OF IDIOLECT OF LITERARY CHARACTERS IN UKRAINIAN TRANSLATION OF FICTION

Сунг О.М.,

orcid.org/0000-0001-5101-999X*аспірантка кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті розглядається проблема відтворення таких різновидів індивідуального мовлення персонажів художніх творів, як діалекти і соціолекти. Відтворення всіх компонентів діалектів і соціолектів (фонетика, граматики, лексики) із метою збереження повнокровних образів художніх персонажів становить певні перекладацькі труднощі, які пов'язані з відсутністю алгоритму передання особливостей індивідуального мовлення персонажів та наявністю асиметрії фонетичних, лексичних і граматичних систем мови оригіналу і мови перекладу. Актуальність статті зумовлена зростанням інтересу українських перекладознавців і перекладачів до пошуку збалансованого відтворення індивідуального мовлення в перекладі з метою повноцінного збереження задуму автора. Метою статті становить виокремлення і систематизація підходів до відтворення різновидів індивідуального мовлення художнього персонажу в перекладах українською мовою з огляду на збереження мовленнєвої характеристики персонажів. У статті розглянуто мовлення персонажів, що говорять на афроамериканському, йоркширському діалектах, кокні і гіперлекті, систематизуємо особливості цих різновидів індивідуального мовлення і перекладацькі тактики їх відтворення. Йоркширському, афроамериканському діалектам і кокні притаманна закономірність відхилень на всіх рівнях функціонування мови. Ці різновиди мовлення маркують низький соціальний статус мовців. Гіперлект інтерпретується як найпрестижніший соціальний різновид мови, ознаками якого є вишуканість вимови, багатство словникового запасу та ускладненість синтаксичних конструкцій. Для відтворення цього різновиду соціолекту перекладачі приділяють велику увагу лексико-фразеологічним засобам. Серед перекладацьких тактик відтворення соціолектів і діалектів виокремлені компенсація і тактика підбору функціональних відповідників.

Ключові слова: діалект, соціолект, гіперлект, кокні, перекладацька тактика, художній переклад.

The article highlights the problem of rendering such types of literary character's individual speech as dialects and sociolects. Rendering all the components of dialects and sociolects (phonetics, grammar, vocabulary) in order to preserve unique images of literary characters is rather challenging. The translation challenges occur due to absence of definite translation rules for rendering the specific features of idiolects and the asymmetry of phonetic, lexical and grammatical systems of the source and target languages. The relevance of the article is proved by the growing interest of the Ukrainian translators and theoreticians of translation in finding a balanced way of idiolects' reproduction in translation, preserving the author's intention. The purpose of the article is to identify and systematize approaches to reproduction of idiolect's variations in translations from English into the Ukrainian language. Such variations of individual speech as Black English (African American Vernacular English), Yorkshire dialect, Cockney and hyperlect are analysed in the article. Their specific features and translation tactics of their rendering are systematized as well. Black English, Yorkshire dialect, Cockney have similar deviations from the literary norm on all language levels. These variations of individual speech are markers of speakers' low social status. Another variation of sociolect, named hyperlect, is the most prestigious social variety of language, that includes refined pronunciation, rich vocabulary and the complexity of syntactic constructions. In order to reproduce hyperlect translators should pay special attention to the choice of lexical means. Among the translation tactics of sociolects and dialects' reproduction the most appropriate tactics are compensation and the tactics of applying functional equivalents.

Key words: dialect, sociolect, hyperlect, Cockney, translation tactics, literary translation.

Постановка проблеми. Для створення неординарних мовних особистостей персонажів художніх творів письменники нерідко докладають надмірних зусиль. Наділяючи персонажів власним неповторним голосом, автори художніх творів вдаються до локального або соціального маркування мовлення персонажів. У художньому творі діалекти і соціолекти можуть або виявлятися безпосередньо у прямих висловлюваннях персонажів, або лише маркуватися. Для перекла-

дачів художніх творів відтворення мовної особистості літературних персонажів – це випробовування. Перекладачі прагнуть, з одного боку, зберегти маркування мовлення художніх персонажів, а з іншого – досягти природності звучання такого мовлення у друготворі, враховуючи те, що художній переклад має залишитися художнім. Відтворення всіх компонентів індивідуального мовлення зі збереженням задуму автора, безперечно, становить перекладацькі труднощі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою відтворення індивідуального мовлення у перекладі займалася низька зарубіжних (С. Влахов [1], Н. Корабльова [4], М. Яковлєва [6], С. Флорін [1]) і українських (Т. Некряч [8], О. Ребрій [5]) учених. Але проблема відтворення різновидів індивідуального мовлення залишається актуальною, зважаючи на те, що нині спостерігається стрімке збільшення перекладів художньої літератури українською мовою порівняно з радянською добою. Наразі досліджуються фактори, які можуть стати на заваді відтворенню задуму автора та ідіостилі письменника. Сучасні перекладачі пропонують різні шляхи відтворення ідіолекту художніх персонажів, які потребують осмислення й узагальнення. Це зумовлює зростання інтересу українських перекладознавців і перекладачів до пошуку збалансованого відтворення індивідуального мовлення у перекладі з метою повноцінного збереження задуму автора.

Постановка завдання. У статті розглядаються найуживаніші різновиди індивідуального мовлення (ідіолекту) художніх персонажів, як-от соціолекти і діалекти. Предметом дослідження є пряма мова персонажів художніх творів, фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості їх індивідуального мовлення. Об'єкт дослідження – перекладацькі тактики відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів у художньому перекладі. Мету дослідження становить виокремлення і систематизація підходів до відтворення різновидів індивідуального мовлення художнього персонажу в перекладах українською мовою з огляду на збереження мовленнєвої характеристики персонажів. Досягненню цієї мети сприяє вирішення таких завдань: виокремлення різновидів ідіолекту художнього персонажа (локальних і соціальних діалектів) у ракурсі перекладу; окреслення суттєвих компонентів індивідуального мовлення персонажів як проблема перекладу на рівні фонетики, лексики, граматики); виокремлення оптимальних підходів до відтворення ідіолекту художнього персонажа. Матеріалом дослідження слугують українські переклади оригінальних британських та американських художніх текстів XIX–XXI ст.

Виклад основного матеріалу. У низці творів британської та американської літератури діють персонажі, мовні особистості яких базуються на локальних діалектах. Діалекти завжди залишаються складником яскравої характеристики персонажа та вказують на місце його проживання або походження. Носії англійської мови можуть відрізнити йоркширський діалект від

афроамериканського, проте в перекладах цю розрізненість не можна реконструювати, а також не можна відтворити у перекладі локальний діалект. Перекладач діалектне мовлення може лише маркувати та прагнути передати не стільки локальний, скільки соціальний компонент діалекту.

Можливість відтворення діалектів оригіналу за допомогою діалектів культури-приймача залишається предметом дискусії та сприймається критично. Теоретики і практики перекладу, як-от Т. Некряч [8] і О. Ребрій [5], вважають, що передавання діалекту в оригіналі за допомогою діалекту цільової мови не може вплинути на відтворення авторської картини світу. Використання діалектів культури-приймача призводить до хибного зображення місця дії та до викривлення своєрідності художнього твору.

Усі положення, викладені стосовно територіальних діалектів, безумовно, стосуються і діалектів соціальних (соціолектів). Соціолекти маркуються у художньому тексті на лексико-фразеологічному рівні та допомагають читачеві розпізнати низький або високий соціальний статус художнього персонажа. Різновиди соціолектів уживаються у творі на вибір автора та залежно від того, які функції виконує такий соціолект у конкретному творі.

На думку М. Яковлевої, діалект може виконувати такі функції: 1) етнографічну, коли автор прагне максимально достовірно передати мовні особливості персонажів, які мешкають у певній місцевості; 2) створення соціально-культурної характеристики; 3) ідеологічну, або символічну, коли автор наділяє мовлення героя особливими «ідеологічними» рисами [6, с. 19]. Дослідниця зауважує, що функції соціальних діалектів збігаються з функціями територіальних, окрім етнографічної функції, яка у випадках із соціальними діалектами не маркується мовленням певної місцевості, а належить до певної соціальної групи [6, с. 32–33].

В обраних для аналізу творах досліджується пряма мова героїв, які говорять на афроамериканському, йоркширському діалектах, кокні. Йоркширський діалект розглядається нами як територіальний та такий, що маркує певну місцевість. Афроамериканський діалект і говірка кокні розглядаються нами як етносоціолекти, зважаючи на те, що вони характеризують персонажів так, як людей низького соціального статусу. Ми дотримуємося думки В. Карасика про те, «що у США належність до низького соціального прошарку суспільства асоціюється з особливостями негритянської вимови, у соціолінгвістичному плані цей варіант мови є показником соціального

статусу його носіїв» [3, с. 121]. Ми поділяємо думку О. Ребрія про те, що говірка кокні належить до етносоціолекту та підкреслює соціальну характеристику художнього персонажа [5].

Отже, йоркширський та афроамериканський діалекти і кокні об'єднують багато спільних рис, що й не дивно, зважаючи на те, що всім діалектам притаманні «спрощення мовної системи, нейтралізація деяких опозицій за рахунок усунення елементів, специфічних для окремих підсистем» [7, с. 43–44]. Такі явища, на думку О. Швейцера, відбуваються під час мовних контактів. Окрема увага у статті приділяється такому різновиду соціолекту, як гіперлект, що маркує високий соціальний статус мовця і потребує пильної уваги перекладачів.

Розгляньмо особливості афроамериканського, йоркширського діалектів та кокні на всіх мовних рівнях і перекладацькі тактики відтворення цих особливостей:

Приклад 1) (афроамериканський діалект) *Hush your mouth!* Don't matter who they are, anybody sets foot in this **house's yo' comp'ny**, and don't you let me catch you **remarkin'** on their ways like you was so high and mighty! **Yo'** folks might be **better'n** the Cunninghams but it don't count for **nothin'** the way you're **disgracin' 'em** – if you can't act fit to eat at the table you can just set here and eat in the kitchen! [20, с. 13]

Приклад 2) (йоркширський діалект) Listen to **th'** wind *wutherin'* round the house, – she said. – You could bare stand up on the moor if you was out on it tonight [18, с. 61].

Приклад 3) (кокіні) For all I know'd he **vas** one **o'** the regular *three-pennies*. Private room! and a lady too! If he's anything of a **gen'lm'n**, he's **vorth** a **shillin'** a day, let alone the **arrands** ... **Afore** I answers that **'ere** question, **gen'lm'm**, – replied Mr. Weller, – I should like to know, in the first place, whether you're **a goin'** to **purwide** me with a better [19, с. 133].

Отже, із наведених прикладів мовлення носіїв афроамериканського, йоркширського діалектів і кокні можна простежити спільні риси на всіх рівнях функціонування мови. На фонетичному рівні можна виокремити такі спільні риси, як:

- редукція звуків **'em (them)**, **'ere (here)**, **'afore (before)**, **o' (of)** **'appen (happen)**;
- використання форм **ye/yah/yo** замість you, **yer** замість your, **Ah** замість I, **th/t** замість the;
- суфікс **-ing** вимовляється як **-in'** (**remarkin'**, **nothin'**, **disgracin'**, **wutherin'**, **goin'**, **shillin'**);
- ковтання звуків (**comp'ny**, **better'n**, **gen'lm'n**).

Таким чином, *фонетичні відхилення* цих територіальних і соціальних діалектів подібні, окрім деяких специфічних рис, притаманних тільки для кокні (заміна губного звука [w] губно-зубним [v], вилучення звука [h] на початку слів). Серед *лексичних особливостей* діалектів та соціолектів також чимало спільних рис: уживання стилістично зниженої лексики (*hush your mouth*), сленгу (*three-pennits*), діалектизмів (*wuthering*). Ці лексичні особливості здебільшого маркують низький рівень освіти мовців. Відхилення від граматичної норми теж піддаються систематизації. На *морфологічному рівні* спостерігаємо хибне вживання особових форм дієслів (I answers, you was, it don't count), неправильних дієслів (*knowed*, *comed*), а також займенників, ступенів порівняння прикметників. На *синтаксичному рівні* слід указати на спрощення побудови речень.

Розгляньмо способи відтворення цих особливостей діалектів і соціолектів в українських перекладах:

Приклад 1) Некряч: **Стули пельку!** Хто б він не був, та якщо людина увійшла до цієї хати – вона гість, і не дай Боже я ще раз почую, як ти з когось кепкуєш, ніби ти **якесь велике цабе!** Може, твої кривні і кращі за Каннінгенів, але ти не маєш права їх кривдити, – а коли не вмієш пристойно поводитися за столом, то їстимеш на кухні! [13, с. 35–36]

Харенко: **Ану цить!** Яке твоє діло, хто він. Кожен, хто переступить поріг твого дому, – твій гість. І якщо я ще раз почую таке або побачу, що ти **задираєш носа**, – **начувайся!** Твоя рідня, може, й краща за Канінгемів, але ти її ганьбиш. Не вмієш пристойно поводитися за столом – їж у кухні [12, с. 5].

Приклад 2) Іванов: Я думав, це один з тих, **що дають по три пенси на чай**. А тут тобі окремий кабінет, та ще й леді на додаток. Якщо він справжній джентльмен, то тут заробиш і шилінг за день, не рахуючи різних доручень ... Перед тим, як відповісти, – сказав Сем, – я насамперед хотів би знати, чи не хочете ви запропонувати мені щось краще [11, с. 131].

Приклад 3) Левицька: Послухай **лишень**, як **бурхає** вітер коло дому, – сказала вона. – На пустиці сьогодні на ногах не встоїш [10, с. 63].

Римська: **Егей**, послухай, як вітер **ото завиває**, – сказала вона. – Якби ти **зара'** була на пустиці, то, певно, з ніг би тебе збив [9, с. 9].

Отже, з наведених прикладів убачається, що формальні фонетичні відхилення жодного соціального і територіального діалекту не відтворюються, а компенсуються засобами лексичного

рівня, стилістично зниженими виразами: *зидираєш носа – начувайся* (Харенко), *якесь велике цабе* (Некряч), *егей, ото* (Римська), *лишень* (Левицька) або зовсім нейтралізуються (приклад 3). Ураховуючи те, що у двох різних мовах не існує аналогів для певного діалекту або соціолекту, немає і жодного алгоритму та чітких правил відтворення цих особливостей мовлення. Зберегти всі формальні фонетичні відхилення діалектів видається неможливим, зважаючи на те, що таке збереження у перекладі буде виглядати штучно. Таким чином, якщо відтворення всіх формальних особливостей мовлення персонажу руйнує художність перекладу, перекладач може відступити від збереження таких відхилень.

До лексичних особливостей у Прикладі 1 можна зарахувати стилістично знижену фразу *hush your mouth*. Перекладачі вдаються до тактики *підбору функціональних відповідників* [4] для відтворення цієї фрази, Т. Некряч застосовує стилістично знижені вирази *стули пельку*, М. Харенко використовує *ану цить*, що створює ефект просторічного мовлення та зберігає соціальну характеристику персонажа.

У Прикладі 2 лексичні особливості кокні, а саме сленгізм *three-pennies*, не відтворюється, мовлення персонажа звучить досить унормовано (*що дають по три пенси на чай*), яскраві барви оригінального мовлення та комічний ефект втрачені.

У Прикладі 3 діалектизм *wutherin'* відтворюється в перекладі. Обидві перекладачки використовують функціональні відповідники, як-от *бурхає* (Левицька), *завиває* (Римська). Але відтворити локальну маркованість цього слова видається неможливим, а заміна його українським діалектизмом призведе до зміни локації твору.

Грамматичні особливості діалектів і соціолектів не відтворені у перекладах. Як зазначалось раніше, українська й англійська мови мають асиметричні граматичні системи, тому відтворити граматичні помилки так, щоб це сприймалось природно, видається неможливим. А штучно створений аграматичний переклад може зруйнувати природність друготвору. Перекладач Н. Римська у Прикладі 3 застосовує компенсацію граматичних відхилень за допомогою фонетичних засобів (графону *зара*'), що видається вдалим та створює ефект відхилення від літературної норми.

Таким чином, відтворити соціальний складник діалекту в перекладі видається простішим, ніж локальну. На думку С. Влахова [1] і С. Флоріна [1], мовлення людей низького соціального статусу може буде відтворено за допомогою просторіччя,

що і додає цьому мовленню бажану стилістично знижену тональність та компенсує ефект відхилення від літературної мови. Але така тактика компенсації не може бути використана для відтворення особливостей мовлення людей високого соціального статусу, як-от мовлення англійської аристократії. Для відтворення такого різновиду соціолекту, як **гіперлект**, перекладачеві знадобиться використати весь творчий потенціал та докласти неабияких зусиль. Гіперлект інтерпретується як найпрестижніший соціальний різновид мови, яка включає вишуканість вимови, багатство словникового запасу та ускладненість синтаксичних конструкцій. Для гіперлекту характерне «використання книжкової та абстрактної лексики, книжкових і архаїчних слів, іншомовних слів, евфемізмів, біблійних, історичних, літературних та міфологічних алюзій» [2, с. 105]. Так, для відтворення такого мовлення перекладачеві варто підібрати вишуканий вокабуляр, зберегти іншомовні вкраплення у мовленні, книжкові слова чи архаїзми.

Проаналізуємо особистості мовлення персонажа аристократичного походження і тактики їх відтворення у перекладі:

Приклад 4) Though I know it must be a **scandalous falsehood**, though **I would not injure him so much as to suppose** the truth of it possible, I instantly **resolved** on setting off for this place, that **I might make my sentiments** known to you ..... Because **honour, decorum, prudence, nay, interest**, forbid it [17, с. 247–249].

Некряч: Хоча я твердо знаю, що це **брехливі плітки**, бо я б ніколи не завдала б йому образи навіть припущенням, що таке можливо... одначе я вирішила прибути сюди й **ознайомити вас із моїм ставленням** ... Тому, що **честь, пристойність, обачність**, а головне – вигода стають вам на заваді [15, с. 375–376].

Горбатько: І хоча я знаю, що це – всього лише **скандальні плітки**, що я ніколи не завдам йому образи, хоч на мить припустивши їх правдивість, я негайно ж вирішила приїхати сюди, **щоб сповістити вас про свої почуття** ... Тому що це було б усупереч **честі, правилам пристойності, здоровому глуздові** і навіть усупереч вашим власним інтересам [14, с. 317–319].

Лелів: І хоч я точно знаю, що це **ганебний наклеп**, і не принижуватиму свого племінника навіть припущенням, що це справді може статися, я негайно вирішила приїхати сюди і сказати вам усе, що думаю з цього приводу ... Тому що **честь, пристойність, здоровий глузд**, зрештою, ваші власні інтереси стануть цьому на перепоні! [16, с. 344–346]

Мовленню персонажа леді Кетрін де Бур притаманне багатство словникового запасу та ускладненість синтаксичних конструкцій. Гіперлект завжди маркує штучність, манірність та почуття касової свідомості мовця, які дуже важливо відтворити у перекладі. У перекладах Т. Некряч збережена бундючність висловлювань леді Кетрін, натомість у перекладі В. Горбатька і Г. Лелів мовлення леді Кетрін передано менш піднесено та не відтворено саме пишномовності і гонористості. У фразі «сказати вам усе, що думаю з цього приводу» знижується стилістичне маркування, на відміну від «ознайомити вас із моїм ставленням». В. Горбатько хибно розуміє значення слова *scandalous*, яке у контексті висловлювання має значення «наклепницький», «брехливий». Отже, всі перекладачі вдаються до *тактики підбору функціональних відповідників*, але у деяких варіантах перекладів В. Горбатька і Г. Лелів стилістична функція таких відповідників не зберігається, тому художня своєрідність мовлення персонажу втрачається.

Висновки. Діалекти і соціолекти (як різновиди індивідуального мовлення персонажів художніх творів) вимагають пильної уваги перекладачів, зважаючи на те що вони є невід'ємним компонентом оригінальності художнього твору. За допомогою цих особливостей мовлення автори створюють незабутні художні образи персонажів. Йоркширському, афроамериканському діалектам і кокні притаманна закономірність відхилень на всіх рівнях функціонування мови, а саме: редукція і ковтання звуків – на фонетичному, вживання діалектизмів, просторіч, сленгізмів – на лексичному. На граматичному рівні

спостерігаємо хибне вживання особових форм дієслів, неправильних дієслів, спрощений синтаксис. Такі граматичні відхилення показові не лише для вищезазначених діалектів, а притаманні майже всім діалектам. Вони свідчать про низький рівень освіти мовців, які у своєму мовленні нейтралізують граматичні особливості, що втратили смислоутворювальну функцію.

Відтворити всі особливості діалектів і соціолектів у перекладі не видається можливим. Будь-яке збереження формальних фонетичних особливостей діалектів та соціолектів не забезпечить бажаного ефекту відтворення локального маркування мовлення. Отже, для збереження художності твору перекладачі вдаються до компенсації фонетичних відхилень за допомогою лексичних засобів. Відтворення лексичних особливостей діалектів і соціолектів видається можливим за допомогою тактики підбору функціональних відповідників. У більшості випадків перекладачам вдається зберегти стилістичну забарвленість оригіналу за допомогою лексичних засобів. Граматичні відхилення від літературної норми у перекладах не відтворюються, зважаючи на асиметрію граматичних систем мови оригіналу і мови перекладу. Перекладачі вдаються до компенсації граматичних відхилень за допомогою лексичних та фонетичних засобів. Найуживанішими тактиками відтворення ідіолекту персонажу залишаються компенсація і тактика підбору функціональних відповідників. Результати дослідження можуть стати в пригоді перекладачам художніх творів для мінімізації деформації у відтворенні індивідуального мовлення персонажів у перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва : Высшая школа, 1986. 416 с.
2. Ивушкина Т.А. Социолингвистические аспекты развития английской речи (на материале речевых характеристик представителей высшего класса Великобритании в произведениях английской художественной литературы) : диссертация. Москва, 1998. 295 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса; Ин-т языкознания РАН, Волгогр. гос. пед. ин-т им. А. С. Серафимовича. Москва : Перемена, 1992. 330 с.
4. Корабльова Н.Ю. Передача возрастных и гендерных особенностей идиолекта (при переводе произведений художественной литературы с английского языка на русский) : диссертация. Москва, 2010. 252 с.
5. Ребрій О.В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
6. Яковлева М.А. Компенсация при передаче стилистически сниженных высказываний на разных уровнях текста / Мария Александровна Яковлева : диссертация. Москва, 2008. 130 с.
7. Швейцер А.Д. Взаимодействие литературного языка с субстандартной разговорной лексикой в современном английском языке / Устные формы литературного языка. История и современность / Под ред. В.Я. Порхошовского и Н.Н. Семенюк. Москва : Эдиториал УРСС, 1999. С. 29–46.
8. Nekriach T. E. Between Scylla of Domestication and Charybdis of Foreignization: A Road to the Reader. In: *Abstracts. VIII International conference "Major issues in translation studies and translator/interpreter training."* Vinnytsia: Nova Knyha, 2015.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРОВАНОВОГО МАТЕРІАЛУ:

9. Бернет Ф. Таємний сад / пер. з англ. Н. Римської. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8360> (дата звернення: 20.07.2021).
10. Бернет Ф. Таємний сад / пер. з англ. В. Левицької; мал. Ю. Радіч-Демидьонук. Київ : Країна мрій, 2016. 379 с.
11. Діккенс Ч. Посмертні записки Піквікського клубу / пер. з англ. М.Іванова. Київ : ДИТВИДАВ ЦК ЛКСМУ, 1987. 608 с.
12. Лі Х. Убити пересмішника / пер. з англ. М. Харенко. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3562&page=5K>. (дата звернення: 20.07.2021).
13. Лі Г. Вбити пересмішника / пер. з англ. Тетяни Некряч. Київ : Країна Мрій, 2015. 384 с.
14. Остен Дж. Гордість та упередженість / пер. з англ. В. К. Горбатька. URL: <https://bookopt.com.ua/gordist-i-uperedzhenist.html> (дата звернення: 20.07.2021).
15. Остін Дж. Гідність і гонор / пер. з англ. Т.Некряч. Київ : KM Publishing, 2010. 368 с.
16. Остін Дж. Гордість та упередження / пер. з англ. Ганни Лелів. Київ : Знання, 2018. 335 с.
17. Austen J. Pride and Prejudice. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1342/old/pandp12p.pdf> (дата звернення: 20.07.2021).
18. Burnett F. The Secret Garden. URL: <https://archive.org/details/secretgarden00burn/page/4/mode/2up> (дата звернення: 20.07.2021).
19. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. URL: <https://www.dickens-online.info/the-pickwick-papers-page6.html> (дата звернення: 20.07.2021).
20. Lee H. To Kill a Mockingbird URL: http://www.kkoworld.com/kitablar/harper_li_masqarachini_oldurmek-eng.pdf (дата звернення: 20.07.2021).

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.19>

**КОГНІТИВНЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО: СТАНОВЛЕННЯ,
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**COGNITIVE TRANSLATION STUDIES: FORMATION,
CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT**

Тацакович У.Т.,

orcid.org/0000-0002-0012-1377

доктор філософії,

асистент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті розглянуто передумови формування та основні віхи становлення когнітивного перекладознавства, окреслено основні напрями теоретичних й емпіричних когнітивно-перекладознавчих досліджень, визначено перспективи розвитку та оформлення як самостійної науки. Проаналізовано вплив інформаційного підходу в психології та генеративної граматики, зокрема доробку Лейпцизької школи письмового перекладу й Паризької школи усного перекладу, на формування зацікавлення у дослідженні когнітивних аспектів перекладацької діяльності. Узагальнено результати зміни вектора досліджень з інформаційного підходу до концепції втіленої, енактивної, контекстно зумовленої, розширеної, чуттєво й емоційно зумовленої когніції (4ЕА). Обговорено можливості застосування теорій та концепцій когнітивної лінгвістики (теорії концептуальної метафори й метонімії, теорії конструалу, фреймової семантики, теорії концептуальної інтеграції та ін.) до проблем перекладу. Розглянуто застосування методології когнітивної психології та нейропсихології до проведення емпіричних досліджень із когнітивного перекладознавства. Окреслено можливості комбінування методів, а також різницю між мікро- й макрокогнітивними підходами й можливості їх взаємодії. У статті наведено переваги й недоліки застосування інтроспекції, опитування, природного й лабораторного експерименту до вивчення когнітивно-перекладознавчих питань. Детальніше обговорено проблему взаємодії двох дослідницьких традицій (інформаційної та 4ЕА) у сучасній парадигмі когнітивного перекладознавства, стан їх розробки та можливості розвитку. Стаття містить висновок про неготовність оформлення когнітивного перекладознавства в самостійну дисципліну у зв'язку з відсутністю уніфікованості теорії та методології, наявності численних різнорідних теоретичних розробок та відсутності достатньої кількості екологічно валідних емпіричних досліджень.

Ключові слова: когнітивне перекладознавство, інформаційний підхід, концепція 4ЕА, когнітивна екологія, мікрокогнітивний підхід, макрокогнітивний підхід, інтроспекція, експеримент.

The article is aimed at studying the prerequisites for the formation of cognitive translation studies and the major milestones in their development, outlining the main tendencies in theoretical and empirical research, identifying the prospects for the development and formation of cognitive translation studies as an independent branch of science. The influence of generative grammar and the information-processing approach in psychology, in particular the work of the Leipzig School of Translation and the Paris School of Interpreting, on the formation of interest in studying the cognitive aspects of translation is discussed. The results of shifting the direction of research from the information-processing approach to the concept of embodied, enactive, embedded, extended, affective cognition (4EA) are analyzed. Possibilities for applying cognitive linguistics theories (theory of conceptual metaphor and metonymy, construction grammar, frame semantics, theory of conceptual blending, etc.) to translation problems are discussed. The application of the methodology of cognitive psychology and neuropsychology to empirical research in cognitive translation studies is considered. Possibilities of combining methods as well as the difference between micro- and macrocognitive approaches and ways of their interaction are outlined. The article presents the advantages and disadvantages of using introspection, ethnographic methods and laboratory research to study cognitive translation issues. The problem of the interaction of two research traditions (the information-processing approach and 4EA) in the modern paradigm of cognitive translation studies, the state and possibilities of their development are discussed in more detail. The article concludes that cognitive translation studies are not yet ready to become an independent discipline due to the lack of unification in theory and methodology, the presence of numerous heterogeneous theoretical studies and lack of sufficient ecologically valid empirical research.

Key words: cognitive translation studies, information-processing approach, 4EA cognition, cognitive ecology, microcognitive approach, macrocognitive approach, introspection, experiment.

Постановка проблеми. Починаючи з когнітивного перевороту в 50-х рр. минулого століття, когнітивне перекладознавство активно розвивається в інтеграції з когнітивною лінгвістикою, когнітивною психологією, психологією, нейронаукою, комп'ютерною лінгвістикою, інформатикою. Суперечливим питанням є готовність до оформлення когнітивного перекладознавства в самостійну науку, сучасний стан її теоретико-методологічної бази й емпіричних досліджень. Розгляд основних віх становлення та розвитку когнітивного перекладознавства необхідний для розширення горизонтів когнітивно-перекладознавчих досліджень та стимулювання наукових пошуків у цій галузі в Україні, зважаючи на невелику кількість відповідних теоретичних та емпіричних напрацювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення та розвитку когнітивного перекладознавства висвітлена переважно у працях зарубіжних науковців (К. Ксяо, Р. Муньйоз Мартін [1]; С. Мартін де Леон [2]; Е. Честермен [3]; С. Галверсон [4]; І. Чен [5]; А.М. Рохо Лопез, П. Корпаль [6] та ін.). В Україні когнітивні аспекти перекладу досліджують О. Ребрій, В. Демецька [7], О. Дзера [8], В. Ніконова, Я. Бойко, Ю. Савіна [9], Г. Ташенко [10] та ін. Однак помітною є відсутність праць, які б зосереджувалися на становленні когнітивного перекладознавства як дисципліни, окреслювали шляхи її розвитку, що зумовлює актуальність цієї статті.

Постановка завдання. Метою статті є загальний огляд передумов і шляхів становлення когнітивного перекладознавства, визначення перспектив його розвитку й оформлення як самостійної науки.

Виклад основного матеріалу. Термін «когнітивне перекладознавство» (Cognitive Translation Studies – CTS) уведений С. Галверсон у 2010 р.

[11], щоб охопити всі праці, що досліджують когнітивні аспекти перекладацької діяльності. Цей термін тепер уточнюють, виокремлюючи усний переклад (Cognitive Translation & Interpreting Studies – CTIS) [1, с. 1–2], оскільки традиція взаємодії когнітивістики й усного перекладу є давнішою і розробленою більш ґрунтовно. Підходи до вивчення когнітивної природи перекладу мають онтологічне й епістеміологічне підґрунтя когнітивної лінгвістики. Це інтегроване бачення мови й когніції, а саме розуміння мови як продукту когнітивної діяльності людини, що передбачає необхідність вивчення мови в комплексі з іншими науками про розумову й психічну діяльність («когнітивне зобов'язання» [12]). Це теорія «втіленого пізнання», відповідно до якої формування ментальних і мовних категорій відбувається крізь призму тілесного, соціального й культурного досвіду [13]. Це також розуміння утворення значення як процесу концептуалізації – ментальної обробки інформації, основним етапом якої є процес конструалу (певного способу ментального сприйняття контенту, активованого мовним виразом [14, с. 26–27]). Результатом такої міждисциплінарної взаємодії є видозмінене розуміння процесу перекладу, функції та ролі перекладачів, а також зміщення акцентів у важливості дослідження різних етапів перекладу. Із лінгвокогнітивної точки зору переклад розглядається як когнітивний процес, опосередкований перехід між концептуальними системами різних мов, що передбачає активацію, селективне використання різних форм знання та їх фільтрацію через когніцію перекладача [15, с. 13]. Отже, поняття перекладу втрачає традиційно нав'язану йому механічність, а роль перекладача набуває більшої важливості, оскільки від його когнітивної творчості на проміжному етапі залежить якість кінцевого продукту.

Історія розвитку когнітивного перекладознавства як дисципліни

Із розвитком інформаційного підходу в психології в 2-й половині ХХ ст., що постулює бачення роботи людського мозку як комп'ютеризованої системи, а також генеративної лінгвістики як науки про вроджену граматичну структуру мови, з'являється наукове зацікавлення в дослідженні ментальних процесів, задіяних в усному й письмовому перекладі. Перші спроби в цьому напрямі були результатом досліджень із машинного перекладу, оскільки намагання змоделювати механізм перекладу для комп'ютерів викликало питання про те, як працює мозок перекладачів під час роботи над текстом.

Уважають, що на формування когнітивного перекладознавства значно вплинули Лейпцизька школа письмового перекладу й Паризька школа усного перекладу. Науковці Лейпцизької школи (Г. Ереп, О. Каде, А. Нойберт, Г. Шмідт, І. Вотьяк) спільно працювали над розвитком науки про переклад і ставили собі за мету досліджувати ментальні механізми, що забезпечують зміну мовного коду й перехід значення [16, с. 244–245]. Зважаючи на об'єктивістський підхід і хомскіанський вплив, кінцевим результатом мало стати створення так званих перекладацьких граматик, які б містили правила переходу між мовними кодами (на кшталт генеративних граматик). Тобто основним об'єктом зацікавлення були не стільки механізми сприйняття та відтворення, скільки формалізовані мовні правила.

Завдання науковців Паризької школи – окреслити модель усного перекладу, проміжний етап якої відбувався на когнітивному рівні. У їхніх працях також відчувався сильний вплив породжувальної граматики Н. Хомського, однак прикметним є розрізнення об'єктивного значення (якого можна навчити машинних перекладачів) та ситуативного смислу, притаманного тільки людям [там само]. Так, розробка триступеневої моделі перекладу Д. Селескович, що передбачає розуміння, девербалізацію (утворення смислу на когнітивному рівні) та переформулювання [17], відкрила дорогу перекладознавству в царині когнітивної науки.

Після зміни вектора розвитку когнітивістики з інформаційного й формально-логічного підходів на такий, що розглядає зумовленість мови сенсомоторним й соціокультурним досвідом, науковці почали звертатися до когнітивної психології та нейронауки для дослідження перекладу, здебільшого усного. Причиною зміни вектора була все більша невдоволеність науковців механізованим підходом до перекладу, який мав

мало спільного зі специфікою людського мислення в реальному оточенні [18]. Революційною була «екологічна» переорієнтація когнітивних досліджень. Когнітивна екологія передбачає вивчення когнітивних явищ у контексті мережі взаємозалежних елементів когнітивної екосистеми [19, с. 705]. Когнітивна екосистема певної соціальної групи містить колективне знання, яке поділяють усі члени цієї групи (мова, переконання, звичаї тощо). Відповідно до цього когніція є енактивною (*enacted cognition*), тобто такою, що виникає внаслідок динамічної інтеракції між організмом та середовищем [20]. Енактивізм є одним зі складників опису когніції за системою 4ЕА, яку застосовують у сучасній нейронауці: втіленість (*embodiment*), контекстна зумовленість (*embeddedness*), енактивізм (*enactivism*), розширеність (*extendedness* – уявлення про те, що когнітивні процеси можуть також відбуватися між індивідами, за межами когніції окремого індивіда), чуттєво-емоційна зумовленість (*affectivity*) [там само]. Така переорієнтація досліджень є знаковою, оскільки розглядає когнітивні процеси не ізольовано, а крізь призму взаємодії концептуалізаторів із зовнішнім середовищем та під впливом індивідуально-психологічних чинників.

Щодо методології досліджень, то результатом зміни вектора розвитку когнітивістики стало перенесення акценту з кінцевого продукту на сам процес перекладу. Так, починаючи з 80-х рр. ХХ ст., науковці почали застосовувати метод «думання вголос», щоб дослідити ті операції, на яких базуються конкретні перекладацькі рішення. Однак, як виявилось, не все можна проконтролювати, оскільки процес прийняття рішень не завжди є свідомим, а розв'язання проблем – продуманим [21, с. 4]. Усвідомлення того, що опис перекладачами ходу своїх думок під час роботи не є цілком надійним джерелом інформації, призвело до створення автоматизованих програм для запису виконання перекладачами завдань. Першою такою програмою став Translog (1995 р.), за допомогою якої вівся запис натискання клавіш на комп'ютері: редагувань, видалень, друкарських помилок й виправлень – для аналізу швидкості виконання; зусиль, затрачених на редагування; пауз перед труднощами тощо [там само, с. 5]. Згодом програму почали використовувати разом з ай-трекером (пристроєм для спостереження за рухом очей), щоб мати змогу отримувати інформацію про читання тексту, сприйняття та аналіз інформації (під час письмового перекладу). Метою був збір поведінкових даних, що є основою для формулювання висновків про когнітивні

операції. Удосконалена версія програми Translog-II також містить функцію запису постредагування машинного перекладу, а розширення CASMACAT [22] пропонує експериментальне середовище для постредагування, максимально наближене до реальних робочих умов.

Зі зміною підходу зросло зацікавлення до психологічних чинників перекладацької діяльності: вплив на перекладацьку діяльність та якість перекладацького продукту різних емоційних станів перекладачів, їхніх особистісних характеристик, як-от упевненість у собі, творчі здібності, терпимість до неоднозначності тощо [4, с. 41]. Із розвитком технологій предметами наукових розвідок також стали міжпівкульна асиметрія головного мозку, специфіка мозкової активності, часовий зсув (проміжок часу між сприйняттям слів мовця та формулювання тексту перекладу), прогнозування, емоційно-афективні чинники, когнітивне навантаження та ін. під час перекладу [там само]. Значні напрацювання у сфері усного перекладу можна було екстраполювати у сферу письмового перекладу, як-от модель розподілу зусиль Д. Жиля [23].

Отже, починаючи з когнітивного перевороту в 2-й половині ХХ ст., розуміння процесу перекладу в когнітивістиці значно змінилося. До 80-х рр. ХХ ст. побутував формально-логічний підхід і вважалося, що дії перекладачів можна безперешкодно симулювати за допомогою комп'ютера. Із 90-х рр. і дотепер переклад розуміють як більш комплексний складний процес, симулювати який можна тільки частково, оскільки когнітивні процеси, що лежать в його основі, є індивідуалізованими й залежать від інтеракції із зовнішнім середовищем.

Теоретичні й емпіричні дослідження з когнітивного перекладознавства

Найчастіше застосовуваними до перекладознавства у контексті міждисциплінарної взаємодії є теорії та концепції когнітивної лінгвістики (теорія прототипів, теорія концептуальної метафори й метонімії, теорія конструалу, теорія іконічності, фреймова семантика, теорія концептуальної інтеграції та ін.). Лінгвокогнітивні інструменти застосовують для того, щоб вивчити ще не досліджені або переглянути вже усталені перекладознавчі положення та терміни.

Найвні праці, що застосовують лінгвокогнітивний підхід до проблем перекладу, мають на меті з'ясувати: 1) як здійснюється відтворення ментальних репрезентацій реальних та уявних ситуацій (ментальних моделей, ідеалізованих когнітивних моделей, фреймів, скриптів, сцен, ментальних просторів, симуляцій тощо) у перекладі [24]; 2) як змінюється поняття еквівалент-

ності з огляду на бачення перекладу як когнітивного процесу [25]; 3) що зумовлює труднощі під час перекладу (проблеми перекладацького зсуву, функціональної фіксованості, відмінностей когнітивних стилів та ін.) [26]; 4) специфіку відтворення у перекладі когнітивних метафор і метонімії, що є причиною їх варіацій та які перекладацькі стратегії, тактики й прийоми є для них застосовними [27]; 5) лінгвокогнітивні особливості перекладу інтертекстуальних і прецедентних одиниць [10]; 6) лінгвокогнітивні засоби дослідження ефективності відтворення конвенційної та неконвенційної ментальної образності у перекладі (інструменти й операції конструалу) [28]; 7) особливості ментальних операцій, що забезпечують актуалізацію та селекцію знань, вибір стратегій та прийомів, вибір мовних засобів тощо для розробки когнітивної моделі перекладу [29]; а також природу ментального прогнозування когнітивного ефекту на реципієнтів, можливості застосування теорії прототипів до дослідження перекладу лексичних одиниць, можливості використання поняття граматичної конструкції у перекладацьких розвідках та інші проблеми.

Теоретичні напрацювання знаходять своє продовження в емпіричних дослідженнях із застосуванням методології когнітивної психології та нейропсихології. Найчастіше її застосовують для досліджень усного й аудіовізуального перекладу, рідше – письмового. Оскільки об'єктом емпіричних досліджень є безпосередньо недоступні ментальні процеси, методи для їх отримання базуються на інтроспекції (протокол «думання вголос», записи колаборативного перекладу, ретроспективні звіти, звіти про вирішення проблем під час перекладу тощо), опитуванні (бесіда, анкетування, інтерв'ю), природному (в робочих умовах) й лабораторному експерименті (кілогінг (реєстрація натискань клавіш і миші), ай-трекінг (реєстрація руху очей та реакції зіниць), запис екрана, відеозапис, електроенцефалографія, функціональна магнітно-резонансна томографія, вимірювання температури, артеріального тиску, серцебиття, варіабельності серцевого ритму, електричної активності шкіри, рівня кортизолу в слині [1; 20, с. 218]).

Усі емпіричні методи дослідження також можна розділити на мікро- й макрокогнітивні (залежно від підходу). Мікрокогнітивні методи корелюють з інформаційним підходом, а макрокогнітивні – із моделлю когніції 4ЕА. Мікрокогнітивні методи не виходять за межі когніції окремого індивіда, зосереджуються на конкретних окремих когнітивних функціях (як-от пам'ять, сприйняття),

їх застосовують у контрольованих, обмежених, штучних лабораторних умовах, щоб отримати кількісні дані; натомість макрокогнітивні методи є контекстуальними, вони зосереджені на більш комплексних когнітивних функціях (як-от прийняття рішень чи розв'язання проблем), їх застосовують у природних умовах, щоб отримати якісні дані з акцентом на соціальній інтеракції [2, с. 57–58]. Обидва види досліджень є ефективними відповідно до поставленої мети й не є взаємовиключними. Вони також можуть бути поєднані в межах одного дослідницького проекту за умови, що мікрокогнітивні методи застосовують у лабораторних умовах, які максимально наближені до реального життя.

Частим явищем є дослідження із залученням двох чи більше методів, що поєднують якісні та кількісні дані з метою отримання різної інформації або ж тільки якісні чи кількісні, щоб знизити вірогідність помилок чи заповнити прогалини. Прикладами такого змішаного типу досліджень є комбінація запису екрана й кілолінгу для прослідкування зміни ходу думок під час перекладу, вимірювання реакції зіниць та електричної активності шкіри для аналізу затрат когнітивних зусиль, а також комплексна (і найчастіше застосовувана) комбінація співбесід, усних звітів, кілолінгу, ай-трекінгу та ін. для отримання найповніших даних [1, с. 15]. Застосування різних методів дослідження у комплексі є більш ефективним, аніж окремо, оскільки у комбінації переваги одних методів перекривають недоліки інших. Визначним у контексті міждисциплінарного підходу та комбінування методів був VII Психологічний форум у м. Кент (1995 р.) [16, с. 247], темою якого були емпіричні дослідження когнітивних процесів (розподіл когнітивних ресурсів, розподіл уваги, робоча пам'ять та ін.) під час усного й письмового перекладу.

Дослідження з використанням експерименту мають більшу валідність, аніж ті, що застосовують виключно інтроспекцію чи опитування. Інтроспективні звіти, описи й судження не завжди можуть бути надійними через можливі когнітивні упередження, домисли й неточності. Опитування ж обов'язково задіює дослідників-інтерв'юєрів, що тягне за собою проблему взаємодії з перекладачами та ставлення перекладачів до них. Однак інтроспекція та опитування не можуть бути повністю відкинуті, оскільки вони надають цінні дані, які не можна отримати жодним іншим методом через недоступність когнітивних процесів для безпосереднього об'єктивного аналізу. Що ж до експерименту, то лабораторні дослідження

з використанням комп'ютерів та інших пристроїв не завжди є екологічно валідними, оскільки не створюють умов, наближених до реального життя, а тому компрометують об'єктивність дослідження.

Когнітивне перекладознавство зараз має розбудовану теоретико-методологічну базу, яка активно розвивається. Недоліком є недостатня кількість емпіричних досліджень, які б утвердили валідність великої кількості наявних теорій, концепцій та допомогли виключити ті, які є суперечливими й недостатньо обґрунтованими [16, с. 249]. Окрім того, окремі експериментальні дослідження проводять без попередніх теоретичних напрацювань, тобто спочатку результати отримують індуктивним шляхом, які потім оформлюють теоретично, а потім дедуктивно виводять нові гіпотези [3, с. 29]. Це призводить до існування великої кількості даних і різноманітних розробок, що створює проблему їх узагальнення та систематизації.

Окрім того, виникають запитання про природу когнітивного перекладознавства як науки і про те, чи повинні дослідження когнітивних процесів під час перекладу бути передовсім емпіричними. Щоб відповісти на ці запитання, Е. Честермен звертається до розмежування, яке Г. фон Ріт робить між природничими й гуманітарними науками, а саме до того факту, що природничі науки більше зацікавлені в причинно-наслідкових зв'язках, тоді як гуманітарні – зорієнтовані на розуміння суб'єктивних дій, внутрішніх мотивів поведінки [3, с. 30]. Зважаючи на об'єкт когнітивного перекладознавства – ментальну поведінку під час перекладу, – дослідження у цій галузі повинні балансувати між цими двома альтернативами.

Це питання безпосередньо пов'язане з існуванням двох дослідницьких традицій у когнітивному перекладознавстві, які базуються на різних онтологічних засновках. Як уже було згадано, це інформаційний (мікрокогнітивний) підхід та концепція 4ЕА (макрокогнітивний підхід). У межах інформаційного підходу когніцію розуміють як результат автоматичних операцій, що відбуваються між репрезентаційними структурами людського мозку; об'єктом досліджень є ментальні процеси, які лежать в основі здобуття, зберігання, генерування, маніпулювання та використання знання, а також здатності діяти на його основі; а перекладацький процес – сприйняття, трансфер й актуалізацію цього знання засобами іншої мови [31, с. 143]. Мовна здатність є одним з основних ментальних процесів, які забезпечують перебіг процесу перекладу, а мова є центральним

об'єктом зацікавлення в межах цієї парадигми досліджень.

Концепція 4ЕА пропонує розширене бачення когніції, де мова є одним (однак не центральним) з елементів. Переклад розглядають як вид комунікативної дії, що передбачає динамічну взаємодію когніцій, дій, інтересів, соціальних конструктів й артефактів [32]. Так, поняття “multilingual mediated communication”, або “multilectal mediated communication” (що передбачає використання більше ніж одного різновиду мови) [3, с. 3–4], використовують як парасольковий термін для всіх форм і видів перекладу. Досліджується інтеракція перекладачів з іншими людьми, елементами зовнішнього середовища, психологія перекладачів. У світлі цієї парадигми когніція перекладачів поширюється в зовнішнє середовище і є ним зумовлена. Ця перекладацька традиція не є настільки розробленою, як інформаційна, а тому, як стверджує С. Галверсон, необхідно чітко й детально теоретично окреслити зв'язок між обробкою мовного матеріалу й іншими когнітивно-психологічними й зовнішніми чинниками [4, с. 43].

Зважаючи на специфіку об'єкта досліджень у когнітивному перекладознавстві, постає необхідність у визначенні можливих шляхів діалогу між двома підходами, а саме шляхом залучення індивідуально-психологічних і ситуаційних параметрів до інформаційної моделі перекладацької когніції або ж параметрів 4ЕА до вивчення мовних проблем. Окрім того, як уже було згадано, обидва

підходи можуть бути застосовані для розв'язання різних питань (дослідження як окремих конкретних, так і комплексних когнітивних функцій).

Висновки. Незважаючи на поступовий розвиток, що триває з другої половини минулого століття, когнітивне перекладознавство ще не оформилося в самостійну дисципліну з єдиною теорією та методологією. Причиною цього є відсутність уніфікованого підходу до вивчення когнітивних процесів, які забезпечують перекладацьку діяльність, що призводить до численних (проте різномірних) теоретичних напрацювань. Для того, щоб уможливити їх систематизацію та узагальнення, необхідним є збільшення кількості «екологічних» емпіричних досліджень для валідації ґрунтового теоретичного доробку й відкидання недопрацьованого й ненаукового матеріалу. Також уважаємо, що когнітивне перекладознавство на сучасному етапі має спиратися на концепцію втіленої, енактивної, контекстно зумовленої, розширеної, чуттєво й емоційно зумовленої когніції 4ЕА з урахуванням культурних і соціальних чинників. Це не означає, що мікрокогнітивний підхід слід відкинути, оскільки він може бути інтегрований із макрокогнітивним і бути застосовним для вирішення вузких питань. Для можливості такої інтеграції детальнішої розробки потребує і сама концепція 4ЕА, зокрема такі її фундаментальні поняття, як «утіленість», «розширена» когніція та ін., які зараз є об'єктом дискусії серед когнітивістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Xiao, K., Muñoz Martín, R. Cognitive translation studies : models and methods at the cutting edge. *Linguistica Antverpiensia. Series: Themes in Translation Studies*. 2020. Vol. 19. P. 1–24.
2. Muñoz Martín, R., Martín de León, C. Translation and cognitive science. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition* / eds. F. Alves, A. L. Jakobsen. London; New York, 2021. P. 52–69.
3. Chesterman, E. Translation, epistemology and cognition. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition* / eds. F. Alves, A. L. Jakobsen. London; New York, 2021. P. 25–37.
4. Halverson, S. L. Translation, linguistic commitment and cognition. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition* / eds. F. Alves, A. L. Jakobsen. London; New York, 2021. P. 37–52.
5. Chen, Y. An overview of cognitive translation studies. *Canadian Social Science*. 2020. Vol. 16, No. 5. P. 39–43.
6. Rojo López, A. M., Korpala, P. Through your skin to your heart and brain : a critical evaluation of physiological methods in Cognitive Translation and Interpreting Studies. *Linguistica Antverpiensia. Series : Themes in Translation Studies*. 2020. Vol. 19. P. 191–217.
7. Rebrii, O., Demetska, V. Adaptation, association, and analogy : triple A of the translator's decision-making. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2020. 7(2). P. 231–242.
8. Дзера О. В. Соціокультурні та лінгвокогнітивні виміри біблійного інтертексту в просторі сучасного перекладознавства : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Київ, 2018. 36 с.
9. Nikonova, V. H., Boyko, Ya. V., Savina, Yu. O. Incongruity-specific British and American humour from the perspective of translation studies. *Kalby studijos / Studies about Languages*. Kaunas, 2019. No. 35. P. 89–103.
10. Ташченко Г.В. Лінгвокогнітивні та культурологічні особливості англо-українського перекладу прецедентних імен (на матеріалі художньої літератури) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2018. 263 с.
11. Halverson, S. L. Cognitive translation studies : developments in theory and method. *Translation and cognition* / eds. G. M. Shreve, E. Angelone. Amsterdam / Philadelphia, 2010. P. 349–369.

12. Lakoff, G. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought* / ed. A. Ortony. Cambridge, 1993. P. 202–252.
13. Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things : What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, 1987. 631 p.
14. Langacker, R. W. Why a mind is necessary : conceptualization, grammar and linguistic semantics. *Meaning and cognition* / eds. L. Albertazzi. Amsterdam; Philadelphia, 2000. Vol. 2. P. 25–39.
15. Rojo, A., Ibarretxe-Antuñano, I. Cognitive linguistics and translation studies : past, present and future. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Application* / eds. A. Rojo, I. Ibarretxe-Antuñano. Berlin; Boston, 2013. P. 3-31.
16. Muñoz Martín, R. Cognitive and psycholinguistics approaches. *The Routledge Handbook of Translation Studies* / eds. C. Millán, F. Bartrina. London; New York, 2013. P. 241-257.
17. Seleskovitch, D. Langage, langues et mémoire. *Language and Cognition* / eds. D. Gerver, H. W. Sinaiko. Paris, 1978. P. 333–342.
18. Bruner, J. S., Goodnow, J. J., Austin, G. A. *A Study of Thinking*. New York, 1956. 330 p.
19. Hutchins, E. Cognitive ecology. *Topics in Cognitive Science*. 2010. 2(4). P.705-715.
20. Robinson, D. Reframing translational norm theory through 4EA cognition. *Translation Cognition and Behavior*. 2020. 3(1). P. 122-142.
21. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition* / eds. F. Alves, A. L. Jakobsen. London; New York, 2021. 570 p.
22. CASMACAT : a computer-assisted translation workbench / V. Alabau et al. *Proceedings of the Demonstrations at the 14th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistic* : Gothenburg, April 26-30, 2014. Gothenburg, 2014. P. 25-28.
23. Gile, D. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam / Philadelphia, 1995.
24. Rojo López, A. M. Applying frame semantics to translation : a practical example. *Meta*. 2002. 47(3). P. 312–350.
25. Lewandowska-Tomaszczyk, B. Re-conceptualization and the emergence of discourse meaning as a theory of translation. *Meaning in Translation* / eds. B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen. Frankfurt am Main, 2010. P.105–148.
26. Mandelblit, N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. *Translation and Meaning* / eds. M. Thalen, B. Lewandowska-Tomaszczyk. Maastricht, 1995. Part 3. P. 482–495.
27. Monti, E. Translating the metaphors we live by. *European Journal of English Studies*. 2009. 13(2). P. 207–221.
28. Tabakowska, E. *Cognitive Linguistics and Poetics of Translation*. Tübingen, 1993. 146 p.
29. Sickinger, P. Aiming for cognitive equivalence – mental models as a tertium comparationis – for translation and empirical Semantics. *Research and Language*. 2017. Vol. 15(2). P. 213–236.
30. Weng, Y., Zheng, B. A multi-methodological approach to studying time-pressure in written translation : manipulation and measurement. *Linguistica Antverpiensia. Series : Themes in Translation Studies*. Vol. 19. P. 218-236.
31. Shreve, G. M., Diamond, B. J. Cognitive neurosciences and cognitive translations studies. About the information processing paradigm. *Border crossings. Translation Studies and other disciplines* / eds. Y. Gambier, L. van Doorslaer. Amsterdam, 2016. P. 141–167.
32. Risku, H., Windhager, F. Extended translation : a sociocognitive research agenda. *Target*. 2013. 25(1). P. 33–45.
33. Halverson, S. L., Muñoz Martín, R. The times, they are a'changin': multilingual mediated communication and cognition. *Multilingual Mediated Communication and Cognition* / eds. R. Muñoz Martín, S. L. Halverson. 2021. P. 1–17.

УДК 821.111(71)-313.2Етвуд.09:791.221/228
 DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.20>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В ІНТЕРСЕМІОТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕКРАНІЗАЦІЇ РОМАНУ «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ»)

TRANSFORMATION OF A LITERARY IMAGE IN INTERSEMIOTIC TRANSLATION (BASED ON THE SCREEN ADAPTATION OF "THE HANDMAID'S TALE")

Ташенко Г.В.,

orcid.org/0000-0002-9008-4935

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша

факультету іноземних мов

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено феномену екранізації як простору для трансформації художнього образу. Дослідження ґрунтується на романі М. Етвуд «Оповідь Служниці» та першому сезоні однойменного серіалу 2017 р. Екранізація передбачає перенесення письмового тексту в мультимодальне середовище, де смислотворення відбувається за рахунок не тільки мовних знаків, а й візуальних образів, музики тощо. Такий перехід з однієї семіотичної системи в іншу, більш комплексну, Р. Якобсон свого часу назвав інтерсеміотичним перекладом. У разі екранізації творці фільму виступають у ролі перекладачів, що визначають, якою книга, її сюжет та персонажі постануть перед глядачем. Ураховуючи специфіку екранізації, оригінальний твір неминуче зазнає значних змін, оскільки режисер/продюсер вирішує, які саме деталі зберегти, а які опустити, що акцентувати, а що представити як вторинне. Окрім того, у художньому тексті емоції персонажів, їх переживання описуються вербально, водночас у межах фільму вони передаються за рахунок мови тіла персонажа та музичного супроводу тієї чи іншої сцени. Будуючи власну реальність, творець фільму стає співавтором, що відповідає ідеям рецептивної естетики, яка передбачає, що текст актуалізується лише в інтерпретації окремого читача, котрий вкладає у нього власний смисл. Яскравим прикладом такого перетворення є екранізація роману «Оповідь Служниці», де описується світ тотальної гендерної дискримінації очима однієї жінки, що стала однією з жертв нового режиму. Авторка роману змальовує жінку, яка з розгортанням сюжету проходить шлях від намагань зберегти власну ідентичність до повного підкорення системі, щоб тільки вижити. Творці фільму майстерно маніпулюють подіями у книзі і тим, як їх сприймає героїня, щоб показати людину, готову боротися не тільки за себе, своїх дітей, своє кохання, а й за свою країну, ставши частиною руху спротиву набагато раніше, аніж це відбувається у романі. Такі зміни, імовірно, зумовлені не тільки творчим баченням продюсерів, а й особливостями аудиторії стрічки, що набагато ширша за коло інтелектуальних читачів антиутопічного роману.

Ключові слова: антиутопія, екранізація, інтерсеміотичний переклад, рецептивна естетика, художній образ.

The article deals with the phenomenon of screen adaptation as a space where literary images are subject to transformation. The study is based on the novel by M. Atwood "The Handmaid's Tale" and the first season of the 2017 TV series of the same name. Screen adaptation presupposes transfer of a written text into a multimodal environment where meanings are construed on the basis of not only verbal signs but also visual images, music etc. R. Jakobson once coined a term for such a transposition from one semiotic system into another – intersemiotic translation. In case of a screen adaptation film-makers act as translators who determine the way the viewer will see the book, its plot, its characters. The original work inevitably undergoes considerable changes as the film-maker decides which details must be preserved and which ones omitted, what shall be emphasized and what represented as secondary. Moreover, in a literary text the characters' emotions are described verbally, however, within a film they are represented through body language of a character or, sometimes, music. Building their own reality, the film-makers become co-authors which corresponds to the ideas of receptive aesthetics according to which the text is actualized only through interpretation of a reader. A perfect example of such a transformation is the screen adaptation of "The Handmaid's Tale" which describes the world of total gender discrimination through the eyes of one of the women, a victim of the new regime. The author of the novel depicts a woman on her way from attempts to preserve her own identity to complete submission in order to survive. The film-makers masterfully play with the events in the book and their perception by the heroine in order to show a person ready to fight not only for herself, her love and her children but also her country which leads her to become a member of the resistance movement much earlier than in the novel. Such changes are probably due not only to the creative worldview of the producers but also specifics of the audience of the TV series which is much larger than the circle of intellectual readers who would be interested in a dystopian novel.

Key words: dystopia, intersemiotic translation, literary image, receptive aesthetics, screen adaptation.

Постановка проблеми. Із моменту становлення як самостійної дисципліни перекладознавство постійно розширювало свої кордони, враховуючи все ширший спектр чинників та тенденцій, що визначали роботу перекладачів. Так, від розгляду перекладацької діяльності як міжмовного

перекодування дослідники перейшли до вивчення мисленнєвих процесів в основі перекладацької діяльності, приділяючи належну увагу її культурологічним та прагматичним аспектам. Проте все тісніша взаємодія між різними видами мистецтва і поява повідомлень, що поєднують у собі елементи

різних засобів передання інформації, ставить абсолютно нові завдання перед перекладачами, як і нові питання стосовно самої ролі перекладача.

Постановка завдання. Дослідження ґрунтувалося на романі «Оповідь Служниці» та однойменному серіалі 2017 р. *Об'єктом* дослідження є образ головної героїні у романі М. Етвуд «Оповідь Служниці» та серіалі, знятому за його мотивами. *Предметом* розвідки були засоби трансформації образу героїні, до яких вдаються продюсери як перекладачі, що забезпечують відтворення літературного твору «мовою» кіно. *Мета* дослідження полягала у встановленні особливостей побудови образу головної героїні у процесі екранізації роману як акту інтерсеміотичного перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Традиційно вважалося, що переклад нерозривно пов'язаний із мовою, проте вже у середині 20-го століття Р. Якобсон заговорив про можливість перекладу між вербальними та невербальними знаковими системами, що дослідник визначав як інтерсеміотичний переклад [1, с. 16–24]. Якщо він говорив лише про інтерпретацію мовних творів засобами інших, невербальних систем, у подальшому увагу привернуло те, що зворотний процес теж цілком можливий.

У діджиталізованому середовищі сьогодення розповсюдженим явищем є мультимодальні тексти, де «співіснують, взаємодіють та підлягають «перекладу» різні семіотичні ресурси» [2, с. 311]. Мультимодальність, за Г. Крессом, розглядається як процес спілкування, що залучає різні модуси (усне та письмове мовлення, жести, візуальні образи, музику тощо) [3]. Модус розглядають як «певний сет ресурсів, які належать до однієї системи і здатні передавати значення, сполучаючись при цьому як з одиницями цієї системи, до якої входять, так і з іншими, що належать до інших систем» [4, с. 107]. Так, мова стає лише одним зі складників «ширшої семіотичної системи, що включає образи, жести, поставу, погляд, колір, які володіють рівноцінним потенціалом творення смислів» [5, с. 23], що значно розсуває межі того, що може вважатися повідомленням, яке потенційно потребує перекладу. Яскравим прикладом такої мультимодальної єдності є екранізація художнього твору, що передбачає значні трансформації джерела. «Перехід до іншої семіотичної системи, у цьому разі кінематографічної, не означає, що в ній не використовуються вербальні знаки, однак змінюється їх місце в системі: якщо у семіотичній системі природних мов використовуються тільки мовні знаки, то в кінематографіч-

ній вони співіснують з іншими знаками (візуальними та звуковими)» [6].

Така специфіка феномену екранізації порушує питання про особистість перекладача, у ролі якого виступає режисер / продюсер, оскільки саме від нього залежить, наскільки близько фільм наслідуватиме книгу, які вербальні елементи оригінального твору ввійдуть до фільму, як вони будуть взаємодіяти між собою, як буде розставлено акценти в історії тощо. Тільки від цілей творців фільму та їх творчого бачення залежить, чи буде екранізація максимально близькою до першоджерела, чи слугуватиме лише матеріалом для нового витвору мистецтва. У такий спосіб творець фільму стає не тільки перекладачем, а й у певному сенсі співавтором оригіналу. «Те, як фільм маніпулює основними засадами наративу, наскільки він відрізняється від вихідного твору, перетинається із судженнями стосовно того, наскільки переданий «дух» або «сутність» книги» [7].

Проблема близькості до першоджерела, «вірності» йому завжди була однією з ключових у перекладознавстві. Проте у разі екранізації вона, ймовірно, не може вирішуватися так само, як це відбувається під час взаємодії двох вербальних текстів. Якщо книга може яскраво описувати пейзажі та інтер'єри, які має уявити собі читач, щоб поринути у світ автора, у фільмі ці складники передаються візуально. А там, де такі описи відсутні або представлені мінімально, творцю фільму доводиться домислювати, яким би він уявляв собі оточення персонажів. Почуття героїв твору літератури описуються вербально, проте їх вираження у фільмі відбувається за рахунок дій персонажів, їх міміки, жестів, постави, пози тощо. Так, творець фільму користується більшою свободою під час зйомок кіно картини на основі книги порівняно з її перекладачем іншою мовою. Він є активним інтерпретатором оригіналу, який стоїть на тому самому рівні, що й сам автор. Таке бачення ролі творця фільму перегукується з ідеалами рецептивної естетики, теоретиками якої були Г. Ясусс, Р. Ингарден та В. Ізер [8–10]. У межах цієї концепції текст є не більше, ніж послідовністю «сигналів» для читача, які запрошують його створити власний смисл. Читач у термінах рецептивної естетики конкретизує літературний твір, а сам літературний твір є лише набором схем або загальних напрямів, які може реалізувати читач [11]. Кожен читач у певному сенсі вносить до прочитаного щось своє, вбачає в ньому те, чого міг і не передбачати автор. Так само і творець фільму щось додає, щось вилучає, подеколи зміщує акценти тощо, щоб зробити цей

продукт максимально привабливим для глядача, максимально глибоким і видовищним.

Виклад основного матеріалу. Роман «Оповідь Служниці» розповідає історію теократичної тоталітарної держави, якою керують чоловіки, а жінки зведені до статусу національного ресурсу. Так, Служниці виношують дітей т. зв. Командорів, Марфи ведуть господарство тощо. У кожного класу своє призначення, начебто продиктоване біблійними цінностями.

У книзі читач стежить за героїнею на її шляху від намагань зберегти власну особистість до покори, проте продюсери, серед яких і сама авторка роману, мали на меті зобразити цю жінку зовсім з іншої точки зору.

Для роману антиутопії характерним є своєрідний плин часу (теперішнє, минуле і майбутнє сплітаються між собою, наче формуючи замкнене коло, розповідь про теперішнє перемежається зі спогадами про минуле, а майбутнє наче злилося з теперішнім). Роман має форму щоденника, тому він базується на думках головної героїні, Служниці, її почуттях та спогадах. Творці фільму майстерно використовують нелінійний характер оповіді, щоб змістити акценти і трансформувати образ героїні у ту, хто стане однією з найбільш визначних представниць руху спротиву.

Фредова змушена терпіти дозволене державою насильство, щоб народити дитину для Командора, на початку роману вона тримається за свої спогади подібно до магічного амулета, однак поступово здається, не наважуючись активно протистояти панівному режиму.

Одним із важливих етапів розвитку сюжету як у книзі, так і у фільмі, є зустріч Фредової з іншою Служницею, Гленовою, яка розповідає їй про рух спротиву, Мейдей. Проте героїня роману заледве встигає її пізнати, як Гленову забирають, викривши у змові з Мейдей. Почувши про це, Фредова думає тільки про те, щоб не дізналися і про неї, вона навіть певною мірою радіє, що Гленова померла, не встигнувши сказати більше.

Вона усвідомлює, що не витримає тортур, яким їй можуть піддати, якщо звинуватять у співпраці з повстанцями. Саме тому жінка відчуває таке полегшення, коли її відпускають після допиту через зв'язок із Гленовою. Вона готова зректися всього, щоб лише вижити.

Dear God, I think, I will do anything you like. Now that you've let me off, I'll obliterate myself, if that's what you really want; I'll empty myself, truly, become a chalice. I'll give up Nick, I'll forget about the others, I'll stop complaining. I'll accept my lot. I'll sacrifice. I'll repent. I'll abdicate. I'll renounce [12].

Господи, думаю, я зроблю все, що ти захочеш. Тепер, коли ти відпустив мене, я забуду про себе, якщо ти справді хочеш цього; я справді стану порожньою, стану кубком. Я відмовлюся від Ніка, забуду про інших, припиню скаржитися. Скорюся долі. Жертвуватиму. Покаюся. Зречуся. Відмовлюся... [13, с. 250].

У серіалі ж жінки знайомляться вже у перших серіях, вони багато дізнаються одна про одну, про життя до Гілеаду, про їхніх дітей, про те, наскільки ненавидять місце, де опинилися. Коли замість Гленової Фредова зустрічає іншу компаньйонку для покупок, вона обурюється, намагається знайти інших, хто пов'язаний із Мейдей, намагаючись діяти, незважаючи на ризик, на який наражається.

Коли героїня книги зустрічає туристів з Японії, які запитують, чи вона щаслива, вона просто відповідає:

"Yes, we are very happy," I murmur. I have to say something. What else can I say? [12]

Так, ми дуже щасливі, – белькочу я. Я маю щось сказати. Що ще тут скажемо? [13, с. 35]

Схожа сцена спостерігається й у серіалі, коли дім Командора Фреда відвідує делегація з Мексики. Спочатку жінка дає їм ту саму відповідь, проте наступного дня у приватній бесіді з однією з представниць делегації вона вже не приховує своїх почуттів і просить про допомогу:

But you don't understand. I lied to you. This is... A brutal place. We're prisoners. If we run, they'll try to kill us. Or worse. They beat us. They use cattle prods to try to get us to behave. If we're caught reading, they'll cut off a finger. Second offense, just the whole hand. They gouge out our eyes. They just maim us in worse ways than you can imagine. They rape me [14].

Але ви не зрозуміли. Я вам збрехала. Це паскудне місце. Ми в'язні. Спробуємо втекти нас уб'ють чи гірше. Нас б'ють. Нами керують електрошокерами. За читання відрізають палець. Упіймають вдруge – відріжуть руку. Можуть вирізати око. Можуть понівечити так, що ви й не уявляєте. Мене твалтують... [15]

Фредова розповідає про всі знущання, яких зазнає, про державу, що перетворилася на в'язницю для неї і багатьох інших, про позбавленість базових людських прав, про те, що в неї відібрали доньку. Проте у відповідь жінка чує лише те, що вони не можуть нічого вдіяти або навіть не бажають. Гілеад планує торгувати Служницями, а це необхідно, щоб їхня країна вижила. Незважаючи на відмову, героїня серіалу все ж має достатньо хоробрості, щоб розповісти зовнішньому світу про злочини, які коїть Гілеад.

Героїня серіалу кожного дня намагається знаходити у собі силу, щоб продовжувати шлях. У кутку своєї кімнати, там, де ніхто сторонній його б не знайшов, Фредова бачить напис *Nolite te bastardes carborundorum*, залишити його могла тільки Служниця, що була в цьому будинку до неї. Не цілком розуміючи, що це означає, героїня все ж відчуває, що це послання до неї, до всіх Служниць, заклик зберігати надію і боротися. Ці слова стали для неї своєрідним девізом, що підкреслюється сценою, де вона приєднується до інших жінок, яким судилося стати мовчазною армією.

There was an Offred before me. She helped me find my way out. She's dead. She's alive. She is me. We are Handmaids. Nolite te bastardes carborundorum, bitches [14].

До мене була Фредова. Вона допомогла мені знайти вихід. Вона померла. Вона жива. Вона – це я. Ми служниці. Ноліте те бастардес карборундорум, суки [15].

Так вона наче повертає голос, який у неї відібрали. Що також привертає увагу, у цьому епізоді грає мелодія “*Perpetuum Mobile*” *Penguin Cafe Orchestra*. Відомо, що музика є потужним інструментом в арсеналі творців фільмів, оскільки дозволяє передати емоції героїв, доповнюючи комплекс смислів, що повинна транслювати та чи інша сцена. Так, “*Perpetuum Mobile*” – це музичний твір у швидкому темпі, що не має чіткого початку або завершення. У серіалі він суголосний із думками героїні, яка усвідомлює, що Служниця, незважаючи на своє становище, здатні повернути свою силу, якщо цього забажають, що кожна нова Служниця буде приєднуватися до спротиву. Окрім того, сама група *Penguin Cafe Orchestra* виконувала музику у стилі фолк та в естетиці мінімалізму, що іноді нагадує роботи відомих композиторів. Проте такий стиль у музиці відповідає сучасним тенденціям, однак зовсім не пригніченню та страху, які охопили Гілеад.

У книзі Фредова наважується лише на те, щоб згадувати ті слова у молитвах, замислюючись над тим, чи міг Бог таке дозволити.

Oh God, I pray. Nolite te bastardes carborundorum. Is this what you had in mind? [12]

Господи, молюся я. Nolite te bastardes carborundorum.

Ти саме це планував? [13, с. 87]

Окрім того, продюсери додають ще одну сцену спротиву, під час якої одну зі Служниць мали закидати камінням за те, що вона нібито хотіла нашкодити своїй дитині, з якої її хотіли назавжди розлучити після народження. Проте Фредова кидає свій камінь на землю зі словами:

I'm sorry, Aunt Lydia [14]. – *Вибачте, Тімко Лідіє* [15].

Її приклад наслідують всі Служниці. Цей акт непокори багато означає, що у Гілеаді ніхто не має права висловлювати протест, тим більше колективно. Невипадково, коли Служниця повертаються до своїх будинків, грає пісня “*Feeling Good*” Ніни Сімон, приспів якої звучить так:

“It's a new dawn. It's a new day. It's a new life for me. And I'm feeling good”. – «Це – новий світанок. Це – новий день. Це для мене нове життя. І я налаштована оптимістично».

Цей мотив підкреслює значення того, що сталося, оскільки тут починається новий етап у становленні Служниць як безликої армії.

Наприкінці роману, як і першого сезону серіалу, по Фредову приїжджає чорний фургон. Такі чекають на тих, хто вчинив злочин проти Гілеаду. У книзі це пов'язано з тим, що вона запитала про Мейдей в іншій Служниці, у фільмі – з актом непокори під час страти. Нік, водій у будинку Командора в якого вона закохалася та від якого чекала дитину, говорить їти з цими людьми і довіритися їм. Так і відбувається.

Whether this is my end or a new beginning, I have no way of knowing. I have given myself over into the hands of strangers. I have no choice. It can't be helped. And so I step up, into the darkness within... Or else the light [14].

Чи це кінець, чи новий початок? Я не знаю. Я довірилася незнайомцям. У мене немає вибору, цьому ніяк не зарадити. Я зробила крок у темряву... Чи це світло? [15]

Якщо у романі Фредова чинить так від безвиході, покладаючись на долю, героїня серіалу приймає її з високо піднятою головою. Навіть до наближення фургона до будинку вона не відчуває страху, натомість усередині неї жевріє надія на новий початок.

I ought to be terrified. But I feel serene. And there's a kind of hope, it seems, even in futility [14].

Я мала б боятися, але відчуваю спокій. Навіть щось схоже на надію, хоч і марну [15].

Насправді той крок відкриває її шлях до нового етапу боротьби, що продовжиться в наступних сезонах серіалу. Коли Фредова прямує до фургона, звучить напружена мелодія, однак завершується остання серія сезону піснею “*American Girl*” американської рок-групи *Tom Petty and the Heartbreakers*. Цей надзвичайно відомий музичний твір міцно ввійшов до культурного простору Сполучених Штатів, прозвучавши у багатьох фільмах та навіть політичних кампаніях. Він оспівує жінку, що вірить у свою «американську

мрію», як і героїня серіалу, що зберегла своє прагнення до свободи і здатність за неї боротися.

Висновки. Екранізація як своєрідний акт інтерсеміотичного перекладу надає ширші можливості для інтерпретації оригінального твору. З одного боку, це зумовлено необхідністю додати візуальний компонент до історії, що складається з думок та переживань героїні. Проте продюсери використовують роман як основу для власного твору, маніпулюючи хронологією подій, що представлені в романі, доповнюючи їх абсолютно новими, залучаючи весь потенціал музичного супроводу, щоб розповісти дещо іншу історію. Так, образ героїні зазнає значних змін і в подальших сезонах отримує власне життя. Наприкінці роману героїня готова віддати будь-що, відмовитися від кохання, своєї ідентичності, щоб тільки вижити. Проте творці фільму трансформують роман, що дозволяє представити Фредову як сильну особистість, здатну іти на ризик задля

свого майбутнього та майбутнього своєї доньки, як жінку, що залишилася непідкореною, незважаючи на все, через що їй довелося пройти. Окрім власне специфіки комунікації і засобів транслявання смислів у літературі та кіно, можливо, це зумовлено відмінностями в цільовій аудиторії автора та творців фільму. Роман-антиутопія М. Етвуд спрямований на те, щоб застерегти читача від такого майбутнього, від посилення гендерної дискримінації, він орієнтований на досить інтелектуального читача, проте аудиторія серіалу набагато ширша. Імовірно, з цієї причини продюсери вирішили поєднати глибокий смисл роману з певним пригодницьким елементом, надали героїні більше індивідуальності, тоді як авторка роману змалювала її як лише один гвинтик у системі. Перспектива подальших досліджень полягає у дослідженні трансформацій образів персонажів, що відбуваються у межах інтерсеміотичного перекладу, на ширшому емпіричному матеріалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва, 1978. С. 16–24.
2. Kourdis E. Semiotics of Translation: An Interdisciplinary Approach to Translation, in Trifonas (ed.). *International Handbook of Semiotics*. Dordrecht : Springer, 2015. P. 303–320.
3. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. New-York : Routledge, 2010. 212 p.
4. Макарук Л.Л. Мультиmodalність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис.... докт. філол. наук : 10.02.04. Луцьк, 2019. 635 с.
5. Borodo M. Multimodality, Translation and Comic. *Perspectives*, 2015. 23. (1). P. 22–41. DOI: 10.1080/0907676X.2013.876057.
6. Леонтович О. Проблемы интерсемиотического перевода (на материале зарубежных экранизаций русской классики). URL: https://gitr.ru/data/events/2018/leontovich_7.pdf (Last accessed: 02.07.21)
7. Perdikaki K. Towards a model for the study of film adaptation as intersemiotic translation. *Intralinea*. URL: https://www.academia.edu/35334562/Towards_a_model_for_the_study_of_film_adaptation_as_intersemiotic_translation._Intralinea._Special_Issue_Building_Bridges_between_Film_Studies_and_Translation_Studies (Last accessed: 02.07.21)
8. Изер В. Процесс чтения: феноменологический подход. *Современная литературная теория. Антология*. Москва : Флинта, 2004. С. 201–224.
9. Ясусс Х.Р. История литературы как провокация литературоведения. *Новое литературное обозрение*. 1995. № 12. С. 39–84.
10. Ингарден Р. Исследования по эстетике. Москва : Издательство Иностранной литературы, 1962. 552 с.
11. Кожанова В.Ю. Концепты рецептивной эстетики в интерпретативной парадигме медиатекста. URL: <https://vestnik.journ.msu.ru/books/2012/5/kontsepty-retseptivnoy-estetiki-v-interpretativnoy-paradigme-mediateksta/>
12. Atwood M. *The Handmaid's Tale*. URL: https://royallib.com/book/Atwood_Margaret/The_Handmaids_Tale.html (Last accessed: 10.07.21)
13. Етвуд М. Оповідь Служниці. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 272 с.
14. *The Handmaid's Tale*. URL: https://subslikescript.com/series/The_Handmaids_Tale-5834204/season-1/ (Last accessed: 15.07.21)
15. Оповідь Служниці. URL: <https://userials.pro/1153-rozpovid-sluzhnici-sezon-1.html> (Last accessed: 15.07.21).

**SEMANTIC GROUPS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS ON DENOTATION
OF PERSON'S APPEARANCE, HIS INTELLECTUAL ABILITIES
AND PHRASEOLOGICAL UNITS FOR DESCRIPTION
OF THE CHARACTER TRAITS OF A MAN**

**СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ,
ЇЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
ДЛЯ ОПИСУ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ**

Sheverun N.V.,

orcid.org/0000-0002-5920-5428

*Candidate of Sciences in Education, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
National Transport University*

Lejtsyus H.M.,

orcid.org/0000-0001-7774-4911

*Candidate of Sciences in Philology,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
National Transport University*

Mozhova Ya.O.,

orcid.org/0000-0002-7696-5613

*Candidate of Sciences in Philology,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
National Transport University*

Phraseology, as a science, has absorbed common and distinctive features in the thinking of nations. They are characterized by historical, cultural, expressive and stylistic shades. Phraseological units that characterize a person are valuable for solving controversial and topical problems of linguistics. They are related to phraseological semantics and reveal figurative representations of a person and his appearance, intellectual abilities, character, etc. This aspect of the study of phraseology of English and Ukrainian languages is in dynamic development. The semantics of phraseology remains a major issue in the study of phraseology. The article is devoted to the study of English phraseological units on denotation of person's appearance, his intellectual abilities and phraseology units for description of the character traits of a man. An analysis of semantic groups of English phraseological units on denotation of person's appearance, his intellectual abilities and phraseological units for description of the character traits of a man is also presented. As a result of the research it was revealed that there are different phraseosemantic groups, that is phraseological complexes connected by a common idea. The following phraseosemantic groups on denotation of person's appearance are indicated: appearance in general, face, eyes, hair, features of figure, height, age, smile, nose, beard and clothes. The intellectual abilities of a person include the following one: mental activity, thinking, memory, ability to acquire knowledge, reason, wisdom, limitations, stupidity. Phraseologisms that denote the character of the individual and his behaviour are divided into 3 groups: phraseological units that express positive, negative and neutral traits of human character. This study gave impetus to further study of translation aspects of English phraseological units on denotation of person's appearance to ensure their adequate representation in the Ukrainian language.

Key words: phraseological units, phraseosemantic groups, human appearance, intellectual abilities, human character traits.

Фразеологія як наука увібрала спільні та відмінні риси у мисленні націй. Їм притаманні історичні, культурні, експресивні й стилістичні відтінки. Фразеологічні одиниці, які характеризують людину, становлять цінність для вирішення дискусійних й актуальних проблем лінгвістики. Вони пов'язані з фразеологічною семантикою і виявляють образні уявлення про особу та її зовнішність, інтелектуальні здібності, характер тощо. Цей аспект вивчення фразеології англійської та української мов перебуває у динамічному розвитку. Семантика фразеологізмів залишається головним питанням у вивченні фразеології. Статтю присвячено дослідженню англомовних фразеологічних одиниць на позначення зовнішності особистості, її інтелектуальних здібностей та фразеологізмів для опису рис характеру людини. Також подано аналіз семантичних груп англомовних фразеологічних одиниць на позначення зовнішності особи, її інтелектуальних здібностей та фразеологізмів для опису рис характеру людини. У результаті дослідження виявлено, що є різні фразеосемантичні групи, тобто фразеологічні комплекси, поєднані загальною ідеєю. Виокремлено такі фразеосемантичні групи на позначення зовнішності людини: зовнішність у цілому, обличчя, очі, волосся, особливості фігури, зріст, вік, усмішка, ніс, борода й одяг. До інтелектуальних здібностей людини належать такі: розумова діяльність, мислення, пам'ять, здібності до отримання знань, розум, мудрість, обмеженість, дурість. Фразеологізми, які позначають характер особистості та її поведінку, розподілені на 3 групи: фразеологічні одиниці, які виражають позитивні, негативні і нейтральні риси характеру людини. Це дослідження дало поштовх для подальшого дослідження перекладацьких аспектів англомовних фразеологічних одиниць на позначення зовнішності особистості для забезпечення адекватного їх передання українською мовою.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, фразеосемантичні групи, зовнішність людини, інтелектуальні здібності, риси характеру людини.

Introduction of the problem. Semantics of phraseological units represent a cooperation of language and thinking. In phraseology the widely presented units are on denotation of the external and internal state of man, his intellectual activity, it means those, that have expressed anthropocentric character. Language units are examined as elements of ethnosociety, where a man plays a basic role. Different descriptions of person find the reflection in the phraseology fund of language [13, c. 198].

Analysis of recent research and publications. Linguists investigate the problems of phraseology, that have a theoretical and practical value. Interest in phraseological units from the side of linguists is widespread enough. Such domestic and foreign linguists, as D. Aladko [2], H. Burger [12], P. Wilkinson [13], M. Johnson [4], O. Klendiy [5], N. Lvova [5], N. Pavlenko [6], S. Pomyrcha [7], K. Radionova [8] and many others devoted numerous articles and monographs to research of fixed expressions. An important task is not only to investigate the theory of phraseology but also translation of fixed expressions. A process of translation is a complex process that represents an important type of speech activity. Translation is considered the perspective means of overcoming of present language barriers. Exactly due to fixed expressions a connection is established with the historical past, way of life of people and language. However, analysis of semantic groups of phraseological units on denotation of appearance of person, his intellectual capabilities and phraseological units for description of character of man traits continues to remain actual.

Scientific novelty of the article is that it proposes the analysis of semantic groups of English phraseological units on denotation of person's appearance, his intellectual abilities and phraseological units for description of the character traits of a man.

The main purpose of the study is realization of analysis of semantic groups of English phraseological units, that describe appearance, mental abilities and character of man traits.

To achieve the goal of the research, we used a set of methods. They are based on a communicative-functional approach and include theoretical analysis of special literature on the research topic, selection of texts for analysis using selective-analytical and contextual methods of English-language phraseological units research and identification appropriate phraseosemantic groups of phraseological units on denotation of person's appearance, his intellectual abilities and phraseological units for description of the character traits of a man.

Results and discussions. Phraseology composition, as well as vocabulary, forms group

after semantic classes. Phraseological units form lexical, lexico-phraseological and phraseological semantic groups. Phraseological units are formed on various signs: integrity of nomination, metaphorical, equivalence to the word, producibility. For the analysis of semantics of phraseological units the method of authentication is used. It consists in the selection of abstract words or word-combination for determination of general meaning of phraseological unit. Every component of semantic structure of phraseological unit is directed to mark certain descriptions and consists in evaluation activity of human consciousness. Polisemanticity, antonymy, synonymy are characteristic features of phraseosemantic group. Phraseosemantic group is totality of fixed verbal complexes that is connected by a general idea. For example, to thematic classification of scientist B. Azhnyuk about 900 phraseological units concerning a man behave: intellect, thinking, capabilities of man; appearance of man; character of man traits; emotions and feelings; human activity and behaviour; relationships with other people, welfare/poverty, success/failure refers [1, c. 64].

There are also other classifications, one of which is distribution of fixed expressions of scientist V. Suprun into the following groups: intellect, anomalous states of man; descriptions of man and emotions; relations between people; wealth [9, c. 71]. A significant number of idioms in phrase formation is related to perception of the world, that is associated with life, human feelings, mental work, character.

It is possible to distinguish such phraseosemantic groups on denotation of man's appearance: appearance on the whole, face, eyes, hair, features of figure, height, age, smile, nose, beard and clothing. The common impression from a man is from his original appearance, figure, face. The general estimation of appearance is underlined structurally by different turns, mainly by comparisons: *graceful as a swan – витончений як лебідь, fair as a lily – гарна, як лілія, heavy swell – людина з ефектною зовнішністю, not a hair out of place – людина, яка має чудовий вигляд*. Mostly they are characterized by positive emotions. Accordingly an unattractiveness is passed by expressively-emotional turns. Comparisons can have cruel character, that is why there are comparative turns in the language system of all people. They characterize brightly the lacks of appearance of man. For example: *ugly as sin – страшний як смертний гріх, ugly duckling – гидке каченя*.

In order to analyse character of man in general, it is necessary to pay attention to detail, in particular on a face, eyes, hair, height, clothing, and others like that. An estimation is first given to the features of person,

so as generally speaking that strikes the eyes is perceived. For description of different human signs and his original appearance irony and waggery are used. There is a group of physical defects of man, that can be born or purchased. External signs that touch the colour of skin are also presented. A complexion allows to expose the emotional state of man, in particular excitement or gladness. Person, who is afraid or worries: *as white as a sheet* – *блідий як полотно*, *to turn white* – *збліднути*, *ears become red* – *покрасніти*. Consider that a face of man is a mirror of the soul among that eyes play one of major details. For example: *have stars in one's eyes* – *очі сяють від щастя*, *naked eye* – *неозброєне око*, *black eye* – *підбите око*. For the estimation of appearance of man a phraseosemantic group “hair” is also marked. For example: *as bald as a coot* – *цілком лисий*, *hell of hair* – *нечесане волосся*.

The largest phraseosemantic groups are “appearance on the whole” and “features of figure”. First consider the description of figure’s features on a physical sign “thick-thin”. Obviously, that megascopic weight and exorbitance in a meal was considered a human defect. In a group “thin” the lexemes of “bone” and “skin” are mainly used. They are characterized by a tinge of contempt. For example: *as dry as a bone* – *сухий*, *мов кістка*, *walking corpse* – *живий скелет*, *шкіра та кістки*. A thin man in Ukrainian is compared to the board, sliver, whereas Englishmen compare it with rakes, rails: *as thin as a rake* – *худий як тріска*. Description of man by means of turns with a zoomorphic component is used often enough [10, с. 102]. With unattractive appearance a man is associated with a pig. For example: *as fat as a pig*. Such comparisons are used also as: *plump as a partridge* – *пухлий, як пампушка*, *round as a barrel* – *товстий, як бочка*.

Another description is height. Phraseological units that characterize a tall man are expressed by hyperbolae and comparisons. For example: *as long as one's arm* – *дуже високий*. For description of low people litote is used: *vertically challenged* – *недорослий*, *Jack Sprat* – *низький зростом, від землі не видно*. There is also a number of phraseological units that contain the expressivity concerning a height, for example: *going strong* – *в розквіті сил*, *bear one's age well* – *виглядати молодше своїх років*, *old boat* – *стара калоша*, *long in tooth* – *бути старим, аж пісок сиплеться*.

A smile always expresses a positive mood. That is why fixed expressions contain a positive estimation: *grin from ear to ear* – *посмішка до вух*.

An important semantic group is a group, that describes a human nose. It can be of normal

proportions and even, and sometimes with curvature or hump. In English phraseological units on denotation to the nose are apt to the associations. For example: *Roman nose*, *aquiline nose* – *ніс з горбочком*, *button nose* – *ніс гудзиком*.

Another element that touches a face is a beard. It can be different colour in accordance with a hair colour, and also original form. It is possible to give an example such as: *polar beaver* – *людина із сивою бородою*, *Vandyke beard* – *борідка клином*.

Original appearance of man considerably depends on his clothing. It is demonstrated by turns on denotation of his exactness, cleanness and style. such phrases can belong to this group, as: *just out of a bandbox* – *одягнений з голки*, *dressed in the height of fashion* – *одягнений за останньою модою*, *dressed to kill* – *людина вдягнута дуже святково*.

On the whole phraseological units are figurative and emotional, that is why due to their analysis it is possible to find out the cultural and national symbols of human mental abilities. Often enough a lexeme comes forward as a supporting component *голова* – *head*, that describes its form, content, absence of rumour, and others like that. For example: *have an old head on young shoulders* – *голова на плечах*, *a wise head* – *мудра голова*.

To the intellectual capabilities of man such phraseosemantic groups belong: intellection, thinking, memory, capacities for the receipt of knowledge, mind, wisdom, limit nature, foolishness. They contain phraseological units, that represent memorizing, recreation, maintenance of information. Basic components are such lexemes, as *brain*, *wise*, *memory*: *not to have a brain in one's head* – *солома в голові*, a word is enough to the *wise* – *розумний розуміє з півслова*, *have a memory like an elephant* – *мати пам'ять як у слона*. In different languages the same concept can be transmitted by various components. For example, in Ukrainian in fixed expressions there is a lexeme “stave”, while in English such concept is expressed through the lexeme “button”.

In a phraseosemantic group “intellection, thinking” phraseological units describe thinking as process, that is sent to the object. For example: *look before and after* – *зібратись з думками*. There are lexemes that characterize such processes as *mind*, *memory*. A mind is examined not only as ability to understand and think, but also as a thinking organ. An intellect refers to mental abilities and includes experience, knowledge, and also ability to the study and use of these knowledge. For example: *know his stuff* – *мати хороші знання*, *something on the ball* – *мати здібності*.

The level of mental abilities can hesitate. Phraseological units with negative estimation of mental abilities prevail from inclination of people to reprobate defects through criticism, neglect and irony. For example: *fools have fortune* – *дурням щастить*, *off one's rocket* – *бути не сповна розуму*, *neither here nor there* – *ні до села, ні до міста*. Such evaluation is the permanent debatable question of philosophers and linguists, since what is important to one nation, may not be important for another.

There is a number of phraseological units that mark character of personality and his behaviour on the whole. The concept of personality is related to the individual features of man with character of public relations and influence both own and public development. For everybody social persuasions that recreate his inner world in behaviour and attitude toward wider public are certain. Behaviour of man is examined as a difficult complex that is sent to satisfaction of physiology, spiritual and social necessities. It is formed on the basis of many components. Behaviour of man consists of reactions, emotions, intellectual capabilities, habits, skills, relations between people, perception of environment. At present there are many approaches in relation to the types of human behaviour. Among most well-known there are such as: theory of I. Kant, where behaviour is determined by the call of duty, theory of A. Maslow and F. Herzberg, where behaviour of people is linked to their needs. However in the first turn character, emotions and feelings influence on human behaviour forming [11].

Phraseological units that mark human character, incarnate cultural and national perception of the world in the vivid manner, so as in the language system of the English and Ukrainian languages where phraseological units gained a foothold and purchased a meaning that correspond their cultural and national standards.

A linguist B. Baisarov marked about the bilateral structure of character, namely dynamic and rich in content aspect. Under a dynamic side mean behaviour of man, and under rich in content are reasons of personality. The rich in content aspect of human character is shown in phraseological units of both languages as determination of different character traits. A dynamic aspect includes description of behaviour of man, that is conditioned by the features of character and actions of man. In foreign psychology to character take all displays of psychical life of man, equating a concept “personality” and “character”. However such understanding can be taken for basis at the selection of phraseological units, so as it extends research material without restriction and does not promote them to the exact analysis [3, c. 49].

Phraseological units are analysed in accordance with the evaluation component of phraseology meaning. Exactly an evaluation component is the basic connotative meaning of phraseological unit. It can be either approving or disapproving estimation. The subjectively-evaluation element of phraseological unit can be explained by differentiated reaction of people on the positive and negative phenomena. In the semantic structure of phraseological units distinguish the positive, negative and neutral components of phraseology meaning. In their basis approvals, conviction or absence of the brightly expressed relation lie as a socially withstand estimation of any human phenomenon.

Phraseological units that express negative character of man traits belong to the first group. Both in English and Ukrainian languages they fold the most numerous group. This is explained by more emotional reaction on the negative phenomena, and also by the tendency of drawing on the fixed verbal complexes of characteristic for the negative emotional states.

To the phraseosematic sub-groups of phraseological units of negative estimation fixed expressions with a general meaning about hypocrisy, meanness, boasting, cruelty, avidity, insolence, unscrupulousness, cunning, rudeness, lack of restraint, obstinacy, rancour, envy, lazinesses, secrecy, negligence, inclination to gossip, dishonesty, cowardice, mercenariness, irresponsibility, capriciousness are taken. They present considerable interest in force of their unicity, uniqueness. The presence of such phraseological units in a language testifies that phraseology of every language, except general lines that draw it together with other languages, has something, conditioned by not only the internal laws of development but also character of perception of the phenomena of surrounding reality of his transmitter [3, c. 54–56].

For denotation of negative character traits the following phraseological units are used, for example:

– hypocrisy, treachery: *heel, snake in the grass, bear two faces under one hood, sly dog, wolf in sheep's clothing, an old bird is not caught with chaff;*

– boasting: *a high horse, proud as a peacock, smart aleck, aim at the moon, as conceited as a barber's cat;*

– cruelty, rudeness: *thick-skinned, as gruff as a bear, a heart of stone, be full of vinegar, hard as a flint, hard-boiled egg, have no bowels mouth off;*

– avidity: *the cat, be full of oneself, hoggish, an itching palm, basket case, tame cat, closefisted with money;*

– cowardice: *be afraid of one's shadow, timid as a hare, yellow dog, yellow-bellied, hide one's head in the sand, scaredy-cat;*

– spinelessness: *to follow like sheep, a worm, man of no character, nose of wax, spineless, weak as water, doormat;*

– frivolousness: *light as butterfly, scatterbrain;*

– curiosity: *nosey Parker; peeping Tom;*

– lazinesses: *let the grass grow under one's feet, twiddle one's thumbs, to idle away one's time;*

– cunning, dishonesty: *as cunning as a fox, as crooked as a dog's hind leg;*

– obstinacy: *as stubborn as a mule, as obstinate as a donkey, hard-nosed, have a closed mind about something;*

– lie: *foul play, to be eavesdropping, false testimony, a white lie;*

– gossip: *have a big mouth, sharp tongue.*

To this group it is also possible to take such phraseological units as: *hard-nosed – впертуй, with nose in the air – зверхня людина, have a big head – нухатуй.*

From examples set above it is possible to analyse that zoomorphic components, are often used in the structure of such expressions, which also present metaphorical feature.

Phraseological units that express positive character of man traits belong to the second group. They are less more numeral, than phraseological units with a negative meaning, however also occupy a ponderable place in the phraseology fund of the English and Ukrainian languages.

To this group phraseological units with the positive subjectively-evaluation component of phraseology value belong, in particular such, that causes approval, respect as establishment of a socially withstand estimation of certain character of man traits [3, c. 54–56].

To the phraseosemantic sub-groups of phraseological units of positive estimation expressions with a meaning about restraint, decision, boldness, sincerity, honesty, diligence, energeticness, independence, loyalty, blitheness, kindness, modesty, heartiness, optimisticness, justice, generosity, communicability, punctuality and others are taken [3, c. 54–56]. Comparisons and vividness are also referred to them.

For denotation of phraseosemantic sub-groups of positive character traits of a person the following phraseological units are used, that express:

– restraint, calmness: *a cool heart, mental ballast, put a good face on smth, in one's sober senses, sober as a judge, clear (hard) grit, hard as nails, level head, good man;*

– sincerity: *single heart (mind), as open as the day, plain dealer, make a clean breast of smth, he is an open look, to be open-hearted;*

– honesty: *play a straight bat, treat smb white, (as) straight as a die, as honest a man as ever broke bread, as honest a man as ever trod on earth, shoe leather, honest, as honest as the skin between his brows, the clean thing, clean hands, straight goods, straight dealing fair play, kind (honest, simple) soul, clean liver, fair play, honest as a day, open-minded, true penny, good men and true, square shooter;*

– a decision, reliability: *stout heart, a strong man, firm (steady) as a rock, a hard nut to crack, a tough nut;*

– industriousness: *a willing horse, (as) busy as a bee (busy as a beehive; as a beaver, as a hen with one chicken; busy as a cockroach on a hot stove; as a one-armed paperhanger), work double tides, work at high pressure, work one's fingers to the bone, bust a gut, keep one's nose to the grindstone;*

– nobleness: *a big heart, a high mind, good as gold, good as pie, good nature;*

– blitheness: *merry as a cricket (grig, a marriage bell, as maids), playful as a kitten, light heart, free liver, cheerful (gay) as a lark, fresh as a daisy (a rose; as paint, as new paint; flowers in may), free and easy, see through rose-coloured glasses;*

– kindness, affability, heartiness: *a kind (honest, simple) soul, kind (soft, warm) heart, big heart;*

– devotion, loyalty: *true as flint, true as the needle to the pole, true as steel, every dog has his day, bear pool, birds of a feather flock together;*

– politeness: *all things to all man, bland as oil, keep a civil tongue;*

– decision: *a man with plenty of guts, steady as a rock;*

– sympathy, mercifulness: *be milk of human kindness, have a heart, man of feeling, man of heart;*

– shrewdness, reasonableness: *man of sense, sober as a judge, man with brains, have a ready wit;*

– penetrating: *astounding card, long-headed, sharp as a needle, smart as as pain;*

– courage: *man of courage, husky, bold spirit, man of horseback, gutsy, dogs of war, to put one's head in the lion's mouth, to take a bear by the tooth, find it in one's heart to do sometning.*

To this group it is also possible to take such phraseological units as: *keep one's wits about one – не втрачати голови, heart goes out to someone – співчувати комусь, as gentle as a lamb – ніжний, лагідний.* Phraseological units on denotation of positive character traits represent different aspects of human life and contain components that are related to the human organs.

Phraseological units that mark the neutral estimation of character of man traits and fold insignificant part among other belong to the third group. This group does not enter to two basic. Fixed expressions with neutral component of phraseology meaning, that are lack of brightly expressed approval or conviction belong to this group. They have so-called transitional character that depends on a situation. Depending on it their meaning can acquire different tints of positive or negative estimation. To such qualities, the following can be referred: *a queer bird (card, cove, duck) – дивна людина; as mild as a dove (lamb, as May, milk) – сумирний; wide awake – обережний, стріляний горобець*. To this group also belong such character traits as:

- uncertainty, indecision: *buridan's ass, a donkey between two bundles of hay, halfhearted;*
- lack of upbringing: *be with bad form, black man;*
- toadying: *tame spaniel, hay it on with a trowel;*
- a quick temper: *ants in one's pants, as hot as pepper, hothead, hotter than a pistol, man of action, slippery as an ell;*
- equanimity, tolerance: *bear and forbear, have iron nerve, cool head, man of nerve, keep a level head, cool as cucumber.*

Phraseological units from this group can have neutral meaning that does not depend on a context, for example: *negative virtue – пасивна людина; easy game (prey, meat) – довірлива, сердечна людина, bats in the belfry – ексцентричний*.

Thus, three groups of phraseological units on denotation of human character traits are analysed among which the negative lines of person prevail.

Conclusions. Examining phraseological units, that represent refinement of details of appearance, character and intellectual capabilities of man traits, it is possible to draw conclusion, that the features of their structure and meaning are distinguished through their comparing to realities of way of life and surrounding world on the whole, that represent positive or negative attitude of people toward the certain phenomena. Fixed expressions are divided into different semantic groups that in turn are divided into phraseosemantic sub-groups depending on their meaning. Distribution of fixed expressions on phraseosemantic sub-groups is conducted on the basis of their authentication by separate lexemes, word-combinations or unfolded descriptions in lexicographic sources, to the presence of general integral semas in their semantics. Usually phraseology supply of every language, that consists of negative comparisons is considerably larger, as people got used to notice in every person negative lines or strange and uninherent to them, than something usual. So plenty of various comparisons and associations is conditioned, both with animals and with parts of body or other objects that express an evaluation meaning. The culture of people, their mentality and features of human way of life and mutual relations, stands by system of phraseological units. The prospect of further research is a study of the main ways of English-language phraseological units on denotation of appearance of person, his intellectual capabilities and phraseological units for description of character of man traits into Ukrainian language translation.

REFERENCES:

1. Ажнюк Б.М. *Англійська фразеологія в культурно-етичному висвітленні*. Київ : Наукова думка, 1999. 134 с.
2. Аладько Д.О. Характеристика людини засобами фразеологізмів з компонентом-зоонімом в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2016. № 23. Т. 1. С. 100–102.
3. Байсаров Б. *Сопоставительный анализ фразеологических единиц*. Казань : Издательство Казанского университета, 1990. 128 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. *Метафори, котрими ми живем*. Москва : Едиториал, 2004. 256 с.
5. Львова Н.Л., Клендій О. . *Семантика фразеологізмів для опису зовнішнього вигляду людини*. URL : www.rusnauka.com/7_NMIW_2011/Philologia/7_81255.doc.htm.
6. Павленко Н.О. Фразеологізми на позначення людини за її здібностями в англійській мові: лінгвокультурологічний і семантичний аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2018. №37. Т. 2. С. 125–127.
7. Помирча С.В. Вербалізація фразеологічних одиниць на позначення якостей характеру людини // *«Молодий вчений»*. №6.1 (46.1). 2017. С. 64–67.
8. Радіонова К.С. Стійкі компаративні одиниці на позначення зовнішності людини в англійській, французькій, українській та російській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. № 15. Том 2. 2015. С. 123–125.
9. Супрун В.И. *Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал*. Волгоград : Перемена, 2000. 172 с.
10. Ужченко В.Д. *Східноукраїнська фразеологія*. Луганськ : Альма матер, 2003. 362 с.
11. *Фразеологізми англійської мови та їх переклад на українську мову*. URL: http://supermif.com/frazeologizm/england/england_ukr_fraz_a_d.html.
12. Burger H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin : Schmid, 2003. 240 s.
13. Wilkinson P. R. *A thesaurus of traditional English metaphors*. London : Routledge, 1993. 490 p.

РОЗДІЛ 9

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'367.2:81'38

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.22>

МЕДІАМОВА У ПРОЄКЦІЇ ЛІНГВОПРАКСЕОЛОГІЧНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

MEDIA LANGUAGE IN THE PROJECTION OF LINGUISTIC-PRAXEOLOGICAL PERSPECTIVE

Василенко В.А.,

orcid.org/0000-0001-9167-1130

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри гуманітарних дисциплін

Сумської філії

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті лінгвопраксеологічний вектор аналізу розглядається як перспективний для сучасної медіалінгвістики. Відображено найважливіші особливості цього підходу: предмет, ключові категорії, методики аналізу. Зазначено, що диференціація лінгвістики на підставі предмета – сфери функціонування мови демонструє евристичність результатів, оскільки вчені, розкриваючи специфіку використання мови в різних сферах, глибше дізнаються про форми і способи ефективного вживання мови в мовленні.

Показано, що для лінгвопраксеології центральними стають екстралінгвістичні чинники професійної поведінки, що дає змогу встановити правила ефективного використання мови в професійному мовленні, пояснити формування тих чи інших мовних проявів. Окреслено, що кризь призму прaxeологічного підходу предметом вивчення медіалінгвістики стає мовна системність медіатекстів різних типів, формально-сміслової структура яких створюється поєднанням і взаємодією як мовних, так і немовних компонентів, не лише внутрітекстових, а й міжтекстових чинників. За лінгвопраксеологічного підходу дослідник мас-медіа має справу із власне мовними одиницями, які найчастіше аналізуються як частини структури цілого тексту.

Зазначено, що у мовній структурі будь-якого висловлювання закладаються можливості попередження читацького «опору» когнітивному і емоційно-вольовому впливу з боку суб'єкта мовлення – без цього ефективний вплив на масову аудиторію неможливий. Виявлено, що поряд зі спрямованістю цих досліджень на вивчення закономірностей функціонування мови в різних ситуаціях професійного медійного спілкування їх відрізняє інтерес до опису правил ефективної професійної мовної поведінки, а це дає змогу широко використовувати типологічний метод, разом із тим встановлювати критерії ефективності окремих мовних дій або їх сукупностей у професійній мовній поведінці в медіасередовищі.

Сформовано власне зміслове бачення необхідності розроблення рекомендацій і застережень щодо організації ефективної мовної діяльності і створення результативних моделей певних напрямів роботи стосовно професійної індивідуальної і колективної мовної діяльності.

Ключові слова: лінгвопраксеологія, медіалінгвістика, ефективна мовна діяльність, медійне спілкування, текст.

The linguistic-praxeological vector of analysis is considered as perspective for contemporary media linguistics in the article. The topmost features of this approach, such as its subject, key categories, and methods of analysis are reflected in the survey. It is noted that the differentiation of linguistics on the basis of its subject (that is the sphere of language functioning) demonstrates the heuristic results. Whereas scientists reveal the specifics of language usage in different areas, they learn more about the forms and ways of effective language use in speech.

It is shown that extra linguistic factors of professional behavior become central for linguistic-praxeology. This allows establishing the rules of effective language usage in professional speech, to explain the formation of certain language manifestations. It is outlined in the research that the subject of media linguistics study becomes the linguistic system of media texts of different types through the prism of praxeological approach. It should be mentioned that the formal-semantic structure of these media texts is created by combining and interacting both linguistic and non-linguistic components, as well as intratextual and intertextual factors. In the linguistic-praxeological approach the mass media researcher deals with the actual language units that are often analyzed as part of the structure of the whole text.

It is noted that there are certain opportunities to prevent the reader's "resistance" to cognitive and emotional influence from the part of the speech subject in the language structure of any statement. Effective influence on the mass audience is impossible without this phenomenon. It was also found that along with the focus of these surveys to study the patterns of language in different situations of professional media communication, they are interested in describing the rules of effective professional language behavior. Therefore this provides widespread usage of the typological method while establishing criteria for effectiveness of individual language actions or aggregates in professional language behavior in the media environment.

The own semantic vision of development necessity of recommendations and warnings concerning the organization of effective language activity and creation of effective models of certain work directions is formed in the research.

Key words: linguistic-praxeology, media linguistics, effective language activity, media communication, text.

Постановка проблеми. Лінгвістична інтерпретація вербалізованої свідомості суспільства, його окремих соціальних груп із метою адекватної комунікації та впливу стає важливим аргументом для глибоких лінгвомедійних розвідок.

Вектор досліджень мови засобів масової інформації відбувся в лінгвістичній науці за різними напрямками: соціолінгвістичним, психолінгвістичним тощо [1–4; 7; 15; 16]. Але у цих напрямках спрямованість до тієї чи іншої сфери спілкування не була методологічно важливим дослідницьким принципом. Типологічне вивчення закономірностей функціонування мови в різних сферах спілкування характерне для функціонально-стилістичних досліджень, тому медіалінгвістику, предметом вивчення якої є закономірності функціонування мови в одній із суспільно значущих сфер – мас-медіа, справедливо називають спадкоємицею функціонально-стилістичних дослідницьких традицій, закладених у низці праць, присвячених мові засобів масової інформації [7, с. 123–174].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової літератури дає змогу говорити про те, що визначення теоретичних основ медіалінгвістики, дослідження мас-медійного тексту, його структури та типологізації, методів його вивчення було здійснено в працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, психолінгвістів, теоретиків мас-медіа: С. Бернштейна, Т. Добросклонської, В. Костомарової, І. Лисакова, Г. Солганика, С. Трескова, Д. Шмельова, А. Белла, Дж. Гербнера, М. Монтгомері, Р. Фаулера, Н. Фейерклафа та ін. Текст як продукт журналістської творчості був і є предметом вивчення багатьох українських дослідників: В. Здоровеги, А. Мамалиги, О. Пономарева, Б. Потятиника, В. Різуна, К. Серажим [3; 4; 9; 10; 14; 15].

Постановка завдання. Важливо підкреслити при цьому, що диференціація функціональної стилістики як науки, що досліджує закономірності функціонування мови в найбільш суспільно значущих сферах спілкування, на кілька дисциплін: медіалінгвістику, що досліджує мову в засобах масової інформації, документну лінгвістику, яка досліджує мову в правовій сфері, теолінгвістику, що досліджує релігійну мову, колоквіалістику, що досліджує розмовну мову, відбулася закономірно, відповідно до логіки розвитку самої науки. Новостворені дисципліни спрямовані на мовну варіативність кожного з функціональних стилів. Думається, саме про таку дослідницьку логіку писав В.В. Виноградов, коли пропонував розглядати функціонально-стилістичні системи, що складаються у соціально значущих сферах: розмовній, науковій, діловій, і мовні стилі:

соціально-групові, професійні та ін., особливості яких формуються під впливом суспільно-виробничого застосування мови [1, с. 4–9].

Зусилля медіалінгвістики сьогодні спрямовані на вивчення мовної варіативності, що складається всередині надзвичайно значущої функціонально-стилістичної системи – публіцистичного функціонального стилю. Незважаючи на скептичне ставлення деяких дослідників до диференціації лінгвістики на підставі предмета – сфери функціонування мови, такий підхід демонструє евристичність результатів, оскільки вчені, розкриваючи специфіку використання мови в різних сферах, глибше дізнаються про форми і способи ефективного вживання мови в мовленні. Переконливу, на нашу думку, правомірність такого підходу показало дослідження Т.Г. Добросклонської, де мова ЗМІ постала як діюча в різних умовах спілкування система [2, с. 32–44].

Опора на методологію функціональної стилістики, що вивчає «мову в єдності з іншими сутнісними властивостями людини – її діяльністю і свідомістю», причому в аспекті її ефективності, стала, по суті, базовим принципом медіалінгвістики, якій у цілому властивий функціоналізм. Мова, що розуміється, по-перше, як феномен реального функціонування в медіасфері і, по-друге, як засіб реалізації цілеспрямованої діяльності журналіста, рекламіста, фахівця зі зв'язків із громадськістю, засіб ефективного задоволення різноманітних професійних функцій, стає головним предметом досліджень у медіалінгвістиці. Діяльнісний підхід у всіх функціональних дослідженнях, який став панівним спершу у функціональній стилістиці, а потім і в інших пізніше сформованих функціональних напрямках лінгвістики поширюється і на медійну мову [3, с. 63–66; 15, с. 3–12].

Виклад основного матеріалу. Найважливішою особливістю дослідницького підходу авторів робіт, присвячених мові в засобах масової інформації, стає увага до мовної діяльності, мовної поведінки професіоналів у засобах масової інформації у тісній зумовленості професійними нормами і правилами. Ось чому вважаємо за доцільне представити сучасну медіамову у праксіологічній перспективі. Надамо коротку характеристику праксіологічного підходу в науці.

У філософських працях відзначається, що термін «праксеологія» уперше був використаний Л. Бурдье (1882), а введений у практику науки на початку ХХ ст. А. Еспінасом і Є. Слуцьким [6, с. 103–111]. Однак дисциплінарний статус праксіології було надано працями польського історика філософії та логіки Т. Котарбінського «Принципи раціональної

організації діяльності» (1946), «Праксеологія» (1947) і «Трактат про хорошу роботу» (1955), в яких «термін і основні ідеї П. були впорядковані як системи теоретичних і прикладних досліджень» [12].

У роботах Т. Котарбінського було запропоновано три рівні аналізу громадської діяльності. На першому рівні в праксеології передбачається розроблення типології дій і побудови системи категорій, на другому – типології ефективних нормативних систем дії в конкретно-історичному соціокультурному контексті, на третьому рівні – вироблення оцінки методів розвитку людських дій із погляду їхніх достоїнств.

Уточнюючи ці положення, Т. Котарбінський указує серед дослідницьких завдань праксеології аналіз техніки й аналітичний опис елементів і форм раціональної діяльності, створення «граматики дії» в порядку вироблення найбільш загальних норм максимальної доцільності дій, зокрема у вигляді загальнотехнічних рекомендацій і застережень стосовно професійної індивідуальної і колективної діяльності (роботи) [8, с. 775–888]. У сучасній філософії праксеологія постає як наука про ефективну реалізацію діяльності [13].

Розвиток діяльнісного підходу в медіалінгвістиці зумовлює можливість вивчення в ній мовної діяльності в мас-медіа з праксеологічних позицій. У цьому разі у центрі уваги медіалінгвістики – ефективна професійна мовна діяльність у медіасередовищі, представлена такими видами професійної мовленнєвої діяльності, як журналістська, рекламна і зв'язок із громадськістю. Отже, у межах медіалінгвістики доцільно виділити праксеологію професійної журналістської, рекламної та ПР-мовної діяльності. На нашу думку, у праксеологічному ключі медіалінгвістика виступає цілісною науковою дисципліною, спрямованою на досягнення закономірностей ефективного вживання мови в професійно значущих сферах спілкування, а тому має своє коло дослідницьких завдань.

Питання про дослідження мовної поведінки в професійно значущих сферах спілкування виникло в лінгвістиці у зв'язку з потребою в навчанні професійної комунікації іноземною мовою. З англійських робіт прийшли аббревіатури: спочатку ESP – English for Specific Purposes (англійська для спеціальних цілей його вивчення), потім LSP – Language for Specific Purposes (мова для спеціальних цілей). Але найчастіше, коли говоримо про ESP або LSP, маємо на увазі наукову й інженерну, ділову та економічну мови, кожна з яких згодом розбивається ще на підмови професійної зайнятості [16, с. 56–61].

Розрізняються підходи до визначення сфери спілкування, в яких діють мови для спеціальних

цілей: одні дослідники професійні мови розглядають у числі академічних інші не лише в рамках академічного, а й ділового та правового дискурсів [2]. Окрім того, розрізняється розуміння самого поняття «мова». Більшість дослідників професійною мовою називає тільки створений для цілей такого спілкування лексикон. Нам видається ця позиція обмеженою.

Уважаємо, що професійна орієнтованість під час уживання мови в тій чи іншій професійній сфері відбувається не лише в лексиці. Цілі і завдання професійного спілкування впливають на відбір та комбінацію засобів усіх рівнів мовної системи і формують мовну системність, яка складається для вираження професійно значущих смислів. Іншими словами, доречно говорити про мовну організацію текстів, підпорядковану цілям професійного спілкування.

З урахуванням зазначених обставин ми пропонуємо подивитися на медіалінгвістичне дослідження з погляду праксеології – науки про ефективну організацію професійної діяльності.

1. У центрі уваги медіалінгвістики – специфічна мовна організація професійних сфер: журналістики, реклами, ПР і різноманітних ситуацій медійного спілкування, іншими словами, мова як інструмент здійснення ефективної професійної мовленнєвої діяльності суб'єкта. Для даного напрямку, як і для всієї функціональної лінгвістики, характерно розглядати мовну діяльність у прямій залежності від екстралінгвістичних чинників (від ситуації спілкування в масмедіа, цілей і завдань спілкування, типу змісту, жанру і т. ін.), які зумовлюють форми мовної організації, їх стилістично-мовну системність. У різних лінгвістичних напрямках у центрі уваги знаходяться різні екстралінгвістичні фактори і детермінованість ними вживання мови. Для лінгвопраксеології центральними стають екстралінгвістичні чинники професійної поведінки, що дає змогу встановити правила ефективного використання мови в професійному мовленні, пояснити формування тих чи інших мовних проявів.

На основі екстралінгвістичних чинників, які є значущими для професійного спілкування в тій чи іншій ситуації, проводяться типологічні дослідження, які дають змогу побачити не лише атрибути мовної діяльності (цілі, завдання учасників, простір поширення), а й її структуру: дії та операції, а також окремі техніки досягнення професійних завдань. За лінгвопраксеологічного підходу цілі та завдання спілкування трактуються як професійно орієнтовані. Тим самим у медіалінгвістичному мовознавстві ситуація спілкування розглядається як окремий випадок реалізації призначення (цілей і завдань) професійної діяльності.

В останні роки освоюються нові тематичні сфери як ситуації спілкування в масмедіа: у центрі уваги опиняються не лише політико-ідеологічні, а й спортивні, культурно-просвітницькі, науково-просвітницькі, а також рекламні засоби масової інформації [4, с. 63–66; 10, с. 15–21]. Це освоєння відбувається з використанням різних методів і методик: інтенціонально-стилістичних, прагмалінгвістичних, когнітивно-семантичних, лінгвoseміотичних, що дають змогу диференційовано вивчати ефективність уживання мови в різних класах текстів. Виходячи з професійно-діяльнісного трактування мови, варіативність медіамовлення пов'язується з необхідністю об'єктивності різних форм професійного спілкування, що складаються під впливом широкого спектру позалінгвістичних чинників у різних сферах і ситуаціях медійного спілкування.

2. Професійна комунікативна діяльність у медіалінгвістиці постає як цілеспрямована персуазивна мовна активність суб'єкта, що відправляє різними каналами поширення свій «меседж» з урахуванням смислової позиції аудиторії. Цілі і завдання цього посилу передбачені професійними обов'язками суб'єкта в тій чи іншій ситуації, а форма – традиціями їх виконання. Смислова позиція суб'єкта виражається з різним ступенем прояву. У дослідженнях аналізувалася й аналізується мовна поведінка окремих публіцистів, а також типологічна категорія авторської позиції, а також специфіка радіо- і телемовлення [5, с. 68–69; 15, с. 3–12].

Прагнучи впливати на аудиторію з метою ефективності впливу суб'єкт, обдумуючи предмет своєї мови і виробляючи до нього ставлення, бере до уваги не стільки адекватні інтенції адресата, скільки протилежні тим, які автор прагне викликати. Отже, у мовній структурі будь-якого висловлювання закладаються можливості попередження читачького «опору» когнітивному і емоційно-вольовому впливу з боку суб'єкта мовлення – без цього ефективного впливу на масову аудиторію неможливий. Відображення взаємодії з адресатом як умова ефективності мовного впливу в центрі уваги медіалінгвістичних досліджень [16, с. 56–61]. Таким чином, прагнучи виявити, які особливості мовної поведінки в різних ситуаціях професійного спілкування, у медіалінгвістиці проводяться типологічні дослідження, що встановлюють специфіку мовного прояву в різних сферах медійного спілкування.

4. Розуміючи, що будь-яка діяльність здійснюється за допомогою інструментарію, важливо знати засоби діяльності, які вивчаються по-різному. В одних дослідженнях у центрі уваги окремі мовні одиниці, що виступають як техніка здійснення того чи іншого професійного комунікативного завдання.

У центрі уваги інших досліджень – репродуктивні мовленнєві форми діяльності, наприклад мовні жанри. Центральною, безумовно, стає категорія медіатексту [2, с. 28–43], оскільки досягнення журналістом, рекламистом, фахівцем зі зв'язків із громадськістю професійних цілей можливе тільки за допомогою текстів. Важливо, що в медіатексті, як і в будь-якому іншому, відбивається не лише результат, а й процес мовної діяльності суб'єкта з досягнення професійних цілей.

Такий підхід показує, як у концептосфері, композиції і архітектоніці медіатекстів виражаються механізми інформаційного впливу й у мовних одиницях (діях, актах, субжанрах) розгортається специфічна мовна діяльність.

Формальний бік тексту, на нашу думку, слід розглядати у тісній взаємодії з глибинним, змістовним рівнем. Тому наша робота присвячена саме розробленню інтенціонально-стилістичного підходу до вивчення медіатексту, що дає змогу побачити зумовленість лінгвістичної організації медіатексту динамікою його змістовно-сислової структури, яка, своєю чергою, зумовлена всім комплексом екстралінгвістичних чинників, що діють у тій чи іншій професійно орієнтованій комунікативній ситуації. Саме цей підхід дає змогу побачити мовну поведінку в усій її різноманітності, виявити в ній не лише те, що відповідає правилам професійної поведінки, а й те, що не відповідає, виробити критерії невідповідності і практичні рекомендації щодо їх усунення.

За лінгвопраксіологічного підходу дослідник мас-медіа має справу із власне мовними одиницями, які найчастіше аналізуються як частини структури цілого тексту. Цілісний текст як одиниця спілкування постає у його компонентах: комунікативних кроках, мовних актах, мовних жанрах, мовних діях, комунікативно-мовних блоках, зміна яких відображає послідовність, алгоритми мовної діяльності. Причому важливо підкреслити: лінгвіст не може ігнорувати тієї обставини, що мовні одиниці створюються під впливом професійної інтенціональності системною взаємодією мовних засобів.

Саме в медіалінгвістиці текстом може розглядатися не тільки окремий мовний контент, а й їх сукупність у межах газетного номера, який «є континуумом, складеним із взаємопов'язаних частин – текстів публікацій» [9]. Тим самим предметом вивчення медіалінгвістики стає мовна системність медіатекстів різних типів, формально-сислова структура яких створюється поєднанням і взаємодією як мовних, так і немовних компонентів, не лише внутрітекстових, а й міжтекстових факторів.

5. Особливе місце займають дослідження нормативного та етичного аспекту мовної поведінки

в мас-медіа. Необхідність практичної регуляції мовної поведінки в засобах масової інформації потребувала розроблення наукових основ літературного редагування [14]. Сьогодні впевнено можна говорити про становлення лінгвоетики [5, с. 68–69]. Одна з гострих лінгвоетичних проблем – проблема діагностування девіантних форм мовної поведінки, а отже, і питання критеріїв визначення брехні, демагогії, наклепу, образи та інших форм мовної агресії. Створення, з одного боку, типології ефективних мовних технологій і технік для тієї чи іншої форми спілкування, з іншого – типології професійних мовних помилок, проступків і «злочинів» вимагає вироблення критеріїв оцінки результатів діяльності. У зв'язку із цим поряд із проблемою створення теорії результативних моделей певних галузей мовної роботи у лінгвопраксіології мас-медіа потрібне розроблення рекомендацій і застережень щодо організації ефективної мовної діяльності. Такого роду пошуки ведуться низькою вчених [3, с. 63–66; 7, с. 12–25]. Праксіологічний підхід поряд з іншими сприяє вирішенню проблеми.

Висновки. Отже, у сучасній медіалінгвістиці виділяються три найважливіших проблемних поля, дослідження в яких, на нашу думку, повинні вестися саме в праксіологічній перспективі.

1. Із метою «вироблення найбільш загальних норм максимальної доцільності» необхідно створювати типології медіамовлення з «аналітичним описом елементів і форм» мовної діяльності, що включає встановлення алгоритмів ефективної професійної мовної поведінки в різних ситуаціях спілкування. Один зі шляхів – вивчення композиційно-мовних форм побудови медіатекстів із різною «граматикою дії» (Т. Котарбінський).

2. Розробляти, з одного боку, типології ефективних мовних технологій і технік для тієї чи іншої форми спілкування, з іншого – типології професійних мовних помилок, проступків і злочинів у процесі роботи, критерії оцінки результатів діяльності.

3. Необхідно вести активне розроблення рекомендацій і застережень щодо організації ефективної мовної діяльності і створення результативних моделей певних напрямів роботи стосовно професійної індивідуальної і колективної мовної діяльності. Тим самим медіалінгвістика постане науковою дисципліною, повністю спрямованою на вивчення закономірностей функціонування мови в різних ситуаціях професійного медійного спілкування і на опис правил ефективної професійної мовної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградов В.В. Сюжет и стиль. Сравнительно-историческое исследование. Москва : АН СССР, 1963. 192 с.
2. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика : системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь. Москва : Флинта : Наука, 2008. 263 с.
3. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.) : монографія. Київ : Наук. думка, 1970. 304 с.
4. Зикун Н.І. Культура мови ЗМІ і рівень довіри до медіатекстів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 63–66.
5. Карпенко В.О. Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика: підручник. Київ : Університет України, 2007. С. 68–69.
6. Комаха Л.Г. Тадеуш Котарбінський як засновник праксеології. *Мультиверсум. Філософський альманах* / гол. ред. В.В. Лях. Вип. 25. Київ : Український центр духовної культури, 2001. С. 103–111.
7. Кормилицына М.А., Сиротина О.Б. Функциональная стилистика и её место в современной лингвистике. *Стилистика как речеведение. Сборник научных трудов славянских стилистов, посвященный памяти М.Н. Кожинной* / под ред. Л.Р. Дускаевой. Москва, 2013. 268 с.
8. Котарбинский Т. Задачи праксеологии. *Избранные произведения*. Москва : Издательство иностранной литературы, 1963. С. 775–888.
9. Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнеєв В.М. Лінгвістика впливу : монографія. Київ, 2005. 148 с.
10. Мамалига А. Сучасні напрями досліджень мови соціальних комунікацій. *Стиль і текст*. 2012. Вип. 13. С. 15–21.
11. Почепцов Г. Теорія комунікацій. Київ : Київський університет, 1999. 308 с.
12. Праксеология. Мирный диалог разных логик. Диалогика. URL: <http://dialogika.info/prakseologiya/> (дата звернення: 27.05.2021).
13. Пщоловский Т. Принципы совершенной деятельности. Введение в праксеологию / пер. с польск. Киев, 1993. 272 с.
14. Різун В.В. Літературне редагування : підручник. Київ : Либідь, 1996. 240 с.
15. Шевченко Л.І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2013. Вип. 26. С. 3–12.
16. Шмельова Т.В. Медиалингвистика как медийное речеведение. *Медиатекст как полиинтенциональная система* : сборник статей / отв. ред. Л.Р. Дускаева, Н.П. Цветова. Санкт-Петербург, 2012. С. 56–61.

РОЗДІЛ 10

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'36:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.23>

КОГНІТИВНО-КВАНТИТАТИВНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ПОЗИЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКИХ ВІДОКРЕМЛЕНИХ НЕОСОБОВОДІЄСЛІВНИХ / НЕДІЄСЛІВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ЕКСПЛІЦИТНИМ СУБ'ЄКТОМ

COGNITIVE AND QUANTITATIVE PARAMETERIZATION OF POSITIONAL FEATURES OF ENGLISH DETACHED CONSTRUCTIONS WITH AN EXPLICIT SUBJECT

Жуковська В.В.,

orcid.org /0000-0002-4622-4435

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті викладено результати квантитативно-корпусної параметризації позиційних властивостей англійських відокремлених неособоводієслівних і недієслівних конструкцій із експліцитним суб'єктом (ВКЕС), здійсненої із позиції новітнього когнітивно-квантитативного підходу у лінгвістичних дослідженнях.

У термінах граматики конструкцій як граматичного втілення когнітивної лінгвістики досліджувані синтаксичні утворення визнаємо лінгвальними **конструкціями** – складними мовними знаками, некомпозиційними когнітивно-мотивованими співвідношеннями певної форми (організації складових елементів) і значення / функції (FORM: [[aug /øaug] [SBJ_{NP}] [PRED_{NF /VL}]] ↔ MEANING: [...]_{FUNCTION}).

Параметризація позиційних властивостей ВКЕС у сучасній англійській мові здійснюється з огляду на їхнє розташування відносно матричної клаузи та компонентів матричної предикації в аспекті реалізації факторів «ініціальна позиція», «медіальна позиція», «фінальна позиція» і «дистантна позиція» параметру «позиція відносно матричної клаузи». Лінгвоквантитативна верифікація кількісних даних і встановлення статистично значущих показників здійснюється за допомогою трьохетапної лінгвоквантитативної процедури, що передбачає послідовне використання низки статистичних метрик: 1) багатофакторного дисперсійного аналізу (MANOVA), 2) однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) та 3) методу множинного порівняння Тюкі із застосуванням комп'ютерної статистичної системи аналізу даних R.

Результати параметризації позиційних характеристик ВКЕС свідчать про синтаксичну незалежність ВКЕС від матричної клаузи, що підтверджено їхньою здатністю займати різні позиції (ініціальну, фінальну та медіальну) у реченні без зміни порядку слів. Відмінності у позиційному розташуванні аугментованих і неаугментованих ВКЕС зумовлюються взаємодією чинників когнітивного оброблення інформації та дискурсивно-прагматичного навантаження. Застосування складних корпусно-квантитативних методів надає можливість розкрити вплив кожного параметра на функціонування конструкцій, статистично верифікувати детермінальні фактори для окремої конструкції та надати вичерпну лінгвоквантитативну характеристику параметрів / факторів, які визначають вибір і використання мовцем конкретної конструкції.

Ключові слова: параметризація, грамика конструкцій, квантитативні методи, неособоводієслівні та недієслівні конструкції з експліцитним суб'єктом.

This article reports on the recent results of a quantitative-corpus parameterization of positional properties of the English detached nonfinite and nonverbal constructions with an explicit subject (DCES), adopting the cognitive-quantitative approach in the language study as its theoretical framework.

In terms of Construction grammar as cognitive linguistic theory, the studied syntactic patterns are recognized as **grammatical constructions** – complex linguistic signs, pairings of form and content (meaning / function) (FORM: [[aug /øaug] [SBJNP] [PREDNF / VL]] MEANING: [...]_{FUNCTION}).

Parameterization of positional properties of DCES in present-day English is carried out taking into account their location relative to the matrix clause and components of the matrix predication in terms of implementation of the factors 'initial position', 'medial position', 'final position' and 'distant position' of the parameter "Position relative to the matrix clause". Quantitative verification of the data and establishment of statistically significant indicators is carried out employing a three-stage procedure, which involves 1) a multivariate analysis of variance (MANOVA), 2) a one-way analysis of variance (ANOVA) and 3) Tukey's multiple comparison test utilizing a computer statistical data analysis system R.

The results of parameterization of the positional characteristics of DCES indicate the syntactic independence of DCES from the matrix clause, which is confirmed by their ability to occupy different positions (initial, final and medial) in the sentence

without changing the word order. Differences in the positional location of augmented and unaugmented DCES are conditioned by the interaction of the cognitive information processing and discourse pragmatic weight. The use of complex corpus-quantitative methods makes it possible to reveal the influence of each parameter on the functioning of the examined constructions, statistically verify the determining factors for each construction, and provide a comprehensive linguistic-quantitative characterization of parameters / factors that determine the choice and use of a particular construction.

Key words: cognitive and quantitative parameterization, construction grammar, quantitative-corpus methods, nonfinite and nonverbal constructions with an explicit subject.

Постановка проблеми. У статті аналізуються англійські відокремлені неособоводієслівні та недієслівні клаузи з експліцитним суб'єктом на зразок [[_{AUG} *with*] [_{NP} *the bats*] [_{XP} *taking turns to be the starved victim*]]; [[_{NP} *heart*] [_{XP} *thumping*]]; [[_{AUG} *despite*] [_{NP} *oil*] [_{XP} *being the lifeblood of industrial (modern) society*]]; [[_{AUG} *what with*] [_{NP} *my three sons*] [_{XP} *being away in the Army*]].

Означені синтаксичні утворення трактуються як структури вторинної предикації синтаксично незалежної конфігурації, що характеризуються фіксованою бінарною структурою [NP XP], де NP – вторинний суб'єкт (SBJ), відмінний від суб'єкта матричної клаузи SBJ_M, а (XP) – вторинний предикат (PRED), виражений неособовою формою дієслова (NF) (дієприкметником I (PI), дієприкметником II (PII), інфінітивом (to-Inf)) або недієслівною частиною мови (VL) (іменною (NP), прикметниковою (AdjP), прислівниковою (AdvP) чи прийменниковою (PP) фразою). Означені структури приєднується до матричної клаузи за допомогою аугменторів (aug) (*with, without, despite, what with*) або асиндетично (*øaug*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувані синтаксичні утворення привертати увагу багатьох лінгвістів. Різні аспекти відокремлених клауз з експліцитно вираженим суб'єктом у діахронії та синхронії вже ставали об'єктом аналізу у *традиційній граматиці* (Ross (1893), Melten (1938), Aalto (1979), Stump (1985), Holland (1986), Попович (1990), Серкіна (2000), Timofeeva (2011), Kortmann (2013), van de Pol, Petré (2015) та ін.); *генеративній граматиці* (Beukema, Hoekstra (1984), Hanston (1992), Felser, Britain (2007)); *корпуснобазованих дослідженнях* (Duggley, Dion-Girardeau (2015), He, Yang (2015), Fonteyn, van de Pol (2015)); *функціональній граматиці* (He, Yang (2015), Khamesian (2016)); *конструкційній граматиці* (Riehemann, Bender (1999), Bouzada-Jabois, Pérez-Guerra (2016)) *nf* ін.

Постановка завдання. Попри чисельність проведених розвідок, лінгвістична багатогранність відокремлених конструкцій ставить низку питань, які донині остаточно не вирішені через завузький підхід до досліджуваних синтаксичних утворень, запропонований у традиційній граматиці. Насамперед потребують подальшого

вивчення позиційні характеристики окреслених клауз відносно матричної клаузи із застосуванням новітніх надбань сучасного квантитативно-корпусного мовознавства. Метою презентованої статті є надати результати проведеної квантитативно-корпусної параметризації позиційних властивостей вузлів мережі [[aug /øaug] [Subj] [Pred_{NF/VL}]] – *конструкції* сучасної англійської мови. Параметризація здійснюється на засадах новітнього *когнітивно-квантитативного підходу* у лінгвістичних дослідженнях, який інтегрує останні досягнення у галузях *когнітивно-конструкційної* (Fillmore (1988), Boas, Fried (2005), Goldberg (1995, 2006, 2019), *узвально-базованої теорії мови* (Bybee (2006, 2013), Diessel (2017, 2019), Langacker (2000), Kemmer, Barlow (2000), Tomasello (2003)), *корпусної лінгвістики* (Широков (2014), Дарчук (2017), Baker (2010), Biber (2010, 2015), Stefanowitsch (2020)), *квантитативної лінгвістики* (Дарчук (2017), Левицький (2004, 2006), Перебийніс (2002), Janda (2013)), *квантитативно корпусної лінгвістики* (Stefanowitsch (2013), Gries (2015), Brezina (2018)), *автоматичного опрацювання мовлення* (Дарчук (2008), Карпіловська (2003, 2014)) та *експериментальної лінгвістики* (Дарчук (2008), Коннова (2015), Glynn, Fischer (2010)).

Виклад основного матеріалу. Антропоцентричний ракурс, котрий превалує в лінгвістичних дослідженнях останніх років, відкриває нові перспективи у вивченні структур мови (зокрема *граматичних конструкцій*) як «емерджентних кластерів неповністю специфікованих відбитків пам'яті, що узгоджуються в нашому багатогіпер! вимірному концептуальному просторі на основі спільних формальних, функціональних і контекстуальних вимірів» [1, с. 7].

Із позицій граматики конструкцій як граматичного втілення когнітивної лінгвістики (Goldberg (1995, 2019), Östman, Fried (2004), Croft (2008), Hoffmann, Trousdale (2013), Hilpert (2019)) відокремлені неособоводієслівні та недієслівні клаузи з експліцитним суб'єктом визнаємо *лінгвальними конструкціями*¹ – складними мовними знаками, некомпозиційними когнітивно-мотиво-

¹ Термін «конструкція», написаний курсивом, є частиною термінологічного апарату конкретної теорії мови – граматики конструкцій.

ваними співвідношеннями певної форми (організації складових елементів) і значення / функції, котрі є поєднанням визначеного концептуального змісту та конкретної синтаксичної форми. Конструкції зберігаються у пам'яті носіїв мови у вигляді цілісних, концептуально пов'язаних і взаємодіючих структур.

Аналізовані *конструкції* репрезентуються у конструкційній моделі FORM: [[aug /øaug] [SBJ_{NP}] [Pred_{NF/VL}]] ↔ MEANING: [...]_{FUNCTION}, де їх значення як структур рівня клаузи трактуємо не як закодовану семантику, а як синтаксичну функцію у дискурсі. Значення *конструкцій* є частково схематичним, оскільки структура конструкцій репрезентована набором фіксованих слотів [SBJ] і [Pred_{NF/VL}] та має відкриту опцію для аугментора øaug /aug {AUG: with, without, what with, despite, but, and}.

Відокремлені *неособоводієслівні та недієслівні конструкції з експліцитним суб'єктом* (далі – ВКЕС) утворюють таксономічну конструкційну мережу, в якій кожен вузол (*node*) мережі репрезентує окремий тип конструкції. Мережа [[aug /øaug][Subj_{NP}] [Pred_{NF/VL}]]-конструкцій розгортається навколо конструкційної схеми (*constructional scheme*), представлені конструкцією найвищого ступеня схематичності й абстрактності – *макроконструкцією* (*detcht-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*), ознаки якої успадковуються менш абстрактними *мезоконструкціями* (*detcht-øaug-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*, *detcht-aug-Subj Pred_{NF/VL}-cnx* {AUG: with, what with, without, despite}) та індивідуальними *мікроконструкціями* (*detcht-øaug-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*, *detcht-with-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*, *detcht-despite-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*, *detcht-without-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*, *detcht-what with-Subj Pred_{NF/VL}-cnx* {NF: PI, PII, to-Inf; VL: NP, AdjP, AdvP, PP}) і втілюються у конкретних реалізованих конструкціях – *конструктах* (*his cheeks burning suddenly, with thick spectacles perched at the end of his nose, ...*).

Когнітивно-квантитативна параметризація передбачає розроблення відповідної формальної моделі, що відбиває усі можливі лінгвальні параметри мовної одиниці, сукупно утворюючи її *лінгвальний профіль*, котрий визначаємо як певним чином організовану суму лінгвальних ознак граматичної конструкції, виражених у кількісних показниках. Дані мікроконструкцій генералізуються для відповідних мезоконструкцій *detcht-øaug-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*, *detcht-aug-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*, які стають основою висновків про макроконструкцію (*detcht-Subj Pred_{NF/VL}-cnx*).

Частота вживання конструкцій свідчить про ступінь їхнього вкорінення у мовній спільноті та корелює з кількістю токенів конструкції (кон-

структів) за відповідним параметром / фактором. Лінгвоквантитативну верифікацію кількісних даних і встановлення статистично значущих показників здійснюємо за допомогою трьохетапної лінгвоквантитативної процедури, що передбачає послідовне використання низки статистичних метрик: 1) багатofакторного дисперсійного аналізу (MANOVA), 2) однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) та 3) методу множинного порівняння Тьюкі із застосуванням комп'ютерної статистичної системи аналізу даних R.

Отримані показники дозволяють статистично-обґрунтовано визначити ознаки, які детермінують функціональну динаміку та синхронічну варіативність всієї мережі досліджуваних конструкцій і її окремих вузлів (*nodes*) (конструкцій певного рівня схематичності й абстрактності). Матеріалом дослідження слугують 11 000 конструктивів, відібраних із корпусу сучасної англійської мови – Британського національного корпусу (BYU-BNC) [2].

Коректна параметризація лінгвістичного явища вимагає насамперед операціоналізації вихідних понять, що дає можливість впорядкувати, алгоритмізувати оцінку аналізованого явища, базуючись на переліку факторів і рівнів їх лінгвальної реалізації у межах конкретного параметра. Параметризація позиційних властивостей ВКЕС у сучасній англійській мові здійснюється з огляду на їхнє розташування відносно матричної клаузи та компонентів матричної предикації (параметр «позиція відносно матричної клаузи» (SentPSN)), оскільки надання переваги певним позиціям у реченні свідчить про особливості дискурсивно-прагматичної поведінки досліджуваних синтаксичних структур [3; 4].

У сучасному вжитку ВКЕС характеризуються певною мобільністю у складі речення, хоча, за даними Ю.І. Комісарової, ще у кінці новоанглійського періоду розташування означених синтаксичних утворень було фіксованим: «ніколи не стоять на початку [складного синтаксичного] цілого, зазвичай розміщуються у кінці або вклинюються у нього» [5, с. 72]. Параметризація розташування ВКЕС у реченні здійснюється в аспекті вживання конструкцій у трьох позиційних варіантах відносно матричної клаузи – ініціальній, медіальній і фінальній (для порівняння, особоводієслівні адвербіальні клаузи можуть займати лише ініціальну або фінальну позиції [6]).

Ініціальна позиція визначається як перед-дієслівна (*preverbal*) і перед-суб'єктна (*pre-subject*), а в інших термінах – як *препозиція* [7, с. 17] або контактне розташування (*juxtaposition* [8, с. 230]).

У такій позиції ВКЕС може вживатися на абсолютному початку речення, після сполучника між двома поєднаними клаузами, але перед суб'єктом і предикатом матричної клаузи, чи після іншої попередньої обставини, але перед суб'єктом і предикатом матричної клаузи (приклади 1–3):

(1) $_{\text{BKEC}}$ [*With his eyes flashing*], $_{\text{MK}}[\text{SBJM}]_{\text{PREDM}}$ he looked like a black furry guided missile [BYU-BNC; HTL];

(2) $_{\text{BKEC}}$ [*Without a word having been spoken about it*], $_{\text{MK}}[\text{SBJM}]_{\text{PREDM}}$ it was settled between us, I knew]; it had been from the beginning [BYU-BNC; FEE];

(3) However, $_{\text{BKEC}}$ [*with his health failing*], $_{\text{MK}}[\text{SBJM}]_{\text{PREDM}}$ he had his last drive in the French Grand Prix two years later when he shared a Maserati with Luigi Villorosi]. [BYU-BNC; EX1].

Фінальна позиція (або постпозиція [7, с. 17], *appendage* [9, с. 1355], *supplementary* [10, с. 201], *juxtaposition* [8, с. 230]) визначає розташування ВКЕС після останнього обов'язкового конститuenta матричної клаузи (приклади 4–5):

(4) Slowly, $_{\text{MK}}[\text{SBJM}]_{\text{PREDM}}$ he finished what was in his mouth], $_{\text{BKEC}}$ [*his eyes roaming the plate*] [BYU-BNC A0U];

(5) $_{\text{MK}}[\text{SBJM}]_{\text{PREDM}}$ It was a fairly important village], $_{\text{BKEC}}$ [*the church having possible connections with Meaux Abbey*] [BNC C93].

Медіальна позиція (інтерполяційна (*interpolation*) [9, с. 1355] або паратентична (*parenthetical*) [8, с. 230; 10, с. 201]) включає випадки, коли конструкція вжита у постсуб'єктній позиції або після того конститuenta матричного речення, який контролює його, або клаузи, що розташована після фінітного дієслова, але не у типово відособленій позиції. У традиційних граматиках така позиція номінується як «початкова-кінцева» (*initial-end*) [11] або *інтерпозиція* [7, с. 17], проте ми будемо визначати конструкцію як медіально розташовану, слідуючи дефініції медіальної позиції як «будь-який слот між підметом та останнім обов'язковим елементом клаузи» [12, с. 286] (приклади 6–7):

(6) $_{\text{MK}}$ [And each $_{\text{SBJM}}$ community, $_{\text{BKEC}}$ [*Cairo being Cairo*], $_{\text{PREDM}}$ had at least two rival sects] [BYU-BNC; HTX];

(7) Parents of young users have watched helplessly as $_{\text{MK}}$ [their $_{\text{SBJM}}$ children, $_{\text{BKEC}}$ [*their bodies overheating uncontrollably*], $_{\text{PREDM}}$ suffer a painful and harrowing shocking death] [BYU-BNC; CH1].

Окремим випадком позиційного розташування ВКЕС є її дистантне розміщення поза матричною клаузою. У таких випадках ВКЕС вживається самостійно як окреме речення, як, наприклад, у наведеному уривку три недієслівні ВКЕС вжиті поза матричною клаузою, до якої належать (8):

(8) $_{\text{MK}}[\text{SBJM}]$ She got up, picked up her white gloves, her shoulder-bag of blue quilted plastic with a gilt chain]. $_{\text{BKEC}}$ [[*Shoulders back at the angle recommended by L'Echo de la mode*], [*chin up*], [*stomach sucked in*]]. On her high heels she teetered downstairs to join her father [BYU-BNC; GUK].

Отже, параметр «позиція відносно матричної клаузи» (*SentPSN*) реалізується у факторах «ініціальна позиція» (*SentInit*), «медіальна позиція» (*SentMid*), «фінальна позиція» (*SentFin*) і «дистантна позиція» (*SentSpl*). Аналіз лінгвальних профілів мікро- і мезоконструкцій засвідчив низку відмінностей у позиційному розташуванні досліджуваних конструкцій. Кількісні показники для кожного з вузлів мережі [[aug /øaug][Subj_{NP}][Pred_{NF /VL}]-конструкцій надані у таблиці 1 (відсотковий показник розраховувався від загальної кількості конструктив у вибірці N=11 000):

Результати розрахунків багатofакторного дисперсійного аналізу (MANOVA), виконаних за допомогою мови програмування R, показали, що відмінності між лінгвальними профілями мікроконструкцій *dtcht-øaug-SubjPred_{nf /vl}-cxn*, *dtcht-with-SubjPred_{nf /vl}-cxn*, *dtcht-despite-SubjPred_{nf /vl}-cxn*, *dtcht-without-SubjPred_{nf /vl}-cxn*, *dtcht-what with-SubjPred_{nf /vl}-cxn* у межах параметру «позиція відносно матричної клаузи» є статистично значущими. Отриманий показник ймовірності Pr(> F)=2,031e-05 значно менший за критичне значення 0,001, тому виявлені відмінності є важливими та закономірними. Особливості вживання у певній позиції у реченні («ініціальна позиція» (*SentInit*), «медіальна позиція» (*SentMid*), «фінальна позиція» (*SentFin*) і «дистантна позиція» (*SentSpl*)) є вагомими для розрізнення досліджуваних мікроконструкцій.

Дані таблиці засвідчують, що як для аугментованих, так і для неаугментованих мікроконструкцій кількісні показники фінального розташування значно переважають показники ініціальної та медіальної позицій. Винятком є мікроконструкція *dtcht-despite-SubjPred_{nf /vl}-cx*, яка виявляє перевагу до вживання в ініціальній позиції порівняно із фінальним і медіальним розташуванням.

Неаугментована *dtcht-øaug-SubjPred_{nf /vl}-cxn* мікроконструкція у медіальному положенні кількісно перевищує показники для ініціальної позиції. Мікроконструкції *dtcht-without-SubjPred_{nf /vl}-cxn* і *dtcht-what with-SubjPred_{nf /vl}-cxn* засвідчують незначну кількісну перевагу ініціальної позиції над медіальним розташуванням.

Лінгвальні профілі мезоконструкцій *detcht-øaug-SubjPred_{nf /vl}-cnx* і *detcht-aug-SubjPred_{nf /vl}-cnx* виявляються гомогенними в аспекті надання

Таблиця 1

**Реалізація параметру «Позиція ВКЕС відносно матричної клаузи»
у лінгвальних профілях мікро- і мезоконструкцій**

Фактор	SentInit	SentMid	SentFin	SentSpl
	к-ть (%)	к-ть (%)	к-ть (%)	к-ть (%)
мікроконструкція				
<i>dtcht-øaug-Subj Pred_{nf/vl}-cxn</i>	178 (1,62%)	612 (5,56%)	3 573 (32,48%)	123 (1,12%)
<i>dtcht-with-Subj Pred_{nf/vl}-cxn</i>	1433 (13,03%)	597 (5,43%)	3 902 (35,47%)	72 (0,65%)
<i>dtcht-despite-Subj Pred_{nf/vl}-cxn</i>	151 (1,37%)	55 (0,5%)	143 (1,3%)	–
<i>dtcht-without-Subj Pred_{nf/vl}-cxn</i>	24 (0,22%)	16 (0,15%)	67 (0,61%)	–
<i>dtcht-what with-SubjPred_{nf/vl}-cxn</i>	17 (0,15%)	12 (0,11%)	24 (0,22%)	1 (0,009%)
мезоконструкція				
<i>detcht-øaug-Subj Pred_{nf/vl}-cnx</i>	178 (1,62%)	612 (5,56%)	3 573 (32,48%)	123 (1,12%)
<i>detcht-aug-Subj Pred_{nf/vl}-cnx</i>	1625 (14,77%)	680 (6,18%)	4 136 (37,6%)	73 (0,66%)

переваги фінальної позиції у реченні, проте різняться за співвідношенням медіального й ініціального розташування. Неаугментована мезоконструкція *detcht-øaug-Subj Pred_{nf/vl}-cnx* кількісно більше вживається в медіальній позиції, натомість аугментована *detcht-aug-Subj Pred_{nf/vl}-cnx* мезоконструкція надає перевагу ініціальному розташуванню.

Результати однофакторного аналізу для кожного з виокремлених типів позиційного розташування засвідчили статистично значущі відмінності між лінгвальними профілями досліджуваних мікроконструкцій на рівні довірчої ймовірності 99,9% в аспекті вживання у медіальній ($\text{Pr}(> F) = 4,44e-06 < 0,01$), фінальній ($\text{Pr}(> F) = 3,58e-06 < 0,01$) і дистантній ($\text{Pr}(> F) = 3e-05 < 0,01$) позиціях, а в ініціальній позиції – на рівні довірчої ймовірності 99% ($\text{Pr}(> F) = 0,0014 < 0,01$).

Результати застосування постхок-тесту методом множинного порівняння Тьюкі, котрий здійснюється шляхом порівняння показників реалізації фактору у парах мікроконструкцій і дозволяє встановити на рівні довірчої ймовірності 95%, які саме лінгвальні категорії є дистинктивними для конкретних мікроконструкцій, засвідчили, що фактор «ініціальна позиція» є дистинктивним для *dtcht-with-SubjPred_{nf/vl}-cxn* мікроконструкції, що за цим параметром відрізняється від *dtcht-what with-SubjPred_{nf/vl}-cxn* та *dtcht-without-SubjPred_{nf/vl}-cxn* мікроконструкцій. Решта мікроконструкцій проявляють однорідність в аспекті можливості розташування перед матричною клаузою.

Медіальна та фінальна позиції є детермінальними факторами, які відрізняють *dtcht-øaug-SubjPred_{nf/vl}-cxn* та *dtcht-with-SubjPred_{nf/vl}-cxn* від решти аугментованих мікроконструкцій мережі, проте статистично значущих відмінностей між *dtcht-despite-SubjPred_{nf/vl}-cxn*, *dtcht-without-SubjPred_{nf/vl}-cxn* та *dtcht-what with-SubjPred_{nf/vl}-cxn* не виявлено, тобто ці конструкції не розрізняються за можливістю вживатися в означених позиціях у реченні. Така сама ситуація спостерігається й у парі *dtcht-øaug-SubjPred_{nf/vl}-cxn* та *dtcht-with-SubjPred_{nf/vl}-cxn* мікроконструкцій. Вони можуть займати всі означені позиції.

В аспекті дистантного розташування наявність статистично значущих розходжень між неаугментованою та *with*-аугментованою мікроконструкціями, з одного боку, та *despite*-, *what-with* й *without*- аугментованими мікроконструкціями, з іншого, підтверджується відсутністю в аналізованій вибірці випадків вживання *dtcht-despite-SubjPred_{nf/vl}-cxn*, *dtcht-without-SubjPred_{nf/vl}-cxn* та *dtcht-what with-SubjPred_{nf/vl}-cxn* мікроконструкцій у дистантній позиції. Цей факт підтверджено відсутністю статистично значущих розходжень у парах цих аугментованих мікроконструкцій. Натомість відсутність статистично значущих показників розходження між *dtcht-øaug-SubjPred_{nf/vl}-cxn* та *dtcht-with-SubjPred_{nf/vl}-cxn* в аспекті можливості вживатися дистантно від матричної клаузи підкріплюється достатньою кількістю контекстів, у яких ці мікроконструкції займають означену позицію.

Вважаємо, що спостережувані кількісні відмінності у позиційному розташуванні

досліджуваних мікроконструкцій зумовлюються взаємодією двох провідних зовнішніх чинників: 1) конітивного оброблення інформації та 2) дискурсивно-прагматичного навантаження.

Кількісна перевага фінальної позиції ВКЕС є свідченням прояву принципу «кінцевого фокуса» (*end focus*) [13, с. 24]) (або принципу «ваги кінцевої позиції» (*principle of end-weight*) [14, с. 81], суть якого полягає в тому, що одиниці на позначення нових та / або важливих референтів зазвичай розташовуються у фінальній позиції клаузи [13, с. 52]. Кінцевий фокус безпосередньо пов'язаний із когнітивним обробленням інформації мовцем, оскільки фокусні елементи вимагають більше зусиль для опрацювання; звідси складніші для оброблення конструкції розміщуються у фінальній позиції у реченні, й таким чином референт отримує інформацію, необхідну для обробки наступної інформації, з попереднього контексту.

З цього погляду за відсутності експліцитного маркера синтаксичного зв'язку неаугментовані конструкції, які переважно виконують функцію адвербіального розширення і вживаються для вираження більш інформативно навантажених адвербіальних значень, поширені у фінальній позиції, у котрій вони отримують адекватну синтактико-функційну інтерпретацію.

Щодо позиційного розташування аугментованих ВКЕС, то їх вживання пояснюємо у термінах теорії результативності порядку розташування і конститuentів Дж. Гокінса (*performance theory of order and constituency*) [15]. Головна ідея теорії полягає у тому, що слова та фрази у висловленні розташовуються таким чином, щоб «лінійний порядок підпорядковувався розпізнаванню структури конститuentів» [15, с. 423]. Основою структур конститuentів (*constituent structures*) виступають специфічні елементи – «категорії, що конструюють материнський вузол» (*mother node constructing categories*). Такі елементи дозволяють аналізатору (*parser*) конструювати материнську вершину фрази. Згідно з головним принципом парсингу, за Дж. Гокінсом, аналізатор надає перевагу тим порядкам розташування слів і фраз, які мають коротку зону розпізнавання конститuentів [16, с. 198].

Аугментор (*with, without, despite* та *what with*) може бути визнаним елементом, що полегшує конструювання материнського вузла, а отже, сприяє зменшенню зони розпізнавання. Таким чином, наявність аугментора сприяє легшій когнітивній ідентифікації й інформаційному обробленню ВКЕС і пояснює переважання аугментованих ВКЕС в ініціальной позиції. Легшому

обробленню сприяє також і висока частота певних типів предикатів, адже висока частота мовної одиниці свідчить про ступінь її когнітивного укорінення у свідомості мовців [17]. Звідси наявність аугментора та предиката з вищою частотою вживання (PI, P II, PP) уможливило більшу кількість ВКЕС в ініціальной позиції, аніж у медіальній. Натомість відсутність аугментора подовжує зону розпізнавання та потребує більших втрат на інформаційне опрацювання. Такі структури вживаються у фінальній позиції або у медіальній (особливо у випадках із ВКЕС в апозитивній функції, котрі переважно йдуть після NP, якої стосуються).

Вплив дискурсивно-прагматичного чинника простежується у зв'язку між позицією у реченні та синтаксичною функцією конкретної ВКЕС. В ініціальной позиції ВКЕС виконують функцію просторо-темпоральної локалізації події матричної клаузи [18, с. 237–256], позиціонуючи інформацію у матричній клаузі відносно попередніх подій або контекстів [19, с. 53]. Вони мають сильніші референційні та тематичні зв'язки з попереднім дискурсом, які інколи можуть переважати над внутрішньоклаузними зв'язками. Таким чином, у початковій позиції відносно матричного речення розташовані ВКЕС, що переважно виконують функцію адвербіального розширення пропозиції матричної клаузи й виражають обставинні відносини, які слугують просторо-темпоральним фоном матричної події (часу, місця, причини, уступки й умови) й у функції апозитивного розширення.

На текстовому рівні ВКЕС в ініціальной позиції виконують функцію забезпечення когезійного зв'язку завдяки тематичному зв'язку із попереднім дискурсом і створенню основи для розгортання наступного дискурсу. У наведеному прикладі прономінальний суб'єкт ВКЕС *her* кореферентний не із суб'єктом матричної клаузи *he*, а із суб'єктом попередньої підрядної клаузи (*she*), забезпечуючи таким чином зв'язок із попереднім дискурсом (9):

(9) After [_{SBJ} **she**]_i died, the renegade thought came into his mind that perhaps it was a surfeit of prayer in those chill damp churches that had killed her. ВКЕС [*With* _{SBJ} **her** _i *gone*]_i, МК [_{SBJM} *he* never went back to church]. He didn't know why these thoughts had come back into his mind now [BNC-BYU; FNT].

ВКЕС у фінальній позиції надають додаткову, роз'яснювальну або уточнювальну інформацію події у матричній клаузі, виконуючи функцію запізненого роздуму [4], або створюють локальний фон для всієї події речення [20] чи для певного конститuenta. У фінальному розташуванні в реченні переважають ВКЕС у функції адитив-

ного й апозитивного розширення пропозиції матричної клаузи (приклади 10–11):

(10) [*He lay, propped up by pillows*],_{ВКЕС} [*his face a slaty waste of sagging flesh, with lines of tension around the mouth and dull eyes*] [BYU-BNC; A7J];

(11) A mini-assault course is also a good way to keep children nearer the ground,_{ВКЕС} [*with tubes to wriggle through, tyres to jump in and nets to crawl on*] [BYU-BNC; H07].

Медіальна та фінальна ВКЕС позначаються на динамізмі й експресивності мовлення, що призводить до більшої стилістичної маркованості цієї конструкції, яка може підсилюватися пунктуаційним виділенням – вживанням двокрапки (12), дужок (13), знаку оклику (14):

(12) Then he had a happier thought:_{ВКЕС} [*with Sam gone*], Martha would need care and protection [BYU-BNC; EWH];

(13) The decision to include a drunken, singing poet in *The Fairy Queen -- a 'Scurvy Poet'*, indeed -- would have had more topical point in the spring of 1692_{ВКЕС} [*(with anti-Durfey pamphlets fresh in the memory)*] than in ... [BYU-BNC; GWM];

(14) A major agency used to include in its copy test for would-be copy writers the extraordinarily difficult task of writing how to put up a deck chair,_{ВКЕС} [*with no diagrams to help!*] [BYU-BNC; EVF].

Висновки. Результати параметризації позиційних характеристик ВКЕС у сучасній англійській мові свідчать про синтаксичну незалежність

ВКЕС від матричної клаузи, що підтверджено їхньою здатністю займати різні позиції (ініціальну, фінальну та медіальну) у реченні без зміни порядку слів. Аугментовані й неаугментовані ВКЕС виявляють тенденцію до фінальної позиції у реченні, що свідчить про прототипізацію цієї ознаки для ВКЕС у сучасній англійській мові. З діахронічного ракурсу такі результати підтверджують спільну для ВКЕС, вільних ад'юнктивів та особоводієслівних адвербіальних клауз тенденцію до розташування у фінальній позиції у реченні [19, с. 44] й уникнення довгих ад'юнктивів у медіальній позиції в англійській мові [21, с. 55]. Відмінності у позиційному розташуванні аугментованих і неаугментованих ВКЕС зумовлюються взаємодією чинників конітивного оброблення інформації та дискурсивно-прагматичного навантаження. Застосування складних корпусно-квантитативних методів надає можливість розкрити вплив кожного параметра на функціонування конструкцій, статистично верифікувати детермінальні фактори для окремої конструкції та надати вичерпну лінгвоквантитативну характеристику параметрів / факторів, що визначають вибір і використання мовцем конкретної конструкції. Перспективою подальших досліджень з окресленої проблематики вважаємо здійснення квантитативно-корпусної параметризації реляційних властивостей вузлів мережі [[aug /_øaug] [Sub]_{NP}][Pred]_{NF /_{NL}}]-конструкції сучасної англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Goldberg A.E. Explain me this: Creativity, Competition, and the Partial Productivity of Constructions. Princeton / Oxford : Princeton University Press, 2019. 195 p.
2. BNC-BYU. URL: www.english-corpora.org/bnc/ (дата звернення: 25.04.2021).
3. Kortmann, B. Free Adjuncts and Absolutes in English: Problems of Control and Interpretation. London, New York : Routledge. 1991. 253 p.
4. Killie K., Swan T. The Grammaticalization and Subjectification of Adverbial *-ing* Clauses (Converb Clauses) in English. *English Language and Linguistics*. 2009. № 13. P. 337–36.
5. Комиссарова Ю.И. Причастное предложение. *Исследования по синтаксису английского языка*. Ч. II / ред. Н.Ф. Иртеньева, Москва, 1961. С. 55–88.
6. Diessel H. Competing Motivations for the Ordering of Main and Adverbial Clauses. *Linguistics*. 2005. Vol. 43 (3). P. 449–470.
7. Богоявленская Ю.В. Синтаксические особенности абсолютных причастных конструкций (на материале французских газетных текстов). *Актуальные вопросы переводоведения и практики перевода*. 2014. № 5. С. 15–23.
8. Peterson P. On the Boundaries of Syntax: Non-syntagmatic Relations. *The Clause in English: In Honour of Rodney Huddleston* / Eds. P. Collins, D. Lee. Amsterdam; Philadelphia, 1999. P. 229–250.
9. Huddelson, R.D., Pullum, G.K. The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 1842 p.
10. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E. Longman Grammar of Spoken and Written English. Essex : Longman. 1999. 1204 p.
11. Lindquist H. English Adverbials in Translation: a Corpus Study of Swedish Renderings. Lund : Lund University Press, 1989. 184 p.
12. Hasselgård H., Johansson S., Lysvåg P. English Grammar: Theory and Use. Oslo : Universitetsforlaget, 1998. 482 p.

13. Gries S. Th. Multifactorial Analysis in Corpus Linguistics. A Study of Particle Placement. New York, London : Continuum, 2003. 226 p.
14. Wasow Th. Remarks on Grammatical Weight. *Language Variation and Change*. 1997. Vol. 9 (1). P. 81–105.
15. Hawkins J.A. A Performance Theory of Order and Constituency. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 516 p.
16. Hawkins J.A. Syntactic Weight and Information Status in Word Order Variation. *Linguistische Berichte*. 1992. Special issue 4. P. 19. 6–219.
17. Hilpert M., Diessel H. Entrenchment in Construction Grammar. *Language and the human lifespan series. Entrenchment and the psychology of language learning: How we reorganize and adapt linguistic knowledge* / ed. H.-J. Schmid. Washington, 2017. P. 57–74.
18. Thompson S.A., Longacre R.E., Hwang Sh.J.J. Adverbial Clauses. *Language Typology and Syntactic Description. Vol. II: Complex Constructions* / ed. T. Shopen. Cambridge, 2007. P. 237–99.
19. Fabricius-Hansen C., Haug D.T.T. Co-eventive Adjuncts: Main Issues and Clarifications. *Big Events, Small Clauses. The grammar of elaboration*. Berlin, Boston, 2012. P. 55–92.
20. Timofeeva O. Latin Absolute Constructions and Their Old English Equivalents: Interfaces between Form and Information Structure. *Information Structure and Syntactic Change in the History of English* / eds. A. Meurman-Solin, M.J. Lopez-Couso, B. Los. Oxford, New York, 2012. P. 228–242.
21. Hasselgård H. Adjunct Adverbials in English. Cambridge : Cambridge University Press. 2010. 320 p.

**LEXICAL ITEM 'BANKRUPT'
IN THE CONCEPTUAL STUDENTS WORLDVIEW****ЛЕКСИЧНА ОДИНИЦЯ «БАНКРУТ»
У КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СТУДЕНТІВ****Mykhailiuk M.I.,***orcid.org/0000-0003-2776-9875**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines**PHEE "Kyiv Medical University"***Kolot L.A.,***orcid.org/0000-0003-4491-9169**Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation**Kyiv National University of Trade and Economics***Dubinina O.V.,***orcid.org/0000-0001-5688-6806**Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation**Kyiv National University of Trade and Economics*

This article presents a theoretical approach to the concept interpretation 'worldview' including cognitive and evaluative components. The purpose of the article is to identify features of the conceptual worldview of students on the comparison basis of lexical and associative meanings. The lexical item 'BANKRUPT' was selected according to criteria: contextual conditionality, frequency, information, presence in dictionaries and encyclopedias of different fields, relevance due to the conditions of today. About 1000 people at the age of 16–40 years have been involved into the associative experiment. Obtained results (1366 reactions) have been processed using statistical methods. The application of modeling allowed structuring the associative field defining core and periphery. Component analysis identifies comparable structural elements in the lexical meaning and associative field. The article dwells upon the psycholinguistic aspect of the economic lexical item 'BANKRUPT' in the conceptual worldview of students. The conceptual picture, an individualized view of the world, is presented in our minds. To identify peculiarities in the construction of conceptual worldview there have been used information about the structure of lexical and associative meanings. All reactions representing essential features form core and periphery – the associative meaning. Comparison of lexical and associative meanings has been made according to algorithm: defining main components in the lexeme structure using structural-semantic principle; calculation of core reactions because the lexicon core of the native speaker reflects the actual worldview; establishment total number of core reactions that are connected with vocabulary; determination the level of lexical and associative meanings' approximation. The economic lexical item 'BANKRUPT' is on the edge of incomplete coincidence. This allows arguing that changes in reality reflected in core reactions of the associative field only with time will be reflected in the lexical meaning.

Key words: concept, conceptual worldview, associative experiment, associative meaning, lexical meaning.

У статті представлений теоретичний підхід до інтерпретації поняття «картина світу», що включає когнітивний і оцінний компоненти. Метою статті є визначення особливостей концептуальної картини світу студентів на основі порівняння лексичного й асоціативного значень. Лексична одиниця економічної сфери «БАНКРУТ» була відібрана відповідно до таких критеріїв, як: контекстуальна зумовленість, частота, інформативність, присутність у словниках та енциклопедіях різних сфер, актуальність. Близько 1 000 осіб у віці 16–40 років взяли участь в асоціативному експерименті. Отримані результати (1 366 реакцій) оброблені статистичними методами. Застосування методу моделювання дозволило структурувати асоціативне поле, визначаючи ядро і периферію. Компонентний аналіз дозволив зіставити структурні елементи лексичного значення й асоціативного поля. У статті розглядається психолінгвістичний аспект лексичної одиниці економічної сфери «БАНКРУТ» у концептуальній картині світу студентів. Концептуальна картина, як індивідуальний погляд на світ, представлена у нашій свідомості. Для визначення особливостей концептуальної картини світу була використана інформація про структуру лексичного й асоціативного значень. Усі реакції утворюють ядро і периферію – асоціативне значення. Порівняння лексичного й асоціативного значень відбувалося за алгоритмом: визначення основних компонентів у структурі лексеми з використанням структурно-семантичного принципу; підрахунок ядерних реакцій, тому що ядро відображає реальний світогляд мовця; підрахунок загальної кількості ядерних реакцій, що співвідносяться з лексичним значенням; визначення рівня взаємовідношення лексичного й асоціативного значень. Лексична одиниця «БАНКРУТ» знаходиться на межі часткового збігу лексичного й асоціативного значень, що дозволяє стверджувати про те, що зміни в реальності, відбиті в ядерних реакціях асоціативного поля, тільки з часом будуть зафіксовані у лексичному значенні.

Ключові слова: концепт, концептуальна картина світу, асоціативний експеримент, асоціативне значення, лексичне значення.

Introduction. In the context of the powerful challenges in modern psycholinguistics is actively updating its problems and becoming one of the most important tools for studying human consciousness and the whole complex of mental-cognitive processes. The relevance of the article is determined by the interaction of mental processes and language, because the results of man world cognition are enshrined in linguistic concepts and categories. The purpose of the article is to identify features of the student's conceptual worldview on the comparison basis of lexical and associative meanings of the economic lexical item 'BANKRUPT'. The objectives are to study the latest scientific works about worldview; to carry out the associative experiment; to systematize obtained reactions; to create the associative field of 'BANKRUPT'; to define the lexical meaning of the economic lexical item 'BANKRUPT'; to reveal peculiarities of the economic lexical item 'BANKRUPT' in the conceptual worldview of students. The object of the article is fragments of the linguistic and conceptual worldview reconstructed by comparing the lexical and associative meanings. The subject of the article is the structure of the associative field and the associative meanings of the economic lexical item 'BANKRUPT'.

The meaning of the term *worldview* (also worldview, world view, and German Weltanschauung) is an intellectual perspective on the world or universe. Ronald H. Nash [1] defines worldview as a conceptual scheme by which we consciously or unconsciously place or fit everything we believe and by which we interpret and judge reality. Nash continues, <...> because people behave as they believe, their worldviews guide their thoughts, attitudes, values, interpretations, perspectives, decisions, and actions. [1, p. 24]. Martin Heidegger [2] deals with question about philosophy and worldview in the treatises: <...> worldview and philosophy are incompatible and must be separated. Worldview is stranger to philosophy, is unphilosophical in character, constitutes primary obstacle to doing philosophy and its true identity. Worldview is not theoretical, but gives guidance for life and attitudes toward things, regulates interpret of existence and its meaning, gives wisdom. Worldviews are possible only when humans are conceived as subjects and the world is presented as object for interpretation. Worldviews are outgrowth of misleading metaphysics that is limited to modern age. With man as center, world picture becomes important. The world conceived and grasped as a picture. i.e., its objectification. It is set up by man. World as picture is world as object, object of knowledge and representation, of use and disposal.

On the one hand some philosophers and scholars claim that the progressively scattered field of knowledge of the twentieth century points to the importance of worldview as a unifying force for the organization and deployment of scientific research. It would act like a logical theory in the project of Enlightenment. On the other hand, explicit use of the term *worldview* in anthropology is decreasing over the years, to the extent that some have announced the end of it [3].

Nowadays *worldview* is used very differently by linguists, philosophers and sociologists. The term *worldview* is often used to emphasize a personal and historical point of view [4]. The worldview of an individual – a representative of a certain culture – includes not only cognitive but also evaluative (axiological) components. It constitutes the core of a person's worldview. As a child, as a person grows and experiences the world, he/she sees relationships, categorizes, discriminates and generalizes about what his/her senses reveal. A person replaces the sensory experiences and memories with abstract generalized ideas and understanding in forming concepts. He/she fits many concepts together into schemes, and structures his/her conceptual schemes into a framework. The conceptual framework can change as new experiences provide new insights. In this way, human comprehensive conception of the world as a whole, that is, the worldview develops. It is something that continually evolves – indeed, a person spends the rest of his/her life testing and refining it, based on feedback he/she gets. In short, the worldview is a conceptual framework and a set of beliefs used to make sense out of a complex, seemingly chaotic reality. A worldview is a coherent collection of concepts and theorems that must allow us to construct a global image of the world, and in this way to understand as many elements of our experience as possible [5].

Methods and techniques of research. The associative experiment obtains empirical material of the stimulus BANKRUPT (about 1400 reactions in Ukrainian) expressing actual concepts used by the subject in the life at the present stage of social development. The selection criteria of BANKRUPT are: contextual conditionality, frequency, information, presence in ten or more dictionaries and encyclopedias of different fields of knowledge, and relevance due to the conditions of today. A mixed form is used to perform the free associative experiment: firstly, the stimulus was perceived by ear; secondly, the reaction was recorded by the recipient.

About 1000 people have been involved into the associative experiment according to the world

standards for selection of recipients. The group of respondents includes the age of 16–40 years, preference was given to the student audience, because the formation of linguistic opportunities is almost complete and the meaningful content (vocabulary, hierarchical structure of values, pragmatic attitudes) remains relatively stable throughout life. Recipients of economics (economists, financiers, auditors, accountants, managers, and marketers), philology (philologists, translators, and teachers) and technical field (IT engineers, electricians, and mechanics) have taken part to get reliable results.

Associative analysis with elements of statistical method is used to process the collected material: hierarchy identification of the reaction frequency in the associative field; calculating the number of identical responses and the total number of reactions per stimulus. Method of modeling is used to structure the associative field. Comparison method is a means of comparing lexical and associative meanings. Component analysis identifies comparable structural elements in the lexical meaning and associative field.

Results and discussions. The most practical and important thing about a man is still his view of the universe. During the natural process of human maturation, the veracity of personal narratives or worldviews is often challenged, and the need for revision is frequent. Some views are challenged from biological, emotional, and mental growth. Others are challenged by exposure to new information, concepts, people, and specific circumstances that contradict the underlying premises of the stories [6].

K. Funk [7] suggests Picture 1 for a deeper understanding of worldview: the sensing, thinking, knowing, acting self exists in the milieu of a world (more accurately, a universe) of matter, energy, information and other sensing, thinking, knowing, acting selves. At the heart of one's knowledge is one's worldview.

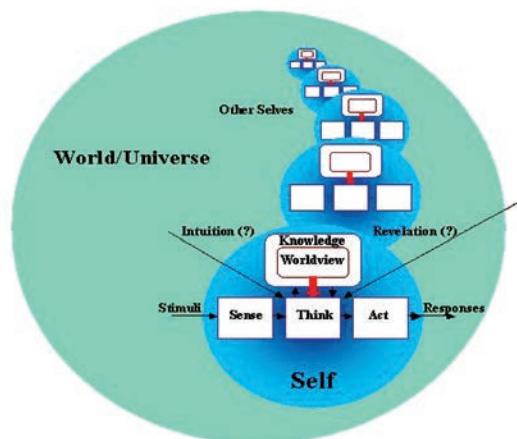

Fig. 1. The self and its worldview in the context of the world

We define worldview is a set of beliefs about fundamental aspects of reality that ground and influence all perceiving, thinking, knowing, and doing. In defining and differentiating between the phenomena of the linguistic and conceptual worldviews scientists usually proceed from the notions image of the world and worldview. The image of the world is interpreted in modern psychology and psycholinguistics as ‘the reflection in the human psychics of an objective world mediated by objective meanings and corresponding cognitive schemes, and thus subjected to the conscious reflection’ [8, p. 99]. In our research the conceptual worldview, an individualized view of the world, is presented in our minds.

To identify peculiarities in the construction of the conceptual worldview of the economic lexical item BANKRUPT there have been used information about the structure of lexical and associative meanings.

Associative meaning is an unstable meaning that has variants based on individual experience [9]. The associative field is formed by 1366 reactions: *багато, банк + 13, банк Україна, банкрут + 1, банкрутом, банкрутство, барабан, без грошей + 24, без коштів + 13, бідна людина + 51, бідний + 76, бідність + 32, біднота, бідняк + 13, бізнес, бамж + 82, боржник, великий + 4, відсутність грошей + 77, все! + 1, Все! Кінець, втрата грошей + 3, глухий кут, Гобсек, грошей нема, гроші + 1, дірка, жах, жебрак, збіднення, збідніла людина, збіднілий + 10, згорів, злидні + 4, знищення набутого, капець, капут + 1, кінець, кінчилися гроші + 31, крах + 17, криза, лузер, людина без грошей + 212, мало грошей, маргінал, мертвий, не зумів виплутатися, не повезло, невдаха + 10, невдача, недостаток, немає грошей + 275, немає майна + 10, ненормальний, непрацевдатний, неспроможність, нестача, нестача грошей, нічого немає, нуль + 162, повний нуль + 63, погані справи, позбутися грошей, позика, проблема, проблеми, пролетів, рекрут, розорення + 48, розорився + 42, розтрата + 1, студент.*

The associative structure indicates as microsystem, where core and periphery are: the lexeme totality of main items reflects essential features of the denotation, without which the object does not exist and secondary ones reflect secondary features. Core associations have the main content load. Core of BANKRUPT includes the most frequency and informative vocabulary and consists of the most quantitatively strong units (Picture 3): *банк + 13, без грошей + 24, без коштів + 13, бідна людина + 51, бідний + 76, бідність + 32, бідняк +*

13, бомж + 82, відсутність грошей + 77, збіднілий + 10, кінчилися гроші + 31, крах + 17, людина без грошей + 212, невдаха + 10, немає грошей + 275, немає майна + 10, нуль + 162, повний нуль + 63, розорення + 48, розорився + 42. These units have the following features: high frequency; elementary form; general value.

The reactions of the associative field are connected. O. Zahorodnia with T. Nedashkivska indicate such connection as a holistic formation that has structure and content. Based on the nature of associative relationships the associate reaction cannot appear itself and therefore it cannot be interpreted beyond stimulus [10, p. 51].

All relations in the associative field are divided into some groups with the focus on the structural and substantive qualities of associate reactions:

– Syntagmatic (19%). Syntagmatic relation is a type of sematic relations between words that co-occur in the same sentence or text [11], for example, *нічого немає, студент, без грошей + 24, не зумів виплутатися.*

– Paradigmatic (39.9%). Paradigmatic relation is a different type of sematic relations between words that can be substituted with another word in the same categories [11], for example, *боржник, бідняк + 13, збіднілий + 10, бідна людина + 51, людина без грошей + 212.*

– Thematic (28%). They are purely semantic descriptions of the way in which the entities described by the noun phrase, for example, *бідність + 32, бідний + 76, грошей нема, невдача, немає грошей + 275, немає майна + 10.*

– Proper names (0,1%). They are reactions of names, for example, *Гобсек, банк Україна.*

– Emotional (13%). Emotive Language is the type of language which conveys or evokes an emotion in the mind of the reader, for example, *бомж + 82, все ! + 1, Все! Кінець, нуль + 162, повний нуль + 63.*

In order to identify peculiarities in the structure the conceptual worldview is advisable to use information about the structure of the lexical and associative meanings. Lexical meaning refers to the sense (or meaning) of a word (or lexeme) as it appears in a dictionary. Also it is known as semantic meaning, denotative meaning, and central meaning [12].

The lexical meaning 'BANKRUPT' is:

1. Юридична або фізична особа, яка розорилася і неспроможна оплатити свої зобов'язання.
2. Той, хто зазнав краху в своїй діяльності, виявився в чому-небудь ідейно або морально неспроможним [13].

1. Той, хто розорився і не спроможний розплатитися з кредиторами

за борговими зобов'язаннями (про особу, підприємство, фірму). 2. Про того, хто зазнав поразки, невдачі у чомусь [14].

Comparison of lexical meaning with associative meaning of the economic lexical item 'BANKRUPT' is performed according to the following algorithm:

1. Determination of the main components in the structure of lexical meaning: розорилася і неспроможна оплатити; зазнав поразки, невдачі.
2. Calculation of all core reactions in the associative field: банк + 13, без грошей + 24, без коштів + 13, бідна людина + 51, бідний + 76, бідність + 32, бідняк + 13, бомж + 82, відсутність грошей + 77, збіднілий + 10, кінчилися гроші + 31, крах + 17, людина без грошей + 212, невдаха + 10, немає грошей + 275, немає майна + 10, нуль + 162, повний нуль + 63, розорення + 48, розорився + 42 = 1280.
3. Determining the total number of core reactions corresponding to the lexical meaning: без грошей + 24, без коштів + 13, бідна людина + 51, бідний + 76, бідність + 32, бідняк + 13, відсутність грошей + 77, збіднілий + 10, кінчилися гроші + 31, людина без грошей + 212, немає грошей + 275, розорення + 48, розорився + 42 = 917.
4. Statistical processing using the formula: $\frac{A}{B} = C$ where A is the total number of core reactions, B is the number of core reactions corresponding to the lexical meaning: $\frac{1280}{917} = 1.4$
5. Definition of the group by the approximation levels of lexical and associative meanings. If $C = 1$, the stimulus belongs to the first level of approximation; if $C < 2$, the stimulus belongs to the second level of approximation; if $C > 2$, the stimulus belongs to the third level of approximation. The figure 1.4 reflects the second level of approximation, where the associative meaning of core reactions does not completely coincide with lexical ones.

Conclusions. The most practical and important thing is worldview – a set of beliefs about fundamental aspects of reality that ground and influence all perceiving, thinking, knowing, and doing. The conceptual worldview, an individualized view of the world, is presented in our minds. To identify peculiarities in the construction of the student's conceptual worldview of the economic lexical item *BANKRUPT* there have been used information about the structure of lexical and associative meanings. The associative field is formed by 1366 reactions where are core and periphery. Core associations have the main content load: high frequency; elementary form; general value. All reactions of the associative field are connected and relations are divided into syntagmatic, paradigmatic, thematic, emotional and proper names. They are also verbal simple and verbal complex. All reactions, by its percentage value, are an integral part

of core or periphery reflecting both the collective and individual perceptions of a person about phenomenon *BANKRUPT*. Comparison of lexical meaning with associative meaning of the economic lexical item *BANKRUPT* is performed according to the algorithm: determination of the main components in the structure of lexical meaning, calculation of all core reactions in the associative field, determining the total number of core reactions corresponding to the lexical meaning, statistical processing using the formula. The result 1.4 reflects the second level

of approximation, where the associative meaning of core reactions does not completely coincide with lexical ones. The conceptual worldview of students is composed of associative values consisting of images, representations, concepts, attitudes, appraisals in a language form and reproduced in a substantive, cognitive activity of a person. To conclude, economic lexical items in the conceptual worldview are a wide sphere to research in various fields of study such as cognitive linguistics, linguistics, social linguistics, functional psycholinguistics, semantics, and others.

REFERENCES:

1. Nash, R.H. (1994). *Faith and Reason: Searching for a Reasonable Faith*. Zondervan Academic.
2. Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Oxford: Basil Blackwell.
3. Pinxten, R. (2015). Worldview. *Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Second Edition). URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/worldview>.
4. Vidal, C. (2008) Wat is een wereldbeeld? (What is a worldview?), in Van Belle, H. & Van der Veken, J., Editors, *Nieuwheid denken. De wetenschappen en het creatieve aspect van de werkelijkheid*, in press. Acco, Leuven [in German].
5. Manchul, B. (2016). Conceptual and linguistic world view in terms of cognitive science. *Relihia ta Sotsium [Religion and Society]*, 3–4 (23–24), 5–9 [in Ukrainian].
6. Storlie, T.A. (2015). How to Learn and Implement the Person-Centered Approach to Communication. *Person-Centered Communication with Older Adults*. Academic Press. URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-420132-3.00002-7>.
7. Funk, K. (2001). *What is a Worldview?* URL: <http://web.engr.oregonstate.edu/~funkk/Personal/worldview.html#whatsNew>.
8. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. The University of Chicago Press, Chicago.
9. Hasibuan, J. (2016). Associative meaning and communicative effect (meaning delivery). *Psychology*. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/f3d8/838eafcd8559df343d87489c512a8c6819ab.pdf?_ga=2.6772411.861484732.1586268690-233051412.1586268690.
10. Zahorodnia, O.F. & Nedashkivska, T.Ye. (2015). Kompleksnyi analiz stymuliv v asotsiatyvnomu eksperymenti [Comprehensive analysis of stimuli in the associative experiment]. *Psyholinhvistyka – Psycholinguistics*, 18 (2), 41–61 [in Ukrainian].
11. Chiu, W. (2016). Paradigmatic relations and syntagmatic relations: How are they related? *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*. URL: <https://doi.org/10.1002/pra2.2015.1450520100122>.
12. Nordquist, R. (2019). *Lexical Meaning (Words)*. URL: <https://www.thoughtco.com/lexical-meaning-words-1691048>.
13. Busel, V.T. (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF “Perun” [in Ukrainian].
14. Kunch, Z.Y. (2005). *Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy [Universal Dictionary of the Ukrainian language]*. Ternopil [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 11 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.25>

OLFACTORY IMAGERY IN THE NOVEL “SPIES” BY MICHAEL FRAYN

ОЛЬФАКТОРНІСТЬ В РОМАНІ МАЙКЛА ФРЕЙНА «ШПІОНИ»

Horovenko M.O.,

orcid.org/0000-0003-4757-1620

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

The article is devoted to the study of olfactory imagery and its functions in the novel “Spies” by M. Frayn. Imagery is one of the unique techniques of writing that evokes a sensory experience with the help of descriptive language, creating a vivid picture of a character, an event or a thing, thus contributing to a better perception of an intended message.

The main objective of this article is to explore the peculiarity of use of sensory images and to analyze their functions in the text. Smell is viewed as a perceptive concept that integrates its notional and cultural components.

Michael Frayn is a British novelist, playwright and translator. His works are often compared to those of Anton Chekhov for their insight into society. “Spies” is a psychological novel, narrated in the form of bildungsroman.

The novel is set in 1940's, revolving around the events connected with World War II. The perception of war experience is accumulated in human feelings, language and the text itself. It is expressed by means of smell imagery, contributing to the development of the main themes in the novel.

The topicality of the article is defined by the lack of profound study of olfactory imagery in the novel “Spies”.

The main function of imagery is to evoke a physical reaction in the reader, conjuring up some emotions and feelings, associated with a similar personal experiences. Effective images create the intended environment, the particular atmosphere, the mood, rendered in more tangible way.

Some olfactory images in the novel “Spies” form an atmosphere of disgust and horror, a susceptible sense of the end of human existence and create a total metaphor of death. Other vivid examples of smell images contribute to the development of the main themes in the novel: maturity and memory.

Key words: smell, olfactory imagery, perception, association, image.

Статтю присвячено дослідженню запахів асоціацій та їх функцій у романі Майкла Фрейна «Шпіони». Художня образність є унікальним засобом, що викликає певні сенсорні почуття, створюючи виразні картини героїв, подій та окремих найважливіших речей, сприяючи найкращому сприйняттю головної думки автора.

Майкл Фрейн – британський романіст, драматург та перекладач. «Шпіони» – психологічний роман, написаний у формі роману-виховання. Події в романі обертаються навколо життя людей часів Другої світової війни. Сприйняття досвіду війни накопичується у почуттях людей, у мові та самому тексті. Це відображається за допомогою образів запаху.

Одоративні асоціації в романі є досить поширеним явищем. Відчувається індивідуально-авторський підхід до образного втілення запахів відчуттів. Оригінальна одоративна картина світу, яка постає в романі, насичена переважно неприємними запахами навколишнього середовища. Це пов'язано з тим, що саме негативні ольфакторні образи відіграють значну роль у формуванні однієї з основних тем роману – теми страху. Чисельні ольфакторні характеристики передають, переважно, неприємні емоції. Ці неприємні запахи формують атмосферу огидності та жаху, відчуття кінця людського існування, створюють метафору смерті та безнадії.

Проаналізовано також і чисельні одороніми, пов'язані зі спогадами головного героя, та визначено їхню функцію у формуванні однієї з основних тем роману – пам'яті.

Літературознавчий підхід зумовлює пошук засобів виявлення та аналізу функцій одоронімів у загальному полі художнього тексту. Запахова образність формує широку палітру, яка поєднує епітети та метафори, що виконують описову та сюжетотворну функції, доповнюючи інші характеристики, які націлені на передачу образів персонажів, на розкриття їхнього внутрішнього світу.

Метафоричність та алгоричність слів, пов'язаних із запахом, представлені як ольфакторна образність. Стверджується, що запахові образи в романі можуть не лише характеризувати персонажів, а й впливати на динаміку сюжету.

Ключові слова: запах, ольфакторність, сприйняття, асоціації, образ.

Problem statement. Literature is a universal way authors use to communicate their feelings to their readers. They use language to convey their emotions, spiritual ideas. Imagery is one of unique techniques of writing that evokes a sensory experience with the help of descriptive language, creating a vivid picture of a character, an event or a thing, thus contributing to a better perception of an intended message.

According to the Princeton Encyclopedia, imagery refers to “images produced in the mind by language, whose words may refer either to experiences which could produce physical perception, were the reader actually to have those experiences or to the sense impressions themselves” [13, p. 560].

There are seven primary types of imagery that appeal on different level to reader’s imagination through their sensory perception: visual imagery, auditory imagery, gustatory imagery, tactile imagery, olfactory imagery, kinesthetic imagery, organic imagery.

Visual imagery, which appeals to visual imagination, appears most frequently in literature. Physical attributes including color, size, shape, lightness and darkness, shadows, and shade quite often serve the subject of the analysis.

Auditory imagery, which is used to explain things, ideas and actions using sounds that appeal to our sense of hearing, is intended to invoke up sound images in the minds of the readers. A number of articles are devoted to the analysis of the literary devices such as onomatopoeia and alliteration, which can help create sounds in writing.

Literature review. The investigation of olfactory imagery has received less attention among the literary critics and researchers, though smell imagery serves an important component in the text, developing its ideas, motifs or themes.

The topicality of the article is defined by the lack of profound study of olfactory imagery in the novel “Spies”. Moreover, the novel “Spies” has never become the subject of a special analysis from the viewpoint of literary imagery, the importance of which has been overlooked by the researchers. The works which are related and relevant with the current study explore primarily the phenomena of imagery itself. Reuven (1998) in his journal, “A Cognitive Analysis of Religious Imagery in Poetry” explores the way figurative language turns religious ideas into verbal imitations of religious experience, in two stylistic modes: “Metaphysical” and “Mystic-Romantic”.

Masagus Sulaiman in his article “Imagery analysis on Emily Dickenson poetry” figures out the imagery and its meanings in the five poems of Emily Dickinson. This research was regarded

as a descriptive-qualitative study. The results of the research showed that there were sixty-two types of imagery found in the five poetry of Emily Dickinson.

B. L. Boyko in his article “Sound, colour and smell in war picture” discusses sensory aspects of several episodes of war and the way they were perceived by the author Leo Tolstoy in his “Sevastopol Sketches”.

Natalia Zykhoyskaya in her article “Breathing of the text: the problem of verbalization of smell in Russian prose” deals with the issue of national and cultural originality in the interpretation of olfactory imagery in the 19-20th centuries Russian prose.

The analysis of the aromatic associations in the works of modern Ukrainian writers was realized in the “Smell associations in the novels of I. Rozdobudko “The sixth door” and N. Snyadanko “The thyme in milk”.

Among the works that focus on the analysis of the novel “Spies” one should single out the article by Virginia Lee “Spies by M. Frayn”, in which the author explores the main themes in the novel.

Kolesnikova Ol'ga Vladimirovna in her work “Functions of mystery motif in creating image of the past in the novel “Spies” by Michael Frayn” considers the poetics of mystery motif in the novel, analyses the various functions of mystery motif and the techniques of its manifestation in the text.

Thus, the study of literary imagery in the novel “Spies” and olfactory images, in particular, has been overlooked by the researchers. The main objective of this article is to explore the peculiarity of use of sensory images and to analyze their functions in the text.

Purpose statement. In this article the researcher will primarily focus on the study of the olfactory imagery and its function in the text. The researcher approaches the phenomena of smell, examines the application of olfactory imagery in the novel. Smell is viewed as a perceptive concept that integrates its notional and cultural components.

Research results . Michael Frayn is a British novelist, playwright and translator. His works are often compared to those of Anton Chekhov for their insight into society. His previous novels include “Towards the end of the morning”, “The Trick of it”, “A landing on the sun”. His most recent “Headlong” was shortlisted for the 1999 Booker Prize, Nobel Prize. His thirteen plays range from “Noises off” to “Copenhagen”.

“Spies” is a psychological novel, narrated in the form of bildungsroman. The review, given by the Guardian emphasizes the importance of imagery details in the novel: “ This is a lovingly conceived, handsomely detailed novel in a conservative vein

with a vivid sympathy for how lonely, scared and helpless being a child often feels... It is about memory and imagination" [12, p.1].

The novel is set in 1940's, revolving around the events connected with World War II. The perception of war experience is accumulated in human feelings, language and the text itself. It is expressed by means of smell imagery, contributing to the development of one of the main themes in the novel "masculinity".

During the wartime, there was a fixed idea about masculinity. Men that didn't join the war felt emasculated and were discriminated against. The main antagonist in the novel Mr. Hayward is presented through Frayn's use of language techniques, dialogues, rendering the theme of 'superiority' and "fear". Fear is a recurring theme in the novel, mostly associated with Mr. Hayward intimidating nature, his constant threats towards his son, demonstrating contrast of power. This theme is realized through numerous examples of olfactory imagery, creating atmosphere of oppression and supremacy. In the description of the garage, where Keith's father spends most of his time, the author employs particular literary technique, which illustrates vividly the idea of masculinity: "A characteristic scent hung in the air. What was it? Sawdust, certainly, and machine oil. Swept concrete, perhaps. And a car" [12, p. 21].

Later in the book, as the story unfolds, when Stephen is confronted by Mr. Hayward, the familiar description of the garage is accompanied by the feeling of intimidation. He asks Stephen for the basket without addressing him directly, using affectionate term "old chap" sarcastically to frighten the boy. "The light is on above the workbench, and he bends over some small piece of metal held in the jaws of the great vice. . . The air is full of the smell of sawdust and oil, of concrete and car, and of fear. . . He can't snatch the basket out of my hands, because it would be beneath his dignity to secure something by force and not by fear" [12, p. 191]. The diction of this passage is aimed at presenting Mr. Hayward as an oppressive character, the embodiment of the main social issue of the 1940's: masculinity.

The theme of masculinity is realized through another character as well. Uncle Peter, the model of a bravery, a bomber pilot, is physically not present for the major part of the novel. The character is introduced to the readers in a varieties of ways, but never directly. At the beginning of the novel, Uncle Peter is presented as an absent figure of worship in Auntie Dee's house. He is viewed by young Stephen as an image of perfection. He is portrayed as a caring father and husband. The perfect nature

of the character is rendered through the description of the portrait in a silver frame, on which " Three laughing figures in tennis whites: Keith's mother and Auntie Dee, with Uncle Peter lounging boyishly between them..."[12, p. 47].

There is a striking contrast between the way Stephen perceives Uncle Peter as a glorified hero and an old tramp in the Barns. Stephen even denies the fact, that the man, he is dealing with, the man, "down there in his grave under the elders" [12, p. 202] is Uncle Peter. "The man was sitting on the ground, in what seemed to be a muddle of blankets and sacking. . . Did Stephen really not understand who it was? I am pretty sure he still adhered to the central tenet that the man was also a German" [12, p.200].

To intensify the idea of disgust and denial the author employs vivid smell imagery that creates the atmosphere of misery and despair. The elder trees, the smell of which is so striking to Stephen when he approaches Uncle Peter's hideaway, represent his admission into the adult world and puberty. "I move reluctantly closer and stop again as I meet the sour, defeated smell of elders. There is no sign of life. . . The living grave. . . Then, among the smell of the elders, I catch the faint breath of the other smell I smelt before, of human excrement on freshly turned soil" [12, p. 195].

Elder tree symbolizes rebirth and ending. In the novel it is associated with the idea of uselessness and degradation of a human being. "The hopelessness of the elder's pretensions to be a proper tree -its humiliating position at the very bottom of the hierarchy of trees – seems curiously appropriate to the way the familiar world finally gutters out here at the end of the Lanes" [12, p. 130]. Social degradation is introduced on the example of Uncle Peter, whose character's transformation from "the silver-framed heroes" to "an old derelict taking refuge under a sheet of corrugated iron in a stinking elder bush" [12, p. 130] shows that war is not as impressive and glorious as it may seem.

Uncle Peter is not the only character, who undergoes transformation throughout the text. His gradation contributed to the personal development of Stephen as well, who has discovered the truth and entered the adult reality through the tunnel, which is seen as the transition from safety of childhood to the more troubling nature of adulthood. In order to undertake this transition, Stephen is forced to confront guilt, shame and he finally faces the Barns which shows his development as an individual.

Connected with the idea of disgust, which is realized with the help of olfactory imagery of the elders, is Stephen's obsession against getting germs on himself. He finds germs everywhere:

the slime from the tunnel, the children from the Cottages, the bayonet. Author employs different techniques to render the feeling of disgust, associated with germs. A lot of kinesthetic images express the idea of dirtiness.

The feeling of disgust is skillfully conveyed through the following example of olfactory imagery: “The only thing I can make out is the smell. It is a mixture of damp earth, mildew, old sacking, mouldy food, illness... I put the things on the ground beside him, still not looking at him, trying not to breathe in germs [12, p. 204].

On the other hand, the word “germs” is associated with Germans, who are seen as evil. Fryan uses Stephen’s fear of germs to emphasize his hatred of Germans. The idea of disgust accumulates, as the story develops, and finally reaches its highest point, when Stephen came to Uncle Pere’s hiding place. “His Germaness lingers in the air, as inherent a part of his identity as Mr. Gort’s murderousness, as intimately pervasive as the scent of the privet in my life, as insanitary as the germs he is giving off” [12, p.203]. It can be assumed, that the imagery of germs reveal the general nationalistic hatred of Germans in the novel.

One of the themes in the novel is “memory”, the role of memory and its integrity. Memory is presented as a literal and metaphorical journey. The theme of memory is realized in the text through numerous examples of smell imagery. Stephen flies the “far-off” land to revisit his childhood, an impulse, triggered by the scent of the privet blossom. “The third week of June, and there it is again: the same almost embarrassingly familiar breath of sweetness that comes every year about this time. It’s not like the heartbreaking, tender sweetness of the lime blossom, or the serene summer happiness of the honeysuckle” [12, p. 3]. His daughter finds it “rather vulgar smell” [12, p. 4]. Then he realizes that the smell comes from the privet shrubs: “Liguster (german for privet)... I am no wiser... No. And yet, as another wave of that shameless summons drifts over us, everything inside me stirs and shifts” [12, p. 4].

Privet is a type of shrubs and small trees that are widely used for screens and hedges. It is usually described as having a coarse and vulgar scent. Stephen associates privet with his childhood, because the privet hedges were the hiding place, from which they were spying on Keith’s mother. On

the other hand, the vulgar scent of privet blossom is associated with the motif of sexuality within the theme of maturity and growing up. When Stephen is confronted by Keith’s mother, he could smell “that disconcerting perfume”, the source of which is “plain ordinary privet” [12, p. 31].

As the story progresses, along with the maturity of the main character, the perfume that conjures up particular emotions is also changing. It is connected with Stephen’s gradual personal development and his discovery of the facts, which he was unaware of. When Keith’s mother approaches his lookout post, asking for help, he notices some changes in the perfume: “But something has changed about the perfume of the air in the lookout. The guileless of the limes and the honeysuckle has been overlaid by a sweetness of a different kind, harsh, coarse, and reckless, with just a touch of the catty stink of elder in it [12, p. 171]. This time the smell of privet blossom, which was earlier associated with the idea of intimacy, lust, shame, conjures up unexpected feeling of disgust, foreshadowing the upcoming events.

Furthermore, privet is misspelled as “private” by Keith on the table in the lookout post. It hints at the place for discovery, secrecy, hiding spot, refuge. “If you know the right pot, in the shrubs that were once the front hedge of Braemar, you can part the screen of vegetation and crawl along a kind of passageway under the branches into a secret chamber...” [12, p. 52].

Thus, privet blossom serves an important symbol in the novel, connecting the main themes of memory and maturity through vast range of olfactory imagery.

Conclusions. The main function of imagery is to evoke a physical reaction in the reader, conjuring up some emotions and feelings, associated with a similar personal experiences. Effective images create the intended environment, the particular atmosphere, the mood, rendered in more tangible way.

Some olfactory images in the novel “Spies” form an atmosphere of disgust and horror, a susceptible sense of the end of human existence and create a total metaphor of death. Other vivid examples of smell images contribute to the development of the main themes in the novel: maturity and memory.

The study of poetic functions of imagery in the novel offers a window into the cognitive semantics of the imaginative mind.

REFERENCES:

1. Бабій І.М. Одоративна лексика в сучасній українській мові: семантикопрагматичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2016. Вип. 266. Т. 278. С. 11–15.
2. Бандровська О. Естетичний режим смаку і зміна художніх конвенцій в Англії початку ХХ ст. *Сучасні літературознавчі студії. Дискурс смаку в літературі і культурі*. 2012. Вип. 9. С. 7–29.

3. Власюк В.В. Людина як об'єкт і суб'єкт запахової картини світу. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 478–484.
4. Николіюкін А.Н. Литературная энциклопедия терминов и понятий. Москва : Интелвак, 2001. 1596 с.
5. Маріна О.С. Парадоксальні смакові образи у світлі інтерсеміотичних трансформацій (на матеріалі поезій С. Крейна й К. Сміта та їх аудіовізуальних версій). *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2012. Т. 15. № 1. С. 109–119.
6. Поздрань Ю.В. Семантична класифікація одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2013. Т. 26(65). № 4. Ч. 2. С. 175–181.
7. Сучасні літературознавчі студії. Дискурс смаку в літературі і культурі : зб. наукових праць. 2012. Вип. 9. 482 с.
8. Старостина Ю.А. Метафора как средство языковой реализации концепта «запах» (на материале романа Патрика Зюскинда «Парфюмер. История одного убийцы») : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2010. 22 с.
9. Форманова С.В. Одоративна лексика: класифікація, структура, семантика (на матеріалі творчості Ірен Роздобудько). *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 181–188.
10. Classen C. *Aroma. The Cultural History of Smell*. Oxford. Routledge, 2005. 243 p.
11. Daddesio T. *On Minds and Symbols : The Relevance of Cognitive Science for Semiotics*. Berlin : De Gruyter Mouton, 1995. 267 p.
12. Frayn Michael. *Spies*. Faber and Faber Ltd. London, 2002. 234 p.
13. *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* / Stephen Cushman, Clare Cavenagh. New Jersey: Princeton University Press, 2012. 1648 p.

УДК 821.133.1.09(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.26>

ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗДУМІВ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ ЖОРЖ САНД «ЛЕЛІЯ»

THE FUNCTIONING OF THE CHARACTERS' REFLECTIONS IN GEORGE SAND'S NOVEL "LELIA"

Сипа Л.М.,

orcid.org/0000-0002-1035-3104

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романської філології та компаративістики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Розвідку присвячено вивченню філософського дискурсу у французькій прозі доби романтизму на прикладі роману Жорж Санд «Лелія». Увагу зосереджено на функціонуванні роздумів персонажів, що у поєднанні з філософською специфікою хронотопу та відтворенням образу героїні інтелектуального типу Лелії постають як ознака філософічності твору.

Стверджується, що міркування персонажів у художній цілісності жоржсандівського роману зосереджені на питаннях релігійного, а також естетичного змісту: осмисленні пошуку віри, істини, розмежуванні добра і зла, з'ясуванні суті земного щастя, прагненні до ідеалу та розумінні любові. Ідеться про роздуми головної героїні однойменного твору, а також поета Стенію, колишнього галерника Тренмора, священника Магнуса та сестри Лелії Пульхерії.

Головна героїня перебуває у постійних розмірковуваннях, цінуючи роботу думки та її активність. Лелія прагне віднайти Бога, вона бачить Його у кожному творінні. Сили для життя героїня черпає також в людях, що її оточують, хоча й схильна до усамітнення. Як і Стенію, Лелія має намір зрозуміти таємниці людського буття. Героїня констатує брак духовності у сучасному їй суспільстві. Водночас вона апелює до молоді, на яку покладає певні надії. Прихильником такої позиції постає Тренмор, котрого не покидають думки про моральний стан та ідейні переконання молодого покоління.

Окрема ніша відведена почуттю любові, котре трактується як високе і піднесене. Її сутність Лелія вбачає у тяжінні до Бога. Героїня звертає увагу також на любов до ближнього та кохання. Саме любов, на думку Лелії, об'єднує людей.

Роздуми у романі Жорж Санд «Лелія» позначені типово романтичною спрямованістю. Міркування персонажів характеризуються глибиною осмислення, універсальністю проблематики та масштабністю осягнення.

Ключові слова: романтизм, філософський роман, релігійний дискурс, роздуми, персонаж.

The article is devoted to the study of philosophical discourse in French prose of the Romantic era on the example of George Sand's novel "Lélia". The attention is focused on the functioning of the characters' reflections, which, in combination with the philosophical specifics of the chronotope and the reproduction of the image of the main female character's intellectual type Lélia, appear as a trait of the philosophical aspect of the novel. It is asserted that the characters' reasoning in the artistic integrity of George Sand's novel focuses mainly on the issues of religious, as well as aesthetic content: understanding the search for faith and truth, distinguishing between good and evil, clarifying the essence of earthly happiness, striving for the ideal and understanding of love. It is, first of all, about the main character's thoughts of the novel of the same name, as well as poet Stenio's, the former galley rower of Trenmore, priest Magnus and Lélia's sister Pulcheria.

The main character is in constant reflections, appreciating the work of thought and its activity. Lélia strives to find God, she sees Him in every creation. The female character also draws strength for life from the people around her, although she is prone to solitude. Like Stenio, Lélia intends to understand the mysteries of human existence. She states the lack of spirituality in modern society. At the same time, she appeals to young people, on whom she sets certain hopes. Trenmore is a supporter of this attitude and who does not abandon thoughts about the moral condition and ideological beliefs of young people.

A separate niche is given to the feeling of love, which is interpreted as high and sublime. Lélia sees its essence in attraction to God.

The reflections in George Sand's novel "Lélia" are marked by a typically romantic orientation. The reasoning of the characters is characterized by the depth of understanding, the universality of the issue and the scale of comprehension.

Key words: Romantic era, philosophical novel, religious discourse, reflections, character.

*«Лелія» не є ні трактатом, ні діалогом,
а уявною спробою життя думками.*

П'єр Ребу [7, LIII]

Постановка проблеми. У добу романтизму настає новий етап у взаємодії літератури та філософії. Для цього періоду характерним є асоціювання філософії з роздумами щодо питань мистецтвознавчого, історіографічного та релігійного вимірів. Саме в такому ракурсі філософія пронизує художню літературу того часу. До художніх творів додаються також розлогі міркування психологічного, ідейно-духовного та суспільно-політичного змісту. Роздуми як автора, так і персонажів широко представлені у художньому доробку Жорж Санд. Для міркувань, що мають місце у романній творчості письменниці, властива типово романтична спрямованість в аспекті осмислення мистецтва, а також історії, релігії й самої філософії. Жорсандівські персонажі розмірковують і над власною долею та долею суспільства загалом, прагнуть змінити світ на краще. Їх хвилюють пошуки істини та ідеалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роздуми відіграють вагомий роль у романі Жорж Санд «Лелія», що вперше вийшов друком у 1833 р. та згодом побачив світ у новій редакції у 1839 р. Саме останній текст твору ввійшов до зібрань творів Жорж Санд, що видавалися у Франції, а також до російськомовного варіанта перекладу. Перекладу українською мовою немає.

Заслужують на увагу розлогі критичний огляд, примітки та післямова до твору за авторством французького літературознавця П'єра Ребу [7; 8]. Згадане видання було дещо оновлене у 1985 р. та вкотре побачило світ з нагоди двохсотріччя від дня народження Жорж Санд у 2004 р.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. до вивчення різних граней художньої цілісності жорсандівського

роману вдавалися такі зарубіжні науковці, як Ізабель Хуг Нагінскі [5; 6], Еллін Бонд Сіверт [11] та Рішар Грант [4]. Важливість філософського аспекту підкреслює П. Ребу в передмові до роману [7], а також сучасні дослідниці Ізабель Хуг Нагінскі [6] та Франсуаза ван Россом-Гійом [9]. В українському літературознавстві Людмила Мироненко, характеризуючи поетику французького роману доби романтизму, апелює до особистісних моментів у художньому світі твору «Лелія» [1, с. 76]. Філософські домінанти у романі Жорж Санд окреслено у нашій статті [3], окремо висвітлено образ героїні інтелектуальної спрямованості у названому творі [2].

Постановка завдання. Пропонована розвідка спрямована на аналіз та інтерпретацію функціонування міркувань персонажів як складника філософського дискурсу в романі Жорж Санд «Лелія».

Виклад основного матеріалу. Роман Жорж Санд «Лелія» побудований у формі обміну думками за посередництвом листів та через розмови й дискусії персонажів, тому діалоги й монологи посідають неабияке місце у відтворенні змісту твору. А за з твердженням П. Ребу, влучніше було б вдатися до назви «Думка Жорж Санд у 1833 р.» («La Pensée de George Sand en 1833») [7, I]. Саме цей заголовок, як переконаний літературознавець, точніше передав би суть твору. Близькими у цьому плані є такі художні напрацювання Жорж Санд, як «Листи мандрівника» («Les lettres d'un voyageur»), «Спіридйон» («Spiridion») та «Сім струн лір» («Les Sept Cordes de la lyre»).

П. Ребу класифікує типи думок, що мають місце у творі, поділяючи їх на «вузькі» (побутові або ж зосереджені на психологічному стані того чи іншого персонажа) та масштабні. [7, LX]. Міркування, що домінують у «Лелії», характеризуються універсальністю, вони охоплюють певне коло проблем того часу. Ці роздуми є значущою складником філософського дискурсу у творі.

Одне з суттєвих місць у романі «Лелія» посідає осмислення релігії, утворюючи релігійно-філософський пласт твору, зосереджений на проблематиці віри та пошуку істини. У творі простежуються численні внутрішньотекстові маркери релігійної філософічності, як-от біблійні ремінісценції, згадування імен та прізвищ подвижників християнства, релігійних учень та змалювання уявного образу священика Магнуса.

Роздуми релігійного змісту часто передаються через судження головної героїні. Християнська релігія, яку обрала Лелія, відповідала її прагненням, «вливала в душу благодатну ніжність і, подібно до цілющого бальзаму, лікувала рани душі»¹ [10]. Лелія вірить, що Бог вкладає своє благоговіння в кожного, щоб людина знову і знову поверталася до добра і до Бога. Щодо зла, то, за переконаннями героїні, в дохристиянські часи люди його не знали, вони вірили в божества та були непохитними у своєму язичництві.

Водночас Лелія невдоволена земним життям і нерідко запитує сама себе: «Чому постійно доводиться страждати від того, що хочеш щастя, яке постає перед нами кожен раз в ореолі краси, витає в наших мріях і ніколи не спускається на землю? Не тільки наша душа страждає від відсутності Бога, а й наші очі та наше тіло страждають від байдужості, або ж суворості неба» [10]. Причиною такого стану, на думку Лелії, є потреба людини «неодмінно виправити і переробити творіння Боже», а також нищити «утроби» своєї годувальниці та виснажувати її ґрунт. Коли земля стає неспроможною задовільнити запити людини, «душа піднімається вище і залишає землю, щоб викрасти з неба вогонь Прометея; але збившись зі шляху в темряві, вона зупиняється на своєму шляху і падає – це Бог, бачачи її сміливість, простягає долоню і затуляє їй сонце» [10]. Сама героїня розповідає, що вона все більше прагнула до Бога коли земля не оправдовувала її очікувань: «Я взивала до Нього в тиші полів... Мені було радісно залишатися там, щоб днями і навіть цілими місяцями линути думками до кращого майбутнього» [10].

Нестримне прагнення головної героїні до Бога підтверджує поет Стенію. Він ділиться своїми думками: «Я розумію, Леліє! На жаль, я розумію! Ви можете любити тільки Бога! Ваша душа може знайти собі заспокоєння і жити тільки на небесах! Коли ви, в години роздумів, охоплені поривом почуттів, дивилися на мене з любов'ю, ви помилялися: ви думали про Бога, ви прийняли людину за ангела» [10]. Лелія вбачала Бога у кожному

його творінні. У ближніх вона теж черпала силу для того, щоб жити.

Духовні поривання Стенію відрізнялися від позиції щодо цього Лелії. На думку поета, католицька церква є єдиним храмом, досить великим, древнім та міцним, щоб умістити все людство і захистити його, але вона є лише «єдиним» і «неподільним» «культу», необхідним для суспільства. За словами Стенію, католицизм є «єдиною», «ясно представленою» і просто сформульованою «високою мораллю», що покликана пом'якшити «дикі звичаї і висвітлити темні закутки свідомості» численних націй. Цікаво, що Стенію зіставляє філософію та церкву, відводячи право вишості церкві. Він розмірковує: «Наскільки я знаю, жодна сучасна філософія не дійшла до такої досконалості, як церква, і жодна з них не здатна освітити нації таким ясным світлом» [10].

Роздуми Стенію торкаються також тлумачення людини, котра спроможна виявити велич духу, ні в що не вірить та нічого не боїться. За переконаннями поета, сильну людину не лякає «відплата в загробному житті», вона не боїться ані Бога, ані людей, ані самої себе, усвідомлюючи всі наслідки своїх учинків та беручи на себе відповідальність за них. Стенію трактує сильну особистість як людину, котра «не намагається забезпечити собі спокійне майбутнє і не біжить від жодних небезпек сьогодення» [10]. Сильна людина, на думку персонажа, є також мудрою, бо вона «спрощує систему своїх радощів» [10]. Далі думки Стенію щодо людини зводяться до твердження про те, що кожен повинен уважно вивчити самого себе, не піклуючись про когось, і робити тільки те, що йому подобається, за умови, що буде це робити дуже розумно. Такою Стенію вважає «мораль століття», в якому живе.

Якщо Стенію шукає відповіді на запитання стосовно сутності людини, її місця та ролі в суспільстві у власних здогадках та припущеннях, то Лелія прагне проникнути в таємниці людського буття за допомогою книг, до яких додаються її власні рефлексії. Хоча у години роздумів про сенс свого існування Лелія прагне самотності, щоб зібратися з думками та шукати відповіді у собі.

Героїня цінує роботу думки, її рух. Думка в стані спокою для неї – це шлях «без керма і без вітрил по рівному, похмурому морю» [10]. Лелія говорить: «Краще вже буря, краще громи і блискавки: ти, принаймні, бачиш себе, відчуваєш, що гинеш» [10]. За свідченням Стенію, Лелія зловживає розмірковуванням. Але у важкі хвилини жінку підтримують страждання. «Вони відривають нас від землі і дають нам силу піднятися до неба,

¹ Тут і далі переклад з французької наш. – Л. Сипа.

проклинати і кричати» [10], – мислить героїня. Людина, яка не страждала, для Лелії нічого не варта: «Це недосконала істота, марна сила, грубий і нікудишний матеріал, який різець майстра може легко розколоти, намагаючись надати йому якоїсь форми» [10].

Про людські страждання також розмірковує друг Лелії Тренмор. «Якраз перенесене людиною глибоке хвилювання, – переконаний персонаж, – «мало б розбудити в людині співчуття і доброту <...>, нещастя здатне розбестити тільки слабкі душі; сильні, проходячи через нього, очищаються» [10].

Лелія почувається спокійною, шукаючи справжню мудрість та безпосередній шлях до свого вдосконалення, обравши свій «особливий різновид загальної релігії»: «Я шукала найбільш чіткого вираження цієї релігії ідеального, яка була мені потрібна» [10]. Так, у монастирі вона знає, в яких положеннях християнської моралі шукати опори, щоб проповідувати дорогі її серцю погляди (чистоту думок, піднесеність почуттів, зневагу до марнослів'я та прагнення до нескінченної любові).

У часи, коли Лелія ненавидить себе або ж зневажає, вона часто задається питанням: «Чи створив мене Господь в день гніву, або апатії, в день божевілля, або ненависті до творинь рук своїх...» [10]. У такі хвилини героїня не знає кого звинувачувати у своєму нещасті, вона охоплена поривами злоби та обурення, страждає від страху, що «Бога немає». Тоді вона знову поривається «шукати Його і на землі, і на небі, і в пеклі, тобто у себе в серці». «І скільки б я не напружувала думку, мені його не досягти» [10], – хвилюється Лелія. Коливаючись між вірою і невір'ям, героїня втрачає спокій. Амплітуда її емоцій при цьому надзвичайно велика, включаючи кардинально протилежні почуття. По кілька разів на день вона здатна переходити від ніжності до ненависті. Свій стан у години таких роздумів та емоційних перепадів героїня пояснює так: «Коли людина ступає по краю між запереченням і затвердженням, коли вона думає, що досягла уже мудрості, вона найбільш близьке до божевілля» [10]. Придивляючись до своєї сили, Лелія «побачила божественне начало в тій величезній фізичній стійкості, яка допомагає тваринам переносити всі жорстокості природи, в тій величезній гордості, з якою людина заперечує безжальні рішення божества, і в тому великому смиренні, з яким вона їх приймає» [10].

Таке бачення Лелії не поділяє її сестра Пульхерія. Зазначені думки Лелії вона вважає «тлумаченням гордої філософії». Пульхерія спростовує релігійні погляди Лелії, зокрема щодо

віри, називаючи їх «власним творінням» сестри. Вона переконана, що Лелія вміє нав'язати іншим своє бачення, після чого погоджується «скоритися перед новою вірою», тобто сама пояснює і переробляє її так, як їй заманеться. На відміну від Пульхерії, лікар Лелії називає останню філософом, із повагою схилиючись перед нею.

Щодо Пульхерії, то думка про існування неба та пекла не є для неї чужою. За її словами, небо було приготоване для тих, хто найбільше страждає і хто у своєму терпінні віднайшов у собі сили «радісно посміхнутися» і «благословити Бога»; пекло – для тих, кому дісталася краща доля і хто не зумів її оцінити [10]. Таким чином, Пульхерія, незважаючи на своє падіння в очах суспільства, зображена людиною віруючою, котра визнає існування Бога, тоді як Лелія, яка веде «суворе» і «всіма шановане життя», в моменти відчаю готова заперечити все добро на своєму шляху і навіть відректися від Бога.

Ще одним питанням, над яким розмірковує Лелія, є брак духовності у сучасному їй суспільстві. На думку героїні, суспільство перебуває в хаосі й нехтує законами природи. Воно не прислухається до «голосу розсудливості», по-справжньому не є прив'язаним до простодушної віри своїх предків та не живе «благочестивим» і скромним життям, а віддається спокусам «марнославної філософії». Суспільство, як уважає Лелія, само зруйнувало певні аспекти духовного життя, котрі ще жевріють в закутках свідомості і чекають пробудження. Надії можна було б покладати на молодь, але перешкодою постає її недосвідченість.

Думки Лелії стосовно людства цілковито поділяє Тренмор, котрий вважає тогочасне покоління приниженим, оскільки воно породжує «сильних людей» (замість того, щоб створювати «могутність націй»). Думки про молодь, її моральний стан та ідейні переконання не покидають Тренмора. Він заявляє: «Ця молодь лякає мене: вона безладно набундючена у своїй гордині, у неї немає нічого святого у справі, яку вона готується здійснити, вона шукає тільки войовничих почуттів і крикливих перемог. Коли вона починає розмірковувати про майбутнє, їй немає діла ні до порядку, ні до справедливості. Вона опановує майбутнє і вносить у нього всі помилки і всі беззаконня минулого. Що ж буде робити молодь, коли восторжествує і що станеться з людством, якщо воно зазнає невдачі? О, сумні часи, коли перемога лякає так само, як поразка!» [10]. Стенію, котрий дізнається про Тренмора з розповідей Лелії, не сумнівається у тому, що останній «більше

філософ, ніж християнин, більше стоїк, ніж людина релігійна, і в його розумінні сила не поступається вірі, ані наполегливість – каяттю» [10].

Викликають зацікавлення у художньому світі роману також міркування Лелії щодо любові. Любов героїня розглядає як почуття шляхетне, «освячене боротьбою і жертвою», що спонукає до великих вчинків і триває довгими роками. Сутність любові Лелія вбачає до тяжінні до Бога, а також веде мову про любов до ближнього та кохання. Людина, як уважає Лелія, не може жити відокремлено від інших. Усамітнення є корисним, якщо воно допомагає зосередитися на певних питаннях чи проблемах, зрозуміти себе, якщо не триває довго і не є постійним. Цілковита самотність швидко руйнує здоров'я та є проти-природною, бо «навіть первісна людина прагне до спілкування, а високорозвинені тварини виживають тільки тоді, коли діють спільно» [10].

Об'єднувати людей, за словами героїні, можуть любов, шлюб, родина, сім'я, а коли людина залишається одна і відмовляється від необхідного для неї оточення, вона страждає і живе лише наполовину. Лелія погоджується з християнським твердженням про те, що безмежною є Божа любов. Героїня додає, що життя людини складається, з одного боку, з любові, яка направлена на Всесвіт і до Господа, а з іншого – із «земної» любові, котра спрямована до іншої людини.

Поступово Лелія знаходить себе в аскетичному способі життя. Перебуваючи в монастирі, кожного дня вдосвіта, ще задовго до світанку, героїня прогулюється на кладовищі монастиря, маючи намір «відпочити від життя». Такі мандрівки навіюють уже інші роздуми героїні: «Для чого це відокремлене життя, для чого роздуми? Хіба серед цих зруйнованих могил я менше страждала, ніж серед людської суєти? Який сенс філософії, якщо вона здатна лише помножити страждання людини? Який сенс релігії страждання і покути, якщо її мета – шукати страждання замість того, щоб їх уникати?» [10].

Висновки. Зазначимо, що роздуми персонажів посідають важливе місце у художній цілісності роману Жорж Санд «Лелія» та вказують на філософський аспект твору. Міркування у романі зосереджені навколо питань релігійного та естетичного змісту. Домінантна релігійна філософічність художньої концепції Жорж Санд визначається проблематикою пошуку віри та прагненням віднайти Бога. При цьому людина зображена як така, що невдоволена ані земним життям, ані земним щастям. В естетичному розрізі в художньому світі роману значущими є міркування щодо сутності любові. Універсальною постає любов, спрямована до Бога. Превалюють у романі роздуми самої героїні щодо вказаних напрямів. До них додаються та їх доповнюють рефлексії інших персонажів, насамперед Тренмора та Стенію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мироненко Л. Проблемы французской романтической прозы I-ой половины XIX века. Жанрово-стилевые искания. Поэтика. Донецк : Дон ГУ, 1995. 155 с.
2. Сипа Л.М. Романтичний образ героїні інтелектуального типу у романі Жорж Санд «Лелія». *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: theoretical and practical aspects: international scientific and practical conference, February 26–27, 2021. Vol. 1. Venice: Baltija Publishing, P. 126–129. DOI : 10.30525/978-9934-26-039-1-32*
3. Сипа Л. Філософський дискурс у французькому романтичному романі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. Харків, 2016. № 74. С. 258–263. DOI: 10.25313/2520-2057-2018-16-4152*
4. Grant R.B. George Sand's «Lélia» and the Tragedy of Dualism *Nineteenth Century*. Vol. 19. № 4. P. 499–516.
5. Naginski I. George Sand mythographe. Clermont-Ferrand : Presses universitaires de Blaise Pascal, 2007. P. 33–82.
6. Naginski I. Lélia, ou l'héroïne impossible. *Études littéraires*, 2003. № 2–3. P. 87–106.
7. Reboult P. Introduction *Sand. G. Lélia*. – Paris : Garnier Frères, 1960. P. I–LXV.
8. Reboult P. Accueil de Lélia en 1833. *Sand G. Lélia*. Paris : Garnier Frères, 1960. P. 585–595.
9. Rossum-Guyon F. van. Puissance du roman : Gerge Sand. *Romantisme*. 1994. Vol. 24. № 85. P. 79–92.
10. Sand G. Lélia. URL : <https://beq.ebooksgratuits.com/vents/sand-lelia.pdf>.
11. Sivert E. B. Lélia and Feminism *Yale French Studies*. 1981. № 62. P. 45–66.

УДК 821.133.1-31[159.924.7:159.923.2(=161.2)-054.72] М.-Ф.Клер
 DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.27>

**ОБРАЗ ДОМУ В РОМАНІ МАРІ-ФРАНС КЛЕР
 «П'ЯТЬ МАЙОРЦІВ ДЛЯ МОГО НЕЗНАЙОМЦЯ»**

**THE IMAGE OF HOME IN THE NOVEL *FIVE ZINNIAS FOR MY STRANGER*
 BY MARIE-FRANCE CLERC**

Яцків Н.Я.,

orcid.org/0000-0002-2895-4370

кандидат філологічних наук,

професор кафедри французької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Цюпа Л.В.,

orcid.org/0000-0002-8075-5088

старший викладач кафедри французької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті досліджується роман французької письменниці Марі-Франс Клер «П'ять майорців для мого незнайомця» крізь призму реконструкції індивідуальної історичної пам'яті. Дім у романі французької письменниці українського походження є смисловим стрижнем, місцем сили родини, яка емігрувала до Франції через переслідування воїнів УНР більшовицьким терором. Образ Дому представляє сконденсовану модель сприйняття власного минулого, місце зустрічі минулого і сучасного, місце у просторі, де родина почувається захищеною, зберігає традиції та власну ідентичність. Дім набуває у романі символічного значення, презентуючи сакральний зв'язок із предками. Атрибути цього зв'язку, предмети обереги родини – вишитий рушник на іконі, дідусевий перстень із вигравіруваним Тризубом – допомагають усвідомити українське коріння, відновити сакральний зв'язок, хоч в уяві повернутися до втраченого предками дому чи відновити зруйновану частину даху (пам'ять про родину). Повернення історичної справедливості, реабілітація незаконно засуджених, розкриття таємниць звільняє від страху та сорому своєї інакшості, допомагає емігрантам інтегруватися у суспільстві й пишатися своїм походженням. Авторка вибудовує сукупний образ Дому, який об'єднує теперішнє місце перебування родини, дім дитинства (спогади Наталі та «Лідина Книга»), а також уявний втрачений родинний дім, де посеред безкраїх рівнин України (сон). У романі простежується образ дому-пам'яті, мрія повернутися до втраченого дому стає реальністю, адже визнання власної ідентичності допомагає відновити зв'язок із великим Домом, із втраченою Батьківщиною, віднайти власне коріння, незважаючи на те, що все зруйновано, що нікого з рідних не залишилося серед живих. Дім як простір спільних родинних спогадів сприяє усвідомленню власної ідентичності, без чого людина не може бути собою.

Ключові слова: дім, історична пам'ять, ідентичність, хронотоп, емігрант.

The article is aimed at studying the novel *Five Zinnias for My Stranger* by the French writer Marie-France Clerc in light of the reconstruction of individual historical memory. Home in the novel by the French writer of Ukrainian origin is the main semantic core, the place of the strength of the family that emigrated to France due to the persecution of the Ukrainian People's Republic soldiers by the Bolsheviks. The image of Home represents a condensed model of the perception of one's own past, a meeting place of the past and the present, a place in space where the family feels protected, preserves traditions and their own identity. Home acquires a symbolic meaning in the novel – it is a sacred connection with ancestors. The attributes of this connection, family talismans – an embroidered ritual cloth on the icon, Grandfather's ring with an engraved Trident (the coat of arms of Ukraine) – help to understand their Ukrainian roots, to restore the sacred connection, to return (at least in imagination) to the lost home or restore the destroyed part of the roof (the memory of the family). The return of historical justice, the disclosure of secrets frees from the fear and shame of their otherness, helps the emigrants to integrate into society and be proud of their origin. The author creates a collective image of Home that unites the current location of the family, the childhood home (memories) as well as the imaginary lost family home, somewhere in the middle of the boundless plains of Ukraine (a dream). The novel presents the image of Home as memory, the dream of returning to a lost home becomes a reality because, despite the fact that everything is destroyed and none of the relatives survived, the recognition of their own identity helps to reconnect with the great Home, with the lost homeland, to find their own roots.

Key words: home, historical memory, identity, chronotope, emigrant.

Постановка проблеми. Події останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ століття кардинально трансформували геополітичні, економічні та культурні основи сучасного світу, що призвело до утворення нових держав, регіональних конфліктів, переселення народів та нових міграційних процесів. Множинність національних контекстів стала підґрунтям для постколоніальних студій,

які зосереджують увагу на проблемі самоідентичності, пошуку шляхів розпізнавання себе у мультикультурному просторі через реконструювання подій минулого. Українське літературознавство активно відгукнулося на дискусії про ідентичність, зокрема працями Стефанії Андрусів, Олі Гнатюк, Мирослави Іванишин та ін., зосереджуючись на питаннях осмислення національної

ідентичності українців, адже «саме існування українства перетворилося на вічне питання про те, хто ми і як нам стати самими собою, замість того, щоб не запитувати, а просто жити, діяти, творити себе, свою культуру – реальність власного існування, адже існування народу маніфестується в ідеях та творах культури» [1, с. 8]. О. Гнатюк зауважує, що «проблема розрізної української національної пам'яті, суперечливого образу минулого, який виринає з сучасних українських дискусій про ідентичність, є для українців повсякденністю» [2, с. 11], бо національна пам'ять українців, як й інших народів Європи, які пережили досвід комунізму, прагне до «зведення поррахунків із минулим. Тому дослідниця пропонує зосереджуватися на проблемах, «пов'язаних із національною та культурною тожсамістю, на різних, іноді кардинально відмінних ідентичностях, що «конфлітують» між собою» [2, с. 11]. У контексті означеного дискурсу можна говорити про те, що об'єднує українців довкола національної ідеї, і про те, що розрізняє їх розуміння. В останні роки спостерігаємо появу художніх творів іноземною мовою, автори яких (цілком інтегровані у соціально-культурному просторі своєї країни) після десятиліть мовчання про своє походження відкривають для себе Україну і через свої твори відкривають Україну іноземним читачам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, як постколоніальні студії дискутують стосовно осмислення феномену національної ідентичності для тих, хто проживає в Україні, і тих, хто через різні причини покинув рідну домівку. У таких розмовах, як зауважує О. Романенко, «нечасто зринає проблема ієрархії компонентів ідентичності, які є маркерами «свій/чужий» простір, «ми/я», «моє/чуже». Але саме маркування «свій/чужий» простір у свідомості особистості закріплює образ малого Дому як рідної домівки та великого Дому як простору Вітчизни» [3, с. 2]. У пошуках відповідей на запитання П. Рікера «Хто я є?» дослідження українських літературознавців останніх років розвиваються у руслі тематики складного травматичного досвіду українців, зумовленого новими кордонами, в межах кордону чи на прикордонних територіях, адже зміна географічних координат провокує низку проблем, пов'язаних з адаптацією у новому місці, пошуку свого місця у світі і конструювання свого Дому, Дому для власного «Я».

Постановка завдання. У контексті дослідження теми творчості емігрантів пропонуємо зупинитись на романі французької письменниці Марі-Франс Клер «П'ять майорців для мого

незнайомця». Специфіка дослідження полягає в тому, що авторку роману можна вважати причетною до емігрантської тематики тільки опосередковано, адже вона є дочкою українських емігрантів у третьому поколінні, тобто народилася і виросла у іншому суспільстві, а й про українське коріння у родині не було прийнято говорити. Однак таємниця предків, складний життєвий шлях і болісний травматичний досвід спонукали до пошуку родинних зв'язків, до відновлення власної ідентичності. Роман щойно вийшов в українському перекладі Яни Вестель у співпраці з Маркіяном Перетятком у видавництві «Дух і Літера» і ще не має своїх дослідників. Однак те, як авторка неупереджено прагне показати історію України через долю своєї родини, оповідаючи свої спогади і пошуки власним онукам, тобто емігрантам п'ятого покоління, заслуговує на увагу. Центральне місце у романі відведено образу Дому, який зображено у різних конотаціях. Завдання дослідження зумовлені методологічною стратегією – реконструкцією історичної родинної пам'яті через образ Дому як місце пам'яті, як символічний зв'язок із предками (для відновлення власної ідентичності).

Виклад основного матеріалу. Сюжет роману Марі-Франс Клер «П'ять майорців для мого незнайомця» відтворює щасливий літній відпочинок бабусі з онуками в орендованому на місяць будинку в Провансі. Однак літо 2014 року для письменниці з українським корінням розбухує спогади про минуле родини, яка втікала від більшовицького терору в часи революції, адже Майдан 2013 року породив надію на утвердження національного відродження, на відновлення історичної справедливості. Тому фабула роману ускладнена, вона сконцентрована на відновленні історичної пам'яті, на усвідомленні власного походження героїв. Хронотоп роману охоплює кілька рівнів: реальний час – канікули бабусі Наталі з онуками Лео та Люсі; спогади Наталі про власне дитинство у домі своєї бабусі Марусі в Домбалі, на північному сході Франції у Лотарингії, доповнені спогадами матері, зафіксованими у «Лідиній Книзі»; історичний час – час, який Наталі прагне реконструювати за історичними документами з архівів, щоб відновити пам'ять про своїх предків. Такий часопростір визначає своєрідну композицію роману, яка формується як мозаїка різних нарративних елементів, що допомагають відтворити рух до самопізнання головної героїні, усвідомлення її власного «Я».

У реальному часі Наталі – цілком сучасна бабуся, яка проводить весело час зі своїми

онуками, подорожує, насолоджується морем, тишею, читанням. Однак новини 2014 року з України затьмарюють відчуття щастя й спонукають до роздумів, до пригадування власного дитинства, до розгадування тих таємниць із минулого, про які у родині воліли мовчати («і пам'ять про ці літа з минулого єднається із сьогоденням, щоб освітити темний колодязь заборонених спогадів» [4, с. 13]). І цей «темний колодязь» оживає завдяки інтернету, де Наталі черпає відомості про минуле і сучасне України, вивчає доступні документи. У незалежній Україні поступово відбувається розсекречення архівів, і прагненню Наталі відшукати своїх родичів в Україні допомагає віртуальна подруга з Києва Людмила. Листування з нею, як і архівні документи, доповнюють нарративну тканину роману інтертекстуальними елементами, розбавляють колоритну ліричну мозаїку бабусиного спілкування з онуками й поезію спогадів розмовними регістрами та офіційними документами. Авторка послуговується й інтермедіальними засобами для увиразнення світовідчуття головної героїні, як-от опис німого чорно-білого пропагандистського фільму про розкуркулення, знятого у травні 1930 року в селі на Поділлі, дає можливість пережити і зрозуміти весь жах українського селянина, який зі своєї родючої землі не міг прогодувати власних дітей, у власній хаті не був більше господарем, бо там хазяйнували чекісти, які знищували й плюндрували родинні святині [4, с. 109–110]. Центром чи й символом кожного часопросторового відтинку є образ Дому (реального, минулого, реконструйованого зі спогадів чи уявного, міфологічно-історичного, навіть фотографіями, описами, розповідями чи кадрами з кіно).

Дім реального часу розташований десь у Провансі, Марі-Франс Клер не вказує його точних координат, бо це не є важливим. Важливо, що цей «будинок з'являється на вигоні дороги, посеред величезного саду. Із черепичним дахом, дворядними фризами та вохряно-рожевими стінами він височіє над декількома рівнями рестанок, що підтримують виноградні лози й оливкові дерева, розташовані на схилі долини» [4, с. 14]. Цей дім уселяє впевненість, його вік, розмір, розташування у просторі доводять бажання його власників міцно вкоренитися у суспільстві, архітектура дозволяє комфортно користуватися ландшафтом, отримувати задоволення від життя: «Із другого поверху будинку, на захід, відкривається морський краєвид. Зі східного боку розташований блакитний басейн, у воді якого відбиваються ряди олеандрів і великий кипарис. Дно басейну викла-

дене блідо-блакитною плиткою, а обідок прикрашений двоколірною мозаїкою» [4, с. 14]. Цей будинок із товстими кам'яними стінами захищає від спеки та холоду, наповнений радістю життя, у ньому лунає дитячий сміх, весела музика, він пахне лавандою, ванільним чи абрикосовим пирогом, ззовні долинають цвіркання цикад, шурхотіння сонь. Вікна дитячої кімнати виходять на захід, «вона виглядає на море», а вікна кімнати Наталі «повернуті на Схід...» [4, с. 14].

Чи то візерунок із червоних і чорних керамічних квадратиків басейну, чи то шовковистий шелест листя, чи то подих вітру з ароматами квітів, «як старі парфуми» розбурхують давно забуті спогади. У цих спогадах Наталі реконструює інший будинок, будинок свого дитинства, у якому вона проводила канікули, іноді на Різдво, але більше влітку, «24 місяці життя Наталі» [4, с. 13].

Цей будинок у Домбалі, будинок Марусі, називали хатою. У своєму Чорному Блокноті, як у Лідиній Книзі, Наталі ретельно занотовує спогади: «Будинок Марусі, моя хата, будинок минулого, коли час здавався вічним, коли постійно та сама погода і завжди сонячно, коли жоржини були вищими за мене, коли важкі візки зі снопами пшениці, що тягли двоє коней, спускалися стежкою попри хату, шелестячи снопами, що терлись об її дерев'яну стіну! Під час сієсти, дрімаючи в темряві у своїй спальні по той бік тонкої перегородки, я чула як наближається візок, потім – шовковистий шелест снопів, що пестили дерев'яну стіну: шелест змішувався зі скрипом гальма, коли селянин швидко стискав важіль, щоб допомогти коням під час крутого спуску; час від часу долинав ще сухий тріск гальки, яка тріскала під обшитими залізом колесами, що нагадувало тріск мушель равликів під моєю сандалією...» [4, с. 58–59]. Опис дому будується на відчуттях, які спогад вимальовує з пам'яті, але такий опис більше схожий на опис картини сільської української дійсності, аніж на французький краєвид. Авторка фіксує звукові враження, через які виринають зорові асоціації, що оформлюються у справжню поетичну прозу. Як зауважує письменниця, такі спогади є потрібними, щоб заповнити пустку в душі, «ностальгію, що вписана глибоко в душі; ностальгію за великою українською родиною» [4, с. 65]. Насправді у Домбалі був «дерев'яний будинок, розташований уздовж кам'янистої та крутої стежки; загублений на схилі пагорба посеред голих полів; невеличкий трикімнатний будинок, із водопостачанням та садом» [4, с. 84], але без електрики. Цей будинок на відлюді, «барак», як його називали друзі сім'ї,

зробив Марусю нещасною, бо колишня вишукана міщанка, вихованка Інституту шляхетних дівчат у Києві, тепер жила самотньо, «розводила курей, кроликів і ще тримала козу, яку їй самій доводилося доїти» [4, с. 85]. Але дідусь Зиновій, нащадок запорізьких козаків, не погоджувався жити у робітничому місті, адже цей відлюдний будинок посеред природи нагадував йому про Січ. Цей будинок також став місцем зустрічі українських емігрантів, де вони ділилися сумними новинами з України про розкуркулення, голод, депортацію.

Дім у творах емігрантів набуває символічного значення. Втративши рідну домівку, у сенсі як малого Дому, так і великого, вигнанці з рідної землі прагнуть укорінитися в чужій країні, асимілюватися в суспільстві. Г. Башляр у «Поетиці простору» зауважує, що дім – це «втілення образів, які дають людині опору чи ілюзію рівноваги» [5, с. 36]. У романі М.-Ф. Клер, як і в автобіографічному романі іншої французької письменниці з українським корінням Марії Гагарін, образ дому створюється за допомогою різних засобів. На візуально-оптичному рівні авторки дають можливість читачеві увявити родину за столом при світлі газової лампи. «Візуально-оптичні маркери доповнюються акустичними характеристиками, а фіксація відчуттів запахів, смаку, дотику доповнює уяву асоціативним рядом і дає можливість простежити роботу пам'яті у відтворенні картин минулого» [6, с. 166]. М.-Ф. Клер фіксує деталі затишку і порядку в домі розповідями про те, як бабуся вимивала підлогу пральною щіткою, про примхливий кран водогону, який видавав дивні звуки перед тим, як потече вода, епізодом про млинці, які смажила Маруся, але сама ніколи не їла, бо їй приносило задоволення спостерігати за тим, як ними ласувала онучка. Тепер Наталі розуміє щастя спілкування з онуками, дивлячись на те, як вони ласують морозивом, усвідомлюючи свою схожість із Марусею. Такі деталі, як і навчання Люсі вишивати хрестиком, відтворення візерунка басейну червоно-чорними нитками, розповіді про сакральні для українців символи (рушник, тризуб, вигравіруваний на перстні Зиновія) розкривають механізм спогаду. «Справді, я схожа на них, цих утікачів з України! – визнає Наталі, – І те, що їхнього живе у мені, неможливо передати словами. Передавати те, ким ми є, означає черпати з глибин підсвідомості більше, ніж знаємо про себе: можливо, в цьому і полягає магія живого спогаду?» [4, с. 95]

Не випадково прагнення відновити зв'язок із предками втілюється в оніричній площині, стомлена очікуванням новин з українських архівів,

Наталі задрімала й пролітає у сні над лавандовими полями, потім лісистими горами і над безкраїми рівнинами, що пахнуть шафраном і паприкою. «Аромати свіжого сіна, вологої землі та ватри сповіщають про величезні луки, потім з'являються оброблені поля та сільські хатинки із солом'яними дахами» [4, с. 199]. У сновидінні виринає образ іншого дому, того первісного дому, з якого починається усвідомлена історія родини: «велика біла хата із зеленими віконницями, розписаними квітами та птахами, із глиняними стінами та солом'яною стріхою, з одного боку якої – голуб'ятник. Перед дверима росте молода липка» [4, с. 200]. Уява змальовує останній візит Зиновія до родинного маєтку у Синарні восени 1917 року перед від'їздом на Західний кордон України за дорученням Центральної Ради. У молодому чоловікові років тридцяти в однострої офіцера («Високий, із квадратною формою обличчя, кругла голова, чорне кучеряве волосся» [4, с. 200]) Наталі впізнає свого дідуся – Зиновія, а поряд із ним – білявий хлопчина років дванадцяти – його молодший брат Костянтин. Саме через Костянтина вдається відновити трагічну історію родини, завдяки фото з розсекречених архівів, які зафіксували речі страчених у 1937 році чекістами українців, Наталі впізнає орнамент вишитої сорочки, як на сімейній реліквії – рушнику, який колись старша сестра Ксеня вишила Зиновію. Свій подрузі Людмилі Наталі напише: «Завдячуючи Вам, залишаюся єдиною людиною у родині, яка ідентифікувала Костянтина. Через сімдесят шість років після його зникнення зустрічаю одного з тих незнайомих, котрий завжди жив у мені, хоч ніхто ніколи мені про нього і не розповідав! Тепер я остання, серед нині живих, хто може засвідчити вбивство Костянтина радянським режимом» [4, с. 236–237]. Адже упізнати останки – це врятувати від другої смерті, від забуття. Смерть Костянтина і те, що за стільки часу «не було кому опізнати його, врятувати від цієї другої смерті, від забуття» [4, с. 234] серед 1 670 страчених у Вінниці, засвідчує, що нікого з великої родини Ямкових вже не залишилося в живих, «не було нікого, хто б поклав його тіло у липову труну, зроблену з дерева, посаженого перед хатою в день хрестин» [4, с. 235], батьків переслідували за листування з дітьми з-за кордону, відібрали хату, а товариш Костянтина Борис написав на нього донос у НКВС, тому що мав виконати план очищення від *ворогів народу*.

Занурення у травматичне минуле родини, переживання трагедії предків допомагає Наталі усвідомити свою ідентичність. Емігруючи

з табору для інтернованих воїнів УНР у польському Каліші, де родина так і не дочекалася повернення до рідної України, бо їхня батьківщина стала більшовицькою, Зиновій і Маруся обрали Францію, землю Свободи, але так і залишилися апатридами. Їх дочка Ліда, яка отримувала відзнаки за відмінні успіхи в навчанні, але «жила між страхом не бути прийнятою та бажанням бути визнаною за свої якості та добру репутацію» [4, с. 127]. Питання ідентичності завжди було в родині амбівалентним, «поступово відновити наше становище у суспільстві» – таким був життєвий план Ліди. Як виконавиця цієї місії, Наталі усвідомлює, що це «поступово не вимірюється ані місяцями, ані роками» [4, с. 130], а рахунок іде поколіннями. Спогади з дитинства Наталі демонструють, із якою гордістю у родині берегли пам'ять про Україну (вишитий рушник на іконі, перстень Зиновія, його співи церковних пісень, червоні чобітки, смачні українські страви), але водночас переживали страх бути вистеженими поплічниками сталінського режиму, не мали можливості розповісти про страшні злочини перед людством, голодомор, репресії, тому що офіційна французька влада вдавала, що такого не було. Поколіннями родина відчувала принизливе ставлення до себе як до емігрантів. Емігрантів, що врятувалися від масових убивств, переслідувань, терору. Приховану ідентичність емігранта можна було прочитати в сумному відблиску очей так, як, наприклад, в учителя російської мови, а на закиди однолітків доводилося відповідати гордим зверхнім поглядом та мовчанням. Страх за життя рідних і близьких скував мовчанням мільйони українців як у рідному домі, так і в еміграції. Вивчаючи розсекречені архіви Вінницької області у пошуках втраченої родини, Наталі запитує себе: «До яких ознак вірності режиму ці вільні люди повинні були опуститися, аби врятувати своє життя: позбавлення землі й будинку; нав'язані методи ведення сільського господарства і заборона будь-якої професійної ініціативи;... злидні, доноси, знущання, терор, мовчання. Як це все можна було пережити нащадкам запорізьких козаків?» [4, с. 173]. Усвідомлення власної ідентичності, своєї причетності до українства, зміна страху гордістю відбувається у багатьох українців тільки після проголошення незалежності України, та навіть значно пізніше, коли українці відкрито оголосили про свій намір бути частиною великої європейської родини. Наталі знаходить примирення з минулим в орендовану дім на канікулах з онуками. Через поступове розкриття таємниць минулого, через болісне пере-

живання трагічного зникнення далеких предків, через несправедливість смерті Костянтина, якого вона називає ангелом-охоронцем родини, Наталі визнає себе українкою. Цей дім, який вона називає «моя Січ-де-Прованс», став домом примирення, у якому вона навчилася жити і який вона навчилася любити. Бо саме у цьому домі онуки дізналися про своє коріння й виявили бажання поїхати до України. І син Наталі підтримав це бажання, спокійним голосом визнавши: «Я знаю, що частина мого ества – там, в Україні» [4, с. 241].

Висновки. Образ Дому у романі «П'ять майорців для мого незнайомця» є смисловим стержнем, довкола якого згруповуються всі колізії. Дім для родини головної героїні – це не якийсь конкретний будинок, а місце у просторі, де родина почувається захищеною, де зберігаються традиції. Таким місцем у конкретному реальному часі є орендований будинок, де бабуся проводить канікули з онуками й оповідає їм про минуле родини. У спогадах постає інший дім, дім дитинства Наталі, дім у Домбалі. Образ дому, закорінений у дитячих спогадах, є уособленням сім'ї, родини. Однак цей образ затьмарений багатьма таємницями, мовчазним стражданням, ностальгією за втраченим рідним домом. Занурення у травматичне минуле родини через пошуки предків, вивчення розсекречених архівів допомагає відновити втрачений зв'язок, знайти примирення із собою. Наталі зрештою знаходить відповідь на запитання: «Чому моє коріння на цій землі відірване від своєї основи?» [4, с. 114]. Тісний зв'язок між родичами можна простежити навіть в оніричній площині, шестилітня Люсі розповідає про свій сон: «Ніби я живу у великому будинку з дивним дахом... Половина цього даху зруйнована. На ньому не було черепиці, і можна було побачити зовсім порожнє горище...» [4, с. 69]. Відновлення втраченого зв'язку відбувається через примирення з минулим, через упізнання останків невинно страченого брата Зиновія Костянтина. Таким чином, дім стає простором ідентичності героїв, у структурі спогадів про дім можна виокремити маркери, які вказують на сукупність родинних, соціальних, етнічних рис. Символом батьківського дому, любові до рідної землі є грудка чорнозему, яку Зиновій взяв із собою в останні відвідини родини і яку розсипали на його могилі у Франції. Дім як сукупність наявних у ньому предметів – це родинні обереги, які передавали від батьків до дітей (вишитий рушник, ікона, перстень із Тризубом), щоб зберегти пам'ять і сакральний зв'язок із предками. Саме завдяки орнаменту на вишитому рушнику, який подарувала сестра Зиновію, і такий самий

орнамент вишила на сорочці молодшого брата Костянтина, Наталі упізнала цей орнамент на фотографіях енкаведистів. Дім є простором спільних родинних спогадів, Ліда їх занотувала у своїй Книзі, Наталі теж пише свою книгу, а ще й оповідає історію родини онукам, навчає Люсі виши-

вати хрестиком, заплітати коси так, як в українок, доглядати за квітами у саду, особливо за майорцями, які так любила Маруся. Образ дому допомагає відновленню історичної пам'яті, власної ідентичності, відновленню того коріння, без якого людина не може бути собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ століття : Монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, Тернопіль : Джура, 2000. 340 с.
2. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. Київ : Критика, 2005. 528 с.
3. Романенко О. Координати дому: символічні простори роману Вікторії Амеліної «Дім для Дома». *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2018. № 3 (23) URL: <https://www.readcube.com/articles/10.28925%2F2311-259x.2018.3.1>
4. Клер М.-Ф. П'ять майорців для мого незнайомця / Пер. з французької Я. Вестель та М. Перетятка. Київ : Дух і літера, 2021. 256 с.
5. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 376 с
6. Яцків Н.Я. Часопросторова організація автобіографічного роману М. Гагарін «Blonds étaient les blés d'Ukraine». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 36. Т. 3. С. 163–169. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-3-28>

РОЗДІЛ 12 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 82-14-054.72

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.28>

«МІСТО ВІТРІВ» В ЕМІГРАЦІЙНІЙ ЛІРИЦІ МИХАЙЛА СИТНИКА

«THE CITY OF WINDS» IN THE EMIGRATION LYRICS OF MYKHAILO SYTNYK

Василишин І.П.,

orcid.org/0000-0001-5036-4716

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглянуто еміграційну лірику Михайла Ситника – українського письменника, журналіста, редактора, зокрема період 50-х років ХХ ст. його життя й творчості у США. В Америці М. Ситник довго й безуспішно намагався пристосуватися до нових життєвих реалій, таких далеких від його рідної України, проте так і не зміг хоча б частково влитися в чужий для нього соціум і навіть повноцінно співпрацювати з українською мистецькою еміграцією. Від Ситника як талановитого письменника українська діаспора очікувала нової збірки поезій «Цвіт папороті», яку було видано вже після його смерті аж у 1975 р.; збірки оповідань «33-й» про голодомор в Україні; задекларованої ним повісті про Другу світову війну на теренах України, проте всі творчі задуми залишилися нереалізованими.

У Чикаго – «місті вітрів» (the Windy City) письменник-емігрант прожив аж до своєї трагічної загибелі в чиказькому парку 1959 р., справжню причину якої й досі не з'ясовано.

Досліджено, що творчість М. Ситника цього періоду висвітлює як реалії американського життя емігранта-чужинця («Індійці», «В таверні», «Негри», «Мій світ», «Волоцюги», «The Windy City»), так і містить традиційну для поета антеїстичну, екзистенційно-ностальгійну лірику («Вітчизна», «З моєї біографії», «До матері», «Вже висихає пам'яті криниця...», «Чи я коли туди поїду...», «Київ», «Містечко», «У мене в хаті глиняна долівка...», «Студентські дні», «Літа дитячі», «Дрібнички, мною вивезені з Києва...», «Мій батько», «Лист на Україну»). Відчуження, несприйняття всього, що поза Вітчизною, трагедія самотності у світі без України є домінуючими в поезіях митця періоду 50 років ХХ ст. Основу Ситникової еміграційної лірики становлять екзистенційні медитації, вірші-рефлексії, вірші-спогади. Екзистенційну драму існування, «напівжиття» Михайла Ситника в Америці передають чи не всі поезії цього періоду, окрім світлих ліричних спогадів про Україну. Відчуження, самотність, апатія, зневіра й подекуди відчай і розпач – екзистенційні мотиви, що наповнюють цей пласт еміграційної лірики митця, яку можна охарактеризувати як трагедію буття українця в неукраїнському середовищі.

Ключові слова: «місто вітрів», Чикаго, письменник-емігрант, антеїстична екзистенційно-ностальгійна лірика, відчуження, трагедія самотності, спогади.

The article considers the emigration lyrics of Mykhailo Sytnyk – Ukrainian writer, journalist, editor, in particular the period of the 50s of the XX century his life and work in the United States. In America, M. Sytnyk tried for a long time and unsuccessfully to adapt to new realities of life, so far from his native Ukraine, but he could not at least partially integrate into a society alien to him and even fully cooperate with the Ukrainian artistic emigration. From Sytnyk, as a talented writer, the Ukrainian diaspora expected a new collection of poems «Fern Blossom», which was published after his death in 1975; a collection of short stories «33rd» about the Holodomor in Ukraine, his declared story about the Second World War in Ukraine, but all creative ideas remained unrealized.

In Chicago, the Windy City, the émigré writer lived in his tragic death in Chicago Park in 1959, the true cause of which is still unknown.

It is investigated that the work of M. Sytnyk of this period covers both the realities of American life of a foreign emigrant («Indians», «In the Tavern», «Negroes», «My World», «Tramps», «The Windy City») and contains traditional for the poet antitheistic, existential-nostalgic lyrics («Fatherland», «From my biography», «To my mother», «The well is already drying up», «Will I when I go there», «Kyiv», «Town», «I have a clay filling in my house...», «Student days», «Children's summers», «Trifles, I took them out of Kyiv...», «My father», «Letter to Ukraine»). Alienation, rejection of everything outside the homeland, the tragedy of loneliness in the world without Ukraine are dominant in the poetry of the artist of the 50s of the twentieth century. The basis of Sytnyk's emigration lyrics is existential meditations, poem-reflections, poems-memories. The existential drama of existence, the «half-life» of Mykhailo Sytnyk in America is conveyed by almost all the poems of this period, except for bright lyrical memories of Ukraine. Alienation, loneliness, apathy, despair and sometimes despair and despair are existential motives that fill this layer of the artist's emigrant lyrics, which can be described as a tragedy of being a Ukrainian in a non-Ukrainian environment.

Key words: «city of winds», Chicago, emigrant writer, antitheistic existential-nostalgic lyrics, alienation, tragedy of loneliness, memories.

Постановка проблеми. Життєвий і творчий шлях Михайла Ситника, українського письменника, журналіста, редактора, у період еміграції висвітлено в багатьох публікаціях та наукових розвідках, проте ця тема потребує подальших досліджень із метою створення повноцінної біографії й широкого аналізу літературної діяльності українського митця в екзилі. Свою «мандрівну добу» в Європі, про яку Юрій Клен у «Думках на дозвіллі» пророче писав: «Якщо судиться повернутися до рідного краю, то ми понесемо туди свій досвід, збагачений перебуванням у чужих краях. Якщо судиться розпорозитися по країнах заокеанських, то ця мандрівна доба згадуватиметься як доба неповторна, що на деякий час об'єднала розпорозені сили мозку народного, доба короткого розцвіту й напруги всіх сил, доба, коли наше мистецтво й письменство вибухло буйним цвітом і мало змогу маніфестувати себе назовні» [2, с. 46], – письменник продовжив у США, незважаючи на те що спочатку, можливо, й планував виїхати до Мексики, про що відомо з його листування з Володимиром Винниченком, у якому той у листі від 30.11.1948 відповідає Ситникові: «А щодо Мексики, то я і моя дружина були б дуже раді оселитись разом з Вами. Але це таке далеке і нелегке» [5, с. 404]. Останнім пристановищем митця-емігранта, який так і не зміг пристосуватися до умов чужого світу, стало «місто вітрів» Чикаго, у якому Михайло Ситник прожив аж до своєї трагічної загибелі в чиказькому парку 1959 р. «Не витримали, – писав І. Качуровський, – пішли на дно ще двоє з нашої лави: Михайло Ситник, який, можливо, був серед усіх нас потенційно найталановитіший, але спився і загинув, та Петро Карпенко-Криниця, що тинявся, як і Ситник, по Канаді й Америці...» [3, с. 565].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Михайла Ситника, особливо в еміграційний період, висвітлюють публікації та наукові розвідки насамперед представників української діаспори, зокрема С. Гординського, Ю. Клена, Б. Бойчука, Б.Т. Рубчака, І. Качуровського, В. Лесича, Л. Полтави, П. Миргородського, Г. Шевчука, М. Вірного, М. Неврлого та ін. Церцензії на збірки його поезій, літературознавчі статті, критичні огляди, висвітлення поетичного доробку в антологіях («Координати. Антологія сучасної української поезії на заході», «Слово і зброя: Антологія української поезії, присвяченої УПА і революційно-визвольній боротьбі 1942–1967»). Дослідники виокремлювали як і сильні, так і слабкі боки Ситникової поезики, зокрема Юрій Клен у «Думках на дозвіллі» писав: «...Менш

вибагливим і дуже просто щирим є в своїх рядках Михайло Ситник, що нехитрими словами, «без алітерацій», співає про свій рідний край і свою тугу за ним. Може, за ту простість і відсутність будь-якої рафінованості критика подекуди бачитиме в ньому примітив. Але ж у самій нештучності, в простій співанці може звучати стільки чару, що мимоволі заслухаєшся і з полегкістю відпочиваєш на звичайних рядках після всяких модерних викрутасів, що більше говорили про вправність, аніж про щирість» [2, с. 46]. «Ситникові можна закинути песимізм, вузький тематичний круг, можна докоряти йому за одноманітність художніх засобів (перевага катренів, запозичені з народницької поезики метафори й епітети і т.д.), але кожний повинен відчутти емоційну наснаженість його віршів, щирі й палку любов поета-скитальця до рідної України, її землі та до її стражденного народу», – підкреслював М. Неврлий [4, с. 16]. Серед сучасних досліджень варто виокремити статті, наукові коментарі Л. Череватенка, М. Слабошпицького, Т. Салиги, присвячені життєвому й творчому шляху Михайла Ситника. Зокрема, М. Слабошпицький пише про складну й трагічну долю багатьох українських письменників-емігрантів, що не змогли змиритися з утратою Батьківщини й адаптуватися до реалій чужини: «Не так просто склалися їхні літературні біографії після оприявлення творчих амбіцій у публікаціях на сторінках діпівських часописів чи й навіть появи у декого своїх книжок. Одних, як справді талановитого Михайла Ситника, навіть не прийняли до МУРу (потім у США він поневірявся без житла і засобів для існування, геть спився і ще порівняно молодим загинув у бійці з бомжами). Другі також не змогли знайти своєї «ніші» в звичайному житті...» [6, с. 712].

Постановка завдання. «Мандрівна доба» (Ю. Клен) заокеанської еміграції Михайла Ситника тривала протягом десятиліття, аж до часу його трагічної загибелі в парку «міста вітрів». «Цей період, на превеликий жаль, – писав М. Вірний, – позначився розгубленістю, розчаруванням, а подекуди фізичним і майже духовим занепадом та повною нездібністю знайти собі належне місце в суспільстві нового світу. Прихильники творчости поета сподівалися від нього нових, досконаліших високохудожніх творів, які б дали йому повне право бути найбільшим серед поетів його генерації за межами України» [1, с. 190]. Від Ситника як талановитого письменника очікували нової збірки поезій «Цвіт папороті», яку було видано вже після його смерті аж у 1975 році; збірки оповідань «33-й» про голодомор в Україні; задекларованої ним повісті

про Другу світову війну на теренах України, проте всі творчі задуми залишилися нереалізованими. Митець, не знаходячи собі пристановища, мандрував майже всією Америкою – Детройт, Пітсбург, Клівленд, Мінеаполіс, Філадельфія, Каліфорнія і, зрештою, Чикаго.

Попри виснажливу, не властиву йому працю, монотонний побут, які М. Ситник образно короткими штрихами відтворює у вірші «Самота» («Прийшов з роботи – з фабрики Джон Сміта, // Де випродано вдало кожен м'яз, // І знов те саме: попоїв досита // І радіо включив, і в плитці газ. // Проглянув пошту. Все це не цікаво, // Усе для такту, все це без чуття» [5, 181]), поет продовжує писати вірші, що увійдуть згодом до останньої збірки «Цвіт папороті», також його лірика час від часу з'являється в емігрантських часописах. Метою нашої статті є дослідження поезій М. Ситника цього періоду, що дасть змогу разом із попередніми науковими розвідками скласти повноцінну картину існування українського митця в чужому середовищі, яке він відкидає через своє антеїстичне сприйняття, відчуваючи себе у цьому світі самотнім і «стороннім», де автентичним для нього залишається лише поетичне буття-у-світі, реалізоване в численних спогадах про Україну.

Виклад основного матеріалу. Поезія Михайла Ситника цих часів тематично охоплює реалії американського життя, відтворює екзистенційну драму трагічного існування митця в Новому світі, що далеко від України. Основу Ситникової еміграційної лірики становлять вірші-рефлексії, екзистенційні медитації, ностальгійні вірші-спогади про рідну землю. Пишучи про вплив епохи та конкретних історичних обставин на творчість поетів-емігрантів, І. Фізер підкреслює: «Не йдеться тут про якість встановлення корелятивів між життям і творчістю цих поетів, але йдеться про її екзистенціальну мотивацію» [7, с. 23]. Життя в Америці постає в ліриці Ситника окремими, проте яскравими штрихами, коли щось епізодично, час від часу зацікавлює поета, здебільшого зануреного в спогади про Україну. Уміння митця побачити й схопити якісь окремі, не значні часом для стороннього ока деталі побуту, короткий епізод, життєву ситуацію, уважність до, здавалося б, зовсім непоетичних речей у Ситника залишилося, очевидно, від досвіду роботи журналіста й редактора, а небажання по декілька разів переробляти й удосконалювати той самий вірш було його принциповою позицією. М. Вірний пише: «Можливо, що поезії Михайла Ситника й не вишліфовані, не витончені, але не спокусився він на новаторство заради моди, чи

на новаторство заради самого новаторства. Його вірші розбуджують людину, зроджують почуття радості і смутку, змушують переживати, «беруть за душу», а своєю фотографічністю схоплення ситуації, моменту, становлять неабияку вартість для прийдешніх учених, які досліджуватимуть побутові, соціальні й політичні факти в поетичному осмисленні етапів нашої доби» [1, с. 193]. Власне, «фотографічність схоплення ситуації, моменту», за словами самого М. Ситника в підзаголовку до вірша «Індійці» (1950) – «кадр із фільму», можна застосувати образно як *кадри з життя* до тієї частини поезій, яка висвітлює реалії американської дійсності, окремі епізоди її історії чи навіть її художній аналог у фільмах, популярних на той час у США. У вірші «Індійці», навіяному, очевидно, одним із них, М. Ситник опоетизовує перемогу індіанців над іспанськими загарбниками, іронізуючи водночас над тими «благами» цивілізації – «сифілісом» та «огненною водою», які принесли із собою представники Старого світу «дикунам»-індіанцям, винищуючи цілі племена й народи. Проте так само іронічно автор і завершує вірш, оскільки всі перемоги корінного населення Америки – це була лише мрія-ілюзія, бо, врешті-решт, усі завершилися її колонізацією та численними резерваціями:

І він підносить череп із вином

За воїнів своїх, за перемогу...

На цьому варто б перервати кіно

З пошаною до ... кам'яного бога [5, с. 239].

Таким цікавим кадром із життя є вірш М. Ситника «В таверні» (1952). Поет колоритно змальовує представників найнижчих верств американського суспільства, зокрема афроамериканців, з якими зустрічається в шинку «в брудній закапелку, дільниці глухій»: губата негритянка, що «соломинкою смочке пінястий напій»; боксер із бичачим лобом; полісмен, який жує погаслу сигару; неповнолітня повія – «мексиканська Кармен»; гангстери й бурлаки («боми»); дрібні торговці, «обивателі бірж» – «типові ріжні Джеки і Томи». Портретні описи доповнюють інтер'єрні, відтворюючи картину типового «американського дна» тих часів: джаз, що реве монотонно й дико, миготіння телевізора, у якому лише бокс і реклама, брудний прилавок, «дим і грязюка». Із побутової замальовки вірш переростає у суспільно-політичну лірику, де поет виступає проти расизму тих років у США, іронічно підкреслюючи, що в країні, де «свобода щедротно сія», людей поділяють за «кольором шкіри». Біла людина в таверні для чорношкірих американців у ці часи могла викликати лише здивування й ненависть:

– Що ж ви, сери, нахмурились так і зміїно
Приціляєтесь злістю у мене здаля,
Я ж зовсім не тутешній, ні, я з України,
І це зовсім не «Рашен», а інша земля [5, с. 259].

Поета ріднить з афроамериканцями насамперед те, що вони, як і українці в Україні – убогій «полонянці», яка «похилилась на хрести», абсолютно безправні у своїй країні. Вірш завершується авторським імперативом:

Виривайтесь гуртом з свого чорного «гетта»,
Перед нами дорога в майбутнє і лет!
А якщо у вас свого немає поета,
То для вас я сьогодні і завтра поет [5, с. 259].

Цю ж тему продовжує поет у ліричному вірші «Негри» (1953), оспівуючи молодих чорношкірих вантажників із «бронзовою шкірою» в порту, до яких «гидують леді підступити». Колись вільний «чорношкірий народ, що загубив свій лук і щит», існує в суспільстві, яке ставиться до нього як до меншовартісних людей.

Відчуженість, самотність та, зрештою, й абсолютно небажання адаптуватися до реалій чужини та байдужість до своєї долі через свою максималізовану антеїстичність спричинять численні мандрівки поета чиказьким «дном»: «...Це Медісон, Всім знаний у Чикаго / Притулок для повій і волоцюг» («Волоцюги», Чикаго, 1956). У вірші митець порівнює себе з безхатченком, якому дає гроші, розуміючи, що «той гріш не на харчі», проте у відчай, що вже ніколи не зможе вирватися з чужого й байдужого йому краю, він заздрить останньому американському волоцюзі:

Так, я іще нещасніший від «бома»,
Бо ж він знаходить щастя у вині,
Бо ж умирає він у себе вдома,
А я напівживу – на чужині [5, с. 268].

Реалії свого еміграційного життя чи, скоріше, існування, «напівжиття» поет екзистенційно вкраплює в інші поезії цього періоду: нудне життя, яке мотається «фабричним довгим, безконечним пасом» і «фабрика Джон Сміта» («Самота», 1953); «халабуда», найнята «за скудний гріш»; брудна фабрика, де він «вимучує доляр» («Другові», Чикаго, 1956); найнята кімната; жовті від іржі деталі авта під гаражем; поношені сандалі; відро зі сміттям попід дверима; «забута лялька – інвалід», що розплющеними очима дивиться на світ; покинуте, мертве гніздо на гілці сосни («Мій світ», Чикаго, 1958); лише «мертвою декорацією» є для поета і «непорушні пальми Каліфорнії», і «Ніагари бурний водоспад», тунелі, хмародери і мости» («Минають дні вогкі, холодні, чорні...»); похоронне бюро й корчма, що «стоять, мов нерозлучні діти, яких батьки давно зійшли з ума»;

виття сирен, що «гвалтує людям нерви» («Дош в Чикаго», 1958); некохана чужинка з любов'ю, як «на екрані у ковбойських фільмах», яку поет привів у свій дім («Чужинці», Вісконсін, 1959); «клята машина» фабрики, за верстатом якої він крадькома «списаним огризком олівця» пише вірші; «чорна стрілка» годинника, що символізує завершення нестерпного трудового дня й кімната-домовина, до якої митець повертається щоразу ввечері («Другові», 1957).

Ліричний діалог поета з «містом вітрів» Чикаго (The Windy City, Чикаго, 1954) – це насамперед роздуми про свою долю, спроба віднайти те, що може поєднати митця з чужиною чи хоча б примирити його з нею:

Що скажу про тебе, місто вітру,
Місто найхимерніших пригод?
Ти мене всмоктало, наче гідра,
І тримаєш ось вже шостий год [5, с. 333].

Сите життя, дешева праця, «нова квартира і костюм» не влаштовують поета, бо в нього «на душі лише непереможний сум», бо навіть рідні слова у цьому місті вимовляються якимось «не так», бо «сіренька людина з есесеру», яка витерпіла стільки мук, і «сер», що влазить у свій кадилак, та навіть «скривджені» негри є ментально абсолютно чужими, бо він шукає в «місті вітрів» «щось таке, важніше від гроша», проте так і не знаходить, оскільки марить у сні й наяву лише мрією-ілюзією про повернення до рідної землі:

Утікаєш? Ну, іди із Богом ...
Місто, я ніяк не розберу –
Чи багате ти, а чи убоге
І на що – на радість, чи журу? [5, с. 334].

Екзистенційну драму існування Михайла Ситника в Америці передають чи не всі поезії цього періоду, окрім світлих ліричних спогадів про Україну. Відчуження, самотність, апатія, зневіра й подекуди відчай і розпач – екзистенційні мотиви, що наповнюють цей пласт еміграційної лірики митця, яку можна охарактеризувати як трагедію буття українця в неукраїнському середовищі. Класичним взірцем такої Ситникової поезії є вірш «Самота» (1951), у якому митець створює образ дівчи-смерти на чужині, що втілює екзистенційно гостре відчуття його безмежної епістемологічної самотності:

Вона, як діва в білому вбранні
Моїх суворих непорушних стін,
Вона, мов надокучливе прощання
І як у вусі монотонний дзвін [5, с. 237].

Непорушні стіни відчуження, «монотонний дзвін», біле вбрання дівчи, що «приходить у кімнату нишком» і «давить груди, як отруйний дим»;

книжка, «розгорнута учителем лихим», «мертві сторінки» якої не шелестять, проте поет змушений читати її «з ранку і до ночі»; життя, що «безжалісно регоче й кличе до життя», – рядки цього вірша-рефлексії якнайглибше відтворюють внутрішньопсихологічний стан поета на чужині, який Марк Туллій Цицерон колись охарактеризував як «недугу душі».

Трагедію емігранта-«скитальця» передають у поезіях 50-х років численні образи, символи, метафори: чужина, що «давитиме гадюкою, аж кривця бризне» («Земля», 1952); «нудьга марних на чужині літ» («Вже пам'ять зароста все більше й більше...», 1951); «розділена надвое» душа поета, «вирубаний сад» душі («Моя душа розділена надвое...», 1957); самота «в шумному многолюдді», «нескінчений кінець» («Ніч», 1956); «криниця пам'яті», що висихає («Вже висихає пам'яті криниця...», Чикаго, 1957); «пуста чужина» («Десятиліття», 1953); «неживе життя», напіврозкопана «жахна могила» чужини («Дні, як птахи, що в вирій летять...», 1953); чужина, де, наче на вокзалі, митець «переночовує життя» («Вирвався з дому – і усе пропало...», 1955); «хмара, як нова труна» («Самота», 1953); «чаша туги» й «гірке вино» чужини («Слово до чужини», 1953); «кімната – біла домовина з відкритими у чорний світ дверми» («Десять там життя, ізвідкись пісня лине...», 1952); день, що «розлігся, немов у труні»; важка хмара, немов «чорне віко домовини» («Осінь», 1950); «безнадійні закрути доріг» у чужому світі («У мене в серці ще багато квітів...», 1951); «прірва чужини» («Береза», 1957); «пустота і хижі закрути» чужих доріг («З доріг», 1957); «руїна душі» («Йду колядувати...», Чикаго, Різдво 1958). Мотиви внутрішнього спустошення, безнадії та розпачу, як виплеск поетової саморефлексії, час від часу прориваються і в його пейзажну лірику, майстром якої є Ситник, бо природу, особливо його рідного краю, митець відчуває надзвичайно тонко, зростаючись із нею психологічно й духовно. Тому в описі лісу («Столітній дуб стоїть на охороні...», 1951) з'являється моторошна картина тління та смерті: столітній дуб у «спазмах умираючого дня», що підняв до неба «жилаві долоні» з тугою й німим проханням; дерева з обрубаним гіллям, які гнуться, немов каліки; рідка трава, що, наче мертвий колос, прикриває «злісіле тім'я землі»; траурний похід «тяжкої, могильної і всевладної тиші»; отруйні мухомори, що «як голодні миші», вилазять з-під листя на світ; холодні краплі дощу, яке небо кидає, немов милостиню жебраку, на долоні столітнього дуба. У вірші «На цвинтарі»

(1951) Ситник створює ірреалістичну картину природи з небом із «насупленими бровами», з очима-зорями, що світять із п'ятми; місяцем, який, мов «жовтий нагар», висить у чорному підсвічнику ночі. Нічний пейзаж завершує зловіща персоніфікація: сірі хрести, що «розправили руки дубові», готові йти від мертвих – до живих, шукаючи нової жертви. «Угнуто плече» скелі, на якому всілася важка хмара; роззявлена «паща провалля», «витрухлі зуби корчів», дощ, що «щебенить, як із цебра», розлючене ревіння вітру, який ступає «по ребрах торішніх, умерлих дерев», – фантазмагорична пейзажна картина поезії «Усілася хмара найтяжча...» (1952).

Найбільший пласт еміграційної лірики цього періоду становлять ностальгійні вірші-спогади про Україну з численними візіями рідного краю. У багатьох із них чітко простежується контраст, виражений через характерну для всієї творчості М. Ситника бінарну опозицію – *рідне* – *чуже*: трагічні реалії чужини, самотність емігранта-«скитальця» – теплі спогади про Вітчизну, рідних і друзів. Уже із самих назв багатьох віршів стає зрозуміло, що наповнює художній світ митця, що є для нього автентичним буттям-у-світі, відмежованим від життєво-побутових реалій набридливих емігрантських буднів: «Вітчизна», «З моєї біографії», «Земля», «До матері», «Вже висихає пам'яті криниця...», «Чи я коли туди поїду...», «Київ», «Містечко», «На полустанку», «У мене в хаті глиняна долівка...», «Студентські дні», «В гуртожитку», «Літа дитячі», «Ми ставили на Ворсклі ятері...», «Дрібнички, мною вивезені з Києва...», «На пасіці», «Мій батько», «Лист на Україну», «Лист з України». Наведемо лише найяскравіші художні образи, що в його антеїстичній ліриці передають духове єднання поета з утраченою назавжди Вітчизною: пригорщі «Київської чорної землі», уміщені в торбинці на грудях поета, «золота брама Вітчизни» («Земля», 1952); «Вітчизни рідний цвіт» («Вже пам'ять зароста все більше й більше...», 1951); «рідність Дніпра» («Співай мені», 1957); «батьківський поріг» («Ніч», 1956); «паротяг-«овечка», «столітня лісопилка», «пожежна каланча», «криниці з журавлями», «соломою крита рідна хатина» (У хаті в мене глиняна долівка...», 1953); «київський каштанний рідний цвіт» («Студентські дні», 1953), гуртожиток на вулиці Тарасівській за Ботанічним садом, який «гуде, як вулик» («В гуртожитку», 1953); «антонівки, що пахнуть за верстуву; гіркий полин і рута-м'ята»; пісні білоцерківських політниць»; пастушки, які печуть на вогнищі улюблену «мундирку» («Моєму

невгамовному єству...», 1952); «животворний світ» рідного гаю («В гаю», 1952); рідна пісня «радості і болю» («Дівчата лушили квасолу...»); «суцвіт каштанів у Києві», «весен минулих сліди» («Зірниця»); зорі, що «рясно опадають у Дніпро» (Ніч прийшла на берег, мов циганка...», 1952); гордий Київ-Прометей, усмішка якого «цвіте вірою» («Дрібнички, мною вивезені з Києва...», 1952); «папороть над віковим Славутою» («Мов на сповідь, огорнула ніч...», 1957); «вічно дорога матуся, що тримає «свічечку в руках старечих» у Страсний четвер («В Страсний четвер», 1958); вишні, які «плачуть і сміються» в рідному краю («Плачуть вишні», 1958); «душа Київської рідної землі» («Перший сніг», 1958); «незбагнений вогонь, розпалений Батьківщиною» («Дороги, перевали і мости...», Детройт, 1958); «святий Київ», Васильків, «теплі й змучені серця» батька й матері («Зима», Чикаго, 1958); «ніжний дотик України», «народження Держави і Христа» («Різдяний вечір»). Це лише невелика частка найяскравіших, на нашу думку, образів у величезній мистецькій палітрі художнього світу Михайла Ситника, бо про Україну він снів, мріяв і марив нею в усі часи свого емігрантського життя, що

засвідчує знову ж таки одна з його поезій «У сні» (1959), написана в останній рік життя:

Мамо люба, зачиніть віконниці
І напійте липовим наваром...
Що це? Рідним домом знову марив
Я у напівсні, напівбезсонниці [5, с. 314].

Вірш Ситника, як і багато інших, побудовано на чіткому контрасті: з одного боку, це «рідний дім», мати, дід, що повертається з пасіки, батько, «запах спасівок», «полум'яне сонце» рідного краю, «безмежна радість» поета нехай і від короткого сну про Батьківщину, а з іншого – «кімната-домовина» й реалії чужини.

Висновки. Творчість Михайла Ситника заокеанського періоду 50-х років висвітлює як реалії американського життя емігранта-чужинця, так і містить традиційну для поета екзистенційно-ностальгійну лірику – спогади про рідну землю. Відчуження, несприйняття всього, що поза Вітчизною, трагедія самотності у світі без України є домінантними акцентами його антеїстичної лірики, а єдино можливим існуванням у чужому соціумі поза Вітчизною, де він відчуває себе «стороннім», – лише мистецьке буття-у-світі, реалізоване в поетичному слові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вірний М. Творчі періоди поета. *Ситник М. Цвіт папороті. Поезії*. Торонто : Молода Україна, 1975. 224 с.
2. Клен Ю. Думки на дозвіллі. *Слово і час*. 1991. № 4. С. 46–54.
3. Качуровський І. Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. Мюнхен, 2002. 798 с.
4. Неврлий М. З Україною в серці своєму. *Ситник М. Катам наперекір: поезії, проза, спогади* / упоряд. М. Неврлий, Г. Булах. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. С. 13–23.
5. Ситник М. Катам наперекір. Поезії, проза, спогади / упоряд. М. Неврлий, Г. Булах. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 448 с.
6. Слабошпицький М.Ф. 25 поетів української діаспори: літературно-художнє видання. Київ : Ярославів Вал, 2006. 728 с.
7. Фізер І. Вступна стаття. *Координати. Антологія сучасної української поезії на заході* : у 2-х т. / упор. Б. Бойчук і Б.Т. Рубчак. Нью-Йорк : Сучасність, 1969. Т. 1. С. 13–32.

КОЛІРНИЙ СИМВОЛІЗМ У ЗАГОЛОВКАХ РОМАНІВ ПРО УПА АНДРІЯ КОКОТЮХИ

COLOR SYMBOLISM IN THE TITLES OF NOVELS ABOUT UPA BY ANDRIY KOKOTYUKHA

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Заголовки несуть у собі особливе семантико-стилістичне та експресивне наповнення. У заголовку – зміст твору, адже відомо, що кольори викликають певні почуття, діють символічно. Актуальність дослідження полягає у тому, що вперше досліджується роль кольору в заголовках романів А. Кокотюхи, встановлюються особливості символічного використання кольору.

Метою статті є дослідження колірної символізму в заголовках романів «Чорний ліс», «Багряний рейд», «Біла ніч», «Червоний» А. Кокотюхи. Наше завдання – з'ясувати особливості та символічну роль барволексем у заголовках романів про УПА.

Досліджено особливості та функційне навантаження барволексем, що нерозривно пов'язані із сюжетом твору, адже колір віддзеркалює сприйняття автором світу і має важливе ідейне навантаження та потужний емоційний вплив на читача.

Доведено, що в романі «Чорний ліс» реальна назва лісу стає символом, а чорний колір містить виразний оцінний момент, має широкий діапазон значень. Символіка чорного кольору побудована на протиставленні білому.

Колір у заголовку роману «Багряний рейд» виступає у ролі особливого стилістичного прийому, служить ключем до розуміння підтексту. Рейд на Схід України відбувався восени, а багряний – один із кольорів осені. Із кривавими боями доводилося прокладати шлях, тому рейд був кривавим, багряним.

У романі «Біла ніч» автор утілює у метафоричне зображення *біла ніч* перемогу добра над злом, світла над темрявою. Сприйняття білого кольору залежить від сторін конфлікту, зіткнень полярностей, емоційних протиставлень, де білий і чорний кольори є своєрідним виражальним засобом. Ці кольори є діаметрально протилежними символами позитивного й негативного.

Символічною є назва роману «Червоний». На основі встановленого асоціативного зв'язку літературно-художній антропонім «червоний», що є заголовком роману, набуває різних конотацій.

Проведені спостереження засвідчили, що чорний, багряний, білий і червоний кольори в романах А. Кокотюхи – кольори війни.

У колірному символізмі заголовків романів А. Кокотюхи відбиваються народні традиції, звичаї, вірування. Як бачимо, колір у заголовку виступає у ролі особливого стилістичного прийому, служить ключем до розуміння підтексту.

Ключові слова: багряний, барволексема, білий, заголовок, колір, символічне значення, романи про УПА, червоний, чорний.

The titles have a special semantic-stylistic and expressive content. The title contains the content of the work. After all, it is known that colors evoke certain feelings, act symbolically. The relevance of the study is due to the fact that for the first time the role of color in the titles of A. Kokotyukha's novels is studied, the peculiarities of the symbolic use of color are established.

The purpose of our article is to study the color symbolism in the titles of the novels "Black Forest", "Crimson Raid", "White Night", "Red", written by A. Kokotyukha. Our task is to find out the peculiarities and symbolic role of color-lexemes in the titles of novels about the UPA.

The peculiarities and functional load of color-lexemes, which are inextricably linked with the plot of the work, are studied, because the color reflects the author's perception of the world and has an important ideological load and a strong emotional impact on the reader.

It is proved that in the novel "Black Forest" the real name of the forest becomes a symbol, and black color contains a clear moment of evaluation, has a wide range of meanings. The symbolism of black color is based on the opposition of white.

The color in the title of the novel "Crimson Raid" acts as a special stylistic device, serves as a key to understanding the subtext. The raid to the East of Ukraine took place in autumn, and crimson is one of the colors of autumn. The way had to be paved with bloody battles, so that is why the raid was bloody, crimson.

In the novel "White Night" the author in the metaphorical image of *white night* embodied the victory of good over evil, light over darkness. The perception of white color depends on the parties of the conflict, clashes of polarities, emotional oppositions, where white and black are a kind of means of expression. These colors are diametrically opposed symbols of positive and negative.

The title of the novel "Red" is symbolic. Based on the established associative connection, the proper name of the literary hero Red, which is the title of the novel, acquires different connotations.

Observations have shown that black, crimson, white and red in A. Kokotyukha's novels are the colors of war.

The color symbolism of the titles of A. Kokotyukha's novels reflects folk traditions, customs, and beliefs. As we can see, the color in the title acts as a special stylistic device, is the key to understanding the subtext.

Key words: crimson, color-lexeme, white, title, color, symbolic meaning, novels about UPA, red, black.

Постановка проблеми. Відомий сучасний український письменник Андрій Кокотюха, розвінчуючи радянські міфи про Другу світову війну, видав низку романів про Українську Повстанську Армію. Його романи є надзвичайно актуальними сьогодні, коли наше суспільство змушене воювати за своє право на існування. У передмові до роману «Чорний ліс» І. Патриляк пише: «Боротьба між українською національно-державною та радянсько-російською ідентичностями, яка впродовж останніх десятиліть велася політичними і пропагандистськими методами, стараннями чинного російського режиму переросла у криваву війну. Війну, яка пробуджує у наших громадян інтерес до пізнання попереднього досвіду подібних протистоянь, які мали місце в 1917–1920-х та в 1940–1950-х роках. Наукові, науко-популярні та художні твори на історичну тематику нині звучать по-особливому, викликають у вітчизняного книголюба загострену зацікавленість» [14, с. 5]. Автор зумів об'єднати складні події і показати «всю гостроту протистояння, яке шматувало людські долі, нищило мораль, робило друзів ворогами, а ворогів друзями» [14, с. 6].

Об'єктом нашого зацікавлення вже були романи А. Кокотюхи. Ми досліджували функціонування літературно-художніх антропонімів, у першу чергу – псевдонімів воїнів УПА [1; 4]. Тепер об'єктом нашого дослідження стали назви романів – заголовки (бібліоніми).

Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересу вчених до ролі кольору у творах майстрів слова, адже в доборі кольорів, їхніх відтінків і різних значень відбиваються своєрідність авторського бачення й розуміння світу. Безперечно, цікавим у цьому плані є дослідження кольору в заголовках романів про УПА А. Кокотюхи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Назви творів сучасних українських письменників привертають увагу дослідників. Заголовки несуть у собі особливе семантико-стилістичне та експресивне наповнення. У заголовку – зміст твору.

Про роль заголовків в українській літературі писали відомі науковці: Ю. Карпенко, М. Карпенко, Е. Боева, О. Немировська. Заголовок був об'єктом уваги Н. Веселової, В. Галич, Л. Грицюк, Т. Желтоногової, Л. Зеленко, О. Кульбанської, Т. Крупеньової, Г. Лукаш, С. Петрової, А. Попович, М. Торчинського, О. Траченко та ін. Заголовки привертали і нашу увагу. Ми досліджували назви творів М. Дочинця, В. Шкляра, А. Кокотюхи, С. Жадана, М. Гримич, В. Лиса та ін. Цікавими в дослідженнях є мотивація заголовків, їхня семантика, роль у формуванні

змісту, визначення функцій. Але наше дослідження присвячене ролі кольору в бібліонімах (заголовках).

Важливу роль у художньому творі відіграють барволексеми, тим більше якщо колір фігурує у назві твору, адже відомо, що кольори викликають певні почуття, діють символічно. Митці слова використовують цю властивість, щоб емоційно й естетично вплинути на читача. «Сполучуваність назв кольорів із різними поняттями відбиває і закономірності використання традиційних образів, які стали певною мірою поетичними символами, і новаторське вживання назв із семантикою кольору для створення емоційно-оцінних метафоричних означень» [13, с. 257]. Назви кольорів були предметом зацікавлення багатьох мовознавців (С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Ставицька та ін.). Але роль кольорів у заголовках художніх творів усе ще залишається мало вивченою.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження колірної символізму в заголовках романів про УПА А. Кокотюхи. Наше завдання – з'ясувати особливості та символічну роль барволексем у заголовках романів про УПА.

Джерельною базою дослідження послугували романи відомого сучасного українського письменника Андрія Кокотюхи «Чорний ліс», «Багряний рейд», «Біла ніч», «Червоний».

Для розв'язання поставлених завдань у роботі використано такі методи: описовий, метод компонентного аналізу, метод функційно-стилістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Наукова новизна полягає у тому, що вперше досліджується роль кольору в заголовках романів А. Кокотюхи, встановлюються особливості символічного використання кольору. У тлумаченні поняття «символ» виділяють такі ознаки: «характеризується відносною полісемічністю вкладеного в нього смислу, багатомірністю осмислень, певною розмитістю межових кордонів; на мовленнєвому рівні супроводжується широким набором конотацій, емотивних супроводів, аксіологічних уявлень» [12, с. 174]. Важливу роль у виявленні цих образно-символічних нашарувань відіграє текст. Мовознавча та літературознавча наука сьогодні все частіше звертається до проблеми значення слова, зокрема смислового навантаження колірних епітетів у тканині художнього твору. А. Кокотюха в заголовки своїх романів вводить колірні епітети, вони трапляються й у тексті, дуже часто мають додаткове смислове навантаження, конотативний ореол, символічну функцію. У заголовках романів А. Кокотюхи «втільена даль часу, глибина його пізнання в складному перепле-

тінні гострих соціальних і моральних проблем, розмаїття характерів і обставин. Сутність символу в заголовку має за мету дати первісний смисловий імпульс, своєрідну установку для читача на сприйняття того, яким змістом наповнюються ці слова, це своєрідне вихідне визначення теми» [6, с. 668].

У трилогії про УПА, що об'єднує романи «Чорний ліс», «Багряний рейд», «Біла ніч», сюжет пов'язаний із повстанцем на псевдо Східняк. У романі **«Чорний ліс»** події відбуваються на Волині, саме в Чорному лісі, де знаходять прихисток вояки УПА. Реальна назва лісу в романі стає символом, а чорний колір містить виразний оцінний момент. Якщо в романі «Інтернат» С. Жадана чорний колір частіше виступає символом трагедії, смутку, печалі, смерті, нещастя [2], то у А. Кокотюхи чорний колір має широкий діапазон значень. Для бійців УПА Чорний ліс став домівкою, місцем, де можна сховатися, тому він став охоронцем. Чорний ліс – свій ліс, тут безпечна територія (*«Тож вояки добре орієнтувалися на території, головне, зовсім не боялися Чорного лісу»*) [11, с. 63]). У цьому разі не відчитується значення чорного кольору як поганого, негативного. Для своїх Чорний ліс стає добрим, для ворогів – поганим. На нашу думку, свій відбиток накладає ще й фольклорна традиція, де чорний найчастіше є прототипом чогось злого, таємничого, небезпечного. Чорний виявляється також утіленням гніву, зневаги до ворогів, найкращою характеристикою зла (*«Тож ані німці, ані совіти в наших селах не мають ніякої підтримки. А в наших лісах так само їм нема ні спокою, ні безпеки»*) [11, с. 35]; *«І взагалі, сюди, у Чорний ліс, чужі бояться заходити, і найперше німці»*) [11, с. 88]). Чорний ліс не лише захищає своїх, він ще й об'єднує, збирає до купи, щоб обороняти свою землю (*«Тут, у лісі, зібралися ті, хто налаштований не на загибель, а на перемогу»*) [11, с. 110]). Перебування в Чорному лісі для людей було тяжким, тому чорний колір тут має переносне значення: «тяжкий, безпросвітний, безрадісний. // Пов'язаний з труднощами, незгодами (про час)» [5, с. 1605], а також холодний (*«Кілька вояків не знімали плащ-наметів, і це теж мало своє пояснення: у серці Чорного лісу звичного для літа тепла не відчувалося»*) [11, с. 89]). Спочатку Максим Коломієць недовіряв лісовим воякам, боявся, що здадуть німцям (*«Максим перекочує з Чорного лісу до гестапо»*) [11, с. 100]), і невідомо, де страшніше (чорніше) буде.

Чорний колір у значенні «непроглядний, густий, темний. // Огорнутий, оповитий темрявою, дуже темний, похмурий» [5, с. 1605] теж відчитується у назві роману (*«Місячне сяйво зараз*

розтигло навіть рясну темряву чорного лісу...») [11, с. 163]). Так місцеве населення назвало ліс за густоту, щільність, непрохідність. У сполученні «чорний ліс» символіку чорного кольору можна вважати хоча й традиційною, але трохи віддаленою від усталених український фольклорних взірців. Кілька разів Східняк допомагає Ванді в скрутних ситуаціях, і завжди виручає ліс, у якому можна розчинитися (*«Коломієць не зводив із неї погляду, аж поки її постать не зникла серед дерев»*) [11, с. 220]; *«...і Ванда, обережно пробравшись до краю великої галявини, майнула під захист куців та миттю загубилася між дерев»*) [11, с. 264]; *«А Максим стояв і чекав, доки вона не дістанеться перших дерев, не зануриться між них і Чорний ліс не поглине її беззахисну фігурку»*) [11, с. 294]). На реальну парадигму, що відповідає чорному кольору, нашаровується переносна, образна.

Центром повстанської боротьби став ліс, і не просто ліс – Чорний ліс. Тут люди жили, ховалися, мріяли про світле майбутнє, тут воювали і гинули. Саме назву цього центру автор виносить у заголовок. Чорний ліс – найголовніша власна назва художнього твору. Вона має велике змістове навантаження. «Назва тим ліпша, чим більший шматок змісту твору, його духу і тональності вона виражає, чим більше у ній ліній зв'язку з твором. Назва тим ліпша, чим вона менша і чим більше несе в собі інформації», – писав відомий ономаст Ю. Карпенко [7, с. 34].

Як бачимо, чорний колір у романі «Чорна ніч» має символічний сенс. Символіка чорного кольору побудована на протиставленні білому.

«Символ – це умовне позначення якогось предмета, поняття, явища, процесу, художній образ, який відбиває певну думку, ідею, почуття. Символ – це уявлення, що викликає певне коло асоціацій у певній поетичній системі... Символ – одна з могутніх підвалин національної культури. Загально визнано: справжнє мистецтво – символічне» [6, с. 738].

У другому романі трилогії **«Багряний рейд»** Андрій Кокотюха переносить читача до подій 1944 року, коли повстанське командування надзвичайно активно працювало над розгортанням антирадянського підпілля на Житомирщині та Київщині, намагалося поширити повстанський рух у наближених до столиці лісових масивах і навіть робило спроби проникнути в напрямку чернігівських лісів» [15, с. 5–6]. Багряний колір у назві роману не випадковий, тут теж відчитується символічний зміст. Найперше, у рейд на Схід вирушають восени, а багряний – один із кольорів осені, відтінок червоного кольору. «Багряний – густо-червоний,

пурпуровий [5, с. 54]. На сторінках роману знаходимо: «У рейд виступали, як сіло сонце. Саме йшло на спад бабине літо, і осінь немов махала їм на прощання останніми теплими днями, бажаючи щасливої дороги. Деревя вже поволі вбиралися в багрянець, грали у променях, немов іскрили вогнем» [8, с. 82]. Майя Зозуля вибігає в «теплі жовтневі сутінки – останні дні бабиного літа» [8, с. 207]. Осіннє сонце дарує трохи тепла, нехай і умовного («Було тихо й гарно. Сонце, що пробивалося крізь листя, вже не гріло, та довкола багрянніло, це створювало ілюзію тепла» [8, с. 236]); «Повернулися до схованого мотоцикла, розклали на багрянному листі зброю» [8, с. 274]; «...стало зелено серед жовтневого лісового багрянцю» [8, с. 97]. З іншого боку, багрянний (червоний) – колір крові, ран, війни, смерті. Кров раненого бійця зливається з кольором осені («Чуб опустився на вологий килим із багрянного листя, притулився спиною до дерева» [8, с. 158]; «Чуб сидів на мокрому килимі з багрянного листя, накривши брезентом кулемет, і тримався за плече. Ніч у вогкому лісі роз'ятрила рану, тепер вона нила й навіть почала трохи кривавити» [8, с. 275]). Багрянний колір асоціюється з полум'ям від пожарищ (колір вогню, вогняний) («Вибух. П'ятеро це якийсь час стояли, заворожено дивлячись на вогонь» [8, с. 155]; «Навіть поночі стало ясно – тут рік тому було гаряче» [8, с. 137]; «За п'ять хвилин поле бою спорожніло. Багрянні верхівки дерев» [8, с. 281]). Цей колір символізує небезпеку, ворожнечу, помсту, війну, агресивність, боротьбу, незалежність. Відчитується асоціація з кольором вогню в словах, голосі, коли Східняк хоче виступити перед вояками («Обставини вимагали чогось гарячого, полум'яного, закличного й викличного» [8, с. 82]). Тут цей колір може набувати значень «напружений», «тривожний», «гнівний», «сердитий». Як бачимо, колір у заголовку виступає у ролі особливого стилістичного прийому, служить ключем до розуміння підтексту. Рейд на Схід України зчинив переполюх серед червоноармійців, які зазнали втрат, але з боївки Східняка живими залишаться двоє. Із кривавими боями доводилося прокладати шлях, тому рейд був кривавим, багряним.

У «Чорному лісі» чорний колір асоціюється зі спаленими містами і селами, зі згарищем, а багрянний у «Багрянному рейді» – з полум'ям від згарищ, із пролітою кров'ю.

У назві третього роману «Біла ніч» фігурує білий колір. Насправді заголовок дещо незвичний: поєднання апелятива «ніч» із прикметником «біла» – поєднання непомітного. Епітет біла та лексема ніч привертають увагу читача як своє-

рідна загадка, відгадати яку неможливо без звернення до самого тексту. Українська ніч – темний час або, як співається у пісні: «Ніч яка місячна, зоряна, ясна...», може бути ясна, місячна, але не біла. Уже відчитується протиставлення світлого й темного, що втілюється в опозиції білого й чорного. Атрибутом «білий» наділено концепти «світ», «день» (білий світ, білий день), а тут – ніч. Назва оперативного плану майора Полиніна лягла в заголовок роману. За операцією Полиніна у партизанські боївки відправлялися завербовані, робили доноси, ліквідували командирів («По «Білій ночі» все, мов годинник пройшло. Бо я займався. ...І вийдемо на Східняка раніше, ніж передбачено «Білою нічю». Це не означатиме, що операцію розробляли марно» [9, с. 129]). Плани НКВС часто зривалися бійцями УПА, про це говорить Полинін із Нечаєвим: «Операція «Біла ніч» опинилася під питанням. Адже Коломієць живий. ...Про «Білу ніч» не думай! – перервав майор. – Операція планувалася не заради знищення одного бандерівського командира! У будь-якому їхньому відділі бажаний наш агент! Що більше їх, то краще видно все! Як на долоні! Я пояснював, здається, справжню сутність операції. – Так, ви згадували метафору. – А ти, Нечаєв, більше не згадує розумних словечок!» [9, с. 163]). Нечаєв розповідає про «простий, але геніальний» план Клавдії, зазначаючи, що «Полинін уже ввів у дію свою «Білу ніч», усе працює. Коли зраї позбавити вождів, вони ослабнуть і розбіжаться самі, такий його план» [9, с. 212–213]. Клава має завдання переконати арештовану Марту йти на співпрацю зі слідством, вона передає інформацію про плани Полиніна («Операцію «Біла ніч» уже не зупинити. – До чого тут біла ніч? Я чула, це в північних країнах. Літніми ночами світло, наче в день. – Не зовсім так. Швидше біла ніч нагадує ранній вечір. Але ключове слово – усе видно, нічого не сховається. ...Ваші, як ви їх називаєте, повстанці ховаються в темряві. Діють переважно вночі. А біла ніч – коли видно, як удень. Не сховаєшся. Він придумав, як вигнати бандитів з темряви на світло. Образно звучить, хіба ні?...у ваші банди проникають агенти держбезпеки, завербовані з числа українців. Мета – ліквідувати командирів. Знаєте, як убивають вождів, щоб зупинити, обезглавити зграю. Без керівників ці загони почнуть виходити з темряви на світло. Уже не ховатимуться, або скласти зброю, або – забратися геть. Отака біла ніч» [9, с. 239–240]). Складаючи план ліквідації повстанського опору, Полинін уявляв, як у звітах начальству буде показувати беззаперечний успіх «Білої ночі». Це було його «дітище», «його головна

амбіція». Білий у його свідомості поставав як символ чистоти, можливість здійснення заповітних мрій. Великим було бажання зачистити волинські ліси від вояків УПА. Але така мрія була й у повстанців: вони не хотіли на своїй землі терпіти «визволителям». Летючий відділ Східняка здійснює диверсійні військові операції навіть одночасно в кількох місцях, заманити його в пастку не вдається. Хитромудрі плани Полинїна ламаються один за другим, ціла низка невдач розвіює міф про їх геніальність. І біла ніч стає чорним жахом, він розуміє, що «Біла ніч» у світлі останніх подій себе повністю дискредитувала [9, с. 274]. Його вичитує начальство, він боїться рапортів Берії, від нього тікає Клавдія, він убиває соратника, офіцера держбезпеки Нечасва, втрачає капітана НКВС Орлова. Генерал Савченко насміхається над його операцією, підкреслюючи, що все відбувалося саме білого дня, а не ночі: *«Офіцерів держбезпеки вбивають просто серед білого дня! ...ліквідація Голяка в лікарні, теж, можна сказати, серед білого дня, ще й напад на Клавдію... замість того грається в якісь операції з красивими назвами. – «Біла ніч» у нього! Гляди, Полинїн, накликає собі чорних днів! Та чого – уже накликав!»* [9, с. 274]. Повстанці з Чорного лісу зуміли розсекретити «Білу ніч» і створити страшні (чорні) проблеми ворогам, відвойовуючи своїх серед білого дня.

Та повернемося до значення кольору. Білий колір – колір чистоти, радості, символ невинності, він асоціюється з денним світлом, Божим світлом, тобто виступає антиподом чорного [3, с. 74]. Це ми спостерігали у романі Л. Дереша «Трохи п'ятми, або На краю світу», де чорний і білий кольори протиставляються, є антонімами, між ними відбувається боротьба, де перемагає білий [3]. У Сергія Жадана в романі «Інтернат» і чорний, і білий кольори виступають у парі, доповнюють один одного. І біла, і чорна барви у романі «Інтернат» – барви смутку, війни, розрухи, страждань, болю, страху, безвиході [2]. Тут білий колір має, як зазначає О. Потапенко, «протилежну символіку: він знак порожнечі, безтілесності, мовчання, смерті» [16]. Такий білий колір є небезпечним, він не пов'язаний із силами добра, він має таку ж символіку, як і чорний. У «Білій ночі» А. Кокотюхи сприйняття білого кольору залежить від сторін конфлікту: радянська влада оголосила війну повстанцям, прикриваючись білим, для них цей колір мав бути добрим; для лісової армії – поганим. Але вийшло навпаки. Епітет білий тут стає також ознакою холоду, пустки, страждання. Відчитуються зіткнення полярностей, емоційних протиставлень, де білий і чорний кольори є сво-

єрідним виражальним засобом. Ці кольори є діа- метрально протилежними символами позитивного й негативного. На нашу думку, автор утілює у метафоричне зображення *біла ніч* перемогу добра над злом, світла над темрявою.

Роман Андрія Кокотюхи **«Червоний»** названий іменем головного героя. А. Кокотюха підносить власну назву до рівня символів, узагальнень. Його головний герой – командир летючої групи УПА – названий промовистим іменем Червоний. Ця назва стає домінують, семантичним ядром тексту, тому автор виносить її у заголовок [4].

Цікавим є те, що назва головного героя не є прізвищем. У бандерівця Данила справжнє прізвище Червоний. Зразу ж напрашується асоціація з бійцем Червоної Армії – червоноармійцем. Але Червоний – борець за вільну Україну. Парадоксальною є ситуація, коли червоні «полюють» за Червоним, а офіцер Лев Доброхотов отримує *«орден Червоної зірки за арешт Червоного...»* [10, с. 155].

Характеристичний потенціал літературно-художнього антропоніма на цьому не вичерпується. Тут яскраво простежується символіка кольору. Із фольклорних творів дізнаємося, що червоний колір має сильний емоційний заряд радості, свята; набуває змісту урочистості, небуденності, незвичності, казковості. Не випадково місцеве населення називало Червоного героєм, Калязін – людиною з легенди.

Червоний колір має властивість збуджувати, спонукати до дії. Автор зазначає: *«Загалом у ньому вгадувалося щось нестримне, шалене, щось таке мужнє – як на порівняно молодий вік»* [10, с. 46]. Червоний перебуває у безперервній боротьбі, він групує довкола себе багато людей. Навіть у таборі йому це теж удається. Ватажок злодіїв Тайга захоплюється Червоним: *«Молоток, Червоний! Я від самого початку знав: оцей хитрий хохол таки втягне всіх у знатну бузу!»* [10, с. 303]. Його навіть вороги називають мужчиною-воїном.

Та найголовніше, що червоний колір символізує небезпеку (варіант крові). А яким небезпечним був командир Червоний для червоноармійців! Польська влада його називала небезпечним терористом-націоналістом. НКВД розшукувала за підпільну підричну діяльність, антирадянську агітацію та пропаганду. Устами М. Середи автор розповідає, що Червоний належав до тих людей, котрі *«не боялися ані чорта, ані грому, ані кулі. Якщо такий чоловік – друг, то про таких у військах говорили: з ним можна йти в розвідку. Коли ж він воює проти тебе... Про наслідки не хотілося думати»* [10, с. 46]. Його вважали особливо небезпечним злочинцем, він становив загрозу «для успішного поступу радянської

влади. Навіть у воркутинських таборах Червоний, «справжній ворог радянського народу», був небезпечним, бо «завойовував авторитет на зоні».

А червоний колір – це також колір пекла, вогню. Головному героєві довелося пройти не одне коло пекла: «Тут, у цьому пеклі, я не лишуся. Треба – поповзу на свободу» [10, с. 286]. Він нагадує вогняного ангела: «Ставний, міцний, пружний виступив із темряви, під вогняні сполохи. І в них його лице видавалося мені напруженим, майже кам'яним – не обличчя, а маска. Маска непривчаної люті» [10, с. 139]. «Данило Червоний, спокійно і впевнено, із виразом люті на закіптюженому обличчі, ступав за ним, мов янгол смерті...» [5, с. 141]. Червоний організовує втечу з концтабору. І всі, «хто йшов з Червоним, готувалися до смерті, але в бою» [10, с. 291]. Червоний колір тут асоціюється з кров'ю, війною, ранами, смертю.

На основі встановленого асоціативного зв'язку з насильством червоний колір набуває значення «страшний», «напружений», «тривожний», «негативний», «демонічний». Як бачимо, колір може розкривати глибину сюжету і служити ключем до розуміння підтексту, виступати в ролі особливого стилістичного прийому.

Символізм червоного кольору багатозначний та амбівалентний. З одного боку – енергетичний, активний, символізує повноту життя, свободу, урочистість, радість, а з іншого – ворожнечу, помсту, війну, агресивність, боротьбу, незалежність [16].

Як зазначає В. Кононенко, «образно-асоціативний ряд, створений цими та іншими колірними позначеннями, не випадковий; доведено, що колірний символізм відповідає мовнокультурним параметрам кожного народу: відмінності в сприйнятті колірної гами можуть бути індивідуалізовані, але її психотипні риси зазвичай збігаються» [12, с. 81].

Висновки. Отже, символ має багатозначний характер. Символічність полягає у нескінченності інтерпретацій заголовка-символу, а колірні епітети можуть формуватися на основі прямого значення слова – назви кольору і на основі переносного, так виникають метафоричні епітети і метонімічні епітети. Такі епітети наділені символічним змістом; вони увиразнюють авторську думку, ідею. Як бачимо, чорний, багряний (червоний) і білий кольори в романах А. Кокотюхи – кольори війни. У колірному символізмі заголовків романів А. Кокотюхи відбиваються народні традиції, звичаї, вірування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вегеш А. Особливості літературно-художнього антропонімікону в романах про УПА Андрія Кокотюхи. *Політичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи: історико-політичні, етнічнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти* : матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю від дня утворення кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет». м. Ужгород, 8 грудня 2020 р. / за заг. ред. проф. М.М. Вегеша і Ю.О. Остапця. Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2021. С. 170–181.
2. Вегеш А. Роль кольору в романі Сергія Жадана «Інтернат». Записки з українського мовознавства. Вип. 26 : у 2-х т. Т. 2. *Operain linguistika ukrainiana: Fascicillum 26. Vol. 2* / гол. ред. Ю. Ковалевська. Одеса : Полипринт, 2019. С. 27–36.
3. Вегеш А. Символічна функція кольору в романі Любка Дереша «Трохи п'ятьми, або на краю світу». *Освіта Закарпаття*. 2015. № 21. С. 72–77.
4. Вегеш А. Стилiстична роль літературно-художніх антропонімів роману «Червоний» Андрія Кокотюхи. *Лiнгвістичні дослідження. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. 2018. Вип. 48. С. 23–237.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
6. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди ; 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко М.В., 2015. 912 с.
7. Карпенко Ю.О. Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика*. Одеса : Астропринт, 2008. С. 2–37.
8. Кокотюха А. Багряний рейд / передм. І. Патриляка. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
9. Кокотюха А. Біла ніч / передм. О. Пагірі. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 288 с.
10. Кокотюха А. Червоний / передм. В. Кіпіані ; худ. Н. Переверзева. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 320 с.
11. Кокотюха А. Чорний ліс / пердм. І. Патриляка. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 304 с.
12. Кононенко В.І. Мова у контексті культури : монографія. Київ ; Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
13. Культура української мови : довідник / С.Я. Єрмоленко та ін. ; за ред. В.М. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. 304 с.
14. Патриляк І. За лаштунками партизанської війни. Кокотюха А. Чорний ліс / пердм. І. Патриляка. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. С. 5–6.
15. Патриляк І. Дорогою на Схід. Кокотюха А. Багряний рейд / передм. І. Патриляка. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. С. 5–6.
16. Потапенко О.І., Дмитренко М.К. Словник символів. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915>.

ESSAYS AS THE SUBJECT OF STUDY OF MODERN LITERATURE STUDIES

ЕСЕЙ ЯК ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Hanchenko A.Yu.,

orcid.org/0000-0002-4271-5368*Applicant at the Department of Ukrainian Literature
Odesa I.I. Mechnikov National University*

The article is devoted to the scientific understanding of the essay as a literary work in view of the traditions of a modern literary criticism. The emergence of the essay genre caused in Ukrainian culture a decisive and rapid re-emphasis of values, a change in the basic ideas about the very essence of writing and its relevance to society. In the period of change of literary traditions, styles, forms, first of all, it was a question of the statement of self-sufficiency of the essay as a genre. A philosophical work by nature, it becomes a traditional work of fiction at the beginning of the XXIst century, absorbing traditions and acquiring new features. In the presented article, based on some theoretical works of modern researchers, aspects of the origin and development of the essay genre as a literary work are clarified. The essay is considered from a literary point of view, first of all, from the standpoint of genre specificity, content and form, the author and the recipient. The article presents various tendencies and directions of literary-critical comprehension of the raised question. These are literary-critical achievements presented in the works of G. Lukach, K. Osadcha, K. Silman, T. Shevchenko, S. Shebelist, O. Hook, M. Balaklitsky, G. Klochek, etc. Among the issues raised in the article and discussed by modern literary critics is the role and place of essays as an authoritative literary genre, which is the basis for the creation of "great" literature that represents modern Ukrainian literature in particular. Aspects of attention of literary criticism of the postmodern era are outlined: style, genre specificity, conformity of form and content, establishment of aesthetic values. The phenomenon of essays as a question of rethinking the genre-thematic paradigm of modern essays is analyzed. The article considers and comprehends the specifics of the meta-genre nature of essay writing and the origin, place of discursive practices that are implemented in the context of creating and implementing the meanings of the work.

Key words: literary studies, stylistic syncretism, essays, essayistic, meta-genre, postmodernism.

Статтю присвячено науковому осмисленню есею як літературного твору з огляду на традиції сучасного літературознавства. Поява жанру есею спричинила в українській культурі рішучу та швидку переакцентацію вартостей, зміну базових уявлень про саму сутність письменства і його стосунок до соціуму. У період зміни літературних традицій, стилів, форм передусім йшлося про утвердження самодостатності есею як жанру. Філософський за природою твір стає традиційним для художньої літератури твором на початку XXI ст., вбираючи традиції і набуваючи нових ознак. У презентованій статті на матеріалі окремих теоретичних праць сучасних дослідників з'ясовуються аспекти походження та розвитку жанру есею як літературного твору. Есей розглядається з літературознавчого погляду, насамперед із позицій жанрової специфіки, змісту і форми, автора та реципієнта. Стаття представляє різні тенденції й напрями літературно-критичного осмислення порушеного питання. Йдеться про літературно-критичні здобутки, представлені у працях Г. Лукача, К. Осадчої, К. Сільман, Т. Шевченко, С. Шебеліста, О. Гук, М. Балаклицького, Г. Ключека тощо. Серед проблем, порушених у статті та дискутованих сучасними літературознавцями, – роль і місце есеїстики як авторитетного літературного жанру, що є засадою для створення «великої» літератури, котра репрезентує українську літературу сучасності зокрема. Окреслено аспекти уваги літературознавства постмодерністської доби: стиль, жанрова специфіка, відповідність форми та змісту, усталення естетичних вартостей. Проаналізовано явище есею як питання переосмислення жанрово-тематичної парадигми сучасної есеїстики. У статті розглянуто та осмислено специфіку метажанрової природи есеїстичного письма, походження і місце дискурсивних практик, що реалізуються у контексті створення та впровадження смислів твору.

Ключові слова: літературознавство, стильовий синкретизм, есей, есеїстика, метажанр, постмодернізм.

Statement of the problem in general and its connection with scientific tasks. In recent decades, the question of the role and place of essays among a large number of literary genres remains relevant. The nature of the origin and genre specifics of the chosen form represent a variety of topics and issues, the systems of conflicts and their reflection in the context of perception, which is a kind of author's analysis and reading experience, communication with reality, reflection on current events.

Modern Ukrainian literary space signals the restructuring of the form and content of the work. The narrative model, which varies depending on

the role of the reader and the author in the text, as well as outside it, actualizes not only the intellectual potential of the recipient, but also his ability to communicate with the meanings of the work in the process of reading and understanding. Consolidating the tendencies of a previous experience, representing them in the modern interpretation, the essay is an example of a work (in the sense of genre) multifaceted and debatable, covering the contexts of the humanities tradition, difficult to demarcate into certain boundaries, characteristics, periods.

Due to the fact that literary critics cannot inscribe a work in the canon and comprehend the definitions

of the genre, which is characterized by variability of forms and content, there are different literary interpretations of this phenomenon. The main task of the study is to understand the origin and development of the essay in the world and domestic literary tradition, because its "vagueness" is primarily associated with the already mentioned "blurred boundaries" and "impossibility of their delineation."

Analysis of recent research and publications.

Research on the origin, place and role of modern essays is very diverse: a large number of works are devoted to the theoretical understanding of this problem. The ideas about the origin of the essay were realized in the works of *S. Shebelist, M. Balaklitsky, T. Shevchenko, T. Meiserskaya, Y. Nesterenko, M. Hnatiuk, K. Silman, T. Tselyukh, O. Hook, N. Myroshkina, G. Klochek*. The conceptualization of the term develops in the researches of *T. Levchuk, O. Khoma, V. Skuratovsky*. Articles and publications are devoted to the theoretical understanding of the origin of the essay as a literary work, the object of scientific delineation in the literary tradition of today and the attempt to generalize the results of research.

Presenting the main material. The first representation of the essay as a genre can be seen in the publication of a three-volume book by a French philosopher and Renaissance writer *Michel Montaigne "Les Essais"* (translated from French "Samples"). The author, in the form of an essayist-moralist, attempted to write the work under the slogan "Who am I?", personifying human thought, devoid of dogmatism and scholasticism, full of categories of fearlessness and criticism.

As for the uncharacteristic for the Renaissance manner of presentation, the work was a syncretic formation of various genres: from philosophical explorations, poems in prose, to everyday life and critical essays. In the language of the original, *Montaigne's* work is called "Essays", which from the very beginning is open to external influences. It should be noted that it is in such attempts at authorial writing that the so-called "metamorphic genre" (*T. Levchuk*) is formed, which from the very beginning finds itself outside the canons of literary creativity.

A collection of the first essays of the English tradition, presented by *Francis Bacon's Essays*, in which the author emphasized the direct origin of an essay on the ancient tradition, namely the works of *Aristotle, Plato's* dialogues and the recitations of *Lucian, John Milton "The Tenure of Service of Kings and Magistrates"*. However, the main development of essays and essayistic thought dates back to modern times.

Certainly, the stylistic syncretism, change of writing style and free character in the choice of themes allowed the artists of that period to implement in the works the product of assimilation of various arts, philosophical and spiritual practices, which transformed not only the manner of writing literary works, the recipient. It is obvious that such conditions have been favorable for the development of essay writing.

As an independent genre in the field of Ukrainian literature, the essay began to function only in the twentieth century in the works of *I. Franko, P. Kulish, V. Vynnychenko* on the basis of the Lviv magazine "Visnyk" edited by *D. Dontsov*. A little later, he appeared in the works of the sixties, known in the magazines "October", "Dnipro", the newspaper "Literary Ukraine". The genre flourished in the 1990s in the works of *Yu. Andrukhovych, O. Zabuzhko, T. Prokhasko, and M. Ryabchuk*.

Given the literary thought, the essay is a representative of an objective reality, a subject of reflection and expression of aesthetic categories, which, due to the high level of intellectual and spiritual content, reveals to the reader "experience" with different connotations, filling the space with broad cultural context and art. images. This multi-vector specificity of the genre, perhaps, contributes to the formation of individual reader's opinion, leveling stereotypes and acquired experience, which often correlates with the subject comprehension and aesthetic mastery of the world. It should be noted that this understanding allows us to consider essays in the context of social-communicative approach, discursive practices, removing essays from the category of unusual works of Ukrainian literature.

Mostly, the German theorists began work on a literary-critical understanding of the essay as a genre. In 1910 *G. Lukach* wrote the text "On the Nature and Form of the Essay: Letter to Leo Popper", where he put forward the following understanding of the genre: *якщо поезія, себто сфера літератури вигадки, породжена одвічним людським прагненням зупинити мить життя в усій чуттєвій повноті, то така ж фундаментальна потреба в поглибленому аналізі безпосереднього досвіду задовольняється жанром есею* [9]. *G. Lukach* notes that the essay is a universal genre, the main purpose of which is an in-depth analysis of human experience gained in the process of understanding objective reality.

Ukrainian modern essays began to develop more actively after the twentieth century in the works of *K. Silman, O. Hook, Y. Nesterenko, S. Shebelista, T. Tseliukh, O. Zelik, N. Myroshkina, O. Slyvynsky*.

In the works of these researchers, we should note, the problems of poetics of the genre, the subject of the essay, as well as its discursive properties and aesthetic functions, which are implemented in the communicative strategies of the author.

S. Shebelist in work *"Theoretical Aspects of the Essay Genre"* (2007) notes «виникнувши в момент переходу від середньовічного мислення до науки нового часу, цей жанр відображає нову ситуацію пізнання: ізольоване «Я» перед обличчям світу, про який нічого невідомо напевно. Есей щоразу починає заново, пропонує особистий досвід, а не професійні знання» [9].

Indeed, the author represents the idea that the essay genre combines in its form and content a situation of experience and cognition that meets the intellectual and spiritual needs of the recipient, filling the category of "unknown", "isolated", offering solutions by empiricism rather than a scholastic, gradual application of already known concepts acquired in the process of establishing causal relationships.

Researcher K. Silman in the work *"Essay as a Genre at the Intersection of Literature and Journalism"* (2019) emphasizes the impermanence of the features of the essay as a genre, which is quite justified, classifying them as immanent: «Есей як небелетристичний жанр, якому властиві як художні, так і публіцистичні риси і який вирізняється вільною композицією, яскравим вираженням авторської індивідуальності та актуальністю обговорюваної теми. Залежно від сфери функціонування есею, він може змінювати набір домінуючих і периферійних ознак та набувати нових» [7, с. 139].

The author notes that despite the large number of differential features of the essay, their presence is not only volatile but also variable, which corresponds to the given context, the dominance of which will change depending on the author's strategy and reader's perception. However, the researcher's remarks about the systematization and informativeness of the studied phenomenon are quite accurate. According to the author, the essay increasingly acquires the categories of integrity, coherence, articulation, linearity, informativeness, prospecting / retrospection and completeness from the standpoint of their representation.

O. Hook in the article *"Formation of the Identity of the Essay Genre: Methodological Aspect"* analyzes the origin of the essay as one of the debatable phenomena and genres of modern genealogy, noting that the ancestor of the genre is ancient literature and philosophy, but the most significant features

of the genre traditions and expand the concept of essays in scientific systems. Also interesting is the idea that the essay is formed in the stream of genres "with increased reflection and author's assessment", which allows us to reflect on the above ideas about the genre's compliance with the needs of the time.

The author decisively notes: «на відміну від жанрової домінуючої роману, що є творінням замкнутої в собі, вигаданої реальності, есеїзація долає ці рамки художньої умовності, ліквідує романізацію реальності, переводить її у нескінченний потік текстуральності» [4, с. 37]. This means that writers oppose fiction, and represent in their works the space of modernity, that is, the objective reality of the recipient himself. In other words, the systematicity and perfection of the work is supported by the authority of the author himself, but is questioned by the reader's interpretation.

T. Shevchenko in the monograph *"Essays of Ukrainian Writers as a Phenomenon of Literature of the late XXth – the beginning of the XXIst century"* (2019) theoretically comprehends the nature of the essay and its place among the various genres of Ukrainian literature. The researcher chiefly outlines the essay as an artistic-discursive practice in the modern literary process. Analyzing in the monograph the work of M. Markovsky, N. Myroshkina, A. Dmitrovsky and many other researchers, the author notes: «головні ознаки жанру (в традиційному розумінні) такі: конвенційні відносини між автором та адресатом; спадковість сприйняття; повторювання ознак; історична рухомість; зв'язок з епохою» [11, с. 29]. The researcher emphasizes the detailed analysis of the form of "ensemble association of writers' essays" in the context of the topological turn in culture and the literary process in general.

According to the researcher Yu. Osadcha in the work *"Essay and Novelistic Writing as a Way to Think "Literature"* (2006) it is noteworthy that «есеїстичне письмо, як притаманний насамперед еґо-белетристиці спосіб побудови авторського дискурсу має безпосередній генетичний зв'язок есеїстичною літературою та перейняло від неї ряд особливостей. Проте цей тип письма не обмежується есеєм як жанровою формою та цілком може бути реалізований в інших формах» [6, с. 30] The researcher substantiates the opinion that essay writing is not limited to only one form and is characterized by their invariance. This represents the studied phenomenon as multifaceted, unstable and dependent on the author's intention.

Addressing the issue of self-identification, researcher G. Shvets in the work *"Essays by Vasyl*

Barka: Genre Specifics and Issues" (2006) emphasizes: «головним для есеїстики є спрямованість на самоствердження, самоідентифікацію письменника» [8, с. 19] Probably, this happens in the process of creating an essay, reproducing its space and time, the system of characters and a set of conflicts.

However, the question of self-identification in the work is quite debatable, because referring to the opinion of R. Bart and his concept of "author's death", we can see that the author's death begins where the work ends and the reader's interpretation is born. The researcher also emphasizes: «сьогодні есеїстика – один із лідерів літературного процесу», which is fully justified by the wild popularity of the genre among writers of metamodernism.

We find similar ideas in the works of O. Hnatiuk in the work "Essay is a Way of Life, where Culture is Foundation" (2018) addresses the genre nature of the essay and the problems of its origin. The researcher notes: «Есей – це не художня проза, не публіцистична стаття, не журналістський нарис, не ескіз, не репортаж, не фейлетон, не спогад і не наукова розвідка (хоч елементом есею, себто прикладом чогось, унаочненням явища, вкрапленням може бути і спогад, і погляд репортажиста, і публіцистика)» [2]. Before the researcher, the essay appears as something more than just a literary work: «Есей – це спосіб життя, вякому фундаментом є культура. Есей – це активний пошук, себто рефлексія або запис індивідуального пошуку правди, намагання її досягнути, прагнення зрозуміти себе і світ. Слово "пошук", мабуть, заслуговує на основне місце. Есей – це завжди діалог з кимось / чимось (наприклад, традицією), не монолог. Есей – це неповторність стилю, думки, світобачення. Есей – це синкретизм, себто поєднання художності й документалізму, історизму та автобіографізму з філософськими амбіціями» [2].

The author notes that the essay is a constant contradiction and combination of opposites: artistic and scientific, "rigor and freedom", "old-fashionedness and modernity". An in-depth analysis of the nature of the genre in the researcher's works explains the hypertext, the intertextuality of essays and rethinks the new realities of modern Ukrainian literature.

G. Klochek in the work "The Phenomenal Essays of Eugene Malaniuk: seven signs" notes: «слово «феноменальний» вживаємо в значенні надзвичайний, винятковий, рідкісний... І якщо це визначення застосовуємо щодо есеїстики, то таким чином немовби возводимо її до рівня

видатного, нетлінного літературного явища, що піднесене до рівня класики, здатної витримати випробування часом. І, як явище, належне до класичного літературного фонду, воно потребує постійних пізнавальних зусиль – не тільки сьогодні, а й завтра, і післязавтра...» [5]. The researcher outlines the place and role of essays in the literary process, using the word "phenomenal", identifying it with classical literature, but emphasizing the need for a constant process of cognition of the literary phenomenon, constant search and discovery, knowledge of essays not only as a literary phenomenon, but as the integrity of deep meanings.

M. Balaklytsky in work "Essays as an Artistic and Journalistic Genre..." refers to Ukrainian essays and notes, that it is «відзначається романтичним підходом, оптимізмом при висвітленні трагічних явищ української історії, посиленням історичним дискурсом, спрямованістю на пробудження української національної свідомості з редукуванням авторського «я» на користь глобальних проблем національної історії» [1, с. 27]. This is mainly due to the fact that the Ukrainian typology of essays provides examples of mixed genre formations, focusing on autonomous artistic reality, which is a reflection of the thinking of the deep individual "I" of the artist, realized through the prism of perception.

Conclusions and prospects for further research.

Evidently, it is quite obvious that the modern Ukrainian literary process is impossible to imagine without essays, which are fully represented in modern literature by numerous works, different in form, subject matter, issues and genres. The emergence of essays is rightly due to the needs of the recipient and the author himself, which are implemented in a unique, non-standard form of communication. This unusual form has become a reflection of new experience on modern concepts of the world. In the literary process, among other genres and types of literary work, the essay occupies a prominent place, because being a work individualized, non-standard, unsystematic, but mature, captures the author's imagination and reader's need as cultural understanding and transition to a new era of Ukrainian literature.

Thus, the analysis of the works of modern theorists of essays allows us to represent this phenomenon as an exceptional component of the modern literary process, which requires a broader study and delineation of the concept as a stable cultural and artistic phenomenon. We must state that the growing interest in essays has led to an increasing of research attention to it. Given

the works considered, it is important and promising to study in the future the interaction between the literary process and the development of essays,

the artist and the concept of the work in the context of discursive practices, the reader and essay as a performative phenomenon in modern literature.

REFERENCES:

1. Балаклицький М.А. Есе як художньо-публіцистичний жанр : методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика». Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 74 с.
2. Гнатюк О. Есей – це спосіб життя, у якому фундаментом є культура. 2018. URL: <http://pen.org.ua/publications/esej-tse-sposib-zhyttyav-yakomu-fundamentom-ye-kultura-olya-gnatyuk/> (дата звернення: 13.06.2021).
3. Гром'як Р.Т. До вивчення джерел розвитку літературних видів і жанрів. Давнє і сучасне : вибрані статті з літературознавства. Тернопіль : Лілея, 1997. С. 42–45.
4. Гук О. Становлення ідентичності жанру есе: методологічний аспект. *Молодий вчений*. 2018. № 9(61). С. 35–39.
5. Ключек Г.Д. Феноменальність есеїстики Євгена Маланюка: сім ознак. *Палисадник*. 2019. URL: <http://palisadnik.org.ua/text/fenomenalnist-eseystiki-ievgena-malanyuka-simoznak> (дата звернення: 11.06.2021).
6. Осадча Ю.В. Есеїстичне та романічне письмо як способи «мислити» літературу. *Слово і Час*. 2006. № 2. С. 29–38.
7. Сільман К.В. Есеїстика як перехідне жанрове утворення: теоретичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2017. Т. 301. Вип. 289. С. 137–143.
8. Швець Г.Д. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2006. 20 с.
9. Шебеліст С.В. Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів : дис. ... канд. наук із соц. комун. : 27.00.04. Київ, 2009. 187 с.
10. Шевченко Т.М. Есе як дискурсивна практика: до постановки проблеми. *Срібний вік: діалог культур* : збірн. наук. статей за матер. IV міжнародн. наук. конференції, присвяч. пам'яті проф. С.П. Ільова. Одеса : Астропринт, 2018. С. 290–303.
11. Шевченко Т.М. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.

УДК 821.161.2-1.09:17.035.3]Шевченко Т.

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.31>

МОТИВ ІСТОРИЧНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ НАЦІЇ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА 1837–1850 РОКІВ

THE MOTIF OF THE HISTORICAL SUCCESSION OF THE NATION IN THE POEMS OF TARAS SHEVCHENKO OF 1837–1850

Гудима А.О.,

orcid.org/0000-0003-2081-0791

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Аналізуючи мотив історичної спадкоємності нації в поезіях Т. Шевченка 1837–1850 рр. (трьох перших періодів творчості), звертаємося до питання Шевченкової національної самосвідомості, проблеми національної самосвідомості українців у різні історичні періоди, зумовленої несприятливими зовнішньополітичними умовами та складною внутрішньою ситуацією, ролі козацької спадщини та питання спадкоємності поколінь українців в опорних для нації досягненнях, досвіді боротьби за національну державу та невдач (стосовно української еліти).

Зокрема, з'ясовуємо загальні принципи зображення поетом козаків як типових представників української минувшини, роль козацтва в історії; також визначаємо загальні принципи зображення автором «людей» як збірного образу, що постають типовими представниками сучасного Т. Шевченкові підімперського періоду. Не тільки в аспекті суспільних взаємин, але, головним чином, у контакт з історією, козацькою минувиною. При цьому Т. Шевченко, констатуючи роз'єднаність українців – у цінностях, у ставленні до життя, у його смислового наповненні, – послуговується схемою родинних зв'язків: діди – батьки – діти – онуки в різних варіаціях, у такий спосіб, підтримуючи ідею роду.

Традиційним є зображення Т. Шевченком покріпачених українців, своїх сучасників, закутими, у кайданах, у ярмі, тоді як виявом їхнього духовного поневолення, як демонструє поет, є мовчання, безвольність, збайдужіння, неможливість дати моральну оцінку тому, що відбувається: добро визнати за добро, а у злі бачити зло і, отже, чинити злу спротив.

Водночас поет, сам усвідомлюючи себе спадкоємцем волелюбного козацтва, і свій поневолений народ мислить як спадкоємця козацької звитяги, як «лицарських синів» («І виріс я на чужині...»), спроможних до виборювання волі («Як умру, то поховайте...»), і неодноразово у своїх творах виявляє цю його ще приховану для самого себе якість. Згадуючи вищий прошарок, Т. Шевченко неодноразово говорить про його спадкове невільництво (послання «І мертвим, і живим...»), на противагу – щодо поспільства такий наратив відсутній.

Ключові слова: поезії Т. Шевченка, козацтво, «люде», національна самосвідомість, невільництво.

Analyzing the motif of the historical succession of the nation in the poems of Taras Shevchenko of 1837–1850, we turn to the question of Shevchenko's national identity, the problem of national identity of Ukrainians in different historical periods due to unfavorable foreign policy conditions and difficult internal situation, the role of the Cossack heritage, the issues of the succession of the generations of Ukrainians in the nation's fundamental achievements, the experience of struggle for the national state and failures (concerning the Ukrainian elite).

In particular, we clarify the general principles of the poet's depiction of the Cossacks as typical representatives of the Ukrainian past, the role of the Cossacks in history; we also define the general principles of the author's depiction of "people" as a collective image, which appear as typical representatives of the imperial period being contemporary with T. Shevchenko. We explore the said principles not only in the aspect of social relations, but mainly in the light of history, the Cossack past. T. Shevchenko albeit notes the disunity of Ukrainians – in values, attitudes to life, in its semantic content, uses the concept of family ties: grandparents – parents – children – grandchildren in different variations. Thus, the poet supports the idea of kin.

It is traditional for T. Shevchenko to portray serfdom Ukrainians, his contemporaries, chained, in a yoke, while the manifestation of their spiritual enslavement, as the poet demonstrates, is silence, apathy, indifference, inability to give a moral assessment of what is happening: to acknowledge the good for good, and evil for evil, and, consequently, to resist evil.

At the same time, the poet, considering himself as the heir of the freedom-loving Cossacks, treats the serfs as the heir of the Cossack victory, as "knightly sons" ("And I grew up in alien area..."), capable of fighting for freedom ("When I die, bury..."), and repeatedly in his works reveals this still hidden for himself quality. Mentioning the upper social class, T. Shevchenko often speaks of its hereditary slavery (the message "To both dead and alive..."), in contrast – there is no such a message addressed to lay people.

Key words: T. Shevchenko's poetry, Cossacks, people, national self-consciousness, serfdom.

Постановка проблеми. Як правило, перший період творчості Т. Шевченка виокремлюють з-поміж інших, кваліфікуючи його як «козакофільський» з ідеалізованим зображенням козацтва та минувшини [1, с. 57], який є перехідним для поета. На наше переконання, звеличений Т. Шевченком образ козацтва, зокрема першого періоду творчості, відіграє непроминальну і неперехідну роль у творчому мисленні поета та в його версії історичного шляху української нації як такої, що впливав на деформовану самосвідомість поневолених Російською імперією українців, повертаючи їх до національних основ, до української системи координат. А крім того, образ козацтва, вважаємо, був укорінений у Шевченковій свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запропонована розвідка своїм змістом співзвучна з історіософськими дослідженнями у шевченкознавстві, насамперед працями Ю. Барабаша [1; 2], І. Дзюби про універсальний мотив волі в Шевченковій поезії [3], Л. Задорожної про тему героїчного в житті українського народу [5] тощо. Проте ракурс нашого дослідження – інший: ми не вдаємося до аналізу Шевченкового прочитання «подій національної історії, тлумачень її сенсу і тенденцій, характеристик героїв і «антигероїв» [1, с. 48], а звертаємо увагу, попри кардинальну

відмінність двох періодів української історії – козацького та підімперського – та їхніх «дійових осіб», на ті сполучні ланки, що їх Т. Шевченко проводить між поколіннями українців – представників цих періодів.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати загальні принципи зображення Т. Шевченком козацтва як збірного образу, роль козацтва в історії; дослідити рівень національної свідомості козацтва впродовж XVII–XVIII ст.; визначити загальні принципи зображення поетом «людей» як збірного образу; проаналізувати дискурс козаччини в образі «людей».

Виклад основного матеріалу. Шевченків збірний образ козацтва виразно контрастує з образом уярмленого населення України під окупацією Російської імперії. Збірний образ козацтва, особливо часто вживаний у перший період творчості, звеличений поетом, зважаючи на ту роль, що її козацтво відіграло в період нарощення своєї сили та чисельності, зятятого спротиву ворогам, стояння на державницькій позиції, але не меншою мірою – зважаючи на ту роль, що її козацтво уособлювало вже після свого зникнення. Саме козацтво для поколінь покріпачених, поневолених, русифікованих російськими школами і російською Церквою українців було тією доблесною волелюбною і вільною політично активною українською

силою, що її народна пам'ять, часто очищену від негативу, зберігала й яка в такий спосіб була для народу джерелом сили та гордості. Козацтво звично сприймається як «носії національної ідеї та борець за її реалізацію» [7, с. 237], як сила, здатна всю націю активізувати до дії, підняти на боротьбу. Із козацтвом асоціюється ідея рівності серед народу, втілена в життя Христова заповідь.

Загроза зі степу від кримців, ціллю яких було людоловство, вигартувала в українцях беззастережну відвагу, дух волі і спротиву, притаманні козацтву. Окрему суспільну верству, як зазначає Д. Дорошенко, козаки становили вже наприкінці XV ст. Якщо в середині XVI ст. «козаків нараховувано тисячами, то в кінці того ж самого століття їх можна рахувати на десятки тисяч» [4, с. 190]. На початку XVII ст. козацтво «переймає на себе роль провідної верстви українського суспільства» [4, с. 189]. Селянська людність, незадоволена соціально-економічними порядками, впровадженими Річчю Посполитою в Україні, активно поповнювала козацтво. З'являються «незримі нитки взаємного розуміння й певної спільності інтересів» [4, с. 191]: «Уся маса селянської людності, яка не могла покинути своїх родин, своєї хати й свого поля, почала бачити в козаках людей особливо для неї симпатичних, які при нагоді можуть виступити в її обороні» [4, с. 191]. Д. Дорошенко підкреслює духовний зв'язок козаччини й селянської маси. Таку близькість козацького та селянського станів, перетворення селян на козаків Т. Шевченко показує в поемі «Невольник» (1845) та у вірші «Буває, в неволі іноді згадаю» (1850).

Роблячи невеликий історичний екскурс, мусимо зауважити, що роль козацтва була не лише державотворчою, а й згодом і деструктивною як для Української держави, так і для самої ідеї державності. Так, часто власні інтереси – боротьба за свої права та привілеї – для козацтва заступали державні інтереси. Ідею самостійної соборної Української держави фактично відстоювали лише гетьмани Б. Хмельницький (1648–1657), який попри укладену Переяславську угоду 1654 р. чинив рішучий спротив намаганням Московії обмежити Українську державу в її правах, П. Дорошенко (1665–1676) та гетьман в екзилі П. Орлик (1714–1742). (Окремо слід згадати І. Мазепу з його відчайдушною боротьбою за суверенітет Української держави 1709 р.) Тим часом як Росія та Річ Посполита домагалися розділення Української держави, на що, як правило, погоджувалися й українські гетьмани. Особливо показовим є епізод із Д. Многогрішним 1668 р., який разом із лівобережною старшиною прийняв

підданство царя, нехтуючи реальною можливістю об'єднання козацької України і звільнення від московського панування під проводом П. Дорошенка. А вже за гетьманування П. Полуботка (1722–1724) більшість старшини виявилася нездатною до боротьби навіть за автономію; серед запорожців поширюються проросійські настрої, козацькі ж маси «засвідчили свою байдужість до політичного майбутнього вітчизни» [7, с. 271], втрачаючи державотворчу функцію. Водночас, ще раз наголосимо, у народній свідомості закарбувався волелюбний образ козака. І похитнути його – зазіхнути на цей ідеал – призвело б до руйнування ідеалів самого народу та зіграло б на руку імперії. Саме із цим образом пов'язана пам'ять про існування самостійної козацької держави.

Як у Речі Посполитій, так і в Московщині (згодом Російській імперії) завжди панував страх перед козацтвом, потугу якого намагалися зменшити, чисельність – обмежити, права – урізати, здеморалізувати, переманити на власний бік, а згодом узагалі скасувати та знищити. Водночас, розуміючи схильність українського народу до козацтва, і сам народ – упокорити. Так, 1714 р. на Правобережній Україні, що входила до складу Речі Посполитої, було ліквідовано «козацький стан і всі осередки української державності» [7, с. 225]. В Україні під окупацією Російської імперії 1775 р. було знищено Запорозьку Січ, а 1783 р. було ліквідовано національні збройні сили козацького війська.

Саме козацтво Т. Шевченко зображає як типових представників української минушини. Із козацтвом пов'язує період української слави; говорить про притаманне козакам благородство («Сон (комедія)», 1844) [9, с. 275]; про їхнє мучеництво («Сон (комедія)») [9, с. 276] тощо. Але головна характеристика, якою наділяється козацтво у Т. Шевченка, є, звісно, воля: про «козацьку волю» поет пише в поезії «Думи мої, думи мої...» (1840) [9, с. 125]; епітет «вольний» щодо козацтва виступає постійним: «вольні козаки» зустрічаються на сторінках поеми «Гамалія» (1842) [9, с. 236], містерії «Великий льох» (1845) [9, с. 320]; «вольний, як козак / Колись-то був» – у поемі «Відьма» (1847) [9, с. 379]; «Пишлася синами мати, / Синами вольними» – у вірші «Полякам» (1847) [10, с. 48]; «Усі ми однаково на волі жили! / Усі ми однаково за волю лягли...» – у вірші «Буває, в неволі іноді згадаю...» (1850) [10, с. 224–225] тощо.

Козацтво зображене як активна сила, спрямована на захист держави, її народу, православної віри. При цьому козацтво в Т. Шевченка, як

правило, позбавлене негативної характеристики. Окрім, хіба, таких рядків із поеми «Гайдамаки»: «Діти нехрещені ростуть, / Козацькі діти; а дівчата!.. / Землі козацької краса / У ляха в'яне, як перш мати... / ...розковать / Козак сестру свою не хоче, / Сам не соромиться конать / В ярмі у ляха...» («Гайдамаки», 1839–1841) [9, с. 155–156]. Водночас слід зауважити, що зусилля, спрямовані на ліквідацію козацтва, денационалізацію українців, перетворення їх на суто робочу силу, і гайдамацьке повстання 1768–1769 рр. на тлі польського національного та релігійного гніту засвідчують неймовірну життєздатність як державницької ідеї, так і силу спротиву денационалізації та показового. Відмінними постають образи козаків із балади «За байраком байрак...» (1847) циклу «В казематі», по суті, братовбивць, які «по своїй по землі / Свою кров розлили / І зарізали брата» [10, с. 12], зображаючи яких, Т. Шевченко, однак, їхню провину покладає на гетьмана, що запродав християн, являючи козаків безневинно-винними.

Типовими представниками сучасного Т. Шевченкові періоду є «люди» як збірний образ, тобто сільське населення, простолюди. Якщо основна характеристика козаків зводиться до поняття волі, то люди характеризуються Т. Шевченком найчастіше з морального боку, при цьому – негативно – через зневажливе ставлення до ближнього. Це стосується перших трьох періодів творчості Т. Шевченка. Так, згідно зі спостереженням поета, людям властиво осуджувати, насміхатися, ставитися зверхньо до свого ближнього: «...люде чужії їй засміють» («Причинна», 1837) [9, с. 74]; «...сироту усюди люде осміють» («На вічну пам'ять Котляревському», 1838) [9, с. 91]; «Нехай собі тії люде, / Що хотять говорять...» («Катерина», 1838–1839) [9, с. 93]; «На Божее слово вони б насміялись...» («Перебендя», 1839) [9, с. 112]; «...люди не побачуть, / То й не засміються» («Думи мої, думи мої...») [9, с. 126]; «Вранці найдуть мене люде, / Мене осміють...» («Чого ти ходиш на могилу?...», 1847) [10, с. 15]; «На те вони люди, / І вдовицю не забудуть, / І тую осудять!» («У Вільні, городі преславнім...», 1848) [10, с. 164]; «...Щоб потім сміятись, / Щоб з тебе сміятись, / Щоб тебе добити...» («Не так тії вороги...», 1848) [10, с. 141] тощо. Також у перший період творчості поет зображає збірний образ «людей», своїх земляків, такими, що немов чужі («Причинна») [9, с. 74]; («Думка (Нащо мені чорні брови...)», 1838) [9, с. 84], гордовитих та пихатих («Тризна», 1843) [9, с. 241]. Окремо ще є «люде» на чужині, «чужі люде» (конкретно – в Московщині), з якими тяжко жити: «Ні з ким

буде поплакати, / Ні поговорити» («Думка (Тече вода в синє море)», 1838) [9, с. 79], які знову ж таки насміються («До Основ'яненка», 1839) [9, с. 120]. Найбільше ж цього періоду Т. Шевченко викриває «людей» в поемі «Катерина». У другий період творчості поета зустрічаємо образ «людей», що злії за визначенням, не дають дожити віку («Лілея», 1846, «Маленькій Мар'яній», 1845), ба навіть «змії» («Три літа», 1845) [9, с. 369].

У третій період також є «добрі люде» у сенсі злих – проте творення ними зла маскується за «жалкуванням» – в Україні та на чужині: «Княжна», 1847 [10, с. 24]; «Не гріє сонце на чужині...», 1847 [10, с. 38]; «Не так тії вороги...», 1849 [10, с. 141]; окремо ще є «злії люде» («Мені однаково, чи буду...», 1847) [10, с. 13]; («Полнобилося я...», 1848) [10, с. 126]. У поемі ж «Москалева криниця» (перша редакція, 1847), понад це, поет пише: «...знаєш, люде / Втоплять і задущать!» [10, с. 66]. Натомість позитивний образ – «люде веселі» – є вкрай рідкісним («Г. 3.», 1848) [10, с. 98], («І виріє я на чужині...», 1848) [10, с. 120].

Без сумніву, Т. Шевченко сповнений «благочиння перед святим, офірним подвигом предків (справжніх... козаків)» [6, с. 212–213]. З іншого боку, Шевченкове ставлення до «людей», позбавлене ілюзій, як він сам про це пише: «А про людей... Та нехай ім. / Я їх, добрих, знаю. / Добре знаю» («Княжна») [10, с. 24], – зазвичай викривальне. Однак не в змозі обійти аспект суспільних взаємин, урешті-решт, звернемося до збірного образу людей, зображеного в контакті з історією, козацькою минувиною.

Звісно, Т. Шевченко типово як для романтика послуговується схемою родинних зв'язків: діди – батьки – діти – онуки в різних варіаціях. Як-от в історичній поемі «Тарасова ніч» (1838), описуючи невтішні українські реалії, що передували битві, очоленій Тарасом Трясилою 25 травня 1630 р. проти коронного гетьмана С. Конєцпольського, неодноразово називає українців «дітьми козацькими», що над ними панують поляки. Також у поемі «Гайдамаки» згадує дідів – учасників повстання Коліївщини, незгірше яких й їхні нащадки карають ляхів [9, с. 170]. Особливо активно Т. Шевченко цю схему родинних зв'язків застосовує в посланні «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє» (1845), проте зупинимося на цьому творі дещо згодом.

Водночас, як це притаманно романтикам, поет, зображаючи в межах одного твору різні покоління українців, зазвичай демонструє, що козацька – дідівська – справа залишається в минулому, тоді

як їхні нащадки – онуки вибирають мирний плин життя – хліборобський: «...Жито собі сіють» («Гайдамаки») [9, с. 158]. Проте ця хліборобська справа перекреслює предківські здобутки й є свідченням байдужості та ціннісної вихолощеності: «Діди лежать, а над ними / Могили синіють. / ...Ніхто не згадає» («Гайдамаки») [9, с. 158]; «А унуки? Їм байдуже...» («Гайдамаки») [9, с. 158]. Так що селянська хліборобська праця служить контрастом до козацького звитяжного подвигу і вольності: «З того часу в Україні / Жито зеленіє...» («Гайдамаки») [9, с. 190]; «...ви вже ніколи / Не вернетесь на волю, / Будете орати / Мене (поле. – А. Г.) стиха та, орючи, / Долю проклинати» («Ой чого ти почорніло...», 1848) [10, с. 143].

Традиційним є зображення Т. Шевченком покріпачених українців, своїх сучасників, закутими, у кайданах, у ярмі: «...в ярмі падають...» («Сон (комедія)», 1844) [9, с. 266]; «Всі оглухли – похилились / В кайданах... байдуже...» («Гоголю», 1844) [9, с. 284]; «...закований / У ваші кайдани / Народ темний...» («Холодний яр», 1845) [9, с. 356]; «...людей закували / Та й мордують...» («Сон (Гори мої високі...», 1847) [10, с. 41]; «...її діти в кайданах...» («Іржавець») [10, с. 45] тощо. Проте Т. Шевченко не називає своїх поневолених земляків рабами на відміну від четвертого періоду творчості, де наратив рабства – у різних сенсах – є дуже активним. Це невільництво в Російській імперії – закріпачення та виснаження людей важкою працею – розповсюджувалося і на людську свідомість: стимулювало перетворення на немислячих істот, породжувало байдуже, пасивне ставлення до життя, обмежувало світогляд людини, позбавляло її історичної пам'яті, зосереджуючи всі зусилля на виживанні. Покріпачення Т. Шевченко вбачає несправедливим актом щодо вільного народу.

Отже, Т. Шевченко констатує роз'єднаність поколінь українців – у цінностях, у ставленні – активному чи пасивному – до життя; втрату відчуття тяглості, спадкоємності нації у перейдених нею етапах перемог і поразок, набутому досвіді. Ідеали честі, слави, братерства і волі держави втрачені, заради яких козацтво жертвувало своїм життям («Гоголю») [9, с. 284]. Проблема нерозуміння та неприйняття нащадками справжніх цінностей минулих поколінь також знаходить відображення у вірші «Розрита могила» (1843): «Начетверо розкопана, / Розрита могила. / Чого вони там шукали? / Що там схоронили / Старі батьки? Ех, якби-то, / Якби-то найшли те, що там схоронили, / Не плакали б діти, мати не журилась» [9, с. 253]. Т. Шевченко говорить про згасання історичної пам'яті: «Тяжко! важко! Кат панує, / А їх (Гонту,

Залізняка. – А. Г.) не згадають» («Гайдамаки») [9, с. 158]; «...про тебе, / Старче малосилий, / Ніхто й слова не промовить, / Ніхто й не покаже, / Де ти стояв. Чого стояв. / І на сміх не скаже!!» («Чигрине, Чигрине...», 1844) [9, с. 254]. Змінюється людське призначення і знецінюється саме життя людини, приреченої бути «гарматним м'ясом» для імперії («Гоголю») [9, с. 284], («Кавказ») [9, с. 346–347]. Поет також називає людей «сліпими» («Великий льох», 1845) [9, с. 323], «сердешним людом» («Холодний Яр», 1845) [9, с. 356].

Супровідним такому фізичному поневоленню є мовчання, безвольність, збайдужіння, неможливість дати моральну оцінку тому, що відбувається: добро визнати за добро, а у злі бачити зло і, отже, чинити злу спротив: «А той, щедрий та розкошний, / Все храми мурує; / Та отечество так любить, / Так за ним бідкує, / Так із його, сердешного, / Кров, як воду, точить!.. / А братія мовчить собі, / Витріщивши очі! / Як ягнята. «Нехай, – каже, – / Може, так і треба» («Сон (комедія)») [9, с. 265]. У поемі «Іржавець» (1847), описуючи події по трагічній Полтавській битві 1709 р., поет із болем говорить про страждання України та людей та їхнє мовчання в кайданах [10, с. 45]. Зображаючи глобальну картину вбивчої щодо інших націй політики Російської імперії, однією з ознак цього «темного царства» Т. Шевченко називає мовчання: «Од молдованина до фінна / На всіх язиках все мовчить, / Бо благоденстує!» («Кавказ») [9, с. 345]. Традиційно після цитування цих Шевченкових афористичних рядків із поеми «Кавказ» дослідники вдаються до їх коментування І. Франком у його розвідці «Темне царство». Тож не будемо і ми винятком у цьому. «Ся глуха, мертва мовчанка – не з благоденства, як іронічно додає поет, а з мусу, се перша й головна при знака «темного царства». Аби з усіх людей поробити «холопів» та «лакеїв» або бездушні, робучі та покірні машини, бо тільки ті два роди творів земних мають місце в темнім царстві, – треба поперед усього не дати людям думати по-людськи та обмінюватися тими думками, треба не дати їм висловлятися свobodно, а радше треба заставити їх «молоть пустяки» [8, с. 66]. Прикметно, що таке ж мовчання – як реакція на «конання» України – має місце і в козацький період, безпосередньо після зруйнування Запорозької Січі російськими військами 1709 р. та втечі запорожців до Криму: «Чули, чули запорожці / З далекого Криму, / Що канає Гетьманщина, / Неповинно гине. / Чули, чули небожата, / Чули, та мовчали. / Бо й їм добре на чужині / Мурзи завдавали» («Іржавець») [10, с. 46].

Поруч із Шевченковими поезіями, що змальовують українські реалії, заслугове на увагу і поема «Єретик» (1845), яка, хоча своїм сюжетом і виходить за межі українського контексту, але змістовно перегукується зі згадуваними нами творами, а поневолений чеський народ описується за допомогою таких самих засобів, що й український: «Кругом неправда і неволя, / Народ замучений мовчить» [9, с. 289]; «темнії люде» [9, с. 289]; «очі незряці» [9, с. 290]; «вольний розум», окутий кайданами [9, с. 290]; і, зрештою, людське мовчання як реакція на виклик, кинутий Гусом всесильним католицьким владикам [9, с. 290]. Через такі образи Т. Шевченко змальовує універсальний образ поневоленого і впокореного народу.

Беручи до уваги проаналізоване, може скластися враження, що немає підстав вести мову про заявлений нами мотив історичної спадкоємності нації. Справді, Т. Шевченко із цього приводу не такий багатослівний, але достатньо красномовний і однозначний. Насамперед маємо наголошити, що, ведучи мову про ціннісну роз'єднаність поколінь українців, про забуття нащадками своїх предків та їхньої героїчної боротьби, поет цим самим, використовуючи схему родинних зв'язків, формує відчуття тяглості поколінь українців. І, що важливо, Т. Шевченко виявляє, що його закутий народ володіє внутрішньою силою, високими ідеалами, волінням, досвідом перемог – як той самий народ, що ці якості та силу вже засвідчував і якими дивувався увесь світ у попередню козацьку добу. Проте не бачить своїх можливостей, що натомість бачив й у що вірив сам Т. Шевченко. Про сподіване «перезавантаження» – переливання крові – у національному організмі: ціннісне, державотворче («національне самоочищення» [2, с. 334]) поет промовляє у вірші «Чигрине, Чигрине...» (1843): «Може, зйдуть, і виростуть / Ножі обоюдні, / Розпанахають погане, / Гниле серце, трудне, / І вицідять сукровату, / І наллють живої / Козацької тії крові, / Чистої, святої!!!» [9, с. 255]. І, отже, закличні рядки свого бунтівного поетичного заповіту «Як умру, то поховайте...» (1845): «Поховайте та вставайте, / Кайдани порвіте / І вражою злою кров'ю / Волю окропіте» [9, с. 371] Т. Шевченко адресує українському народові саме як лицарському народові, що споконвіку вів боротьбу за волю, маючи віру в непоборну внутрішню силу свого народу, тимчасово закутого, але спроможного на своє вивільнення.

Хочемо також звернути увагу на іменування Т. Шевченком простолюду «окраденим». У поезії «Сон (Гори мої високіі)» автор, пишучи про неможливість оновлення ветхого козацької церкви,

говорить загалом про неможливість оновлення того, що пов'язується з козацтвом: «Твої люде окрадені, / А панам лукавим... / Нащо здалась козацькая / Великая слава?!» [2, с. 40]. Звісно, окраденими Т. Шевченко називає людей, у яких відібрано те, що їм належить. На нашу думку, йдеться саме про волю, козацький духовний спадок: пам'ять про козацьку славу і волелюбність, боротьбу і перемоги, братерство – «без холопа і без пана» («Чернець», 1847) [10, с. 49].

Такими, що становлять різкий контраст, постають Шевченкові твори «Гамалія» (1842) та «І виріс я на чужині...» (1848), у яких автор витворює образи уярмлених українців – закутих у кайдани козаків у далекій турецькій Скутарі та покріпачених українців на своїй землі відповідно. Для козаків бути поневоленими є соромом не лише у цьому житті, а й у потойбічному: «І сором тут, і сором там / Встають з чужої домовини, / На суд твій праведний прийти, / В залізі руки принести / І перед всіми у кайданах / Стать козакові...» («Гамалія») [9, с. 236]. Натомість українці Шевченкового часу ярмо кріпаччини несуть покірно. Проте ця мовчазна покірність, наголошує Т. Шевченко, зумовлена безпросвітним становищем: здобута виснаженням народу важкою ношею кріпацтва, феодальних повинностей у вигляді податків, постойв (безоплатного утримання на території України військ), різних робіт: «...Чорніше чорної землі / Блукають люди...» [10, с. 119]; «...Неначе люди подуріли, / Німі на панщину ідуть / І діточок своїх ведуть!...» [10, с. 119]; «...А скрізь на славній Україні / Людей у ярма запрягли / Пани лукаві...» [10, 120]. При цьому обидва образи – як непокірних, внутрішньо вільних і розкутих козаків, так і поневолених, фізично виснажених, внутрішньо пригнічених, німотних українців – здаються співвідносними кожен своєму часу: національно-визвольних змагань і національного поневолення, без можливості взаємозаміщення. По-іншому в Т. Шевченка: у невольницьких поставах він бачить сліди лицарства. Звідси і його розпач: «Гинуть! Гинуть! / У ярмах лицарські сини...» («І виріс я на чужині...») [10, с. 120].

Насамкінець звернемо увагу на Шевченкове послання «І мертвим, і живим...», адресоване насамперед вищому привілейованому прошарку українського народу – його еліті, призначеній бути рушійною силою народу. Водночас на сторінках послання неодноразово зринає образ народу як простолюду, що його Т. Шевченко характеризує як «люд потомлений» [9, с. 348], запряжений «в тяжкі ярма» [9, с. 348]; «брати незряці, гречкосії», із яких деруть шкіру [9, с. 349]; «заковані люде»

[9, с. 349], розкування яких – визволення з неволі – пророкує поет. Тим часом і українську еліту, своїм становищем зобов'язану предкам-козакам, – прошарок, піднесений до рівня російського дворянства, Т. Шевченко також називає закутою, тобто поневоленою Російською імперією цим самим дворянством. Про це поет веде мову і в містерії «Великий льох», називаючи золото та чини імперськими засобами впокорення. Саме на цю еліту автор покладає провину уярмлення народу.

Якщо звернутися до історії, стає очевидним: і в козацьку добу зловживання старшини щодо селянства та козацтва почали виявлятися дуже рано. Зокрема, показовим є ставлення до суспільства добре знаного кожному українцеві за романом П. Куліша «Чорна рада» гетьмана Я. Сомка, з одного боку, справжнього патріота України, а з іншого – великого визискувача вбогих людей. На жаль, замість відстоювання українських державних інтересів у комунікації із зовнішніми силами більшість української еліти була перейнята власними вигодами. Уже на початку 60-х років XVII ст. «козацька старшина, прагнучи стати землевласниками, стала втрачати державотворчий потенціал. Що ж стосується початку XVIII ст., то навіть та її частина, котра сповідувала ідеї самостійництва (за незначним винятком), уже не мала волі до боротьби за її реалізацію й за найменшої загрози власному життю психологічно була готова поступитися нею задля збереження існуючого соціального статусу та матеріального становища родини» [7, с. 213]. 1795 р. вийшла відома «Грамота на права, вільності й переваги благородного російського дворянства», згідно з якою українська шляхта і старшина отримували всі права російського дворянства – ціною скасування «автономного устрою Гетьманщини й усіх останків самобутнього ладу української козацької держави, заснованої в половині XVII століття гетьманом Богданом Хмельницьким» [4, с. 443].

У посланні «І мертвим, і живим...» Т. Шевченко активно користується схемою родинних зв'язків: називаючи українське панство «правнуками поганими» «славних прадідів великих» [9, с. 350], «синами сердешної України», ще більше уярмленими, ніж їхні батьки [9, с. 352], спадкоємцями батьківської слави та кайданів як служників Москви та Варшави [9, с. 352]. Суттєвий момент: згадуючи вищий прошарок, Т. Шевченко неодноразово говорить про його спадкове невільництво, на противагу щодо поспільства такий наратив відсутній. Навпаки, формується враження несумісності попереднього звияжнього етапу національної історії та сучасного невільницького. Розвиваючи

мотив історичної спадкоємності нації, Т. Шевченко говорить про важливість історичної пам'яті для народу, знання історії – живої української, а не її імперської версії, звертаючись назагал не лише до еліти, а до кожного українця. Історична спадкоємність нації, як наполягає Т. Шевченко у посланні «І мертвим, і живим...», повинна виявитися у її єднанні: «Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата – / Нехай мати усміхнеться, / Заплакана мати» [9, с. 354]. Таке єднання, як демонструє поет, було притаманне в період козаччини (поєми «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Гайдамаки»). Насамкінець поет провіщає повернення волі і слави Україні.

Водночас у поезії 1837–1850 рр., за нашим спостереженням, єдиний раз Т. Шевченко називає нащадків поспільства «невольничими дітьми» («Великий льох») [9, с. 328], сподіваючись на його повернення на волю. Отже, і невільництво народу стає спадком для його нащадків. І, властиво, це вже питання самовизначення: вважати себе «лицарськими синами» чи «невольничими дітьми», черпати зі своєї національної історії приклади відваги, боротьби, спротиву ворогам та неправді чи затхлої покірності, безвольності і рабства. Шевченків вибір був однозначним на користь лицарства.

Висновки. Почуття національної гідності та гордості за свій народ, притаманні Т. Шевченкові, його тверде переконання у праві українців на власну державність, усвідомлення себе нащадком волелюбного козацтва і натомість відсутність такого самоусвідомлення його земляками українцями породжують у Шевченковій творчості цілу низку взаємопов'язаних тем та мотивів: історичної слави, туги за козацьким минулим, занепаду поневоленої України, історичного безпам'ятства. Серед них і мотив історичної спадкоємності нації.

На переконання Т. Шевченка, боротьба козацтва у його блискучу добу, зокрема часів Хмельниччини, міцно вкорінена в пам'яті, давала право українцям підносити свій голос проти імперського поневолення.

Показуючи безвольне становище українців у Російській імперії, витворюючи, з одного боку, образи своїх поневолених земляків, а з іншого – вільний і розкутий образ козацтва, Т. Шевченко говорить про необхідність розуміння українцями належності їх до одного роду.

Т. Шевченко глибоко розумів надважливість козацького періоду в історії України і надважливість плекати пошану перед козацтвом, а його героїзувати – тим паче, що підстав для цього більше ніж достатньо, – як запоруку на той час виживання українців у масштабах нації. Звідси і його наратив про історичну спадкоємність української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабаш Ю. Історіософський вимір. *Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма*. Київ : Києво-Могилянська академія, 2004. С. 48–80.
2. Барабаш Ю. «Чигрине, Чигрине...» *Просторинь Шевченкового Слова*. Київ : Темпора, 2011. С. 321–339.
3. Дзюба І. Воля. *Барабаш Ю., Боронь О., Дзюба І. (та ін.). Темі і мотиви поезії Тараса Шевченка*. Київ : Наукова думка, 2008. С. 76–86.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України / передм. І.О. Денисюка. Львів : Світ, 1991. 576 с.
5. Задорожна Л.М. Героїчне як філософське поняття у творчості Т. Шевченка. *Історія української літератури кінця XVIII – 60-х років XIX століття* : підручник ; 2-е вид., перероб. та доп. Київ : Київський університет, 2008. С. 433–442.
6. Пахаренко В.І. Незбагнений апостол. Черкаси : БРАМА-ІСУЕП, 1999. 296 с.
7. Смолій В., Степанков В. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. Київ : Альтернативи, 1997. 367 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/SmStUkrDerzh_1997/SmStUkrDerzh_1997.pdf (дата звернення: 22.04.2021).
8. Франко І. Темне царство. *Шевченкознавчі студії* / упор. М. Гнатюк. Львів : Світ, 2005. С. 56–77.
9. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847 / редкол. М.Г. Жулинський (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 784 с.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 6 т. Т. 2: Поезія 1847–1861 / редкол. М. Г. Жулинський (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 784 с.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.32>

**ФЕНТЕЗІЙНЕ СТРУКТУРУВАННЯ
В РОМАНАХ АЛЛИ РОГАШКО І МАРИНИ СМАГІНОЇ**

**FANTASY STRUCTURING IN THE NOVELS
BY ALLA ROHASHKO AND MARYNA SMAHINA**

Гурдуз А.І.,

orcid.org/0000-0001-8474-3773

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету

Українське фентезі перших десятиліть XXI ст. переважно актуалізує переосмислені елементи язичницької міфології або зосереджене на сполученні вітчизняного й зарубіжного жанрового досвіду. Відзначаємо домінуючість у сучасному фентезійному моделюванні джойсівського типу міфотворчості. Твори кафкіанського типу міфомоделювання дослідниками майже не розглядаються.

Уперше визначаємо специфіку кафкіанського типу міфомоделювання в романах українських молодших фентезійниць – «Осіннє Рондо місячної ночі» та «Її сукня» А. Рогашко і «Волковиці» М. Смагіної. Висвітлюємо особливості інтермедіального профілю (література – музика) у творах А. Рогашко, а також утілення пантеїстичної картини світу в романі М. Смагіної.

В «Осінньому Рондо місячної ночі» та «Її сукні» спостерігаємо безпосередній діалог літератури й музики. Ритмічна організація «Осіннього Рондо місячної ночі» в сенсі кількості й трансформації повторюваних елементів наслідує форму музичного рондо. У взаємодії із системою символів роману такий принцип зумовлює міфопоетичний ефект і виводить події у полічасову площину. В основу «Її сукні» також покладено мотиви «мандрів душі» й пам'яті, а ключовим лейтмотивом стає опис почуттів закоханих, градаційно наведений згідно із сюжетом. Зумовлені зв'язком доль різних поколінь у «Її сукні» повторення відбуваються на тлі давнього музично-обрядового ритму. Він супроводжує «сакральний», успадкований від предків танець жінки. Виражений за допомогою різнорівневих повторень ритм є головним засобом синтезу слова і музики в романі.

За посередництвом пам'яті долі зображуваних пар різних поколінь поєднуються у цих романах в єдине ціле. У сполученні з указаними системами лейтмотивів змальовувані історії міфологізуються. Рисую стилю А. Рогашко є формування в її творах шляхом варіативного повторення елементів тексту своєрідної ситуативно міфологічної (авторської) мозаїки, що функціонує в межах даного тексту і становить авторський міф у своїй внутрішній системі. У «Волковицях» М. Смагіної провідним є образ живої природи та її ключовий образ лісу з його магією. Позачасовий сакральний простір лісу протиставлений людській природі. Людина привносить тут у світ цінність часу, хоча безцінною є вічна циклічність, недоступна людині. Пантеїстичний мотив у тексті М. Смагіної сюжетно самодостатній.

Аналіз доводить кафкіанський тип міфомодельювання в «Осінньому Рондо місячної ночі» та «Її сукні» А. Рогашко і «Волковицях» М. Смагіної. Віддалені від популярних у масовій літературі формул, письменниці моделюють фентезійний світ, вибираючи домінантні у сюжетному плані інтермедіальний зв'язок із ритмом як організаційним началом (А. Рогашко) та пантеїстичну структуротвірну стратегію (М. Смагіна). Наскрізним у творах є мотив пам'яті: особистої («Осіннє Рондо місячної ночі»), особистої та національної («Її сукня»), а також позаісторичної пам'яті світу природи («Волковиці»).

Положення статті можуть бути розвинені у форматі актуального й перспективного дослідження тенденцій розвитку українського фентезійного роману перших десятиліть XXI ст. на світовому жанровому тлі.

Ключові слова: фентезі, пам'ять, інтертекст, тенденція, типологія, міфотворчість.

Ukrainian fantasy of the first decades of the XXI century mainly actualizes reinterpreted elements of pagan mythology or focuses on the combination of the national and foreign genre experience. We note the dominance in modern fantasy modeling of the Joyce type of myth-making. Artistic works of the Kafkaian type of myth modeling are almost not considered by scientists.

We determine the specifics of the Kafkaian type of myth modeling in the novels by Ukrainian junior fantasy writers – “Autumn Rondo of the Moonlight Night” and “Her Dress” by A. Rohashko and “Volkovytsi” by M. Smahina for the first time. We investigate the features of the intermedia profile (literature – music) in the artictic works by A. Rohashko, as well as the embodiment of the pantheistic picture of the world in the novel by M. Smahina.

“Autumn Rondo of the Moonlight Night” and “Her Dress” are the novels with a direct dialogue of literature and music. The rhythmic organization of the “Autumn Rondo of the Moonlight Night” in the sense of the number and transformation of repetitive elements imitates the form of a musical rondo. In interaction with the system of symbols of the novel, this principle determines the mythopoetic effect and brings events into the poli-hour plane. “Her Dress” is also based on the motives of “soul travels” and memory, and its key leitmotif is a description of the feelings of lovers from different times, graded according to the plot. Repetitions in “Her Dress” take place against the background of the ancient musical-ritual rhythm, conditioned by the connection of the fates of different generations. It accompanies the “sacred” dance of the woman, inherited from ancestors. Rhythm is expressed through different levels of repetition, and it is the main means of synthesis of words and music in this novel.

Through memory, the fates of the depicted couples of different generations are combined in these novels into a single whole. In combination with these systems of leitmotives, the depicted stories are mythologized. A feature of A. Rogashko's style is the formation in her artistic works by variable repetition of the text elements of a kind of situational mythological (author's) mosaic, which functions within the given text and constitutes the author's myth in its internal system. In M. Smahina's “Volkovytsi” the leading image is wildlife and its key image of the forest with its magic. The timeless sacred space of the forest is opposed to human nature. Man brings here into the world the value of time, although invaluable is the eternal cycle, not available to man. The pantheistic motive in M. Smahina's text is plot-wise self-sufficient.

The analysis proves the Kafkaian type of myth modeling in the novels “Autumn Rondo of the Moonlight Night” and “Her Dress” by A. Rohashko and “Volkovytsi” by M. Smahina. Remote from the formulas popular in mass-literature, these writers model their fantasy world, choosing the dominant plot-related intermedia connection with rhythm as an organizational principle (A. Rohashko) and the pantheistic structuring strategy (M. Smahina). The memory motive is through in these works: personal (“Autumn Rondo of the Moonlight Night”), personal and national (“Her Dress”), as well as non-historical memory of the natural world (“Volkovytsi”).

The provisions of our article can be developed in the format of a topical and perspective study of the tendencies in the development of the Ukrainian fantasy novel of the first decades of the XXI century on a world genre background.

Key words: fantasy, memory, intertext, tendency, typology, myth-making.

Постановка проблеми. На тлі сучасних інтенсивних досліджень фентезійної теорії (Ф. Мендлесон, О. Ковтун, Л. Хантер, К. Манлова й ін.), що базовані на відмінних методологічних засновках, пропонують різні класифікації жанру й поки визнані тимчасовими і невдалими [1, с. 2], об'єктивний практичний аналіз швидко збільшуваного фентезійного корпусу ускладнюється і водночас набуває надзвичайно великого значення, безпосередньо торкаючись актуальних питань національної міфотворчості й ідентифікації. Українське фентезі перших десятиліть XXI ст., розвиваючись суголосно світовим тенденціям, переважно актуалізує переосмислені елементи язичницької міфології (В. Арєнев, О. Радущинська й ін.) або зосереджується на сполученні вітчизняного і зарубіжного жанрового досвіду (М. і С. Дяченки, Д. Корній, В. Гранецька, Г.Л. Олді, Н. Ліщинська й ін.). Констатуючи продуктив-

ність обох цих шляхів, відзначаємо домінантність у сучасному фентезійному моделюванні джойсівського типу міфотворчості [2, с. 178, 181] із провідним інтертекстуальним механізмом, тимчасом як її кафкіанський тип фіксуємо значно рідше.

На відміну від фрагментарно дослідженого вітчизняного фентезі джойсівського типу (доробку ранніх М. і С. Дяченків, Л. Баграт, Д. Корній, В. Гранецької, В. Шуліко, В. і О. Угрюмових та деяких інших митців) твори кафкіанського різновиду міфомодельювання літературознавцями майже не розглядаються й найчастіше не виокремлені, хоча попри малу кількість становлять цілком очевидний науковий інтерес. Як належні до цього масиву кваліфікуємо передусім романи Алли Рогашко («Осіннє Рондо місячної ночі», 2011; «Її сукня», 2013), Олени Печорної («Химерниця», 2019), Марини Смагіної («Волковиці», 2016) й деяких інших авторів. Домінантами формування

їхнього фентезійного світу стає звертання автора до інтермедіальності, що останнє як характерну рису творчості фіксуємо в прозі А. Рогашко, або піднесення художнього світу в пантеїстичному антуражі, як О. Печорна чи М. Смагіна. З огляду на окресленість нами міфопоетичного складника прози О. Печорної [3], уважаємо за необхідне сконцентрувати увагу на вказаних романах українських фентезійниць молодшого покоління А. Рогашко і М. Смагіної, що у цілому органічне актуальним завданням сучасного вітчизняного і світового літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Романи А. Рогашко і М. Смагіної за всієї оригінальності фентезійних концепцій поки не ставали об'єктами літературознавчого дослідження, задовольняючись окремими емоційно-оцінними відгуками (на кшталт Г. Пагутяк [4, с. 5–6]). Спроба принципового окреслення міфопоетичної домінанти «Осіннього Рондо місячної ночі» належить нам [5]. При цьому оперативна оцінка названих найновіших вітчизняних творів – як таких, у форматі жанру і в панорамі літературного процесу загалом – становить нагальну проблему.

Ширша масштабність розгляду інтермедіально орієнтованої прози А. Рогашко уводить її твори до пріоритетного кола проблем компаративістики, причому як вітчизняної, так і світової [6, с. 126]. Зокрема, Д. Наливайко констатує суттєву прогалину в сучасному вітчизняному арсеналі досліджень літератури в системі мистецтв у зв'язку з неприділенням належної уваги проблемі «... перекодування літературних текстів на художню метамову інших мистецтв і зворотне перекодування художньої метамови інших мистецтв на метамову літератури...» [7, с. 20]. Відповідно, інтермедіальні студії утруднені неозначеністю об'єкта [7, с. 39], невловимістю «можливих інтермедіальних форм і мистецьких практик» [7, с. 76], хоча й отримують в Україні ґрунтовне історико-теоретичне (Т. Гундорова, Л. Бербенець та ін.) і практичне (С. Маценка, Л. Генералюк) розроблення.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – вперше визначити специфіку кафкіанського типу міфомодельовання в романах «Осіннє Рондо місячної ночі» та «Її сукня» А. Рогашко і «Волковиці» М. Смагіної. Першочерговим при цьому вважаємо висвітлення особливостей а) інтермедіального профілю (література – музика) у творах А. Рогашко, а також б) утілення пантеїстичної картини світу у «Волковицях» М. Смагіної в зіставній жанровій перспективі з текстами джойсівського типу міфотворення.

Виклад основного матеріалу. На відміну від фентезійних текстів з (описовим) звертанням до музики («Джонатан Стрендж і містер Норрелл» С. Кларк, «Сім каменів» О. Шеїна, «Не люди, люди, нелюди» Н. Ліщинської тощо) в «Осінньому Рондо місячної ночі» і концептуально близькій йому «Її сукні» А. Рогашко спостерігаємо безпосередній діалог сфер літератури й музики як перекодування мови мистецтва слова мовою музичного мистецтва. Ритмічна організація «Осіннього Рондо місячної ночі» в сенсі кількості й трансформації повторюваних у ньому елементів (словосполучень і речень) наслідує форму музичного рондо [5]. У взаємодії із системою символів роману такий структуротвірний принцип зумовлює міфопоетичний ефект, сприяє переборенню у творі лінійності часу й виводить події роману у фентезійну, полічасову, площину. Якщо в «Осінньому Рондо місячної ночі» кохання Степана і Софії зі старого Львова містично повторюється в житті Любомира і Любки у сучасному Львові, то в основу «Її сукні» покладено мотиви «мандрів душі» й генетичної пам'яті, а ключовим (повторюваним тричі) лейтмотивом також стає опис почуттів закоханих, градаційно наведений згідно із сюжетом. Зумовлені зв'язком доль різних поколінь, у «Її сукні» повторення-вібранти відповідно «пояснені» («Чи дивуватися цим безкінечним повторам сюжету в реальності? [...] Все ж іде по колу, повертаючись...» [8, с. 103]) і фіксовані на тлі акцентованого давнього музично-обрядового ритму. Останній супроводжує «сакральний», успадковуваний від предків танець жінки, одягненої в момент його виконання в таку, що передається від поколінь, атласну сукню («Вона рухалася все активніше, вистукуючи ногами химерні ритми. [...] Вона закружляла ще швидше, будучи повністю під владою магічно-сакрального обряду...» [8, с. 61]). Саме виражений за допомогою різнорівневих повторень ритм закономірно є головним засобом синтезу слова і музики в романі [9, с. 36].

Безпосередньо демонструє генераційний діалог характерне сполучення впродовж розвитку сюжету відповідних старих і новіших ритмів: «Раптом пам'ять розітнули химерні ритми, що відстукувала ногами під час магічно-сакрального обряду прабабуся. Ті ритми наразі перетнули ще одні... Ритми були однакові!!!» [8, с. 81].

За посередництвом пам'яті – особистої («Осіннє Рондо місячної ночі»), особистої й інтенційно національної («Її сукня») – долі зображуваних пар різних поколінь поєднуються в романах в єдине ціле, і формальними містками

при цьому стають передчуття, пригадування персонажів тощо. У сполученні з указаними системами лейтмотивів змальовувані історії набувають своєрідної художньої вібрації й міфологізуються. Симбіоз міфу й музики в тексті А. Рогашко, вочевидь, не випадковий, адже, за справедливим положенням К. Леві-Строса, «...музика і міфологія потребують час тільки для того, щоб його заперечити» [10, с. 24]. Інсталювані в текст «Її сукні» фентезійно аранжовані спомини про Голодомор в Україні уводять роман до жанрового корпусу з інтерпретацією соціально-політичних національних реалій, поряд із «Домом, у котрому заблукав час» В. Гранецької, А. Нікуліної й М. Однорог, «Не людьми, людьми, нелюдами» Н. Ліщинської, «Amprige V» і «Бетманом Аполло» В. Пелевіна, «Напівжиттям» С. Грін та ін.

Зауважимо, що звертання до «техніки лейтмотивів» як риса міфологізму роману відзначається у практиці митців ще ХХ ст. [11, с. 259], але своєрідність використання цього методу А. Рогашко в тому, що він орієнтований на структурування її тексту за принципами рондо («Осіннє Рондо місячної ночі») та абстрактного обрядового танцю («Її сукня»). В обох творах акцентована така, що стоїть над часом, сила кохання як гармонії, здатної перемогти будь-які перешкоди. Недаремно підкреслене відчуття безпеки і свободи героїнею «Її сукні» під час виконання язичницького танцю («...тіло стало невагомим, почало підноситися, злітати птахою...») [8, с. 121]).

Сюжетно залучена у цих романах містична сила в ранішому тексті не названа й має вектор злотворчої, а в пізнішому – пов'язана з богинею Гекатою і сприятлива героям.

Специфічною рисою стилю А. Рогашко є формування в її творах шляхом варіативного повторювання елементів тексту своєрідної ситуативно міфологічної (авторської) мозаїки, що функціонує в межах даного тексту і становить авторський міф виключно у своїй внутрішній системі. В «Осінньому Рондо місячної ночі», наприклад, роль означених вібрантів виконують образ загубленої в часі жінки в чорному варіативного віку, «бліді квіти» [4, с. 65] на деревах тощо. У «Її сукні» ж персонажі, сходячись, відчують: «Вони змінились. Наче всередині їхніх душ розлилась щемлива тепла річка, котра ніколи не витече звідти, бо на споді б'є джерело...» [8, с. 62]; у другому випадку це переживання змінюється ледь помітно: «Вони змінились. Відчули поміж собою таку близькість... немов усередині їхніх душ розлилась тепла річка, а на споді забило джерело...» [8, с. 80], а у фіналі вони вже «диви-

лись одне на одного й відчували, як та річка, що розлилась у їхніх душах ще тоді, раніше, вихлюпується тепер із берегів...» [8, с. 189].

Аналогічно зіставляє стан її героїні в теперішньому й минулому часі В. Гранецька в «Мантрі-омані» (наприклад, опис у житті і після смерті [12, с. 11, 112]), також широко використовуючи техніку повторів для імітування іншого музичного жанру – мантри, однак одним із провідних в інтертексті її книги стає мотив «Ловця снів» С. Кінга, чому «Мантру-оману» відносимо до джойсівського типу міфотворчості. При цьому в сенсі діалогу мистецтв «Осіннє Рондо місячної ночі», «Її сукню» А. Рогашко і «Мантру-оману» В. Гранецької можна вважати, за У. Вайсштайном, «справжніми симбіозами» [13, с. 407].

Типологічно подібний домінуванню водної (як жіночої) стихії в тексті «Осіннього Рондо місячної ночі» [5., с. 98] диктат поетики води фіксуємо в романах О. Печорної [3, с. 45–46], однією з провідних художніх стратегій формування фентезійного світу якої є пантеїстична. Такий принцип фентезійного структурування застосовуваний і деякими іншими вітчизняними письменниками, тексти яких, однак, тяжіють до джойсівського різновиду міфотворчості, оскільки містять у сюжетах комбінації з готовими і впливовими в розвитку подій формулами, зокрема язичницькими (В. Арєневим у повісті «Бісова душа, або Заклятий скарб»), давньослов'янськими язичницькими і світової міфології (Д. Корній у тетралогії «Безсмертні», О. Радушинською в романі «...Коли сонце було стозрячим. Амулет волхва») і под.

Кафкіанський міфотворчий тип демонструють «Волковиці» М. Смагіної – також із провідним мотивом пам'яті, живою в них природою (гори «поволі росли» [14, с. 32], «...гори рухалися, дерева співали...» [14, с. 15]) та її ключовим образом лісу з його магією [14, с. 39], простір котрого протиставлений людській природі і в якому зупиняється час. Тут «ліс ніби дивиться» [14, с. 46], мав «лісовий жадібний погляд» [14, с. 107], «дихав» на героя [14, с. 107], «нашіптував» [14, с. 213], «відчував» [14, с. 39] тощо. Сповнений «лісових охоронників» [14, с. 33] («...лісові духи, мавки і нічниці, чугайстри і вовкулаки, перелесники і русалки...») [14, с. 33]) ліс тут виступає їх суцільним утіленням.

Якщо в «Домі, у котрому заблукав час» В. Гранецької, А. Нікуліної й М. Однорог час зупиняється і метафорично змальовувані події Революції Гідності тривають у міфологізованому «безчасі» як у вирішальний для нації період, а в «Не людях, людях, нелюдах» Н. Ліщинської

зупинку часу в «музеї» Варкіна можна трактувати як символічну стагнацію, то відсутність часу в лісі «Волковиць» М. Смагіної свідчить про первісну сакральну – і чисту, без людської цивілізації – добу: «Але ж хіба тут був час? Ні, радше, ритм, цикл... без початку і кінця, а тільки – саме ество природи» [14, с. 33]. Людина як кінцева й історично обмежена істота піднесена в романі як єдино та, «...котра вимірює час, якій час потрібен...» [14, с. 33]. У такий спосіб у «Волковицях» сакральність природного космосу протиставлена профанності людського простору, й виникає парадокс: людина привносить у світ сенс і цінність часу, хоча, з іншого боку, безцінною якраз є вічна необмежена циклічність, не доступна людині (пригадується у цьому контексті вічний герой *Cyclades* з англійського фентезі «Ген» С. Павлоу).

Відзначимо, що пантеїстичний мотив у тексті М. Смагіної сюжетно самодостатній і структуротвірний (включаючи угоду Лісу з Волковицем, яка може викликати віддалені асоціації з відповідним сюжетним елементом «Лісової пісні» Лесі Українки), що відрізняє роман від «Гонимарника» і «Безсмертних» Д. Корній, «...Коли сонце було стозрячим. Амулет волхва» О. Радущинської, «Джонатана Стренджа і містера Норрелла»

С. Кларк та низки інших творів, де звертання до пантеїстичного світогляду є допоміжним елементом у формуванні складної інтертекстуально насиченої комбінаторної міфопоетичної парадигми.

Висновки. Здійснений аналіз доводить кафкіанський тип міфомоделювання в романах «Осінне Рондо місячної ночі» та «Її сукня» А. Рогашко і «Волковиці» М. Смагіної: віддалені від популярних у масовій літературі формул, письменниці моделюють свій фентезійний світ, вибираючи домінуючі в сюжетному плані інтермедіальний зв'язок із ритмом як організаційним началом (А. Рогашко) та власне пантеїстичну структуротвірну стратегію (М. Смагіна). В обох випадках наскрізним у творах стає мотив пам'яті: особистої («Осінне Рондо місячної ночі»), особистої та національної («Її сукня»), а також специфічно піднесеної позаісторичної пам'яті світу природи («Волковиці»).

Положення пропонованої статті можуть бути розвинені у форматі актуального й перспективного дослідження стану й тенденцій розвитку українського фентезійного і квазіфентезійного роману перших десятиліть ХХІ ст. на тлі світового фантастико-фентезійного літературно-мистецького процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. James E., Mendlesohn F. Introduction. *The Cambridge Companion to Fantasy Literature* / ed. by E. James, F. Mendlesohn. New York : Cambridge University Press, 2012. P. 1–4.
2. Наливайко Д.С. Міфологія і сучасна література. *Всесвіт*. 1980. № 2. С. 170–182 (стаття перша).
3. Гурдуз А.І. Концепт води в романі Олени Печорної «Химерниця». *Філологічні трактати*. 2020. Т. 12. № 1. С. 42–48.
4. Рогашко А. Осінне Рондо місячної ночі / передм. Г. Пагутяк. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 208 с.
5. Гурдуз А. Структурна домінанта міфопоетики роману Алли Рогашко «Осінне Рондо місячної ночі». *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Серія «Філологічні науки: (літературознавство)»*. 2016. Вип. 2(18). С. 96–101.
6. Finger A. Comparative Literature and Interart Studies. *Companion to Comparative Literature, World Literatures, and Comparative Cultural Studies* / ed. by S. T. de Zepetnek, T. Mukherjee. Bangalore; Chennai; Delhi; Hyderabad; Kolkata; Mumbai; Pune; Thiruvananthapuram: Foundation Books (Cambridge University Press India Pvt. Ltd.), 2013. P. 124–136.
7. Література на полі медій : колективна монографія / за наук. ред. Т.І. Гундорової, Г.М. Сиваченко. Київ : Дніпро: Акцент, 2019. 398 с.
8. Рогашко А. Її сукня. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 192 с.
9. Жодані І.М. Емма Андіївська і Віра Вовк: тексти в контексті інтерсеміотики : монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2007. 116 с.
10. Леви-Строс К. Міфологія : в 4-х т. Москва ; Санкт-Петербург : Унив. книга, 1999. Т. 1: Сырое и приготовленное. 406 с.
11. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. Москва : Акад. проект ; Мир, 2012. 331 с.
12. Гранецька В. Мантра-омана. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. 240 с.
13. Вайштайн У. Взаємовисвітлення літератури та музики: сфера компаративістики? *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія* / за заг. ред. Д. Наливайка. Київ : Києво-Могилян. акад., 2009. С. 393–410.
14. Смагіна М. Волковиці. Київ : КМ-Букс, 2016. 224 с.

«ГОЛОВАТЫЙ» Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА: СТРАТЕГІЇ ПЕРЕЛИЦЮВАННЯ І ТРОПИ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ

“GOLOVATY” G.F. KVITKA-OSNOVYANENKO: POST-COLONIAL STRATEGIES AND PATHS OF POSTCOLONIAL SPEECH

Малиновський А.Т.,

orcid.org/0000-0001-5687-6413

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського літературознавства
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті йдеться про майже недосліджений твір Г.Ф. Квітки-Оснoв'яненка «Головатый (Материал для истории Малороссии)» з огляду на наявність у ньому елементів контроверсійного мовлення, альтернативної концепції національної історії. Розглянуто роль психоемоційного компонента, родинного літописання і міжпоколіннєвої біографії у створенні регіональної моделі історії. Найголовнішим чинником є інтеріоризація подієвого плану у внутрішні структури людської поведінки, побуту, емоційного переживання об'єктивної логіки того, що відбувалося в минулому. Застосовано поняття краєзнавчого, локального погляду на загальнонаціональне в контексті імперського. Обґрунтовано нову модель історизму, крізь призму якої виявляються шляхи розвитку національної прози.

Доведено, що карнавальність є надзвичайно продуктивним інструментарієм у розкодуванні постколоніальних сенсів твору. Розглянуто засоби карнавалізації світу, серед яких перевдягання, маскування, різноманітні містифікації тощо. Цікавим моментом є співвіднесення зі *світом навиворіт* звичаєвого ладу Запорозької Січі. Встановлено щільний зв'язок між жанровою кумуляцією, нанизуванням анекдотів і життєвих казусів та засобами осмішування, карнавалізації. Акцентовано на особливій театральності, ігровому характері публічних акцій останнього запорожця, які вкладаються у фреймову структуру взаємодії суб'єктів. Виокремлюються мікросцени, акти, які стають інтродукцією для головної містерії розігрування ролі, мімікрії на очах імперських осіб і цариці. Обґрунтовано модерне розуміння ідентичності, яка стає предметом торгу, культурного обміну, обстоювання своїх прав. Використання колоніальної екзотики слугує виразним проявом перформативної поведінки, що є запорукою досягнення мети на імперській сцені. Демонстрація подвійної ідентичності здійснюється й за допомогою віртуозного володіння мовними кодами, які поєднуються часто в межах однієї комунікативної ситуації. Серія епізодів, казусів постає формою репрезентації історичної пам'яті, її побутування в наративі, жанрі, фабулі.

Ключові слова: анекдот, карнавальність, перелицювання, колоніальний, культурний обмін.

The article is about the almost unexplored work of G.F. Kvitka-Osnovyanenko “Golovaty (Material for the history of Little Russia)” given the presence of elements of controversial speech, an alternative concept of national history. The role of the psycho-emotional component, family chronicle and intergenerational biography in creating a regional model of history is considered. The most important factor is the internalization of the event plan into the internal structures of human behavior, life, emotional experience of the objective logic of what happened in the past. The notion of local lore, local view of the national in the context of the imperial is applied. A new model of historicism is substantiated, through the prism of which the ways of development of national prose are clarified.

It is proved that carnival is an extremely productive tool in decoding the postcolonial meanings of the work. Means of carnivalization of the world are considered, among which disguises, disguises, various mystifications, etc. An interesting point is the correlation with the world inside out the customary system of the Zaporozhian Sich. There is a close connection between genre cumulation, stringing of anecdotes and life incidents and means of ridicule, carnivalization. Emphasis is placed on the special theatricality, the playful nature of the public actions of the last Cossack, which are embedded in the frame structure of the interaction of the subjects. There are micro-scenes, acts that appear as an introduction to the main mystery of role-playing, mimicry before the imperial figures and before the queen. The modern understanding of identity, which becomes the subject of bargaining, cultural exchange, defense of one's rights, is substantiated. The use of colonial exoticism is a clear manifestation of performative behavior, which is the key to achieving the goal on the imperial stage. Demonstration of dual identity is carried out with the help of virtuoso mastery of language codes, which are often combined within a single communicative situation. A series of episodes and incidents is a form of representation of historical memory, its existence in the narrative, genre, plot.

Key words: anecdote, carnival, personification, colonial, cultural exchange.

Постановка проблеми. Потреба художнього переосмислення національної минувшини диктувалася не лише загальним інтересом до неї, але й необхідністю пов'язати своє приватне життя, власну долю з історією впливового роду Квіток, постанням малої Вітчизни, крайової, місцевої ідентичності та її ролі у кшталтуванні модерної

нації. Письменник у такий спосіб долучається до творення родинного літопису, черпаючи з нього матеріал та опрацьовуючи його відповідно до законів *повіствування* нового типу. Відлуння описаних у приватній хроніці подій в окремих творах, ба більше, проєкції на сучасність національних рухів минулого, державницьких ідей,

великих історичних епох Гетьманщини і Руїни має неабияке моделююче значення, відбиває текстотворчі прийоми роботи з каноном, його актуалізацію в нових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині текст вибраного для аналізу нарису залишається на периферії дослідницької уваги. Найбільшу цінність для його розуміння являють собою праці з постколоніальної проблематики, теорії фреймів і карнавалу як невід'ємного підґрунтя національної культури. У монографії О. Борзенка творчість Г.Ф. Квітки-Основ'яненка розглянута з позиції регіональної ідентичності, крайової психології з притаманними їй рисами пограниччя. Стрижневим моментом дослідження є зіставлення імперського і локального, центру і периферії, поглядів зсередини метрополії і збоку, з околиці. У вельми цікавій статті Т. Гундорової колоніальність інтерпретується в специфічних кодах перевдягання: театральності, маскарадності, мімікрії. Дослідження історика В. Маслійчука сприяють розумінню слобожанської ідентичності, регіональної історії. Концепція І. Гофмана дає змогу розглянути акції й дії головного героя в категоріях фрейму як структури із завчасно розподіленими ролями і сценаріями. Монографія М. Шкандрія є спробою розглянути тексти Квітки саме під таким кутом зору.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити механізми використання карнавальності як культурного коду в контексті тропів і засобів текстуалізації антиколоніального спротиву, довести продуктивність фрейму «лицедійства» у відносинах між імперією та підпорядкованою їй периферією, у ставленні колонізованого, субалтерна до влади та її найбільш репрезентативних символів, систематизувати різні прояви перелицювання як найпотужнішої дії культурного обміну, торгу колоніальною екзотикою.

Виклад основного матеріалу. Однією з перших спроб інтерпретації історії крізь призму міжпоколінневої біографії був нарис Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Головатый (Материал для истории Малороссии)» (1829). Барвистому відтворенню образу останнього полкового старшини А. Головатого сприяли психоемоційні фактори, дитячі спогади письменника про особисте знайомство із запорожцем, відомості про контакти батька письменника Ф. Квітки з представниками козацької старшини. Цілком ймовірним є також чинник інтертекстуальної дії регіональної версії історії, місцевого літописання в особі дядька письменника Іллі Квітки, який, пропустивши зна-

чуці події крізь власний психологічний досвід та, можливо, використавши матеріали родинної хроніки, зміг вказати на «просвітницький зміст ліквідації козацької автономії» і зробити свої «Записки про слобідські полки» взірцевою моделлю для подальшої історіографії [5, с. 337].

Відверто іронічним є вступ, де після полеміки з відомим на той час історичним твором провладної спрямованості пропонується власна версія викладу подій від всесвітнього потоку до постання Російської імперії і Запорозької Січі і ліквідації козацької вольниці. Зачин схематично повторює літописний канон про генеалогію слов'янських племен і походження Русі на широкому тлі біблійної і світової історії. Проте перегуки з «Повістю минулих літ» зміщуються в бік десакралізації, навмисного зниження минулого на рівні фабулярності, суцільної белетризації і представлення сфери високого, піднесеного, державного у прозаїчному ошатненні, колоритно виписаній череді подій як ланцюжка майже новелістичних, подекуди анекдотичних ситуацій. Тому «священні» моменти літописної оповіді обминаються, відверто ігноруються і створюють враження порожнечі порівняно з насиченим подіями описом діяльності Головатого. Центр оповіді переноситься з об'єктивного перебігу подій на сферу особистісного, інтимного, точніше, на проникнення історичного процесу у внутрішній світ людини, її побут, стосунки з безпосереднім оточенням. Історія вторгається в дім, наповнюючи камерний простір подієвістю, бурхливістю і, як наслідок, змінюючи долі «приватних» людей, які згодом стають частиною історичного життя, впливають на нього і повертають у потрібне для становлення нації русло.

Ця модель наративу передбачає навіть перетворення *неісторичного* на історичне, а прийом «переплетіння доль» сприяє інтеріоризації глобального змісту у сфері чутливості окремої людини або локальної спільноти. Не останню роль відігравав сентименталізм як органічно притаманний українській літературі спосіб відтворення психоемоційного життя і тип «чутливості тубільного походження» (Зеров). Камерність і приватність сентименталізму добре узгоджувалися з місцевим, крайовим оповідним дискурсом. «Так формувалося своєрідне краєзнавче зацікавлення минулим, виявлене в численних спогадах, фамільних літописах, анекдотах, повчальних оповідках, в яких важливим елементом виступала особиста причетність автора чи його роду до відомих історичних подій. Власне, Квітка у своєму нарисі пропонує читачеві такий

“краєзнавчий” погляд на минувшину, навіть доле-носні речі інтерпретуючи через “мале” й “наближене”» [1, с. 230].

Зосередившись на гостроті фабули, Квітка змальовує «чоловіка дикого і страшного», який у заметіль грудневого вечора 1787 року з’являється в затишному патріархальному маєтку, грубо порушуючи спокій родини і лякаючи всіх своїм вбранням. Поява чи то гайдамаки, чи то «харциза-запорожця» в «большой волчьей шубе, на голове ужасной мохнатой шапке с длинными, висячими и также мохнатыми ушами» в перспективі всього твору створює типово карнавальну ситуацію з маскуванням і перевдяганням. Уведення незнайомця в сюжет здійснюється шляхом його поступового впізнання, розгадування, причому він і сам допомагає цьому, демонструючи традиційні поведінкові практики та етикет запорожця. Знявши свій химерний одяг, «страшный гость явился явился обыкновенным “гостем”, порядочным господином», бо ж під сподом був убраний відповідно до світських стандартів. Не лише бруталне мовлення запорожця, а й демонстрація своєї обізнаності, навіть поведінки характерника викликають здивування, створюють інтригу, яка, правда, відразу профанується («здесь должны быть проказы, или, как ныне называют *по-русски*, “мистификация” кого из знакомых»). У дворянському маєтку Головатий, по суті, розігрує маскарад, репрезентуючи семіотику «низової» неофіційної культури Запорозької Січі. Тому він і сприймається як представник антисвіту, втілюючи додатково проімперський негативний стереотип запорожців як бісів, нападників і розбишак.

Оскільки між цим уявленням і справжньою опозиційністю козацької вольниці до соціальних норм практично не відчувалася різниця, штучний стереотип і низова культура накладалися одне на одне і приводили в дію ефект подвійних смислів, віддзеркалення в єдиному образі офіційної ідеології і неофіційної архаїчної народної поведінки. Балансування між ними є надзвичайно зручним інструментарієм для розкодування колоніальних структур, ілюстрації тонко продуманого використання імперією елементів *своєї*, автентичної культури з метою конструювання *чужого* ворожого образу. М. Попович охарактеризував ієрархію Січі в категоріях карнавалу: «З погляду нормального соціального світу з його структурами Низ становив “антиструктуру” і “антисвіт”. Сама назва “Низ” має не тільки географічний сенс; Запоріжжя було простором безпосереднього контакту з “чужим світом”, а отже, “нечис-

тим”, “нижнім”, таким, що знаходиться на межі з Хаосом. Власне, Січ знаходилася за “порогом” свого, освяченого і окультуреного віками, господацьки й духовно освоєного простору... За соціально-культурним змістом запорізький Низ є світом “*навиворіт*”, що й визначає його *сміхову, карнавальну символізацію*» [6, с. 165].

Прочитання низки анекдотів, казусів, що трапилися з Головатим, крізь призму категорій карнавальної культури полегшує розуміння непростих взаємин між колонізованим і колонізатором, підлеглим і владою. Зазначимо, що обидва дискурси практично нероздільні, подекуди злиті в єдиному мовленнєвому потоці або невербальному жесті. Амбівалентність просякає без виключення всі рівні оповіді, досягаючи ефекту хамелеона, програвання ролей відповідно до ситуацій. Під запорозькою шубою був сюртук синього кольору, голова підстрижена за тодішньою модою, за козацькою грубістю приховувалася освічена світська людина. Проте, коли герой навіть вдається до переміни декорацій і демонструє за допомогою «чистого, употребительного языка» свою приналежність до імперського дискурсу, крізь його мовлення мимоволі проривається стихія національного слова, хоча не без відтінку відданої на відкуп імперією екзотичності («чего неудобно было выразить так верно и сильно по-русски, тут он *украшал* – и точно украшал – речь запорожскою поговоркою, и все кстати и неподражаемо»).

Варто зауважити, що подвійна семіотизація стає нормою після реформування запорізького війська в чорноморське, коли до традиційно козацьких обов’язків і посад додавалися чини регулярної армії, а одяг ставав більш одноманітним, уніфікованим, окремі деталі армійської атрибутики нашивалися на старі мундири. Це суміщення й суто формальне поєднання звичаєвого, неписаного зі штучним, офіційно регламентованим і номенклатурним ставало нормою часу. Вельми прикметно, що обмін емблематикою і символікою здійснювався і в зворотному напрямі. Не лише Головатий був нагороджений орденами св. Георгія та Володимира 3-го ступеня, але й Потьомкін отримав титул «великого гетьмана» і утримував «гетьманський конвой». Високоповажні особи іменувалися жартівливими карнавальними прізвиськами (Потьомкін – Грицько Нечеса) і виконували роль таких собі кураторів, покровителів Запорізької Січі. Однак це паритетне існування офіційної і неофіційної культур, палацового етикету і перевернутої ієрархії козацької вольниці виявляється позірним і пояснюється ідеологічно, стаючи імагологічним образом, маркером

здійснюваного імперією обміну на засадах демонстрованої лояльності. У межах цього сценічного майданчику «“малоросійський” колоніальний маскарад розігрується всередині офіційної культури Російської імперії. У найзагальнішому сенсі через мову, одяг, типи простодушного й екзотичного народу відбувається імітація народності і “вписування” Малоросії у структури імперської культури та імперської влади. Так продукується і репродукується колоніальність, яка передбачає стирання автентичних етнонаціональних ознак, їхню гібридизацію й надмірність деталей, взятих із різних сфер – козацької історії, придворного одягу, елементів родинного життя, царського етикету...» [3, с. 30].

Головна акція Головатого розігрується в Петербурзі, куди підтягуються потужні ресурси карнавальності з безперервною зміною масок, підлаштуванням під ситуацію, увінчанням-розвінчанням та іншими формами репрезентації «навиорот». Докладно виписана сцена депутації являє собою фрейм із численними варіантами ігрової поведінки, серією театральних мікростав, побудованих на перевтіленнях і не менш змістовних цезурах між ними. Останній запорожець вдається до гри з цілком прагматичною метою, здійснюючи майже товарний обмін ідентичності на соціальні привілеї і матеріальні статки. І. Гофман вважає гру проявом фреймової структури, в межах якої відбувається обмін, інтеракція, домовляння. «Гра – це форма взаємодії “чужаків”, які уважно вивчають один одного, приглядаються і, нарешті, приймають один одного з непомітно напруженою чемністю. Під грою тут розуміємо не інсценування уявлюваної ситуації, а цілком реальний обмін діями і ресурсами для досягнення мети» [2, с. 48]. Герой нарису вдається до лицедійства з множинною ускладненою структурою, бо ж в ньому уявне і реальне, зовнішнє і внутрішнє зрощені і майже не піддаються розмежуванню на практиці. Окремі прояви справжнього, щирого, відвертого існують хіба що в найпотаємніших глибинах поведінки, непримітних жестах, словах, авторських коментарях.

По-перше, Головатий зовсім не проти інсценувати вироблений суспільною свідомістю стереотип запорожців як «диких людей» зі страшними обличчями, дивного вигляду, які не знають людської мови і на все реагують не відомими жодному лексикону вигуками «та ни», «еге», «атож». «В такій маске Головатий явився к докладчикам, и ими описан был такими красками государыне...». Імаготип недолугих, грубих і неосвічених січовиків щоразу нарощується і навіть набуває ознак тубільної екзотизації, постає майже кітчовим, лубочним. Проте

зсередини стереотип має потужну підривну силу, яка оприявнюється в іронічних деталях, помічених авторським оком. Оповідь тримається на цьому ефекті подвійних планів, балансуванні зовнішнього і внутрішнього, офіційного, публічного і приватного. Погоджуючись із вельможами щодо необхідності дотримуватися палацового етикету, запорожці реагують так: «Чуємо! – отвечал Головатый своим наставникам, смотря в землю; *но при этом левый угол верхней губы его незаметно мигнул*» [4, с. 20]. Відразу цей «неофіційний» жест оприявнюється словесно як спротив світському церемоніалу та ігнорування палацової ієрархії: «Як сьуміємо». Справжнім порушенням диспозиції постає сцена появи групи людей із виголеними головами, оселедцями та довгими вусами, екзотичному одязі посеред блискучої, по-європейськи одягненої придворної еліти. Очевидно, контрастна картина запорожців на загальному парадному тлі не лише викликає критичні судження на їхню адресу, але й сприяє тонким спостереженням Головатого, який є головною контроверсійною фігурою на цьому маскарадї. Виявляється, ті, хто висміює та осуджує, самі заслуговують на гостру критику за їхнє мавпування, сліпе копіювання чужого, галоманію. Вельможі теж охоплені суцільним лицедійством, дистанціюються від *свого*, граючи в *чуже*, розмовляючи один з одним французькою мовою. Апофеоз розвінчання настає після урочистої промови «чистым выговором и приятным тоном» із емблематично значущим вкрапленням «та й годі», що вразило вельмож і сподобалося імператриці. За розвінчанням відразу йде увінчання, ідеалізація цариці в поняттях патерналізму, усвідомлення природності підпорядкування верховній владі, персоналізованої в кровноспоріднених категоріях: «Внимая же словам моим, “мати наша” скоро восприняла свой взор и улыбку, с окончанием речи удостоверяющую меня в снисхождении, благоволении и милости. Заметно было, что “та й годи”, произнесенное мною отличным от русской речи тоном и голосом, поразило ее и вынудило едва заметную усмешку» [4, с. 22].

Водночас це зведення на п'єдестал сповнене іронії, прохач від запорожців увесь час слідкує за найтоншими, найдрібнішими мімічними рухами цариці, поява і зникнення посмішки на її обличчі є для нього особливим маркером прихильності, стаючи також віддзеркаленням реакцій і оцінок щодо дивного лицедійства з боку вельмож. Квітка доречно фіксує цезури між віртуозною мімікрією і моментами розмаскування, спробами продемонструвати справжнє *я*, ідентичність, що не підлягає товарному обміну. Хоча ж насправді цезури

такого роду є радше бажаннями письменника, виникають в його уяві. «Головатий отбросил уже свою маску как ненужную и начал показывать себя в настоящем своем виде, “но, – как говорил он, – когда попал в круг придворных, а притом имея на руках важное дело, должен был еще взять в помощь волчий рот и лисий хвост”» [4, с. 22].

Отже, лицедійство перетворюється на повсякденний ритуал, необхідний для включення героя в імперські структури і досягнення життєво важливої мети. Запорізька Січ стає в цих структурах екзотизованим образом, уявною спільнотою, ідеологічним конструктором, придатним для ведення перемовин, здійснення обміну в площині прагматичної комунікації. «Между тем Головатый вошел в моду», – констатує оповідач і з потужним нарощувальним темпом демонструє вдавання героя до різноманітних мімікрійних технік. Це і лестощі на адресу великих князів, і панегірики Катерині, які сусідили з майже фетишизацією, і складання жалібних пісень, і удаване ридання, сльозливість, – усе слугує остаточній меті Головатого. Він перетворює ідентичність на товарний знак, уявний образ, культурний патерн, за посередництвом яких ведуться перемовини і здійснюється обмін. Промовляння з позиції меншого, колонізованого, дотепна експлуатація фольклорного нарративу із прихованим зверненням до цариці з приводу отримання Тамані постають проявами лицедійства як політичної тактики, запоруки успіху.

У фреймовій концепції «феномен “лицедійства” в аналізі міжнародних конфліктів з ігрової позиції показав, що наддержави так само, як і вуличні торговці, всім своїм виглядом виражають загальнолюдські цінності, щоби потенційні покупці змогли реалізувати притаманне їм бажання “зберегти обличчя” та прихильність нормі, навіть якщо це обличчя належить зовсім не їм» [2, с. 49]. Ясна річ, ця гра цілком відбиває взаємини між імперським центром і підпорядкованою йому периферією і вимагає політики лояльності, підтримання патерналістського іміджу. Головатий розуміє це та успішно випродуковує колоніальну екзотику на імперських теренах, вдаючись до низової, бурлескної поведінки, переносячи національну атрибутику в парадні зали, інсценізуючи «малоросійський» маскарад не як щось *чуже*, а як інваріант *свого*, пізнаного в *іншому*. «Головатого пригласили по-прежнему на обеды и всегда с бандурою, просили спеть “свою” песню; он пел и *при случае* плакал припевая или пел приплакивая. Говорили: “Как хитер черноморец! Написал жалобу, подделал голос и поет публично”» [4, с. 25]. Т. Гундорова, простежуючи діалектику

і креативну силу бурлеску в репродукуванні колоніальності, зазначає, що «традиція бурлеску як “неофіційної” мови на основі “мужичьего наречия” закріплює колоніальний статус України, виокремлюючи її як екзотичну і простодушну провінцію, і водночас “вписує” в статусі підкореного й пристосованого “іншого” в структури імперської культури» [3, с. 32].

Справжній перформанс із перевдяганням та зміною мовних кодів розіграє Головатий на шляху до Царського Села. Створюючи гротескні ситуації, ідентифікуючи свою поведінку за допомогою архаїчної лексики і тим самим ототожнюючи себе з виробленими здавна моделями слабшого, підкореного, герой пришивдшує хід справи й отримує Тамань.

Вдаючись до технологій формування іміджу за допомогою розкручування пружини чуток і пліток, закріплюючи уявний образ віртуозним лицедійством, запорожці, за влучним висловом М. Шкандрія, в столиці «щасливо “поставили на сцені” українську ідентичність». Зрозуміло, сценічність зумовила ті подвійні коди, які є передумовою прочитання постколоніальних смислів. Адже лояльність Головатого до імперії – це продукт його лицедійства, тому є двозначною. «Його нарікання від імені війська так само, як і його майстерно написане звернення, сповнене поваги до імператриці та захвату перед нею, – все це твори, виставлені на публіку, але ясно, що його щирі почуття належать історичній Січі. Публічна вистава автономної ідентичності пов’язана з порушенням умовностей світського товариства: мова й манери запорожців інколи напрочуд грубі, межують із неповагою до імперської влади, консервативних вартостей та ієрархії. Молодий Квітка відкриває у своїх гостях ідентичність, з якою він глибоко пов’язаний» [7, с. 216–217].

Висновки. Карнавальність у нарисі Квітки є способом текстуалізації історії, яка включається в процес переосмислення сучасності і стає піддатливим матеріалом для постколоніального письма з його нетривкими подвійними кодами. Вироблена на підґрунті складної взаємодії минулого і теперішнього поетика історії поєднує тропологічний характер із ментальним переносом ідей, образів, іміджів за допомогою селекції, відфільтровування історичною пам’яттю. Емоційно відібрані фрагменти минулого дискурсивно оформлюються у відповідні тропи і жанри, які навантажуються додатковими моделюючими функціями і віртуозно підлаштовують нарацію під ідеологічні завдання автора. Сугестивний вплив фамільної хроніки, одомашнення історії

особистими спогадами про гостювання і бенкети запорожців у родинній господі, насичення оповіді анекдотичною фабулярністю, різноманітними

формами лицедійства, – все це сприяє самобутній поетиці історії, в якій закладені коди національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борзенко О. Сентиментальна «провінція» (Нова українська література на етапі її становлення). Харків, 2006. 322 с.
2. Гофман И. Анализ фреймов. Эссе об организации повседневного опыта. Москва, 2004. 752 с.
3. Гундорова Т. Микола Гоголь і колоніальний кітч. *Гоголезнавчі студії*. 2009. Вип. 18. С. 17–40.
4. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Зібрання творів у семи томах. Київ, 1981. Т. 6. С. 518–582.
5. Маслійчук В. Ілля Іванович Квітка – малознаний історик кінця XVIII – початку XIX століття. *Український археографічний щорічник*. 2006. Вип. 10/11. С. 318–342.
6. Попович М. Нарис історії культури України. Київ, 1998. 728 с.
7. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби. Київ, 2004. 296 с.

УДК 821.161.2–31.09+929

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.34>

МОНОДРАМА-АНТИУТОПІЯ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ІРВАНЦЯ: ЖАНРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

MONODRAMA-ANTIUTOPIA IN THE WORKS OF ALEXANDER IRVANTS: GENROLOGICAL ASPECT

Ніколаєва О.Ю.,

orcid.org/0000-0002-7196-4611

викладач кафедри україністики

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

У статті з позицій жанрології досліджено художні особливості п'єс Олександра Ірванця «Recording» і «Маленька п'єса про зраду для однієї актриси». Монодрама-антиутопія представлена як результат складних жанрових трансформацій сучасної драми. Драматургія XX – початку XXI ст. становить надзвичайно складне явище, що підтверджує, зокрема, велика кількість теоретичних підходів, покликаних осмислити та класифікувати мистецькі феномени, які формують сучасний драмопис, чи навіть спрогнозувати його розвиток. Одним із найважливіших аспектів, у яких теоретично осмислюється драматургія, є її жанровий склад; водночас саме цей фундаментальний модус існування драми належить до найбільш дискусійних. Постмодерністські тенденції до розхитування жанрової системи, численні авторські варіанти усталених у літературі жанрів і потужні жанротворчі процеси, у межах яких драма активно взаємодіє з епосом і лірикою, послуговується досягненнями інших видів мистецтва, суттєво ускладнюють теоретичні рефлексії у царині жанрології. На основі аналізу праць сучасних дослідників конкретизовано тематичні та поетологічні особливості цього жанрового утворення. Досліджено роль процесів епізації й ліризації драматичного матеріалу, що великою мірою сприяють виникненню та кристалізації жанрових форм монодрами та драми-антиутопії. Проаналізовано явище суб'єктивізації драматичного роду літератури як потужний чинник творення монодрами. Окреслено особливості персонажа таких драматичних творів: екзистенційного суб'єкта, носія глобальних загальнолюдських цінностей і проблем, який перебуває у ситуації вибору. Особливу увагу приділено часо-просторовій організації художнього цілого творів-репрезентантів: хронологічній співвіднесеності ситуації розповіді й зображуваних подій; кореляції антиутопічного модусу з поточним історичним моментом. Виявлено характер індивідуально-авторської репрезентації естетичних категорій трагічного й абсурдного. Здійснено спробу конкретизації цих дефініцій з огляду на фундаментальні світоглядні особливості сучасної літератури, передусім занепад «чистого» жанру трагедії з одночасним посиленням модусу трагічного у художніх творах. Простежено кореляцію жанрових матриць, репрезентованих названими монодрамами, зі світоглядними домінантами постмодернізму («ускладненість комунікації», «метанаративи», тілесність»). На прикладі п'єс О. Ірванця продемонстровано художні шляхи втілення актуальної філософської проблематики сучасної літератури в образній системі та наративних стратегіях монодрами-антиутопії.

Ключові слова: драма, жанр, монодрама, драма-антиутопія, постмодернізм, трагічне, абсурд.

The article explores the artistic features of the plays “Recording” and “A Little Play about Betrayal for One Actress” by Alexander Irvantz from the standpoint of genrology. Monodrama-antiutopia is presented as a result of complex genre transformations of modern drama. Dramaturgy of the twentieth and early twenty-first centuries constitutes an extremely complex phenomenon, confirmed, in particular, by a large number of theoretical approaches designed to comprehend and classify

the artistic phenomena that shape contemporary dramapoeia, or even to predict its development. One of the most important aspects in which drama is theorized is its genre composition; at the same time, it is this fundamental mode of drama's existence that is among the most debatable. Postmodernist trends toward a shattering of the genre system, numerous authorial variants of genres accepted in literature, and powerful genre-making processes in which drama actively interacts with epic and lyric poetry and makes use of the achievements of other art forms make theoretical reflections in the field of genre studies very difficult. Based on the analysis of the works of a number of contemporary researchers the thematic and poetological features of this genre formation are specified. The role of the processes of epization and lyricization of dramatic material that contribute greatly to the emergence and crystallization of the genre forms of monodrama and drama-antiutopia was investigated. The phenomenon of subjectivization of dramatic kinds of literature as a powerful factor in the creation of monodrama was analyzed. The peculiarities of the character of such dramatic works are defined: existential subject, bearer of global universal values and problems, who is in the situation of choice. Particular attention is paid to the spatial organization of the artistic whole of the works of representation: the chronological correlation of the narrative situation and the events depicted; the correlation of the anti-utopian modus with the current historical moment. The author reveals the nature of the individual author's representation of the aesthetic categories of the tragic and the absurd. An attempt to specify these definitions, taking into account the fundamental philosophical features of modern literature, primarily the decline of the "pure" genre of tragedy and the strengthening of the modus tragic in works of fiction. We have traced the correlation of the genre matrices represented by the named monodramas with the worldview dominants of postmodernism ("complexity of communication", "metanarrative", corporeality). By the example of the plays by A. Irvants we demonstrate artistic ways of embodiment of actual philosophical problems of modern literature in the imagistic system and narrative strategies of monodrama-antiutopia.

Key words: drama, genre, monodrama, drama-antiutopia, postmodernism, tragic, absurd.

Постановка проблеми. Драматургія ХХ – початку ХХІ ст. становить надзвичайно складне явище, що підтверджує, зокрема, велика кількість теоретичних підходів, покликаних осмислити та класифікувати мистецькі феномени, які формують сучасний драмопис, чи навіть спрогнозувати його розвиток. Одним із найважливіших аспектів, у яких теоретично осмислюється драматургія, є її жанровий склад; водночас саме цей фундаментальний модус існування драми належить до найбільш дискусійних. Постмодерністські тенденції до розхитування жанрової системи, численні авторські варіанти усталених у літературі жанрів і потужні жанротворчі процеси, у межах яких драма активно взаємодіє з епосом і лірикою, послуговується досягненнями інших видів мистецтва, суттєво ускладнюють теоретичні рефлексії у царині жанрології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх двох десятиліть з'явилася значна кількість праць, у яких здійснено спроби аналізу та класифікації жанрових тенденцій драматургії ХХ – початку ХХІ ст., запропоновано ґрунтовну розробку теорії окремих драматичних жанрів, простежено глибинні зв'язки родо-жанрового виміру з іншими художніми рівнями драматичного твору, зокрема міфологічною основою драми як літературного роду (дослідження О. Бондаревої [2], Ж. Бортнік [3], Ю. Веремчук [6], Т. Вірченко [7], О. Євченка [10], О. Когут [15], А. Липківської [17], М. Шаповал [22] та ін.). Постмодернізм як провідний художній стиль межі ХХ–ХХІ ст. особливо загострює окреслену проблему. Н. Бернадська говорить про «суперечність між основними постулатами постмодернізму і такою категорією, як "жанр". Якщо постмодернізм прагне зруйнувати будь-які ієрархії, то

жанр – це сукупність певних констант, характеристик, просторово-часових, сюжетних, композиційно-мовних способів вираження авторської позиції» [1, с. 211]. Складність процесів жанротворення у царині сучасної драматургії; оказіональність і одиничність авторських жанрових визначень, відзначена, зокрема, О. Бондаревою [2, с. 452]; ключова роль інтермедіальності у розгортанні драматичного дійства – усе це значно ускладнює теоретичне осмислення жанрового складу драматургії кінця ХХ – початку ХХІ ст. Досить часто дослідники обмежуються констатацією розмаїття й різновекторності жанротворчих тенденцій, не намагаючись запропонувати власну жанрову класифікацію (С. Гончарова-Грабовська [8], Л. Чернієнко [21] та ін.). Є. Васильєв вважає неправомірною відмову від вироблення чіткої класифікації жанрів сучасної драматургії, зауважуючи, що проблеми жанрового поділу не обмежуються цією цариною мистецтва – вони значно давніші та стосуються й інших літературних родів – епосу й лірики. На думку дослідника, надзвичайне розмаїття авторських підходів до розробки художньої структури і, відповідно, жанрового визначення драматичних творів, тим не менше, дозволяє запропонувати цілу низку критеріїв жанрового поділу сучасної драматургії. До таких критеріїв належить розмір (одноактні й багатоактні драми); кількість дійових осіб; оригінальність сюжету; жанровий канон, жанрова чистота [5, с. 150–151], однак дослідник зазначає, що всі ці критерії, незважаючи на правомірність їх застосування до вивчення сучасної драматургії, є видовими або ж метажанровими й навряд чи дозволять виробити чітку жанрову класифікацію драматичних творів нової межі століть. Сформував таку класифікацію можна

лише за умови застосування єдиного критерію, і цей критерій, на думку Є. Васильєва, повинен бути саме жанровим, тобто враховувати «жанрові трансформації, модифікації, новації, а також жанротворчі процеси» [5, с. 151]. На основі присутніх узагальнень вчений виділяє у сучасній драматургії три жанрові групи: жанрові трансформації, що становлять переосмислення «чистих» (комедії, трагедії) і «гібридних» (трагікомедії, трагіфарсу) жанрів, лінія розвитку яких фактично не переривалася; жанрові модифікації, сутність яких полягає у відновленні та варіюванні архаїчних жанрів драматургії (містерії, фарсу, комедії дель арте тощо), що упродовж тривалого часу (часто кілька століть) залишалися поза увагою драматургів; жанрові новації (визначення стосується «наймолодших» явищ, які сформувалися у драматургії межі ХХ–ХХІ ст.: драми-сиквелу, драми-приквелу, драми-кросоверу, драми-рімейку тощо) [5, с. 153].

Постановка завдання. Отже, метою статті є окреслення художньої своєрідності монодрами-антиутопій Олександра Ірванця, що формується змістовими та поетикальними матрицями жанрів (монодрами та драми-антиутопії), стильовими особливостями постмодернізму й індивідуально-авторським світобаченням.

Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: простежити характер оприявлення провідних художніх рис монодрами та драми-антиутопії у творчості О. Ірванця; виявити особливості художньої репрезентації естетичних категорій трагічного й абсурдного у монодрамах автора; визначити характер кореляції художньої картини світу, представленої творами драматурга, зі світоглядними й естетичними засадами постмодернізму.

Окреслена мета і завдання зумовили застосування відповідних методів: *порівняльного*, що дав можливість зіставити зразки монодрами, репрезентовані у творчості О. Ірванця, а також різні теоретичні позиції, з яких осмислюються аналізовані жанри у сучасній гуманітаристиці; *описового*, що дозволив здійснити мікроаналіз художньої структури монодрам автора; *типологічного*, на основі якого було виявлено присутні риси постмодернізму, властиві художній картині світу, представлений у творах драматурга.

Виклад основного матеріалу. Жанр монодрами утверджується як своєрідна реакція на дедалі більше зростання цінності людської індивідуальності, уваги до внутрішнього світу рефлектуючого суб'єкта. На зламі ХХ–ХХІ ст. розвиток монодрами позначений особливою

активністю. Цей жанр здобуває у сучасній драматургії панівні позиції з огляду на великі можливості психологізації, відтворення роздвоєної свідомості, складну взаємодію ліричного й епічного модусів. О. Ірванець, як і інші драматурги межі ХХ–ХХІ ст., долучається до створення монодрам. Класифікуючи тематичний склад жанру, Ж. Бортнік визначає теми монодрам автора як фантастичну («Recording») і суспільно-політичну («Маленька п'єса про зраду для однієї актриси») [3, с. 60–61]. Для обох творів характерний потужний елемент фантастики, представленої у постапокаліптичному й антиутопічному ключі; у кожному з них автор вдається до моделювання складної й добре структурованої картини світу, застосовуючи відповідно до законів жанру тільки одного наратора. Водночас ця художня картина світу не стає самоціллю, вона покликана представити не стільки ідею суспільного поступу, деградації / еволюції соціуму, скільки внутрішній світ людини, змушеної до важкого протистояння або болісного переродження перед обличчям жорстоких обставин. Незважаючи на велику роль епічного і ліричного струменя у жанрі монодрами, особлива «оголеність» героя перед обличчям долі чи не найяскравіше втілює провідну особливість власне драми як літературного роду, акцентовану Н. Лейдерманом [16, с. 474]: людина у стані вибору, у ситуації протистояння тому, що в найширшому розумінні може бути означене як «доля», – риса, успадкована, очевидно, від часів античної трагедії. Тотальність свідомості героя у художньому світі монодрами зумовлює не тільки особливий модус сповідальності як характерну ознаку жанру, а і специфіку самої концепції персонажа. «Цінність людини у монодраматичному освоєнні є абсолютною (поняття “герой”, “маленька людина”, “звичайна людина” втрачають свій попередній сенс)» [3, с. 61], оскільки вся увага зосереджується на внутрішній роздвоєності, душевному житті персонажа. Виразною ілюстрацією цієї жанрової особливості монодрами може слугувати вступна ремарка з п'єси «Recording»: «З глибини темного простору з'являється СТАРИЙ. Він дуже-дуже старий. Або не дуже. А може, і зовсім не старий» [13, с. 19]. Екзистенційна загостреність внутрішнього конфлікту в цьому творі О. Ірванця досягає максимуму, оскільки персонаж є останньою людиною на Землі, що протиставляється не певним особам, згаданим у його сповіді, і навіть не політичній системі, а небутті: «Нікого тут немає. Лише залишок чоловіка з найбільш середньою кількістю еритроцитів у крові човгає безкінечними

коридорами...» [13, с. 35]. Оскільки у монодрамі слово здобуває особливу вагу, ототожнюючись із вчинком, то комунікативна поведінка персонажа стає другою за значущістю ознакою жанру [3, с. 192]. Адресат монологічного висловлювання персонажа може бути реальним, уявним, потенційним; сповідь наратора може безпосередньо адресуватися глядачеві, однак у кожній із цих ситуацій конфлікт, так чи інакше, зосереджено в душі героя. Так, героїня «Маленької п'єси про зраду для однієї актриси» послідовно звертається до кількох співрозмовників: продавчині «тьоті Хони», котра стоїть під її вікном, суперниці, коханого і, нарешті, «старшого дорадника», з якими говорить по телефону. Твір містить і невербальну сцену танцю в інвалідному візку, що також характеризує персонажа («Страшно танцює. Гарно танцює. Страшно гарно танцює» [12, с. 11]). Життєвий простір героїні обмежений інвалідним візком і кімнатою, у якій вона перебуває. Зовнішній світ представлений у творі як «погляд із вікна»: Она констатує події, що відбуваються на вулиці, у такий спосіб уводячи глядача до антиутопічного світу, створеного уявою автора. Тут варто докладніше зупинитися на проблемі ідентичності, яка, на думку Ж. Бортнік, становить один із рушійних факторів моделювання художнього світу монодрами. У тексті п'єси відбувається низка зіставлень різних образів Я, що їх вербалізує герой. З етапами такого зіставлення корелює логіка розгортання сюжету, лінійно-циклічного за своєю природою. Його лінійність виявляється в самому акті мовлення, що розгортається від констатації помежівної ситуації через низку циклів розповіді до розв'язки. «Циклічність унааявнює процес творення суб'єктом дії низки образів Я-Інших (минулих, майбутніх тощо) – об'єктів, яких він інтерпретує, про яких розповідає та які опосередковано демонструють зміни психологічного стану єдиного суб'єкта дії» [3, с. 193]. Она з аналізованої п'єси О. Ірванця розкриває свою життєву історію й низку складних конфліктів, що маркують її існування, у діалогах із невидимими для глядача співрозмовниками. Сповідь-розповідь і емоційні репліки, звернені до знайомої, колишньої подруги та зрадливого коханого, виявляють різні іпостасі героїні й різні аспекти її життя. Героїня постає перед глядачем жертвою нещасливого кохання та політичного фанатизму, скривдженою жінкою, щастя якої вкрала зрадлива подруга, і зрештою – підступною прислужницею страхітливого державного апарату, образ якого моделюється у художньому світі п'єси за допомогою числен-

них алюзій на радянську історію. Значно вищий рівень художньої умовності й, відповідно, абстрагування від конкретно-історичних обставин життя персонажа виявляє п'єса «Recording». У ній ще більш рельєфно оприявнюється «хронотоп кризи та життєвого зламу» – визначення, запозичене Ж. Бортнік у М. Бахтіна для відображення специфіки часопросторової організації художнього світу монодрами [3, с. 126]. Складні модифікації часу і простору зумовлені в цьому жанрі взаємодією хронотопів суб'єкта й об'єкта. Перший утворюється самим актом висловлювання, сповіддю чи розповіддю персонажа, яка розгортається у його фізичному просторі. Другий формується тими образами, що виникають у розповіді персонажа, тобто визначається картиною світу, яка постає зі сповіді наратора. У «Recording» автор не дає чітких натяків на плин часу: персонаж, котрий веде оповідь, іменується Старим, його сповідь містить спогади про родину, дітей, досить активне життя; однак наратор не має уявлення про те, скільки часу минуло від моменту його ув'язнення в бункері, власне існування він усвідомлює тільки як безладні спогади й елементарні фізіологічні процеси й реакції тіла. Сповідь героя звернена до невідомого (передусім йому самому) адресата, який, можливо, колись знайде запис, де зафіксовано спогади останньої людини на Землі. Хронотоп об'єкта у цьому випадку характеризується значною широтою, охоплюючи безпосереднє минуле персонажа, історію війн, що змінили ландшафт і політичну карту Землі, а також роздуми Старого про імовірний розвиток подій після того, як він покинув домівку. Ця значна перспектива явно протиставляється замкненому простору бункера й моторошному позачасю, у якому існує тепер Старий. Утвердження власної ідентичності персонажа набуває глобальніших форм, ніж у «Маленькій п'єсі про зраду»: він ідентифікує себе не за належністю до певної політичної сили, соціального стану чи навіть гендеру, а як жива істота, протиставлена страхітливому небуттю. Персонаж зізнається, що зрадив би, якби побачив у підземеллі навіть хробака. В обох аналізованих монодрамах О. Ірванця властивість мовлення доносити або приховувати певний зміст стає засобом концентрації надважливих сенсів. Особливе смислове навантаження припадає на фінальну сцену, яка докорінно перевертає глядацькі очікування. Старий у п'єсі «Recording» плекає надію на те, що хтось бодай у майбутньому знайде запис із його сповіддю, однак, завершивши свою розповідь, виявляє, що у приладах, які він використовував, немає касет. Героїня «Маленької

п'єси про зраду» після виголошення пристрасних монологів, які звернені до невидимих співрозмовників і у яких вона постає жертвою, підводиться з інвалідного крісла, готуючись, за наказом «старшого дорадника», зустріти свого колишнього коханого. Такий фінальний поворот добре ілюструє один із провідних принципів постмодернізму як особливої естетичної системи, а саме – непевність, котру викликає у реципієнта розгортання твору [11, с. 223]. Основний психологічний ефект створюється завдяки протиставленню мовних партій героїні, що набувають у монодрамі статусу дій, і безпосередніх дій – невербальна поведінка дівчини викликає сумнів у щирості її сповіді й, відповідно, розгортанні подій, змодельованих завдяки розповіді. «Висловлене» і «невисловлене» створюють певну суперечність, що генерує особливу психологічну напругу. В естетичній системі постмодернізму ця суперечність може бути потрактована як недовіра до будь-якого вербалізованого знання, адже мова згідно з теоретичними викладками постструктуралістів постає як поле реалізації владних дискурсів. Тож і сповідь кожного з персонажів аналізованих монодрам виявляє свою фіктивну природу: фінальні дії Они, як уже було зазначено, перевертають уявлення про долю героїні; Старий сам висловлює сумнів у достовірності всього, що відбувалося на Землі після його ув'язнення. Аналізовані монодрами О. Ірванця – «Маленька п'єса про зраду для однієї актриси» і «Recording» – наділені основними ознаками антиутопії: соціологічністю, умовністю, асоціативністю [10, с. 7] та можуть бути зараховані до негативних драм-утопій (за класифікацією О. Євченка, котрий виділяє поряд із цим типом також алюзорну і дифузну драми-антиутопії [10, с. 8–9]). Звертаючись у своєму дослідженні до творів «Диктатор» В. Брюсова, «Потоп-82» О. Штейна, «Пліт мерців» Х. Мюллера, науковець окреслює коло тем, характерних для цього різновиду жанру: «тоталітаризм, («Диктатор»), спалах воєнного конфлікту за умов «холодної війни» («Потоп-82») або планетарну екологічну катастрофу («Пліт мерців»))» [10, с. 9]. Тема тоталітаризму закономірно звучить у творчості О. Ірванця («Прямий ефір», «Брехун з Литовської площі», «Лускунчик-2004»), проте у монодрамі «Маленька п'єса про зраду» вона постає саме у вимірах антиутопізму. За спостереженнями О. Євченка, драма-антиутопія, на відміну від роману-антиутопії, не конче зосереджується на подіях віддаленого майбутнього – вона може корелювати і з актуальним історичним моментом, у якому гротескно увираз-

нені певні негативні тенденції. Така особливість пояснюється специфікою самої драми як літературного роду: створенням ефекту присутності «тут і зараз», співвіднесеністю з теперішнім часом. Глобальність проблем, до яких звертається драма-антиутопія, зумовлює універсальність її художнього змісту: навіть виразні алюзії на історичні реалії або згадки про конкретні країни, як і ґрунтовна відмінність політичних переконань авторів, не позбавляють твори загальнолюдського значення. Так, «Маленька п'єса про зраду» містить чимало історичних алюзій, які нескладно декодувати реципієнтові – представникові пострадянського суспільства. У них недвозначно вгадується катастрофа на ЧАЕС, молодіжні організації на зразок жовтенят і комсомолу, радянська тоталітарна система в різні періоди свого існування. О. Ірванець вдається до своєрідного генераційного маркування героїні, дівчини Они: у розмові з торговкою вона зауважує інше ставлення до політичних ідеалів суспільства порівняно з поколінням старшої співрозмовниці. У цих рисах змодельованого автором художнього світу виразно проявляється така особливість драми-антиутопії, як асоціативність, що дозволяє актуалізувати інтелектуальну діяльність реципієнта і, відповідно, збагатити його сприйняття новими змістами. Монодрама «Recording» за своїми художніми характеристиками наближається до виділеного О. Євченком різновиду дифузної драми-антиутопії, яка поєднує в собі гротескну загостреність картини світу, апокаліптичні мотиви, представлені негативною антиутопією, й інакомовність, символічність, зосередженість на внутрішньому світі персонажа, властиві алюзорній. Песимістична картина майбутнього, представлена крізь призму сприйняття Старого, водночас характеризується універсалізмом і прихованою притчовістю: політична полеміка «бабайців» і «мамайців», що начебто має на меті встановлення справедливого суспільного ладу, призводить до загибелі планети, оскільки на виборчій дільниці виявляється тільки одна кнопка, натиснувши яку, Єдиний Виборець нищить Землю. Автор водночас оперує відомими реципієнтові реаліями (такими як передвиборча агітація, ізольована від сторонніх очей виборча дільниця) і глибокою метафорою Вибору, що у підсумку зводиться до протистояння життя і смерті. Сповідь єдиного персонажа монодрами «Recording» позначена глибоким трагізмом, однак природа цього трагізму суттєво відрізняється від світоглядних і естетичних принципів, покладених в основу класичної трагедії. Монолог Старого

засвідчує особливу роль у художній структурі драми естетичної категорії абсурдного. Проблеми жанрового аналізу сучасної драматургії, у якій фактично припиняють своє існування «чисті» жанри комедії та трагедії, закономірно підводять до глибшого осягнення фундаментальної категорії трагічного й пов'язаної з нею дефініцією «абсурдне». Важливе спостереження над природою сучасної драми викладає В. Бичков: на думку науковця, «естетичний зміст» трагедії у сучасному мистецтві втрачений, тоді як сама категорія трагічного парадоксальним чином набуває особливого значення [4, с. 228]. Є. Васильєв відштовхується від цього твердження, вдаючись до масштабних рефлексій, що стосуються історичної трансформації жанру трагедії у європейській літературі й фактичного її занепаду в сучасній культурі, звертаючись до праць Ф. Ніцше, В. Соловейова, М. де Унамуно, В. Беньяміна, М. Бердяєва, Р. Барта, Дж. Стайнера, Е. Бенглі, Ж.-П. Сартра та ін. [5, с. 75–86]. Художню концепцію трагічного, представлену драмою кінця ХХ – початку ХХІ ст., у нашому випадку – монодрамою О. Ірванця, доцільно розглянути в контексті міркувань про перспективи трагедійного жанру Ж.-П. Сартра, великою мірою закорінених у його екзистенційну філософію, зокрема провідне для неї поняття екзистенційного суб'єкта. Мислитель наголошує на свободі трагічного персонажа й особливій ситуації вибору, в якій він опиняється [20, с. 92]. Уже цей приклад засвідчує особливу роль екзистенціалізму у формуванні світогляду сучасника, де трагічне корелює, а часто й ототожнюється з поняттям абсурдного. На думку П. Паві, у сучасній драматургії існує «плутанина понять трагізму й абсурду» [19, с. 537]. Саме цей теоретик пропонує розрізнити трагедію як жанр, підпорядкований певним законам, і трагедію як «антропологічний і світоглядний принцип» [19, с. 537], що втілюється у художній творчості. Помітний внесок в уточнення літературознавчої термінології в царині драматургії, передусім через розмежування сфер екзистенціалізму як філософії, основаної на відчутті абсурдності буття, й естетичної категорії абсурду, робить у своїй дисертації В. Мартинюк [18]. Широке трактування абсурдного пропонує І. Качуровський, розглядаючи це поняття у зв'язку з категорією фантастичного. І. Качуровський простежує історію становлення абсурдного у світовій літературі ХІХ–ХХ ст., від гоголівського «Носа» і «Перевтілення» Ф. Кафки до сюрреалізму, екзистенціалізму й «магічного реалізму», акцентуючи розрив причинно-наслідкових зв'язків як про-

відну ознаку цієї естетичної категорії. Абсурд у значенні розриву смислових і комунікативних зв'язків відповідає естетичній системі постмодернізму з його увиразненням «ускладнення комунікації», фрагментацією й нонселекцією. Водночас, виведений за межі художньої системи твору у процесі рецепції, абсурд може бути потрактований як різновид інакомовлення, що в образному ключі відтворює певні суспільні тенденції, закономірності буття тощо. У драматичних творах О. Ірванця абсурдні ситуації дозволяють на рівні образності «відчитати» метафоричне значення певних реалій. Так, у п'єсі «Recording» Старий, готуючись зробити доленосний вибір між двома політичними силами – «бабайцями» та «мамайцями», зрештою виявляє, що в кімнаті, де має бути здійснений Великий Вибір, тільки одна кнопка. Послідовний аналіз образних домінант твору, передусім імпліцитного протиставлення інформаційних «метаповідей», які обслуговують футуристичні «владні дискурси», і приватної сфери, а також людської тілесності, дозволяє розкрити метафоричне значення цієї абсурдної ситуації: офіційна мова, що безперервно летить на героя з динаміків і екранів телевізорів, нічого не репрезентує, а тільки приховує від нього смертоносну сутність політикуму майбутнього. На наш погляд, у п'єсі «Recording». Ірванець моделює ситуацію, у якій трагічне й абсурдне тотожні, однак природа трагічного суттєво відрізняється від його первісного трактування, адже, за аристотелівським визначенням, трагедія зображує людей, «кращих за сучасників». Образ Старого натомість може бути інтерпретований і як постать «маленької людини», і як граничне художнє узагальнення – представника «людства взагалі», котрий протистоїть долі. Метафора вибору, провідна для твору (Великий Вибір, що його здійснює Єдиний Виборець), виявляє іронічну кореляцію з концепцією екзистенційного суб'єкта, запропонованою Ж.-П. Сартром (варто нагадати, що сутність трагедії філософ вбачав у свободі персонажа, який опиняється перед вибором), однак дії Старого зумовлені не його волею, а нав'язливим впливом мас-медіа, що зрештою спричинює виснаження й афективний стан, у якому герой стає призвідцею світової катастрофи. Таким чином, автор зосереджує увагу на фатальній відчуженості людини від власного досвіду й почуттів, адже людська свідомість відповідно до постмодерністського світогляду виявляє свою принципову «цитатність», сформованість впливом чужорідних наративів. Єдине, на що здатен спертися

персонаж у світі, – це безпосередність тілесних проявів, інстинкти та підсвідоме прагнення жити. Трагізм і абсурдність у цьому художньому контексті ототожнюються не завдяки складності й фатальності життєвого вибору, а через принципову нездатність людини здійснити свій власний вибір.

Висновки. Отже, жанрові характеристики монодрами (односуб'єктність як художній «індикатор» цінності окремої людської особистості; екзистенційна заостреність наративної ситуації) та драми-антиутопії (соціологічність, універсальність, притчовість) дозволяють О. Ірванцеві здійснити у своїх творах «Recording» і «Маленька

п'єса про зраду для однієї актриси» глибокі людинознавчі узагальнення, що за принципом асоціативності репрезентують болючі політичні й соціокультурні проблеми межі ХХ–ХХІ ст. (деструктивний вплив тоталітаризму на життя і психологію людини; відчуженість громадянина «суспільства споживання» від власної суті). Монодрами автора виразно виявляють провідні художні тенденції нового зламу століть: «розрив комунікації», дискурс тілесності, «екзистенційну непевність», властиві постмодерністському світогляду; домінування трагедійного й абсурдистського модусів у контексті занепаду «чистого» жанру трагедії та складної міжжанрової взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернадська Н.І. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція. Київ : Академвидав, 2004. 367 с.
2. Бондарева О. Міф та антиміф у жанровому моделюванні української драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... докт. філол. наук : 10.01.01, 10.01.06 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 511 с.
3. Бортнік Ж.І. Сучасна монодрама як культурно-історичний феномен: генеза, поетика, рецепція : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2016. 229 с.
4. Бычков В. Эстетика : учебник. Москва : Гардарики, 2004. 556 с.
5. Васильєв Є. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
6. Веремчук Ю.В. П'єса-притча. Генеза. Поетика : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Рівненський ін-т слов'янознавства Київського славистичного ун-ту. Рівне, 2005. 211 с.
7. Вірченко Т.І. Художній конфлікт в українській драматургії 1990–2010-х років: дискурс, еволюція, типологія : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2012. 336 с.
8. Гончарова-Грабовская С.Я. Комедия в русской драматургии конца ХХ – начала ХХІ века : учебное пособие. Москва : Флинта: Наука, 2006. 280 с.
9. Євченко О.В. Драма-антиутопія. Генезис. Поетика : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Житомирський держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2002. 189 с.
10. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов. Москва : Интрада, 2001. 384 с.
11. Ірванець О. Маленька п'єса про зраду для однієї актриси. *Олександр Ірванець. Лускунчик-2004: П'єси, вірші*. Київ : Факт, 2005. С. 3–15.
12. Ірванець О. Recording. *Олександр Ірванець. Лускунчик-2004: П'єси, вірші*. Київ : Факт, 2005. С. 17–36.
13. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Кн. II. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 376 с.
14. Когут О.В. Архетипні сюжети та образи в сучасній українській драматургії (1997–2007) : монографія. Рівне : НУВГП, 2010. 440 с.
15. Лейдерман Н.Л. Теория жанра / Институт филологических исследований и образовательных стратегий «Словесник» УрО РАО; Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2010. 904 с.
16. Липківська А.К. До проблеми жанру в драматургії та театрі ХХ – початку ХХІ століття. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого*. Вип. 1. 2007. С. 12–24.
17. Мартинюк В.О. Принцип абсурдного в організації художнього простору драматичних творів Миколи Куліша : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2008. 192 с.
18. Паві П. Словник театру / пер. Маркіян Якуб'як. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 640 с.
19. Сартр Ж.-П. К театру ситуацій. *Как всегда – об авангарде: Антология французского театрального авангарда*. Москва : ТПФ «Союзтеатр», 1992. С. 92–94.
20. Черниенко Л.В. О некоторых особенностях развития жанрово-родовой системы современной русской драматургии. *Наукові записки Харківського педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Літературознавство*. 2012. № 1 (69), т. 2. С. 165–172.

РОЗДІЛ 13

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.35>

МОВЛЕННЄВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ МОРИ АЙЛЗ У ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ Т. ГЕРРИТСЕН *THE APPRENTICE*

SPEECH PECULIARITIES OF MAURA ISLES' CHARACTER SKETCH IN *THE APPRENTICE*, A DETECTIVE NOVEL BY T. GERRITSEN

Івахненко А.О.,

orcid.org/0000-0002-9811-705X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

У статті розглянуто такі терміни, як «мовна особистість», «мовленнєва особистість», «мовний портрет персонажа», «мовленнєвий портрет персонажа». Зроблено висновок щодо більш широкого значення перших термінів у відповідних парах і більш вузького значення других термінів. Проведено аналіз поняття й явища мовленнєвої характеристики як важливого складника образу персонажа, розглянуто структуру її елементів. Зазначено необхідність розрізняти мовленнєву характеристику персонажа на робочому місці та під час більш невимушеного спілкування з колегами, а також друзями чи знайомими. Висунуто припущення щодо особливостей мовленнєвої характеристики такого персонажа, як патологоанатом, у творах детективного жанру: у ній зазвичай присутня велика кількість термінології та можуть зустрічатися елементи чорного гумору та (само)іронії завдяки роботі такого фахівця «між двох світів» – світом живих і світом мертвих, що не може не накладати відбиток на світосприйняття та, звідси, на поведінку людини. Надано стислу мовленнєву характеристику персонажа Мори Айлз у романі сучасної американської авторки Тесс Геррітсен *The Apprentice*, відзначено такі особливості її мовлення, як застосування фахової термінології поза межами робочого місця, елементи (само)іронії та чорного гумору, стислість висловлювань, переважання простих речень і речень із усіченою структурою (з опущенням підмета та/або присудка). Така особливість мовлення Мори Айлз дає змогу читачеві уявити собі рішучу, гарно освічену жінку, яка є гарним фахівцем не лише у проведенні розтину та виявленні причин загибелі людини, а й у викладанні в університеті, адже до того, як потрапити на роботу в поліцію, вона працювала викладачкою. Такі навички дуже допомагають їй у спілкуванні з колегами. Мовленнєвий портрет Мори Айлз підкреслює мовну характеристику, яку їй надає авторка, називаючи її *the Queen of the Dead* і *a Gothess*.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєва особистість, мовна характеристика образу персонажа, мовленнєвий портрет персонажа, Тесс Геррітсен, образ патологоанатома, художній твір, детектив.

The article deals with the issue of peculiarities of a character sketch in a modern detective story. Such linguistic terms as "language personality", "speech personality", "language portrait of a character", "speech portrait of a character" are compared. It is concluded that the first terms in the respective pairs have a broader meaning, while the second terms have a narrower meaning. A brief analysis of the concept and phenomenon of speech characteristics as an important component of the character sketch is carried out, and the structure of its elements is considered. The author concludes that it is necessary to distinguish between the speech characteristics of a character at his\her workplace, on the one hand, and in more relaxed communication (with colleagues, as well as friends or acquaintances), on the other hand. An assumption has been made about the peculiarities of the speech characteristics of such a detective story character as the pathologist: it may contain elements of black humor and (self) irony due to his\her work, so to say, "between the two worlds", namely, the world of the living and the world of the dead. Such kind of a job cannot but leave an imprint on the character's worldview and, hence, on human behavior. A brief description is given of Mory Isles' character in *The Apprentice*, a detective story and thriller by a modern US writer Tess Gerritsen. Such features of her speech as the use of professional terminology beyond the workplace, elements of (self) irony and black humor, conciseness, predominance of simple sentences and sentences with truncated structure (with the omission of the subject and / or predicate) are enumerated and illustrated by examples from the text. This feature of Mori Isles' speech allows the reader to imagine a determined, well-educated woman, who is a good specialist not only in autopsy and identification of causes of death, but also in teaching at the university, because before getting a job with the police, she worked as a professor. Such skills help her a lot in communicating with colleagues. The speech portrait of Maura Isles emphasizes the language characteristics given to her by the author, who calls her *the Queen of the Dead* and *a Gothess*.

Key words: language characteristics of the character sketch, speech portrait of the character, Tess Gerritsen, image of a pathologist, fiction, detective.

Постановка проблеми. Сьогодні детектив є одним із найбільш популярних жанрів і в літературі, і в кіно, і цікавість аудиторії до нього, здається, не збирається зменшуватися. Для цього жанру, серед іншого, характерною особливістю є яскравість образів персонажів, особливо головних героїв. У сучасному англійському детективі вони частіше за все зображуються автором не лише в моменти своєї більш-менш професійної діяльності, а й поза нею: вони відвідують крамниці, ходять на побачення, «зависають» із друзями в шинках тощо. Їхні образи достатньо деталізовані та психологізовані: автори аргументують дії своїх героїв, примушують їх ділитися з читачем актуальною інформацією щодо розслідування, описують їхні емоції стосовно всього, що відбувається у сюжеті твору. Одним із характерних для цього жанру персонажів слід назвати постать патологоанатома, що є цілком логічним, адже висновки детективів дуже часто залежать саме від результатів розтину жертви. Як відомо, образ героя художнього твору має кілька складників, а саме: зовнішність, психологія [1], поведінка, смаки [2], мовленнєві особливості [3] тощо. Аналіз цих складників дає змогу зробити висновок щодо цілісного образу персонажу, його ролі в тексті, ставлення до нього автора й у цілому ідіостилію останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна дослідниця К. Сеаго каже, що останні двадцять років у науковій літературі все частіше почали з'являтися дослідження, присвячені текстам у жанрі детектива: у них аналізуються як загальні особливості таких текстів, так і конкретні питання стилістики, лінгвістики чи перекладу. [4] Проблемами аналізу мовного і мовленнєвого портрету, або, за іншою термінологією, образу, характеристики чи навіть мовної особистості персонажу, займаються такі науковці, як І. Баннікова, Г. Богін, Е. Герасименко, Ю. Гурбік та багато інших.

Проте дотепер немає загальноприйнятого, чіткого розрізнення між поняттями мовної і мовленнєвої особистості, з одного боку, і мовного й мовленнєвого портрету персонажа художнього твору – з іншого. Також аналіз мовленнєвого портрету персонажа не проводився на сучасній літературі детективного жанру.

Постановка завдання. Отже, метою нашої розвідки є аналіз мовленнєвої характеристики патологоанатома Мори Айлз – одного із центральних персонажів серії детективів *Rizzoli&Isles* сучасної авторки Тесс Геррітсен.

Виклад основного матеріалу. Мовна особистість як явище в сучасній лінгвістиці розгля-

дається на перетині кількох наук, адже її прояви можна аналізувати з погляду не лише мови як такої, а й психології, культурології, етнографії тощо та їхніх проявів у мові та/або мовленні. Як зазначає О. Кулик [5], поняття «мовна особистість» і «мовленнєва особистість» сьогодні не мають чіткого визначення через багатоплановість даної проблематики, залучення багатьох наук і, звідси, способів опису згаданих термінів. У роботі «Мовна й мовленнєва особистість: до визначення понять» О. Кулик розрізняє ці поняття і дає їм такі визначення: «Мовна особистість – це людина, вбудована в концептуальну систему мови», тоді як «мовленнєва особистість – людина, здатна говорити, досягати поставленої мети: виразно, доречно, долаючи бар'єри спілкування й уміло використовуючи контексти» [5]. На нашу думку, для аналізу тексту детективного жанру з погляду особливостей мовлення того чи іншого персонажу доречно говорити саме про мовленнєву особистість, оскільки саме вона яскраво проявляється у художньому творі зазначеного жанру, який частіше за все не вимагає від читача надзвичайно високого інтелектуального рівня та загальної широкої обізнаності в культурних кодах і способах їх аналізу.

Щодо мовної та/або мовленнєвої характеристики персонажів художніх творів, то науковці і тут часто застосовують ці поняття як синонімічні категорії та розуміють їх у більш широкому чи, навпаки, більш вузькому сенсі. Наприклад, С.Я. Єрмоленко вважає мовним портретом персонажу його опис, наданий читачеві автором твору: це «опис зовнішніх ознак персонажа (зовнішній мовний портрет), а також його внутрішнього стану (внутрішній, психологічний мовний портрет), які забезпечують цілісність художнього зображення». [6, с. 94] Інший дослідник, Є.Я. Кусько, дотримується думки, що мовний портрет персонажа – термін, який стосується проявів саме особливостей мови персонажа, а не його опису автором: науковець пропонує вирізняти п'ять елементів, за допомогою яких і утворюється певний мовний портрет (взаємозв'язок мови і характеру, відмінність від мови інших персонажів, віддзеркалення у мові різних соціальних ролей та особистого світобачення, еволюція мови персонажа). [7]

Для того щоб примирити такі різні позиції, ми пропонуємо використовувати два різні, хоча й схожі, терміни для позначення авторського опису персонажа, з одного боку, і особливостей мови останнього – з іншого. Так, авторський опис (зовнішність, поведінка, історія походження

тощо) персонажа і використані в ньому лексеми ми пропонуємо відносити до мовного портрету/образу/характеристики персонажа, тоді як індивідуальні особливості мовлення персонажа – до мовленнєвого портрету.

Мовленнєвий портрет є одним зі складників образу персонажа у цілому. Загальна манера розмовляти, вживані в мовленні сталі вислови, жаргонізми, вкраплення іншомовних слів тощо часто можуть більше розповісти про героя твору, ніж безпосередній опис, наданий автором. Тим більше що в сучасному детективному творі (окрім, мабуть, інтелектуального детективу) описам приділяється не дуже багато уваги за винятком опису місця злочину чи, наприклад, результатів розтину.

Характерні риси певної мовленнєвої особистості проявляються, перш за все, у тому, які мовні засоби та мовленнєві прийоми людина (у нашому випадку – персонаж художнього твору) вибирає – свідомо чи підсвідомо – для оформлення власного мовлення. Мовні засоби при цьому можуть належати до різних рівнів мови і різних стилістичних шарів лексики. Мовленнєвий портрет несе у собі відбиток положення персонажа у суспільстві, його чи її рівня освіти, професії, психології, світобачення та способу життя.

У нашому дослідженні ми проводимо аналіз мовленнєвого складника образу такого персонажа, як патологоанатом. Його роль у поліцейському детективі є надзвичайно важливою: саме він установлює точну причину, час, а нерідко й обставини смерті жертви, на які у своєму розслідуванні спиратимуться детективи. Він чи вона є повноправним членом цілої групи поліцейських, що працюють над справою. У тексті, що послугував матеріалом дослідження, патологоанатом – жінка. Ось, як її описує авторка: *a strikingly pale woman with a slash of red lipstick, shoulder-length raven hair with blunt bangs*. [8] До того ж Мора Айлз має королівську поставу (*regal figure*) і завжди носить чорне вбрання (*dressed in Goth black*). Гадаємо, не випадково її ім'я співзвучне назві міфологічних істот – *мойр*, які сплітали та обрізали нитки долі смертних. Як і *мойри*, Мора Айлз стоїть на межі між світом мертвих і світом живих, але її робота є протилежністю їхньої, адже вона наче повертає померлих до життя, примушуючи їх говорити, давати свідчення. Ця загадкова і прекрасна жінка – один із центральних персонажів серії детективів-трилерів, написаних американською письменницею китайського походження Тесс Геррітсен. Другий головний персонаж – Джейн Ріццолі, теж жінка, але не патологоанатом, а детектив, і вона має

італійське коріння. Сама авторка за професією є лікарем, тож не дивно, що її твори даної серії насичені медичною термінологією, і не дивно також, що найбільша частина термінів вкладена авторкою саме до вуст патологоанатома. Цікаво зазначити, що медична термінологія вживається у тексті не лише у робочий час і безпосередньо з причини виконання Морою Айлз її професійних обов'язків, а також і під час вільного спілкування персонажа з колегами і виступає частиною не лише мовленнєвого, а й мовного портрету патологоанатома, тобто застосовується авторкою під час надання коментарів до реплік Мори Айлз і опису тієї чи іншої ситуації, наприклад:

– терміни, вжиті у мовленні персонажа під час роботи: *motile, ejaculation, vitreous potassium levels, etc*;

– терміни, вжиті у мовленні персонажа при вільному спілкуванні: *liver temp, animal damage, lividity, flaccid, decomposed blood, etc.*;

– терміни, вжиті у словах авторки, тобто що виступають частиною мовного портрету Мори Айлз: *twenty-gauge needle, vitreous fluid, 10 cc syringe, cotton swab, vagina, microscope slide, rectal swab, Y incision, etc*.

Як бачимо, більшість термінів, що входять до мовного портрету персонажа, є іменниками, що позначають хірургічні інструменти та частини людського тіла, і прикметниками, які уточнюють чи характеризують інструменти й частини тіла. Терміни мовленнєвого портрета також здебільшого є іменниками, але на відміну від пояснень авторки включають у себе позначення не лише як інструментів і частин тіла, а й стану органів.

Розглянемо види термінів, уживаних безпосередньо Морою Айлз і тому таких, які становлять частину її мовленнєвої характеристики.

– Однокомпонентні: *postmortem, inlet, syringe, fluid, incisors, palate, skull, etc*.

– Двокомпонентні: *suprapubic angle, Caucasoid race, manual strangulation, supraorbital ridges, etc*.

– Багатокомпонентні: *vitreous potassium level, bilateral thyroid horn fractures, dental X rays, bilateral genu varum, etc*.

Велика кількість застосованих у мовленні персонажа термінів має латинське походження чи пропонується читачеві просто латиною, ускладнюючи сприйняття тексту і надаючи образу Мори Айлз вишуканості і надзвичайно високої освіченості.

Додамо тут також, що допомога Мори Айлз колегам-поліцейським полягає не лише в тому, що вона швидко надає точний і детальний аналіз

причин і часу смерті жертви, а й роз'яснює детективам складні терміни «людською мовою», як вона це, напевно, робила, коли працювала викладачкою в університеті: *It's a term from medical school. Pimping someone means to test their knowledge. To put them on the spot.* Змінивши сферу діяльності, Мора Айлз не змінила свого ставлення до оточуючих: вона вважає себе частиною великої команди і щиро бажає допомогти іншим у спільній справі.

Розглянемо синтаксичну структуру речень мовлення Мори Айлз під час виконання нею професійних обов'язків і порівняємо її зі структурою речень у більш вільному спілкуванні. Припустимо, що вони відрізнятимуться через іншу ситуацію спілкування. Отже, під час роботи патологоанатом уживає такі види речень:

– Прості й короткі речення: *Then there's the pelvis. The shape of the inlet, the suprapubic angle. It's a Caucasian female.*

– Прості, але розгорнуті речення: *The incisors, palate shape, and skull are consistent with the Caucasoid race. The skull is on the small side, with minimal supraorbital ridges.*

– Складнопідрядні речення: *Based on her vitreous potassium levels, which I drew about five hours ago, she's been dead at least sixty hours.*

У більш вільному спілкуванні картина дещо змінюється, і це цілком зрозуміло, адже під час розтину експерт має надиктувати стислий перелік усього побаченого й оголосити припущення щодо кожного з виявлених пошкоджень, які отримують підтвердження чи, навпаки, будуть спростовані під час більш ретельного аналізу задокументованого огляду та на основі додаткових лабораторних досліджень.

Поглянемо на структуру речень Мори Айлз у ситуації більш невимушеного мовлення.

– Прості й короткі речення: 1) *Just before you got there.* 2) *We already have a positive I.D.* 3) *You can see it there.* 4) *Yes. There are bilateral thyroid horn fractures. Consistent with manual strangulation.* 5) *Ruthlessly.*

– Прості, але розгорнуті речення: 1) *It'll give us another estimate for the postmortem interval.* 2) *Gail Yeager's dental X rays are up on the light box.* 3) *I have no doubt these are the remains of Gail Yeager*

– Складнопідрядні речення: *They'd cringe whenever I looked their way. They knew a tough question was coming.*

Як бачимо, різниця між підкреслено офіційним спілкуванням (яке відбувається в кімнаті для розтину і стосується суто фахових проблем) і більш невимушеним спілкуванням (яке може відбуватися там само, але є, скоріше, коментарем до

озвучених висновків патологоанатома, який призначається для присутніх поліцейських) є незначною: у більш невимушеному мовленні персонаж уживає меншу кількість термінів (а деякі терміни пояснює), замінюючи їх синонімами. Дуже цікавим моментом, на нашу думку, є той факт, що довжина речень під час невимушеного спілкування в мовленні Мори Айлз скорочується, але кількість неповних (із погляду структури) речень суттєво не змінюється. Персонаж під час спілкування віддає перевагу коротким, «рубаним» фразам незалежно від ситуації мовлення.

Перейдемо до стилістичного аналізу лексичних засобів мовлення Мори Айлз. В обох аналізованих мовленнєвих ситуаціях (професійне і невимушене спілкування) персонаж використовує чорний гумор та (само)іронію. Така особливість мовлення, на нашу думку, зумовлена двома причинами: образом типового представника професії, який склався у читачів і глядачів детективів, і порівнянням Мори Айлз із такою неформальною групою, як готи. Ось як вона описує свої відносини зі студентами: *Ruthlessly. They'd cringe whenever I looked their way. They knew a tough question was coming.* Патологоанатом також є відвертою та самокритичною особистістю: вона не вагаючись визнає свої помилки і ніколи не намагається відшукати їм виправдання – за неї це навіть інколи роблять оточуючі. Наведемо невеликий уривок як приклад:

"Bilateral genu varum", she said, by now sounding quite disturbed. "Maybe fifteen degrees. I don't know how I missed it."

"You were focused on the fracture. That surgical pin's staring you in the face. And this isn't a condition one sees much anymore. It takes an old guy like me to recognize it".

"That's no excuse. I should have noticed it immediately."

Модальна конструкція, вжита персонажем у наведеній репліці, має значення докори: Мора Айлз щиро вважає, що не має жодного права на помилку. Вона повинна бути досконалим фахівцем.

Висновки. Проаналізувавши наукову літературу з проблем визначення мовної/мовленнєвої характеристики персонажу художнього твору, ми дійшли висновку, що перший термін є більш широким і включає мовні засоби, використані автором для опису персонажа, тоді як другий термін має на увазі лише ті мовленнєві особливості, які можна побачити, проаналізувавши безпосередньо репліки персонажа. Мовленнєві особливості Мори Айлз включають такі: а) застосування величезної кількості термінів і в безпосередньо

фаховій роботі, й у спілкуванні з колегами; б) перевага віддається коротким реченням, часто з усіченою формою (наприклад, із відсутнім підметом, часто – і підметом, і присудком); в) незначні вкраплення іронії, самоіронії та чорного гумору. Таким чином, із мовленнєвого портрету стає зрозумілим, що персонаж – жінка рішуча, небагатослівна, дуже гарно освічена, чудовий фахівець не

лише як патологоанатом, а й як викладач, адже викладацькі надбання вона застосовує і під час спілкування з колегами – за необхідності надає стислих і зрозумілих пояснень.

Як перспективу подальшого дослідження можна розглядати засоби відтворення мовленнєвих особливостей персонажа в перекладі тексту українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амирханян В.В., Кудряшов И.А. Образ персонажа в аспекте семантической структуры целостного художественного текста. *Сборник материалов конференции «Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия»*. 2015. URL: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw5/kudryashov-amirhanyan.html> (дата звернення: 05.03.2010).
2. Сізова К.Л. Ономастична характеристика як складова портрета героя у драматургії. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 214. С. 168–1702.
3. Бережна М.В. Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англійських художніх текстів та їх перекладів українською мовою). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V. 34. Issue 124. С. 11–15.
4. Seago K. Red Herrings and Other Misdirection in Translation. *The Voices of Suspense and their Translation in Thrillers* / ed. S. Cadera and A. Pavic. Pintaric, Amsterdam : Rodopi, 2014. P. 207–220.
5. Кулик О., Рубан І. Мовна і мовленнєва особистість: до визначення понять. *Теоретична і дидактична філологія*. 2014. Вип. 17. С. 76–89.
6. Єрмоленко С.Я., Бибиц С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
7. Кусько Е.Я. Проблемы языка современной художественной литературы: несобственно-прямая речь в литературе ГДР. Львів : Вища школа, 1980. 208 с.
8. Tess Gerritsen. The Apprentice. URL: https://onlinereadfreenovel.com/tess-gerritsen/42448-the_apprentice.html.

УДК 81'373.45

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.36>

КОНЦЕПТ «АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ» У РОМАНІ Ф.С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

CONCEPT “AMERICAN DREAM” IN F. SCOTT FITZGERALD’S NOVEL “THE GREAT GATSBY”

Риженко М.В.,

orcid.org/0000-0002-0961-3351

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Анісенко О.В.,

orcid.org/0000-0003-3266-4584

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Максименко Ю.С.,

orcid.org/0000-0003-4636-198X

викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглядаються різні аспекти феномену «американська мрія» у романі Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». «Американська мрія» представлена як прагнення до успіху, згодом вона переростає в бажання наживи, у прагнення до багатства, що стало характерним для ХХ ст. – часу розчарування в «американській мрії», занепаду всіх традиційних духовних ідеалів. У статті наводяться приклади життєвого досвіду головних героїв роману й описуються наслідки погоні за «американською мрією». Досягнення цієї мрії пов'язане у героїв з утопічною вірою в щасливе майбутнє. Незважаючи на завзятість, практичність у досягненні поставленої мети, персонажі у своєму прагненні до швидкого збагачення чинять усупереч своїм моральним принципам або скоюють злочин. Це часто призводить їх до розчарування у «мрії».

Особливу увагу приділено тому факту, як американці ставляться до своєї історії й основним філософським концепціям. Необхідно підкреслити, що суперечки викликає не тільки питання про походження «американської мрії», а й сучасний стан цього концепту. Аналізуючи суспільно-історичний і культурний контекст появи романів Ф.С. Фіцджеральда, ми відзначили, що для Сполучених Штатів Америки кінець Першої світової війни означав рубіж історії. Романи, написані тоді у США, виділяються підвищеним інтересом до проблем політики та соціального становища. Френсіс Скотт Фіцджеральд зміг створити художню енциклопедію життя і сказати всю правду про Сполучені Штати Америки.

«Великий Гетсбі» Френсіса Скотта Фіцджеральда вважається однією з культових книг ХХ ст. Головний герой, Гетсбі, став попередником цілої літературної династії загадково багатих особистостей із таємничим минулим. Роман, що втягує читача в атмосферу безперервного свята, характерну для Америки 20-х рр., був написаний у 1925 р. в розпал епохи джазу з її нестримними веселощами та моральним занепадом суспільства. Століття джазу – це також часи страшною убогості та незліченного багатства, епоха «нових американців», так званих «нுவоришів», і чиказьких гангстерів.

У статті приділяється увага представникам «втраченого покоління» – молодим людям, котрі втратили віру в батьківські ідеали. Вони прагнули до миттєвої насолоди, не замислюючись про майбутнє. Їм ніколи було чекати, поки здійсниться їхня американська мрія. Вони просто прагнули взяти від життя все, вважаючи, що мрія вже починає збуватися. Саме до таких людей автор відносить і Джея Гетсбі. Для американської літератури Гетсбі став символом втраченого покоління – настільки повно в його образі зібрані характерні риси молодих людей цієї епохи.

Ключові слова: американська мрія, концепт, герой, багатство, письменник, успіх, суспільство.

The article examines various aspects of the “American dream” phenomenon in Fitzgerald’s novel “The Great Gatsby”. The “American dream” is presented as a desire for success, later it grows into a desire for profit, a desire for wealth, which became characteristic of the 20th century – a time of disappointment in the “American dream”, the decline of all traditional spiritual ideals. The article gives examples of life experience of the main characters of the novel and describes the consequences of chasing of the “American dream”. Achieving this dream is associated in the heroes with a utopian belief in a happy future. Despite the perseverance, practicality in achieving the goal, the characters in their pursuit of rapid enrichment act contrary to their moral principles or commit a crime. This often leads them to frustration in “dream”.

Particular attention is paid to the fact how Americans relate to their history and basic philosophical concepts. It is necessary to emphasize the fact that controversy is caused not only by the question of the origin of the “American dream”, but also by the current state of this concept. Analyzing the social, historical, and cultural context of the emergence of the novels of F.S. Fitzgerald noted that for the United States of America, the end of the First World War marked the milestone of history. In conclusion, the author says that the novels written in the United States at that time emphasize an increased interest in issues of politics and social status. The author concludes that Francis Scott Fitzgerald was able to create an artistic encyclopedia of life and was able to tell the whole truth about the United States of America.

“The Great Gatsby” by Francis Scott Fitzgerald is considered to be one of the cult books of the 20th century. The main hero, Gatsby, became the predecessor of an entire literary dynasty of mysteriously wealthy personalities with a mysterious past. The novel, which draws the reader into the atmosphere of incessant celebration that is so characteristic of America in the 1920s, was written in 1925 at the height of the jazz era with its unbridled gaiety and moral decay of society. The jazz age is also a time of awful poverty and countless wealth, the era of the New Americans, the so-called nouveau riche, and the Chicago gangsters.

The article focuses on the representatives of the “lost generation” – young people who have lost faith in parental ideals. They strove for instant pleasure without thinking about the future. They had no time to wait for their American dream to come true. They simply tried to take everything from life, believing that their dream began to come true. Jay Gatsby is referred to such people. For American literature, Gatsby has become a symbol of a lost generation; so many characteristic features of the young people of this era are collected in his image.

Key words: American dream, concept, hero, wealth, writer, success, society.

Постановка проблеми. Американське суспільство – одна з найбільш значущих тем в американській літературі. Є кілька речей, у які воно вірить, такі як свобода, індивідуалізм, самовідданість, конкуренція, працьовитість, рівність можливостей і багатство.

Історія Америки – захоплива, повна еволюції та небаченої в історії дивовижної енергії. Провокаційна репутація Америки – це прославлення ідеалу американської мрії, мрія про повну незалежність і самовідданість, змішані з мож-

ливістю досягти багатства за допомогою своєї праці. З іншого боку, американська мрія пропонує людям приголомшливу перспективу досягнення успіху. Американська мрія – це саме те, що повинно бути, безперервне бажання задоволень.

Творчість Френсіса Скотта Фіцджеральда розкриває духовний занепад американського суспільства та людини у творі «Великий Гетсбі». Нині вже не викликає сумніву той факт, що ім'я американського митця по праву належить до вершин світової літератури, а його творча спадщина гідна

всебічного дослідження. Сьогодні не достатньо розкрито тему «американської мрії» у творчості письменника, стилістику його творів, міжлітературні зв'язки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про час зародження поняття «American dream» – «американської мрії» – залишається відкритим. Вперше словосполучення «американська мрія» застосував Генрі Адамс в «Історії Сполучених штатів» ще у 1884 р. У 1931 р. Г.Т. Адамс зробив спробу розглянути всю історію США через призму «американської мрії». «Американську мрію» він описав як мрію «про країну, в якій перед кожною людиною відкриваються можливості, відповідні до її здібностей і заслуг» [1, с. 158]. «Американська мрія» – це надія на високу зарплату і на суспільство, у якому кожен зможе досягти успіху та, якщо є бажання, повністю реалізуватися. Однією з найбільш поширених версій є думка про те, що поява поняття «американська мрія» сягає часів ще до зародження США, а саме 1607 р., коли на «берег Нового Світу висадилися перші переселенці» [3, с. 4].

Деякі дослідники відносять зародження «американської мрії» ще до історії індіанців-ацтеків, у яких існувало особливе божество – «бородатий бог із білою шкірою, повернення якого на землю вони очікували». «Мрія ж була у кожного. Набагато частіше вона була пов'язана з біблійними ідеями, з уявленнями про Америку як про божественну країну, яка повинна врятувати Старий Світ, котрий загруз у гріху» [1, с. 18].

Подібні думки становлять інтерес для розуміння тієї обставини, як американці ставляться до своєї історії й основних філософських концепцій. США є однією з наймолодших країн світу, і саме цей факт накладає відбиток на сприйняття американцями світової та власної історії. Як свідчить В.П. Шестаков, це «цілком природно, що багато американських політиків і істориків намагалися знайти глибші, ніж початок XVII ст., коріння США». В.П. Шестаков також посилається на висловлювання Е. Тоффлера про «американську мрію як мрію кожної окремої людини, яка створює своє незалежне майбутнє, продукти епохи Просвітництва, французької революції, філософії Декарта і Локка» [5, с. 71].

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття поняття «американської мрії» й аналіз особистісних цінностей героїв роману.

Виклад основного матеріалу. «Американська мрія» відображена й у романі Френсіса Фіцджеральда «Великий Гетсбі». Він пише красиву казку про любов та успіх, але в цій «казці» прихована трагедія, трагедія людини, котра живе

за вульгарними алгоритмами успіху. Практично у всіх романах Фіцджеральда наявна проблема багатства і бідності, впливу багатства на долю людини. За проблемами успіху, грошей, багатства письменник чуйно вгадував тривожні симптоми морального падіння людини, збідніння її життєвих ідеалів і мрій. У «Великому Гетсбі» найглибше розкрито велич і падіння «американської мрії». Дійсно, тема роману пов'язана з центральним компонентом «американської мрії» – багатством.

Провідною сюжетною лінією книги є історія про зворушливе почуття сина бідного фермера з Північної Дакоти, Гетсбі, до заміжньої аристократки Дейзі Б'юкенен. Гетсбі уособлює ідею успіху; він успішний у фінансовому та соціальному плані, і він, по суті, створив абсолютно нову людину, яка відрізняється від свого неможливого минулого. «Джеймс Гетц – таким було його справжнє чи, в усякому разі, законне ім'я. Він його змінив, коли йому було сімнадцять років <...> Ймовірно, це ім'я не раптом спало йому на думку, а було придумано задовго до того. Його батьки були прості фермери, яких вічно переслідувала невдача, – у мріях він ніколи не визнавав їх своїми батьками. По суті, Джей Гетсбі з Уест-Егга, Лонг-Айленд, виріс зі свого раннього, ідеального уявлення про себе. Ось він і вигадав собі Джей Гетсбі відповідно до смаків і понять сімнадцятирічного хлопця і залишився вірний цій вигадці до самого кінця» [4, с. 137].

Все багатство та статус, отримані Гетсбі, що зробили його життя, точно визначаючи американську мрію, насправді призвели до його загибелі.

Ще зовсім юним хлопчиськом Гетсбі виділявся своїм прагненням до величі. Тямущий і честолюбний, він, здавалося, знав формулу успіху і щодня йшов до неї. До моменту вступу США у Першу світову війну Гетсбі вже був молодим офіцером. Військовий мундир деякий час служив йому перепусткою у вищі шари суспільства, завдяки цьому він і знайомиться з Дейзі. Повернувшись із фронту через кілька років, герой дізнається, що його кохана вийшла заміж, так і не дочекавшись його. Гетсбі наївно думає, що гроші та багатство допоможуть йому повернути Дейзі, принесуть йому особисте щастя, але гонитва за грошима як частиною «мрії», з її ідеєю успіху і безмірних можливостей, розкриває нерозбірливість і навіть аморальність його методів і засобів. Гетсбі наживає величезні статки, не гребуючи ніякими засобами, спекулюючи спиртними напоями, граючи на біржі, що, зрештою, і приводить його до краху.

Багаті американці, представлені у романі, – це переважно люди, які схиляються перед матеріальними цінностями, прагнуть виділитися

демонстрацією своїх речей. Джей Гетсбі схильний до демонстративної поведінки – це і яскравий стиль в одязі, автомобіль, який Том Б'юкенен обзиває «цирковим фургоном», і, звичайно, його величезний особняк, де він влаштовує щедрі, п'яні вечірки.

Будинок Гетсбі виглядав як американська мрія, проте цього не було достатньо, він шукав підтвердження, жадав визнання. Так, у п'ятому розділі Гетсбі говорить Ніку: «А хороший звідси мій будинок, правда? Подивіться, як весь фасад освітлений сонцем» [4, с. 122]. Вечірки Гетсбі – це поєднання екстравагантності та несмаку, неймовірна кількість нелегального алкоголю, багато гостей, більшість із яких хочуть бути поруч із ним тільки через його гроші. Все це – і будинок і вечірки – Гетсбі використовував у наївній спробі повернути Дейзі. Незважаючи на те, що він кохає її, він, без сумніву, також бачить її як матеріальний товар, майже так само, як і свій будинок.

На відміну від Гетсбі, особняк Тома Б'юкенена, котрий є настільки ж багатим, скромніший, ніж у Гетсбі, і демонструє прояв смаку. Через наївність Гетсбі не розуміє, що Дейзі не можна просто купити за гроші. Дейзі, по суті, неоціненна і не залишить аристократичний спосіб життя, до якого вона звикла через її відносини з Томом.

Життя Гетсбі виглядало довершеним ззовні, однак він відчував глибоку порожнечу, котру, як він вважав, тільки Дейзі могла заповнити. Гетсбі вважав, що для того, щоб виконати свою власну концепцію американської мрії, йому потрібно завоювати любов Дейзі та зробити все необхідне, щоб «затвердити себе».

Після того, як Дейзі та Джей починають зустрічатися, Гетсбі звільняє всіх своїх слуг, щоб захистити ім'я коханої від пліток, припиняє влаштовувати вечірки, і будинок починає розвалюватися, так само, як і його мрія. На наступний день після автомобільної аварії, коли Нік іде провідати Гетсбі, автор описує руйнування будинку. Він каже: «Всюди пахло затхлістю, як ніби кімнати вже дуже давно не провітрювалися, і було зовсім незрозуміло, звідки взялося в них стільки пилу» [4, с. 204].

Бесіда між Ніком і Гетсбі у цьому фрагменті показує джерела способу життя головного героя. Гроші, стан, матеріальна перевага необхідні були Гетсбі для досягнення своїх цілей, а його метою була Дейзі. Навіть якщо Гетсбі мав би стільки ж грошей, або більше, ніж Том, він ніколи не зміг би перестати бути аутсайдером у світі «старих грошей». Крахом «американської мрії» є його моральний занепад, який ми бачимо протягом усього роману. Замість того, щоб перетворитися

на шляхетну людину, після того, як він заробив свої статки, він перетворюється на члена суспільства Тома і Дейзі. Він не в'яжеться з ними, але асоціативно віднесений до цієї групи. Дейзі була єдиною важливою людиною в житті Гетсбі, і в намаганнях завоювати її любов він не помічає, як стає таким, як і вона. Коли Гетсбі та Дейзі збивають Міртл, він навіть не стурбований, що вони забрали людське життя; його хвилює, чи не викличе це проблем для Дейзі. Як пише Фіцджеральд: «Вони були безтурботними істотами, Том і Дейзі, вони ламали речі та людей, а потім тікали і ховалися за свої гроші, свою безпечність або ще щось, на чому тримався їх союз, дозволяючи іншим приборати за ними» [4, с. 247].

Автомобіль також грає важливу роль у культурі 1920-х рр., крім того, він стає причиною смерті кількох персонажів у книзі. Для багатьох персонажів у «Великому Гетсбі» автомобіль не був такий важливий, як спосіб транспортування, оскільки означав розкіш. Ставши символом для відображення культурної одержимості товаром, автомобіль стає втіленням мрії. Фіцджеральд використовує автомобіль для досягнення кількох різних цілей. Так, у романі автомобіль перестає бути просто товаром, ставши причиною смерті, а отже, знаменує крах «американської мрії». Міртл, Джордж і Гетсбі гинуть через автомобільну аварію, незважаючи на те, що Міртл була єдиною, хто був безпосередньо вбитим автомобілем.

Ідея «американської мрії» полягала в тому, що вона має бути досягнута шляхом наполегливої праці, що тільки добросовісні, моральні, працьовиті люди будуть винагороджені за неї. Сприйняття «американської мрії» змінилося, й ідея, що гроші ведуть до щастя, вочевидь, не стосувалася Тома і Дейзі. Те саме стосується і Гетсбі. Його нелегальна праця для того, щоб заробити гроші та стати ближчим до Дейзі, ще раз підтверджує, що гроші не могли купити щастя. Ця розбіжність між «американською мрією» і способом життя Гетсбі, засобами, якими він досяг її, є причиною краху.

Висновки. Була розглянута тема «американської мрії» у романі видатного американського письменника Френсіса Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі». На підставі аналізу, проведеного у статті, можна дійти висновку, що центральна моральна дилема американського життя, яку Фіцджеральд ілюструє в романі – це ілюстрація сучасного життя людини.

У сучасному суспільстві герої американської літератури не тільки прагнуть матеріальних благ, а й бажають стати частиною інтелігенції, потрапити в коло інтелектуалів, стати знаменитими, хоча для досягнення цих цілей вони часом при-

гнічують у собі особистість, відмовляючись від свого походження, охоплені внутрішніми суперечностями, заради здійснення «американської мрії» в тому варіанті, у якому вони її уявляють собі, що може привести їх до загибелі. Герої стають заручниками «американської мрії» як національного міфу, котрий часто є рушійною силою їхнього прагнення до успіху й особистого щастя.

«Великий Гетсбі» – це велика історія реального життя «буремних двадцятих», вона займає важливе місце в американській літературі. «Великий Гетсбі» показує нам, як люди потрапляють у руки грошей, жадібності та влади і залучаються до незаконної діяльності, щоб отримати те, що вони хочуть. Цей роман – яскравий приклад занепаду американської мрії 1920-х рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голенпольский Т.Г., Шестаков В.П. «Американская мечта» и «американская действительность». Москва : Искусство, 1981. 208 с.
2. Зверев А. Фицджеральд. Письменники США. Москва : Радуга, 1990. 520 с.
3. Николюкин А.Н. Утраченные надежды (американская литература и крушение «американской мечты»). Москва : Знание, 1984. 64 с.
4. Фицджеральд Ф.С. Великий Гэтсби. Санкт-Петербург : Азбука, 2014. 256 с.
5. Шестаков В.П. Судьбы «американской мечты» в художественной культуре США: политический кинематограф США: итоги десятилетия / *Американская художественная культура в социально-политическом контексте 70-х гг. XX в.* Москва, 1982. С. 43–77.
6. Bragg J., Drayton M. The American Dream. London : Longman, 2004. 64 p.

УДК 821.133.1'01-94+94 (44) "653"

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.37>

ОСТАННІЙ ВІРШ-ПРОРОЦТВО ХРИСТИНИ ПІЗАНСЬКОЇ: ПІДСУМКИ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

“LE DITIÉ DE JEHANNE D’ARC” OF CHRISTINE DE PIZAN: RESULTS OF THE LITERARY PATH IN HISTORIOGRAPHY

Санжарова Г.Ф.,

orcid.org/0000-0002-0557-9192

*старший викладач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Санжаров В.А.,

orcid.org/0000-0003-4075-8572

кандидат історичних наук

Статтю присвячено аналізу останнього поетичного твору Христини Пізанської «Le Ditié de Jehanne d’Arc» та його оцінок в історіографії. Вірш Христини був написаний на користь Жанни, але він, на відміну від усіх попередніх документів та текстів, писався не на землях під владою Карла VII, а на англо-бургундській або «ворожій» території. «Ditié» започаткував значний відхід від попередніх творів, а також відступ від усіх попередніх уявлень Христини про роль жінки в справах війни та миру. Перевага та заслуги Жанни настільки очевидні для Христини, що вони не вимагають постійного звернення на неї уваги. Вона свідомо ігнорує свою героїню протягом великих відрізків поеми. Це нехтування Жанною іноді стає зворотним механізмом похвали в «Ditié». Наукові інтерпретації невеликого за обсягом тексту письменниці суттєво різняться. На думку авторів твір Христини – це низка доказів того, що Бог послав Жанну для відновлення Франції. Видається слушним твердження, що політична епістемологія Христини просякнута теологією, християнськими цінностями. Стверджується, що у творі Христини Жанна – знаряддя божественного провидіння, вона є Божим інструментом, за допомогою якого можна відновити владу короля і сприяти поверненню миру. Христина ніколи не втрачала надії на те, що мир і справедливість у країні можливі. Усі її сподівання концентруються навколо образу єдиного ідеального монарха, який буде гарантом справедливого правління. Ієрархічний патерн Христини – триада Бог-Король-Жанна – свідчення чуда, божественного втручання, яке, за пророцтвом Христини, принесе мир і спокій у королівство. Король Карл VII і події навколо його коронації і триумфального переможного повернення в столицю – це ключовий момент у реалізації сподівань і надій жінки і письменниці Христини Пізанської. У статті аналізуються автобіографічний, історичний, політичний, феміністичний, військовий, теологічний, пророчий аспекти останнього твору Христини в історіографії.

Ключові слова: Христина Пізанська, Жанна д’Арк, Карл VII, Бог, королівська влада, жінка-воїн, дихотомія поезія/пророцтво.

The article is assigned to the analysis of Christine de Pisan's last poetry "Le Ditié de Jehanne d'Arc" and the assessment in the historiography. Christine's poem was written in favor of Joan, but unlike all the documents and texts that precede it, the "Ditié" was not written in land under Charles VII's dominion, but in Anglo-Burgundian or "enemy" territory. "Ditié" initiated a significant departure from previous works, as well as a departure from all of Christina's previous ideas about the role of women in war and peace. Jeanne's advantages and merits are so obvious to Christine that they do not require constant attention. she deliberately ignores her heroine for long periods of the poem. This neglect of the Pucelle sometimes becomes the inverse mechanism of praise in "Ditié". The science interpretations of the writer's small text differ significantly. The authors agree the point of view, that Christine's poem is a series of evidence to ensure that God sent Jeanne to renew France. According to the authors, Christina's political epistemology is permeated with theology and based on Christian values. We can agree with the assertion that in Christine's poem, Jeanne is an instrument of divine providence, with the help of which the power of the king is established by God's grace and the world returns. All her hopes are connected with the image of an ideal monarch who will be the guarantor of fair government. Christine's hierarchical pattern – the triad: the God-King-Jeanne – is the evidence of a Miracle, divine intervention, which, according to the poet's prophecy, will bring peace and tranquility to the kingdom. King Charles VII and the events surrounding his coronation and triumphant return to the capital are the most important moment in the realization of the hopes of the woman and writer Christine de Pisan. The article analyzes the autobiographical, historical, political, feminist, military, theological, prophetic aspects of Christina's latest work in historiography.

Key words: Christine de Pisan, Joan of Arc, Charles VII, God, royal authority, female-warrior, poetry/prophesy dichotomy.

Постановка проблеми. Життя Христини Пізанської (1365–1430) [1; 2; 3] є водночас типовим і нетиповим порівняно з життям будь-якої середньовічної жінки. Щасливе дитинство в люблячій родині, наближеність до короля і двору завдяки посаді батька, ранній шлюб і кілька пологів, завчасна втрата годувальників – батька та чоловіка, необхідність заробляти, щоб мати змогу утримувати обидві родини – свою і батьківську, гідне протистояння випробуванням долі і підтримка інших жінок, що втрачають близьких і, можливо, сенс буття. Захист жіночої гідності стає однією з провідних тем творчості Христини Пізанської. «Фемінізм» Христини геть відрізняється від сучасного.

Усе своє життя письменниця намагалася переконати французьку знать у необхідності покласти край війнам і не розпочинати нових; приділяла постійну увагу в усіх своїх творах драматичним подіям у королівстві з 1405 р., доклдала зусиль, аби знайти посередників для сторін, що ворогують, і невтомно повторювала заклики на користь миру. У «Книзі Миру» (1413 р.), коли громадянський конфлікт вибухнув новим спалахом насильства, вона написала портрет «поганого володаря», «мерзенного тирана», в якому легко впізнати Жана Безстрашного [1, с. 302–303]. Христина перестає писати лише в 1418 р. в розпал громадянської війни, після страшної кривавої різанини, влаштованої бургіньйонами в Парижі. Франція переживала найтемніші роки своєї історії. Письменниця тікає, рятується, зникає в монастирській безвісті (місці жалоби та молитви). На багато років запанувала безвихідь, 11 років лиття сліз – зовсім не поетичне перебільшення. На ці роки припадають чернецтво, усамітнення, смерть сина (Жан де Кастель помер у 1425 р. у віці 40 років, залишивши вдову та трьох дітей, яких Христина ніколи

не побачить). Найбільші оптимісти не вірили в зміни на краще. Щоб не втратити остаточної надії, чекали Божої допомоги, відшукували старі пророцтва. Несподівано, якимось чудом, за виразом Христини, «засяяло сонце», тобто надійшли добрі новини (поява Жанни, порятунок Орлеана, коронація короля в Реймсі).

Поява Жанни д'Арк пробуджує Христину від багаторічної літературної летаргії. Вона пише вірш-пророцтво (як його визначили видавці), сповнений радості і надії на відродження французького королівства. Остання робота Христини не має авторської назви. Перший видавець повного тексту, Ахіл Юбіналь (1838), використав для назви слова з останніх рядків поеми «Ung beau Ditié» і першим визначив, що йдеться суто про похвалу Жанні д'Арк. Ж. Кішра був більш обережним, його видання вірша не має заголовку [4]. Деякі дослідники XIX ст. використовували назву «римована хроніка», запозичену з орлеанського видання затятого «жанніста» А. Ерлюісона [5]. Частіше говорили про «вірш» або «вірші», рідше – «поему» Христини де Пізан. «Хрещеним батьком» твору є А. Моліньє. Його назва «Le Ditié de Jehanne d'Arc» у «Джерелах історії Франції» (1904 р.) збереглася дотепер [6, с. 319, n° 4489].

Вірш Христини заслуговує на особливу увагу завдяки тому, що в обговоренні феномену Жанни з'являється погляд жінки і поетеси, бо всі інші ранні свідчення про появу Жанни – це роботи вчених чоловіків, теологів [7, с. 103–125]. До того ж робота Христини походить з контрольованої англійцями території, оскільки вважається, що Христина в цей час була черницею домініканського монастиря в Пуассі. Позиція на користь Жанни і її місії – відкритий і небезпечний виклик англійській владі. Але чи змогла б Христина зрадити собі, своєму баченню правди та справедливості,

своїм мріям та сподіванням? Похилий вік і роки страждань на грані зневіри, коли майже не залишалося надії, а тільки сум і сльози, були випробуванням її поглядів, послідовного політичного вибору, загартували характер. Христина-черниця не втратила навичок поета. Її нова героїня змінює всі попередні уявлення про роль жінки в справах війни та миру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Христина Пізанська – найбільш знаний автор розвинутого середньовіччя [8]. Наукові інтерпретації текстів Христини Пізанської суттєво різняться. Військовий, історичний, політичний, феміністичний, автобіографічний, теологічний, пророчий аспекти останнього твору також неодноразово аналізувались і пропонувались як ключові для розуміння авторського задуму [9].

Жанна д'Арк – «живий міф» [10, с. 11], найбільш відома постать в історії Франції, в історичній пам'яті нації зіставна, можливо, лише з Наполеоном (російською мовою книжок про Жанну д'Арк видано більше, ніж про Сторічну війну загалом), «постать найкраще задокументованої жінки за всю історію людства» [10, с. 15]. Образи Жанни є множинними і неоднозначними. Створення біографії чи то психологічного портрету Діви перетворюється на вивчення та розвінчання «неправдивих і нереальних за визначенням» образів і легенд [11; 12]. Реальність надприродних втручань буде турбувати суддів і ворогів Жанни у XV ст., противників традиційної католицької доктрини в XVI ст., противників монархії в XVII ст., істориків-позитивістів у XIX ст. Сучасні «міфограми» повернули до життя «досягнення» чорного дискурсу, додали образу Жанни, окрім магії, чаклунства, відьмацтва, демонології, «голосів», еретичності, трощечки «тестикул».

Колет Бон звертає увагу на гендерний складник проблеми: поведінка Жанни ставить під сумнів ролі, які середньовічне суспільство приписує жінкам [10, с. 219]. Чи може жінка битися, говорити перед королівською радою чи проповідувати? Чи може її участь у військових діях не викликали застереження, заздрості, ворожості навіть у лавах королівської партії? Чи може війна мати жіноче обличчя? Чи не порушує поведінка Жанни віками заведений порядок? У розумінні Христини Жанна є лише тим божественним інструментом, який дозволяє Франції відновити свою єдність і покласти край королівській схизмі. Але це не було одностайною суспільною думкою, навіть серед кліриків найпершою реакцією на появу Жанни був скептицизм. А. Воше ствер-

джує, що роздратування деяких священнослужителів претензіями таких, як Жанна, жінок ураховується в рішенні спалити її [13, с. 286].

«Білий» дискурс розглядає роботу Христини як гімн хвали Жанні. Але сучасні підходи стають дедалі виваженішими. А. Кеннеді та К. Варті виділили композицію, що відображає вертикальну небесно-земну соціально-політичну ієрархію: Бог, Карл VII, Жанна, французькі військові, англійці та їх союзники [14]. М. Гере-Лаферте вважає доцільним доопрацювати запропоновану ними схему. По-перше, з неї випадають перші 32 рядки (строфи 1–4), присвячені автору та її почуттям. По-друге, причиною радості чітко проголошено відновлення монархії та повернення законності (строфа 5). Лише в строфі 7 вперше підтверджується божественне втручання (рядок 50). Перший натяк на Жанну з'являється лише в рядку 86 [15].

М. Легль побачила у вірші «літературний заповіт» Христини де Пізан не тільки тому, що йдеться про її останнє написання, а й тому, що вона концентрує інтереси, питання, позиції, що визначають усі її попередні роботи. Автобіографічний початок твору [16] – це лише засіб заявити себе як свідка Божого чуда, явленого в Жанні, благодаті, наданої Франції. Прихильність Христини до визнання чудесного характеру появи і перемог Жанни багато в чому пояснюється тим, що вони відповідали очікуванням, притаманним усім її роботам.

Деякі дослідники вважають твір Христини суто полемічним. Ніколи поетеса не наводить жодного негативного аргументу щодо Жанни, але на задньому плані присутні розрізнені посилання на недоброзичливців та невизначеність. Саме цей перебіг занепокоєння, на думку Дебори Фрайолі, слід уважати ключовим фактором тону вірша, а зусилля подолати це занепокоєння – його головною енергією [17, с. 55–70]. Твір Христини – це низка поданих поетично доказів для забезпечення впевненості, що Бог послав Жанну для відновлення Франції. Справа не в тому, що Божа присутність викликає сумнів, а в тому, що люди не здатні або не бажають її визнати, можуть зіпсувати здобуті досягнення, не роблячи належних дій.

Кількість робіт і дисертаційних досліджень, присвячених цим двом жіночим постатям, із кожним роком зростає в геометричній прогресії [1; 7; 9; 17; 18; 19], а робота Христини про Жанну має окрему бібліографічну традицію [9].

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є структурний та тематичний аналіз останнього твору Христини Пізанської, оцінка стану та проблем його вивчення, сучасних дослідницьких підходів, визначення місця цієї роботи для

творчості Христини Пізанської загалом, а постульованих у ній концептів – у системі історичних та суспільно-політичних поглядів письменниці.

Виклад основного матеріалу. Твір Христини де Пізан «Le Ditié de Jehanne d'Arc» чітко датовано самим автором: в останніх рядках вона сповіщає, що завершила роботу «L'an dessusdit mil CCC/ Et XXIX, le jour ou fine/ Le mois de Juillet» 31 липня 1429 р., за два тижні до Успіння Богородиці (рядки 482–484). Дослідники вважають «майже незаперечним фактом» [20], що Христина мала змогу користуватися документами щодо Жанни (висновками пуатевінської комісії, трактатом архієпископа Амбрена Жака Желю, першим листом Жанни до французьких міст) [7]. На наш погляд, таке припущення (лише на базі збігів висновків та ідей) є не дуже коректним, зважаючи на місцезнаходження Христини (монастир на території англійської Франції) та чітко визначеного адресата документів, окрім листа Жанни (король). Чи виправданий ризик перевезення державних документів ворожою територією заради ознайомлення з ними старенької черниці? Чи не простіше було перетнути монастирські стіни чуткам або усним переказам путівників чи паломників? Наскільки вірш був поширеним і чи міг бути знаряддям «жанністської» пропаганди, судити важко, до нас дійшли три рукописи (зберігаються в бібліотеках Берна, Карпантра та Гренобля).

Композиційно вірш складається з 61 строфи по 8 рядків у кожній (восьмискладне римування за схемою ababbcbc) [21]. Риторичні звернення (апострофи) поділяють вірш на тематичні розділи.

Строфи 1–12 створюють єдиний розділ, який не починається з апострофи і стосується автора («Я, Христина»). М. Гере-Лаферте звертає увагу на наголошувану суб'єктивність, яку Христина, на відміну від інших своїх творів, тут виявляє без обмежень (відразу і безпосередньо). Раніше для транслювання своїх слів вона використовувала багато різних алегорій: Отея («Лист Отеї»), Розум, Праведність і Справедливість («Місто Жінок»), Лібера і Філософія («Книга видіння Христини») тощо. Навіть коли вона звертається до адресата свого твору, як у «Посланні до Королеви», то завжди представляє себе посередником, передавачем, речником інших [15].

Перші строфи висловлюють особисту радість поета щодо перелому долі Франції в Столітній війні (1–4). Христина передбачає припинення англійської окупації Парижа, тепер, коли Карл VII, коронований у Реймсі, наближається до Парижа (5). Для того, щоб Карл був відновлений у владі в Парижі, вона закликає населення вітати його

з вигнання як свого короля (6). Наступні строфи (7–12) проголошують головну мету поета – пояснити, як було здійснено божественне втручання (7), з акцентом на справедливості французької справи та свідченнях божественного схвалення.

Строфи 13–20 фокусуються на Карлові («Et tu, Charles»). Політична тема залишається центральною і в останньому творі поетеси. Король Карл – це справді сонце і світло її поетичної візії, джерело, серце і кінець пеану (пісні перемоги) Христини. 7 разів його поіменовано, майже в половині строф про нього йдеться або до нього звертаються («ти», «твоя країна», «твоя слава», «твій народ», «твої вороги»). Що викликає радість і сміх Христини, то це відновлення французької монархії. Втечу дофіна зі столиці (строфа 1), пов'язану з її власним вигнанням з Парижа, змінює триумфальне повернення (строфа 5). Мотив короля-тріумфатора кілька разів виникає і в наступних строфах: його перемога над ворогами (13), відновлене королівство (14), напророчена йому імперська доля (16), церемонія коронації (49), перемоги, отримані Жанною та королем (50–52).

Треба зазначити, що Христина двічі скористалася можливістю, щоб звернутися до Карла VII із кількома порадами щодо того, яким повинен бути добрий суверен [22; 23; 24]. Саме служіння Богу і закінчення війни вона представляє як принципи, які повинні диктувати його поведінку (ст. 17–18). Що стосується нинішньої ситуації, то порада щодо вмілого балансу між насильством і лагідністю дається Карлу VII опосередковано, коли Христина звертається до «повстанських» міст (ст. 57–58). Христина просить його визнати роль провидіння в нинішніх подіях і показати себе гідним небесного вибору. Остання строфа – це молитва подяки Богу за допомогу Карлу (20).

Строфи 21–36 присвячені безпосередньо Жанні («Et toy, Pucelle beneurée»). Перші 8 строф (21–28) встановлюють диво з Жанною, посилячись на чудеса старозавітних героїв та героїнь, які перевершує Жанна. Наступні 8 строф розповідають про саму дівчину (29–36), описують її обстеження теологами в Пуатьє, пророцтва, пов'язані з її місією, зразкове життя Жанни (29–32), її чудесну перемогу в Орлеані та диво її пізніших військових досягнень (33–36), приписуючи все Богові. Парадокс полягає в тому, що, з одного боку, Христина виявляє свою повну підтримку Жанні, з іншого – докладає чимало зусиль, щоб не зробити її героїнею. Жанна має посісти належне їй місце: вона знаряддя божественного провидіння. Справжні актори – це Бог і Король. Бог «через ніжну діву» хотів простягнути свою

милість над Францією (87–89), Карл зазнав слави (101–102) та відновив своє королівство «через чутливу дівчину» (110–111). Диво вимірюється саме розривом між її походженням і її долею, її кволим і недосвідченим тілом та її військовими подвигами. «Бог все зробив», – повторює Христина. І якщо вона так радіє цій надзвичайній долі, то це не для того, щоб прославити мужність або мудрість Жанни, це тому, що вона “*pucelle eslite*” (184) – обраниця Божа [15; 25; 26]. У вірші Жанна не говорить, не пророкує, не пише. Вона лише діє, виконує своє призначення.

Строфи 37–61 містять послання Христини про божественне втручання Жанни та його значення для Франції різним категоріям слухачів: французьким військовим («*Et vous, gens d'armes*») (37–38), ворогам англійцям («*Si rabaissez, Anglois*») (39–45), бургундцям («*Et vous, rebelles rouppieux*») (46–56), парижанам («*O Paris*») (55–56), бунтівним французьким містам («*Et vous, toutes villes rebelles*») (57–59). Метабазіс (апострофа) не має тут чіткого поділу оповідальних строф. Строфа 60 робить ескіз передбачуваного царювання миру, проголошеного до кінця війни, а остання строфа фіксує дату завершення вірша.

Висновки. Історіографічна традиція висвітлення останнього твору Христини Пізанської, написаного невдовзі після коронації в Реймсі, концентрувалась на діях та постаті Жанни д'Арк. Гіперфокус дослідницької уваги зміщується, що призводить до визнання першого місця для Бога, другого – для короля, третього – для Жанни. Таким чином, аналіз контексту дозволяє дійти більш збалансованого висновку: відновити короля Карла як справжнього героя вірша. Жанна, роль якої, вочевидь, є фундаментальною, є Божим інструментом, за допомогою якого можна відновити владу короля і сприяти поверненню миру. Чи побачила Христина сподівані надії – відродження французького королівства, мир, спокій і справедливість у державі за мудрого володарювання Карла VII – достеменно нам не відомо. На момент створення останнього з відомих нам творів їй близько 65 років, вона росла при дворі діда теперішнього короля Карла V. Ця робота – своєрідний підсумок життєвого шляху; вона просякнута радістю, надією, сподіванням («я твердо вірю», «я молюсь про це» і «я сподіваюся на це»); вона переповнена почуттями і ділиться своїм щастям, пророкує повернення світлих часів – миру і суспільного блага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Autrand F. Christine de Pizan. Une femme en politique. Paris: Fayard, 2009.
2. Adams T. Christine de Pizan and the Fight for France. Pennsylvania State University Press, 2014.
3. Willard C. Christine de Pizan, her life and works. New York, 1984.
4. Christine de Pizan Ditié de Jehanne d'Arc. *Procès de condamnation et de réhabilitation de Jeanne d'Arc, dite La Pucelle* / publ. J. Quicherat. Paris: Renouard, 1849. Т. 5. Р. 3–21.
5. Jeanne d'Arc: chronique rimée / éd. H. Herluison. Orléans: Herluison, 1865.
6. Molinier A. Les Sources de l'Histoire de France des origines aux guerres d'Italie. Т. IV. Les Valois 1328–1461. Paris: Picard, 1904.
7. Fraioli D. Joan of Arc: The Early Debate. Woodbridge: The Boydell Press, 2000.
8. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Історико-політичний складник літературних творів Христини Пізанської в сучасній історіографії. *Закарпатські філологічні студії*, 2020, Вип. 14, Т. 2, С. 234–239.
9. Kosta-Théfaïne J.-F. Bibliographie du Ditié de Jehanne d'Arc (1429) de Christine de Pizan. *Ariane: Revue d'études littéraires françaises*, 1999–2000, Т.16, Р. 213–221.
10. Beaune C. Jeanne d'Arc. Paris: Perrin, 2004.
11. Beaune C. Jeanne d'Arc. Vérités et légendes. Paris: Perrin, 2008.
12. Jeanne d'Arc. Histoire et mythes. dir. J. Boudet, X. Héлары. Rennes: PUR, 2014.
13. Vauchez A. Jeanne d'Arc et le prophétisme féminin des XIVe et XVe siècles. *Vauchez A. Les laïcs au Moyen Âge: pratiques et expériences religieuses*. Paris: Ed. du Cerf, 1987. Р. 277–286.
14. Kennedy A., Varty K. Christine de Pizan's Ditié de Jehanne d'Arc. *Nottingham Mediaeval Studies*, 1974, Vol. 18, Р. 29–55; 1975, 19, Р. 53–76.
15. Guéret-Laferté M. Jeanne la Preuse, Jeanne la Sainte: la «Pucelle» dans le Ditié de Jehanne d'Arc de Christine de Pizan. *De l'hérétique à la sainte. Les procès de Jeanne d'Arc revisités*. dir. F. Neveux. Caen: PUC, 2012. Р. 213–226.
16. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Авторське самосприйняття та саморепрезентація на зламів XIV–XV століть: автобіографічний, мемуарний та гендерний складники творчості Христини Пізанської. *Закарпатські філологічні студії*, 2021, Вип.15, С.258–262. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.49>
17. Fraioli, D. Joan of Arc and the Hundred Years War. Westport, Connecticut-London: Greenwood Press, 2005.
18. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. «Политическое тело»: антропоморфная аллегория идеального устройства королевства в сочинениях Кристины Пизанской. *III Таврійські філологічні читання. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Херсон: ВД «Гельветика», 2017. С. 24–28.
19. Toureille V. Jeanne d'Arc. Paris: Perrin, 2020. 432 p.

20. Fraioli D. L'origine des sources écrites et leur fonction pour le Ditié de Jehanne d'Arc de Christine de Pizan. *Bulletin de l'Association des amis de Jeanne d'Arc*, 1993, Vol. 13, P. 5–17.
21. Kosta-Théfaïne J.-F. Le Ditié de Jehanne d'Arc de Christine de Pizan. Un modèle d'architecture fondé sur l'utilisation de la symbolique des nombres. *Cahiers de recherches médiévales*, 1997, Vol. 3, P. 121–129.
22. Le Ninan C. "Tu, Charles, roy des François": la construction de la figure de Charles VII dans le Ditié de Jehanne d'Arc de Christine de Pizan. *Christine de Pizan et son époque*. Amiens: Université de Picardie, 2012, P. 99–107.
23. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Образ французького короля у Христини Пізанської: ідеальний суверен – реальна особистість чи літературний герой. *Південний архів*. Херсон, 2018, № 76, С. 53–57.
24. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Позднесредневековая политическая мифология во Франции: владыка и его держава. *Миф у художній свідомості та культурі ХХ ст.* Херсон : ВД «Гельветика», 2017. С. 60–64.
25. Maurice J. La naissance d'une légende: la "présence sensible" de la Pucelle dans le Ditié de Jeanne d'Arc de Christine de Pizan. *Images de Jeanne d'Arc*. éd. J. Maurice, D. Couty. Paris: Presses universitaires de France, 2000, P. 79–88.
26. Michaud-Fréjaville F. "Fors nature": Dieu, le roi Charles et la Pucelle, ou Faut-il changer notre titre du Ditié de Jehanne d'Arc? *Cahiers de recherches médiévales et humanistes*, 2013, Vol. 25, P. 545–558. DOI: 10.4000/crm.13135.

РОЗДІЛ 14 ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.38>

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТЕКСТ ЯК (МУЛЬТИ)ФРАКТАЛЬНА СТРУКТУРА

LITERARY TEXT AS A (MULTI)FRACTAL STRUCTURE

Лещенко Г.В.,

orcid.org/0000-0002-5316-0628

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри прикладної лінгвістики та перекладу

Черкаського державного технологічного університету

У статті розглянуто проблему фрактальної сутності літературного твору в контексті синергетичної парадигми. Літературний текст розуміється як надскладний нелінійний об'єкт, фрактальна структура, до аналізу якої може бути застосована нова методологія літературознавчого аналізу, що ґрунтується на усвідомленні неадитивності і нелінійності текстового цілого та його динамічно-процесуальної природи. Головним поняттям синергетичної парадигми є поняття «фрактал». Фрактал є об'єктом, що складається із фрагментів, які в разі довільного масштабування і розташування у просторі виявляються подібними до самого об'єкта. Літературний фрактал характеризується за трьома аспектами: формальним, змістовим і семіотичним кодом.

Формальний аспект літературного фракталу визначає його структуру – зовнішню і внутрішню. Під зовнішньою структурою розуміється його поверхнева структура, візуальне оформлення тексту. Внутрішня структура літературного фракталу представляє композицію тексту, головним принципом якої є ітерації (повтори) – повні або часткові. Якщо повна ітерація розрахована на безкінечну множинність повторень однакового фрагмента, то часткова передбачає певні трансформації, які досягаються мінімум трьома шляхами: 1) створенням віршів із варіаціями; 2) оголошенням про кінцеву послідовність куплетів; 3) нарощуванням елементів.

Змістовий аспект літературного фракталу визначається фрактальним малюнком його семантичної структури, який передбачає повторення смислових варіацій. Прикладом семантичного фракталу слугують модерністські і постмодерністські літературні тексти, які демонструють багатозаровість смислів, потік свідомості, нелінійність контенту, ірраціональність тощо.

Семіотичний код літературного фракталу визначається знаковою системою (вербальною та/або невербальною), за допомогою якої будується літературний текст.

Ключові слова: фрактал, синергетична парадигма, літературний фрактал, формальна структура, змістова структура, семіотичний код.

The article considers the problem of fractal nature of a literary work in the context of synergetic paradigm. A literary text is thought as a supercomplex non-linear object, a fractal structure, that requires a new methodology of literary analysis, based on the awareness of non-additivity and non-linearity of the textual entity and its dynamic-procedural character. The basic notion of the synergetic paradigm is the fractal. The fractal is conceptualized as an object that consists of a set of fragments. When freely scaled and arranged in space, these fragments turn out to be similar to the object itself. Literary fractal is characterized by three aspects: formal aspect, semantic aspect and semiotic code.

The formal aspect of a literary fractal determines its structure, both external and internal. External structure means its surface structure, visual design of the text. Internal structure is represented by text composition and implies iterations (repetitions), both complete and partial. While a complete iteration is designed for an endless number of repetitions of the same fragment, a partial one involves certain transformations, which are achieved in at least three ways: 1) poems with variations; 2) announcement of the final sequence of rhymes; 3) exceeding elements.

The semantic aspect of a literary fractal is determined by the fractal pattern of its semantic structure, which incorporates the repetition of semantic variations. Such semantic fractals are found in modernist and postmodernist literary texts, which demonstrate multilayered meanings, flow of consciousness, non-linearity of content, irrationality, etc. The semiotic code of a literary fractal is determined by a sign system (verbal and/or nonverbal).

Key words: fractal, synergetic paradigm, literary fractal, formal structure, content structure, semiotic code.

Постановка проблеми. Дослідження останніх десятиліть переконливо свідчать про посилений пошук нових парадигм у різних царинах сучасної науки. Виникнення та розвиток таких понять, як «імовірнісна картина світу», «антроп-

ний принцип», «дисипативні структури», «фрактал», «детермінований хаос» та ін., доповнюються міждисциплінарним синтезом наукового знання як у сферах точних і природничих наук – математики, фізики, кібернетики, нейрофізіології

та ін., так і у сферах гуманітарного профілю – психології, соціології, лінгвістики, літературознавства тощо. При цьому увага вчених фокусується на тих принципах і методах загальної теорії систем і синергетики, що дають змогу описати різноманітні об'єкти реальної чи віртуальної дійсності. На думку дослідників [2], нині спостерігається справжня експансія відповідної термінології у площину гуманітарного знання, в тому числі і мовознавства. Цей процес видається нам цілком закономірним, оскільки загальна теорія систем і синергетика створюють методологічну основу для опису систем будь-яких видів, незалежно від їхньої природи, форми існування, ступеня складності та специфіки функціонування. При цьому ключовим поняттям концептуально-методологічного інструментарію синергетики є поняття **фракталу**, головною характеристикою якого є його *самоподібність*, тобто подібність окремих частин фракталу до цілого.

У руслі сучасної синергетичної парадигми літературний текст виступає як надскладний нелінійний об'єкт, фрактальна структура, до аналізу якої може бути застосована нова методологія літературознавчого аналізу, що ґрунтується на усвідомленні неадитивності і нелінійності текстового цілого та його динамічно-процесуальної природи. Опрацювання теоретичних засад такої методології є першочерговим завданням сучасної теорії літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Спроби філософсько-культурологічного осмислення принципу фрактальності у площині гуманітарного знання представлені в роботах деяких зарубіжних (Р. Абрахам, Р. Еглаш, К. Хейлз, Д. Харуей, В. В. Тарасенко) і вітчизняних дослідників (Т. Орлова, І. Пономаренко). Принагідно зазначимо, що, з огляду на складність аналізованого феномена та його крос-дисциплінарну природу, ці роботи не є чисельними і розраховані переважно на вузькоспеціалізовану аудиторію. Проте у східноєвропейському мовознавстві є низка досліджень, спрямованих на узагальнення властивостей феномена фрактальності та опису його формально-змістових характеристик. Так, ідея фрактальності культури і мистецтва є провідною в наукових розвідках Д.І. Трубецькова і О.Г. Трубецькової [12], О.В. Волошинова [5], М. Протас [9] та ін. Власне літературні фрактали є предметом розгляду наукових студій Ю.С. Степанова [10], Т. Бонч-Осмоловської [1], О.О. Бровко [3]. Крім того, останнім часом з'явилися спроби аналізу окремих художніх творів як фрактальних структур: у роботі

О.А. Морозкіної і З.М. Сафіної [4] з таких позицій досліджується роман Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна», І. Набитович [8] розглядає фрактальні структури прози Л. Керрола, К.С. Льюїса та Х.Л. Борхеса, Т. Бонч-Осмоловська [1] фокусується на аналізі поетичних творів і дитячих віршків. Водночас проблеми визначення й опису фрактальної сутності художніх текстів залишаються практично недослідженими, що свідчить про безперечну новизну проведеного дослідження.

Постановка завдання. Враховуючи недостатність вивчення фракталів і фрактальних структур у сучасному літературознавчому полі та надзвичайну актуальність цього напрямку досліджень, вважаємо за необхідне висвітлити проблему необхідності побудови цілісної концепції літературного тексту. Метою нашого дослідження є систематизація уявлень про літературні фрактали та їх структурно-семантичну сутність, аналіз їх наявних різновидів, окреслення принципів літературознавчого аналізу нелінійних текстових структур крізь призму синергетичної парадигми.

Виклад основного матеріалу. Термін «синергетика» (від грец. *συνεργία* – узгодженість, взаємодія) був уведений у науковий обіг у 1969 році німецьким фізиком Г. Хакеном для опису процесу самоорганізації у складних системах. За Г. Хакеном, самоорганізація є провідним процесом, що відбувається у складній системі і народжується самою системою в результаті втрати стійкості якогось певного стану і дещо узагальнено розуміється як фазовий перехід [11, с. 110]. При цьому «структура визначається не окремими її елементами, не зовнішніми впливами і не внутрішніми цілями», а «процесами взаємодії – масштабними переходами узгоджень частин і цілого» [там само]. Ідеї синергетичної концепції отримали подальшу розробку в працях У. Матурани, Ф. Варели, Е. Ласло, С.П. Курдюмова, О.М. Князевої, В.Е. Войцеховича та ін. і зумовили виникнення нових напрямів у науці, таких як синергософія (синергетична філософія), синергетика культури, фрактальна логіка, фрактальна семіотика тощо.

Синергетична парадигма характеризується не лише наявністю блоку обґрунтованих наукових теорій, а й особливим ставленням до світу, яке передбачає реалізацію особливого типу мислення. Таке мислення має імовірнісний характер, враховує глибинні зв'язки між різними феноменами, орієнтується на принципову складність універсуму. Такий тип мислення називають нелінійним (термін Л.І. Мандельштама), протиставляючи його жорстко детермінованому лінійному мисленню, сформованому в науці Нового часу.

Основним поняттям синергетики є поняття «фрактал». Термін «фрактал» (від лат. *fractus* – ламаний; англ. *fractional* – дрібний) був запропонований у 1975 році бельгійським математиком Б. Мандельбротом на позначення низки об'єктів та явищ, які не мають певного лінійного розміру. У своїй роботі «Фрактальна геометрія природи» вчений розробив концепцію складних геометричних фігур, що характеризуються самоподібністю, і визначив фрактали як «структури, що складаються з частин, які в певному розумінні подібні до цілого» [1]. Самоподібність фрагментів означає схожість складників на самих себе і на об'єкт загалом. Іншими словами, **фрактал** – це об'єкт, що складається із фрагментів, які в разі довільного масштабування і розташування у просторі виявляються подібними до самого об'єкта.

Прикладом фрактальної структури, який найчастіше наводять науковці, є побудова листя папороті: кожен менший листок, розміщений на стеблі, майже точно відтворює будову великого листа; кожен із листочків, розташованих на цих менших листках, є майже тотожним і великому листу, і меншому листку, на якому розміщений він сам. На думку І. Набитовича [8], якщо вважати великий лист певною макроструктурою, то кожен листочок на стеблі і кожен листочок, розташований на цих листках, є підструктурою і структури наступного порядку, і великої макроструктури (рис. 1).

Рис. 1. Фрактал-папороть

Варто зазначити, що фрактали Мандельброта, які являють собою зображення системи нелінійних рівнянь областей тяжіння до різних атракторів у просторі, в разі зміни масштабу зображення не копіюють ціле зображення, а відтворюють його подібність (рис. 2). При цьому збільшення масштабу зображення не призводить до його спрощеної версії, а відтворює картинку, подібну

до вихідної. За образним висловленням Т. Бонч-Осмоловської, такі послідовні зображення, візуалізовані за допомогою комп'ютерної графіки, «занурюють глядача в чарівний ірреальний світ, закручують голову ідеєю нескінченного повторення, тотожності і подібності – в масштабі, просторі і часі» [1]. Серед найбільш відомих математичних фракталів зазвичай називають множину Кантора, сніжинку Коха, трикутник Серпінського, криву Вейерштраса.

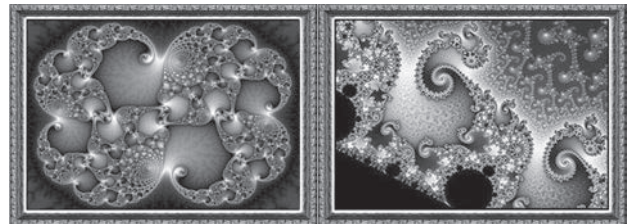

Рис. 2. Фрактали Мандельброта

Пізніше математичне поняття фракталу поширилося і на об'єкти природи, соціуму, культури. Як зазначає В.Е. Войцехович [4, с. 6], фрактальну природу виявляють хмари, сніжинки, гілки дерев, що повторюють більші гілки, які своєю чергою повторюють форму стовбура, і кровоносні судини і нерви, що послідовно розгалужуються на дрібніші потоки, і карта мозкових півкуль, і перехідні біологічні структури типу кокону, в якому гусінь перетворюється на метелика. До фракталів зараховують не лише реальні сутності, а й уявні образи, в яких один об'єкт перетворюється на інший. Фрактальність властива і текстам, закодованим за допомогою інших семіотичних систем, з яких різними способами дешифрування вилучаються осмислені тексти.

Головною заслугою Б. Мандельброта стало те, що після виходу його робіт дослідники побачили фрактали практично усюди – у природі, техніці, культурі і мистецтві. Власне кажучи, змінився ракурс сприйняття добре знайомих речей і процесів. Цікаво, що у 1993 р. Б. Мандельброт отримав престижну премію Волюра з таким формулюванням: «за зміну нашого погляду на світ за допомогою концепції фрактальної геометрії» [12].

Розуміння мистецтва як складного суперфракталу є поширеним серед академічної спільноти, і дедалі частіше науковці звертаються до інструментарію фрактального моделювання задля визначення й опису різноманітних феноменів літератури, живопису, музики, архітектури. Як зазначає українська дослідниця М. Протас, еволюцію мистецтва може описати складна фрактальна комбінаторика, де кожен фрактал (тобто вид мистецтва, жанр, стиль, авторська манера

і т.п.), ідентифікуючись як детермінований/лінійний/класичний (наприклад, автопортрет, анімалістика, реалістичне зображення загалом) або складний/нелінійний, здатний до самоорганізації (наприклад, сучасні маргінальні форми візуальної культури), утворює діаграми не менше дивовижні, ніж ті, що демонструють яскраві множини Мандельброта [9].

Під впливом синергетичної парадигми у сфері літературознавства поступово формується підхід до художнього тексту як до складної (мульти)фрактальної структури, що є самоорганізованою системою, яка регулюється внутрішніми правилами породження й інтерпретації. Поділяючи цей підхід, ми пропонуємо розглядати **літературний текст** як (мульти)фрактальний конструктор, який характеризується самоподібністю й автореференцією. У передмові до книги «Суперфрактал» С. Деменок визначає три іпостасі будь-якого фракталу: формальну (геометрична форма), операційну (алгоритм побудови фракталу) і похідну математичної уяви – символічний код (фрактальна розмірність) [6, с. 6]. Екстраполюючи цей принцип на літературний фрактал, можна говорити про три фундаментальні аспекти, які його визначають: (1) формальний (зовнішня і внутрішня структура фракталу); (2) змістовий (семантична структура фракталу) і (3) семіотичний код. Розглянемо детальніше кожен із цих аспектів.

1. **Формальний аспект** літературного фракталу характеризує його структуру. Виходячи із положення про існування зовнішньої і внутрішньої форми будь-якого знаку (в тому числі лінгвістичного), під **зовнішньою структурою** літературного фракталу ми розуміємо його поверхневу структуру, візуальне оформлення тексту. Наприклад, зовнішня структура вірша, винайденого групою французьких поетів УЛІПО у середині ХХ ст. для демонстрації методу «снігової лавини», передбачає комбінацію слів, кількість літер в яких поступово зростає (приклад наведено за [1]):

«u »?	1
l'un	12
y va sec	123
s'il dit «noir»	1234
j'ai mes lois pures	12345
j'en ôte cinq aussi vraies	123456
s'il est bleu notre langue flanche	1234567

(Фр.: «а»? / дехто / сухий іде туди / якщо він говорить «чорний»/ у мене мої вірні закони/ я приберу звідти п'ять таких самих справедливих / якщо наш язык синіє, він слабішає)

Внутрішня структура літературного фракталу являє його архітекτονіку, тобто власне побудову

(композицію) тексту, головним принципом якої є ітерації (повтори) – повні або часткові. Прикладом **повної ітерації** є дитячий віршик російського письменника Р. Сефа «Безкінечний вірш», який розрахований на безкінечну множинність повторень (приклад наведено мовою оригіналу [1]):

*Кто вечно хнычет и скучает –
Тот ничего не замечает,
Кто ничего не замечает –
Тот ничего не изучает,
Кто ничего не изучает,
Тот вечно хнычет и скучает.
Если скучно стало – почитай сначала.*

Часткові ітерації передбачають певні трансформації, які досягаються мінімум трьома шляхами [1]: 1) створенням віршів із варіаціями; 2) оголошенням про кінцеву послідовність куплетів; 3) «нарощуванням елементів».

Як приклад **першого** способу трансформації можна навести створену російським бардом С. Нікітіним пісеньку «У Пеггі жив веселий гусь», де в кожному куплеті змінюється «квартирант» Пеггі, а разом – і його дескрипції (приклад наведено мовою оригіналу [1]):

У Пегги стройный жил жираф, он элегантен был, как шкаф.

У Пэгги жил веселый глук, он самый лучший Пэггин друг.

У Пегги жил смешной пингвин, он различал все марки вин...

Другий спосіб трансформації полягає в тому, що на початку тексту оголошується про кількість куплетів, що корелюється з кількістю текстових об'єктів. Так, у відомому дитячому віршику про десять негрят одразу декларується повторення 10 куплетів:

Ten little nigger boys went out to dine;
One choked his little self, and then there were nine.
Nine little nigger boys sat up very late;
One overslept himself, and then there were eight.
Eight little nigger boys travelling in Devon;
One said he'd stay there, and then there were seven...

Третім способом трансформації є створення текстів із «нарощуванням», коли в кожному наступному епізоді з'являється додатковий текстовий об'єкт. Як приклад наведемо відомий англійський дитячий віршик «Будинок, який побудував Джек»:

*This is the house that Jack built.
This is the malt that lay in the house that Jack built.
This is the rat that ate the malt
That lay in the house that Jack built.*

*This is the cat that killed the rat
That ate the malt that lay in the house that Jack built.
This is the dog that worried the cat
That killed the rat that ate the malt
That lay in the house that Jack built...*

2. **Змістовий аспект** літературного фракталу визначається фрактальним малюнком його семантичної структури, який передбачає повторення смислових варіацій. Прикладом семантичного фракталу (термін Т. Бонч-Осмоловської [1]) може слугувати оповідання Х. Кортасара «Жовта квітка». Одного дня герой оповідання зустрічає в автобусі підлітка на ім'я Люк і раптом усвідомлює, що Люк – це ще раз народжений він, і смерті не існує. Герой помічає, що Люк є подібним до нього, але не тотожним: якщо старий мав травму зап'ястка, то хлопець вивернув ключицю; якщо старий перехворів на скарлатину, то підліток пережив кір і т.п. Герой розуміє, що і в майбутньому Люк приречений на нещастя, біль і втрати (які свого часу пережив сам герой), а потім хлопець перевтілиться в іншого Люка, такого ж нещасного і нікчемного, як і він сам. Старий вирішує покласти край «дурній безкінечності» перероджень і вбиває (або вважає, що вбиває) підлітка. Він радіє, що розірвав це порочне коло, аж раптом помічає на квітнику Люксембургського саду жовту квітку, яку сприймає як символ буття. Несподівано він розуміє усю красу людського життя, красу навко-

лишнього світу, але вже занадто пізно: хлопець убитий, а сам герой помирає від туберкульозу.

У контексті аналізованого зазначимо, що семантичний аспект домінує в процесі аналізу творів модерністських і постмодерністських письменників, творів, які демонструють багатозначність смислів, потік свідомості, нелінійність контенту, ірраціональність тощо.

3. **Семіотичний код** літературного фракталу визначається знаковою системою (вербальною та/або невербальною), за допомогою якої (их) будується літературний текст. Як правило, йдеться про вербальний код (який, до речі, може бути репрезентований різними мовами), але у ситуації з аудіокарикою або креолізованим текстом, що містить візуально-графічні зображення, необхідно також враховувати аспекти мультимодальності, трансмедіальності, інтерсеміотичності.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що в руслі синергетичної парадигми літературний текст являє собою (мульти)фрактальний конструкт, який характеризується за формою, змістом і семіотичним кодом. Враховуючи безперечну актуальність і новизну вибраної тематики, перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні концептуально-методологічного апарату для аналізу літературних текстів у новому, фрактально орієнтованому форматі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бонч-Осмоловская Т. Фракталы в литературе: в поисках утраченного оригинала. 2007. URL: <https://www.metodolog.ru/01197/01197.html> (Дата звернення: 23.07.2021)
2. Бородкин Л.И. «Порядок из хаоса»: концепции синергетики в методологии исторических исследований. URL: <http://www.hist.msu.ru/Labs/HisLab/BOOKS/chaos.htm> (Дата звернення: 23.07.2021)
3. Бровко О.О. Літературні фрактали в смисловому просторі постмодернізму. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 2. С. 225–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_2_41 (Дата звернення: 20.07.2021)
4. Войцехович В.Э. Фракталы и аттракторы социальной эволюции. 2001–2004. 16 с. URL: <https://docplayer.ru/47832964-Fraktaly-i-atraktory-socialnoy-evolyucii-voychevovich-v-e.html> (Дата звернення: 23.07.2021)
5. Волошинов А.В. Об эстетике фракталов и фрактальности искусства. Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. Москва : Прогресс-Традиция, 2002. С. 213–246.
6. Деменок С. Л. Суперфрактал. Москва : БитБук, 2019. 219 с.
7. Морозкина Е.А., Сафина З.М. Фрактальная структура художественного текста (на материале романа Френсиса Скотта Фицджеральда «Ночь нежна»). *Вестник Башкирского университета*. Филология и искусствоведение. 2015. Т. 20. № 3. С. 969–973. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fraktalnaya-struktura-hudozhestvennogo-teksta-na-materiale-romana-frensis-a-skotta-fitsdzheralda-noch-nezhna> (Дата звернення: 21.07.2021)
8. Набитович І.Й. Фрактали та фрактальні структури у художньому тексті (на прикладах прози Л. Керрола, К.С. Льюїса та Х. Л. Борхеса). *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2011. Вип. 18. С. 42–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_in_mov_2011_18_7 (Дата звернення: 20.07.2021)
9. Протас М. Еволюція мистецтва як складний фрактал (До питання фазово-просторових інтерпретацій сучасних візуальних практик у моделях теорії хаосу). *Сучасне мистецтво*. 2005. Вип. 2. С. 37–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_myst_2005_2_8 (Дата звернення: 20.07.2021)
10. Степанов Ю.С. Протей: очерки хаотической эволюции. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 191–192.
11. Тарасенко В.В. Фрактальная семиотика. Москва : Либроком, 2016. 232 с.
12. Трубецков Д.И., Трубецкова Е.Г. Фракталы и время (от Ричардсона и Мандельброта до Поллока). Фрактальная геометрия. Москва : РАН, 2017. 48 с.

РОЗДІЛ 15

ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО І ТЕКСТОЛОГІЯ

UDC 821.581'01.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.39>

THE INFLUENCE OF *ZUO ZHUAN* ON THE CONCEPTION OF CHINESE FICTIONS

ВПЛИВ «ЦЗО ЧЖУАНЬ» НА КОНЦЕПЦІЮ КИТАЙСЬКОЇ ФАНТАСТИКИ

Chengxin Zhao,

orcid.org/0000-0003-2126-5262

PhD, Dean of Graduate School

Henan University,

Vice-professor of English Language and Literature

Institute at Henan University

Zuo Zhuan is a famous book of Chinese history, which was written by an outstanding Chinese historian Zuo Qiuming (502-422 BC). It is the earliest chronological history book in China, relating historical events happened in the Spring and Autumn period which starts from 772 BC and ends 468 BC. It is more than a history book and is regarded as the origin of ancient Chinese fictions. Ancient Chinese critics put forward an important viewpoint: historical writings account events with literary grace, while successful fictions invent events following artistic imagines. In ancient China, representing official and orthodox ideas, historians tend to belittle fictions. Fiction commentators adopted the imitated-history approach to lift up novel to official history so as to put a higher value on it. In ancient China, representing official and orthodox ideas, historians tend to belittle fictions. It plays an important role in building the conspiracy of Chinese fictions. This paper discusses the literary breakthroughs *Zuo Zhuan* has achieved, from its narration technique, narration perspective, the author's role in narration, to its imaginary elements and the shaping of characters. The paper Claims that *Zuo Zhuan* has the elements as fiction judged from the theory of fiction by E. M. Forest and by Robert Scholes and Robert Kellogg. It focuses on recording historical events of this period. So it is unquestionably a book of history. At the same time, it is widely regarded as the origin of Chinese fictions. The writing strategies of *Zuo Zhuan* have gained wide popularity with later writers. From these, it is reasonable to say that *Zuo Zhuan* has great influence on the conspiracy of Chinese fictions. In this way, the paper explored the influence of *Zuo Zhuan* on the conspiracy of Chinese fictions.

Key words: *Zuo Zhuan*, conspiracy, Chinese fiction, narration, history and literature.

Цзо Чжуань – відома книга про китайську історію, яка була написана видатним китайським істориком Цзо Цюмінг (502–422 рр. до н. е.). Це найдавніша хронологічна книга історії в Китаї, у якій описуються історичні події, що відбувалися під час весняно-осіннього періоду 772–468 рр. до н. е. Це більше ніж книга з історії, це початок давньокитайської фантастики. Давньокитайські критики фантастики застосовували підхід до імітації історії, щоб піднести роман до рівня офіційної історії та надати йому більш високого значення. У Стародавньому Китаї, представляючи офіційні та ортодоксальні ідеї, історики, як правило, недооцінювали фантастику. Це відіграло важливу роль у створенні конспірології китайських фантастичних історій. У статті розглядаються літературні прориви, яких досягнуто у книзі «Цзо Чжуань», – із техніки переказу, перспективи переказу, ролі автора в оповіданні до його уявних елементів і формування персонажів. У статті стверджується, що хоча «Цзо Чжуань» ще не можна розглядати як фантастику, але ця книга вже включає її основні елементи відповідно до теорії художньої літератури Е.М. Фореста, Роберта Скоулза та Роберта Келлога. Водночас у ній основна увага приділяється фіксації історичних подій цього періоду. Тому можемо дійти висновку, що, хоча китайські вчені розглядають роман як «надлишок офіційної історії» або «неофіційну історію», це, безсумнівно, історична книга, що одночасно розглядається як джерело китайської фантастики. Тісний зв'язок історії та китайської фантастики наділяє останню рисами, що відрізняють її від західної, та розвиває її найособливішу категорію у світі – історичний роман. Стратегії розгляду історії через призму фантастичних історій, що застосовувалися під час написання «Цзо Чжуань», набули широкої популярності у наступних письменників. Виходячи із цього, можна стверджувати, що книга «Цзо Чжуань» впливає на формування китайської фантастики. Таким чином, у статті досліджено вплив «Цзо Чжуань» на конспірологію китайської фантастики.

Ключові слова: Цзо Чжуань, конспірологія, китайська фантастика, оповідання, історія та література.

Introduction. The literary genre of fiction in ancient China featured an early origin and slow development. Through the years, it has evolved into readings for leisure, gaining increasing popularity with people. It cannot be separated from various traditional cultures, including classics, historical

works, religions, architectures, gardens, political systems and mainstream ideologies. Ancient Chinese fiction has taken thousands of years to become mature in its conception. What is conception? It may be simply defined as organization of a literary piece. *The Literary Mind and Carving of Dragons* (Wenxin

Diaolong) described it as the following: What is the meaning of *fu-hui* (organization)? It means a comprehensive view of a literary piece as a whole with respect to both its language and its ideas; it provides an underlying principle to unify all its parts, it defines the conditions governing what should be included and what excluded, and elements of a literary piece from all the various fields into harmony...In short, it organizes the whole piece in such a way that, though composed of a variety of elements, it will not as a whole fall short of the proper standard. In this way the author can achieve a close-knit organization from beginning to end, which manifests a unity of external and inner elements. These achievements constitute the art of *fu-hui*, or organization [9, p. 262].

During the course of its growth, fiction have been influenced to varied degrees by multiple factors, a key one of which is history. Considered as the «surplus of official history» and «the trivial works of official historians», Chinese fictions had been classed into the section of historical writings for a long time. It was not grouped into the works of story-tellers until the advent of *The New Tang Dynasty* (Xin Tang Shu). Historical works play a decisive role in the conception of Chinese fictions. Most scholars regard *Historical Records* (Shi Ji) by Sima Qian as the origin of fictions, but it is more accurate to ascribe the title to *Zuo Zhuan*, which appeared long before the former [11, p. 18]. Therefore, much attention should be put to *Zuo Zhuan* which was written by Zuo Qiuming (502-422 BC), a court historian of the Kingdom of Lu. He wrote the book to interpret the *The Spring and Autumn Annals* (Chun Qiu) by Confucius, so his book is also called *Zuo's Commentary on The Spring and Autumn Annals* (Zuoshi Chunqiu). As the earliest chronological history, it relates historical events happened in the Spring and Autumn period which starts from the first year of the Duke Yin of Lu (772 BC) and ends in the twenty-seventh year of the Duke Ai of Lu (468 BC), that is, thirteen years beyond the last entry in *The Spring and Autumn Annals* (Chun Qiu). It deals with the decline of the Zhou Dynasty and historical tales and legends about how the princes vied for supremacy, and expounds the concise accounts of *The Spring and Autumn Annals* (Chun Qiu) into complete narrative prose. Because of its lively description on historical figures, this work possesses great literary value and has exert influence on later historical and novel writing. This paper will explore the influence of *Zuo Zhuan* on the conception of Chinese fictions from the following aspects.

Research analysis. The Literary Breakthroughs *Zuo Zhuan* Achieved. *Zuo Zhuan* is rightfully celebrated as a masterpiece of grand historical narrative. The text is replete with narrative detail

and dramatic encounters, with a highly complex architecture in which extensive strings of anecdotal narrative develop in parallel, overlapping, and recurrent patterns. It is also hailed for its didactic orientation. Instead of offering authorial judgments or catechistic hermeneutics, the *Zuo Tradition* lets its moral lessons unfold within the narrative itself, teaching at once history and historical judgment. This combination of historical account, narrative aesthetics, and didactic persuasion is fundamentally self-contradictory: both rhetorical brilliance and didactic purpose tend to undermine the modern reader's trust in the historical account – yet to the literary tradition, it was precisely this powerful combination that has elevated *Zuo Zhuan* to its preeminent stature of a classic in the Confucian canon [13, p. 49]. Let's discuss the literary breakthroughs *Zuo Zhuan* achieved in the following chapters.

Zuo Zhuan Is Regarded as the Summit of Narrative Prose. Liu Xie (465-520) in his masterpiece *The Literary Mind and the Carving Dragon* (Wenxin Diaolong) proposed that «We go to Qiuming for the beauty of historical writing». Liu Zhiji supposed that *Zuo Zhuan* marks the maturity of Chinese narrative prose, deserving to the title of «the summit of narrative prose» [15, p. 570]. Zhang Gaoping concludes in his monograph that the narrative methods in *Zuo Zhuan* amount to thirty, such as chronological order, flashback, insertion, parallel, overlapping, and recurrent patterns, etc. [8, p. 182-185]. Although his classification may be improper and there are overlaps, undoubtedly, *Zuo Zhuan* marks the height of narration prose and its narrative approaches can be learned by later writers.

Zuo Zhuan always fully describes the course and the causality of events, especially wars. The battle of Chengpu (in Shandong province) between Jin and Chu happened in 632 BC is a case in point. The author offers graphic depiction of the two sides: Duke Wen of Jin was a man of his words, and his subjects made concerted efforts with him, while the subjects of Chu were at odds with their sovereign, and their commander in chief Ziyu was arrogant and autocratic. Thus, there includes the course and the causality of the fight and its characters.

Later fictions tend to follow this narrative tradition. Take the story of *Strange Tales from Liao Zhai – Gongsun Jiuniang* (Liaozhai Zhiyi – Gongsun Jiu Niang) as an example. «In the beginning, Jiuniang and her mother were captured. They were originally taken to the capital Yanjing under escort, but when they arrived at Jinan her mother died of abuses and later she committed suicide in grief» [16, p. 711-712]. This narrative tactic of flashback

signaled by the Chinese expression of «初» (in the beginning) originates from *Zuo Zhuan*.

Characterization as a principal method of narrative works has become mature in *Zuo Zhuan*. The well-known saying «one who does much evil will be doomed» comes from a story named «The Duke Defeated Shuduan at the Place of Yan». In fact, the Duke Zhuang of Zheng who said this line is such a person himself. In the first year of Duke Yin of Lu (772BC), Duke Zhuang of Zheng scrambled for supremacy with his younger brother. At first the Duke purposely overlooked his brother's evil behavior. He did not raise army to fight against him until his brother did all terrible things. After driving his brother away, he made an oath with his mother, who supported his brother, that «not until we reach the Yellow Spring (the nether world) shall we meet again». But later he regretted for this, so in the end he adopted Ying Kaoshu's advice, meeting his mother in a tunnel, saying, «My mind teems with joy in this dark tunnel» [1, p. 14-15].

Personalized language of characters in *Zuo Zhuan* is another prominent feature. Here is an example. Duke Xian of Jin married Lady Li. In order to make her own son heir, Lady Li framed up Shensheng. She put poison in meat which would be sent by Shensheng to the Duke and then deliberately advised the Duke to test the food by a dog and an attendant, proving it poisonous. Some friends asked Shensheng to tell the truth, but he replied: «Without her, my father will be in downcast and cannot have a good appetite. If I tell the truth the blame will fall on the woman. My father is getting old. I cannot make him sad.» [4, p. 288-299]. He refused to explain for himself because he thought the women who set him up could make his father happy. And some friends suggested him to flee from the country, but he answered: «My father has not cleared the actual facts. With such a crime, even I run away, who would accept me?» At last he hanged himself in his city. Shensheng's blind filial piety is highlighted through his words, which displays the important function of monologue in characterization.

His younger brother Chong'er chose to run away. For many years in exile, Chong'er was assisted by some kings but also humiliated by others. In the twenty-third year of Duke Xi of Lu (637 BC), he arrived at the state of Chu to seek for asylum. The King Cheng of Chu entertained him with feast and asked him: «If you return home, what will you reward me with?» He replied: «Slaves either male or females, jades and silks, all these you already have; feathers, furs, tusks and hides are all produced in your land. All these things in the state of Jin are your

surplus! So I don't know what could I give you what you need?» The king said: «Be that as it may, how are you going to award me?» Chong'er answered: «If I can come back to Jin owing to your kind assistance, one day the troops of Jin and Chu states meet on the battlefield, I will withdraw my army ninety *li* (forty-five kilometers) for your sake. But if you still insist on fighting, I will combat against you with whip and bow in my left hand and arrow case and bow case in my right hand.» In this dialogue, the King was aggressive, and Chong'er handled him carefully at first, acting courteously with sincerity, but in the end he unrolled his nature of courage and uprightness. Though relying on the King's benefits, Chong'er still confessed that once they became enemies he would first retreat backward his troops ninety *li* and fight against him. And the history later did develop as he said. This dialogue makes the disposition of characters quite distinct. Hearing what he said, Ziyu, a general, proposed to kill him, but the King said: «Chong'er has a great aspiration and lives a simple life. All his followers are earnest and tolerant, devoted and capable. Now Marquis Hui of Jin is being forsaken by allies, and the people at home and abroad dislike him too. I know that the surname Ji is the descendant of Tangshu, which is the last to wane in powerful history. Perhaps Chong'er of Jin will revitalize it. The heaven is ready to raise him, who can drag him down? One who is contrary to the will of heaven must be punished for his crime.» [3, p. 408-409]. The words serve as a positive description of the king and, at the same time, praise Chong'er in an indirect way too. This method of characterization gains wide popularity with later novelists.

Additionally, some of its outstanding language has been adopted by posterity, such as «a horse and a cow even in rut still cannot mate with each other»; which means two things have nothing in common with each other; «Qingfu being alive, the national crisis of Lu will never cease,» meaning there will be no peace in the country unless the chief culprit of civil disorder is removed; and «teeth are cold when lips are lost», referring that two states share lots of commons and the same fate. These expressions have developed into idioms which are not only employed by novelists but all walks of Chinese life.

Results and discussion. The Author of *Zuo Zhuan* Writes Down the Truth and Expresses His Personal Praise and Criticism Through Narration.

The artistic method of «zero degree writing» advocated by western writers is neither employed by the author of *Zuo Zhuan* nor by other ancient Chinese novelists.

The Spring and Autumn Annals (Chun Qiu) contains Confucius' implicit praise for and censure on historical figures and events. Liu Xie (465-520) said in his book *The Literary Mind and the Carving of Dragons* (Wenxin Diaolong): «One word of praise from him (Confucius) was worth more than the carriage and official cap of high government position; and one word of censure cut deeper than hatchet and halberd.» [9, p. 106]. Here Liu Xie emphasized the great significance of a simple word expressing the author's attitude to historical figures in *The Spring and Autumn Annals* (Chun Qiu).

Likewise, *Zuo Zhuan* is written according to historical facts but carries the author's criticism and compliment. Here is an example.

In the spring of the tenth year, the army of Qi made its attack on the state of Lu. As the duke of Lu was ready to face the attack, Cao Gui, a man in Lu, asked to meet the duke. Somebody who lived in his same village said to him: «These nobles have their own plan, what would you do?» Cao Gui replied: «These noblemen are shortsighted and good-for-nothing.» Then he entered the palace to see the duke, asking the duke what method he would use to fight with the enemy. The duke said: «I cannot dare to enjoy all good clothes and food alone, which should be distributed to others.» Cao Gui said: «This is but a little favor that cannot benefit all people, and they will not follow you.» The duke said again: «Oxen, sheep, gems and silks used in sacrifice, I cannot dare to go beyond our regulations. The prayer I make must be carried out exactly.» Cao Gui remarked: «An insignificant sincerity cannot cause the people to believe, and the gods and spirits will not give you blessings.» The duke said again: «Though I cannot investigate all legal cases, small or great, thoroughly, yet I may do it in accordance with the facts.» Then Cao Gui nodded to say: «This relates to the sincerity of the people and the spirits. You may fight on that. I beg to be allowed to attend you for the fight.» When they set out, Duke Zhuang had Cao Gui with him to take the same chariot. The armies of Lu and Qi clashed at Changshao (in Shandong province). The duke was about to command to beat battle drums for the advance, but Cao Gui said: «Not yet now.» After the Qi's drums to be beaten the advance three times, Cao Gui said to the duke: «It's time for us now to beat drums.» His suggestion was followed and the army of Qi was defeated crushingly. When the duke was about to pursue the army of Qi while they were routed, Cao Gui advised again: «Not yet now.» Then he got down from the chariot and examined the tracks left by the wheels of the army chariot carefully. On return to the chariot he gazed into far for a while,

then said to the duke: «It's time for us now to chase the enemy!» With that, the chase of the enemy started. After winning the battle, the duke inquired of Cao Gui why he had done that. Cao Gui replied: «The most important in battle depends on courage. The first beating of drums will stimulate the soldiers' moral; the second beating will drop it and after the third, the moral will be exhausted. When the enemy's morals were exhausted, ours were at the highest, so we defeated them. It is hard to fathom the scheming of a big state as Qi, so I was afraid there might be an ambush and I looked at their wheel's track. I found them in all confusion and their banners drooped. In this case I held it was the time to pursue.» [2, p. 182-183].

This episode is quite similar to modern fictions written in the cross-cutting style and has been honored as a genuine classic for strategists and linguists. Some of its expressions like «the noblemen are shortsighted and good-for-nothing» and «the first beating of drums will stimulate the soldiers' morale» have developed into idioms commonly used by modern Chinese people. The characterization of Cao Gui turns out to be successful. Without complex plots and personal favor or censure, the author only writes down what actually transpired but highlights Cao Gui's vision, composure, courage, and resolution.

American scholar, Wang Jingyu, once made a remark about *Zuo Zhuan*: «Obviously, history means more than a list of events but also an attempt to connect all separate happenings it has reported and seek for some truth and meaning from chaotic, incoherent bygone.» [14, p. 22-25]. Indeed, *Zuo Zhuan* always tries to find some truth and meaning from historical events and process and illuminates them through phrases like «the virtuous man says», «Confucius says» and «the virtuous man knows by the following», which has inspired later novelists. The idea of «morality expressed through words» is like a spell, with which they already have become familiar from historical works such as *Zuo Zhuan*. So it is reasonably to say *Zuo Zhuan* is more than a history book, which encodes the author's praise or censure to the character and stories related.

There Exist Imaginary Elements in *Zuo Zhuan*. *Zuo Zhuan* includes fictitious descriptions. Qian Zhongshu (1910-1998) in his masterpiece *Limited Views: Essays on Ideas and Letters* (Guan Zhui Bian) stated: «The book records some secret talks and monologues, which should not be known by others. So how did the author get to know these? How did he know what they were talking about as Jie Zitui and his mother planned to flee away in 636 BC? Chu Ni was ordered to assassinate Zhao

Dun by the Duke Ling of Jin in 607 BC, but at last he killed himself when he saw Zhao Dun was diligent in state affairs, for he thought he should not murder such a loyal subject. So how did the author know what Chu Ni was thinking about at that time? The foregoing cases prove that, instead of a faithful recorder, sometimes *Zuo Zhuan* speaks in the voice of historical figures, just as dialogues and soliloquy of characters in later fictions and dramas. Putting himself in their shoes, the author designs reasonable talks and monologues according to the personalities and identities of characters. All of these originate from his mind.» [10, p. 165].

Additionally, this narrative also contains tales of ghosts and spirits. For example, there is a story about a man whose surname is Peng. When Peng died, his spirit transformed into a hog. The Duke Xiang of Qi was frightened and fell off his horse, hurting his feet, when he saw the hog stood like men and cried at him. Another story goes that on his deathbed Wei Chou ordered his son Wei Ke to put one of his favorite concubine to death and bury with him. Wei Ke thought this will was made when his father could not think clearly due to his serious illness, so he chose to follow his father's another will which was made when his father was sober-minded, allowing the lady to remarry. Few years later, when Wei Ke was chased in a war, an old man tripped his enemy by using grass knots. It turned out that the old man was the concubine's father. The allusion «make a grass knot or champ a ring to repay kindness» stems from this story, and it is always borrowed a lot by novelists. And of course, such stories about ghosts and spirits in this work are all made up.

Judged from the above, in *Zuo Zhuan*'s narration, there exist imaginary elements, which is a common feature of fictions.

Narrative Perspective: From «the Virtuous Man Says» to «the Writer Comments». The author of *Zuo Zhuan* in the middle or at the end of stories employs the phrases: «the virtuous man says», «the virtuous man knows by the following», and «Confucius says» to show his opinions on historical events or figures. There is a story concerning Duke Zhuang of Zheng, who struggled for leadership with his mother and younger brother. The Duke's mother disliked him for she suffered obstructed labor while giving his birth. She favoured her younger son and always tried to scramble for more interest for him. The Duke, who was hypocritical and crafty, pretended to meet all extravagant demands of his mother and indulged his younger brother, but in fact, he schemed to kill his brother. At last he even banished his mother to a deserted place and promised they would not meet

again until they reached the Yellow Spring (the nether world). However, later, he regretted the oath, so he took the advice of Ying Kaoshu, asking people to dig a tunnel where yellow spring gushed out so that he could meet his mother. he said in verse: «My mind teems with joy in this dark tunnel.» The image of the Duke as a hypocrite is successfully built in this episode. In the end, the author commented that the virtuous man says: «Ying Kaoshu was not only a dutiful son, but he influenced the duke to treat his mother with filial piety. It is said in *The Book of Songs* (Shi Jing) that 'A filial son's kindness will not end. The heaven will let you have great sons and grandsons.» [1, p. 16]. This passage gives Ying Kaoshu seal of approval while attacking the duke implicitly.

Under the influence of this tradition, Sima Qian (145-90BC) ends each chapter of *Historical Records* (Shi Ji) with «the Lord Grand Historian says», and Pu Songling concludes each episode of *Strange Tales from Liao Zhai* (Liaozhai Zhiyi), the peak of classical Chinese short stories, with «the writer comments». They are authors and at the same time they make their own comments on events and characters. For western critics, writers should avoid speaking out their personal feelings and appraisal in their works, but on the contrary it is a fashion for Chinese writers. That is to say a Chinese writer does not hesitate to show his voice or attitude in narration, which is a tradition set up by the author of *Zuo Zhuan*.

Creation of Flat Characters. E. M. Forest puts forward the conception of «flat» and «round» characters in his book *Aspects of the Novel*. The former refers to characters having a stark sense of good and evil, while the latter complex and life-like ones. He chose Mrs. Micawber in *David Copperfield* as an example. This woman impresses us with her line «I will never desert Mrs. Micawber.» The words will come to our mind as soon as we see Mr. Micawber, and vice versa [6, p. 48-49].

Wang Jingyu states that most characters in *Zuo Zhuan* are flat and still [14, p. 20-22]. His idea makes sense from a general picture. Again, take the story in 1.4 as an example, the Duke impresses people with his cattiness, his brother with his willfulness, the mother with her bias, and Ying Kaoshu with his filial piety. Interactions between these characters spark a chain of events and change their destiny. In the end, to preserve his image as a filial son, the Duke had to take Ying Kaoshu's advice, accepting his mother who actually did not love him. His mother also pretended to be nice to him only to live a decent life.

Zhang Gaoping delves into several dozens of characters of the good and evil in *Zuo Zhuan* [8, p. 182-185]. It is an important feature of Chinese

tales of men to focus on one certain quality of characters. Later works such as *Forest of Sayings* (Yu Lin) and *New Anecdotes of Social Talk* (Shishuo Xinyu) start with certain personality of a character. And a later novel *Romance of Three Kingdoms* (Sanguo Yanyi) is well-known for Cao's treachery, Zhuge Liang's wisdom and Guan Yu's loyalty. Lu Xun remarks that: «Luo Guanzhong (the author of *Romance of Three Kingdoms*) wished to make Liu Pei a kindly man, but draws a character who seems a hypocrite. Wanting to depict Zhuge Liang's wisdom, he makes him appear a sorcerer. His only success is in the portrayal of Lord Guan Yu, who is a gallant general to the life.» [17, p. 168]. All these shows that Zuo Zhuan started a tradition of creating plat characters, which is an important aspect of fiction.

Some Episodes in *Zuo Zhuan* Are Close to Fictions. Cases in *Zuo Zhuan* written similarly to fictions are ubiquitous. Here is an example, a short story that happened in 607 BC:

Duke Ling of Jin lost the way of a sovereign. He extorted taxes and levies from the people and used it to paint his palace. He shot the passengers with crossbow from a high tower and amused himself to watch them flee. He killed the cook because he failed to make a bear's paw done, placed his hand cut down from the corpse in a basket and asked a palace maid to carry it on her back to pass through the court. Finding the corpse's hand, Zhao Dun and Shi Ji asked the reason and then became greatly distressed. They planed to remonstrate with their sovereign. Shi Ji said to Zhao Dun: «If your advice is not taken, there will be no one to dare to do it. So let me go first. If he refuse to listen to me, then you go next.» Shi Ji had advanced three times and not until he reached the eaves of the palace did the Duke looked at him and said: «I know I made mistakes and I am ready to correct them.» Shi Ji replied with his head bowed to the ground: «No one is without fault. One who knows how to correct his faults is the most perfect. It says in *The Book of Songs* (Shi Jing) that any thing has its beginning but few its ending. So, there are few who may mend their faults. That you start and carry it through to the end is the security for our country's stability on which your subjects rely. It says again in that book that the ceremonial robe is damaged, and Zhong Shanfu can mend it. This tell us that when King Xuan of Zhou made mistakes and Zhong Shanfu, the prime minister, could help him to correct. Now you correct your fault sincerely, the ceremonial robe will not be cast away». However, the Duke did not change his way. Zhao Dun made proposals for several times and the Duke was annoyed with him. So the Duke sent Chu Ni to kill him. In the early morning Chu Ni stole into Zhao Dun's bedroom and found the door open.

Zhao Dun was sitting dozing in his chair and ready to leave for the court in his court robes. Chu Ni went out of the door and thought with a sigh: «He is the true master of the people because he never forgets to be respectful in his duties. One who kills the master of the people is called disloyalty, and one who does not obey the sovereign's order is called unfaithfulness. If I cannot avoid one of the two crimes, the best way I choose is to die!» After that he dashed his head on a pagoda tree in the garden and ended his life.

In the ninth month during autumn, the Duke entertained Zhao Dun with wine and dispatched some soldiers waiting in ambush to assassinate him. This plot was found by Ti Miming, the right guard of Zhao Dun's chariot. He rushed into the hall and said to the Duke: «Let me attend you at the banquet. It will be my impropriety if I drink more than three cups.» This helped Zhao Dun to leave the court. The Duke immediately set his mastiff to hurt Zhao Dun. Ti Miming fought with the dog and killed it. Zhao Dun said with anger: «He used a dog instead of men. No matter how ferocious the dog is, it is useless! « Zhao Dun and his attendants fought their way out of the court. Ti Miming was killed there at the end.

Formerly, Zhao Dun was hunting at Shuyangshan Hill and he stayed for night under the mulberry trees, where he met Ling Zhe who starved to die. Zhao Dun asked him if he was ill. He replied that he had not eaten anything for three days. Zhao Dun gave him some food, but he ate only half of the food and kept the other half. Zhao Dun asked him why. Ling Zhe said: «I have been out to serve someone as a servant for three years. I don't know if my mother is still alive or not. Now my home is not far away, so I must take this food to her.» On hearing that, Zhao Dun let him eat all the food and gave him another basket of food, including rice and meat. Later this man became a guard of Duke Ling. During Zhao Dun's distress, Ling Zhe used his weapon against these guards sent by the Duke to kill Zhao Dun, helping him to be out of danger. Afterwards Zhao Dun asked him why he did that. He replied: «I was the man who starved in the mulberry forest.» Zhao Dun again asked his name and address, but he went away without answer. He fled to another place after that [5, p. 655-662].

In the story, when Shi Ji came to offer remonstrance, the Duke pretended not to notice him until he reached the eaves of his palace. The Duke did not follow the way of a monarch, because a wise sovereign would welcome his officials as soon as they arrive at his door. When Shi Ji cited *Book of Songs* (Shi Jing) to present his proposals, the Duke said he would correct his behavior but actually did not. As Zhao Dun came to admonish him again, he even

issued an order to kill Zhao Dun but failed. Then he set his mastiff in the court to hurt him but failed too. Zhao Dun survived from the first assassination because the killer was touched by his diligence in state affairs and escaped the second because of his kindness to the hungry man in the mulberry forest.

Let's explore the basic elements of a fiction in this literary piece above based on the theories of narratives or fictions by scholars of this field. Robert Scholes and Robert Kellogg list four important elements of a narrative, namely, meaning, character, plot, and point of view [12, p. 4-20]. E. M. Forster listed seven elements of a novel, namely, story, people, plot, fantasy, prophecy, pattern and rhythm [7, p. 20]. He defined a story as a narrative of events arranged in their time-sequence. He claims that a plot is also a narrative of events with the emphasis falling on causality. «The king died and then the queen died,» is a story. «The king died, and then the queen died of grief» is a plot. In the latter case, the time-sequence is preserved, but the sense of causality overshadows it. That is the fundamental difference between these two aspects of the novel [7, p. 61]. The literary piece above has the following features:

Firstly, it is a complete story.

Secondly, it is mixed with chronological order, flashback and other narrative techniques. The story develops with relaxations and climaxes. Plot is the logical aspect of a novel, and it requires memory and intelligence to find it. In this story, Shi Ji and Zhao Dun remonstrated with the Duke Ling of Jin because of his departure from the way of being an enlightened sovereign, but the duke ordered to murder Zhao Dun. Therefore, «departure from the way of being an enlightened sovereign» is the cause, and «murder» the result. Then because of Chu Ni's righteousness, Zhao Dun survived from the first murder. Due to the sacrifice of Ti Miming and assistance from a man who had accepted his food in a mulberry forest, Zhao Dun avoided the two assassinations. So we can say that this literary piece has pattern, rhythm and rich plots.

Thirdly people in the story possess distinct personalities, such as the tyranny of the Duke, the loyalty of Zhao Dun, the righteousness of Chu Ni, the sacrifice of Ti Miming, the gratitude of Ling Zhe. There are some impressive scenes, some appalling, some hair-rising, and others sweet, such as the scene that Shi Ji and Zhao Dun found the cook's hands in a basket, the scene that the duke set his dog to hurt Zhao Dun, and the scene that the hungry man in the mulberry forest left half of the food for his mother. The author builds these characters with description

of action, language, the fictitious monologue and impressive scenes.

Fourthly, as in other stories, Zuo Zhuan adopted the unchangeable third-person perspective of narration. The author shows his point of view through his narration.

Fifthly, the story has meaning. It's about the conflict between kindness and evil. It teaches the reader that the kindness always brings the good ends.

Sixthly, the author makes up internal monologue of characters, such as Chu Ni's inner thought before committing suicide. So there exist imaginative elements and psychological descriptions in the story.

And lastly, what's more important is that its plots contain causal relationship.

By analyzing fiction from the elements of meaning, character, plot, and point of view, we can conclude that this literary piece above is unquestionably a narrative. Beside that, this literary piece also has elements like story, pattern and rhythm put forward by E. M. Forster. So, though this narrative cannot be regarded as a fiction yet, it already has the basic elements of a fiction. Almost all later Chinese novelists have been influenced by *Zuo Zhuan*, and they have got inspired from the above patterns in the conception of fiction.

Conclusions. Ancient Chinese critics put forward an important viewpoint: historical writings account events with literary grace, while successful fictions invent events following artistic imagines. In ancient China, representing official and orthodox ideas, historians tend to belittle fictions. Fiction commentators adopted the imitated-history approach to lift up novel to official history so as to put a higher value on it. Western reviewers believe that historical works is based on facts while fictions on imaginary events. Traditionally, Chinese scholars consider novel as «the surplus of official history» or «unofficial history». The intimate connection between history and Chinese fiction endows the latter with features setting it apart from western one, and develops its most special category in the world: historical romance. *Zuo Zhuan* originates from *The Spring and Autumn Annals* (Chun Qiu). It focuses on recording historical events of this period. So it is unquestionably a book of history. At the same time, it is widely regarded as the origin of Chinese fictions. The writing strategies of *Zuo Zhuan* have gained wide popularity with later writers. From these, it is reasonable to say that *Zuo Zhuan* has great influence on the conspiracy of Chinese fictions.

REFERENCES:

1. Bojun Yang. *Annotations on Zuo Zhuan - 1st Year of Duke Yin of Lu*. Beijing: China Book Publication House, 1981. P. 14-16.
2. Bojun Yang. *Annotations on Zuo Zhuan – 10th Year of Duke Zhuang of Lu*. Beijing: China Book Publication House, 1981. P. 182-183.
3. Bojun Yang. *Annotations on Zuo Zhuan – 23rd Year of Duke Xi of Lu*. Beijing: China Book Publication House, 1981. P. 408-409.
4. Bojun Yang. *Annotations on Zuo Zhuan – 4th Year of Duke Xi of Lu*. Beijing: China Book Publication House, 1981. P. 288-299.
5. Bojun Yang. *Annotations on Zuo Zhuan – 2nd Year of Duke Yin of Lu*. Beijing: China Book Publication House, 1981. P. 655-662.
6. Forster E.M., *Aspects of the Novel*. Harverd Books, 1927. P. 48-49.
7. Forster E.M., *Aspects of the Novel*. New York: RosettaBooks LLC, 2002.
8. Gaoping Zhang, *The Literary Value of Zuo Zhuan*. Taibei: Publishing House of Literature, History and Phylosophy, 1982.
9. Proofread and annotated by Wang Liqi, *Annotations on Literary Mind and the Carving of Dragons*. Vol 9. Shanghai: Shanghai Ancient Book Publishing House, 1980.
10. Qian Zhongshu, *Limited Views: Essays on Ideas and Letters (On Zuo Zhuan)*. Beijing: China Book Publishing House, 1998, P. 165.
11. Ruifang Ma, *The Conception of Ancient Chinese Fiction*. Jinan: Shandong Education Publishing House, 2016. P. 18.
12. Scholes Robert, Kellogg Robert. *The Nature of Narratives*. New York, 1966. P. 4-20.
13. Sun Chang Kang-I, Owen Stephen, *The Cambridge History of Chinese Literature., Vol 1*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. P. 49.
14. Wang Jingyu (John C.Y. Wang), *A Study on the Early Chinese Narrative Works*. Shanghai: Shanghai Ancient Books Publishing House, 2003.
15. Written by Liu Zhiji and annotated by Zhang Zhenpei. *Annotations on All About Historiography*. 16th Vol. Guiyang: Guizhou People's Publication House, 1985. P. 570.
16. Written by Pu Songling and compiled by Ren Duxing, *Liaozai Zhiyi*. Jinan: Qi Lu Publishing House, 2000. P. 711-712.
17. Xun Lu, *A Brief History of Chinese Fiction*. Beijing: Foreign Language Press, 1976. P. 168.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 17
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Наталія Кузнецова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,11. Замов. № 0921/327. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.